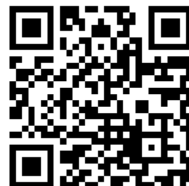
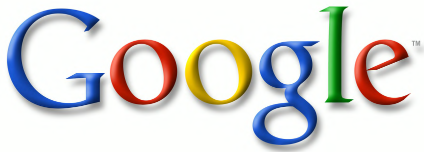

Taal en letteren

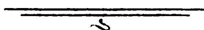
TAAL EN LETTEREN.

Taal en Letteren

ONDER REDAKSIE

VAN

Dr. F. BUITENRUST HETTEMA te *Zwolle*,
J. H. VAN DEN BOSCH te *Gouda*, AUG. GITTÉE te *Pepinster*,
Dr. R. A. KOLLEWIJN te *Amsterdam*, J. KOOPMANS te *Dubbeldam*,
J. G. TALEN te *Zwolle*, en Dr. W. DE VREESE te *Gent*.

TIENDE JAARGANG.

's-GRAVENHAGE,
HAAGSCHE BOEKHANDEL- en UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ.
1900.

INHOUD.

REGISTER.

TAALKUNDE.

LETTERKUNDE; ONDERWIJS en OPVOEDING.

't Nederlands en z'n Studie. [1])

A.

Over Taal.

I.

In taal uit men wat we in één woord noemen gedachten: alles wat in ons binnenste omgaat.

Wat spreken nu vaak ógen niet uit?

En stelt men niet hele histories in pantomime voor?

Nu, dan is er ogetaal, en gebaretaal, ...en muziektaal: »lieder ohne worte", en schildertaal: prentjes in reeksen, en velerlei ander soort van taal noch;.... 't meest drukt men zich evenwel uit in wat velen noemen *de* taal-bij-uitnemendheid: de *Spraak*. —

Die over taal wil handelen, dient eigelik met de 'gedachten', met 'hoe denken we' te beginnen.

Alleen, daar begint men pas een wetenschap van te maken; meer en meer fysioloog-psychologen onderzoeken en studeren. En nu men éérst zoveel mogelik waarneemt vóór te gaan redeneren, wat wordt er nu niet gelogenstraft van al wat volgens de vroegeren wáár heette! [2])

---

[1]) In de Gids van 1896 werden enkele gedeelten opgenomen uit het „Fries en z'n studie". Verschillende omstandigheden gaven mij aanleiding dit geheel omtewerken in *'t Nederlands en z'n Studie.* Enkele hoofdstukken daarvan worden in Taal en Letteren gedrukt. Van de eerste gedeelte, de Algemene Taalkunde betreffend, zal men hier min of meer terugvinden wat vroeger enigsins anders al gepubliceerd werd.

[2]) Vgl. Jelgersma, Psychologie en pathol. Psychologie. Rede b. d. aanvaard. v. h. hoogleeraarsambt a/d. rijks Univ. te Leiden. Op 20 Sept. 1899 uitgesproken.

Weinig weten we noch, grondig, van dat onbekende.

Wel kan men — als sommigen — een massa woorden zeggen over 'voorstellingen' en 'begrippen', en 'bewustzijn', en 'weten' en 'geloof'; en enige mooie volzinnen napraten, die 't geschiktst uit een handboekje zijn te halen; maar — is dit veel meer dan zich van iets vrij wel onbekends met 'frazes' afmaken? [1])

Om iets te noemen: — hoe influenceert wat onbewust in ons werkt op wat we, bewust, zijn?

Kan men zich ook een moment-maar niet iets bewust wezen, dat dadelik daarop weer in 't onbewuste verdwijnt om nooit terug te keren? Herinnert men zich dit later altijd? Er zijn gevallen, — die elk bij zich zelf kan waarnemen, — van niet! En als men 't dan een ander verteld had, of opgeschreven, of zelfs gedaan had wat men tóen op dat ogenblik zich een sekonde-maar bewust was; — dan is het toch liegen tegen beter weten wel in, als men later alles ontkent. Kan, wie ook — een 'dichter' vooral, die in geestdrift zei of neerschreef wat ín hem was — later altijd aangeven waarom hij 't een of ander toen zó zei? waarom hij dát woord uitte, dié betekenis in die klanken voelde? Trouwens, mag dit redelikerwijs wel van 'em gevergd? Wil, die dit eist, niet tal van mooie gedachten van de dichter vermoorden?

Hoe of dit alles werkt; welke wetten men voor hersenarbeid kan aannemen, bitter weinig voorshands weet men daar van. 't Is noch: wáárnemen de verschijnsels, waardéren wat men vindt, en naspeurt.

In de 'Philologie' nu kan men er niet buiten dit mee te registréren. Men doet het, maar veel te weinig, en vooral niet konsekwent. Men heeft met het alvast gevondene bijna geen rekening noch gehouden. En juist in verband met de taal is er al zo veel, van belang om op te letten.

Er gaat wel bijna al 't oude-voor-waar-aangenomene mee

[1]) Vgl. Dr. Ovink, aangehaald in T. & L. III, 253/4.

over boord, en dat zou velen mischien hun hele wetenschap kosten; maar mag dit wie ook weerhouën?

Dat waartenemene ligt vaak vlak voor de hand; evenwel, men zoekt naar ouder methode noch meest met het hoofd in de lucht en noemt dat dan 'idealisties'.

Daarom juist sloeg men wel geen acht op veel, wat ieder, in zichzelf, kan waarnemen, wat elk-en-een-ieder weet.

't Is bekend genoeg: men is 't éne ogenblik niet als 't andere; wel verschilt dit maar een heel klein weinigje, maar men is vandaag toch niet presíes zó als gister, en morgen niet als voor een jaar. Ieder verandert, nu heel langzaam, dan gauwer; in sommige tijen zo sterk dat die hem intussen niet zagen, hem niet herkennen.

Verandering naar 't uiterlik; maar evengoed innerlik. Wát hij denkt, en hóe hij denkt, ook dat wijzigt zich; is nú, anders als voor een week. In de regel evenwel blijft men zich in 't diepst innerlike wel gelijk.

Niemand echter helemaal! Evenmin komen twee mensen juist met elkaar overeen. Integendeel, de meesten lopen énorm uit-een, als men maar schérp en nauwkeúrig waarneemt.

Vooral verschilt men onderling in iedeeën.

Elk leeft met zijn eigen leven, denkt met zijn eigen gedachten, van elkaar verscheiden. Echter niet alléen en op zich-zelf, want fysies en psychies [2]) influenseert de een op d'ander. Wederkérig. De een geeft wat toe, en d'ander geeft wat toe — maar de zwakste 't meest — onwillekeurig, en 't vaakst onbewust.

Onbewust toch is en werkt bijna alle invloed.

Sterk is dit bij ouders op kinderen. Natuurlik. Er is bloedverwantschap, er is permanente, dagelikse omgang; er is

[1]) Lees echter Daudet Jr., Héres, Roman-psychologique.

[2]) Onderscheiden naar de funksies, altans zeker.

fysieke en psychiese meerderheid en overmacht. Ook influensêren andere familie-leden, in de eerste jaren vooral. Later, komt het kind onder zijn makkers, onder zijn meesters; dat geeft een nieuwe, een andere invloed, al blijft die van 'thuis' sterk, vooral omdat het op oud ijs makkelik vriest. Dan leest hij al gauw ook boeken; de litteratuur — vaak wèlke, ongelukkig! — suggereert hem groteliks, vooral iedeeën. Soms gaat dat tegen de omgeving in; ook gaat het wel in dezelfde richting, sterker of zwakker. Langzamerhand geraakt hij onder de invloeden van de maatschappij: gezelschap, verkeer en hoeveel anders noch.

Immers, wordt niet altijd een mens »een kind van zijn omgeving, van zijn tijd"?

Min of meér evenwel! De een heeft meer kérn als d'ander, die wéerstand biedt; meer véerkracht naar buiten, die van-hem-uít influenseert. Dat wèrkt al bij hem als kind, wordt meer als mens. Soms ook ontwikkelt zich het heel in 't verborgen. Er zijn van die 'binnenvetjes'! Die rond zich keek, heeft er gekend, die niemedal leken, als jongeren; — en die in rijper leeftijd — niet altijd mensen van veel naam en popularieteit werden;

maar, van wie krácht uitging in anderen.

Zo de mens, zo z'n taal!

De taal is gants de mens!

Hij spiegelt zich geheel er in. 't Gaat z'n taal zoals 't hem gaat. Verandert hij elk moment, z'n taal evenzeer. De indruk van een vorig keer blijft wel, en naar mate 't zich vaker en korter-op-elkaar herhaalt, en vooral zich dieper inprent, zal 't meer op dezelfde manier gezeid worden, maar nooit presies aan die vorige maal gelijk. Ook lijkt het er noch vaak meer op als 't in werkelikheid is; wat men dacht, is anders, en toch zegt men 't als vroeger; men merkt het verschil niet.

Zo praat men vaak zich-zelf na.

Onderling verschillen we allemaal; zó verscheelt dan ook onderling onze taal. Elk spreken we onze eigen taal. Als het denken, is alle taal individueel.

Er is evenwel tussen de mensen verkeer, men gaat met elkaar om. Hoe meer konversasie, hoe groter gewoonlik de inwerking op elkaar wezen zal. Ook in taal; in die is suggestie heel sterk: praten we ons-zelf al vaak na, we praten noch meer mekaar na, — we doen bijkans niets ánders.

't Meeste toch, wat we voelen, merken, denken, — drukken we uit op 'en manier en in klankgroepéringen en klanken, die we van anderen overkrijgen; 't eerst van ouderen, 't meest van gelijktijdigers, natuurlik!

Daardoor ontstaat een zekere overeenkomst, al is 't in geen geval gelijkheid.

Wat we toch horen, vatten we op, maar hechten ons iedeeën er aan; wij denken 't onze er van. Wij drukken wat wij denken, er in uít.

We horen in zekere omstandigheden een woord, een aanduiding van iets; en we zeggen 't na. Wie kan evenwel kontroléren, of 't wel bij 't geval past? Of de spreker niet wat anders bedoelt als wij menen?

Ieder heeft wel last van misverstand gehad. De schrijfster van Vorstengunst zegt: alle verschil en alle twist is alleen uit misverstand. — Nu, wie spreekt tegen dat er noch al wat veel twist in de wereld is? —

't Verkeerd gevat-hebben blijkt later vaak. Die een vreemde taal leert, overkwam dit zeker. En in d'eigen taal: een zeldzaam gebruikte uitdrukking, een wetenschappelike, techniese term van een biezonder vak, bij die allen gebeurt het ieder wel eens. Bij dit soort woorden valt zo iets meer op als bij gewóne: — maar de meeste mensen nemen zo slecht waar.

Bij kinderen valt het gemakkelikst te observéren. Zo'n kleintje hoort over 'stoel' spreken, hij 'vat' wat er mee bedoeld wordt; maar hij richt het bij gelegenheid ook op een kanapee.

Een muts is voor hem iets dat het hoofd dekt, als hij er over hoorde; en een gouen oorijzer noemde hij een muts.

Dat alles wordt gekorriegeerd door anderen — en die zich de minder-kundige voelt, de jongere — de zwakste, — schikt zich er naar.

Maar toch, niet helemaal, hoe kán-die ook? Hij verscheelt op zijn beurt van die anderen?!

Ik herhaal het: wat hij hoort, vat-ie op, maar hecht er zijn iedée aan, hij denkt er 't zíjne van, hij drukt wat ie-zelf-denkt er in uít.

Hij denkt. — en spreekt dus ook niet helemaal gelijk met de overigen. —

Zo krijgt men als kind van de omgeving een klaar-gemaakte taal. Daartegen slijt de eigen kindertaal uit.

Kindertaal is bij uitstek individueel. Als hij niet van ouderen kan overnemen, maakt hij — trouwens zoals elk ander — een nieuwe taal.

Ik herinner me een jongen, die heel vroeg praatte van een 'biebie', en een 'diggeda', 't een was een schip, en 't ander een wagen. In zijn omgeving verstond men 't best, maar zei 't zelden of nooit. Toen hij een jaar of zes, zeven werd, gingen die woorden langzamerhand verloren, tegen de algeméne 'schip' en 'wagen'. — In een andere famielie gebruikte een kleine meid 't woord 'noppie' voor een 'klein, lief mokkeltje'. De ouders en bekenden namen 't over, en nu is 't woord in die famielie, en zelfs in die buurt een gewoon bekend woord geworden.

Natuurlik, een kind leit het af, in de regel, tegen zijn omgeving, die suggereert hem.

Maar wie verzet zich tegen die suggestie? Wie suggereert zelf?

Die zich-zèlf is; en zich-zelf kan wezen, — laat-we 't zo noemen: een kérn-mens.

En de *dichter* is een kern-mens.

Hij denkt beter, helderder, mooier, heerliker als een gewoneling. Hij is een apart mens.

En als die z'n binnenste gedachten uít-werkt, dan vraagt hij niet naar de omgeving.

Taal is individueel; en die zich-zelf is, spreekt met eígen klank zijn eígen taal!

Hoeveel te meer dan de dichter. Die-z'n taal is de individueelste, de allerpersoonlikste.

Een 'dichter' is een kunstenaar.

Elk-en-een-ieder is min of meer een samengestelde natuur, min of meer in harmonie gekomponeerd.

Hoe meer nu een kunstenaar van de zo veelvoude natuur in zích heeft, en hoe meer hij dat veelvóude, harmónies machtig is, en hoe presiezer hij dit dan — bewust of onbewust — *kan* ópen-báren, des te méérder is hij kunstenaar.

In die openbaring heeft de kunstenaar zich verpersoonlikt, daar zit zijn ziel in, zijn innerst-wezen. Dat is niet er van te scheiden.

Bij de dichter is zo de juiste levende verbinding tussen wat-hij-in-zich-heeft, tussen zijn eigen-inwendige-wérkelikheid — en zijn wóórd:

beide is één.

Dichtertaal is de uiting van een persoonlikheid in zijn eigen klanken.

Daarom is álle dichtertaal individueler als alle andere: daarom verschillen die talen van elkaar te méér naar gelang de persoonlikheden onderscheiden zijn.

Als nu elk zijn eigene taal spreekt, en vooral de dichter sterk individuéel is in z'n taal — hoe kan dan de een d'ander, hoe kan men inzonderheid de dichter verstaan?

Men is huisgenoot, standgenoot, verwante, of stamgenoot, en altijd natuurgenoot. Men heeft met elkaar wat gemeen, in afstamming, in omgeving, in gelijke omstandigheden. En verkeert men niet meer of minder druk onder elkaar?

Dat maakt dat men elkaar begrijpt: in 't huisgezin verstaat

men elkaar zelfs met halve woorden, met een wenk. En onder verwanten, en naaste kennissen is 't niet anders.

Onder stamgenoten is éénzelfde band.

Stamgenoten verstaan mekaar.

Maar ook onder wildvreemden — men is ten slotte allen natuurgenoot! — is een wijzen op de mond en op brood, voldoende om te laten begrijpen: de mimicus-hier heeft honger.

Verstaan is meégevóelen. In de regel kunnen we dit minder goed éen die we niet kennen. Of we moeten z'n omgeving goed kennen en z'n gezindheid. Toch: niets is profijteliker als persoonlike kennismaking.

Hoe meer omgang dan, hoe beter begrijpen, derhalve?

Begrijpen is allereerst instinktief. Hoe weet een kind aan wie de moeder voor 't eerst vraagt: wat-is-dat? — wat ze bedoelt? Hoe heeft een rechter de overtuiging dat de beschuldigde schuldig is? vaak ondanks de te volgen vrijspraak?

Begrijpen is feitelik analogie-gevoelen. Naar mate iemand — als de kunstenaar — meer ín zích heeft van de veelvoudige natuur, meer vátbaar is om met velen van de omgevenden, van de overigen gelijk te gevoelen, zal hij meer en meerderen verstaan. Die au-fond gelijk-genatuurd zijn, begrijpen elkaar 't best.

Evenwel, alle begrijpen is bij benadering, nooit presies. Hoe zou 't ook kunnen? Een ander begrijpen, waar iemand betrekkelik zo weinig zelfs van zich-zelven begrijpt?

Maar gelijkgenatuurdheid: daardoor is 't dat men elkaar verstaat.

En, zo moet voor 't dichterlike van een 'dichter' gevoel wezen bij die mèt en vàn die 'dichter' zal genieten; een 'dichter' vat alleen díe hem kan na-voelen, na-denken, die 'm nadíchten kan!

Zo wordt een 'dichter' verstaan, ook al uít hij z'n eigeninnigst in eígen klankgroepéringen en klánken, anders als men gewoon-weg hoort: — natuurlik!

Alle dichtertaal is dialekt, zoals elks taal. En lang niet

allen kunnen 't dialekt van een 'dichter' verstaan; 't blijven voor velen 'klanken', die nergens 't mee-gevoel aandoen —: 'klink-klank', en grote woorden noemen ze het dan!

Nu kan een 'man' van vijftig zich wel voor een kind van vijf verstaanbaar maken, zeker! En 't kind kan dan begrijpen wat hij zegt op dat ogenblik. Maar — die vijftiger zegt dan niet presies wat hij dénkt; uít niet vol-uit zijn iedeeën. Hoogstens laat-ie 't kind in de vèrte er iets van mérken. Maar voluit — dan zegt hij z'n eigen taal, en vrááġt niet of 't 'kind' hem begrijpt. En dan zou 't kind zeggen: u praat klink-klank, want ik begrijp 't niet!!

Nu zijn er veel meer kinderen dan vijftigers in de wereld: de meerderheid is bij de eersten. Maar — daar schikt zich een vijftiger noch altijd niet naar!

Die dichters, die 't hoogste gaan, worden door de weinigsten begrepen.

Moeten ze daarom liever zwijgen? Grote kunst zouen die dat voorstellen, die dat voorstaan — willen vernietigen, als de Barbaren in de Volksverhuizing, als de Geuzen in de XVIe eeuw, en de renaissance-klassieken lang daarna noch!

Want grote kunst — woord-kunst — móet afwijken van 't gewone naarmate de geuíte iedeeën anders, naar mate ze hóger, gróter zijn. Sprak de 'dichter' zíjn 'mooi' in de algemeen bekende klanken, de hoorders zouen — als altijd — 't húnne er dadelik onder brengen, zonder, instinktmatig, voor 't merendeel, 't verschil zelfs te voelen.

Móet hij dus zelfs niet in andere klanken zich uíten, wil hij verstaan worden door die 't overeenkomstig voelen als hij?

(*Wordt vervolgd.*) B. H.

VONDEL-STUDIEËN.

IV.

De strijd tegen de Antikrist.

B. Heiden- en Ketterdom.

Was Engeland, van een algemeen Christelik standpunt beschouwd, geen uitverkoren land?

Helena was er geboren, de moeder van de grote Konstantijn, de held „die, op de Roomsche sloten En 't Apostolisch graf, zijn kruisbanieren plant, De Razernijen boeit" enz. [1])

De moeder, Helena zelf, had het Kruis gevonden, „waer op de hemel draeit Om d'aerde, van haer kant met kerken overzaeit." [2])

St.-Ursel was van z'n „begaefde" kust afgestoken om „met haer sleep, gelijck een dauw van roozen, op 't Rijngras t' Agrippijne" te vallen. En haar kuise bloeddroppels waren de karbonkels geworden aan de Britse koninginnen-kroon. [3])

Mede had Brittanje de eer, dat aan een van z'n vorsten, „door aller helden stem", de koningstietel van Jeruzalem was aangeboden. [4]) Z'n zonen hadden zich laten gelden aan 't Heilige Graf, in Lybië en aan de Nijl; het had de „godgewijde" hand geboden aan de koningen van Arragon! Was niet vooral Leeuwenhart 'n herinnering waard! [5])

En ons eigen vaderland, wat had dat geen dure verplichtingen aan het Britse apostelendom! [6]) Zo had vader Willebrords ijver bewerkt, dat het land tussen de Lek en de Lauwers „Vulcaen en zon maen en Wodans woutaltaren, vol duisternis, om 't nooit verduistert licht" de rug had toegekeerd. [7]) En waren bovendien de Angelsaksiese zendingstochten niet het begin geweest van een reeks van nauwe ver-

---

[1]) Henriette Marie t' Amsterdam, bij Unger (1641—'42), vs. 145—150.
[2]) vs. 151—154. [3]) vs. 155—166. [4]) vs. 167—174. [5]) vs. 175—182.
[6]) vs. 187 vg. [7]) vs. 195 vgg.

bintenissen, voortgezet in „doorluchte bruiloften, en huwelijkverbont"? Wat ook opmerkelik was, ook Frankrijk deed in de vriendschap mee. Dat ging dan over en weer. Om te beginnen, was Ada, „de zuster van 't gekroonde hooft der Schotten," met Floris III getrouwd. [1]) Daarop hadden niet minder dan drie „Wilmen [2]) 't vier der minnetortse uitheemsch" gekoeld: „Twee blussen 't in de Seine, en d' ander in de Teems," terwijl Jan I niet kon nalaten „Elisabeth, De spruit van Eduart" te „beloncken", en „Philippes ziel zijn lelibloem bestraelt, d'opluickende Michiele". [3]) Omgekeerd, waren Nederlandse gravendochters de echtgenoten van Franse en Engelse prinsen geworden. [4]) En wat ook weer zo mooi was, ook de Nassau's deelden in de belangstelling van huweliksgezinde naburen. Al voor drie eeuwen bleken ze al gewild en „overwellekom" te zijn bij „Gallen en bij Britten." [5]) Had Adolf, de Keizer, geen verbond gesloten met Eduard, en had de Gelderse hertog Reinoud, toch óók uit het huis van Nassau, niet Eleonore gehuwd? En ook alweer in de jongste tijd, had niet alleen Oranje's oudste zoon zich met 'n Bourbon vermaegschapt, maar Frederik van de Palts had door z'n huwelik met Elisabeth van Engeland, ook de Stuarts nader tot de Oranje's gebracht. [6])

Al deze antecedenten werden in 1642 door Vondel met biezondere voorliefde opgehaald, om steun en achtergrond te geven aan een in zijn oog merkwaardige verbintenis: het huwelik van de zoon van Frederik Hendrik met de Britse prinses Maria, uit het huis der Medicis en der Stuarts. [7]) Drie roemrijke geslachten zouden hiermee verenigd worden. Van nu af zou er meer gang in de historie komen; van nu af zou 't verschiet op 'n toekomstige éénheid open worden, en zou, na zoveel schemeringen en gestoorde verwachtingen, voor de vermoeide toeschouwer van de wereldstrijd, de morgen dagen van 't vurig gewenste christen- en vrederijk. Uit is 't voortaan met de toon van „bloênde zegezangen"; uit is 't met „vervloeckte vreught geschept uit wonden en verdriet van 't schreiend christendom"; tans klinke de jubeltoon op Hymens die Europe „Vermaegschappen, en voên met chris- „telijcke hope van goddelijcken pais, die duizent jaren duurt." [8])

Om de waarheid te zeggen, het Oranjehuis gloort bij Vondel eerst recht

---

[1]) vs. 107 vgg.

[2]) Worden bedoeld Willem III, Willem V en Willem VII.

[3]) Namelik Filips van Bourgondië.

[4]) t. w. Bertha, dochter van Floris I, en Filippa, dochter van Willem III. [5]) vs. 76 vgg. [6]) vs. 123—136.

[7]) In het bovengenoemde gedicht Henriette Maria t' Amsterdam.

[8]) vs. 57—63.

op, nu 't bestraald wordt met de glans van oud-Katholieke en Katholiekgezinde Europese vorstenhuizen. Aan namen als Bourbon (Henriette Marie is een dochter van Hendrik IV), Medicis en Stuart had hun verleden 'n onderpand gegeven voor een blijvende aanhankelikheid aan de Kerk en 'n wakkere verdediging van haar belangen.[1]) Welnu, wat weleer gebeurd was, toen hun voorzaten Ongeloof en Heidendom hadden bestreden, dat kon in latere tijden weer plaats vinden, zo maar de dappere arm van de eene of andere beroemde heirvoerder zich leende tot de uitvoering van de Riddertaak dier nauw verenigde Vorstenhuizen. Want de vrede, die jarenlang zo vurig door de dichter was afgesmeekt, zou in de eerste plaats slechts de tans onénige, maar weldra eenstemmige Christenvolken betreffen; de ware Vrede echter zou dan eerst ingetreden zijn, als heel de aarde zich had verenigd tot één harmoniese lofzang aan de, op éne wijze aan te bidden, Schepper.[2]) Want in 't Oosten dreigde noch altijd de Antikrist. Wie zou hem bedwingen? Wie zal de taak der Konstantijns, Karels en Godfrieds aanvaarden? Dat zal hij, Nassau, zijn, die door z'n huwelik tevens gehouden zal zijn de ridderplichten over te nemen van de Franse en Engelse koningen en kruisvaarders naar 't Heilige Graf. Voor hem dus, zingt Vondel, eeuwen na Maerlant, het lied van Overzee.[3]) Ook deze Willem van Oranje, zal, als z'n naamgenoot en Hollandse graaf, die tegen de Moren z'n lauweren won, — als „Christen Amirael" van 'n aanzienlike zeemacht, met 'n stoet van verwante helden Gods, noch eenmaal het Oosten bekampen, Bizantium bedwingen, en 't Kruis planten op 't altaar der Sofia-kerk.[4]) Door zìjn heldenkracht zal 't pas met de macht der Ottomanen uit zijn; met zìjn komst zal „Agars bleeke maan, verdooft door 't schitterend licht van 't Hout," in Arabies woestijnen verzinken. Kortom, 't zal Oranje zijn, die op de aarde de rust, en in de Kerk de vrede en de eenheid zal brengen; hij is 't die 't Eden binnenleidt met pais en overvloed; en Tityrus-Vondel, onder het lommer van de Oranjeboom en 't beukegroen, zing en speelt, hem, die de tijden vervulde, ter ere: Deus nobis haec otia fecit![5])

Vondel laat z'n ijzer voor 't smeden niet afkoelen. Volgens recht, meent hij, zou in 1642 noch, die nieuwe morgen moeten gloren. Henriette Marie heeft toch 'n zuster die met de koning van Spanje getrouwd is, en nu zal van zelf de jonge prins van Oranje, bijtijds

[1]) De Hymen van Oranje en Britanje bij Unger (1641—'42), vs. 19—36.

[2]) Henriette Marie, enz. vs. 477—500.

[3]) ald. vs. 451—472.

[4]) vs. 473—476.

[5]) Zie De Vorstelijcke Bruiloft t' Amsterdam, bij Unger (1657—'60); verg. daarin vs. 149—154.

bedenkende dat Filips IV, door z'n vrouw, z'n oom is geworden, zich haasten de eertijds door pater Ney geboden vrede te aanvaarden, om daarmee de gouden eeuw alvast in te leiden. [1]) Eigenlik is van nu af aan Spanje al Hollands bondgenoot, altans in hope, en met de vriendschap van de Habsburgers, ook en vooral van de Duitse, dragers van 't Keizerschap en regeerders van 't Roomse Rijk, is Vondel ten zeerste gevleid geweest. Maar ook in de Habsburgers alleen, was 't ook maar, dat hij bij vóórtduring vastigheid vond. Al 't andere was wankele vriendschap. Frankrijk, dat voor de Stuarts koel bleef, Maria de Medicis verstiet, en bij toeneming de erfvijand bleek te zijn van de Habsburgers, bleek al spoedig z'n simpatieën te verbeuren; Engeland viel de Luciferisten ten deel. — Zweden bijvoorbeeld? Niemand zal, enkel Vondels lofzangen op Christine lezende, ooit twijfelen aan haar schoonheid, haar deugd en haar talenten; niemand, — want licht had partijdigheid de lofspraak kunnen kleuren, — evenmin twijfelen aan de adel en de bekwaamheden van Karel Gustaaf, haar opvolger; en toch zal niemand Vondel onoprecht vinden, zo drie jaar later, dezelfde Karel Gustaaf, als hij z'n overbuur aan de Sont, letterlik in 't vaarwater zit, 'n Noordse Nimrod genoemd wordt, die verdreven moet worden, terwijl aan de andere kant de snaren voor de koning van Denemarken getokkeld worden. De vraag dringt ons op, wat in al deze lofspraken en strafdichten 's dichters maatstaf blijkt te zijn! Want niet dáárom is de Deen hem het naast in die strijd, omdat hij aan de Stuarts verwant is: de Stuarts zelf blijken ook feilbaar te zijn! Maatstaf is, — want onmeedogend heeft de historie met z'n dichter- en kerkiedealen gespot, zoals altijd de historie Geloofsverwachtingen bij beurte heeft geschraagd en beschaamd; — er is in dat zoeken en tasten naar een karakter en 'n Godsdoel in 'n bonte rij van toevalligheden, voor hem maar één uitkomst en één toevlucht: de roem van z'n Vaderland, van het Statenbewind van Ridders en Raden, te liever noch van de leidende Amstelstad, *Urbs* en *Arx*, wereldstad en Keizerstad; als de bezitster van de sleutels der zee, het aangewezen maritiem arsenaal voor kruisexpedities van 't Westers Euroop; als de draagster der Keizerskroon, de voorbestemde Rijksstad van 't eenmaal verhoopte universele of bondgenootschapelike Christen-Wereldrijk. Wàt voor iedealen hij ook prijs heeft moeten geven, deze ene troost heeft hem mogen bijblijven; hij heeft de overspanning van de staat niet behoeven te overleven; hij heeft de Republiek, ook in haar zwaarste worstelingen, onkwetsbaar en sterk gezien; vijf-en-tachtig jaar oud noch, heeft hij tijdens de pijnlikste kriezis, Groningens kloekheid mogen bezingen, en mogen juichen over Koevorden verrast. En toch, op welk 'n kleine wereld heeft hij moeten teren, waar z'n verbeelding de algehele vervulling van 't Apos-

[1]) Henriette Marie t' Amsterdam, vs. 437—450.

telbeeld vroeg. Doch geen nood! 't Geloof geeft kracht tot de leste snik; ook hij, heeft vijftig jaar lang onder 't roepen van „Vrede op aarde, o kom!" de volkeren willen verbroederen; en onder het prijzen en laken van echtverbonden en vredebreuken, in dicht op dicht noch zich beijverd, z'n offerdienst te ontvouwen en te verdedigen. Hebben ze gezien, z'n landgenoten, waar hij heen wou; hebben ze begrepen, in welke omlijsting hij z'n Volk en z'n Stenden het grootst en het roemrijkst dacht? Dan wordt ook het voorbehoud verklaarbaar, waarmede z'n tijdgenoten 'n op zich zelf onschuldig werk als de Leeuwendalers aanvaardden; dan wordt ons ook de lauwheid duidelik van z'n bewonderaars, aangetrokken weliswaar door z'n talenten maar afgestoten door z'n hier en daar zichtbaar werkplan; doch dan voegt ons, naast onze eerbied voor z'n ongeschokt geloof en z'n verbazende ijver, tevens medelijden voor z'n eenzaamheid en voor het pijnlike van zich z'n vreemdelingschap in z'n tijd en in z'n volk bewust geweest te zijn. Want hij heeft het gevoeld, de rijke arme, al zij het ook bij schaarse uren; hij heeft het beleden, half deemoedig, half in ootmoedige berusting:

't Gekruist Geduld en heeft geen steê
Als midden op de wilde zee,
Daar zitse en klappertand alleen,

. . . .

Zy ziet een aengevochten schip
Van ver genaaken, en word bly
Maar al vergeefs, het zeilt voorby.
Sy heeft er nochtans vrienden in,
Maer flaeuwe harten, koud van min.
Of roept 'er een met ernst: leg aan;
Al d' andren vreesen te vergaan,
En schreeuwen om het stijfst: hou af:
Vermy den zerk van 't zoute graf,
Dies 't eenigt dat haar overschiet
Ten troost in 't afgepijnt verdriet,
Is 't goed geweten, 't eenig goed
Van 't afgemartelde gemoedt,
De schat der onderdrukte Deugd
Die somtijts traanen schreit van vreugt,
En, sonder hulp of troost te zien,
Noch spreekt: Gods wille moet geschien. [1])

Fiat voluntas! Maar als bij zo veel anderen, gaat ook bij Vondel hieraan vooraf: Verlos ons van de Boze, Heer! En die Boze

[1]) Het Christelijk Geduld, bij Unger (1646—'47).

is in de eerste plaats het „swijn van Mahomet"! 't Is in 1634, dat hij het eerste vuur opent, knalseinen echter noch, om 't Christense Westen te waarschuwen voor het Turkengevaar. „De Christenvorsten bestrijden elkander, en 't Christenrijk zelf lijdt last. Here, laat ge dit mogelik zijn? Help liever op nieuw, op 't Heilige Graf de standaard planten van 't Kruis!" [1])

Dit is de formule, waarin de smeekbeden vervat zijn, die telkens dringender tot de Regerende Machten worden gericht. In 1661 dreigt 'n nieuw gevaar met de inval in Hongarije, en 't is of 'n andere Maerlant in 'n nieuwe „Cerken Klaghe" z'n noodkreet uitstort: Volkeren waakt, en omgordt u! Maar ook als de Middeleeuwer, klopt de latere bard aan dovemans deuren. Zoals 't noch gaat, en wel zal blijven gaan zo lang er mensen en menselike hartstochten zijn, — de Christenen gingen door elkander te bestoken; wel werd het zwaard getrokken, maar 't traagste tegen de Turk; wel luisterde het oor naar leuzen, maar niet naar 't hulpgeschrei aan de Donau en op Kreta. Waarom ook! Vondel wist het wel: „Inheemsche staetreên wet Het zwaert, en geeft het ongeloof Den vloeck van Mahomet Het velt gewonnen." Maar treurig was het toch, dat 't zover was gekomen dat 't Christenrijck" niet waard meer bleek die tietel te dragen; dat het met het ontzag voor 't kruis gedaan was, omdat het Gods kinderen zelf waren die hem, zoals de Heidenen deden, nu opnieuw griefden en laafden met „gal en eeck." [2])

Ere nochtans, aan wie de eer toekomt! En alsof 't is om naijverige geesten tot daden te prikkelen, zo kwistig worden de verdedigers van de bedreigde grenzen, om wat voor redenen ze ook het zwaard opnamen, met lof bedeeld. Eerst Wladislaus, de koning van Polen, die dank zij de wapenstilstand, welke hij met de Zweden sloot, al 'n „Vredevorst" bleek te zijn, en nu, door z'n gelukkige oorlogen tegen de Turken, tevens zich als de man doet kennen, die de orde van zaken in 't Kerstenrijk zal weten te handhaven; is 't te verwachten trouwens van de zoon van Zegemont (nomen est omen!), dat hij de zuil zal zijn, waartegen de Turkse maan haar gekneusde horens moet breken! [3])

En als later het toneel van de lange kamp tussen de Christenen en de Ottomanen zich gaat verplaatsen naar de Middellandse zee, en nu ook de Westersen met hun vloten in de operasieën worden

[1]) Op de Tweedraght der Christe Princen aen Jesus Christus. Bij Unger (1630—'36).

[2]) Nootweer tegen den inbreuck van Turckyen (1661). Bij Unger (1660—'62).

[3]) Bestand tusschen Polen en Sweden, bij Unger (1630—'36.) Verg. Geluck aen Louyze Marie. (bij Unger, 1645), gericht aan koning Wladislaus' bruid, op haar doorreis door Holland.

betrokken, hoe gaat het er nu bij Vondel van langs, nu hij z'n eigen Holland in de gelegenheid is te bewieroken! In 1649 wilde het toeval dat we de vloot van Venetië met enige schepen versterkten, om de Turken zo mogelik af te leiden uit Polen, waar ze in hun strooptochten de oogsten vernielden; en nu straalt natuurlik van de krijgsroem, die Riva in de baai van Fochus behaalde, ook 'n aanmerkelik deel op de brave Hollanders af. 't Komt er niet op aan, dat, heel prozaïes, het dreigend korengebrek, hier te lande de Overheid bewoog tot het uitzenden der schepen: de Staten zijn nu eenmaal Christenridders, en zullen dat door dik en dun blijven; uit elk beentje werkelikheid zal hij, hun ten believe, 'n Christelik-symbolies beeldje draaien; God zelf is 't geweest, die in 't Hollands hart „de trom heeft geslagen"; hoe kon het ook anders! de „Batavier" was immers „van outs" al gewoon „'t Romeinsch gebiet te stercken"! Men moet dan ook eens zien, wat er van 'n Turkse vloot terecht komt, als Christen-kampieoenen als de leeuwen van Holland en van St.-Markus gezamenlik optreden. De wind jaagt, de Faam vooruit, de rook en de vonken de Bosporus over; de Maan van 't Rijk betrekt, door de asch en het stof; ja, 't vloeibaar pek van de brandende schepen druipt in de ogen van de door God geteisterde zonen van Lucifer! [1])

Van zelf past in dit bestek ook uitstekend, dat de „Batavier" De Ruyter, in 1656, achtien Turkse schepen verovert of vernielt; en eveneens, dat op zijn beurt de Venetiaan Marcello over de „Erf-vijandt" zegeviert. [2]) En toch zijn, op de keper beschouwd, deze zeevoogden maar pieoniers, en zijn Holland en het Dogenrijk eigenlik weinig meer dan voorposten van 't Heilige Roomse rijk. 't Wordt pas goed, als er in 't Keizerrijk zelf 'n held opstaat, die de heiren tegen de Antikrist aanvoert; als Leopold de taak der christenvolken ter hand neemt, en hij de zon zal zijn, die „de nacht verwint," en „de roock en smoock van twist en mist van misverstant wegvaagt." 't Programma is al klaar. In de eerste plaats worden door deze drager van de Keizerskroon de „Turk en Tarter" verstrooid, dan zal hij „op 's Groot-vaêrs spoor" de Barbarijse kusten bekampen, om ten slotte, onder 't aldoor vermeerderen van 't Rijk, bij 't schenken van vrede en overvloed, de gouden eeuw te stichten. [3]) En ook hier hebben de feiten aan Vondel deze concessie gegund, dat hij z'n profeetsie met de overwinning door 's Keizers veldheer Montecuculi aan de Raab behaald,

---

[1]) Op de Neerlaegh der Turksche Vloten (1649). Bij Unger (1649—'51).

[2]) Op den Zeetriomf der Heerschappye van Venetie (1656). Bij Unger (1656—'57).

[3]) Op het Kroonen van Leopoldus. Bij Unger (1657—'60). Verg. het Virgiliaanse motto.

heeft mogen zien bekronen. Maar hoe duur heeft hij deze voldoening moeten kopen. Zó dreigend was de nood geweest, zo hachelik hadden de kansen van de schaarse Keizerlike troepen tegenover de driemaal zo sterke benden van de Grootviezier gestaan, dat in Vondels zegezang op de beslissende overwinning der Duitsers en de algemene aftocht der Turken, door de jubeltoon noch de nauw verholen augst heenklinkt:

Nu blijckt het klaer hoe 't hoogh beleit
Veel meer dan 's menschen brein kan vatten
Der dwingelanden onbescheit
Belet in 't woeden uit te spatten.
. . . .
Nu d' opperste den Roomschen koning
Zoo zegenrijck gehandhaeft heeft. [1])

Was ons 't voorrecht gegund, Vondel noch eens voor 'n ogenblik deze tijd te kunnen binnenleiden, hij zou bij het zien van de sterk gekrompen Turkse macht 'n levendige blijdschap gevoelen, en hij zou met oogluiking, — want dat kòn hij — van 't vele stuitende, dat de internasieonale verhoudingen zouden te aanschouwen geven, noch eens de lier hebben aangeslagen voor 'n lofdicht op „Nikolaas de Vredestichter", naamgenoot van 'n groot heilig man, beschermer van het „Christenrijk", en — in 'n rij van voorzaten, — de bestrijder van Mahomed. Doch hem was niet eens de troost gegund, het begin van 't verval van 't Turkenrijk te zien; de kriezis zelf heeft hij niet kunnen kennen; 91 jaar oud ten grave gedaald, stierf hij nochtans te vroeg om te delen in de vreugde der burgers van Weenen, toen Sobiesky hun de heuchlike verlossing bracht. Integendeel. Hem was beschoren, dat op de avond van z'n leven, de hachelike toestand in 't Oosten hem 'n klaagdicht moest ontwringen, [2]) die als 'n nagalm van 'n voor eeuwen geheven zwanezang op de val van Acre en 't Rijk van 't Heilige Graf, om z'n hopeloze onvruchtbaarheid, ons 'n pijnlik meegevoel moet inboezemen. Daar zit hij, de eenzame, Kruisridders oproepend uit lang vervlogen tijden: „Waeckt op Martel Buljon en Kroie, Sint Luidewijck, en 't Duitsche huis!" — Doch de doden komen niet. — „Als Asie.... inberst als een zee, „Dan zalmen spia de muren mannen, Nu is 't noch tijt . . . ." Vergeefs; ook de levenden komen niet. De koning van Frankrijk denkt om heel andere zaken, en Jan de Witt, met Engeland, Spanje en Zweden hebben het te druk met Lodewijk. Maar „Leopoldus Augustus" dan, de beschermer van 't Heilige Roomse rijk, doet die dan niets! — „Och heilant spaer uw bruit voor 't schennen

[1]) De gezegende Adelaer van Leopoldus bij den Raäbstroom. Bij Unger (1664—'67).
[2]) Kandia op haer Uiterste (1669). Bij Unger (1667—'71).

Des voorhuitloozen erftyrans!" De Keizer hoort het niet; Vondel zal blijven de roepende in de woestijn. — En zwijgt hij dan verder? Zo dat zo ware, dan zou Vondel zich zelve niet zijn. Het laatste woord van de 82-jarige, die 'n mensengeslacht lang voor z'n Iedeaal de vorsten der aarde aanvuurde en opstiet, kon wel geen viktoriekreet zijn, maar is ook geen wegstervende zucht; het is het loflied van 'n kinderlik dankbare Godsman. O, lof en eer blijft er immers altijd te zingen aan God, die de helden schept; lof en eer ook immers aan die helden zelf, die in zelfverlochening, God en Z'n Kruis ten dienst, het zwaard hanteren; en wat kwam dan de held Koningsmark niet toe, dragende in z'n naam z'n Godgewijde taak; die door z'n opofferende moed de ramp op Kandia zo lang had tegengehouden, en door z'n trouw en beleid de zwaarte van de val had verzacht! Hem geeft de gelauwerde Christenbard, de erekrans met het Riddersaluut:

Nu dooft een eenigh helt al d'eer
En glans der ouden, op den wagen
Met staetsie omgevoert ten toon.
Sint Mark onthaelt de deught met offer.
Zelf Rome vlecht een lauwerkroon,
En triomfeert met dien *Christoffer*
Dien Christendraeger, groot van faem,
Waervan de werrelt zal gewaegen,
Zoo lang de volken Christus naem
En heiligh merk op 't voorhooft draegen.
Nu stemmen naem en heldenwerk
Nu heet hij billyk *Koningsmerk.* [1])

Na het „rijk van Mahomet" is er geen land ter wereld geweest, dat aan Vondel zo veel bezorgdheid heeft gegeven voor de vrede en de vervulling van het „Kerstenrijk" dan hetzelfde Engeland, dat eens tot z'n voldoening „over Hollant op twee elementen (zat) En (schreef) aan zee en lant gestrenge wetten voor. Met ons," [2]) en op welks oever, volgens z'n droombeeld, eenmaal Koningin Henriette Maria, haar zegevierende schoonzoon Oranje, na 'n welvolbrachte kruisvaart, als 'n twede Augustus en overwinnaar van de aardbodem, in haar armen zal sluiten. [3]) Al die verwachtingen moesten de een na de ander worden beschaamd. In de tijd dat Karels gemalin deze landen met 'n polietiek doel bezocht, was weliswaar de burgeroorlog in Engeland in volle

[1]) Lauwerkrans ter eeuwige gedachtenisse van Curtius Christoffer Koningsmark (1670). Bij Unger (1667—'71).

[2]) Henriette Marie t' Amsterdam, vs. 78—80.

[3]) vs. 473—476.

gang; maar niemand ter wereld voorzag hier noch de val van het Koningschap, en Vondel zelf, goedgeloviger dan al de anderen, had uittentreure geprofeteerd, niet alleen dat Henriette zelf „ten ooreloogh geboren", als de nood maar aan de man kwam, noch eens als 'n Baudicea ten velde zou trekken, maar tevens, dat al de christenmogendheden onmiddellik elk geschil op zijde zouden zetten, om het bedreigde huis te kunnen ondersteunen tegen de „Ieren". [1]) Maar zo laf en angstvallig Henriette, — terecht 's konings boze geest, — zich in het gevaar gehouden heeft, zo onverschillig hebben zich de al of niet met Stuart en Medicis vermaagschapte huizen betoond. Ver heeft de weg gefaald, waarlangs de dichter 'n verenigde christenheid mogelik achtte; trots z'n hoge verwachtingen van de meest „doorluchte bruiloften", heeft hij de kansen van de Engelse koning bij den dag moeten zien verminderen. Te meer moest hem dit verloop van zaken tegen de borst stuiten, omdat de Revolusie tegen de Kroon, sterk ingreep in het door hem zo hoog geachte Goddelik Recht der Koningen. Want deze onze landsman, — en hierin onderscheidt hij zich van een hier te lande verkondigde andere mening omtrent de Souvereiniteit, [2]) — laat wet en recht handhaven door stedehouders, die niet aan het volk, maar aan de Koning de koningen hun macht ontlenen; de aardse vorsten zijn Gods Gezalfden; dat sommige van hen despoten werden, kwam alleen doordat ze door 't kwaad veraardden of dronken van weelde werden; ze werden dan meteen — want dit gaat altijd samen, — afvallig van God en dienaars van Satan; licht te begrijpen: wie eerst God onderhorig was, wou voortaan z'n evenknie zijn; en wie zich als Z'n gelijke stelt, eindigt met Hem van Z'n troon te verdringen. Op die manier waren al de Luciferisten ontstaan. [3])

Met deze gegevens valt het gemakkelik af te leiden, hoe de partijen in Engeland, in Vondels beschouwing, tot elkander staan. Karel Stuart wordt als christenvorst geacht, aan Christus op dezelfde wijze hulde en manschap te zweren, als z'n legendariese voorvader Lucinus op 't voorbeeld der Drie Koningen, zich voor het kindeke te Bethlehem zou neergebogen hebben; terwijl de partijen, 't zij „Ieren" of wie ook, die tegen hem zijn, trawanten zijn van de Boze; redenen waarom dan ook de Allerhoogste, zo zeker als tweemaal twee vier is, eenmaal — te zijner tijd, — „de weereltlijcke Zoôn en stathouders van zijn maght" zal handhaven; want zo hij ze soms al laat verdrukken, ganselik onderdrukken laat hij ze nooit. [4]) Kortom, in de eerste Engelse revolusie is het Luciferisme, — afval, opstand en dwingelandij, —

[1]) In deze term wordt de staatkundige en godsdienstige opposisie in Engeland, voor Vondels ergdenkende landzaten gemaskeerd.

[2]) Vgl. Boendale's Lekenspiegel, Tweem. Tijdschrift, Nov. 1899.

[3]) Henriette Marie t' Amsterdam, vs. 217—230.

[4]) vs. 231—255.

ten volle belichaamd. Is het vreemd, dat in 's dichters spel van de Opstand, — want dit is het, want in z'n Lucifer wordt gesymboliseerd, — 'n verbloemde voorstelling wordt gezien van de opkomst van 't Puriteinisme als Staatsmacht? [1]) Vondel zelf voelde zich in de zaak van 't Britse koningshuis nauw betrokken, en hij is niet ten achter gebleven z'n afkeer voor Karels bestrijders krachtig lucht te geven. Niet overal is hij gelukkig geweest; 't beste slaagde hij in z'n verheerliking van Strafford [2]) en Montrose, [3]) mannen trouwens van 't martelaarsgeslacht en door hun trouw en toewijding van z'n geestdrift zeker; 't minst gelukkig was hij, ook wat de overdreven en op bangmakerij berekende voorstelling betrof als zouden de Engelsen met het Schotse leger het paard van Troje hebben ingehaald, in schotschriften als de Morgenwecker der Sabbatisten en dergelijke. [4]) Evenzo hindert, al is het peil er hoger, in 'n hierbij behorende klaagzang, evenzeer trouwens als in het overige, 't eigenaardige en voor ons gevoel bekrompen, histories inzicht. [5]) Feitelik komt men er al lezende toe te besluiten, dat de dichter, noch meer dan aan de historie, zich zelf geweld heeft moeten aandoen. Tal van kromme dingen heeft hij willens en wetens recht moeten buigen, tal van andere heeft hij moedwillig op zij moeten zetten, om toch van z'n materiaal maar één rechte lijn te kunnen maken, onverbiddelik strak op 't doel gericht, dat hij zich schrijvende voorstelt: de heiligheid van 't Koningschap en de onaantastbaarheid van hem die 't bekleedt. En wat geeft hem nu al dat geweldplegen aan zich zelf, dat verdraaien van de feiten, het opschroeven van de Stuarts en 't spuwen op de Puriteinen ten slotte? Straks draait plotseling de weerhaan van de meest trouweloze Stuartspolietiek; dezelfde Karel II, die bij z'n troonsbeklimming de uitbundigste toejuiching waard was, [6]) wordt in de zegezangen, die tijdens de twede Engelse oorlog van Vondel verschenen, — nu hij het trouwens dubbel en dwars verdient, — ongemakkelik door hem onder handen genomen. Niet, omdat het volk, dat hij regeert, uit koningsmoorders bestaat; [7]) — met dezulke is toch geen garen te spinnen; — ook niet, omdat Karel zich heeft te zwak gevoeld, om zich door de Puriteinen, of hoe dan ook

[1]) Mischien wordt deze mening gegrond op vs. 61—66 van Morgenwecker der Sabbatisten (bij Unger 1642—'45).

[2]) Grafnaelt enz., bij Unger (1641—'42).

[3]) Graf-naeldt van Montrose (Mei 1650), bij Unger (1648—'51).

[4]) Zoals Het Radt van Avonturen, en Mundus vult decipi, bij Unger (1642—'45).

[5]) Klaghte over de weerspannelingen in Groot-Britanje, ald.

[6]) Op d' afbeelding v. Karel Stuart den tweeden. Opgang enz. De bruiloft van de Teems en Aemstel enz. De kunstkroon enz. (Bij Unger, 1657—'61).

[7]) De Havenschenderij te Bergen, bij Unger (1664—'67).

de kinderen van de „Nijd" mogen heten, tot de oorlog te laten overhalen; [1]) maar omdat de koning, als de zoon en naneef van de door en door Katholieke Stuarts, al te veel illusies voor de toekomst der mensheid had gegeven, dan dat z'n in elk opzicht moedwillige verstoring van de Christenvrede, noch wel door 'n Vorst met zulk 'n roeping, genade in de ogen van de dichter heeft kunnen vinden. Van die tijd af verloren in Engeland Vorst en Volk beide, voor Vondel hun bekoring; de Stuarts zijn voor hem geen vorsten „van middelmaat" meer; ze lijden onschuldig, of, van 't ene uiterste in 't andere, léren ze onschuldigen lijden; [2]) ze willen heren van de zee zijn, en worden 'n vloek voor de naaste en 'n plaag voor hun eigen onderdaan; ze plengen nodeloos Christenbloed, en als Gezalfden Gods, o schande! vrijbuiten ze op de oceaan. [3]) Geen wonder dat in 1660, toen „de Turksche keizers schepten hoope De zon van 't aengestreên Europa Te dooven met hun halve maen," deze dienaren van de Antikrist wel geweten hebben, wat voor vlees Enge land in z'n Stuart ging kuipen. [4]) Maar was 't dan niet treurig om aan te zien, hoe Mahomet zich verkneuterde in de onhandigheden van iemand, die zich in z'n tietel noch wel de Beschermer van 't Geloof dorst noemen, maar die in z'n verdediging van de Christenheid zo door en door averechts te werk ging? Maar Karel zou 't voor Gods rechterstoel ondervinden! De Hemel kon, ja, voor 'n wijle, het geween der onderdrukte volken gewillig aanhoren, maar als 't er op aankomt, blijft het hoogste Hof aan niemand schuldig, en zal het hen, die geroepen waren, maar te licht werden bevonden, als afvalligen veroordelen en verstoten. [5])

Zo was dan ook deze illuzie verloren gegaan. Tachtig jaar was hij oud nu; wat zouden de tijden baren? Zouden al de verwachtingen van de heerlikheid der Kerk worden beschaamd? „Siet onze Joost Die zoekt, maar vindt geen troost," had hij soms gezegd. [6]) Maar we weten wel beter, en hij zelf wist het ook wel. Ziet, daar komen weer de ootmoed en de berusting in 't hart, en brengen van zelf weer de troost; hij weet nu weer vast, dat na deze „vergangklijckheit, geslagh van „klock en uuren", [7]) hij de heerlikheid zal genieten in het Rijk, waarvan hij de afschaduwing op aarde, in z'n leven zo gaarne had verwezenlikt gezien.

[1]) Jammerklaght, enz. (ald.)

[2]) Zegezang over den Zeestrijt, enz. III zang. (Bij Unger, 1664—'67).

[3]) III Zang. II Tegenzang.

[4]) II Zang.

[5]) II Zang.

[6]) Op Joost, bij Unger (1646—'47).

[7]) Grafschrift, bij Unger (1657—'60).

Strijder naast het volk, — niet met het volk, omdat z'n weg in 'n heel andere richting naar de vervulling van 't Apostelbeeld gaat, — is Vondel in de zangen die Hollands roem betreffen; strijder tegen dat volk, altans tegen de leidende meerderheid, is hij in z'n kerkelike leer- en strafdichten; en 't is in deze werken vooral dat hij z'n veelomvattende kennis en z'n merkwaardig talent van zeggen en groepéren heeft getoond. In deze pleidooien voor z'n Kerk en tegen het Protestantisme laat hij zich als 'n veel waardiger partij kennen dan in de pamfletachtige Morgenweckers en in de sterk-persoonlike en al te veel opgehaalde schotschriften tegen de Teelingh's, Triglands en anderen.

Deze theologiese strijd was, oveereenkomstig het kader van z'n tijd, 'n zuiver dogmatiese, en werd gevoerd, zonder dat men aan weerszijden de principieële verschillen bewust was, die in de geestelike beweging, welke in de Hervorming 'n openbaring vond, tegenover elkander staan. Men beoorloogde elkander in fijngetrokken disputen, waarbij voor beide partijen de Bijbel het pleitboek was. Het Protestantisme, dat wegens z'n vrijmakend beginsel 'n loopgraaf had moeten zijn, was door de drang van buiten 'n vaste verschansing geworden, waarin men zich tegenover de Tradiesie der Roomsen, eng omsloten had binnen de wallen van 't Evangelie. Zo, op de grens van 'n nieuwe tijd, binnen de afgeperkte ruimte geworpen van dogma en Schrift, had het 'n verouderd en onmogelik geworden wereldbeschouwing moeten overnemen, had het de aarde als middelpunt van 't heelal, met 'n hel en 'n hemel er om, gehandhaafd; had het de Schepper de transcendante God gelaten, die 't geschapene door de natuurwetten en door z'n rechtstreekse tussenkomst onderhoudt en had het 't geloof in het wonder, zoowel het Bijbelse als vele andere, tegenover de twijfel, bestendigd. Alleen had het, om zuiver op z'n Evangelies standpunt te blijven, in de ontwikkeling van de M.E. kerk 'n afwijking van de Waarheid, en 'n toenemende heerschappij van de Antikrist gezien; had daarmee het M.E. wonder afgezworen, en zo was met alle heiligenlevens en mierakelen, ook het dageliks wonder vervallen van de transsubtantiatie, zoals ze geschiedde in het brood en de wijn van de Mis.

Het Kenteken des Afvals [1]) kan getuigen, dat bij Vondel, het al of niet verwerpen van het dageliks Christus-offer de spil is, waarom de strijd tegen de Kettersen draait. De ontvouwing van het Misoffer is dan ook het eerste grote werk geweest, dat hij tot onderrichting van de Kerkelike waarheden heeft geschreven, en het vermoeden is geoorloofd, dat het ook de betekenis van deze eeuwenoude plechtigheid is geweest, die hem nader tot het Pausdom heeft gebracht. Brandt, z'n enige levensbeschrijver, brengt ons in z'n overigens aardig boekje, indien we naar het inwendig proces zoeken dat Vondel

[1]) Bij Unger (1645).

naar de Oude kerk heeft gevoerd, al zeer weinig verder. Hoe z'n eerste denkbeelden, en de invloeden van buiten, tot z'n geloofsverandering hebben kunnen meewerken, hebben we te voren trachten aan te tonen; voor 't overige zullen we wel altijd in 't onzekere blijven tasten. Wel valt ons op, dat Vondel, die in deze tijd 'n kriezis doorleefde, vooral na 't afsterven van dierbare panden, 'n vaste richting in z'n werken laat zien; en de gissing komt ons aannemelik voor, dat hij bij het smartbed van z'n dochtertje, z'n onschuldige jongske en van z'n zorgzame huisvrouw, allen heengaande vóór hem, krachtig is aangegrepen door de diepe zin van het Offer, en zich van toen af met de drang in 't gemoed der volken, om de eredienst aan de Vader in z'n offer in Christus te gedenken, ten nauwste heeft laten verzoenen. Dat op 'n leeftijd als de zijne, 'n aanzienlik deel in de ommekeer in z'n Geloof, aan z'n inwendig zieleleven toekomt, kan geen twijfel lijden; uit wèlke diepe verborgenheid hij de kostbare parel heeft opgedoken, zal ons wel steeds verholen blijven; en dat hij er zelf niet mee te koop heeft gelopen, getuigen de vage geruchten, die omtrent z'n geloofsverandering de ronde deden, en die slechts op uitwendige dingen en laakbare nevenbedoelingen duiden.

Wanneer we het overige, als de verwerping der Traditie, van het celibaat, van de vasten, enz. ter zijde laten, kunnen we de posiesie, die Vondel had aan te vallen, binnen de lijnen beschreven vinden, van de Catechismus (30ᵉ Zondag) der Gereformeerde kerken in Nederland, waarin de herhaalde offerande van Christus, in 't oog der Protestanten, de énige offerande verloochent, en de Katholiek met de aanbidding van Christus in het hoogwaarde, afgoderij bedrijft. Tegenover de op de rede gebouwde positieve stellingen en nuchtere schriftverklaringen van z'n tegenstanders, handhaaft hij in 'n merkwaardig betoog de *ubiquiteitsleer* en tracht voet voor voet het betwist terrein te heroveren. [1]) Twijfelt de Protestant aan 'n verandering van tarwe en wijn in vlees en bloed, dan moet hij ook twijfelen aan de voor hem zichtbare werkingen bij dieren en planten: hoe de vrucht dijt door 't vocht, de spijs verandert in moedermelk; ook twijfelen aan God, die meer kan doen dan de Natuur, te Kana water maakte tot wijn, in Adam klei tot vlees, in Loth's vrouw, zelfs vlees tot zout, en die altijd voortging de zelfstandigheden met ongewone kleden te dekken. Verbood de rede de Protestant, aan te nemen dat een lichaam terzelfder tijd op meer dan éne plaats kon zijn, dan diende hij ook te verwerpen, dat God Emanuël kon zijn en Davidszoon, dat hij in de Hemel vertoefde, en in het lichaam van Maria; dat God zelfs overal kon zijn, in de Vader, de Zoon en in de Geest, zoals onze ziel overal is in

[1]) Altaergeheimenissen (Bij Unger, 1645) Ie Boek, vs.

het bloed, en de zon zich overal spiegelt in 't water. Beweerde de Protestant, dat geen eigenschap van de zelfstandigheid was te scheiden (vlees en bloed konden niet gesteld zijn als tarwe en wijn!) dan kon hij ook niet geloven aan de schepping van 't licht zonder zon, op de eerste dag, en moest hij ook de almacht van God in twijfel trekken, als zou Hij, die de zon uit het niet had geschapen, ook niet in staat zijn alleen het licht, zònder zon, uit het niet te voorschijn te roepen. Niettemin had Vondel, na dit pleidooi, z'n zaak bijlange noch niet klaar gespeeld. De tegenstand begòn eigenlik eerst pas. Hij, die de ontvouwde *ubiquiteitsleer* het zwaarst op de proef wist te stellen, was Westerbaen, die Vondel het vuur zeer na aan de schenen lei, en onder meer met deze vraag het opgetrokken gebouw liet wankelen, hoe het brood dat de discipelen uit de handen van Christus hadden aangenomen eenswezend kon zijn met het lichaam van Hem, die het brood aan hen had uitgereikt; en hoe Christus kon zeggen: Dit is mijn lichaam, als het nog moest worden wat het noch niet onder die uitspraak was. Waarlik, nauw was ook bij deze bestrijder het paadje; maar ook het rationalisme moest eveneens tot alle hulpmiddelen z'n toevlucht nemen; 't ging partij tegen partij; vernuft en kennis leidden de debatten, en zo het Protestantisme zich vermocht te steunen op haar zin voor de werkelikheid en haar beroep op het verstand, aan de andere kant gaf het zich bloot in z'n zwakke halfheid, waarmee het de Bijbelse wereldbeschouwing en het Bijbelse wondergeloof zocht te handhaven naast de algehele ontkenning van deze uit die wereldbeschouwing en uit dit geloofontwikkelde leerstukken en gebruiken.

Getast in dit zwakke punt, kon het Protestantisme zich moeielik afweren. Zo de kettersen, redeneerde Vondel, na zoveel eeuwen van beelden en vingerwijzingen in het oude Verbond, noch nà de komst van Christus, voortgingen het teken te nemen voor het afgebeelde, dan miskenden ze de beloofde Verlosser, en werden dus de Joden gelijk. Noemden *zij* zich Christenen, dan waren de Joden het ook, en dan waren de vóórchristelike tekenen, zoals het Manna, noch betere spijzigers dan het brood der Protestanten, omdat dit in Christus slechts ijdele beloften gaf. —

Dit waren de argumenten in de strijd, die Vondel te voeren had, en die onvruchtbaar was en altijd onvruchtbaar zou blijven. Beide partijen hadden slechts 'n beperkte beweging, en lagen kort aan de ketting; beide konden slechts hun toevlucht nemen tot 'n fonds van praemissen en 'n gang van gedachten, die reeds te voren waren aangewezen en die alleen tot die uitkomsten konden leiden, die ze zich voorstelden noch eens opnieuw als onomstotelike waarheden te moeten bewijzen.

J. Koopmans.

GRAMMAIRE RAISONNÉE.

Wat dit is, weet elk die aan Taal gedaan heeft. Zo dacht ik lang, tot meermalen me 't tegendeel bleek. Eens verklaarde zelfs een gepromoveerd deskundige — befaamd, ja beroemd in den lande — dat grammaire raisonnée was het toepassen van de spraakleer van zekere taal op een andere taal; hij 'bedreef' dus de kleinigheid van in prinsiepieéle zaken oorzaak en gevolg zo maar te verwarren.

Dit geraisonneer vindt men niet alleen noch bij de studie van de nederlandse spraakleer; daar komt het wel 't meest noch uit; maar ook elders. Men kan niet alleen spreken van Grammaire Raisonnée, maar van Lexicografie Raisonnée, en van Linguistique, en zelfs Philologie Raisonnée. Ja, men kan noch verder gaan en zelfs opmerken een Esthétique Raisonnée.

Zo zal het nu niet ondienstig wezen wat van deze Philologie Raisonnée in al zijn uitingen te behandelen.

Zal ik een defieniesie er van geven? Mij dunkt dat het beter is van niet. „Omnis definitio periculosa." En ook hierom niet: „Elke defieniesie die niet zichzelve in de staart bijt, een sirkel makende, is onjuist." [1]) Een defieniesie van prinsiepieéle zaken is alleen duidelik voor wie weet wat er onder verstaan wordt: 't is een kort begrip. Daarom liever gevraagd: wat kenmerkt deze eigenaardige manier-van-studie.

Dit: men stelt eerst op hoe 't wezen moet, neemt als maatstaf daarvoor wat uitheems is; keurt af wat men dan vindt.

Komt er wat nieuws aan den dag, dan vraagt men niet of mischien de opgestelde eisen ook onjuist zijn; maar zegt: weg met dat nieuwe!

---

[1]) Zie T. & L. III, blz. 339.

Is 't niet alsof men een roos vindt die men niet kent, en dan redeneert: die past niet in ons systeem; dus deugt ie niet! Wij maken kunstrozen.

In zake 'Taal' beweert men dus: die taal moet dit hebben en dat, en anders *maken* we 't.

Men is eigenlik niet tevreden met: zo is 't. Maar stelt eerst op hoe men 't wenst. Dit kenmerkt de iedealist, en zo lijkt 't zeer idealisties. En echter, staat de optatief in plaats van de indicatief.

En toch maakt men aanspraak op *die wetenschappelikheid, die éérst konstateert, en dan konkluzies trekt!*

De wetenschap-van-nu, zal deze op die naam aanspraak mogen maken, en die op één rang te zetten zijn met de natuurwetenschappen: onderzoekt eerst wat er is, zoveel mogelik, en vorst dan na: hoe 't zich verhoudt onderling en tot andere zaken. [1]) Trekt daarna de konkluzies. Hierbij is zuiver, scherp waarnemen vereiste; dit moet gedaan zonder vooroordeel, [2]) zonder dat men in zake Taal noch vol zit van 't ouwe onderwijs in schrijftaal en spraakkunsttaal [3]).

En *wat* kunnen we nu allen konstateren met de nodige juistheid, en de meest mogelike volledigheid? De tegenwoordige taal alleen: want van het verledene weten we zeker dat *veel* verloren is gegaan, al kunnen we in den regel zelfs niet vermoeden hoeveel, en vooral wat. [4])

Hoe moet dit nu verder gedaan? Allereerst, wat algemeen is mag niet ondergeschikt aan wat biezonder is.

Welke taal moeten we als de algemene in werkelikheid aannemen? Niet de *schrijftaal.* Wat in 't Nederlands geschreven wordt is onderling zeer ongelijk. Elke schrijver heeft zijn eigen taal. Men onderkent Potgieter van Da Costa, van ten Kate, van Beets, Lindo van Cremer, om de jongeren maar niet te noemen. [5]) De geschreven rechtstaal is gans anders als de geschreven kanselstijl. [6]) Zullen we nu een mengsel van deze schrijvers-taaltjes voor de algemene taal houden, onder de naam van litteratuurtaal? Of zullen we wat algemeen is, met hoogst weinig nuanceringen die uitkomen, d. i. de nederlandse *spreektaal,* van

[1]) Sweet zegt het zo terecht in zijn New-English Grammar. Vgl T. & L. II, 354.

[2]) Zie Sievers, Phonetik blz. 150.

[3]) Vgl. T. & L. V, 50/1 een kras voorbeeld.

[4]) Vgl. T. & L. VI, 263, v.v. 267, — en Brugmann; en Paul's Prinzipiën.

[5]) Ik zonder natuurlik die prediekanten uit, die zo goed als de algemene nederlandse s p r e e k taal op de kansel gebruiken, b.v. Dr. Laurillard, e. a.

[6]) Zie al T. & L. V, 54, 263, vooral.

de meerderheid onder de beschaafden als *de* algemene taal op stellen? [1]) Dat is volgens de eisen van de wetenschap.

Daarna zoeken we in deze algemene taal 't gelijksoortige bij elkaar; en laten dat zien, als zijnde regel. En niet wat als uitzondering noch over is van oude verhoudingen en toestanden. Evenmin als wij — beschrijvende onze hedendaagse kledij, of een ridderharnas daarvoor uitgeven, — of sprekende over de hedendaagse bouwstijl, die van een abdij in Middelburg, of van de Loterijzaal in den Haag, of van 't Valkenhof in Nijmegen, of van oude kloosters en kerken in 't algemeen zullen dekreteren.

Dan zal blijken dat in sommige gevallen vaak meer als een opvatting mogelik is, individueel verschillend; zelfs zal moeten aangenomen, dat zowèl 't een als 't ander gevoeld wordt. [2]) Deze overgangen vooral nemen we waar; en we zeggen niet: 't *moet zijn of dit òf dat*! „Alle gedekreteer op 't gebied van de moedertaal is uit den boze. Als een bescheiden en belangstellend waarnemer zal hij voortaan tegenover zijn moedertaal staan, doordrongen van 't besef dat die moedertaal te machtig is voor zijn bevelletjes of voor die van wie ook. Waarnemen, altijd maar waarnemen! Elke levende taal is steeds wordende. Welnu, met elke verandering, die in klank of gevoel valt op te merken, dient te worden rekening gehouden. Dat is 't allereerste, zuiver waarnemen, wat nodig is voor onze moedertaal-spraakkunst. In welke wetenschap is dat niet zo?" [3])

Wat heeft deze nieuwe wetenschappelike methode geen omkeer gebracht in de begrippen omtrent Taal en Taalstudie. Wat is er niet gewijzigd! „nu we met het leven zelf en zijn altijd nauwkeuriger beschrijving hebben te doen; nu we niet langer dekreteren in onze *schoolse wijsheid* wat behoort te zijn, maar konstateren en definiéren naar vermogen wat is, en zijn zal." [4])

Levende taal is gebleken te wezen klank, en geen papierentaal. [5])

---

[1]) Wat Dichtertaal is, en hoe deze zich in 't algemeen verhoudt tot de Algemene Beschaafde — daarover 'en ander keer.

[2]) T. & L. V, 248, 247 noot 2, en vooral v. d. Bosch, T. & L. III, 19, 17/8.

[3]) Vgl. Talen. Het bijvoeglik naamwoord, T. & L. V, 108.

[4]) Methode nú van àlle wetenschap meer en meer. Zie Pierson, T. & L. III, 49.

[5]) Vgl. T. & L. IV, 100.

De taal van 't Volk is niet meer veracht, en wordt maar door enkelen meer voor 'patois' gescholden.

De Germaanse talen zijn niet meer lager gesteld dan de klassieke: deze zijn geen model meer!

Latijn en Grieks zelf zijn van zelfstandige talen met toongevende autoriteit, boven de germaanse, geworden tot niet anders dan dialecten van 't Indogermaans. [1]) Waren ze toch ook van meer waarde dan moesten ze anders zijn, andere eigenschappen hebben.

Zelfs hun grotere voorraad aan woordvormen geeft geen hogere kwalieteit. De dubbelzinnigheden toch die men meende weg te nemen door die woordvormen, blijken even erg te zijn. [2]) De vrijheid van woordvolging blijkt even groot al zijn de gevallen niet analoog; natuurlik. [3])

't Iedee verdwijnt dat Taal verbastert. Men houdt geen oude woorden en vormen meer aan de slippen vast, uit vrees dat de taal verarmen zal. [4]) Natuurlik, want we krijgen meer en meer zaken, waarvan de ouden zelfs geen flauw vermoeden hadden. En onze verhoudingen worden eerder ingewikkelder dan eenvoudig — al nemen we niet veel nota van al die finesses, in 't algemeen. [5]) Trouwens de oude woordvormingen verdwijnen omdat ze overtollig bleken, toen 't zelfde door eigen woordjes en tal van varieërende preposiesies, enz. wordt uitgedrukt. [6])

Ook bleek de mening verkeerd, dat rijkdom van taal bestaat in veel woorden en veel vormen. „De spreek- en zegswijzen, de locuties, de gangbare woordverbindingen, die maken den waren rijkdom eener taal uit. Gewoonlijk vraagt men bij het taxeeren van taalarmoede of taalrijkdom naar het aantal woorden zonder meer. Schat men het aantal woorden van het Nederlandsch b.v. op *veertig* —, dat van het Engelsch op *tachtig* duizend, dan is de slotsom deze: dat de Engelschman tweemaal rijker is dan de Nederlander. Die redeneering is volkomen onjuist.

---

[1]) Daarom ook is hun pedagogiese waarde ook niet groter als de germaanse. Ja eigelik geringer, doordat ze als dode talen altijd geleerd worden. Daarover later in den brede.

[2]) Zie T. & L. V, 358/9.

[3]) T. & L. V, 357/8.

[4]) Zie zelfs Jespersen, die aanneemt dat Taal beter wordt. Lees 't artieke daarover van Logeman, Taal en Letteren V, blz. 265—281; 329—352.

[5]) Verg. vooral van Duyl, aangehaald T. & L. III, 188.

[6]) Vgl. T. & L. V, 67/8 vooral.

De woordverbindingen moeten bij zulk een „aanslag" in rekening worden gebracht als geheel zelfstandige woorden, omdat ze meerendeels geheel nieuwe begrippen aanduiden. Om het even of ik aaneen- of vaneenschrijf, of de locutie uit één of uit een half dozijn woorden bestaat. *In den wind slaan; van den prins geen kwaad weten* zijn geen losse verbindingen van een praepositie, een artikel, een substantief en een verbum, neen, — op den keper bezien zijn het geheel nieuwe woorden, althans taalelementen, waarbij nog wel aan geen *wind*, aan geen *slaan*, aan geen *prins* meer gedacht wordt. *Een arme duivel, un pauvre diable* is geen *duivel* die *arm* is, evenmin iemand die straatarm of ongelukkig is zonder meer; niemand dan een *farceur* zal b. v. den rampzaligen Job zoo qualificeeren; het dient niet alleen tot aanwijzing van een *object* in een bepaalden toestand, het drukt tevens uit wat het sprekende *subject* voor dat *object gevoelt*, het vermeldt dus een *oordeel*, een *gevoel*, een *stemming*. Heeft nu eenig taxator van den rijkdom van een of meer talen de balans ook juist kunnen opmaken door dat heirleger van woordverbindingen in rekening te brengen? De rijkdom *in* woorden wordt niet door het simpele tellen *van* woorden bepaald." [1])

Niet in 't *aantal* woorden schuilt de rijkdom van *levende* taal. Evenals in de natuur de betrekkelik weinige elementen zich verbinden kunnen tot tal van combinasies — en de natuur is rijk, — zo ook zit rijkdom van *Levende Taal* in het vermogen om meer te vormen; om leven te scheppen en te wekken: nieuwe woorden, nieuwe syntaktiese combinasies van 't oude; in nieuwe verbindingen van bestaande woorden. En 't onbekrompen en onbenepen gebruiken van dit alles. [2])

Met deze nieuwe prinsiepes dient de beschrijving van taal te veranderen.

Meer en meer gaat de latijnse spraakleer als richtsnoer voor levende talen verloren; en wordt vervangen door zuivere eigene taal beschrijvingen. [3])

---

[1]) Zie vooral Cosijn, aangehaald T. & L. III, 155.

[2]) Zie hiervoor de Gids 1896. blz. 88, vv. En T. & L. II, 351; nieuwe woorden zijn *fiets*, *nopje*, *diggeda*, *bibi*.

[3]) Zie hiervoor passim, *T. & L.* Ook Behaghel, aangehaald T. & L. VIII, 414, vooral.

Maar ook dient in de woordeboeken een andere wijze van bewerken gebruikt: *verba valent usu*, moet in zijn konsekwensies uitkomen; niet de etymologie moet richtsnoer wezen.

En — het hele taalonderwijs dient zeker veranderd! —

De oorsprong van de oude bevoor-oordeelde Taalbeschrijving schuilt in valse begrippen van taal, en deze in onvoldoende waarneming. Men ging uit van zekere taal, en wat men daarin vond, nam men aan als het algemene, ook voor andere talen. Vermengd met het nieuwe, dat uit geheel tegengestelde prinsiepes is opgemaakt, komt echter die oude klassieke zuurdesem noch nu en dan sterk uit.

Terecht zegt Hildebrand dat vooral bij Hollanders die van taal studie maken noch te veel voorkomt; „so und so muss es sein". [1])

Enige typiese staaltjes bespreken we een volgende keer.

B. H.

[1]) T. & L. II, 313.

ALHIER

schrijven sommigen noch op brieven of soortgelijke zaken, die in de plaats-zelf, waar ze wonen, thuis horen. Die geen schrijftaal willen schrijven, vervangen dit door: *Hier*. Maar ook dit zegt niemand. Die aan wil geven dat de geadresseerde in de plaats-zelf woont, zal zeggen: hier in Zwol, hier in Utrecht, hier in Leeuwarden, hier in den Haag. Of ook: aan die-en-die, in de .... straat of op de .... gracht.

Ik meen dàt dit algemeen is. Of zeggen velen, sommigen, enkelen 't noch anders?

B. H.

WAT IS EEN DICHTER?

There is this unmistakable stamp on all the great poets — that, however in little things they may fall below themselves, whenever there comes a great and noble thing to say, they say it greatly and nobly, and bear themselves most easily in the royalties of thought and language. — And it is for this kind of sight, which we call *insight*, and not for any faculty of observation and description, that we value the poet. It is in proportion as he has this that he is an adequate expresser, and not a juggler with words. It is by means of this that for every generation of man he plays the part of „namer." Before him, as before Adam, the creation passes to be named anew: first the material world; then the world of passions and emotions; then the world of ideas.

JAMES RUSSELL LOWELL, The function of the Poet.
Century Magazine Januari 1894 : 433.

DE KERKELIJKE TWISTEN TE AMSTERDAM 1626—1631.

INLEIDING OP VONDELS HEKELDICHTEN UIT DIEN TIJD. [1])

Na den dood van Prins Maurits had de Regeering van Amsterdam een meer gematigde houding aangenomen tegenover de Remonstranten. Hunne godsdienstige bijeenkomsten werden oogluikend toegelaten en omstreeks dezen tijd meer en meer in het openbaar gehouden. Dit wekte natuurlijk de verontwaardiging op der heftige Contra-Remonstrantsche predikanten, onder welke *Adriaen Smout* vooral uitmuntte. Smout had wegens zijn heftigheid, zijn bulderend preeken en schelden op de Overheid reeds zekeren naam gemaakt. Brandt weet ons in zijn *Historie der Reformatie* [2]) te vertellen, dat de Heer Burgemeester Cornelis Pieterssoon Hooft in zeker geschrift vraagde, *of men wel eenigh Schryver sou konnen aenwysen, die in lasteren en schelden by Smoutius sou konnen haelen?* In 1606 was hij een jaar lang predikant te Roon geweest en had sedert dien tijd op verschillende plaatsen gepreekt. In 1613 droeg hij zijn *Schriftuurlyk Ja* op aan de Staten van Holland, die echter van oordeel waren dat in dat boek „gearbeid werdt tegen hunne Resolutien, ook met kennelyke onwaarheid, ja tot *seditie* en oproerigheid." Hij was toen hulpprediker van Cornelis Geselius te Rotterdam en werd wegens dit oproerige geschrift binnen de vrijheid van 's-Gravenzande gebannen, totdat op de eerstvolgende vergadering over zijn zaak beslist zou zijn. Hij schijnt zich aan het verbod om die plaats te verlaten weinig gestoord te hebben en trad o.a. van tijd tot tijd op in Amsterdam. In September 1620 werd hij aldaar beroepen. Zijn heftigheid had hij behouden. Den 28sten Januari 1626 schreef hij o.a. 's Lands plagen daaraan toe, dat er lieden

---

[1]) In hoofdzaken getrokken uit Wagenaar's *Geschiedenis van Amsterdam*. Het doel der bijdrage is niet iets nieuws te verkondigen, maar voor sommige lezers van dit Tijdschrift de studie van die Hekeldichten gemakkelijker te maken. Wij citeeren hier alleen de meening van Wagenaar, in zijn waardeering van anders denkenden, en behouden ons voor daarop terug te komen.

[2]) II, bl. 216.

in de Regeering werden gebracht, die 't Pausdom waren toegedaan en voer heftig tegen de Staten uit omdat ze schepen naar Rochelle hadden gezonden. Den 13den April van datzelfde jaar, op Paaschmaandag, „raasde" hij op den preekstoel aldus: „*Indien de Heeren hun devoir niet beter en doen in 't uytroeyen der ketteryen tot verbreydinge van Gods en Christi lof, soo sullen de kinderen, jae de steenen van de straet, den Heere daer in dienen.*" Dienzelfden dag werd een vergadering van Remonstranten, die op de oude Schans bij den Montelbaanstoren gehouden werd, eerst door de straatjongens gehinderd en later door 't volk uiteengejaagd. De glazen werden ingegooid, stoelen, en banken werden de vensters uitgeworpen, het gebouw afgebroken. De Wethouderschap werd gewaarschuwd en zond den Majoor Nicolaes Hasselaer met eenige stadssoldaten om het oproer te stillen. Daar het volk echter niet wilde wijken en de soldaten met steenen werden bedreigd, gaf Hasselaer bevel er op in te schieten en een onder hen viel met een mes in den mond en de handen vol steenen. Dit hielp, althans voorloopig, maar 's avonds schoolden de oproerigen weer samen, om zich opnieuw meester te maken van het huis, dat de soldaten bezet hielden. Weer viel een schot en werd iemand getroffen, wiens lijk daarop door de verwoede menigte door de stad gesleurd werd tot voor het huis van den voorzittenden Burgemeester *Jakob van Neck* en later voor dat van den Burgemeester *Pieter de Vlaming van Oudtshoorn.* Daarna werd het naar 't Gasthuis gebracht. Den daarop volgenden dag was het nog niet rustig in de stad. Op de Sint-Antonis of Nieuwmarkt was een zoodanige volksoploop dat men voor een nieuw oproer vreesde. De soldaten werden daarom uit het geplunderde huis gelicht en op de Sint-Antonis Waag gelegd. Nu trok het volk naar het in den steek gelaten huis, dat tot den grond werd afgebroken. Als teekenen van overwinning werd met de afgebroken binten en latten zegevierende door de stad getrokken tot zelfs over den Dam en voorbij 't Stadhuis. Intusschen was het op de Nieuwmarkt ook nog lang niet pluis. De schutterij hield de toegangen tot de markt bezet en bewoog het volk met zachte woorden naar huis te gaan. Vooral de Burgerhopman Jakob Pietersz. Hoochcamer, die met zijn vendel bij de brouwerij de Haan stond, deed zijn best om de lui met een zacht lijntje naar huis te krijgen. Een oude vrouw, een vlaster of zijdewindster van beroep, die zich onder de menigte bevond, zei van hem: „*Deze Heer is niet Arminiaansch; maar goed Kerksch: ik heb hem, dikwils, in de oude Kerke, in 't Heeren gestoelte zien zitten. Laat ons, op zyn begeeren, weggaan.*" De menigte begaf zich langzamerhand naar huis; 's avonds was de rust in de stad hersteld. Onderwijl waren drie

oproermakers gevangen genomen, een zekere *Swart*, scheepskapitein in dienst van de Westindische Maatschappij en twee Oostindievaarders. Swart en een van die twee werden met het zwaard over 't hoofd, de andere met geeseling gestraft. Die straf van Swart was meegevallen, de kerkelijken hadden gevreesd dat het hem den hals zou kosten. Daarom was er namens den Kerkeraad een bezending bij Burgemeesteren geweest, bestaande uit de predikanten *Adriaan Smout* en *Joannes Cloppenburg* en twee ouderlingen, onder welke de Oud-schepen *Jan Willemsz. Bogaert*, die verklaarden „dat zij, zoo Zwart met de dood gestraft werdt, het gebed in de Kerke niet voor hem doen, noch de uitvoering van 't vonnis bywoonen zouden, veel min hem vermaanen, om zig tot sterven te bereiden, alzo hy, in eene goede zaak, geyverd hadt." [1]) Het blijkt later, hoe Burgemeesteren die boodschap hebben opgenomen. Den 17en April werd door de Wethouderschap het houden van Arminiaansche vergaderingen verboden, maar ook het storen daarvan strafbaar gesteld en een vereering beloofd, aan ieder, die de schuldigen aan 't plunderen wist aan te wijzen. Uit de bezending aan Burgemeesters blijkt dat de predikanten openlijk partij trokken voor het volk. Smout vooraan. Van de preekstoel af noemde hij de tegenstanders der Regeering „instrumenten, die God gebruyckt en aendrijft tot dit gants noodige werck, de verstooringh der ketterye." Een ander bekend predikant, *Jacobus Trigland*, even vurig en overtuigd Contra-Remonstrant als Smout, maar veel geleerder en vooral ook meer beschaafd, bad „dat die mochten geweert worden, die oorsaeck waren van de tumult, onlangs in dese stad voorgevallen." Slechts één der predikanten veroordeelde ten strengste de lieden, die zich aan oproer en plundering hadden schuldig gemaakt: *Kornelis Hanekop*, die vroeger te Breda gestaan, maar na het veroveren van die stad door Spinola, in Juli 1625 naar Amsterdam was beroepen. De Kerkeraad, die hem er bovendien van verdacht hield niet zuiver in de leer te zijn, was nu zoo verontwaardigd over zijn gedrag, dat ze hem, daartoe ook aangezet door den Oud-Schepen en Raad *Warner Ernest van Bassen*, in November van dit jaar schorsten. Ofschoon hij de bescherming van Burgemeesteren genoot, schijnt hij den preekstoel sedert niet weer te hebben beklommen. In 1655 is hij waarschijnlijk te Amsterdam overleden. Zijn jaarwedde had men hem laten behouden. Naar aanleiding van deze gebeurtenis dichtte Vondel in 1627 zijn *Rommelpot van 't Hanekot*.

In het begin van het jaar 1627 waren er weer eenige Remonstrantschgezinden in de Regeering gebracht. Dat de zoogenaamde

[1]) Authent. en Waaracht. verhaal, gedr. 1630, bl. 21.

harde Gereformeerden daarover weinig gesticht waren, blijkt uit het volgende schimpdicht, dat kort voor de gewone vernieuwing van de Wethouderschap in de stad verspreid werd:

Dit syn de Quanten,
Die oprechten willen de Arminiaense Santen.
Capiteyn Boom, Oetgens, Geurt Dircsz., Andries Bicker, Bas, Albert Coenraet, Teeling, [*misschien* Tholincx], Schaep, Grootenhuyse, Hasselaer, Opmeer, W. Backer, Hinlopen, Reaal, Overlander.

Dit syn de waggelmussen,
Die door de vroomen syn geraeckt op 't kussen.
Raep, Hudden, Hoochcamer, Vlamingh, Neck, Rennist [Reynst], Vinck, Tulp, Raephorst.

Wilt niet langer waggelen maer vast staen,
En spannen mette vroomen aen,
En helpen, naer myn vermaen,
Datter op Vrouwendagh geen Arminianen comen aen

Dit syn de vromen.
Pauw, Jan Gysbertz., De Vry, J. W. Bogaert, Hillebrant Schellinger, Verdoes, Ernst Roeters, Bets, Haringcarspel.

Intusschen liet de regeering van Amsterdam de Remonstrantsche bijeenkomsten weer oogluikend toe. De Regeerders vreesden voor verloop van koophandel en nering, wanneer de inwoners te zeer in het uitoefenen van hun godsdienst belemmerd werden. Dat achtte men niet in het belang van een handelsstad als Amsterdam. Den 8[sten] Maart 1628 werd echter opnieuw een vergadering door het volk gehinderd. De Majoor Hasselaer trok onmiddellijk met zijn stadssoldaten op en wist zoo het plunderen van het gebouw te voorkomen. Sommige van de belhamels werden in hechtenis genomen. Nu richtten eenige burgers een verzoekschrift tot Burgemeesteren en Raaden, waarin over de Remonstranten geklaagd werd en verzocht hun bijeenkomsten te verbieden. De Wethouderschap daarentegen vaardigde 1 April een keur uit, waarbij het teekenen van dergelijke verzoekschriften en verder alle oploopen en samenrottingen verboden werden. Toen ging de Kerkeraad zich met de zaak bemoeien, waarop de Regeering der stad, beducht voor grooter ongelegenheid, den Prins van Oranje verzocht zoo spoedig mogelijk over te komen, om de gerezen onlusten door zijn hoog gezag bij te leggen. Deze voldeed

daaraan, verscheen 10 April en vertrok na de rust voorloopig hersteld te hebben, vier dagen later weer naar den Haag.

In Juli 1628 wendden de Remonstranten zich tot de Staten van Holland met een ernstig verzoek om vrije uitoefening van hun godsdienst. Ze kregen tot antwoord dat ze zich met onderteekende verzoekschriften moesten wenden tot hun bizondere magistraten. Op sterk aanhouden echter van de Zuidhollandsche Synode kregen al de baljuwen en Schouten der provincie en dus ook de Schout van Amsterdam, den 14[den] Augustus, een aanschrijven van de Staten, waarbij hun gelast werd de plakkaten ten uitvoer te leggen. De zoogenaamde *harde Gereformeerden* schepten nu weer hoop, dat de Arminiaansche bijeenkomsten belet zouden worden. Maar de Remonstranten gingen voort met vergaderen en de Wethouderschap besloot in October het getal der stadssoldaten te vermeerderen. Dit heette te gebeuren om de menigvuldige dieverijen, huisbraken en straatschenderijen tegen te gaan. De strenge gereformeerden waren over het aannemen van deze soldaten zeer misnoegd, daar zij er slechts een middel in zagen om de Remonstranten te beschermen en hun vergaderingen te handhaven. Aan het hoofd van de ontevredenen plaatsten zich *Dr. Karel Lenertsz.* en *Jan Willemsz. Bogaert*, Oud-Schepen van de stad. Ze namen vooral kwalijk, dat men over één der vendels tot kapitein had aangesteld *Jan Hendriksz. Soop*, een van de onderteekenaars van het Remonstrantsch verzoekschrift. Ook vonden ze het vreemd, dat men *Pieter Visscher*, die gezegd zou hebben, dat er nu gelegenheid was, den Predikanten den mond te snoeren, een vendrigsplaats gegeven had. Lenertsz. en Bogaert deden wat ze konden om het volk op te zetten. Tot vermeerdering der ontevredenheid droeg vooral ook het volgende bij. De kapitein Volckert Overlander werd benoemd tot opvolger van den overleden Burgemeester Pieter de Vlaming van Oudshoorn. Het burgervendel, waarover Overlander het bevel gevoerd had, moest nu van een nieuwen kapitein voorzien worden. De krijgsraad benoemde daartoe *Jan Claesz. Vlooswijck*, die vroeger luitenant van een burgervendel geweest was, maar in 1618 ontslagen. Toen hij den 12[den] October door den kolonel Geurt Dirkszoon, te dien tijde ook regeerend Burgemeester, aan de schutters van zijn vendel werd voorgesteld, weigerden zeer velen hem als kapitein te erkennen. De kolonel liet de namen der weigeraars opteekenen, van welke eenigen later voor Burgemeesteren ontboden werden. De korporaal *Pieter van Goetthem* gaf als reden van zijn bezwaar op: „dat Vlooswyk, onder „de voorgaande Regeeringen, om zyn lasterlyk spreeken van 's Lands „Overheid, van zyn Luitenantschap verlaaten was; dat hy zelfs „nog van de tegenwoordige Regeeringe lasterlyk sprak; dat hy

„Oldenbarneveld hooglyk prees, zeggende dat men hem nog een „eerebeeld opregten zou; en dat hy een vyand der Gereformeerde „Religie en een voorstander der Arminiaansche Factie was." [1]) Burgemeesteren dreigden de weerspannigen met ontschuttering. Uit naam van de schutters uit het vendel, waarover de heer Overlander kapitein geweest was, werd er nu een verzoekschrift opgesteld. Het was door 65 personen onderteekend. Daarin werd geklaagd: „dat men der Burgerye van Amsterdam Kapiteins „tragtte op te dringen, die berugt waren Paapsch te zyn, en „kwalyk spraken van de Religie en van de Regeeringe; en dat „men de schutters, die zulke Kapiteins niet konden aanneemen, „dreigde te ontschutteren." Verder verlangde men „dat 's Lands „Staaten de verzoekers by haar Burgerregt, als schutters, wilden „handhaaven, en voorts zoodanige orde stellen, *dat de Regeeringhe „van de stad, neffens andere steden van Holland, moght worden ge- „conformeert, naer de Ordre en Placcaten van 't Landt.*" [2]) Een zestal gecommitteerden uit de schutters begaven zich nog voor 't einde van November naar den Haag, waar zich toen ook de afgevaardigden van de Zuid- en Noordhollandsche Synode bevonden en onder hen *Johannes Cloppenburg*. Met het verzoekschrift vervoegden ze zich bij een voornaam persoon uit de Regeering, waarschijnlik den Raadpensionaris Duik, die het overleveren er van ontried. Op raad en met hulp van Cloppenburg wendden ze zich nu met een nieuw verzoekschrift tot de Synoden, en vroegen „of zij „Vlooswyk, dien zij beschreven als *een man zonder Godsdienst, „en een openbaaren vyand van de Gereformeerde Religie en van het „Vaderland*, wel in goeden gemoede, en, volgens Gods Heilig „Woord, als hunnen Kapitein zweeren mogten?" Uit dit verzoekschrift stelden de afgevaardigden der Synoden vervolgens *vijf* vragen op, die hierop neerkwamen: 1. „Of een Lidmaat der „Gereformeerde Kerke wel eenen eed doen mogt, strekkende tot „nadeel der waare Gereformeerde Religie? 2. Of hij zulk een' „duisteren en ingewikkelden eed mogt doen, dat hy, daardoor, in „tyd en wyle, zou konnen verpligt worden, de wapenen te ge- „bruiken, of iets anders te doen, tot nadeel der Gereformeerde „Religie, of tot voordeel van derzelver vyanden? 3. Of hy, het „regt van nakeur hebbende, eenen Burgerkapitein verkiezen mogt, „dien hy wist te zyn een gezwooren vyand der waare Gerefor- „meerde Religie? 4. Of hy, van de subalterne Magistraat tot het „afleggen van zulk een' eed geperst wordende, dien doen mogt „om de ontschuttering, ontpoortering of andere zwaarigheden,

[1]) Schutters dwang gedr. 1629. bl. 6—11.

[2]) Zie 't Request in de Schutters dwang bl. 13.

„waarmede hy gedreigd werdt, te ontgaan? 5. Hoe hy, om het „weigeren van zulk eenen eed, ontschutterd, ontpoorterd, of op „eenige andere wyze, gekweld wordende, zich behoorde te ge- „dragen?" Deze vragen werden aan de schutters voorgelegd om te weten of hun meening er goed in was uitgedrukt, 't welk ze erkenden. De afgevaardigden der Synoden wenschten echter geen antwoord te geven, voordat ze de Theologische Faculteit te Leiden er over geraadpleegd hadden. De predikanten *Hugo Beyerus* en *Johannes Cloppenburg* trokken nu daarheen. De Professoren in de Godgeleerdheid te Leiden beantwoordden de vragen schriftelijk. Op de 4 eerste werd een ontkennend antwoord gegeven; wat de laatste vraag betreft, zeiden Professoren „dat zulk een Lidmaat zyn leed lydzaamlyk draagen, en de zaak Gode beveelen moest." Dit oordeel van de hooggeleerden werd door de afgevaardigden der Synoden goedgekeurd en onderteekend, en dit schriftelijk advies, den zesden December, den schutters ter hand gesteld. [1]) Naar aanleiding hiervan schreef Vondel zijn *Boeren Categismus* (1629).

(*Wordt vervolgd.*) K. P. DE VRIES.

[1]) Schutters dwang gedr. 1629, bl. 13—24.

ZUID-AFRIKA, EN — OUD-FRIESLAND.

Men weet het, in de tegenwoordige wetenschap „projektirt man die Gegenwart auf die Vergangenheit", volgens 't mooie gezegde van Streittberg; men doet het hoe langer hoe meer.

Mooi illustreren de tegenwoordige talen in de Zuid-Afrikaanse Republiek, een oude kwestie.

Op 't platteland wonen, behalve de oorspronkelike Kaffers c.s., die ook kaapshollands verstaan en zelfs spreken, de 'Boeren', die afrikaans spreken. 't Zijn grotendeels veehouders, terwijl ze voor eigen gebruik, en voor niet veel meer, landbouwers zijn. Voornamelik in de steden zijn tal van vreemden: neringdoenden, amtenaren enz; de rijksten en machthebbenden zijn noch de oude Boeren: de Krugers, de Smitten, Wolmaransen, enz., enz. — 't Hooghollands is gebruikelik in kerk, staatzaal, en rechtbank. Daarnaast hoort men van de ingeborenen de Boerentaal.

In Friesland is 't in de oude tijd niet anders gegaan. Mogen er al enkele oude bewoners zijn geweest, deze werden door de Friezen onderworpen. De nieuwe bewoners waren vee-houders, met zeer weinig landbouw, evenzeer alleen voor eigen gebruik. Op plaatsen waar geschikt markt kon gehouden vestigden zich uitlanders, vooral Saksen en Franken, blijkens hun taal. In de daaruit wordende steden waren deze vreemdelingen toongevers wat de taal betreft. Wel kwamen er Friezen binnen, die de macht vaak in hadden: hoofdelingen; meer en meer werd de taal van de vreemden ten slotte *offiesjele* taal, *kerk*taal en taal van de beschaafden. 't Fries bleef op 't platteland, als 't Afrikaans daarginder. De eigen Friezen spreken vaak ook in de steden noch hun fries. Maar ze zeggen niet zoals vele Afrikaners: „En ieder nasie het syn taal; || Ons praat van Kaap tot in Transvaal || Wat allemaal maklik kan verstaan, || *Wat ga die ander taal ons an.*"

Dit evenwel daargelaten, de projektie van 't tegenwoordige daarginds heldert het verledene hier duidelik op. B. H.

NIEUW-NEDERLANDSE VERS-KUNST. [1])

Zó doet men tegenwoordig meer en meer.

Als een 'dichter' verzen zingt die anders klinken als men gewoon is, dan zegt men niet meer: hoe onzinnig, wat een bombast, 't is allemaal klink-klank in de oren van 't 'beschaafde' Publiek!....

Maar: laten we eens luisteren; mischien komt het tot ons oor in; mogelik 'vatten' we 't. En kunnen we van zijn Dichter-kunst genieten.

Men voelt het zoals Winkler Prins in z'n Eenvoud-poëzie 't zegt:

Buiten en binnen.

'tIs met de verzen van den dichter
  als met zijn huis, dat ge in wilt spiên:
al schijnt de zon, al blinkt het licht er,
  kunt ge in 't voorbijgaan weinig zien.

Ge ziet van buiten door 't gordijntjen,
  zoo tusschen hor en valgordijn,
van ieder voorwerp slechts een schijntjen!
  een onbepaalden schemerschijn!

Leest gij zijn verzen zoo eens even,
  zoo tusschen droom en waken in,
dan speurt ge er in geen lucht, geen leven,
  zelfs geen begrijpelijken zin.

't Blijft alles flauw en scheemrig, donker; —
  doch kom eens binnen, rust een poos:
gij ziet er beeld- en kleurgeflonker
  en op zijn tafel geurt een roos!

We leren meer en meer af eigen-wijs te wezen! We 'komen' binnen, we rusten een poos; en we — genieten de rozen!

---

[1]) Dit werd geschreven onder de impressie van de toen pas uitgekomen *Verzen van Noord- en Zuidnederlandse Dichters, bijeengebracht door Pol de Mont*, onder de titel: *Sedert Potgieters dood* — 1875—1897. —

Of — zeggen: de dichter schijnt anders genatuurd als wij zijn, schijnt een 'ander' te zijn.

Zo genieten we méér als vroegeren, zijn we rijker als anderen, die alles veroordeelen naar 't geen hun voorgehouden en opgedrongen is als alleen-mooi en alleen-waar; die als hun aesthetica zich eigen gemaakt hebben: onnasjonale kunstgevoelens en kunst-iedeeën, overgenomen van vreemde volken van gants andere stam, in geheel andere landstreek „ultra montes"; volken, liefst noch van geheel afwijkende, verouderde beschaving en smaak!

't Bleek — èn wetenschappeliker ook, èn — beter-voor-de-kunst, voor het natúúrlike eigene kunstgevoel te wezen, hun die afwijken van vroeger, niet meer uit de kerk te zetten; we zetten — als de Génestet — liever onze kerk wat uit, om ook naar die te kunnen luisteren.

Ja, — integendeel: — de tijd komt, dat wat verouderd en onnederlands is, ter zijde zal gezet: dan zal onze Vaderlandse litteratuur 'gereformeerd' — zal eerst eigenlands zijn!

* * *

Bij die nieuweren treft op verzen, vol nieuwe plastiese vergelijkingen en beeldingen; als die in 't begin van *Mei* van Gorter:

Een nieuwe lente en een nieuw geluid:
ik wil, dat dit lied klinkt als het gefluit,
dat ik vaak hoorde vóor een zomernacht,
in een oud stadje, langs de watergracht, —
in huis was 't donker maar de stille straat
vergaarde schemer; aan de lucht blonk laat
nog licht; er viel een gouden blanke schijn
over de gevels in mijn raamkozijn.
Dan blies een jongen als een orgelpijp,
de klanken schudden in de lucht zoo rijp
als jonge kersen, wen een lentewind
in 't boschje opgaat en zijn reis begint.
Hij dwaald' over de bruggen, op den wal
van 't water, langzaam gaande, overal
als 'n jonge vogel fluitend, onbewust
van eigen blijheid om de avondrust.
En menig moe man, die zijn avondmaal
nam, luisterde, als naar een oud verhaal,
glimlachend, en een hand die 't venster sloot,
talmde een pooze wijl de jongen floot.
Zoo wil ik, dat dit lied klinkt....

En in dat sonnet van Kloos:

O, 'k heb muziek in mijn ziel voor wel honderd
feestelijke optochten, gaand door de straten
langs buigende lijnen op wisselende maten
van 't aangehouden orkest, dat opdondert
even, weer zacht dan glijdt neer in gelaten
wiegeling der tonen, dat elk verwonderd
hoe de atmosfeer zoo op eenmaal versombert,
gaat zachten staps voort en houdt op met praten...

Of in dat *October* van Augusta Peaux:

De dagen zijn als robijnen
gezet in zijn zonnering,
waarover hij 't rag van zijn fijnen
blauwwazigen sluier hing...

Beluister dan ook in die verzen die effene gladde, of wilder-golvende klankenrijen; nu eens monotone, enkel-klinkende geluiden, dan polytone, veelklankige akkoorden — soms alliterend, en assonerend, en rijmend, — — maar altijd wel-luidende taal-muziek. In dat „*Ik hou van je*" van Gorter, of in die '*Oudejaarsavond*' van Kloos. Of in dit fragmentje-maar

Ga niet te gauw, voorbij, voorbij, voorbij; — de lucht
blij hangende bevende achter u —
verlangende eeuwig naar u
eeuwig, eeuwig, — vlucht niet te vlug —
achter uw rug
rek ik de armen
van verlangen, van verlangen
rek ik de armen
vlucht niet te vlug.

En hoor dat ritme! 'Schandeer' ze nu eens niet naar de vroegere metriek-iedeeën van kort-lang en konsorten. En plomp nu niet neér op lettergrepen, die volgens oude schema's het aksent moesten hebben! [1])

Lees ze zoals Hollandse verzen moeten 'gezegd' worden, en 'gehoord': wat tál van hoge en lage aksenten, van zware en lichte; hoeveel schakéring in toon; hoe variánt in ritme! —

* * *

Rijker zijn we als vroeger!

„Wat onze Nederlandse verskunst in de laatste jaren heeft gewonnen aan distinctie en fijnheid van gevoel, aan treffende juistheid van vizie,

[1]) Vgl. ook Van Eeden, Studies, blz. 98/9.

aan losheid en zwier van ritmen, aan rijkdom van geluid, aan eenvoud en natuurlikheid van dictie, ja, en wat men ook beweerd hebbe of beweren moge, aan kracht en waarheid van gevoel en aan diepte en omvang van gedachten zelfs, dat moet op den duur wel elke beschaafde, die lezen en vergelijken kán, in 't oog springen . . . . ." [1])

Daar is poëzie van de dichter die uit wat allen mee kunnen voelen: volkspoëzie als van de la Montagne: *'t Oudt Liedeken*:

Tsagh eens een cnape stervensgeern
een valsche, wrede, boose deern.

Sei totten cnape! „Hael mi terstont
dijn moeders herte voor minen hont."

Hi ging, en sloech sine moeder doot,
en vluchtte met het herte root.

Mer twijl hi loopt, stuict oppen steen,
en valt, — dat erme herte meteen!

Al botsen op de herde baen,
ving plots dat hert te spreken aen.

Al wenen ving het te spreken aen:
„Och, jonge, hebs di seer ghedaen?...."

En in dat *'s Hoveniers dochterken* van Hélène Swarth.

En ook deze *Zomernoen* van Marie Boddaert gevoelt elk-en-een-ieder mee, — mischien slechts in herinnering aan lang vervlogen tijd:

Door de open deur blijdde uit een luid gelach;
een voetstap dreunde er op den vloer, een tweede
viel, lichter trippend, in . . . . .
                                        Daar stonden zij
in 't gulle zonlicht, hij, de volle mand
met kersen boven 't hoofd; zij, d'arm gestrekt
naar 't lokkend, sappig fruit; op beider wang
den gloed van levens lust en liefdes zon.
„Te hoog voor u!" — Zij schertsend: „Niet te hoog!"
Hoe sterk haar vingers bleken en hoe vlug,
zij slaagden niet, den forschen, bruinen arm
des jonkmans neer te trekken.
                                        Plagend keek
hij haar in de oogen; plagend gleed het: „Tóch
te hoog!" hem van de lippen

[1]) Inleiding.

en — haar mond
scheen 't na te zeggen; 't blozend, lief gelaat
zei 't luider nog. De wimpers zonken neer
op 't schalke blauw; zij leunde 't lokkig hoofd,
verhit en hijgende aan den deurpost, bei
heur armen slap ter zij.
Behoedzaam kwam
hij nader, blikte, boog zich even....
— „Mijn!"
zoo juichte zij.
Den tuin, den boomgaard door,
en weer terug, langs heg, struweel en perk,
hij springend, zwenkend, rap, — zij, rapper nog,
haar buit in d' arm, hun schaterenden lach
blij schallend door de stille zomerlucht....

Niet ieder neemt even veel, even scherp waar; minder algemeen, meer en dieper gevoelend is wat Winkler Prins uit in 't *Cor Cordium:*

Weet gij, wat 't liefst ik op aarde verricht? —
Niet te staren naar 't zich vergaren
der onweerswolken aan de kim;
noch op de baren
naar 't maangeglim,
noch naar de stralen,
die spookrig dwalen
in mist der dalen
als nevelschim.

Maar, als bij 't krieken op purpren wieken
de dag weer aanzweeft over 't woud,
langs 't pluimloos kieken
zijn vleuglen houdt,
zóó 's werelds plagen
verzachten, dragen,
gelijk bij 't dagen
het zonnegoud!....

Bedwingende zijn opgewondenheid, onder de impressie van 't mistieke zingt met volle uitingskracht Verwey-z'n *Christus van het kruis:*

Vestig die oogen niet op mij: hun blik
is stijf als van wie stierf in gruwbre pijn;
het niet die handen — 'k zag ze lang — ze zijn
doorboord; — o God, geronnen bloed kleeft dik

op uw gewonde voeten; — neen, verschik
ze niet in hunnen dood: — daar is een schijn
van stille glorie rond Hem, en op Zijn
gelaat zie 'k eindloos leed, maar vrees noch schrik.

O liefste God, dien 'k liefheb wijl Ge lijdt,
sluit Gij mijn oogen, dat ik niet meer zie,
bindt Gij mijn lippen, dat ik niet meer spreek!

Opdat ik niet tot stervens bang uitbreek
in hoon en eenen storm van snikken, die
U zouden smetten in Uw heerlijkheid . . . .

Maar allen overtreft Kloos: krachtig, fors, geweldig, dringt z'n gemoed, z'n ziel zich uit in dat *Oudejaarsavond*:

De klok gaat slaan
met droef misbaar.
Het jaar is vergaan, –
vaarwel, droef jaar!

Het jaar is vergaan met al te luide zangen,
van bittere spotzucht en ingehouden hoon.
Het jaar is vergaan en ik lig gevangen,
genepen door gloeiend-heete smartentangen . . . .
Het jaar is vergaan,
het jaar is vergaan,
vergaan!

Dit moet het droefste jaar van gansch mijn leven heeten,
het allerdiepst bedroevende jaar,
omdat ik werd vaneengereten
in angstige kreten,

omdat ik werd omvérgesmeten,
waar ik was gezeten,
van het toppunt mijner droomen tot bijna op de baar

O, snerpend jaar van wieden,
o, wild, woest jaar van zieden,
o, jaar van ellende, o jaar vol gevaar,
o, eindeloos, eindeloos, eindeloos jaar.

De klokken brommen nog somber door de lucht,
mij, tranendronkene, na . . . .,
Waar ik roerloos gestrekt-uit klaag en zucht . . . .
Het jaar klaagt mij na . . . .,
klaagt mij na . . . .,
na . . . .!

Ben ik dan niet een goed mensch geweest,
was ik niet vroolijk en vierde ik niet feest,
voor ellende onbevreesd,
schoon . . . . o zoo bedeesd,
zoo bedeesd . . . .

Was dan mijn diepste ziel niet vol muziek
hel-hooge muziek, —
een klaar kantiek,

dat ik dacht te maken eens tot een tempel van gelui

om mij heen, voor gevoelige, meevoelende menschen
wat de menschen wenschen,
een wonderzoete buit.
Maar 't is nu alles uit . . . uit . . . uit . . .

Speelt nu geen vroolijken feestdeun meer,
want alles doet mij zeer,
want alles doet mij zeer.
Laat nu het lied der rouw weerklinken,
ik voel mij zinken,
ik voel mij zinken.
Zal het zijn morgen, dat ik val of éer?
Komt er nieuw licht?
Strak staat mijn gezicht
op de eeuwigheid gericht.

Klachten, versmoort U en Hoop, o vlied;
menschen begrijpen mijn droefenis niet.
Vaarwel, droef jaar . . . .
Ik staar . . .,
ik staar . . . .

Wie ouwe-jaren beleefde, en zich-zelf beluisterde, — klonk 'et die niet éens of vaker in die tonen-min-of-meer, na-klinkend in 't oor?

En wordt deze zelf-uiting niet overweldigend aandoenlik als men weet hoe in dat jaar zijn vriendschap met de anderen, met Verwey en van Eeden brak? . . . .

Even groots, maar fijner, bijna vrouwelik, uit zich Gorter in zijn *Mijn liefste is dood*:

Mijn liefste was dood,
toen ben ik gegaan
alle werelden door,
ik heb gevonden, de wereld is groot,
maar zij was dood.

Ik heb veel gevonden, de wereld is groot,
er zaten veel in den nacht
met witte vingren wenkend, de macht
van mijne doode was heel groot........

Maar ik kan daaruit eigenlik geen paar regels citeren, wel 't geheel, — — laat ieder 't zelf lezen.

Zal ik het echter wagen voor de lezer, door ándere vèrzen verwènd, een-en-ander er in aan te stippen?:

Hoe 't 'meisje' sterft; en de ziel van de minnaar rondgaat, en haar vindt op de godsakker, gestorven omdat de vuurziel 't lichaam verteerde; de minnaar die in z'n zangen haar weer roept; die haar in z'n verbeelding, verschroeid door 't 'vurige' verlangen, wacht! ... er is gerucht van gaanden en komenden, gloeiend in d'avondzon. Vergeefs gezocht op z'n grote tochten die was....

Maar — wie vergt in gemoede om in gewone alledaagse taal weer te geven deze dichter-uiting, dit 'impressionisme', deze 'extase' in Woordkunst?

Zulk 'impressionisme' merkt men, voelt men, geniet men. Of — men is er niet 'vatbaar' voor. Even goed, en even veel, en even knap is men er, natuurlik! om; — alleen, men mist dit Kunstgenot: als een ander 't mooie in de muziek, 't mooie in de schilderkunst.

Maar die 't wil trachten te genieten, lees eerst noch die *Kindersproke* van Marie Boddaert, en zo hij het gelijksoortige in beide voelt, vindt hij niet bewaarheid in die gedachte-weergeving, zoals 't opwelt in deze fijn en veel-voud werkende dichterziel: wees als de kinderkens, want derzulken is 't Koninkrijk?

Enig is dit in alle litteraturen: deze hoge door niemant noch bereikte "sensatie in verzen!"

Ziehier wat dit is, in andere voorbeelden. [1]) Men kan uiten:
een impressie alleen:

De stille weg
de maannachtlichte weg —

de bomen
de zo stil oudgeworden bomen —

het water
het zachtbespannen tevreë water.

En daar achter in 't ver de
neergezonken hemel
met 't sterrengefemel.

[1]) Vgl. Van Deyssel, Prozastukken III, blz. 68, vv.

Er kan ook fantazie mee samen werken.
En 't kan alleen fantazie zijn als in dit:

> Toen bliezen de poortwachters op gouden horens
> buiten daar spartelde het licht op het ijs,
> toen fonkelden de hoge bometorens,
> blinkende sloeg de Oostewind de zeis.

Men kan sensatie met fantazie hebben als hierin:

> Ik liep 's avonds door mijn stad,
> Het water zwartvloerig, elk huis had zich van boven tot onder met rouw behangen,
> dat was zo mijn verlangen . . . .

Maar 't hoogste is de sensatie alleen. —
Dit allerfijnste op 't heftigst te gevoelen: zo Gorter alleen noch....
Door te uiten in woordklanken wat anderen nauweliks gewaar worden, heeft hij
„Holland hoog opgestoten midden in de vaart der volken" [1]) . . . .

Zw. '97 B. H.

[1] Van Deyssel, Prozastukken I, blz. 17.

Dit alles staat in Pol de Mont's Verzameling. Deze dankt „zijn ontstaan aan een zeer grote innig-oprechte liefde voor de nederlandse 'literaire' kunst, zoals die zich, proza en verzen beide, van ± 1880 tot ± 1896 ontwikkeld heeft."

Simpatie bewijst gelijk-genatuurdheid; wijst op 't 'kunnen' verstaan van anderen: zo-iemant — zèlf dichter, zèlf-onclassicus, — zal beter dan iemant anders, minder bevóóróórdeeld, zonder bedorven „smaak", weten te kiezen wat mooi is.

Meer noch zou 'k willen aanwijzen dat mooi is daarin: van Lucie Broedelet, van Boeken, van Marie Jungius, van Perk, van anderen. — Maar wie zelf zoekt, heeft groter voldoening. En deze 'Collectie' geeft tot noch toe 't meeste, en 't beste; al wil men veel missen, en verlangt men meer en anders!

KLEINE MEEDELINGEN OVER BOEKWERKEN.

Analecta I, II, III.

Sommigen vragen ons wat — behalve de toenemende moeilijkheid van de opgenomen stukken — 't feitelijk verschil is tusschen Analecta I, II en III.

We kunnen daarop antwoorden dat in de latere deelen meer wordt gezocht 't gemoed te treffen.

Dit lijkt ons wenschelijker dan een indeeling naar 't verschil tusschen *Epiek* en *Lyriek* en — later zeker: Dramatiek! — en Didaktiek! —

Wat verder andere verschillen aangaat, wijzen we op 't volgende in het Voorbericht, met name van Analecta III:

„Hier en daar wordt de aandacht al gericht op de verouderde conventioneele en onjuiste beeldspraak: van deze moet de leerling, als van alle dichterlijke frazes, een afkeer krijgen.

Zelf-vinden, zèlf-werken is meer nog in 't oog gehouden." Dr. B.

In 's Levens Maalstroom, door J. N. A. Smeekens. — Breda, Firma G. G. de Voogt. f 2.—.

Een ouwerwets boek. Ik dacht eerst dat het ironie en spot was. Lees dit maar eens: wat 'en jonge klerk van 16 jaar zeggen moet tegen de mevrouw, die hem nu en dan dikteert:

„Edele dame, het zal mij een onuitsprekelijk voorrecht zijn (is mij geweest) eenige alleraangenaamste oogenblikken in uwe beminnelijke tegenwoordigheid te vertoeven."

Maar zo is 't hele boek; zo zijn ook de „levens, liefde, en passieaventuren" van „de held, die een modern genie" moet heten. 't Is net een roman voor 't stuivers-magazijn, zoals m'n vriend D. zei. Juist, daar is 't op z'n plaats.

Of heeft het andere tendenz?

U. F.

Proza en Poëzie. Leesboek ten gebruike op de laagste klassen der Gymnasiën en Hoogere Burgerscholen en bij meer uitgebreid lager onderwijs. Verzameld door Dr. G. J. Dozy en F. de Stoppelaar. 9e verm. druk, herzien door Dr. G. J. Dozy, leeraar aan de H. B. S. met 3 j. c. te 's-Gravenhage, en Th. Nolen, leeraar aan het Gymnasium te Rotterdam. — Tiel, A. van Loon. f 1.65.

„Dat dit leesboek, waarmede kort na de invoering van het Middelbaar Onderwijs een nieuwe weg op het gebied der schoollectuur werd ingeslagen, zijn recht van bestaan nog niet heeft verloren, *ondanks de velen, die*, vaak op zeer verdienstelijke wijze, *dit voetspoor volgden*, wordt voldoende bewezen door de regelmatig terugkeerende behoefte aan een herdruk.

Zij echter, die toevallig de oorspronkelijke uitgave van 1868 in handen mochten krijgen, zullen heel wat veranderd vinden in omvang en inhoud. Was onze keus toen uiterst beperkt, de toestand veranderde langzamerhand, naarmate de werken van vele schrijvers uit de eerste helft dezer eeuw publiek domein werden, en ook de meeste uitgevers op dit punt vrijgeviger dachten.

Zoo is gaandeweg de omvang verdubbeld."

[Of 't onderschrapte geheel waar is laten we aan 't oordeel van de lezers, die dit boek vergeleken hebben met die van Dr. B., van Van den Bosch-Meyer, van Heeris-Toose, e. a. over.

We hopen dit jaar noch onze lezers een vergelijkende studie te kunnen geven over onze leesboeken door een van onze Red.]

INHOUD van Tijdschriften:

De Arbeid, 2e jrg., afl. 3, o. a.: Ed. Verburgh, In theorie. III. — Albert van Twazel, Sonnetten. — W. Graadt van Roggen, Verzen.

De Nieuwe Gids, jrg. 5, afl. 5, Jan. 1900, o. a.: Jeanne Reyneke van Stuwe, Zee-gezichten. — Willem Kloos, Liefde. — H. J. Boeken, November-nacht. Bede. — W. van Meurs, Stella. — Dr. J. B. Schepers, Bragi. — v. M., Verzen. — H. J. Boeken, Aanteekeningen. Twee dwalingen. [„De eerste dwaling is deze, volgens welke Moderne Kunst iets zoude zijn voor zeer weinigen, en dus nooit door een groot publiek bewonderd. De tweede dwaling is die, volgens welke Kunst ook maar eenigszins onderworpen zoude zijn aan de voorbijgaande gedachtenstroomingen der menschen."]

Tweemaand. Tijdschr., 6e jrg., 1e afl., Jan. 1900, o. a.: Henriëtte Roland Holst, Verzen. — Jac. van Looy, Feesten VI. — J. de Meester, Het Avontuur van David Zangvogel — G. van Hulzen, Ontredderd. — Albert Verwey, De Heelal-Spiegel. — Karel van de Woestijne, Gedichten.

De Gids, No. 1, Jan. 1900, o. a.: Prof. G. Kalff, Hooft's lyriek. (P. C. Hooft, Gedichten. Volledige uitgave door Dr. F. A. Stoett.) [Wij komen op deze studie terug. Red.] — Maurits Esser (Gerard van Eckeren), In zwijgen.

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 1, Jan. 1900, o. a.: †Anna Koubert, Moeder Wassink (Amsterdamsche schets). — M. Horn, Catharina Beersmans. — Pol de Mont, Te Veere, 7—14 Augustus 1898.

De Tijdspiegel, No. 1, Jan. 1900, o. a.: H. G. Roodhuyzen, Een nacht uit poeren, I.

Tijdschrift (Mij. Ned. Letterk.), XVIII, 4: J. te Winkel, Den Nederduitschen Helicon van 1610. — J. Franck, Mittelniederländisches aus Köln. — W. van Helten, Het adjectief *gul*. Een en ander over en naar aanleiding van het subst. *sim*, snoer. — F. A. Stoett, Boontje komt om zijn loontje. — M. M. Kleerkooper, Coster als pamfletschrijver. *Kallefs-Vel* (1628). — J. W. Muller, *Holland—Olland.* — † P. L. Bender, Naar aanleiding van „*Jan, u arme clerc*" in den *Lekenspieghel* (Dl. III, bl. 278). — M. Leopold, *Doodeter*. — H. Kern, *Appel*.

Dietsche Warande, 12e jrg., no. 6, o. a.: A. Tottmann, De Dans en zijne ontwikkeling (*slot*). — F. Mets, Huwelijksgebruiken.

Het Belfort, 14e jrg., no. 12, o. a.: Reimond Stijns, Twintig Dierensprookjes. — E. P. van den Berghe, Een boek over onze hedendaagsche schrijftaal. — H. de Marez, Studies van hedendaagsche Nederlandsche letterkunde: Couperus.

’t Nederlands en z’n Studie.

A.

Over Taal.

II.

Elk spreekt zijn eigen taal; naar gelang evenwel van zijn omgang met anderen, naar die mate is er meer of minder overeenkomst.

Dat verkeer nu is meest tussen mensen van eenzelfde afkomst, stand, beroep, soort en slag, van eenzelfde belijdenis vaak. Min of meer gelijke taal ontstaat daardoor onder kooplui, onder schippers: zo de Lingua Franca langs de middellandse zeekusten; zo ’t matroze-engels langs de Noordzee. Zo ook, maar daarenboven voor veel anderen en meerderen noch, het maleis in een groot deel van onze Oost. Daardoor ontstaat een taal van jagers onderling, van boeren, van studenten, van menisten: »zo, zo!”; van kalvienisten; een damessalon-taal, een domienees-taal, een schoolmeesters-taal.

Elke kring heeft z’n-eigen algemene taal; evenwel, er blijft in die groepen-zelf toch noch verschil: elk heeft weer iets eigens individueels, »spreek en men zegt wie je bent”: heeft ook niet ieder zijn biezondere termen zelfs?

A l l e taal is en blijft nu eenmaal individueel! [1])

Tussen al die kringen en groepen is kontakt, konversasie, is verband: daardoor ontstaat weer kleinere of grotere overeenkomst. Men hóort bij meer als éen groep; van

---

[1]) Vgl. vooral Van den Bosch, T. & L., III, 18: mooie voorbeelden.

verschillende groepen komt men geregeld met elkaar in aanraking: voort-durend is er wisselwerking'.

En op die wijs wòrdt er een *min-of-meer* algemene taal bij allen over kleiner of groter streek lands.

Presies gelijke taal is er niet.

Deze Algemene Taal is de natuurlike, levende.

't Is de taal die allen in een streek, in een land, verstaan en kennen.

De meesten verreweg zijn — natuurlik — gewone mensen, gewoon in hun doen en laten. Geen volk bestaat uit dichters, of heeft er ooit uit bestaan.

Dichters zijn niet velen, zijn eksepsies. Maar ieder hoeft »geen groot man te wezen, elk moet wat van een groot man ìn zich hebben". Anders werd die ook niet begrepen.

En, gelukkig: elk heeft wat 'dichterliks', wat van de dichter in zich: arbeider en boer, geleerde en leek, in d'een of andere tijd van 't leven. De ene vaker, de andere zelden. Dikwels maar voor een moment. Elk kent zo'n ogenblik. Als 't hart hem tot spreken dringt, in z'n goeie ogenblikken, als hij in stemming is, dan *uit* hij het mooie. Dan heeft zijn taal de 'dichter'-klank, is individueel.

Maar daarmee is niet de eksepsie-taal van deze biezondere ogenblikken, de taal van min of meer biezondere mensen, die in hún taal mooi zeiden wat ze mooi vóelden, zoals geen 't nà kan doen, omdat elk anders is, — in geen geval is, noch wordt deze taal de algemene.

Hoe hoger, grootser de dichtertalen, hoe weiniger ze met de Algemene van doen hebben. Al klinkt het gelijk, al gelijkt het éender.

Dichters scheppen, vormen Taal, de hunne. Maar niet de Algemene: dit is 't werk van de »Spraeckmakende Gemeente".

Wie praat men het meest na? De naast-bij-zijnde, of waar men 't meest mee verkeert.

Zo zullen dus de hoogst-staande dichters dus 't minst invloed op de anderen hebben. Zij staan te ver af, zijn te hoog voor de massa. Zo boezemt de generaal-majoor minder ontzag en vrees in aan de gemeen-soldaat, dan de korporaal.

Van dichters, vooral van de kleinere, van de meer gewone, komt wel eens een uitdrukking, een woord in groter kring in gebruik.

Maar — dan wijzigt dat al gauw. Die 't overnemen, gebruiken 't ook al als hun biezonder eigendom; vervormen 't dadelik naar hun beeld en gelijkenis. Dat kan ook niet anders: zij duiden — als in elks taal — er mee aan wat ze zelf voelen.

Daarmee gaat er af, wat de oorspronkelike 'Dichter' als 'eigen kunst' er in gevoeld had: 't eigelik poëtiese. 't Wordt iets gewoons, iets alledaags.

Zo staan de Dichtertalen, de artistieke naast, en wil men, boven de Algemene, maar — worden nooit de Algemene.

Hoe kan dát ook?

't Zeer-individuéle kan nooit, in zijn àlles, tegelijk iets algemeens wezen!! —

't Gebied van een Algemene Taal kan kleiner en groter zijn. Soms kan hij zich verbreiden over een heel groot terrein; kan hij worden tot Gemeenlandse Taal.[1])

In dit geval is hij voor een zeker aantal in het land, meestal de beschaafden, de moedertaal; voor anderen, uit het volk, blijft hij minder eigen. Weinigen echter onder de laatsten die hem niet geregeld horen spreken. 't Aantal aanrakingspunten is bovendien talrijk, ook omdat die algemene taal

---

[1]) Vgl. Paul, Princ. der Sprachgesch.[3], blz. 368 (: in strijd met blz. 45 i. f.). Er is geen essentieel verschil.

in elke streek onder invloed staat van de volksdialekten.[1])

Die taal is meestal uit een volksdialect ontstaan: gevolg van allerlei omstandigheden: veelal in de streek waar de meesten èn in staat, èn maatschappelik, èn kerkelik, èn in woordkunst de òvermacht hadden.

Daarnaast blijven in den regel over groter of kleiner oppervlak nog volkstalen en volksdialecten gesproken. Uit die volksdialecten neemt de algemene taal in elke streek bestanddelen in zich op. Is dus streeksgewijs gekleurd. Die volkstalen en volksdialecten hebben veel groter invloed op de Algemene Taal dan die van de hoogstaande dichters. 't Aantal personen die 't volksdialect spreken is enorm groter in aantal; bovendien 't aantal aanrakingspunten zoveel te meer. Die algemene taal verdringt volstrekt niet de volksdialecten, al influenceert hij er sterk op, en doet hij ze spoediger wijzigen dan anders.

Trekt men, zoals sommigen, de grenzen van deze Algemene Taal zeer nauw en krap, dan bevat hij alleen wàt allen die de taal spreken, gemeen hebben. Wat ruimer genomen, neemt men ook er bij die dialectismen die over een groot deel van 't land voorkomen, vooral in streken waar andere *volkstalen* gesproken worden; dialectismen die vrij algemeen bekend zijn.

Individualismen laat men er buiten. Maar evenzeer 't geüite in dichterlike ogenblikken die elk mocht hebben.

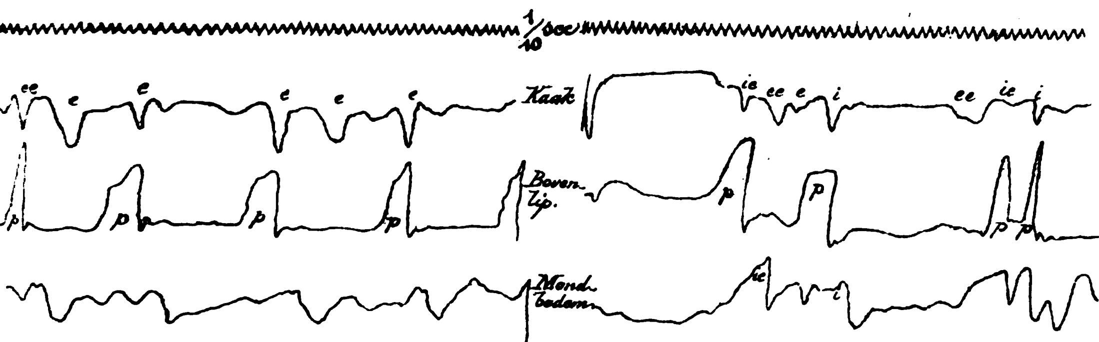
Op deze manier wordt die Taal een abstractie, als men wil! Maar die dadelik voor elk weer werkelik leven wordt, daar 't van elke spreker een gedeelte van zijn eigen individuéle taal is. Elk heeft nóch iets, of veel meer.[2])

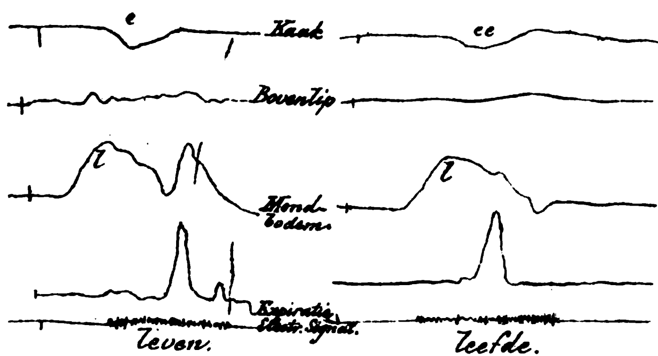
---

[1]) Vgl. T. & L. V, 263.

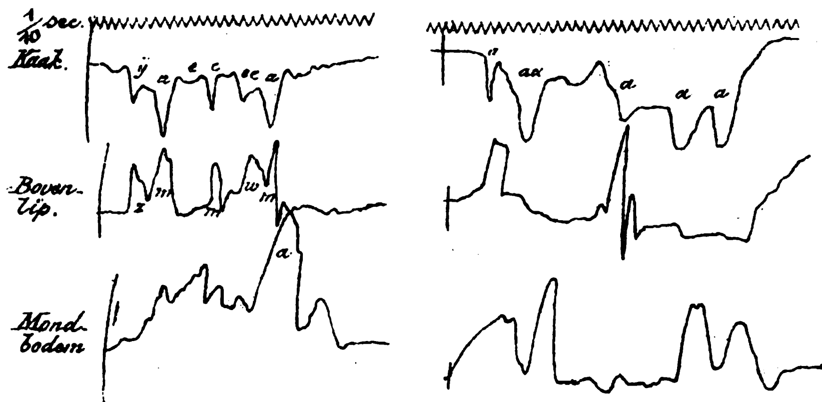
[2]) Zie ook hiervoor blz. 26/7.

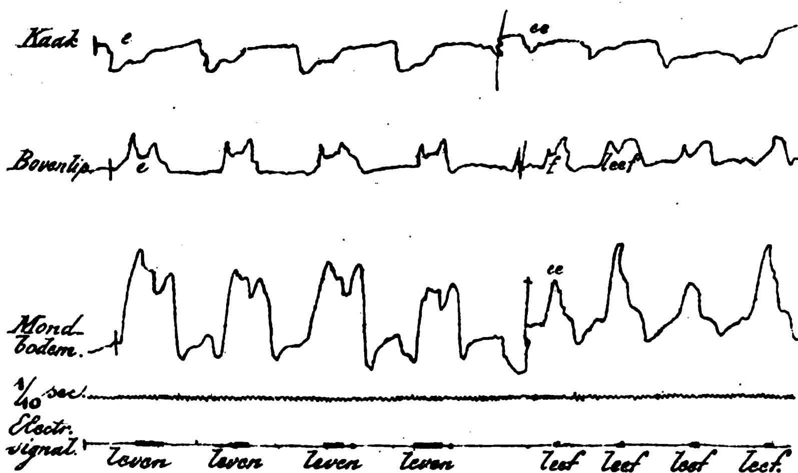
Peet en pèten, pet en petten. Piet eet een pit. Eet Piet pitten.

Zij maten met twee maten. Wat raad? sprak Clara.

Daardoor blijft die Abstractie »Algemene Taal" tegelijk: *Levende* Taal; d. i. individuele taal, dialect.

Wat nu in deze algemene *levende* taal bestaat, mag als norm gelden. Niet dat elk-en-een-ieder het recht niet zou hebben anders te spreken en te schrijven. Natuurlik. En allereerst de 'dichters': wie zou hun ook dwingen? Wie zal regels voorschrijven hoe een 'dichter', een 'kunstenaar' zijn eigen-binnenst individueel uitdrukken moet? [1]) Maar evengoed als bij 't medies onderwijs in 't algemeen allereerst als 'mens' wordt voorgesteld de normaal-mens; terwijl als iemand in biezondere gevallen daarvan afwijkt, niemand hem dit kwalik zal nemen; of hem dierekt maar voor 'ziek' of 'ziekelik' zal houden, — zo ook legt men als grondslag de Algemene Taal, om gemakkeliker overzicht te hebben bij de studie van Taal, en voor pedagogies nut, bij 't Onderwijs.

AANTEKENINGEN.

Vgl. over taal allereerst:
H. Paul, Principien der Sprachgeschichte.
(Makkeliker te lezen is de engelse bewerking van dit boek:)
Strong—Logeman—Wheeler, History of language.

Alles wat in ons binnenste omgaat: wat „refleks-beweging", „gevoelsuiting", „gedachte", bij anderen heet: alle hersenwerking derhalve.

de Spraak: Sommigen willen onder Taal alleen de Spraak verstaan: ogetaal, en andere taal heet dan overdrachtelik.

Dat is dus eigentlik: betékenis en definitie van een ding uit de etymologie van de naam opmaken.

In onze taal van nú — (evenals in elke taal, van wat voor tijd ook) — moet de betékenis en definitie van een zaak, van een woord, vastgesteld worden naar de tegenwoordige zin wat men er tans onder verstaat; en niet naar een vroegere zin; die vaak noch wel eens door geleerden wordt 'op'-gemaakt.

Wie *voelt* nu 'taal' noch in enig verband met 'tellen' of 'vertellen', en 'vertelsel'?

---

[1]) Vgl. Taal en Letteren V, blz. 54/5.

Niemand, — zelfs die 't geleerd heeft, alleen bij grote uitzondering, mischien.

Bovendien; als men 'taal' alleen of voornamelik met 'vertellen' blijft verbinden, hoe maakt men 't dan met de betékenis van: schrijftaal en spreektaal [1])? Om dàt weer te verklaren heeft men een grote omhaal nodig. Dat komt er van als men dode etymologie weer electriseert; alsof die, in de meeste gevallen iets toebrengt om de woorden van nú góed te verstaan! —

En — is ook de meedéling: 'taal' hoort bij vertellen, enz. niet meer het antwoord op de vraag: hoe kòmt het toch dat als men zegt: Taal zonder meer, dat men dan allereerst aan 'spraak' denkt?

En waarom vergelijkt men niet (ge)*tal* er 't eerst mee? Dat klinkt er 't best mee samen.

alle taal is individueel: wat — onnodig eigelik te zeggen na al het betoogde — niet moet opgevat alsof alles oorspronkelik, en van elkaar geheel afwijkend in alles zou zijn.

Kindertaal is bij uitstek individueel: andere voorbeelden van eigentaal-maak door kinderen bij: *Beckering Vinckers*, Taal- en Taalstudie I, 74, II, 276.

Victor Henry, Antinomies Linguistiques (bewerkt door Salverda de Grave en Hesseling, onder de tietel: Tegenstrijdigheden in de Taalkunde).

H. Taine, L'Esprit.

H. Steinthal, Ursprung der Sprache.

G. von der Gabelentz, Die Sprachwissenschaft.

Preyer, die Seele des Kindes (al te onomatopoëties).

Een dichter is een kunstenaar: Wat men dichters noemt, zijn gewoonlik niet veel meer dan goede „feuilletonisten" [2]) of zo ze meer zijn, lui die wat scherper denken, en wat meer in de gewone omgangstaal, of vaak van de schrijftaal geverseerd zijn dan een ander mens. Ze weten wat beter de weg in 't oude taalpakhuis. Geroutineerde oudpakhuismeesters zijn 't.

Zo-een neemt makkeliker 't woord, waarmee tot nog toe een gedachte werd uitgedrukt.

Zo doet het ook de ene verver beter dan de andere; hanteert beter zijn gereetsel.

Maar daárom is een verver noch geen schilder. En niet alle schilders zijn 'schilders' bij uitnemendheid! zijn kunstenaars. Zo zijn niet alle dichters kunstenaars. Zo is niet elks taal kunst.

---

[1]) Ik maak er hier attent op hoe de vorming 'spreektaal' een indierekt bewijs kan wezen dat men met de 'Taal' eigentlik de schrijftaal bedoelde.

[2]) v. d. Bosch, Taal en Letteren I, 16.

Hoe meer nu een 'dichter' een geroutineerd pakhuis-meester is van de taal; hoe meer hij zó, zijn 'gedachte' makkelik kan uiten, en níets méer; dan mag-hij een veel gelezen 'dichter' wezen; een zeer begrijpelik 'dichter' voor 't volk mischien, of mischien ook niet. Maar zeker, geen artiest-bij-de-gratie-Gods. Te minder noch zal zijn dichttaal, wat Vondel noemt, '*Goden*-taal' wezen.

Want 'dichterkunstenaar wezen' wil niet zeggen allereerst: zoveel mogelik woorden kennen uit de algemene taal, en presies weten hoe die volgens vroegere grammatica, stijlleer of verskunstleer-en-zo-voorts in 't gelid moeten staan. Hoe kan hij zijn biezonder mooi, zijn biezondereigens uiten in een andermans uitingen: neen, kunstenaar-wezen is wat anders.

Als we de zon zien ondergaan, en we zeggen: dat is mooi, majestueus, indrukwekkend: wat zeggen-we dan eigelik? Is dat kunst?

Als we van dichtertaal zeggen: hoe mooi, hoe welluidend! — Is dat kunst? [1])

Als ik een prentje téken, beter dan iemand het zou kunnen, is dat dan kunst? Omdat ik meer weet van de taal, meer 'geläufigkeit' heb dan een ander, is mijn taal daarom 'kunst', mijn 'stijl' artistiek?

Neen, kunst is wat anders!

Zo niet, dan is 't te léren! Met volharding; de een met meer, de ander met minder moeite. Maar te léren is 't! [2]) Net als 't latijnse verzen maken!

Neen, kunst is wat anders.

Want zich als dichter uiten is „het allerpersoonlikste en allerdelicaatste werk op de wereld doen," [3]) zich-zelf wezen, zichzelf uiten, en dat is niet te léren.

Een nadoener levert geen kunst.

In 't kunstwerk zit de ziel van de dichter, die is daarvan niet te scheiden. Daarom wordt samenlapsel van stukjes kunsttaal van verschillende dichters nooit kunst: daarom is de schrijftaal, die sommige zo wenselik vinden ter wille van de kunst, juíst daarom niet aan te preken.

Begrijpen is allereerst instinktief: Hierop bazeert zich de nieuwe taal-onderwijs-methode (van *Berlitz*, *Gouïn*, e. a.). Kort gekarakteriezeerd toch dit: „Ebenso wie die Mutter zum Kinde in diesem verständlichen Lauten „ta ta ta" zuerst spricht und es allmählich vorwärts führt, ebenso beginnt Berlitz mit Wörtern, die dem Lernenden verständlich

[1]) „Men noemt 't maar zoo," Taal en Letteren II, 252*a*. Vgl. ook T. en L. IV, blz. 125, i. f.

[2]) Zie T. & L. VIII, blz. 211, v.v. vooral.

[3]) Kloos, Veertien jaar, II, 146.

sein müssen, da er die gleichsam lebende Erklärung dafür in Gegenständen vor Augen hat, während Gesten des Lehrers den verbindenden Text vermitteln."

Gelijkgenatuurdheid: vgl. *Wegener*, Aus dem leben der Sprache, — *Bréal*, Les idées latentes du language.

Een goed voorbeeld daarvan is ook de dochter van Galileï tegenover haar vader. Vgl. *Fararo*, Galileo Galilei et Suor Maria Celeste. Zie ook Tijdspiegel 1895, blz. 422/3, v.v.

De in de grond gelijk-genatureerden, — die primaire eigenschappen gelijk hebben, — zullen elkaar 't eerst begrijpen, vooral bij nieuwere idéeën, nieuwe kunst, bij al wat nieuw is.

Vaak heet dát dan een 'kliek': de lui die elkaar verstaan, elkaar waardéren. Een onverdiend verwijt. Zij zijn de enige, die elkaar begrijpen. Maar waarderen is noch lang niet altijd instemmen met al wat elk persoonlik wil.

Klinkklank:

Moet dan een dichter geen rationéle, geen verstandige Taal schrijven?

Klinkklank is 't als men bestaande woorden, die een min of meer bepaalde bekend gerekende betekenis hebben, aan elkaar rijgt, zonder verband van de gedachten.

Maar als een werkelik Dichter zijn eigen gedachten uit in zijn *eigen Taal?* Dat zou klinkklank wezen?

Ja, voor hem die zijn taal niet verstaat. Zo is 't Engels klinkklank voor die geen Engels verstaat, en zo elke vreemde taal! En zo is 't Fries, en 't Saksies klinkklank voor die 't niet verstaat; en zo elk vreemd dialect.

Want 'dichtertaal' is ook dialect.

Zo zijn er dus vele en velerlei dichter-dialecten.

Beets heeft gelijk: De taal van 't hart heeft mènig dialect,
Wijs die 't hem min verstaanbre niet begekt!

II.

Algemene Taal. Tegenover dit algemene noemt men elks eigenheden *tongval* = dialect: deze zijn dus telloos.

Zijn de verschillen veel groter als de overeenkomsten, dan spreekt men van *talen.*

Eksepsie-taal: Sommigen nemen noch een andere *algemene taal* aan: de zogenaamde litteratuurtaal oftewel de schrijftaal. Deze bestaat uit een mengelmoes, een 'koes-moes' van enige, van tientallen dichtertalen, van meer dan een eeuw.

Hij ontstaat als men **woordkunst** zoekt in 't **naschrijven** van dichters, zie T. & L. VIII, 214, v.v.

De schrijftaal is in Nederland van brabants-vlaamse oorsprong; natuurlik zijn nu de volksdialecten daar op eigen wijs ontwikkeld; en wijken dus evengoed af van die schrijftaal als die in noord-Nederland.

Vgl. *Dr. J. W. Muller*, T. & L. I, 196—232; — *Aug. Gittée*, T. & L. IV, 281—302; 313—329.

Uit dichtertaal in algemene overgegaan: Dat uit dichtertaal (litteratuurtaal) woorden, enz. in de algemene levende taal overgaan, dat zogenoemde schrijftaal influenceert op de gesproken taal — daarin menen enkelen ten onrechte, een verschil te vinden tussen volkstaal en algemene taal. Wat in de algemene Spreektaal toch indringt, wordt meer en meer **gezegd**. Wordt het alleen geschreven, dan leeft het niet algemeen, al kan 't voor een enkele 'dichter' evenzeer leven, omdat individueel daarin zijn gedachte zich uit. 't Is eigelik ook 't zelfde: of de uitdrukking, 't woord, de vorm gehoord of gelezen was: 't pakte, 't bleef in 't geheugen. Men **voelde**, **dacht**, *zei* het na.

Men **vormde** 't daarmee opnieuw als **eigen**. 't Kan mischien minder bij de eigen **oude** vormingen passen. Maar nergens — en bij niemand — is er zogenoemd **zuivere** taal te vinden, zo men maar *goed waarneemt*.

Zo'n afwijkende term is hetzelfde als men van een vreemde, en uitlander overneemt, navormt wat in andere taal, in ander dialect thuis is.

Gemeenlandse Taal: Holland is 't voornaamste gewest geworden: in hoofdzaak is onze algemene levende taal dan ook hollands, al hebben alle verwante talen, en omliggende volkstalen zelfs van ververwijderde, er op geïnfluenceerd. Zie daarover latere hoofdstukken.

Norm: Wat een 'übermensch' uit, is van meer waarde dan wat honderd norm-mensen debietéren: dat nu deze normaal-mens niet als veroordelend norm mag dienen, blijkt het best uit het aangehaalde in T. & L. III, 253:

„Over het geheel genomen is het een zonderlinge methode, welke men althans bij de heeren physiologen niet zou verwachten, om van den mensch een soort van afgetrokken wezen te maken, dat bijna nergens, in elk geval bij zeer zeldzame uitzondering aldus wordt aangetroffen, daarnaar al de andere wezens af te meten en bij de eerste de beste afwijking van de de abstractie te spreken van abnormaal, ontaard, hysterisch, neuropathisch, krankzinnig.

Wien noemt men tegenwoordig normaal? Na het uitgebreide onderzoek naar de kenteekenen van het genie schijnt men daarvoor te

te moeten houden den tweevoeter, die naar geest en lichaam ongeveer staat tusschen den middelmatige en den idioot, — volgzaam, geleidelijk, altijd even beschaafd, zich bewegend met dezelfde eentonigheid als het rad van een uurwerk.

Als men zulk een type tot grondslag neemt, heeft Voltaire gelijk, toen hij de wereld het groote gekkenhuis van het heelal noemde, en de methode van Nordau herinnert mij aan een oud vrouwtje, dat ik eens ontmoette in een der zalen van een krankzinnigengesticht; zij legde haar hand heel vertrouwelijk op mijn arm, wees op op een harer lotgenooten en bracht haar vinger veelbeteekenend aan haar hoofd, alsof zij zeggen wilde: 't is daar niet pluis. Wij loopen wel een beetje gevaar, dat de wijsheid van dit vrouwtje een algemeene wordt, maar daarmee ook — over en weer zulke opmerkingen worden gemaakt, niet tot algemeene stichting van de comedie van 't leven."

(*Wordt vervolgd.*) B. H.

ERRATUM:

Blz. 2, i. m., l.: „dan is het toch geen liegen."

HET OUDE GYMNASIUM EN DE JURISTEN.

De juristen missen, voor het meerendeel, door onvoldoende natuurwetenschappelijke training een groot voordeel, waar zij met crimineele aetiologie (onderzoek naar de oorzaken) zich willen moeien. Niet alleen missen zij, in voor hen zelven zeer hinderlijke mate, kennis van natuurwetenschappelijke feiten en begrippen, maar zij zijn ook niet door natuurwetenschappelijke vorming opgeleid in dien zin voor rustige waarneming en bestudeering van objectieve feiten, die voor den crimineel-aetioloog even onmisbaar is als voor ieder die den aard en de oorzaken van verschijnselen na te speuren heeft.

J. A. VAN HAMEL, Crimineele Aetiologie,
Gids, December 1899.

IETS OVER EIGENNAMEN DIE APPELLATIEVEN GEWORDEN ZIJN.

Het is reeds 30 jaar geleden, dat nu wijlen professor De Vries in den *Taal- en Letterbode* (I, 284) schreef: „woorden, aan eigennamen ontleend, kunnen den taalvorscher, die er niet op verdacht is, vrij wat nutteloos hoofdbreken kosten. Het is daarom goed ze bekend te maken, wanneer men ze bij toeval vindt."

Hij wijst dan op een woord als *silhouette*, zoo genoemd naar den zuinigen Franschen minister van Lodewijk XV, Etienne de Silhouette († 1767), onder wiens bestuur de bedoelde schaduwbeelden in de mode kwamen en à la Silhouette d. i. goedkoop te krijgen waren. *Pantalon* heet zoo naar de pantaloni, de Italiaansche potsemakers op 't tooneel, die dat kleedingstuk droegen; zij zelve noemden zich naar den H. Pantaleon. *Tontine*, de onderlinge lijfrenteverzekering, draagt haar naam naar Luigi Tonti, een Italiaansch bankier in de 17e eeuw. De *nonius*, ook wel *Vernier* geheeten naar een Fransch wiskundige van dien naam in de eerste helft der 17e eeuw, een instrument om heel nauwkeurig lengte te meten is gedoopt naar den uitvinder Pedro Nunez, den Portugeeschen professor in de wiskunde († 1577). De *Carronade* heet naar Carron, het nijvere Schotsche dorp met zijn vele ijzergieterijen. De bruine *Bismarck-handschoenen* behoeven geen nadere verklaring; de lichtgroene kleur *celadon* draagt haar naam naar den verliefden herder Celadon in d' Urfé's herderroman Astrée, het model van Johan van Heemskerk's Batavische Arcadia (1637). De graaf van *Almaviva* een der personen in Beaumarchais' Mariage de Figaro (1784) is de peter van den nog bekenden mantel. *Flikjes* werden 't eerst gefabriceerd door Casper Flick, *schakellijm* doet ons dadelijk aan Adriaan Schakel denken, den bekenden Amsterdammer; minder bekend is reeds *spijkerbalsem*, naar den in 't laatst der 18e eeuw te Amsterdam levenden aanspreker Jan Spijker zoo geheeten. Zoo ver prof. De Vries in zijn bovengenoemd artikel.

De heer De Beer gaf aan den wenk van prof. De Vries gehoor door zijn opstel getiteld „Waarom zóó", geplaatst in 't zoo

uitstekende boek voor de jeugd *Bato*, jaargang 1874, 1e deel bl. 246 vlgg. Hij wijst daar behalve op enkele ook door genoemden hoogleeraar* vermelde woorden, op andere die in ons artikel te hunner plaatse behandeld worden.

Voorts spreekt 't van zelf, dat de *Woordenschat, verklaring van woorden en uitdrukkingen*, onder redactie van Taco H. De Beer en Dr. E. Laurillard, de etymologische woordenboeken van Kluge, Franck, Vercouillie vele van de door ons bedoelde woorden opgeven.

Voór eenige jaren schreef prof. Van Helten in zijne redevoering, uitgesproken bij de overdracht van het rectoraat der Rijksuniversiteit te Groningen *Over de factoren van de begripswijzigingen der woorden* bl. 20: „Als vierde en laatste factor van begripsontwikkeling werd boven de aandacht gevestigd op de overdracht van het oorspronkelijke op het daaruit herkomstige d. i. van den voortbrenger op het product, van een stof op het daaruit vervaardigde, van een massa op het daaruit afgezonderde, van de oorzaak of aanleiding op het gevolg of van het voorafgaande op hetgeen in den regel daarop volgt. Overbekend is het gebruik van den naam des schrijvers of kunstenaars voor diѐns werk, van een plaatsnaam voor een uit die plaats herkomstig voortbrengsel: „men leest *Schiller*," „bewondert *Rembrandt*," „speelt gaarne *Chopin*," „drinkt *champagne* of *cognac*." Niѐt ieder leek daarentegen weet, dat we in *krijt, krent* en *damast* met woorden te doen hebben, die ontleend zijn aan het lat. *Creta*, het fransche *Corinthe* en *damas*, oorspronkelijk benamingen van het eiland Creta en de steden Corinthe en Damascus, waaruit genoemde producten respectief aangevoerd worden of werden."

Paul in zijne *Principien der Sprachgeschichte*[2], 80, in het hoofdstuk over beteekenisverandering der woorden schrijft: Indem man sich an eine hervorragende eigenschaft hält, können auch eigen: namen zu appellativen werden, vgl. den übergang in wendungen wie *er ist ein Cicero, ein Cato* und weiterentwickelung in *Kannibal, Vandale; Hans, Peter, Stoffel, Hinz und Kunz, Trine, Metze* (= Mechtild). Vgl. dazu auch adjectiva wie *gotisch, altfränkisch, romantisch.*

Men vergelijke voorts: Arsène Darmesteter, *La vie des mots*, page 94/95: A ce point de vue, deux sortes de mots sont particulièrement intéressants à étudier, les noms propres devenus noms communs et les métaphores.

Le premier point est évident et va de soi. Le mot *esclave* rappelle les luttes terribles où furent écrasés au début du moyen âge, ces peuples de l'Europe orientale qui dans leur langue, s'appelaient les „brillants", les „illustres", les „*Slaves*" et que les Germains appelèrent corrompant leurs noms dans leur rude pro-

nonciation, les *Sclaven*, faisant par une cruelle ironie de ce brillant nom un des plus misérables des langues modernes. Les *Vandales* et le *vandalisme* ont conservé jusqú à nos jours le souvenir des atrocité's commises en Afrique par les barbares compagnons de Genséric. L' histoire littéraire, ancienne, médíevale ou moderne laisse d'abondants souvenirs dans des mots tels que: *agnès, amphitryon, atlas, calèpin, capharnaüm, celadon, cresus, dédale, epicurien*, etc.

Il est à peine nécessaire d'ajouter les noms historiques de certains personnages ou de certains lieux devenus célèbres, dont l'usage général a fait des noms communs: *assassin, louis, brocard, bicoque, ripaille, galetas* etc.; les noms d'inventeurs désignant les objets par eux inventés: *ruolz, massicot, chassepot, guillotine* etc.; les noms de lieux désignant les produits de ces lieux: *valenciennes, elbeuf, cretonne, champagne* etc.

Dans tous les mots de cette sorte, on saisit clairement l'écho que laisse dans la langue l'histoire avec la complexité infinie des faits qu'elle présente.

Wij laten hieronder een aantal woorden volgen, die evenals de hierbovengenoemde oorspronkelijk eigennamen zijn of afleidingen daarvan zijn. Al hebben wij naar volledigheid gestreefd, wij zullen toch de laatsten zijn die onze compilatie volledig willen noemen; het feit toch dat vele onzer woorden in 't dagelijksch leven voorkomende zaken te kennen geven maakt 't reeds waarschijnlijk dat de geheele voorraad met onze opsomming niet is uitgeput; trouwens het nog steeds niet onfeilbare menschenkind behoeft zich juist niet aan Horatius' obliviosum Massicum te buiten gegaan te hebben om de dupe van vergeetachtigheid te worden.

Wij nemen de volgende indeeling.

A. De naam van een schrijver of van een kunstenaar wordt gebruikt voor diens werk(en). Met de weinige door prof. v. Helten genoemde voorbeelden van deze metonymie kunnen wij volstaan; ieder heeft ze voor 't grijpen.

B. De eigennaam van een persoon of zaak duidt meer algemeen aan iemand, die of iets, dat overeenkomstige eigenschappen heeft met dien persoon of zaak. Ook deze als antonomasia bekende figuur behoeven we niet met vele voorbeelden te illustreeren: *een Piet, een Jan, een Nero, een Haag-aan-veld* (= bolleboos, brani), een *automedon* (voerman), een *Amphitryon* enz. een *cicero* enz. (zie boven).

C. De woorden, die den inwoner aan eene stad, een land enz. te kennen geven: Hongaar, Hollander enz. te veel om te noemen.

D. De naam van een land(streek), eiland, plaats enz. of een daarvan afgeleid bijv. naamw. noemt het product, een handelsartikel, kortom een zaak uit die plaats enz. afkomstig.

Men rookt *portorico*, *cuba*, *havanna*, *manilla*, *braziel*; een minder fijne tabaksoort is *amersfoort* (*amersfoorder*), uit Klaasje Zevenster bekend.

Over de afkomst van *baai* zijn de geleerden het oneens, sommigen willen den naam in verband brengen met de baai van Chesapeake, waaraan Maryland ligt, anderen met Bahia. Zie *Ned. Wdb.* II, 801.

Een liefhebber van bier vergast zich aan *bok-*, beter *bockbier* (vgl. Fr. *boc(k)*) d. i. bier uit Einbock, thans Eimbeck in Hannover; het *jopenbier* heet naar een straat in Danzig.

Niet alleen bij den Franschman doch ook bij andere buitenlanders heet de jenever [1]) naar de plaats bij uitnemendheid, waar ze gefabriceerd wordt: *Schiedam.* [2])

Dat men verschillende wijnsoorten door den naam der plaats, waar ze vandaan komen te kennen geeft is bekend genoeg; wij noemen bijv. *alicante*, *malaga*, *port* (naar Oporto), *Xeres* dat in 't Engelsch sherris luidende naar analogie van perry (perenwijn) *sherry* werd en zoo in andere talen overging, *madera*, *teneriffe champagne*, *bordeaux*, *tokaj*, *malvezij* (naar Napoli di Malvasia in Griekenland).

Of *sek* (Duit. *sekt*, Eng. *sack*) de vooral bij onze zeventiende eeuwsche voorvaderen (vgl. Bredero) zoo geliefde zoete wijn tot onze rubriek van woorden behoort, is twijfelachtig. Wel mogen we het woord in onze opsomming opnemen indien 't staat voor „kanariesek", dus kanarische wijn, doch waarom noemt dan Godewijck in zijn *Wittebroodskinderen* 34 naast *sek* nog apart: canarische wijn? Ook hoort het woord hier thuis indien de afleiding van Xeque, een stad in Marocco juist is, maar hoe spreekt Bredero dan (*Sp.*, *Brab.* vs. 2030) van „Spaansche sekt"? Een derde etymologie, en als die de juiste is, hoort 't woord in onze compilatie niet thuis, is dat wij in *sec* het Spa. *seco*, Ital. *secco*, Fra. *sec* te zien hebben, d. i. droog, uit droge druiven geperst (Vgl. Madera dry).

Voorts noemen we *niersteiner*, *pisporter*, *hochheimer* (Eng. *hock*) en meer namen voor, „Hans van den Ryne", zooals in 't Vlaamsch de rijnwijn eens schertsend genoemd is. De roem van *bacharacher*, naar Bacharach bij Coblenz is niet van jongen datum (zie Zwolsche Herdrukken VII, 90).

---

[1]) De afleiding van dit woord van Geneve, of Genua is natuurlijk niet steekhoudend, men vgl. het Latijnsche *junipĕrus*.

[2]) Heel wat anders is een *rotterdammer* nam. een aanval van diarrhée, eene ziekte die als gevolg van besmet rivierwater te Rotterdam nog al schijnt voor te komen.

Andere dranken, die den naam van hun vaderland dragen zijn *cognac*, *curacao*; het verkoelende sorbet *napolitaine* dienen we ook niet te vergeten en van de likeuren herinneren wij aan de *chartreuse* (bij Grenoble).

Gaan wij van de dranken over op de vaste spijzen. *Crecy* (soep) en verschillende sausen als *yorkshire*, *worcestershire* staan nog tusschen beide in, evenals *preanger*, *mokka*, [1]) *menado* omdat deze in den vorm van dranken genuttigd worden. Koffie in een glas op bijzondere wijze toebereid heet *mazagran* naar een Algiersche stad van dien naam.

Wij noemen dan: *edam*(*mer*) *gruyère* (naar G. in Zwitserland), *cheshire* alle drie kaassoorten, voorts de peper: *cayenne*.

Spinazie wil men afleiden van (olus) hispanicum d. i. Spaansche (groente); 't woord zal echter wel in verband moeten gebracht worden met 't Lat. spina d. i. stekel. De *kastanje* heet naar Castana in Pontus, *Bergamot* (te peer) zou óf naar Bergamo in Italië óf naar Bergama in Klein-Azië genoemd zijn, veel aannemelijker echter is 't er het woord *begarmodi* in te zien, d. i. heerenpeer; de *perzik* is eigenlijk „Perzische (appel)," *krent* draagt blijkens den naam *korint* naar Korinthe haar naam. *Sjalot* (Fra. échalotte = ail d'Ascalon) uit (a)scalonia is (ui) uit Ascalon, in Palestina; *kers* heet naar Cerasus. De etymologie van *appel* naar Abella in Campanie is tegenwoordig niet meer zonder voorbehoud aan te nemen. Namen van andere planten, kruiden, vruchten en bloemen, die met den naam van het land, van de plaats waar ze groeien genoemd worden zijn er nog veel meer. Zoo noemen we nog *anjer*, *anjelier*, volgens 't Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde 17, 159, 263, 265, 320; 18, 202 noot, uit angiere, resp. angeliere voor (genoffelen van) Angiere, Angeliere d. i. een stadje bij Milaan. Voorts *medicago*, de klaversoort, die naar Medie zou heeten; *fenegriek*, de bokshoorn, wordt verklaard als ontstaan uit faenum graecum = Grieksch hooi.

Het woord *boon* vermelden we alleen omdat enkele etymologen dit woord in verband brengen met 't door Plinius, *Hist. Nat.* 4,13 vermelde eiland *Baunonia* dat dus boonenland zou beteekenen. Zie ook *Ned. Wdb.* 3,438.

Zevenboom is eigenlijk Sabijnsche boom, Lat. arbor Sabina.

Cantaloep, de naam voor den knobbelmeloen is ontleend aan het pauselijke slot Cantalupo. Te onrechte heeft men den naam *morel* voor de zure kers, wel eens in verband gebracht met de

[1]) Ook als naam voor koffielepeltje in gebruik.

Mooren; inderdaad staat 't voor amarel = bittere (kers). [1]) Het woord *morel* = nachtschade wordt terecht van 't woord „moor" afgeleid.

Door den graankooper, ook in verslagen betrekking hebbende op de gesubsidieerde proefvelden, voorts bij 't landbouwonderwijs enz., wordt gesproken van de *petrowski*, *petkuser*, *schlanstedter*, waarmee roggesoorten bedoeld worden, zoo van *probsteier* (haver), *albion*, *munsterschen*, *arnhemmers* (aardappelen) enz.

In de artsenijbereidkunde zijn namen van planten, die heeten naar de plaats van herkomst voor 't grijpen. Wij noemen bijv. *carrageen* d. i. Iersche mos, naar eene plaats in Ierland, *jalappe* naar Jalapa in Mexico, *sarsaparilla* in Peru; *indigo* is in 't Spaansch = Indisch; van *rhabarber* ziet men in *rha* den ouden naam van de Wolga.

In *walnoot* dat oorspronkelijk walsche d. i. gallische, celtische noot beteekent zit 't woord *wal* = Waal, Gallier, Celt waardoor in later tijd de Franschen (en andere Romaansche) volkeren werden aangeduid omdat deze oorspronkelijk door de Celten bewoonde landen in bezit kregen. Zie noot op bl. 65.

In verband hiermee noemen we *cassano* (drop) en *orvietaan*, dit is de naam van Luppi's alles genezenden likkepot; deze toch woonde te Orvieto in Perugia.

Angostura is de naam van een boomsoort, zoo geheeten naar een plaats van dien naam in Venezuela aan den Orinoco; voorts denke men aan *braziel*, aan *fernambuck* en *campèche* (hout); niet te vergeten is ook *weichsel*, 't welriekende hout voor pijperoeren, men denke aan 't „weichselroer" van de pijp met „surinamekop' van den ouden generaal in Ten Hoet's *Groote en kleine tertsen.*

De *beteunia* (bloem) wordt wat haar naam betreft afgeleid van bettonica of vettonica naar de Vettōnes, de oude bewoners van Portugal. Namen van bloemen en planten als de door Vondel (Jephta 405) genoemde *roos van Jericho* behooren strikt genomen niet tot de door ons behandelde woorden evenmin *benzoë*, uit loubân djawi = wierook van Java.

Tot zoover over de namen uit 't plantenrijk; wilden we alle vruchten en planten, bloemen en boomen noemen die den naam naar eene landstreek dragen — vooral bij de technische termen is dat zeer gewoon — dan zouden we een geheele reeks namen moeten opnemen die ook in iedere prijslijst onzer kweekers te vinden is.

Gaan wij over tot 't dierenrijk. Van paarden sprekende heeft

---

[1]) Het Hoogduitsche woord *Weichsel(kirsche)* heeft niets met de rivier de Weichsel te maken, hoe groot de verleiding daartoe ook is.

men 't over een *ardenner*, een *hongaar* [1]) een *trakhener*, een *arabier*, een *brabander*, een *percheron* (van Perche in Frankrijk). Het woord *genet* met of zonder de benaming „Spaansch" in de dichtertaal voor vurig ros — wie denkt niet aan Pieter Spa bij 't kroningsfeest van Victoria, die vol verwachting

hoorde 't trappelen der genetten
Alree van 't ruiter-eskadron,
Waar 't feestprogramma mee begon —

komt van het Arabische Zeneta, een stam der Berbers, die uitstekende ruiters waren.

Waar sprake is van runderen hoort men redeneeeren over een *prieborner*, een *rosensteiner*, een *durham* enz.; van schapen over een *negretti*, *merino*; van varkens over een *yorkshire*, *suffolk*, *düsselthaler*. Het woord *trui* = zeug, Fra. *truie* (Lat. porcus trojanus = varken opgestopt met vleesch, gelijk 't Trojaansche paard) beteekent eigenl. Trojaansch (varken), zie Darmesteter, *La vie des mots* p. 57. Kippen zijn *brahmapoetra's*, *bantams*, *cochinchina's*, *crevecoeurs* (in Oise in Frankrijk) *houdans* (in Normandie) *dorkings* (in Engeland), *paduaners*, *belgen* enz.; honden: *St. Bernard*, *bernardiner*, *nieuwfoundlander*, *roquet* (naar St. Roch). Onder een *angora* kan men een kat of een geit of een konijn verstaan. Voorts wijzen wij op *kanarie*, *fazant*, naar de rivier de Phasis in Georgie (Colchis) [2]) *sardijn* (naar Sardinië), *kalkoen* (naar Calicoet) [3]) *labberdaan*, *abberdaan* naar 't land der Basken, le Labourd, oorspr. poisson labourdan = labberdaansche visch. [4]) Het woord *maroc* voor aap (naar Marokko) is misschien de oorspr. vorm van marot, zotskolf *Mnl. Wdb.* 4, 1192. Onder de namen voor verschillende soorten van katoen, zijde, wol enz. vinden wij

[1]) Het Fransche *hongre* beteekent ruin, waar de Duitschers *Wallach* (= wallacheier) voor gebruiken; in 't Westen schijnt men dus 't besnijden van hengsten van de Wallacheiers en Hongaren te hebben leeren kennen.

[2]) Het woord *valk* is wat de etymologie betreft een moeilijk woord; is de afleiding van 't Lat. falx = sikkel, wat wegens den gekromden snavel wel mogelijk is; juist, dan behoort 't woord in ons artikel niet thuis. Beteekent echter 't woord „Celtische, Gallische, Waalsche vogel" (vgl. Oudnoorsch *valr*, Ags *wealhheafoc* = waalsche havik) dan dient 't in onze opsomming opgenomen te worden. Zie voor dit *wal* boven bij *walnoot*, en ben. *welschhuhn*.

[3]) Bij Vondel, *Warande der Dieren* (Inleydinge 149) lezen we nog *kalikoenen* en XCIX vs. 2, 7 *kalikoet*. De Engelschen denken bij dit dier aan Turkije, *turkey*; de Franschen aan Indië: *dinde* d. i. poule d'Inde; de Duitschers aan Italië of Frankrijk: *welschhuhn*.

[4]) *Bakkeljauw*, de bijvorm van kabeljauw heeft aan Baccalaos in Noord-Amerika den naam gegeven. Zie *Taal en Letteren* 9, 276 en *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterk*. 11. 225.

vele die oorspronkelijk eigennamen zijn. Zoo *paramatta*, de keperstof van katoen en wol, zoo geheeten naar den naam eener stad in N. Zuid-Wales; *nanking*, *nankinet*, *mousseline* d. i. neteldoek uit Moussoul, *himalaya* flanel, *madras*, een soort bonte zijde veel voor zakdoeken gebruikt, naar Madras in Voor-Indie; de naam der zijden stof *baldakijn* herinnert ons dadelijk aan den in het Middelnederlandsch nog bekenden naam Baldak voor Bagdad, *gaas* heet naar Gaza in Palestina. Zoo kent men *thibet* als naam voor een gekeperde wollen stof, die als zij fijner is *kasjimier* heet. Het wollen *orleans* is oorspr. afkomstig uit Orleans, *liége* uit Luik; *barège* uit Barèges in de hooge Pyrenaeën en *tulle* uit Tulle, aan de Correze een bijrivier van de Dordogne. Voor bombazijn, bommezijn zie men beneden.

Het *damast* met zijn ingeweven figuren heet — de Eng. naam *damask* wijst dat nog duidelijker aan — naar Damascus, de overoude ook uit den bijbel bekende stad; *circassienne* naar Circassie. Het krullende *astrakan*, wijst ons op de Russische stad van dien naam. Naar Calicut is genoemd 't *calico* en *angora* naar de stad van dien naam midden in Klein Azie. Katoenfluweel heet naar de welbekende stad in Engeland (*man*)*chester*. *Fustein* een gekeperde katoenstof draagt den naam naar Fustat d. i. oudtijds Cairo, terwijl de wollen stof als *fries* of *vries* bekend, aan de vroeger in Friesland zoo beroemde lakenfabrikage doet denken. Het grove *karsaai* heet naar een dorp in Suffolk. *Avignon*, *florence*, *levantijn* zijn even zooveel namen voor zijden stoffen. Een lijnwaad voor vrouwenkleederen is *gingang*, welke naam misschien ontleend is aan Guingamp in Bretagne. *Kambrik*, *cambray*, *kamerdoek* (Hgd. Kammertuch) herinnert natuurlijk aan Kamerijk.

Het bij onze zeventiende-eeuwsche schrijvers en in navolging van hen ook bij mevr. Bosboom-Toussaint voorkomende woord *armozijn* voor een soort van zijde, wordt afgeleid van Ormuzd. [1]) Ook denke men aan de lakensoort die *braziel* heet.

Waar van tapijten sprake is heeft men 't over *smyrna*, *deventer axminster*, *bergamo* (in Italië); *arras* (Arras = Atrecht) is een tapijtbehang, bij ons luidt 't ook *ras* (vgl. Hgd. Rasch). *Marokijn* is een bekende leersoort evenals *corduaan*, van Cordova, vanwaar

[1]) Eene verzameling van stofnamen als de door ons behandelde, die blijkens Middelhoogduitsche schrijvers oudtijds in Duitschland en dus ook gedeeltelijk wel hier te lande gebruikt werden vindt men opgegeven in Schultz, *Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger* I, 25, vlgg. Wij noemen slechts: *achmardi*, een zijden stof uit Achmardi in Arabie, *adramahut*, uit 't tegenwoordige Adramiti in Klein-Azie, *agramantîn* (i/d. Kaukasus), *alamansura*, *amoravine* ook beide uit plaatsen van die namen in 't Oosten.

ook 't Fra. cordonnier = schoenmaker. *Perkament* en de in Vlaanderen vooral vroeger doch ook nu nog bekende naam daarvoor *francyn*, omdat zij 't uit Frankrijk kregen, dient hier vermeld. Zie beneden.

Naast *Majolica* naar Majorca geheeten, noemen wij 't plateelgoed *fayence* naar Faënza, in Emilia gelegen, dichtbij de plaats waar eens de stamvader van 't geslacht der Sforza's woonde. Tot de categorie van aardewerken behoort ook *delft*(*sch*), *sèvres*, *china*. Het *baccarat* (kristal) komt uit een plaats bij Luneville; een andere naam voor Thebaansche aarde is *galmei*, een afleiding van Cadmeia en dit van Cadmus, Thebe's stichter; bijvormen van dat woord zijn *kalamijn*, *klemijn*, *klemmer*(steen) Een *gouwenaar* is iedereen zeker wel bekend; *portland* is 't welbekende cement, *arduin* heet naar de Ardennen.

Tripel is een fijne aardsoort die tot polijsten dient en heet naar 't onvruchtbare Tripolis in 't Noorden van Afrika, *albast*(*en*) is vermoedelijk van Egyptischen oorsprong, men wil 't woord afleiden van de stad Alabastrum in Thebais; *agaat* zou 't eerst gevonden zijn aan de oevers van de rivier Achates op Sicilie, deze afleiding is echter aan twijfel onderhevig, zie *Ned. Wdb.* De donkerbruine *omber* heet naar Umbrie, de bedoelde aardsoort werd 't eerst in die landstreek gevonden; *koper* heet gelijk bekend naar Cyprus, *krijt* naar Creta; *jura* en *rochette*(steen), *bremer*, *eschozijn*, naar Escaussines bij Brussel, en *quenast* en *lessines* eveneens naar Belgische plaatsen, verraden hun afkomst dadelijk. *Dinanderie*, het koperwerk van dien naam, heet naar Dinant. De *turkoois*, de edelsteen, dien de Duitsche kantoorreiziger droeg uit de Camera (fam. Stastok) en die zeer op prijs werd gesteld, heet zoo omdat hij uit 't Oosten komende, speciaal geacht werd in Turkije thuis te behooren. [1])

Azuur, *lazuur* is eigenlijk de naam van een steen en dan, afgeleid, een naam voor de hemelblauwe kleur; in 't Perzisch luidt 't woord ladjuward naar dc mijnen van Ladjward. *Sinopel* heet naar Sinope in Paphlagonie. De naam van den groenen steen *beril* — men brengt hiermee in verband ons *perel*, *parel* (*Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde* 18, 131) hangt samen met Vidura, den naam van een berg in 't zuiden van Voor-Indie; zie hierover Max Müller, *India, what can it teach us?* bl. 266/7.

De etymologie van „*scharlaken*" is alles behalve zeker; hier is 't van belang er op te wijzen dat men er een verbastering in ziet van een oostersch woord, dat „Syrisch rood" zou beteekenen.

---

[1]) In Bredero's *Moortje* (vs. 2965) lezen we 't woord *platbek*, dat een verbastering zou zijn van „klabbeck" d. i. Gladbekersteen.

Topaas = roode steen, heette afkomstig van Topazos, een eiland in de Roode zee.

Voor 't woord *magnesia* hebben we aan de stad Magnesia, in Thessalie of 't tegenwoordig Manisa in Klein-Azie te denken, ten N. van Smyrna; hiervan te scheiden is waarschijnlijk *magneet*, *magnetisme* enz.; *salmiak* = sal ammoniacum, naar de Ammonsoase in Libye, tegenwoordig oase Siwah. In 't woord *groenspaan* = kopergroen hebben we een navolging te zien van viride hispanum = spaansch groen.

De boer bemest zijn land met *chili* (salpeter) terwijl *guano*, de bekende vogelmest den naam ontleent aan 't op de kust van Peru gelegen eiland Guano. *Gambage,* de gele kleurstof ontleent den naam aan Combodja in Achter-Indie; de namen *adrianopel* en *solferino* voor de roode kleur verklaren zich van zelve, voorts denke men aan *berlijnsch* of *pruisisch* blauw, welke namen wij alleen kort aanstippen hoewel zij in onze afdeeling strikt genomen niet thuis behooren.

Namen van voertuigen, wagens en schepen, die oorspronkelijk plaatsnamen zijn, zijn de volgende: *berline*, *landauer*, naar Landau in Beieren, *rockaway*, naar Rockaway op Long-Island, *hagenaar* een smal kolenschip, naar Den Haag, *Samoreus* d. i. schip uit de streek van Sambre-et-Meuse; *dogger* wordt al is dit lang niet zeker van Doggersbank afgeleid.

Palankyn wordt voor een vervorming van baldakijn (zie boven) gehouden.

Bilbao is een soort zwaard; ook geeft men met dien naam de voetboei te kennen, die eertijds de galeiboeven aan hunne plaats kluisterde,

't teeken der galei
Dit schandlijk merk der slavernij,

dat zulke „onheelbre enkelwonden" te weegbracht, gelijk we in Meier's *De Boekanier* lezen. *Bajonet* is gelijk bekend, een afleiding van Bayonne omdat ze aldaar, wanneer is onzeker, 't eerst zou zijn gebruikt. *Pistool* zou afkomstig zijn van de Italiaansche stad Pistoia.

Biscaien is een soort geweer (kogel), een *brette* een soort degen, vermoedelijk zoo geheeten naar Bretagne; in Engeland is een *ripon* een sabel afkomstig uit Ripon in Yorkshire.

Persiennes zijn jalouzieën naar Perzie alzoo genoemd. Het woord *turk* voor pekkrans dien men op een braadpan verbrandde, dunkt ons 't best te midden van deze vuurwapenen vermeld.

Wij wijzen op de volgende namen van munten: *guinje*, de voor 't eerst in 1663 van goud van de kust van Guinea geslagen munt, *daalder*, enz. *dollar* uit *thaler*, dat een verkorting is van Joachims-

thaler, daar hij uit zilver van Joachimsthal geslagen werd. *Tornoois* bij onze oudere schrijvers, Fra. *tournois* is een munt te Tours geslagen; in 't Mnl. komt de Byzantijnsche munt *bisant*, *besant* (vgl. Fra. *besant*) meermalen voor.

Het *pietje* of zevendhalfje ($32^1/_2$ cent) is eigenlijk een munt van Poitou, gelijk de oudere naam, die nog uit 't Mnl. (Zie *Tijdschrift* IX, 289) te bewijzen is, nam. *poitevijn*, *pootevijn* duidelijk doet zien; uit 't bij *Ducange* vermelde *picta*, *moneta pictavensis* = geld van Poitou ontstond in 't Fransch *pite* en bij ons *piet(je)*. Een andere verklaring die wij alleen pro memorie vermelden, van den naam wil men vinden in 't popje, het Pietje, dat er op voorkwam. Onder een *zeeuw* verstond men een zeeuwschen rijksdaalder (f 2.60). De *heller* zou voor 't eerst te Hall geslagen zijn, de *franc* heet natuurlijk naar de Franschen, Franken, gelijk de *genevoise* naar genua; of de *florijn* naar Florence heet is, al was het een florentijnsche munt aan twijfel onderhevig.

De *brabanders* of *brusselaars* worden sedert 1877 niet meer onder onze centen aangetroffen. *Madrid* is de naam voor de bij onze vroegere schrijvers meermalen voorkomenden dubbeloen, een munt ter waarde van twee pistolen.

Namen van kleedingstukken zijn: *carmagnole*, tijdens de Fra. revolutie, gedragen naar de stad in Piémont, *cravate* eigenlijk croate, wellicht omdat de Kroatiers het eerst die soort dassen droegen; *carrick*, de manteljas draagt misschien dien naam naar een der twee Iersche steden van dien naam (C. on Suir en C. on Shannon), een *hes* is een jas gelijk de Hessen veelal droegen, evenzoo denken we bij *polonaise* aan de Polen, de tressen daarop heeten *brandebourgs*. Een *jersey* is een lijfje naar de plaats in Engeland zoo genoemd, evenals de overjas *ulster* naar den naam van die plaats in Ierland, *japon* staat misschien voor 't oude „japonsche rok”, doch deze afleiding is niet boven twijfel verheven. [1]) De *dalmatike* der geestelijken is natuurlijk zoo geheeten naar Dalmatie. In onze oudere taal en nog in het Fransch, waar 't woord *hongreline* luidt, komt voor *hongerlijn*, wellicht omdat 't bij de Hongaren inheemsch was; het uit Cats 2, 121, 178, trouwens ook met Hooft en Vondel bekende „onderziel(tje)” dat een keurs of keurslijf was, schijnt er mee identisch te zijn geweest als men Lefrancq van Berkhey in zijn *Natuurlijke Historie van Holland* (3, 521) mag gelooven. *Hermelijn* — we hadden dit woord ook onder de diernamen kunnen rangschikken — is misschien uit Armenie afkomstig, vgl. het Middelnederlandsch *hermenie*, *hermijn*, *hermine* en 't Fra. *hermine*.

---

[1]) In Asselyn's *Kraambed van Zaartje Jans,* IIIe bedr. 1e tooneel: En moer zat zelfs met 'n Japonse Rok in 'er stoel.

Bij gebrek aan eene afzonderlijke categorie plaatsen wij hier het woord *antimacassar*, die dikwijls alleen tot sieraad dienende, oorspronkelijk ten doel had de stoelen en sofa's voor bevuiling met haarolie, waarvoor macassarolie schijnt gebezigd te worden, te vrijwaren.

Wat papiersoorten betreft wijzen wij op 't vroeger onder anderen door Henriette Kegge, veel gebruikte *bath*, dat uit de Engelsche stad Bath scheen te komen. Het *bommezijn* of *bombazijn* als naam voor een soort papier minder bekend dan voor zekere katoenen kleederstof, zou volgens prof. De Goeje (*Museum* II, 91) den naam dragen naar Maubidj, het Grieksche Hiërapŏlis aan de Euphraat; het *Ned. Wdb.* 3, 329 verklaart 't woord anders. *Perkament* en *francijn* behandelden we boven.

Thans laten we nog eene reeks woorden volgen, die, daar geene indeeling te maken was, misschien wel wat bont door elkaar geplaatst zijn.

De *jeune France*, de *jonge Frankrijk*, die volgens Joris Krastem in de Camera Obscura de oorzaak is geweest van konings- en zelfmoorden en andere revolutionnaire uitbundigheden, is een ringbaardje om de kin, in de mode gekomen, toen 't dragen van een vollen baard of van een knevel niet gedistingueerd meer was voor student en die studentikoos wilden zijn, vgl. in de Camera 't stukje, getiteld: Huurkoetsier.

Het Engelsche trouwens ook door Beets in de *Camera* (in het opstel „Een beestenspel") gebruikte woord *bedlam* is een wijziging van Bethlehem, het Londensche gekkenhuis St. Mary of Bethlehem heeft nog den naam in ouder vorm.

Tarief, de zuidelijkste vesting van Spanje, was de plaats waar de Mooren eertijds schatting hieven volgens zekeren aanslag, zeker tarief.

Bougie, de kaars ontleent haar naam aan Algiersche stad Bugia.

Borgoensch, de bijvorm van „bargoensch" = dieventaal schijnt al heeft 't woord er misschien niet mee te maken toch onder invloed van Borgoensch = bourgondisch ontstaan te zijn, zie *Ned. Wdb.* 2, 1022; 3, 565.

Evenals 't woord *bogger* (Mnl. *buggere*. Fra. *bougre* Eng. *bugger*) voor een gemeenen kerel oorspronkelijk „Bulgaar" beteekent — de Bulgaren waren als groote ketters bekend — zoo beteekent *eunjer* oorspr. Hongaar. [1]) Een derde woord is *sodomiet*, dat naast zijn speciale beteekenis voor „ontuchtig persoon" de meer algemeene

[1]) Kiliaen geeft den vorm *ungher*, die nog als geslachtsnaam bekend is, Unger. Meermalen komt 't woord als bijv. naamw. voor, zoo in de *klucht v. d. Molenaar* van Bredero vs. 376, 428 in de beteekenis: slim, loos. Ook meen ik 't woord te zien in *een oentger wyf* vs. 12 van 't *Batement van den Katmaecker* in *Trou moet blycken*, bl. 263.

van „smeerlap” gekregen heeft. *Kannibaal* staat voor *karibaal* naar de Cariben, de menscheneters op de Antillen.

Bij *vandalisme*, *vandaal* denkt ieder natuurlijk aan de woeste volksstammen, die zooveel kunstschatten meedoogenloos vernielden, speciaal te Rome in 455. Van kunstschatten sprekende herinneren wij aan de versieringen, die wij *arabesken* en *mauresken* noemen, terwijl *meanders*, de Grieksche wandversieringen, naar de bochtige rivier Méander heeten in Klein-Azië.

De wijnhandelaar tapt zijn bordeaux in *bordelaises* (vgl. het Mnl. bijv. naamw. *bordeloos*); de visscher gebruikt zijne *trap-seine* d. i. een soort vischnet, zoo geheeten naar de stad van dien naam op Rhode-Island.

Ieder die eene papierfabriek bezichtigt zal gewezen worden op de roer- of maalbakken die men *hollanders* heet.

Een feest bij gelegenheid van de prijsuitdeeling bij een wedstrijd op schaatsen bijv. hoort men wel in Friesland eens betitelen met den naam *frascati*; hebben we hier te denken aan eene gelegenheid, die naar de schoone, aan villa's zoo rijke plaats van dien naam bij 't oude Tusculum zich noemde?

Geen zeldzaamheid is 't op feestgidsen te lezen: *vauxhall*, door den Schoolmeester (in *Het Paard*) grappig verbasterd tot *fokzaal*; ook hierdoor wordt een gelegenheid tot vermaak van zekere soort verstaan; ongetwijfeld moeten we denken aan de navolging van vauxhall-gardens in Londen, voormalige openbare uitspanningsplaatsen, gelijk de wereldstad er meerdere kent o. a. Pimlico. Daar die vauxhall-gardens hun naam dragen naar een Franschman Devaux, die in de 17e eeuw een dergelijk café-chantant zou hebben opgezet hoort 't woord als zoodanig onder categorie E thuis, waaronder woorden besproken worden die een eigennaam van een persoon tot prototype hebben.

Het *casino* is ook eene gelegenheid om 't „menschdom vermaak te scheppen”; we hebben hierbij niet zoo zeer aan den Monte-Casino met zijn beroemd klooster te denken dan wel aan het Italiaansche *casina*, *casino* dat uitspanningsplaats, buitenplaats beteekent.

Het bij onze rijwielhandelaars gebruikelijke *tattersall* voor magazijn en rijbaan is een navolging van de groote paardenmarkt in Londen van dien naam, die haar naam ontleent aan Lord Tattersall († 1795).

Boston 't kaartspel zou naar de Amerikaansche stad heeten omdat 't daar tijdens een beleg (1775) zou zijn gespeeld; zoo wordt *hasard* genoemd naar de stad Hezar in Palestina, waar 't dobbelspel zou zijn uitgevonden (zie Schultz, Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger I, 412).

Vaudeville is een verbastering van Val (meerv. Vaux) de Vire = dal van Vire (in het département du Calvados, in Normandie). Olivier Basselin, voller te Vire dichtte in de 15e eeuw spot- en drinkliederen, die den naam van het land des dichters kregen, welke zich later wijzigde tot Vaudeville. De *atellanen*, de oudtijds te Rome zoo gevierde landelijke kluchtspelen, de voorloopers onzer harlekinaden, heeten zoo naar Atella in Campanie.

Gavotte wil men in verband brengen met den naam der stad Gap, in de hooge alpen van Dauphiné; het is niet onmogelijk wanneer men bedenkt dat de *carmagnole* naar een stad van dien naam in Piémont heet, *bergamasque* naar Bergamo; voorts denke men aan *cracovienne*, (n. Krakau) *varsovienne*, (n. Warschau) *écossaise*, *allemande*, *bernoise*, (naar Bern), *mazurka* (naar Masovie) *tarantella* (naar Tarente), wij herinneren hier tevens aan *brabançonne*, *marseillaise*.

Lommerd, gelijk uit *lomberd* en *lombard* nog duidelijk blijkt, is afkomstig van de Lombardijërs, die in vroeger tijd de groote geldschieters waren. Dat er echter behalve de Lombardijers en de Joden nog anderen waren die zich met den geldhandel onledig hielden, mag men opmaken uit 't Middelnederlandsche *cahorsijn*, *cauwersijn* = bewoner van Cahors in het departement du Lot, dat ook woekeraar beteekent.

Utopie naar Thomas Morus' schildering van den modelstraat Utopia noemen we hier voor de volledigheid. *Karyatiden*, de zuilen in beeldvorm, gelijk 't Erechteum op de Akropolis van Athene vertoonde, heetten naar Karŭai, een stad in 't oude Laconie, waar een beroemde tempel van Artemis stond, welks priesteressen karyatiden genoemd werden (vgl. Vitruvius, *de Architectura* I, 1); zijn die beelden voorstellingen van mannen oorspr. krijgsgevangenen voorstellende, dan heet men de zuilen *persieken*. De *attiek* (naar 't oude aan bouwwerken zoo rijke Attica) is een deel der kroonlijst van een gebouw.

Slaaf is identisch met den volksnaam Slaaf; de beteekenis „lijfeigene" kreeg het in den tijd der woedende oorlogen tusschen de Duitschers en Slaven, toen de laatsten als ze krijgsgevangen werden natuurlijk hunne onafhankelijkheid geheel misten. Uit 't Duitsch is 't woord overgegaan in de andere Germaansche talen en zelfs in 't Fransch en Italiaansch. Vgl. Lat. *mancipium* = met de hand gevangene en Gri. *δορυάλωτος*, *δοριάλωτος* = met de lans gevangene, maar beide ook = slaaf.

Het Fransche woord voor „cursief" is *italique* naar Italie, waar 't door den bekenden uitgever Aldus Minucius, den vriend van Erasmus werd uitgevonden, (zie ben. *aldine*).

Gelijk in 't Fra. *phare* = een vuurtoren in 't algemeen omdat op 't eiland Pharos bij Alexandrie een bijzonder groote vuurtoren

geplaatst was, zoo is in die taal *galetas* een toren of hoog gebouw in 't algemeen, hoewel 't oorspr. de naam is van den toren van *Galata*, een voorstad van Constantinopel.

Het is hier ook de plaats om de door de historische critiek reeds verdacht gemaakt *damiaatjes* van Haarlem te vermelden.

Dauphin, *dolphijn*, *delphijn* was oorspr. de titel van den prins van Dauphiné, later (na 1349) werd 't die van den Franschen kroonprins.

Filister, een studententerm die naar 't voorbeeld van 't Hoogduitsch naast 't woord „ploert" = niet-student gebruikt wordt, is oorspr. Philistijn. De Philistijnen werden reeds bij de oude Joden met minachting genoemd, zie bijv. de boeken van Samuel I, 27, 26 en II, 1, 20.

Ghetto is 't Jodenkwartier te Rome, in meer uitgebreide beteekenis is 't in 't algemeen: jodenbuurt.

Patois hoewel een Fransch woord is bij ons zoo gewoon voor „volkstaal", dat wij niet aarzelen 't hier te vermelden. Het is ontstaan uit t Latijnsche *patavinitas* d. i. eigenaardige taal van Patavium (Padua), van welke de schrijver Livius zich volgens zijn uitgever Pollio in zijn geschiedbeschrijving zou gebezigd hebben. Het woord kreeg later de boven meer algemeene beteekenis. Vgl. evenzoo *soloecisme* eigenl. woord of uitdrukking in 't idioom van Soloi in Cilicie.

Tot de Fransche woorden, die in onze taal burgerrecht verkregen hebben behooren (*on*)*gegeneerd* en *gêne*; ook wat deze woorden betreft zijn de etymologen het niet eens. Sommigen willen 't als een oorspr. germaansch woord beschouwd zien, samenhangend met 't Ohd. *jehan*, Osaks. *gehan*, Mnl. *gïen*, welks wortel we ook in ons woord *biecht* (uit *bi-jecht*, *bi-jicht*) aantreffen; anderen denken dat 't, staande voor *gehenne*, uit 't Middellatijnsche *gehenna* is voortgekomen. Dit *gehenna* is 't uit de evangeliën (Matth. 5, 22, 29, 30; Markus 9, 43, 45, 47; Lukas 12, 5) bekende γέεννα, dat een verbastering is van 't Hebreeuwsche *gei-hinnom* (zie 2 Kon. 23, 10) d. i. het dal des geheims (bij Hinnom ten z. van Jeruzalem), in onze vertaling weergegeven door *hel*, *helsche-vuur*, waaruit zich het begrip helsche pijn, kwelling, last, hinder ontwikkelde.

Het Fra. woord *flandrin* = lange slungel is eigenlijk „bewoner van Vlaanderen".

Ten slotte wijzen wij nog op de uitdrukking: *op zijn* (*oud*) *Aarlanderveensch* of *Aarleveensch* d. i. op een ongemanierde wijze, daar de bewoners van het Zuidhollandsche dorp Aarlanderveen zoo 't schijnt niet tot de verlichtsten schijnen behoord te hebben. [1])

(*Slot volgt.*) G. A. NAUTA, *Warffum.*

[1]) *Haarlemmerdijkjes* = standje, ruzie, is speciaal Amsterdamsch.

STUDIE VAN SPRAAKKLANKEN.

II.

In den vorigen jaargang van dit tijdschrift, bij gelegenheid van de bespreking van Jespersen's Phonetik, heb ik eene mededeeling toegezegd over het geen bereikt zou kunnen worden met de experimenteele methode, indien de onderzoekingen langs dezen weg uitgebreid werden. Ik zal thans mededeelen wat wij, mijn collega Zwaardemaker en ik, meenen dat men langs dezen weg kan bereiken.

Voor de kennis der historische ontwikkeling eener taal of eener dialectengroep is noodig kennis der oudere taalvormen, der woorden en zinswendingen in verschillende vroegere tijdperken van hare ontwikkeling, maar niet minder van die welke heden ten dage in gebruik zijn. De woordenschat van het levend dialect, zijne taalvormen en wijze van uitdrukking werpen dikwijls licht op wat ons duister is in hetgeen van vroeger tijden overgeleverd is; de historische ontwikkeling eener dialectengroep wordt ons te duidelijker, hoe meer men van verschillende zijden onderzoekt.

Naast mijn onderzoek der Taal, die vroeger eenmaal oostelijk van den IJsel gesproken werd, meende ik studie der hedendaagsche dialecten te moeten stellen en ik achtte het 't best hiervoor als uitgangspunt een dialect te nemen, dat ik zelf kan spreken.

Voor de bepaling der klanken van mijn eigen dialect, nl. het dialect, dat in en om mijne geboorteplaats (Vorden) gesproken wordt, voor de meer nauwkeurige opteekening van den Geldersch-Overijselschen woordenschat heb ik eerst mijn toevlucht genomen tot de akoustische methode en die van Bell-Sweet; d. w. z. ik heb door hooren, zien en voelen getracht de waarde der verschillende spraakgeluiden te weten te komen. Bij sommige klanken gelukte dit wel. Maar bij andere klanken kwam ik, hoe meer ik hoorde en hoe meer mijn waarneming geoefend werd, tot de overtuiging dat de klank niet eenvoudig,

soms zelfs zeer samengesteld was, en welke nu de waarde der verschillende deelen was kon ik niet goed op het gehoor af bepalen; ik zag wel standveranderingen van den mond, maar zij waren te snel om goed geobserveerd en gedefinieerd te worden. Waar veranderingen in den mondstand plaats hebben, daar verandert de resonantieruimte van vorm en moet derhalve ook de klank veranderen. Die veranderingen van den mondstand knnnen wij thans door werktuigen rechtstreeks doen aangeven en de geschreven curven kunnen wij blijven raadplegen.

Een andere vraag die zich voordeed is: Wat is de lengte van eene syllabe, hoe lang is het vocalisch gedeelte? Is dit altijd gelijk, hoeveel verschilt het bij den een, vergeleken met een anderen persoon? Welke lengte hebben consonanten, welke lengte hebben 'gedehnte' consonanten of zoo als wij zeggen: verdubbelde? Zijn zij verlengd of verdubbeld? Deze en meer vragen drongen zich bij mij op.

Omtrent toonssamenstelling en duur konden de rollen van den phonograaf veel licht geven. In den phonograaf echter ontsnappen vooralsnog de consonanten aan het met mikroskoop gewapend oog. Met behulp der machines, die ik kortheidshalve Zwaardemakers-registratie-apparaat zal noemen, is het mogelijk geworden een aantal spraakgeluiden nader te bepalen. Wanneer men tevens den neusklankregistrator van Rousselot en den larynx-vibrator van Marey (den laatsten, wat de waardeering der resultaten betreft, met omzichtigheid te gebruiken, zooals ik straks zal aantoonen) aanlegt, kan men omtrent verschillende klanken nauwkeuriger inlichting verkrijgen dan *alleen* door de akoustische methode of die van Bell-Sweet te verkrijgen is.

Bij de studie van curven zijn wij op de volgende wijze te werk gegaan. Wij hebben eerst klankverbindingen van zeer eenvoudigen aard gezegd, z. a. *ba*, *boe*, *pa*, *va*, *na*, *ta*, *toe*, *to*, enz. Daarop zijn wij overgegaan tot woorden, waarin zich een slotconsonant bevond of waarin dezelfde consonanten terugkeerden, b. v. *mama*, *papa*, *naad*, *boet*, *baan* e. a. Eindelijk zijn wij overgegaan tot woorden uit verschillende klanken samengesteld en ten slotte tot korte zinnen.

Zoo zijn wij tot het beter begrijpen van de bewegingscurven gekomen en onze hieruit gewonnen ervaring heeft ons geleerd, dat wij omtrent de volgende phonetische vraagpunten langs dezen weg eenige inlichting konden verwerven.

1° over de quantiteit der vocalen: d. i. de tijdsduur van een vocaal tusschen twee consonanten, die sluiting van de kaak vereischen, of waarbij ver-

andering van den stand der lippen of van mondbodem plaats heeft.

2° over de enkelvoudigheid van vocalen: verandert het vocalisch gedeelte van klank, dan zal ook de mondholte van stand veranderen en kaak- of lip- of bodemlijn zullen eene verandering in de opgeschreven lijn (curve) vertoonen. Hierbij komen dan aan den dag de overgangsklanken voor of na den domineerenden klank en de klankverbindingen, die wij diphthongen noemen.

3° de grootte der kaakopening, die, zooals bekend is, in het eene dialect aanmerkelijk verschilt van het andere.

4° gebruikt men hierbij den larynx-registrator van Marey, dan is het soms mogelijk het klinkend of toonloos karakter van vocaal of consonant te bepalen.

5° over het explosief of spirantisch karakter van dentale en labiale consonanten. In onze curven kenmerkte zich het onderscheid tusschen dentale en labiale explosiva en spirans o. a. daardoor dat bij de eerste de kaak volkomen of bijna volkomen gesloten werd tusschen vocalen, terwijl dit bij spiranten niet het geval is. (Verder heeft ons onderzoek in dezen zich nog niet uitgestrekt.)

6° over de geminatie van consonanten; of men met ware geminatie of met verlengden consonant te doen had was in de curven zichtbaar.

7° de *r*-trillingen die door middel van een luchttransport op een niet sterk gespannen caoutchouc-membraan werden overgebracht.

8° de nasalen, die duidelijk zichtbaar zijn door de wijze van mondbodemontspanning en die verder met behulp van den neusregistrator zichtbaar zijn.

9° ook de mouilleering van *n* of *l*.

10° de *l*, die volgens thans geschreven curven in het Hollandsch een slagconsonant is, bij duidelijke articulatie.

11° de blählaut, waarbij ook weder, als hij werkt, de larynxregistrator diensten kan bewijzen.

12° de invloed van consonanten op voorafgaande of volgende vocalen.

13° de verzwakking of wijziging die zij ondergaan bij slappe articulatie (slordige uitspraak).

14° de expiratie, die wij registreerden door in een papieren trechter te spreken aan een buis met luchtkussen en inscripteur verbonden.

De hier volgende curven, ongeveer $^1/_2$ der grootte geven de registratie van woorden door twee personen A en B gesproken. Ik zal de beteekenis van eene der curven nader aangeven.

De kleine golflijn geeft den tijdsduur aan: 10 golvingen = 1 seconde. Bij enkele curven komt onderaan eene lijn voor door het signal electrique veroorzaakt. Bij twee is ook de expiratie geregistreerd.

Van de verdere lijnen is in den regel de bovenste de lijn der kaakopening; elke daling dezer lijn geeft eene opening der kaak aan, stijging de sluiting der kaak.

De volgende lijn is die der lippen; zijn er twee lipcurven dan geeft de bovenste lijn de beweging der bovenlip, de tweede die der onderlip aan. Elke verheffing dezer lijn wijst op verdikking of stulping der lippen.

De onderste dezer lijnen wijst de beweging van den mondbodem aan. [1])

Alvorens te beginnen met spreken wordt door eene beweging der organen op iedere lijn een verticale boog gezet, die als nulpunt dienst doet, van waaruit de schrijfstift zijne beweging aanvangt, welke lijnen dus als uitgangspunt voor de berekeningen dienst kunnen doen.

Beschouwen wij thans ééne groep meer in het bizonder, nl. *Piet eet een pit; Eet Piet pitten?*

De kaak is eerst geheel gesloten, de lippen zijn in rust, de bodem is niet gespannen.

Bij *P* wijken de kaken iets van een, de lip wordt vooruitgebracht en de bodem begint zich te spannen, om bij de *i* zijn hoogste punt te bereiken.

Waar de *p* in *i* overgaat opent zich de kaak, de lippen trekken zich sterk terug en de bodem is sterk gespannen. Bij het einde der *i*, die hier monophthong (een rechte lijn) is, wordt de kaak terstond gesloten, de lippen komen iets naar voren en de bodem trekt samen en ontspant zich, het laatste bij de explosie der *t*. Hierna blijft de kaak een oogen blik gesloten.

Bij *eet* daalt de kaaklijn, de kaak opent zich dus, de lijn der lippen daalt, de bodem rijst; bij *t* rijzen de kaaklijn en de liplijn, terwijl de bodemlijn na sterke stijging daalt bij de explosie der *t*.

Daarop sluit de mond zich zeer kort. De kaaklijn daalt weinig, de

[1]) Welke spierbewegingen zulks veroorzaken heb ik aangegeven in het Sectieverslag van de Vergadering van het Utrechtsch Genootschap 1897, en vergelijk ook Zwaardemaker in Onderzoekingen gedaan in het Physiologisch Laboratorium der Utrechtsche Hoogeschool, V, 1, 59.

lip verheft zich en de bodem stijgt; uit de verheffing van de liplijn blijkt dat de klinker die met de *ee* van *een* wordt aangewezen een ŭ-klank heeft.

Bij de volgende *n* wordt de kaak gesloten (blijkens de stijging der lijn), de lip echter wordt niet voor dentale gesteld, maar met het oog op de volgende *p*, waarvoor de lippen gestulpt blijven, in labiaalvorm.

Na de explosie der *p* wordt de kaak sterk geopend (de kaaklijn daalt) en ook de liplijn daalt, de bodemdruk wordt sterker zoolang de *i* duurt; de druk is echter niet zoo sterk als bij *ī* van *Piet.*

Bij de *t* sluit zich de kaak, de lip blijft strak, maar verheft zich na de explosie der *t*, die ook in de kaak zichtbaar is; de bodemlijn is laag geworden en begint gedurende de spanning, die volgt, te stijgen tot de explosie der *t*.

De *ee* in *Eet* is langer dan die in den vorigen zin, en is niet volkomen monophthongisch, blijkens de beweging die tijdens de vocaal door de kaak en door de lippen gemaakt wordt.

Bij de *t* stijgt de kaaklijn, de liplijn daalt en evenzoo bij de explosie de bodemlijn; de beide laatste stijgen terstond weder bij de *p*. Wanneer de kaak voor *ī* geopend wordt daalt de lijn weder, ditmaal niet sterk, de mond is dus niet sterk geopend, de liplijn daalt (de lip wordt teruggetrokken) en blijft laag ook bij de volgende *t*. De bodem stijgt bij *p* en is het hoogste bij *ie* en het begin der *t* om bij de uiting der *t* opeens te dalen. Bij *t* en *p* is de kaak gesloten. Bij *p* stijgen lip- en bodemlijn; de laatste is ook nog hoog bij de volgende *i*. Deze is in de kaaklijn zichtbaar door een vrij sterke daling, terwijl ook de liplijn opeens daalt. Bij de *tt* rijst de kaaklijn, worden lip en bodemlijn na eene kleine verheffing laag. Bij deze *tt* is eene dubbele beweging waar te nemen. De kaak opent zich weinig bij de *e*, de lijn komt iets vooruit, de bodem stijgt en ontspant zich bij de explosie der *n*, waarbij de kaak gesloten wordt.

Uit deze analyse van eene der curven blijkt m. i. voldoende dat op deze wijze aan te wijzen is waar de verschillende klanken aanvangen en eindigen. Hierdoor wordt het bij gevolg mogelijk om den duur van consonanten en sonanten met eenige nauwkeurigheid te bepalen.

Uit de hierboven aangegeven punten wil ik dit punt nog iets nader toelichten en ik zal de lengte van enkele vocalen in cijfers opgeven.

Reeds in 1883, en opnieuw in 1893, heeft Sievers in zijne Phonetik⁴ § 642 e. v., waar hij bij de indeeling der vocalen in overkorte, korte,

lange en overlange, de metingen van vocalen in het dialect van Reutlingen door Ph. Wagner gedaan bespreekt, op de noodzakelijkheid van nauwkeurige metingen der vocalen gewezen. Nu door de belangrijke onderzoekingen van Hirt en Streitberg over de accentuatie, aan lange vocalen en diphthongen een duur van drie morae, aan korte een duur van twee morae is toegekend (Hirt Der Indogerm. Akzent p. 62 en 63) is het volstrekt noodig te onderzoeken welke vocalen in de levende taal tot de lange, welke tot de korte gerekend mogen worden. Dit onderzoek is niet zoo eenvoudig, want de lengte is niet altijd gelijk en is soms afhankelijk van bijomstandigheden, zooals o. a. de emphase waarmede een woord wordt uitgesproken, de meerdere of mindere nadruk, die op een woord gelegd wordt, de plaats, die het woord in den zin inneemt.

In de volgende bladzijden heb ik getracht den tijdsduur der vocalen voor de klanken in sommige woorden te bepalen. Natuurlijk is dit nog verre van voldoende om hieruit bepaalde conclusies van algemeenen aard te trekken. De enkele opmerkingen, die ik bij deze cijfers geef, moeten dan ook opgevat worden als alleen geldende voor het tot nog toe waargenomene. Waar ik thans eenige resultaten van onderzoek op zoo beperkte schaal mededeel, doe ik dit in de hoop dat ook anderen zich opgewekt zullen gevoelen tot dit onderzoek, want alleen door de klanken bij verschillende individuen en in verschillenden spreekrythmus te meten, zal men tot zekere resultaten en tot kennis van den algemeenen toestand kunnen komen.

Door middel onzer instrumenten zijn curven opgeteekend van woorden in de Nederlandsche conversatietaal gesproken, van woorden in dialect gesproken, en van woorden door een Franschman gesproken (deze curven heb ik elders behandeld, hier deel ik alleen de metingen mede.)

Uit deze curven heb ik thans eenige genomen, die in de algemeene conversatietaal gezegd zijn door twee Nederlanders, twee (1 en 3) geboortig uit Holland, de andere uit het oosten van het land, doch sinds lang niet meer daar woonachtig. De woorden werden gesproken vóór het plan om den duur der vocalen te onderzoekon bij ons was opgekomen. De zinnen werden in den gewonen spreektoon gezegd.

Zij zijn de volgende:

Zij maten met twee maten. Piet eet een pit. Eet Piet pitten? Wat raad, sprak Clara; en de op zichzelf staande woorden *leefde, leven, baan, boen, ban, bang, bank, baat, boet, bat, boei, bit, biet, bet.*

Sec.	0.06	0.07	0.08	0.09	0.10	0.11	0.12	0.13	0.14	0.15	0.16	0.17	0.18	0.19	0.20	0.21	0.22	0.23	0.24	0.25	0.26	0.27	0.28	0.29	0.30	0.31	0.32	0.33	0.34	0.35	0.36	0.37	0.38	
Lengteopgaven van Litausche vocalen, gemeten door H. Schmidt-Wartenberg (Indogerm. Forschungen 7, 222):																																		
korte vocalen			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—																
gemiddelde vocalen														—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
lange gestooten vocalen										—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—												
„ gesleepte „														—	—	—	—	—	—	—	—	—	—											
gestooten diphthongen																								—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0.4
gesleepte „													—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0.4
Lengte van de vocalen in de volgende Nederlandsche woorden, in zinnen gezegd:																																		
korte vocalen: a)							*sprak*		*sprak*^{2}	*sprak*^{2}		*sprak*																						
					wat			*wat*			*wat*^{2}	*wat*										*wat!*												
e)				*met*	*met*^{2}	*met*			*met*																									
i)				pit	pit	pit			pit																									
				pit		*pit*																												
	pitt(en)		*pitt(en*		pitt(en)																													
					pitt(en																													
niet-geaccentueerde vocalen:																																		
ĕ (een lidwoord)							ĕn		*ĕn*^{2}		ĕn	ĕn^2																						
in uitgangen voor nasaal of genasaleerde vocaal -																																		
pitten:			*pittẽ*^{2}		*pittẽ*							pitten					pitten					pitten			pitten									
maten (in den zin)				*matẽ*			*matẽ*^{2}	*matẽ*	*matẽ*																									
maten (eind v/d. zin)					*maten*^{2}	*maten*			*maten*		*maten*								*matẽ*															
lange vocalen:																																		
ā:		*maten*^{2}		*maten*^{2}	*maten*^{8}	*maten*		*maten*																										
							Cla(ra)	*Cla(ra)*				*Cla(ra)*^{2}	*Cla(ra)*			*Cla(ra)*																		
					(Cla)ra					*(Cla)ra*			*(Cla)ra*		*(Cla)ra*	*(Cla)ra*	*(Cla)ra*																	
aa:							*raad*				*raad*^{2}						*raad*							*raad*										
ee:				*twee*	*twee*^{5}				eet		eet		eet?		eet						eet?		eet?										eet?	
									eet^2		*eet*																							
							eet?		*eet?*							*eet?*																		
ie (i):					Piet^2		Piet^3	Piet				Piet		Piet																				
	Piet				*Piet*	*Piet*^{3}	*Piet*																											
vocalen in zinnen op phonographische rollen:																																		
aa							vervaardigd																											
							fonograaf		fonograaf																									
oo						oord																												
a							acht																											
o									op																									

N.B.
- Het verschil van spreker is aangegeven door de lettersoort.
- De cijfers bij de woorden geven het aantal malen aan dat het met deze quantiteit voorkwam.
- ‿ is genasaleerde vocaal.
- Onder lang en kort bij de nederlandsche woorden wordt verstaan de klankindruk.

Lengte van de vocalen in woorden door een Franschman gezegd: (geboortig uit La Lozère, doch opgeleid en later woonachtig in Parijs en het noorden).

Sec.	0.06	0.07	0.08	0.09	0.10	0.11	0.12	0.13	0.14	0.15	0.16	0.17	0.18	0.19	0.20	0.21	0.22	0.23	0.24	0.25	0.26	0.27	0.28	0.29	0.30	0.31	0.32	0.33	0.34	0.35	
a					patrie[2]			patrie[2]							(pâtrie)																
a				tapage	tapage				tapage		tapage[2]																				
a {							la			la[2]			la		la																
										a	a	a	a	a	a	à															
â																pâté			pâté	pâtó	pâté				pâté						
-a(ge)															tapage		tapage[2]	tapage	tapage												
-a(rd)						pétard	pétard[3]	pétard					pétard																		
è						père[4]	père[3]		père[3]	père																					
ê																			tête	tête[2]				tête			tête				
é				métro-politain[3]	métro-	métro-	métro-		métro-																						
é	métro-pole[2]		métro-[3]	métro-		métro-																									
é								péri	péri	péri		péri		péri																	
é					pétard	pétard	pétard	pétard	pétard																						
e				patrie	patrie[2]					patrie[2]																					
e					tête				tête[2]		tête			tête	tête																
e										tapage	tapage		tapage	tapage	tapage																
e			métropole		-pole										-pole		-pole								-pole						
e						père	père			père		père	père		père[3]				père						père						
e			le	le[3]	le[2]		le	le	le							le															
e		de[3]	de	de	de[2]																										
-é																								pâté	paté		pâté[2]				(0.39) pâté
ai								metropo-litain	-litain	-litain	-litain		-litain		-litain																
i			metropo-litain	-litain[5]																											
i			péri	péri	péri			péri			péri																				
i	patrie		patrie	patrie[3]	patrie																										
i	métier				métier	métier[2]	métier		métier							métier															
er	métier					métier		métier				métier[3]			métier			métier													

								No. 1. (*Met signal-electrique.*)			
							Gemiddelde.				**Gemiddelde.**
No. 2.	P	0.41	0.32	0.24	0.20			0.07	0.11		
	ie (i)	0.10	0.12	0.10	0.17	(0.10 + 0.07)	**0.12**	0.11	0.11		**0.11**
	t	0.08	0.10	0.08	0.13			0.12	0.08		
	pauze	0.11	0.10	0.22	0.08						
	ee	0.20	0.14	0.14	0.16		**0.16**	0.16	0.14		**0.15**
	t	0.10	0.11	0.09	0.04			0.08	0.10		
	pauze	0.09	0.11	0.10	0.11						
	ĕ	0.17	0.17	0.12	0.16		**0.155**	0.14	0.14		**0.14**
	n	0.08	0.03	0.10	0.06			—	—		
	p	0.09	0.13	0.16	0.19			0.11	0.11		
	i	0.09	0.14	0.10	0.11		**0.11**	0.11	0.09		**0.10**
	t	0.07	0.09	0.12	0.10			0.12	0.04		
	.	.	.	.	.						
	Ee	0.38	0.18	0.26	0.28		**0.275**	0.14	0.21	0.12	**0.16**
	t	0.09	0.11	0.11	0.15			0.12	0.14	0.07	
	pauze	0.08	0.18	0.11	0.10						
	P	0.14	0.17	0.22	0.24			0.14	0.07	0.09	
	ie (i)	0.12	0.13	0.12	0.19	(0.10 + 0.09)	**0.14**	0.10	0.12	0.06	**0.09**
	t	0.09	0.10	0.10	0.12			0.10	0.09	0.07	
	pauze			0.11	0.12						
	p	0.12	0.18	0.15	0.30			0.12	0.14	0.08	
	i	0.10	0.10	0.10	0.10		**0.10**	0.10	0.08	0.06	**0.08**
	tt	0.11	0.11	0.11	0.14			0.14	0.16	0.11	
	ĕ	0.22	0.30	0.17	0.27		**0.24**	0.10	0.08	0.08	**0.09**
	n	0.36	0.55	0.19	0.19			—	—	—	

Woorden, die niet in zinnen gezegd zijn:

No. 2.	l	0.18	0.20	0.18	0.15	0.14	0.12	
	ee	0.28	0.50	0.45	0.45	0.20	0.47	**0.39**
	f (v)	0.22	0.30	0.20	0.15	0.20	0.22	
	d	0.15	0.12	0.10	0.20	0.17	0.24	
	e	0.33	0.38	0.30	0.32	0.26	0.30	**0.315**

No. 2.

b	0.32	0.51	0.30	0.30	0.55	0.20
aa	0.25	0.28	0.30	0.30	0.31	0.20 + 0.10
n	0.38	0.60	0.30	0.50	0.42	0.32
b	0.35	0.30	0.20	0.60	0.30	0.18
oe	0.22 + $0.\overline{15}$	0.30	0.25	0.22	0.14	0.20
n	0.45	0.30	0.20 + $0.\overline{14}$	$0.\overline{18}$ + 0.30	0.40	0.40
b	0.60	0.38	0.30	0.16	0.22	0.15
a	0.30 + $0.\overline{10}$	0.35	0.30	0.30	0.22 + $0.\overline{10}$	0.25
n	0.55	0.50	0.26 + $0.\overline{21}$	0.40 + $0.\overline{20}$	0.50	0.15 + 0.20
b	0.30	0.38	0.30	0.30		0.30
a	0.30	0.28—	0.30	0.40		0.30
n	0.30	0.28	0.22	$0.\overline{20}$ + 0.08		0.17
g	0.32	0.43	0.35	0.30		0.30
b	0.18	0.40	0.40 (+ 0.11)	0.40	0.30	0.20
a	0.21	0.35	0.20 + $0.\overline{30}$	0.32	0.16	0.20
n	0.30—	0.40	0.22	0.30	0.10	0.30
k	0.55—	0.60	0.30	0.30	0.20	0.18

No. 3.

b	0.10	b	0.20
aa	0.60	e	0.39
t	0.65	t	0.75
b	0.22		
oe	0.70		
t	0.70		
b	0.08		
a	0.46		
t	0.80		
b	0.15		
oe	0.42		
i	0.23		
b	0.11		
i	0.41		
t	0.90		
b	0.13		
ie	0.40		
t	0.53		

No. 1.	l	0.25	0.13	0.40	0.20
	e	0.30	0.35	0.36	0.25
	v	0.20	0.10	0.18	0.10
	e	0.18	0.20	0.18	0.24
	n	0.30	0.20	0.25	0.19

No. 1.							Gemiddelde.
z	0.09	0.10	0.11	0.12	0.19	0.14	
ij	0.10	0.10	0.11	0.10	0.10	0.09	**0.10**
m	0.14	0.09	0.09	0.14	0.10	0.11	
a	0.10	0.13	0.10	0.08	0.10	0.10	**0.10**
t	0.10	0.08	0.07	0.09	0.13	0.09	
e—	0.14	0.12	0.09	0.12	0.12	0.13	**0.12**
m	0.12	0.09	0.12	0.14	0.09	0.11	
e	0.10	0.11	0.10	0.09	0.10	0.14	**0.107**
t t }	0.15 [1]	0.07 [1]	0.10 0.12 }	0.12 [1]	0.07 [1]	0.09 [1]	
w	0.13	0.09	0.11	0.12	0.20	0.15	
ee	0.10	0.09	0.10	0.10	0.10	0.10	**0.10**
pauze			0.09	0.12			
m	0.14	0.08	0.11	0.12	0.10	0.12	
a	0.08	0.09	0.10	0.09	0.10	0.11	**0.095**
t	0.14	0.14	0.14	0.10	0.18	0.14	
e	0.10 }	0.24	0.11	0.10	0.14	0.16	**0.122**
n	0.14 }	—	0.11	0.18	0.14	0.20	

							Gemiddelde.
w	0.27	0.24	0.20	0.21	0.25	0.26	
a	0.13	0.16	0.17	0.10	0.16	0.27	**0.165**
t	0.12	0.12	0.11	0.06	0.10	0.20	
r	0.12	0.19	0.16	0.17	0.09	0.16	
aa	0.16	0.16	0.12	0.16	0.22	0.29	**0.185**
d	0.20	0.10	0.09	0.14 }	0.42	0.10	
pauze	0.18	0.20	0.24	0.20 }			
s	0.07	0.08	0.27	0.37	0.10	0.14	
p	0.10	0.08	0.12	0.20	0.12	0.13	
r	0.07	0.05	0.08	0.05	0.10	rr 0.04 + 0.06	
a	0.12	0.17	0.14	0.15	0.15	0.14	**0.145**
k	0.11 [3] }	0.15 [2]	0.30 [2]	0.13 }	0.24 [3] }	0.16 [2]	
pauze	}			0.20 }			
C	0.06 }			0.10	0.05 }		
l	0.05	0.07	0.14	0.10	0.12	0.08	
a	0.21	0.17	0.18	0.13	0.17	0.12	**0.163**
r	0.08	0.15	0.06	0.21	0.15	0.10	
a	0.20	0.22	0.18	0.21	0.15	0.10	**0.176**

No. 2.			
p	0.10	p	0.20
ee	0.10	e	0.18
t	0.12	t	0.11
pauze	0.31	pauze	0.24
e	0.22	e	0.23
n	0.12	n	0.14
pauze	0.23	pauze	0.30
p	0.13	p	0.22
e	0.11	e	0.10
t	0.10	tt	0.13
e	$0.10 + 0.\overline{20}$	e	$0.21 + 0.\overline{10}$
n	0.30	n	0.12

N.B. Met — is nasaleering der vocaal bedoeld.

[1]) tt in eenen door gesproken.

[2]) k en c zonder pauze in eens door gesproken.

[3]) beide consonanten geaccentueerd afzonderlijk, maar onmiddelijk aansluitend.

							Gemiddelde.
l	0.11	0.04	0.08	0.09	0.07	0.12	
e	0.12	0.19	0.09	0.10	0.10	0.18	**0.13**
pauze			0.17		0.16		
m	0.16	0.14	0.14	0.15	0.14	0 12	
é	0.10	0.09	0.11	0.12	0.14	0.09	**0.108**
t	0 10	0.09	0.09	0.08	0.09	0.10	
r	0.06	0.10	0.09	0.04	0.06	0.07	
o	0.14	0.11	0.10	0.13	0.07	0.07	**0.103**
				pauze	0.05	0.05	
p	0.11	0.13	0.14	0.18	0.14	0.10	
o	0.14	0.08	0.14	0.11	0.14	0.11	**0.12**
l	0.10	0.06	0.04	0.07	0.04	0 09	
i	0.09	0.09	0.09	0.08	0.09	0.09	**0.088**
t	0.18	0.19	0.13	0.15	0.13	0.13	
ai	(0.13 + 0.07)	(0.08 + 0.05)	0.14	0 18	(0.11 + 0.05)	(0.10 + 0.05)	**0.123 + 0.055**
n	0.09	0.10	0.10	0.10	0.10	0.09	
pauze	0.11	0.25	0.15	0.15	0.15	0.14	
d	0.07	0.06	0.06	0.08	0.12	0.12	
e	0.09	0.10	0.07	0.08	0.07	0.10	**0.085**
pauze	0.04	0.08	0.09	0.07	0.08	0.12	
l	0.12	0.09	0.07	0.07	0.08	0.10	
a	0.18	0.15	0.12	0.20	0.15	0.15	**0.159**
pauze					0.04		
m	0.14	0.14	0.13	0.14	0.15	0.10	
é	0.07	0.08	0.08	0.09	0.07	0.11	**0.083**
t	0.11	0.11	0.07	0.09	0.10	0.03	
r	0.08	0.06	0.07	0.06	0.05	0.06	
o	0.07	0.06	0.07	0.08	0.09	0.10	**0.078**
p	0.13	0.14	0.15	0.15	0.10	0.10	
o	0.10	0.11	0.08	0.10	0.11	0.12	**0.103**
l	0.17	0.05	0.07	0.08	0.05	0.05	
e	0.10	0.30	0.20	0.10	0.22	0.08	**0.166**

								Gemiddelde.
m	0.30	0.24	0.21	0.25	0.41	0.20	0.20	
é	0.09	0.15	0.11	0·11	0.10	0.10	0.11	**0.110**
t	0.09	0.09	0.04	0.09	0.09	0.06	0.13	
i	0.14	0.21	0.12	0.10	0.11	0.06	0.11	**0.121**
e	0.20	0.11	0.18	0.10	0.09	0.04	0.10	**0.117**
r	—	—	0.05	0.07	0.04	0.02	0.07	
p	0.30	0.22	0.24	0.15	0.25	0.22		
é	0.11	0.11	0.12	0.14	0.10	0.13		**0.118**
t	0.11	0.20	0.19	0.15	0.16	0 18	(0.08 + 0.10)	
a	0.18	0.12	0.12	0.13	0.12	0.11		**0.146**
r	0.28	0.12	0.11	0.12	0.12	0.20		
d	0.08	0.04	0.09	0.07	0.08	0 04		
t	0.06	0.13	0.12	0.15	0.12	0.11		
ê	0.32 (0.18 + 0.14)	0.24 (0.11 + 0.13)	0.25 (0.14 + 0.05 + 0.06)	0.25 (0.11 + 0.10 + 0.04)	0.29 (0.18 + 0.06 + 0.05)	0.25 (0.11 + 0.04 + 0.10)		**0.266**
t	0.10	0.16	0.21	0.12	0.10	0.14		
e	0.19	0.16	0.10	0.20	0.14	0.14		

						Gemiddelde.	
p	0.11	0.12	0.21	0.16	0.22		
a	0.10	0.20 (0.12 + 0.08)	0.13	0.10	0.20 (0.09 + 0.11)	**0.110**	**(0.200)**
t	0.13	0.12	0.15	0.13	0.17		
r	0.10	0.11	0.11	0.10	0.19		
i	0.08	0.09	0.09	0.05	0.10	**0.082**	
e	0.15	0.15	0.10	0.10	0.09	**0.018**	
p	0.16	0.19	0.23	0.30	0.16		
â	0.26 (0.10 + 0.08 + 0.08)	0.30 (0.12 + 0.18)	0.25 (0.10 + 0.15)	0.24 (0.10 + 0.14)	0.21 (0.09 + 0.12)	**0.252**	
t	0.12	0.11	0.10	0.10	0.13		

De lengte van de verschillende deelen dezer woorden zijn, gemeten op de er onder staande tijdmaat, met behulp van den nonius in seconden en onderdeelen van seconden uitgedrukt. Er kunnen natuurlijk fouten in deze berekeningen zijn; naar ik meen zullen deze zich bepalen tot fouten in de honderste deelen der seconden.

Voor ons oor gelijkklinkende vocalen zijn, naar deze maten oordeelende, niet altijd even lang, en evenmin is een, in de spraakkunst, lang genoemde vocaal altijd langer dan eene zoogenaamde korte; (vgl. Sievers Phonetik § 642) het omgekeerde kan zelfs het geval zijn. [1]) Wordt een klank met emphase gezegd dan is deze meestal langer dan wanneer dit niet het geval is, vgl. *Eet Piet pitten* met *Piet eet ĕn pit.* En eindelijk een op zich zelf gezegd woord heeft een anderen meest veel langeren tijdsduur dan een woord in een zin; een gevolg waarschijnlijk van de speciale aandacht die er aan gewijd wordt.

Hierbij wil ik nog eene opmerking voegen, die ik gemaakt heb bij het gebruik van het electrisch signaal, dat de larijnxvibraties controleert.

Bij sommige vocalen, o. a. bij de Hollandsche *a* die met sterk geopenden mond gezegd wordt, werkte het maar zelden regelmatig en bijna nooit zonder sterke inspanning van den phoneerende. Waarschijnlijk is de oorzaak daarvan hierin te zoeken, dat deze *a* sterk uitgestooten wordt en niet voldoende in den larijnx resoneert om eene geregelde trilling van het signaal te doen ontstaan.

Werd de mond minder geopend, zoodat de klank meer kreeg van dien der vocaal, die in het Geldersch-Overijselsch in deze woorden gehoord wordt, dan begon het te werken. Over het algemeen werkte het beter bij vocalen met weinig geopenden mond, waarbij sterker inwendige resonatie aanwezig is.

Het is dus te betwijfelen of het signal electrique wel alle vocalen of deelen van vocalen nauwkeurig genoeg controleeren kan. Ik noem hier deelen van vocalen, omdat, evenals wij het bij de hollandsche *a* opmerkten, er ook bij andere vocalen componenten of onderdeelen zijn,

---

[1]) Metingen, die ik gedaan heb van woorden in Geldersch-Overijsselsch dialect, welke ik later hoop te behandelen, geven veel langere quantiteiten; hierbij vond ik samengestelde vocalen, (zweigipflige) z. a. *mòder* (zie de curve Versl. Sectie-verg. Prov. Utr. Genootschap p. 13, 14) en dikwijls lange slotconsonanten; hetgeen de opmerking van Sievers Phonetiek[4] (§) 650 bevestigt: Mundarten mit zweigipfligem silbenaccent weisen gern lange consonanten im silbenschluss auf.

waarbij de stembanden en vooral de wanden van den larijnx niet voldoende in trilling zijn om het signal te doen vibreeren, Bij fluisterstem b.v. is er geen trilling en toch is er wel klank. Nu zijn er vocalen, die met fluisterstem eindigen. Bij verschillende vocalen met overgangsklank (glide) vooral in sleepend gesproken dialecten schijnt zulks het geval, evenals bij de *e muet* in het Fransch. In de curven die de bewegingen van den mond uitdrukken is deze vocaal of dit vocaaldeel echter altijd zichtbaar. Wij mogen dus besluiten, wanneer het signal electrique geschreven heeft, dat er trilling van de stembanden geweest is, maar in het omgekeerde geval, en wanneer de curven der beweging er op wijzen, mogen wij nog niet altijd afwezigheid van klank aannemen.

Er zijn gevallen, waarin de vocaal niet uit een enkelen klank gevolgd door een korten overgangsklank bestaat, maar waar de vocaal uit twee deelen bestaat die weinig in klank, maar wel in toonshoogte verschillen, b.v. bij vocalen in die syllaben die men in het Duitsch zweigipflig noemt (vgl. Sievers Phonetik[4] § 544). Men vindt ze in de Fransche vocalen met circumflex, en ook in sommige Nederlandsceh dialecten b.v. Geldersch-Overijselsch *lōopen*: *oo* (in notenschrift, waarbij het cijfer onder de lijn de waarde aangeeft van de noot er boven) $= \frac{a^1}{8}\ \frac{f^1}{16}$; *stēenen*, *ēe* $\frac{b^1}{4}.\ \frac{g^1}{16}$; in het Noord-Hollandsche *dāag* $\frac{a^1}{8}\ \frac{a}{16}$, soms ook $\frac{c^2}{16}\ \frac{g^1}{16}\ \frac{b^1}{8}$.

Bij de laatste is het nu eens het eerste deel, dan het tweede deel dat den langeren duur en soms een hoogeren toon dan het voorgaande heeft. [1])

Deze klanksamenstellingen verraden zich altijd in de curven en komen wel het sterkst uit in die, welke de bewegingen van de kaak en de lippen registreeren. De grootte en vorm van de mondopening

[1]) Bij verzen of regels, die rythmisch gesproken werden, vond ik eene zeer regelmatige afwisseling en ook wanneer ongeveer de regel herhaald werd, ongeveer dezelfden duur bij dezelfde vocalen. Zoo b.v. in: *Lasse zum fröhlichen Tanze dich laden*, waarin ik voor de vocalen bij een Zuid-Duitscher vond:

Honderden van seconden.											Totaal van den zin.
12	21	11	10	10	‿	12	18	25	20		380
10	22	12	10	9	‿	12	17	24	20		370
12	20	10	10	9	7	15	17	18	14	10	360
12	18	10	10	9	9	13	17	18	12	10	360
l a ss	e	z u m	frö l	i ch	en	T anz	e	d i ch	lạ	d en	

bij eene Noord-Duitsche:

12	20	19	18	10	10	20	8	13	15	2	450
20	28	11	10	10	7	15	7	16	30	15	470
15	30	10	11	8	7	16	5	18	30	28	480
16	18	15	14	14	10	20	12	11	18	10	460

(door kaak of lippen bepaald) staan in verband met de toonshoogte. Wanneer nu het onderscheid tusschen *a* en *â*, *e* en *ee* niet in verschil van tijdsduur schijnt te liggen, zal men het wellicht langs dezen weg kunnen vinden. De heer L. P. H. Eykman te Amsterdam, die hierover onderzoekingen heeft ingesteld, zal spoedig in staat zijn hierover nadere inlichtingen te geven.

Daar ik het wenschelijk vond dat deze vraag ook langs anderen weg onderzocht werd, richtte ik tot Dr. Boeke te Alkmaar, bekend door zijne onderzoekingen van phonographische glyphieken, het verzoek mij mede te deelen, welke gegevens hij had omtrent den duur van korte en lange vocalen. Uit zijn antwoord bleek mij, dat hij eveneens dan eens korte vocalen en lange vocalen met langeren tijdsduur, dan weder met korteren tijdsduur had aangetroffen. Zoo was b.v. de *aa* in *vervaardigd*, *phonograaf* dan eens 0.12 dan eens 0.14 sec., terwijl de *a* van *acht*, *Jan*, eveneens 0.12 sec. duurde. De *o* in *op* duurde 0.14 sec. terwijl de *oo* in *oord* slechts 0.11 sec. lang was. Alle vocalen bevonden zich in zinnen op dezelfde rol, waren door denzelfden spreker gezegd.

Wil men de vocalen wat den toon en den duur van den toon betreft registreeren, dan verdient het de voorkeur den phonograaf te gebruiken, gelijktijdig met de registratie-instrumenten der beweging. Wij hebben reeds enkele onderzoekingen hiermede ingesteld en hieruit bleek dat niet alle deelen van den vocaal ten opzichte van den toon gelijke waarde hebben. Soms is het begin zwak, terwijl ook dikwijls de laatste periodes zwakker en zwakker worden. Maar ook zonder den phonograaf zal men op deze wijze met meer zekerheid de lengte kunnen berekenen dan alleen door het signal électrique.

Dr. H. Schmid-Wartenberg, heeft, in de Indogerm. Forsch. 7, 211, metingen van Litausche klanken medegedeeld. Zijne resultaten heb ik bij het overzicht mijner metingen kort aangegeven.

Later hoop ik hierop terug te komen, wanneer ik over een grooter aantal gemeten vocalen, door meer personen gesproken dan thans het geval is, kan beschikken. In elk geval meen ik hiermede te hebben aangetoond, dat het mogelijk is den duur van vocalen en consonanten nader te bepalen. Dat het wenschelijk is dergelijke metingen te doen met het oog op de vraagpunten, die de quantiteit der vocalen betreffen, zal wel niet ontkend worden.

Utrecht, *November*, 1899. J. H. Gallée.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, Febr. 1900, o. a.: Mauritius, Honger. — Dr. J. H. Leopold, Verzen. — Willem Kloos, Liefde. — W. van Meurs, Idylle. —

De Gids, Febr. 1900, o. a.: Pr. A. G. van Hamel, Dichter-silhouetten. Maurice Maeterlinck. — Henri Borel, De laatste incarnatie. — Hélène Lapidoth-Swarth, Sonnetten. —

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 2, Febr. 1900, o. a.: J. H. Speenhoif, Het slechte wijf van den doodgraver. — Inna Bakker, Ouderdom. — Evangeline, Gedichten. —

De Navorscher, 49e jrg., afl. 11/12, 1899, o. a.: P. C. Molhuijsen, Suffridus Sixtinus.

Nederland, jrg. 1900, no. 1, o. a.: Is. Quérido, Couperus Fantasmagorist?

De Tijdspiegel, afl. 2, Febr. 1900, o. a.: Mr. C. Bake, Huygens als zedemeester.

Dietsche Warande en Belfort, 1e jr. No. 1, Jan. 1900, o. a.: Een woord aan den Lezer. — B., Noord-Nederlandsche Kroniek (Frans Netscher, Karakters). [„Frans Netscher moet geen karakterschetsen meer leveren, of liever zijn aardige opstellen niet meer noemen met den wijdschen naam, dien zij niet verdienen."]

Woord en Beeld, Jan. 1900, o. a.: C. Bollaert, Nachtfeesten. — Idylle.

Boon's Geïll. Magazijn, Nos 7, 8, Jan. en Febr. 1900, o. a.: G. van Hulzen, Uit mijn reisboek. Davos. Het Nederlandsch Sanatorium, geïllustreerd naar foto's. — Thérèse Hoven, Verdeelde Plicht. Novelle. — Wilhelmina von Hillern-Birch, De Pleegzoon der Wenderlins. — Voordrachten, Monologen, Dialogen, Salonstukjes en Verzen. I. De voorstelling aan 't Publiek, naar 't Italiaansch van L. Rasi, door J. A. Holtropp, geïllustreerd naar foto's [een zeer aantebevelen artikel voor die 'voordragen']. — G. H. Priem, Liefde. — Picolo, De strijd der tongvallen. — Verhalen van de Vereeniging voor ernstige zieken: I. De moorddadige stoel. — Moordenaar, monoloog, naverteld door J. A. Holtrop.

Museum mndbl. v. Philologie en Gesch. 7de jrg. No. 12, Febr. 1900. o. a.: F. Buitenrust Hettema, De bewerking van het Fries Woordenboek. —

NIEUWE boeken:

Mr. S. J. Visser, *Het leerplichtvraagstuk opnieuw toegelicht.* 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. Gr. 8°. (V, 46 blz.).

Bibliotheca historico-neerlandica. Histoire des Pays-Bas. Catalogue systématique de livres anciens et modernes en vente aux prix marqués chez Martinus Nijhoff. La Haye, Martinus Nijhoff. Gr. 8°. (VI, 471 blz.). f 1.25.

DE KERKELIJKE TWISTEN TE AMSTERDAM 1626—1631.

INLEIDING OP VONDELS HEKELDICHTEN UIT DIEN TIJD.

Den 11[den] December kregen de schutters, die Vlooswyck niet als kapitein wilden erkennen, hun ontslag. Zij protesteerden en verzochten er acte van, die hun den volgenden dag werd toegezonden en van dezen inhoud was:

Alzo N. N. *in de Kryghsraedt verklaert heeft, in zyn gemoet swaricheyt te maecken om onder zyn Kapiteyn* JAN KLAESZ. VLOOSWYCK, *by 't Collegie van de Krygsraedt gekosen, te waken; Soo ist, dat de* E. E. *Heeren van 't voorsz. Collegie, niemant in zyn gemoet willende parssen, den selven* N. N. *van zyne gedane schutterlycke eedt hebben ontslagen, als sy hem ontslaen by desen. Actum ter Vergaderinge van de* E. E. *Krygsraedt in Amstelredam den* 11 *December* 1628.

Ter Ordonnantie van de Heeren Burghermeesteren,
Colonellen ende andere Cryghsraeden,
D. MOSTART.

Lenertsz. en Bogaert met nog eenige burgers reisden nu naar den Haag en dienden daar den dertienden December bij de Staten van Holland hun vroeger gemaakt verzoekschrift in, uit naam van *de Ingezetenen, Schutteren, Burgeren en Negotianten der Stad Amsterdam.* Eenigen van de ontschutterden begaven zich ook naar den Haag, en voegden zich bij Lenertsz. en de zijnen. Den 13[den] werden ze in gehoor ontvangen bij den Prins en voerden daar hevige beschuldigingen aan tegen de Regeering van Amsterdam. De afgevaardigden van die stad, hadden intusschen weten te bewerken, dat de klagers niet in gehoor werden ontvangen ter vergadering van Holland en dat hun 't verzoekschrift in handen werd gesteld, waarop ze het Burgemeesteren gaven, die nu den Prins van Oranje bewogen hun nog eenige vendels krijgsknechten te zenden.

Den negentienden kwamen de nieuwe vendels onder bevel van

den wachtmeester Jacob Witz onverwachts voor de stad. Zoodra ze er in waren, werd daarvan aan de burgerij kennis gegeven in de volgende publicatie:

Alsoo, door machinatie van verscheyden onrustighe persoonen, ontstaen syn seeckere misverstanden ende diffidentien, waerdoor apparentelyck eenighe tumulte, oproer, jae bloedstortinghe stondt te verwachten, hebben de Heeren Burghermeesters ende Vroedschappen deser Stede raedsaem gevonden, eenige Compagnien binnen deser voorsz. Stede, met believen ende goedvinden van myn heere den Prince van Oragnien, te doen logeren, alleen daertoe streckende om de voorsz. swarigheyden voor te komen, ende dese Stede ende ghemeynte van dien in hare oude gerustheyd ende fleur te brenghen Waervan de voorn. heeren mitsdien goedgevonden hebben, de goede gemeynte te verwittighen, ende denselve van hare goede ende rechte meyninge ende intentie in desen versekerende, by desen te insinueren, dat het innemen van de voorsz. Compagnien alleen is streckende ten fine als vooren, ende dat sy daermede niet anders voor en hebben, als de onderhoudinghe ende voorstand van de ware Christelyke gereformeerde Religie, soo die hier publiquelyck geleert wordt, beneffens de ruste en de welstand deser Stede. Gepubliceert ten overstaen van de Heeren Burgemeesteren ende alle den Vroedschappen dezer Stede, demptis Jacob Pietersz. Coppit, Jacob van Neck, Jan Ghysbrechtsz. *ende* Adriaan Pietersz. Raep. *By my derselver Stede Secretaris.*

D. MOSTART. [1])

De Regeering van Amsterdam besloot nu Lenertsz. en Bogaert voor hun gedragingen te straffen, ofschoon de Staten van Holland verzocht hadden, geen al te nauwkeurig onderzoek te doen aangaande het gebeurde. Lenertsz. werd den 27sten Januari 1629 voor zijn leven gebannen uit de stad, derzelver vrijheid, en een mijl in 't ronde. De Oud-Schepen Bogaert werd veroordeeld tot een boete van f 2000, en om binnen 24 uur zijn misdaad te bekennen en 't gerecht om vergiffenis te smeeken; of wanneer hij dat weigerde tot een verbanning van twee jaar. Hij koos natuurlijk het laatste en ging een paar jaar in den Haag en Haarlem wonen. Toen keerde hij weer in Amsterdam terug. Verder werd op verzoek van de Staten een algemeene amnestie afgekondigd, voor hen die de verzoekschriften hadden onderteekend. De hoofdleiders en zij, die gedagvaard zijnde niet verschenen waren, werden uitgezonderd. Vondel vervaardigde nu Febr. 1629 de beide volgende scherpe hekeldichten:

---

[1]) Resol. Vroedsch. N. 16. 26 Dec. 1628. f. 68.

Eerdicht op 't vertreck van Jan Willemsz. Bogaert en *Eerdicht op 't beeldt van Doct. Karel Lenertsz.*

Intusschen bestond er in Amsterdam nog voortdurend ontevredenheid over het versterken der bezetting, in December laatstleden, welke in Februari van het volgende jaar 1629 echter uitstekende diensten bewees. Piet Hein had den 8sten September 1628 de Spaansche zilvervloot bemachtigd. De buit bestaande uit vele kisten met zilver, eenig goud, paarlen, gesteenten en andere kostbaarheden werd geschat op 11 à 12 millioen. In Januari 1629 kwam de schat aan en werd voor 't grootste gedeelte geborgen in 't Westindische Huis op den Haarlemmerdijk. Aan het bootsvolk was als deel in den buit zeventien maanden gage toegezegd. De matrozen eischten meer en dreigden in geval van weigering zich zelf van den buit meester te maken. De dienaars der Maatschappij hielden ze voor, dat ze den volgenden dag, als de bewindhebbers voltalliger zouden zijn, moesten terugkomen en wisten ze zoo van de plaats te verwijderen. Maar buiten voor de poort verzamelden ze zich opnieuw; andere makkers kwamen er bij; en opgehitst door de kroeghouders en lichte vrouwen uit de buurt, begonnen ze de glazen in te gooien en met een bijl in de deur te hakken. Het plan was de poort met straatsteenen te bombardeeren, maar de winkeliers weigerden den matrozen buskruit te verkoopen. Van binnen zette men zich ook schrap, zoo noodig wilde men met handgranaten onder den hoop gooien. Maar het kwam niet tot dat uiterste. De Wethouderschap van het gebeurde in kennis gesteld, zond den wachtmeester Witz, die over de onlangs ingenomen zes vendelen gebood, en den majoor Hasselaer met eenige stadssoldaten, die de oproerigen, zonder zelfs te schieten, uiteen deden stuiven. Naar aanleiding hiervan maakte Vondel nu het buitengewoon geestige gedichtje: *Op het ontset van Piet Heyns Buyt.*

De veroordeeling van Lenertsz. en Bogaert had de gemoederen verbitterd. Smout en Cloppenburg zetten door hun heftig preeken de burgers voortdurend op tegen de Wethouderschap. Verscheiden geschriften verschenen er, waarin het gedrag der gevonnisden verdedigd en de Regeering van Amsterdam in 't ongelijk gesteld werd. Om de kerkelijken een weinig te beteugelen besloot de regeering gebruik te maken van het recht van zitting in den kerkeraad, dat haar volgens het XXXVII lid van de kerkenordening der jongste Nationale Synode van Dordrecht, verzekerd werd. Deze verordening luidde aldus: „In allen Kercken sal een Kerken-Raedt zyn, bestaende uyt Dienaren des Woordts ende Ouderlingen, de welcken ten minsten alle weken eens t' samen komen sullen, alwaer den Dienaer des Woordts (ofte Dienaren, soo daer meer syn) by ghebeurte presideren, en de actie regeren sal. Ende sal

oock de Magistraet van de plaetse respectivelyck, indien het haer gelieft, een of twee van den haren, wesende Lidtmaten der Gemeente, by den Kercken-Raedt mogen hebben, om te aenhooren en mede van de voorvallende saecken te delibereren." [1]) De kerkelijken waren over het besluit van de regeering van dit recht gebruik te maken weinig gesticht. Op aanhoudend verzoek van den kerkeraad werd het nemen van zitting dan ook nog eenigen tijd uitgesteld. Verder besloten Burgemeesteren in overleg met den Prins den schutterseed te vernieuwen en dien daarop door alle burgervendelen opnieuw te doen afleggen. In dien eed beloofde men den Magistraat en den Regeerders der stad *gehouw ende ghetrouw* te zijn, 't welk verklaard werd te beteekenen „de „handhaaving van dezer Stede Privelegien en geregtigheden, onder „elks Kapitein, en de bescherming der Burgeren en Inwooneren „voor allen geweld en overlast."

Al de burgervendelen werden nu voor den krijgsraad ontboden en vernieuwden om beurte den ouden schutterseed. De Prins van Oranje werd door de afgevaardigden ter dagvaart en door brieven hiervan in kennis gesteld en antwoordde hierop als volgt:

De Prince van Orange, Grave van Nassau, Moers & c. Marquis van der Vere ende Vlissingen, Heere ende Baron van Breda & c.

Erentfeste, eersame, besondere goede vrunden. Wy hebben door U. E. Gecommitteerde, ende de volgende brieven verstaen, 't geene U. E., naer voorgaende Communicatie met ons, ter hand hebben genomen, ende hoe dat, na gedane publicatie alle de Comp. Schutteren in U. E. Stadt den Eedt hebben vernieuwd op 't oude formulier ende bygevoeghde interpretatie. 't Welck wy verhopen alles in goede ordre ende stilligheyd volbracht te zyn, niet twyffelende oft U. E. Stadt sal daerby gewerden de sekerheyd ende ruste, die tot welstand derselver, ende van 't gemeyne Land soo seer nodigh is. Waer mede

Erentfeste, eersame, besondere goeden Vrunden *U. E. Gode almachtig bevelen.* In 's Gravenhaghe den XXV^{sten}. february 1629. Onder stondt U. E. goedwillige Vrund, *ende was getekent*

F. HENRY DE NASSAU. [2])

De inval van Graaf Hendrik van den Berg op de Veluwe bracht

---

[1]) Zie Groot-Plakaatboek, III Deel, bl. 467.

[2]) Geregistr. in de Resol. Vroedsch. N. 16. 5 Maart 1629. f. 79.

nu vooreerst de gemoederen een weinig tot rust. Vrees voor den gemeenschappelijken vijand vereenigde de harten. Maar aan het eind van dit jaar 1629 begon de inwendige onrust opnieuw het hoofd op te steken. Uit Haarlem, waar velen van de gebannen burgers zich ophielden, verschenen allerlei schotschriften tegen de Amsterdamsche regeering. En in de stad zelf vonden de ballingen en ontschutterden vurige pleitbezorgers in Smout en Cloppenburg. Op den biddag van Mei 1629 tastte Smout den Prins van Oranje dermate aan, dat Burgemeesteren een aanschrijven kregen van het Hof om het gesprokene nader te onderzoeken. Op den eersten Augustus, ook een biddag, zei Smout van de preekstoel af met het gezicht naar 't burgemeestersgestoelte gewend: „Gy zyt de „oorzaak met uwe proceduuren, dat God almagtig den vyand „op de Veluwe heeft doen komen. — — Men legt den luiden misdaad „te last; maar mogten zy eens, als beschuldigers en beschuldigden, „tegen elkanderen gehoord worden, dan zou men bevinden, wie „eigenlyk schuld hadt. — — Gy agt ons te klein en te gering, „dan dat gy met ons Correspondentie zoudt houden. — — Men „houdt ons voor kootjongens. — Gy houdt zo veel van u zelven, „als of gy alleen iets te zeggen hadt. Men leent zijne ooren, „veel liever, aan een hoop Poëeten, Orateurs, Juristen, Polityken, „dan aan ons. Dit 's verkeerd. Zy haalen hunne dingen uit „Redenvoeringen, uit de Keizerlyke Regten enz. Wy zeggen „blootelyk, *de Heere zegt het.* Wy hebben Gods woord: hoort, „derhalve, wat wy u zeggen. Wy zyn uwe Herders; wy zullen „u anders niet zeggen dan de waarheid. *Wee den afvalligen, die „zonder my raadslaagen*, Jesaia XXX. — Herstelt dan de genen, die ons zo trouw geweest zyn, herstelt de genen, „die gy ont- „schutterd hebt. Volgt niet na de voetstappen van Rehabeam, „die den jongsten Raad stelde boven den ouden enz." Verder werd de gemeente bestraft, omdat ze met haar bezwaarschriften naar den Haag was gegaan, in plaats van zich tot haar predikanten te hebben gewend. „Wy belgen 't ons, zeide hy, dat „gy ons niet gekend hebt. Ik voor my belg het my, dat gy my „niet gekend hebt. Gy hebt, met uw klaagen in den Haage, „uwe Heeren getergd, zo dat zy zig tegen u gesteld hebben. Ik „weet wel dat u al wat veel gevergd is; maar gy moest tot ons „gekomen zyn: wy zouden by uwe Wethouders gegaan, en hun „hunne misslagen aangewezen hebben."

Verder zeide hij dat de predikanten menig vertoog aan burgemeesteren gedaan hadden; ook aan den Prins, toen die zich te Amsterdam bevond. Maar, zei hij „wat was het? Men agtte het „niet. Men sloeg het in den wind." En hij eindigde aldus: „Kortom, zy hebben allen tegen ons gezondigd, van den minsten

„tot den meesten toe." [1]) Wegens dergelijk preeken werd Smout weldra voor Burgemeesteren ontboden. Hij bleef daar zijn meening verdedigen en voer intusschen op dezelfde wijze met preeken voort. Dit duurde zoo tot den zevenden Januari 1630, toen het geduld van burgemeesteren voor goed op was en Smout de volgende Akte thuis kreeg:

Burgermeesters ende Regheerders der Stadt Amsterdam belasten D. ADRIAEN SMOUT, *om redenen, op morghen voor 't ondergaen van de Sonne de Stadt ende de Vryheydt van dien te ruimen, sonder daer weder in te komen, op pene indien hy voor de voorz. tydt niet en vertreckt, van door der Heeren Officier daer utgeleyt te worden. Actum den sevenden January* 1630.

Ter ord. van haer E. E.
D. MOSTART.

Denzelfden nacht nog vertrok de predikant met een trekschuit, die hem door Burgemeesteren was toegezonden. Een groote menigte nieuwsgierigen en belangstellenden deden hem uitgeleide. Smout werd sedert nergens weer beroepen, onthield zich voortdurend buiten Amsterdam en ontving slechts met zeer veel moeite zijn jaarwedde als predikant. Cloppenburg was reeds vroeger uit de stad gebannen, tenzij hij uit eigen beweging gegaan is om de gramschap van de Amsterdamsche regeering te ontwijken. In datzelfde jaar nog, 1628, werd hij naar den Briel beroepen, waar hij zich, volgens Vondels insinuatie, niet in een groot gehoor kon verheugen:

Geen paep, geen stokebrand, magh hier den wervel draeyen.
De toghtschuyt leydt gereed, voor all' die oproer krayen,
Als Smout, en Kloppenburgh: wien nu het harte breeckt,
Soo dick hy, in den Briel, voor ses paer ooren preeckt. [2])

Maar in 1640 werd hij benoemd tot hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Harderwijk, en 4 jaar later in dezelfde hoedanigheid te Franeker, waar hij in 1652 overleden is. Eenige jaren voor zijn dood vertoonde hij zich van tijd tot tijd in Amsterdam.

Terwijl de Amsterdamsche regeering alles in het werk stelde om de heethoofdige kerkelijken te beteugelen, genoten de Remonstranten intusschen des te grooter vrijheid. Episcopius, die zich gedurende zijn ballingschap meestal in Frankrijk had opgehouden, keerde in den zomer van 1626 terug. Hij vestigde zich te Rotterdam; 30 Dec. 1629 vervulde hij een predikbeurt in een vergadering van

[1]) Authent en Waeracht. Verh. bl. 5—8.
[2]) Haer Libertatis ergo, Papieren geld.

de Remonstranten te Amsterdam. Hij werd toen in zijn preeken gehinderd, maar twee dagen later op 1 Jan. 1630 kon hij ongestoord voortgaan. Omstreeks dezen tijd kochten de Remonstranten een huis aan de westzijde van de Keizersgracht, tusschen de Leliegracht en de Prinsenstraat. In den zomer van dat jaar werd het tot een kerk vertimmerd. Den achtsten Sept. werd er voor het eerst door Episcopius gepreekt. Vondel schreef nu *Op den bou van den Christen Tempel t' Amstelredam*, *Inwying van den Christen Tempel t' Amsterdam*, *Op 't afbeeldsel der selver tempel.*

(*Wordt vervolgd.*) K. P. DE VRIES.

VALLEN = ZIJN.

In de uitgaaf van Asselijn's *Jan Klaaz* (*Zwolsche Herdrukken*, no. 12/13) is, ten gevolge van een vergissing bij de correctie, er niet op gewezen, dat *vallen* in vs. 360 koppelwerkwoord is: ze *vallen* ruijm van geweeten = zij *zijn* ruim van geweten. Vgl.:

Meest elc *valt* rebel, sijnt leecke of clercken,
Als wij wel aensien der menscen wercken.
Anna Bijns, *Refereinen*,
ed. Bogaers en Van Helten, bl. 17.

Ik *val* noch al vrij wat doofachtig, maar mijn Man is noch sterk nae zijn jaaren.
Asselijn, *Kraam Bedt*, 1684, bl. 33.

Voorts *viel* de disch wel schrael en mager
Die ons te voeden had.
Poot, *Gedichten*, 2e D. 1728, bl. 63.

welbewust hoe kiesch en grilligh de tegenwoordige werelt *valt.*
Poot, *Gedichten*, 1722, *Aen den Lezer.*

't voornaamste vleesch, dat hier gegeten wort, is schaapenvleesch dat hier ongemeen goed en vet *valt*; maar behalven dat hier zeer

weinig ossen geslagt worden, *vallen* zij hier, schoon vleezig, en kloeker, dan in Holland, egter noit vet, en meest aan de magere kant.
Valentyn, *Oud en Nieuw Oost-Indiën*, V, f 113.

Diergelijke zwaare zeepaarden heeft men 'er ook, hoewel wat verder van de Kaap af, gezien. Zij *vallen* doorgaans kastaniebruin.
Ibid. f 115.

De vrouwen *vallen* doorgaans wel kleiner van gestalte, dan de mans.
Ibid. f 115.

Vergelijk ook de hedendaagsche uitdrukkingen: iemand lastig *vallen*, het werken *valt* hem zwaar, het lezen *valt* hem moeilijk, daar *valt* veel bij op te merken, er *valt* weinig van te zeggen, de tijd *valt*
Ook voor het zelfstandig werkwoord *zijn* bezigde men vroeger *vallen*. B.v.:

Na dat wy nu dus verre van 't aan merkensweerdigste, hier aan de Kaap, en van des zelfs Ingezetenen gesproken hebben, zal 't ook eens tyd werden om te zien, wat Dieren, Vogels, en Visschen, hier al *vallen*. Valentyn, *Oud en Nieuw Oost-Indiën*, V, f 113.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat hier nachtegaalen *vallen*; doch zoo dit al waar is, zijn 'er die weinig. *Ibid.* f 115.

Ook *vallen* 'er mosselen, en kreeften, groote en kleine, en een soort van oesters in de Tafelbaai, waar in ook nu en dan paerlen *vallen*.
Ibid. f 116.

De bergwerken, hier *vallende*, zyn rood, en wit kryt.
Ibid. f 112.

En verder *passim* bij Valentyn. K. Poll.

Kanapee.

Ursprünglich nur der Betthimmel, der Baldachin, wie ja das engl. Canopy hoch heute nur der Traghimmel, der Baldachin ist, in dichteischer Vermeldung das Himmelsgewölbe, während das Ruhebett selbst engl. Canopycouch heisst. Daher auch bei uns (Deutschen) in vorigen Jahrhundert, von verschiedenen Dichtern, das über einer Gartenbank sich wölbende Laubdach oder die Grotte-Kanapee genannt; so in Liede: „So ruht man auf dem Klee, das Laub der hohen Eichen ist unser Kanapee". Erst später schloss man auch den Ruhesitz mit ein; der überdachende vorhang bleibt aber auch dann das Wesentliche. Später noch: bloss das Ruhebett mit Lehnpolsten: Bank mit gepolstertem Sitz und Lehnen, Sofa.
Lyons Zeitschrift 1899, 224.

IETS OVER EIGENNAMEN DIE APPELLATIEVEN GEWORDEN ZIJN.

(*Vervolg van bldz.* 73).

E. De naam van een persoon [1]) wordt gegeven aan een kleedingstuk van zijne vinding of dat hij 't eerst of bij voorkeur heeft gedragen. Wij kunnen deze lijst van artikelen beginnen met 't woord *aglaja*, dat, eigenlijk de naam van een der drie bevallige Gratiën, meermalen gebruikt wordt voor modecourant; de Gracieuse bijv. een der beste bladen op dat gebied in ons land noemt zich „geïllustreerde aglaja".

Naast de boven uit 't artikel van prof. De Vries aangehaalde woorden *almaviva*, *pantalon*, *bismarcks* noemen we:

1. De schoenen- en laarzennamen: *blüchers*, *wellingtons menschikoff's*, (niet hooge rijlaarzen), *molières*, *charles IX*, *richelieu's* enz.

2. De jassennamen: *kaiser wilhelm*, *prins albert*, *nansen*, *suwarow*, *chesterfield* welke overrok zijn naam te danken heeft aan den man, die de hoffelijkheid in persoon was, den Earl of Chesterfield (in Derby), † 1773; *cardigan* naar den graaf van Cardigan (in Wales) zoo genoemd, *havelock*, de waterdichte *mackintosh*, [2]) *attila*, *lord Byron*, *lord Raglan.*

De *rockelor*, een soort reismantel zoo geheeten naar den duc de Roquelaure is in Duitschland meer bekend dan bij ons.

Of *jak*, Oudfra. *jaque*, *jaquette* naar zekeren Jacques heet is nog niet uitgemaakt, wij noemen 't dus onder voorbehoud.

Onder de rubriek „jassen" brengen we ook 't *dowe-harnas*, de kogelvrije jas die voor eenige jaren door den Duitscher Dowe is uitgevonden.

De *hanssop* 't kleedingstuk uit één stuk gelijk dat nog gedragen

---

[1]) Voor de merkwaardigheid wijzen wij in dit verband op 't Spaansche woord *naipes* = speelkaart dat een verbastering zou zijn van de beginletters van den naam Nicola Pepin!

[2]) M. is ook de naam van de stof (impermeabel) die, geplakt op een laagje caoutchouc, als verbandmiddel (Listerverband) gebruikt wordt.

wordt door den paljas, den „Hans Soep" „Jean Potage" uit onze kermistenten, is het nachtkleed onzer kleinen.

3. Namen van boorden, aan beroemde dragers daarvan ontleend, zijn er in overvloed, we noemen slechts *shakespeare*, *lord Byron.*

4. Hoofddeksels: *sequah*, *garibaldi*, *saksen-weimar* uit de Camera obscura bekend, zoo genoemd naar hertog Bernard, die dat soort van muts bij voorkeur droeg. *Pickwick* is niet alleen de naam van een soort van hoed maar ook van een jas en zelfs van een stok.

5. Dameskleedingstukken die hier genoemd dienen te worden zijn *spenser*, een soort blouse, oorspronkelijk de naam van een heerenoverrok ontleend aan lord Spencer, die onder koning George III leefde; *garibaldi* insgelijks een blouse, maar van roode kleur, *pompadour*, *figaro*, *van speyk*, een soort japon, *tudor*, *mary stuart*, *bertha*, alle soorten van kragen, *eva*, *abigail*, beide een soort van boezelaar, de laatste zoo geheeten naar Abigail Markham, de kamenier van koningin Anna van Engeland.

Onder deze rubriek vermelden we ook de *ferronnière* van mevrouw Kegge, naar de schoone Ferronnière, gemalin van den Parijzenaar Ferron en favorite van Frans I. De *fontange*, een kapsel met lintstrikken heet naar de hertogin van Fontanges, eene maitresse van Lodewijk XIV. *Sévigné* is een borstspeld die den naam aan een verdienstelijke vrouw ontleent. *Pamela* is een hoedje met den naam van de heldin van een van Richardson's romans (1740). Een *gibus* is een andere naam voor chapeau claque ontleend aan den fabrikant van deze opvouwbare hoeden. Een zeldzaam woord is *bordeloe* voor een lint met gesp om een hoed vastgemaakt, dat waarschijnlik heet naar den beroemden kanselredenaar Bourdaloue die ± 1700 in Frankrijk leefde.

Als behoorende tot 't toilet noemen wij onder deze categorie:

6. Namen als *Henri quatre* voor een sikje, *Napoleon* voor een snor, naar den schoonen knevel van Napoleon III; zoo draagt men naar 't voorbeeld van den vóór eenige jaren zoo noodlottig vermoorden president der Fransche republiek een *carnot* (baard) en wellicht zal de mode meer dergelijke benamingen kennen. Zoo vermelden we nog 't *haverkorntje* voor pruik, waarover men het tijdschrift *Noord en Zuid* XX, 142 nasla.

F. De naam — met of zonder adjectiefsuffix — van den leverancier voor zijne waar, van den fabrikant voor zijn fabrikaat, van den uitvinder voor zijne vondst vinden wij in: *tontine*, *nonius*, *silhouette*, zie bl. 59.

Zoo spreekt men van een *rembrandt*, een *israëls* voor een schilderij van die meesters. Men rookt een *uppmann* en pruimt *cavendisch*, men drinkt ruim bij kas zijnde *heidsieck* (champagne); en al is een bittertje smakelijk voor den eten, het is zonde de

echte *lucas bols* door toevoeging van *catz* of *boonekamp* te bederven.

Grog ontleent den naam aan admiraal Vernon, bijgenaamd „grog" naar de jas van grogram, d. i. grofgrein, grogrein (Fra. grosgrain, Dui. Grobgrün), welke hij bij vuil weder placht te dragen, die in 1745 beval om de oorlammen der matrozen met water te verdunnen. Men zie hierover het *Ned. Wdb.* V, 912, Andresen, *Deutsche Volksetymologie* 175.

Evenals het *schaepmannetje* zijn naam ontleent aan den dichter-redenaar, leider der katholieke partij in de 2e kamer, zoo zal ook 't *vladerakje* wel in verband gebracht moeten worden met den bekenden eigennaam Vladerack. *Negus* heet naar den kolonel van dien naam onder koningin Anna, die een mengsel van wijn, water suiker en citroen tot zijn lievelingsdrank maakte. *Pedro Ximenes* is 't verspaanschte Peter Simons(wijn), naar P. S. die Rijnsche druiven naar Spanje heeft overgeplant. Het bier *pieterman* zal waarschijnlijk heeten naar den eersten brouwer en is te vergelijken met een fleschje *vollenhove* (stout) en 't *mom(me)*, een soort Duitsch bier, genoemd naar den Brunswijker brouwer Mumm, zie *Mnl. Wdb.* 4, 1881; *Woordenschat* 756.

Hypocras heet natuurlijk naar den grooten Griekschen geneesheer Hippocrates, die in 't Mnl. met den naam Hipocras wordt aangeduid. Zoo heet in 't Dietsch *galine* een zekere drank naar den beroemden arts Galenus, evenals *mithridates*, een woord voor tegengif, uit niet minder dan 54 ingrediënten samengesteld, zijn naam ontleende aan den zesden koning van Pontus van dien naam, die behalve op .'t oorlogvoeren en de taalstudie zich ook toelegde op 't immuniseeren van zijn lichaam tegen giften. *Aqua toffana* heet naar de giftmengster Toffana † 1749.

Het is een axioma in de gezondheidsleer, dat het kunstmatig gevoede kindje, zelfs al wordt 't *soxhlet* of *liebig*, *nestlé* of *frerich* toegediend, meer aan allerlei kinderkwalen vooral dyspepsie is blootgesteld dan de natuurlijk, met moedermelk gevoede baby.

Waar sprake is van chocolade spreekt men van *suchard*, *droste*, *menier*, al noemt *van houten* zich ook de beste; de van die stof gemaakte *flikjes* werden 't eerst gefabriceerd door Caspar Flik (zie bl. 59); de *pralines* heeten naar den maarschalk Duplessis-Praslin, evenals de Haagsche *hopjes* naar baron Hop, de *breggetjes* naar prof. V. d. Breggen. Andere namen die wij hier dienen te noemen zijn: *van speykjes*, *wellingtons*, *victoria's*, *st.-niklaasjes.* Wordt men te Amersfoort op *grove dirk* getracteerd, te Schoonhoven wordt men onthaald op *fonteinkoek*, zoo geheeten naar zekeren bakker van dien naam.

Of de ragoût *salmagundi* den naam ontleent aan gravin Salmagundi, hofdame van Maria de Medicis, mag al schijnt die dame

blijkens de aan haar toegeschreven uitvinding van de haringsla hare verdiensten in de keukenkunst gehad te hebben betwijfeld worden. Men brengt namelijk 't woord in verband met het Latijnsche salgăma condīta, waarvan 't eerste woord bij Columella voorkomend, beteekent (in zout) ingelegde vruchten, condita is dus feitelijk een onnoodig toevoegsel. De saus *béchamel* heeft den naam van den markies Béchamel, terwijl 't *grahambrood* algemeen bekend is en zijn naam te danken heeft aan den chemicus Graham. De *sandwiches* hebben tot peter den Earl of Sandwich († 1792), die bij 't kaartspel dergelijke broodjes nuttigde. Het vleeschgerecht *charles* X en zooveel andere namen van gerechten verloochenen hun oorsprong niet.

Minder ter versterking van den inwendigen mensch dan wel tot versiering van den uiterlijken dient het haargroeimiddel *theophile*, welk woord met andere namen van cosmetica aan hun uitvinder ontleend, vermeerderd zou kunnen worden.

In de sportwereld spreekt men van een *humber*, een *rudge*, een *burgers* voor een rijwiel afkomstig uit de fabriek van den eigenaar van dien naam; de naam *tandem* van een rijwiel voor twee personen is een tweede beteekenis; oorspr. was het de naam van een span van twee vóór elkaar loopende paarden, gelijk dat het eerst zou zijn gereden door een stalmeester met name Tandem.

De vioolvirtuoos bespeelt om het spel tot zijn recht te laten komen liefst een *stradivarius* of een *amati* of een *guarnerius*, de kunstenaar van den tweeden rang bespeelt een *miggeviool*, zoo genoemd naar den Coblenzer koopman Migge, die dit namaaksel fabriceerde, of nog goedkoopere soorten. De hoboïst is gehecht aan zijn *bassanello*, zoo geheeten naar den Venetiaanschen fabrikant Bassano. De *saxophoon* heet naar zekeren Sax († 1894). De pianist geeft de voorkeur aan een *bechstein*(vleugel), terwijl *ibach*, *broadwood* — gelijk er een stond in 't atelier van „de drie musketiers van het penseel" in Trilby — namen van fabrikanten zijn uit vele, die de door hen gemaakte instrumenten te kennen geven.

Een bekend soort orgel is 't *estey*; het beste biljart is 't *toulet*. Al naar 't stelsel spreekt men, waar 't geweren geldt, van een *remmington*, *beaumont*, *flaubert*, *snider*, *nimié*, *chassepot*, *mauser*, *henri*, enz.; waar van kanonnen sprake is heeft men 't over een *krupp*(kanon), een *hotchkiss*, een *maxim*, een *armstrong*, een *gruson*, een *creusot*. Met een *whitehead* wordt een soort torpedo aangeduid.

Gaan we tot minder moorddadige zaken over.

Batist heet naar den Kamerijkschen fabrikant uit de 13e eeuw, *blanket*, de wollen lakenstof, naar Thomas Blanket.

Lepels en vorken van echt zilver zijn te verkiezen boven die van *christofle*(zilver); een andere zilverlegeering is 't *alfenide* naar Hal-

phen zoo genoemd, of *pinchbeck* naar Christopher Pinchbeck (18e eeuw), vanwaar 't woord *spinsbek*, d. i. een horloge van geringe duurte met een kast van genoemd alliage. Naar den fabrikant den grootvader van Darwin, heet het *wedgwood* aardewerk, terwijl de bestrating met *mac-adam*, gelijk bekend, de naam van den uitvinder is. Geheel corollair met *schakellijm* is *kitlijm*, naar zekeren Kit aldus genoemd.

Niet alleen in de namen van stoelen en zetels als *ottomane*, *balzac*, enz., maar ook in die van rijtuigen zien we den fabrikant of uitvinder of den eersten bezitter enz. duidelijk spreken: *tram*, door de spraakmakende gemeente verkort uit Outram, coupé *Clarence*, *prins albert*, *victoria*, *brougham*, *stanhope*. De *fiacre* heet naar 't hôtel van dien naam in Parijs, de *hansom* het in Londen zoo gebruikelijke rijtuig, heet eigenlijk *Hansom's* patent safety cab. De *pullmanns* zijn de bekende comfortabele spoorrijtuigen in Amerika.

Ook herinneren we hier aan den *phaëton*.

De spinmachine heet in 't Engelsch *jenny*; dit is door volksetymologie uit (*spinning*)-*ginny* (= *sp.-engine*) ontstaan, naar Jenny de vrouw van den verbeteraar Arkwright van Hargreaves' spinmachine. Volgens anderen heeft reeds Hargreaves den naam zijner dochter willen vereeuwigen. Een drukmachine voor katoen heet *perrotine* naar den uitvinder Perrot; de eriometers of wolmeters heeten *dollond*, *daubenton* of *lerebours* al naar hun uitvinders. Een *dollond* is ook de naam voor een verrekijker van 't systeem, dat uitgevonden is door den bekenden astronoom en opticus John Dollond († 1761). *Biarde*, de weefmachine heet naar Biard. Een zekere soort van pers heet *stanhope*; terwijl een *daviaan*, de veiligheidslamp haar naam naar Davy († 1819) draagt, heet de *quinquet* ook naar haar uitvinder.

De jockey Chiffney is degene, die 't naar hem genoemde gebit heeft uitgevonden; *corvinniellio* is een woord uit de galvanoplastiek dat aan Corvin Wierbetzky doet denken.

Aldine een andere term voor wat wij „cursief" noemen staat natuurlijk in nauw verband tot Aldo Minucio den bekenden uitgever in Italie, waardoor het bovenvermelde Fransche woord *italique* ook verklaard is. Nu hier de drukkunst ter sprake is, herinneren we tevens aan een *elsevier* en de *guillemets* d. z. aanhalingsteekens, zoo geheeten naar den drukker van dien naam.

De *dukdalf*, die als een onwrikbare paal boven water staat is natuurlijk eene herinnering aan den onvermurwbaren, steilen duc d'Alba.

Jaquemarts zijn de automatische kereltjes die met hun hamertjes op eene klok de uren slaan en heeten zoo naar hun uitvinder Jacques Marc, zie *Woordenschat* 509.

Dr. Guillotin († 1814) heeft gelijk bekend tegen zijn wil zijn naam moeten leenen aan de *guillotine*, die niet door hem is uitgevonden, gelijk men dikwijls beweert. Eerst heette zij naar zekeren Dr. Louis *louisette* of petite *louison*, zie *Noord en Zuid* XXII, 563. Met de woorden *cheavin*, *barstow*, *pasteur* geeft men verschillende soorten van filters te kennen.

In het Nieuws van den Dag van 13 Januari 1898 las men — er is sprake van brandkasten —: Ter overname aangeboden een *chatwood, chubb* of *wilner*. In hetzelfde blad, van 21 Januari, stond te lezen: drie gebruikte *williams*, een *vort*, een *remington*; wegens vervanging door nieuwere systemen bieden .... vijf schrijfmachines billijk te koop aan.

Een soort monitor — deze naam is gegeneraliseerd voor alle torenschepen, die overeenkomen met de „Monitor" (= waarschuwer) uit den Amerikaanschen burgeroorlog bekend — is *popoffkas*. Het lijkt ons niet ongepast in verband hiermee 't uiterst gevaarlijke ontploffingsmiddel *schnebeliet* te noemen dat zijn naam ontleent aan de gebroeders Schnebel.

Een koelmachine gelijk die op schepen veel gebruikt wordt is de *Hall* ('s patent koolzuur refrigator); een waterpijpketel heet naar den uitvinder *yarrow*.

Met een thermokauter *paquelin* geheeten naar den uitvinder, brandt de arts woekeringen weg; de *potain* gebruikt hij om de pijn van pleuritislijders te verlichten door 't exsudaat te verwijderen; Potain is de uitvinder van dit zuigapparaat. Den lijder aan emphyseem der longen brengt de *Waldenburg* verlichting aan. Voorts noemen we woorden als *galvanisatie* (Galvani † 1798) en *faradisatie* (Faraday † 1867); welke zenuwlijder heeft niet met een dier methoden om de werking van zenuwen of spieren op te wekken kennis gemaakt? Steriel wordt melk gemaakt — een ieder weet dit — door *pasteurisatie*, zoo geheeten naar den grooten Franschen bacterioloog Pasteur.

Om bij de natuurkundige vakken [1]) te blijven noemen wij in verband met de zooeven vermelde galvanisatie: *galvanisme*, voorts *darwinisme* (Darwin, de groote bioloog is overleden in 1882), *daltonisme* (naar den Engelschen scheikundige John Dalton, † 1844). De leeraar in de physica spreekt kortheidshalve van een *ruhmkorff* voor een inductor of klos van Ruhmkorff, van een *holz* voor een electriseermachine van Holz, van een *ramsden*, *wimshurst*, alle zoo geheeten naar de uitvinders van die werktuigen. Handelt hij over dampen en gassen dan wordt gesproken van een *dumas* (dicht-

[1]) De etymologie van *(al)chemie* als afleiding van Cham is verouderd, pro memorie vermelden wij ze.

heidsmeter), van een *dalton*. Wat *charlières* en *montgolfières* zijn komt op zijn tijd ook aan de beurt van behandeling en bij 't licht komt natuurlijk de *daguerrotype*, zoo genoemd naar den schilder Daguerre († 1851) te pas. Bij de werktuigkunde wordt de luchtdrukrem naar den uitvinder *westinghouse* geheeten, natuurlijk besproken.

Op de congressen van electriciteitkundigen te Parijs (1881) en Chicago (1893) zijn als namen van eenheden voor beweegkracht en stroomsterkte der electriciteit aangenomen: *ampère* en *volt* naar den Franschen natuurkundige Ampère († 1836) en naar Alessandro Volta, den beroemden Italiaanschen physicus († 1827). Het produkt van deze twee eenheden, d. i. de eenheid van electrischen arbeid, noemde men *voltampère*, welke naam in 1893 veranderd is in *watt* naar den in de stoomwerktuigkunde vooral bekenden James Watt († 1819). Verder noemen wij de *joule*, ook een naam voor arbeidseenheid naar den Engelschman van dien naam en de *ohm* naar Georg Simon Ohm († 1854).

Ook de aard(rijks)kundige gebruikt woorden waarvan wij hier enkele in herinnering willen brengen. De *dolomieten* in Tirol heeten naar den geoloog Dolomien († 1801), gelijk de valsche diamant *stras* naar den uitvinder Strass, *pallas* (ijzer), de naam van een meteoorsteen in Siberie gevonden door Peter Simon Pallas in 't jaar 1772, draagt naar dezen den naam. Of *ariaan* d. i. uitschot van steenen naar de Arianen genoemd is, die als ketters werden uitgesloten, staat niet vast. *Scheel*, een andere naam voor 't mineraal wolfram is zoo geheeten naar den scheikundige Scheele † 1786. De maastrichtenaar Berand heeft zijn naam geleend aan de uit turf gemaakte vloerstof *berandine*, nog andere woorden, die door 't acgtervoegsel *-ine*, van eigennamen zijn gevormd zijn er. Wij noemen in dit verband: *nicotine* naar Jean Nicot, den Franschen gezant in Portugal, die de tabak in zijn vaderland invoerde. Vgl. boven *tontine*.

Behalve in de natuurkundige vakken zijn ook op andere gebieden van wetenschap de suffixen *-isme*, *-ist* zeer gewoon: *napoleonisme* *colbertisme*, *boeddhisme*, *carlist*, *orangist*, *chauvinisme* (naar een dweper Chauvin, die nog niet nader gedetermineerd is) *euphuisme*, (opgeschroefde stijl, naar den roman Euphues van J. Lilly 1580), *taciteïsme* (stijleigenaardigheid van Tacitus) *marotisme* (dichttrant van Marot) *cynisme*, *pantagruelisme* (slemperij, naar Pantagruel, den zoon van Gargantua in Rabelais' satire), *datisme* (overdreven gebruik van synoniemen zoo geheeten naar den Perzischen satraap Datis, die zijn kennis van 't Grieksch luchtte door reeksen van synoniemen in zijn gesprek te pas te brengen — wie denkt niet aan: desalniettemin en evenwel, nochtans —, en *bloomerisme*, de reform

dameskleeding van voor 30 jaar, naar de Amerikaansche mevrouw Bloomer zoo geheeten.

Ook *-age* en *-ade* zijn productieve achtervoegsels: *marivaudage* (onnatuurlijke, hoogdravende taal gelijk die van Marivaux, † 1763), *jeremiade* (klaaglied), *robinsonnade* verhaal in den trant van Defoe's Rob. Crusoe.

Even onzeker als 't is dat *bombast* in verband moet gebracht worden met Paracelsus Bombastus, den vermaarden veelweter en alchimist der 16e eeuw,[1]) even twijfelachtig is 't of *bombarie* iets te maken heeft met Bombario, den naam van den verpersoonlijkten windhandel. (Zie *Ned. Wdb.* 3, 228.) *Paskwil* is een afleiding van 't Italiaansche Pasquino, den naam van een oud zwaardvechtersbeeld in Rome waaraan 't volk, om zijn denkbeelden te uiten over de gebeurtenissen van den dag, biljetten hing, welke papieren den naam overnamen. Men vgl. 't verhaal omtrent het Erasmusstandbeeld te Rotterdam.

De meening dat *calembourg* een verbastering is van 't woord *kalenberg*, dat dan een reminiscens zou zijn aan de Middelhoogduitsche klucht van den Pfarrer von Kalenberg, is aan twijfel onderhevig.

Dat *museum*, *mozaïek* samenhangen met den naam Muzen is een bekend feit.

Menippée, eigenlijk: satire menippée, is de naam eener bijtende satire die haar naam ontleent aan den hekeldichter van dien naam uit Thebae, die in de 3e eeuw voor Chr. leefde.

Gelijk *vulkaan* eigenlijk de naam is van den ouden vuurgod, zoo is *molik* (vogelverschrikker) een verbastering van den afgod Moloch.

Lazery, *lazaret*, *belazerd*, de Amsterdamsche uitdrukking *iemand op zijn lazarus* (ook verbasterd tot *laarzenis*) *geven*, hangen natuurlijk alle samen met Lazarus (Lukas XVI).

Lloyd is eigenlijk de naam van een caféhouder in de Londensche beurs op 't einde der 17e eeuw, de Lloyd's rooms waren lokalen in de city, waar alle inlichtingen (ook verzekeringen enz.), in betrekking staande tot de zeevaart, te verkrijgen waren.

Het *jezus-papier*, zoo geheeten naar 't watermerk, heet in 't Fransch kortweg *jésus*.

De naam *isabel* voor de geelwitte kleur heeft zijn oorsprong in een vorstelijk hemd, welks draagster de gelofte gedaan had het niet uit te zullen trekken, voordat de door hare vijanden belegerde stad harer inwoning ontzet was. Twee dergelijke verhalen

[1]) In het *Ned. Wdb.* 3, 328 en *Noord en Zuid* 21, 257 wordt de ware verklaring van 't woord gegeven. Oorspronkelijk beteekende 't „ruwe katoen", dan „opvulsel" en dan „zinledige taal" en 't woord is dus te vergelijken met 't Fransche *farce*, dat eigenlijk „vulsel" en dan „grap" beteekent.

zijn er in omloop. Volgens 't eene zou Isabella van Castilie (de vrouw van Ferdinand van Arragon, den katholieke, † 1490) gedurende negen maanden, die zij in een door de Mooren belegerde stad doorbracht en vele vrouwen met haar, zich niet verschoond hebben. Volgens 't andere verhaal is Isabella, dochter van Philips II, gemalin van Albert van Oostenrijk, de uit onze geschiedenis zoo bekende „aartshertogin" de heldin. Zij zou gedurende de drie jaren, die hare troepen (Spinola) vóor Ostende gelegen hebbben (Juli 1601—Sept. 1604) geen schoon hemd hebben aangetrokken.

Om nog even op 't gebied der historie te blijven herinneren wij aan de *lollarden*, cellebroers, aanhangers van Wickleff, die hun naam zouden ontleenen aan Lolhardus, een ketter, die ± 1322 te Keulen werd verbrand.

Dat de *simonie*, het handelen met en in heilige zaken, den naam draagt naar Simon den Toovenaar (Apost. 8, 9) is eene bekende quaestie.

Munten dragen meer dan eens den naam naar een vorst die ze liet slaan: *louis*(*d'or*) naar Lodewijk XIII, *carlijn* naar Karel van Anjou, *carolus*(*gulden*) naar Karel den Stoute, *albertijn* naar Albertus van Oostenrijk (een vijfguldenstuk), *friedrich*(*d'or*) naar Friedrich Wilhelm I. Zoo kende men oudtijds den *dareikos*, verlatijnscht *darīcus* naar Dareios, Darīus. Het *pietje*, zie echter de etymologie op bl. 69, wordt zoo genoemd volgens sommigen naar de beeltenis van St. Pieter, die er op stond; het Duitsche *Peter*(*männchen*) pleit wel vóor deze stelling.

Betreden we thans het gebied van de spelen en de sport.

Napoleon, *pharo* zijn spelen aan bekende namen ontleend. *Pandoer* zal wel niet in verband staan met Pandora, maar met de Hongaarsche soldaten „pandoers", die op hunne beurt weer naar eene stad heetten.

Als curiosum vermelden wij de grappige etymologie van *biljart* naar *Bill* (afkorting van William) *Kew*, die met een yard gestooten zou hebben, welke naar hem den naam queue zou gekregen hebben. Een *kiekje*, d. i. een studentenwoord voor photografisch groepje, heet naar den photograaf Kiek (zie dit tijdschrift IV, 270.)

Bavelaars zijn houten of ivoren knutselwerk, dat heet naar Corn. Bavelaar, den Leidenaar († 1831) die in 't maken hiervan uitmuntte.

De naam *maquart-bouquet* is duidelijk, duidelijker dan die van *rebecca* = vaas, karaf met omgebogen hals zeker naar afbeeldingen van Rebecca met hare kruik, waaruit zij volgens 't bekende verhaal (Genesis 24) Eliëzer te drinken gaf.

Pierrot is in restricte beteekenis de onnoozele, bleeke hansworst in de pantomime, meer algemeen is 't de naam voor een met hem in kleeding en houding overeenkomend persoon. Men denke aan

den verwaanden Leidschen zot Pieter Cornelis van der Morsch, stadsbode en dichter, genaamd Piero (± 1600); men zie hierover De Roever, *Het leven van onze voorouders* III, 268. Vgl. het Fransche *pitre* = paljas, uit Petrus, Pieter. In het Hgd. is *Peterchen* evenals *Dietrich* (= Diederik, Dirk) en *Klaus* (= Klaas) een woord voor looper, valsche sleutel.

In verband met *pierrot* noemen we een „jan klaassen", dat eveneens een meer algemeene beteekenis gekregen heeft wat ook 't geval is met *polichinel* Ital. *pulcinella* uit Paola Ciniello, den snaakschen knaap uit Acerra. Eveneens is *hansworst* oorspr. de eigennaam Hans Worst.

De afkomst van „groote *sijs*" of „cijs" gelijk Potgieter spelt in de Liedekens van Bontekoe, de zeilwagen van Mouringh vs. 4 is onzeker; wellicht is 't een verkorting van „Franciscus."

Marot, zotskolf, is misschien een verkleinwoord van Marie, gelijk *marionnet* van Marion; of is *marot* = *maroc* d. i. (marokkijnsche) aap, die soms uit de mouw komt?

De verklaring van *benjamin* (eigenl. zoon des geluks) voor „jongste zoon" mogen we als bekend veronderstellen. (*Dienst*)*maarte* van „Martha" is nog onbewezen.

Jockey is op te vatten als een verkleinwoord van Jack, terwijl in *amery*, ontstaan uit „ave Mary", de eigennaam der Moeder Gods zit. Vgl. het Fra. „un avé."

De beweegbare toiletspiegel *psyche* doet ons dadelijk aan Amor's lieveling denken en ook *fortuin* behoeft geen naderen uitleg.

Het woord *keizer* is oorspr. de eigennaam Caesar (= Ezau, langharige), die den keizers vóór Nero († 68), die stamden uit 't geslacht van Caesar (en Augustus) toekwam, doch die door de latere imperatoren behouden werd als naam hunner waardigheid.

Dat een *Cicerone* een uit 't Italiaansch overgenomen woord voor „Gids" is, doch niets is dan de naam van den beroemden redenaar stippen wij hier kortelijk aan.

De naam *philippe* en *philippine* voor twee personen van beiderlei kunne, die naar aanleiding eener dubbele amandel elkander eene belofte doen is minder duidelijk dan die van *valentines* voor verrassingen van geliefden aan elkaar die op Valentijnsdag (14 Febr.), tegenwoordig vooral nog in Engeland, gewisseld worden.

De *labberlotten* (en 't bijv. naamw. *labberlottig* daarvan afkomstig) zijn ten onrechte in verband gebracht met La Barlotte, scheerbaas-soldatenoverste. Het woord hangt samen met 't werkw. *labberen* = labben, babbelen gelijk reeds De Jager in zijn *Woordenboek der Frequentatieven* (II, 310/11) opmerkte. Men zie over dit woord *Noord en Zuid* 21, 51, 190; 22, 111.

Dat we in de schertsende uitdrukking *van aaltje zingen* = drinken

den eigennaam Alide te zien hebben is tamelijk zeker al is 't niet te ontkennen dat er tevens een zinspeling in is te zien op 't woord *aal* = bier, in 't Eng. nog zeer bekend.

Thans nog een paar woorden uit een oudere periode onzer taal. Het Fransche *mercuriale* = prijslijst voor granen enz. zoowel als 't Middelnederlandsche *mercuriael* = koopman, eigenl. zoon van Mercurius, zijn in verband te brengen met den ouden handelsgod.

Het Middelnederlandsche woord *fytoen* = geest die dooden op kan roepen, het Latijnsche *phito* is een afleiding van zekeren Phitius, die genoemde kunst zou hebben verstaan.

Van den Griekschen in de Middeleeuwen nog zeer bekenden naam Hermes Trismegistus van een Egyptische godheid, die de kunst zou hebben verstaan om schatten zoo af te sluiten, dat ze voor anderen ontoegankelijk waren, komt 't woord *hermetisch*, dat in de alchimisterij een zeer gebruikelijk woord werd en tot heden toe in zwang is gebleven.

In de studententaal is *vergilius* een naam voor een noodzakelijk deel van het slaapkamergarnituur, dat om zijn overeenkomst met den dienstknecht, wien door den voortvarenden Simon Petrus zoo maar éen oor werd afgehouwen (Joh. XVIII vs. 10) ook *malchus* genoemd wordt.

Het scheldwoord *smous* is niets anders dan 't hebreeuwsch woord (met een voorgevoegde *s* en weggelaten uitgang) voor Mozes (Moosjè) volgens de uitspraak der niet portugeesche Joden Mousjè.

Hanne, *hanneke* (vgl. *hannekemaaier*), *hannik* zijn alle afkortingen van den naam Johannes en in onze vroegere literatuur veel gebruikte woorden.

Dat *stoffel* = hals, sul, een verkorting is van Christoffel merken wij hier voor de volledigheid op.

Wat namen uit de plantenwereld betreft is 't vrij wel ondoenlijk *alle* woorden op te geven, die afgeleid zijn van personennamen; wij volstaan daarom met te herinneren aan: *dahlia*, *fuchsia*, *dioscorea*, *camelia*, *kochia*, *linnaea*, *hottonia*, *begonia*, *bertholettia*, *welwitschia*, *wolffia*, *hortensia enz.*

Voorts vermelden we namen als: *Jan Willempje*, *Harmen Harkes*, *Margrietje*, *Narcis*, *Adonis* (kooltje vuur) en samenstellingen als *mariadistel*, *aagtappel*, *fiekruid*, *juttepeer* (*Jutte* = *Judith?*) *St. Jacobspeer.* [1])

Bij *aronskelk*, *aronsbaard* merken we op dat het als afleiding

[1]) Deze peren heeten wellicht zoo omdat zij om en bij den naamdag dier heiligen rijp zijn. Zoo is in 't Engelsch om dezelfde reden het woord *filbert* = hazelnoot, daar St.-Philibert valt in den notentijd.

van Aäron beschouwd, op 't gebied der volksetymologie thuis behoort; Lat. *arum* (vgl. Fra. *arum*), Gri. *ἄρον*, het eerste deel des woords dus, geeft de bloem reeds te kennen.

Cinchona is de naam door Linnaeus aan den kinaboom, uit welks bast de *chinine* bereid wordt, gegeven naar dien van gravin Anna del Cinchon, gemalin van den vice-koning van Peru, die omstreeks 1638 aan de koorts lijdende door een inlander, die het voor de Spanjaarden geheim gehouden medicament kende, genezen werd.

Ook in de dierenwereld zijn namen te vermelden die oorspr. eigennamen van personen zijn, al ligt de reden van deze nomenclatuur vaak in 't duister. Wij noemen:

Jan van Gent, een pelikaansoort, misschien oorspronkelijk niets anders dan een bijnaam dien zeelui aan den vogel gaven, men vgl. „den ouwen Donders" uit *Van Nievelts* verhaal. *Klein-Jantje* is een naam van 't winterkoninkje, een andere vogel is de *banckroft*.

De *alcyon* (= ijsvogel) heet naar de dochters van den gigant Alcyoneus, de Alcyoniden die zich uit wanhoop op 't bericht van den dood haars vaders in zee stortten en door Amphitrite in ijsvogels veranderd werden. Een andere mythe verhaalt van Alcyone de dochter van Aeolus, dat zij het lijk van haar echtgenoot Ceyx ziende aanspoelen zich in zee stortte en in een ijsvogel veranderd werd. Zie Ovidius, *Metamorphoses* XI. 410 vlg. Daar de vogel die zijn nest heet te maken op de oppervlakte der zee 't vermogen zou bezitten om de baren te effenen, is 't zinnebeeld van Willem den Zwijger, een halcyonnest, bij de spreuk „rustig te midden der woeste baren" (vgl. *Van Haren*, *De Geuzen* op 't einde van den 7den zang) van schoone en diepe beteekenis.

De hondensport geeft ons meer dan een voorbeeld van hondenrasnamen aan menschen ontleend; wij noemen bijv. *King Charles*, *King Richard* enz.

Ons woord *mats* = teef en 't Hgd. *metze* = meisje van licht allooi, zijn beide afkortingen, hypocoristica van Mathilde.

BIJLAGE I.

Het is op de voorgaande bladzijden ons streven geweest in de eerste plaats ons te bepalen tot den Nederlandschen woordenschat. Meer dan eens echter hebben wij ook vreemde woorden vermeld of behandeld hetzij omdat zij door hun overeenkomstige beteekenisontwikkeling een gewenschte illustratie zijn, hetzij omdat zij als internationaal bezit op eene vermelding recht hebben. Wij laten

hieronder nog eenige speciaal Fransche en Engelsche woorden volgen. Zoo zou 't Waalsche *houille*, een woord voor steenkool. naar een Luikschen smid Hullioz heeten, die genoemde delfstof in de twaalfde eeuw ontdekte. *Flandrin* = magere slungel is niets anders dan: bewoner van Vlaanderen, *espiègle* en *espièglerie* zijn afkomstig van den naam Uilenspiegel, *dédale* = doolhof, warboel doet ons dadelijk aan den handigen Daedalus der oudheid denken, *mansarde* ontleent haar naam aan den architect Mansard, een *boule* is een meubel oorspr. uit de fabriek van Boule, den beroemden ebbenhoutbewerker † 1732. *Calepin* notitieboekje, heet naar den Italiaanschen geleerde van dien naam, die in de 16e eeuw een zestalig woordenboek schreef, dat een algemeen handboek werd. *Brocard* in de beteekenis van pikante zet heet naar Brocardus (Burchard), bisschop van Worms en schrijver van de *Règles ecclésiastiques*, die in den vorm van spreekwoorden en pittige phrasen zijn opgesteld.

Naar Binet, den pruikenmaker van Lodewijk XIV is *binette* een woord voor „gek gezicht" geworden en *barême*, boek met uitgerekende getalbewerkingen heet naar den maker François Barrême (1670).

Dame-jeanne, (in 't Eng. als demi-John overgenomen) voor een korfflesch is een verbastering van den naam der Perzische stad Damaghan, waar veel flesschen gemaakt worden.

Etrennes, nieuwjaarspresent evenals het Lat. *strēna* een nieuwjaarsgeschenk (vijgen, dadels, honig enz.) als goed voorteeken voor 't begonnen jaar, wordt in verband gebracht met de godin Strenia, Strenua.

Pan's herdersfluit, ook de naam van zeker soort spuiten, *syrinx*, heet gelijk de mythologie ons leert naar Syrinx, de dochter van den riviergod Ladon.

Araignée, het Lat. *aranea*, is 't Grieksche woord *arachnê*, dat ook de naam van 't vermetele colophonische meisje is, dat met Athena in 't spinnen wilde wedijveren.

Geheel analoog met bovengenoemde namen van kleedingstukken ontleend aan zij 't dan ook alleen in de verbeelding bestaan hebbende personen kent 't Engelsch *knickerbocker* = wijde broek, naar Diedrich Knickerbocker uit Washington Irving's *History of New-York*.

Zoo is *Dolly Varden* ons bekend als meisje van Barnaby Rudge maar tevens de naam van een gebloemd vrouwenkleed.

Thans nog een paar woorden die weer eene afzonderlijke categorie vormen.

Dunce = stommerik, is een weinig vereerende herinnering aan John Duns Scotus, die omdat hij 't waagde op te komen tegen

Thomas v. Aquino in de oogen der geloovigen een domoor was († 1308). *Euclid* is in 't Engelsch een naam voor meetkunde naar den grooten Alexandrijnschen mathematicus ± 300 v. Chr.; evenzoo is *donet*, *donat* leerboek, spraakkunst (in 't algemeen) naar Donatus, den romeinschen taalgeleerde (± 350 n. Chr.) die een eeuwen lang gezaghebbende spraakkunst voor 't Latijn geschreven heeft.

BIJLAGE II.

Thans wenschen wij nog de aandacht te vestigen op werkwoorden wier stam een eigennaam is. Dat dergelijke verba in onze taal zeldzaam zijn, veel schaarscher dan in 't Fransch of Hoogduitsch en Engelsch ligt in den aard onzer taal, waar een dergelijke vorming van werkwoorden mee in strijd is.

Naar de gebroedersFleur, die in de 18ᵉ eeuw te Leiden befaamd waren om hun mooi schaatsenrijden noemt men het schoone rijden op schaatsen wel *fleuren*.

Het kaartspel *jassen* heet zoo naar troefboer, die *jas* heet, dat misschien een afkorting is van Jasper.

In de 17ᵉ eeuw was *gegodfreid worden* een term voor „doodgeschoten worden" naar zekeren Godfrey, die uit nieuwsgierigheid de veldslagen onder Willem III bijwoonde, maar zijn ook door den stadhouder sterk afgekeurde liefhebberij met den dood door een kanonskogel moest boeten.

Jonassen is een spel, ook „sollen" genoemd waarbij een rij jongens aan een daar tegenover staande rij de handen reikt en op die manier als 't ware den buik van een walvisch vormt waar de „Jonas" gelegd wordt en door vereende krachten omhoog en vooruitgeworpen wordt. Ook neemt men een zeil of laken, waarvan de punten worden vastgehouden door een aantal personen, die door met geweld te trekken den „Jonas" in de hoogte doen vliegen. Langendijk in zijn *Don Quichot* laat 't spel op 't tooneel vertoonen.

Wij merken op dat de Romeinen de hier bedoelde vermakelijkheid ook reeds kenden en dat zij het *sagatio* noemden naar *sagum* = soldatenmantel; vgl. hiermee de Fransche benaming *berner* naar *berne* = mantel of deken.

Turken hangt natuurlijk samen met de hebbelijkheid der Turken om hun medemenschen niet altijd even humaan te behandelen.

Belazerd is reeds boven besproken. *Judassen* is plagen.

Bekaaid is een onzeker woord; de etymologie die 't in verband brengt met den zotten ridder Keye, den ridder van de droevige figuur uit de Arthursage is lang niet boven twijfel verheven en

door meer dan eene andere vervangen. Zie *Ned. Wdb.* 2, 1559.

Een der vele uitdrukkingen in onze taal voor „in stilte de school verzuimen" is *schar-* of *schielookeren*, in Rotterdam in zwang, die misschien oorspr. beteekent naar Schar-, Schieloo gaan d. i. een buurt bij Rotterdam. Zie De Jager, *Woordenboek der Frequentatieven* II, 479.

Boven merkten wij op, dat 't Fransch 't vormen van werkwoorden van eigennamen gemakkelijker toelaat dan onze taal, vandaar de betrekkelijk vele in 't Nederlandsch voorkomende werkwoorden van die formatie op den bastaarduitgang *-eeren* of *-iseeren*: *adoniseeren* = mooi maken naar Adonis, den beeldschoonen jongeling, die zelfs Aphrodite bekoorde.

Actaeoniseeren, tot hoorndrager maken, naar Actaeon, die in een hert veranderd werd, omdat hij Artemis in 't bad had gezien, *catoniseeren*, zedenmeester spelen, naar Cato den Ouden, den gestrengen oud censor.

Abelardiseeren naar Abelard, die zijne liefde voor Heloïse op zoo onmenschelijke wijze moest boeten. († 1142). *Guillotineeren*, zie bl. 102, *guillocheeren* d. i. zeker soort van graveerkust naar Guillot, *pasteuriseeren* d. i. vrijmaken van bacteriën volgens de methode van Pasteur, *faradiseeren*, *galvaniseeren* behandelen met een electrischen stroom volgens de methode van Faraday of van Galvani, *kyaniseeren*, 't drenken van hout met sublimaat om 't voor bederf te vrijwaren gelijk dat door Kyan is uitgevonden, *payniseeren* dezelfde bewerking maar dan met ijzervitriool en chloorcalcium gelijk Payne dat aanbevolen heeft, *macadamiseeren*, bestraten met mac-adam (zie bl. 101) enz.

Ballhorniseeren d. i. slecht en foutief nadrukken naar den Lübecker drukker Ballhorn † 1599 is een meer speciaal Hoogduitsch woord.

Speciaal Fransche woorden zijn in elke dictionnaire te vinden: *marivauder* (zie marivaudage bl. 104), *pateliner* naar l'avocat Patelin.

In 't Engelsch beteekent *to hector* snoeven, naar den helmschuddenden, brallenden Hector, gelijk de Ilias hem ons teekent. *To japan* is verlakken (gelijk 't bekende Japansche lakwerk) [1] *Boycotten* is een aan 't Engelsch ontleend werkwoord van een eigennaam afgeleid, dat ten onzent niet vreemd is. Het beteekent: „uitsluiten van 't verkeer met zijn medemenschen" gelijk dat 't eerst (1880) gebeurd is met den Ierschen kapitein Boycott.

[1]) Vgl. hiermee 't Fra. *chiner* d. i. het kleuren der kettingdraden van een weefsel om zekere dessins te krijgen, wellicht naar de Chineesche teekenkunst.

Onzen jongen lezers van Aimard is *lynchen* niet onbekend d. i. de lynchwet toepassen op iemand; welke wet zoo heet naar den Amerikaan Lynch die het „oog om oog, tand om tand" (*Exodus* 21, 24; *Matth.* 5, 38) in praktijk bracht.

Warffum. G. A. NAUTA.

HOE TE SCHRIJVEN?

1. Write as you speak; say exactly what you feel; and in the same way as you would speak if your correspondent were beside you.

(Cowper, writing to Lady Hesketh, said that he liked *talking letters*, such as hers; and her rule was to write *what comes uppermost.*)

2. Use the simplest words you can find; avoid fine-sounding, dictionary words. For example „He went home", is much better than „He proceeded to his residence", „He read the book" is preferable to „He perused the volume".

(If several words expressing the same idea occur to you, prefer, as a rule, the shortest and commonest in the first instance.)

3. Use the *right words* to express the ideas in your mind. For example „England and Scotland were joined in 1707" is incorrect. These two countries have always been joined.

(But it is correct to say: E. a. Sc. were united in 1707. Because etc.)

4. Put the words and members in the right places.

5. Let your sentences be short. In a long sentence a number of points are presented to the mind in combination at one time. In short sentences each point is presented separately.

6. Never use two words, when your meaning may be fully expressed by one.

7. Say all you wish to say on one subject before passing to another.

Uit No. V van *The Royal Readers*,
Engelsch Schoolboek, Londen 1896, pag. 141.

TER WAARSCHUWING AAN LEERAREN.

„Ein halbes Menschenalter lang brauche ich nicht mehr sehnsüchtig aus einem öden Schulzimmer in die blaue Welt hinauszugucken, und noch immer wirkt der grauenhafte Eindruck nach, den die geist- und poesielose Beschäftigung mit den deutschen Klassikern damals in mir hervorgerufen hat. So kommt es, dasz mir Schillers „Lied von der Glocke" nur komisch erscheint, Goethes „Hermann und Dorothea" zum Sterben langweilig, seine „Iphigenie" ledern und leblos.

L. JACUBOURKI (overgenomen in Die Gesellschaft,
15ter Jahrg., bl. 354.)

DE WACHTENDONCKSE PSALMEN.

NAAR AANLEIDING VAN TAAL EN LETT. IX, 453 EN 523 VLGG.

De heer Gombault heeft op bovengenoemde bladzijden getracht het resultaat mijner nasporingen omtrent het karakter en de herkomst der Oudoostnederfrankische psalmen omver te werpen. Mijn taak zij hier in 't kort aan te toonen, dat hij daarin alles behalve geslaagd is.

De hr. G. miskent in zijn opstel het wezen van het door hem besproken punt van onderzoek. Ons gegeven is: een handschrift met psalmen (of beter psalmen en hymnen), waarvan het eerste stuk (ps. 1—9) in een geprononceerd *zuidmiddelfrankisch* dialekt was geschreven, het overige deel (de volgende psalmen en de hymnen) taalvormen bevatte, die als norm een beslist *oostnederfrankisch* karakter vertoonen, bij uitzondering zich door grammatische eigenaardigheden (op 't gebied van vocalisme, consonantisme, flexie enz.) kenmerken, welke alle in ps. 1—9 zijn terug te vinden of hetzij direct of indirect als zuidmiddelfrankische taalverschijnselen bewijsbaar zijn. De verbinding der genoemde gedeelten doet een oorspronkelijken samenhang daarvan vermoeden; de overeenstemming tusschen de abnormale taalvormen van het tweede gedeelte en de zuidmiddelfrankische grammatica, die we uit de fragmenten van ps. 1—9 leeren kennen, is een feit, waarmee we rekening dienen te houden; een feit, dat het zooeven gemelde vermoeden niet weinig in kracht doet toenemen en als 't ware noopt om in die abnormale elementen de achterblijvers te zien van taalvormen, die tot hetzelfde dialekt behoorden, als hetwelk door de fragmenten van ps. 1—9 tot onze kennis is gekomen. M. a. w. we kunnen, rekening houdend met hetgeen we vóór onze oogen zien en met hetgeen we elders in oudgermaansche bronnen als de gevolgen van transcriptie waarnemen, tot niets anders concludeeren dan tot een oorspronkelijk in bedoeld zuidmiddelfrankisch dialekt geschreven vertaling, waarvan in het Wachtendonksche handschrift of in een daaraan voorafgaande „vorlage" het begin eenvoudig gecopieerd is, doch het grootste overblijvende gedeelte door een Oostnederfrank in zijn eigen dialekt werd overgezet, natuurlijk met de bij zulk een arbeid

obligate slordigheden, die de herkomst van de overzetting verraden. Dat met het oog op deze casus positio de omstandigheid, dat enkele dier zuidmiddelfrankische taalverschijnselen ook in een of ander saksisch dialekt worden aangetroffen, van bitter weinig belang is, ligt vóór de hand. De saksische omhaal van den hr. G. heeft met het punt in questie niets te maken en moet dus buiten het geding blijven.

En wat biedt de hr. G. nu aan ter vervanging van ons op gronden steunende resultaat van onderzoek? Een reeks van willekeurige beweringen.

Willekeur nº. 1. „Tevergeefs", zegt hij (bl. 455), „zal men onder de geschriften in een Oudnederduits of Hoogduits dialect geschreven, wier inhoud dezelfde is als die van de gewijde boeken of kerkvaderlike geschriften, naar een tweede zoeken, dat tot „Vorlage" een handschrift heeft, in een vreemd dialect geschreven. Alle gaan direkt terug tot het Latijns origineel." Zou de hr. G. de wereld der geleerden niet eens willen verrassen met de meedeeling van al die uit de gewijde boeken voortgekomen (blijkbaar door hem ontdekte) geschriften? Voorloopig zij hem de opmerking gemaakt, dat, behalve de (in *T. en L.* 9, bl. 523 noot 2 genoemde en door G. zonder behoorlijken grond als getuige gewraakte) beiersche transscriptie van een stuk der alemanische psalmvertaling, ook nog het beiersche afschrift eener rijnfrankische vertaling van het Mattheüs-evangelie (in de Monsee-fragmenten) het onjuiste van bovenstaande bewering bewijzen.

Willekeur nº. 2. De psalmen 1—9 moeten naar G.'s meening (bl. 455 vlg.) een deel hebben uitgemaakt van een apart middelfrankisch handschrift, terechtgekomen in het nederfrankisch klooster, waarin de andere psalmen direct in het Nederfrankisch vertaald waren. „Toen door de een of andere oorzaak een deel van 't Nederfrankies handschrift verloren was geraakt, is door de Middelfrankiese transscriptor een deel van de Middelfrankiese vertaling gevoegd bij de overgebleven Nederfrankiese, om aldus één geheel te verkrijgen. Men had dus in het klooster 2 psalmvertalingen, een zuiver Middelfrankiese en een Nederfrankiese aangevuld uit de eerste." Commentaar overbodig.

Willekeur nº. 3. Het niet-zuidmiddelfrankische gedeelte van het hs. bevat eenige saksische (althans volgens G.) en zuidmiddelfrankische elementen. De eerste moeten getuigen voor de herkomst der oostnederfrankische vertaling uit een streek van Oostnederfrankenland, niet te ver van de saksische grens (bl. 455); de laatste, als b.v. *betekameren*, *eintisce*, *gistatodun*, *lief*, *emiceio*, *lôz* etc. (z. bl. 529), zouden „in het dialekt van den vertaler kunnen bestaan hebben, doordat het dichtaangrenzende Middelfrankenland zijn invloed kon doen gelden." Wat nu die zoogenaamde saxonismen betreft, zoo vergeet de hr. G. bij het pleiten voor een saksischen invloed (bl. 524 vlgg.) het bewijs te leveren, dat de door hem geciteerde saksische vormen ook juist aan de grenzen

van het zuidelijk oostnederfrankisch taalgebied in zwang waren. Wat de zoogenaamde middelfrankische indringers aangaat, zoo zij er op gewezen, dat zulk een invloed toch alleen van het noordelijk deel van het middelfrankisch taalgebied had kunnen uitgaan en dat aldaar vormen als *betekameren*, *eintisce* en dergel. (met *t* voor *d*) nu juist niet thuis hoorden. En wat voorts de hypothese van een nederfrankisch, met een tal van saksische en middelfrankische bestanddeelen vermengd dialekt betreft, zoo zou men den verkondiger van deze stelling willen verzoeken, eens de wederga van zulk een brabbeltaaltje aan te wijzen.

Willekeur n°. 4. Naast bovengenoemde vormen *betekameren* enz., die als uit het Middelfrankisch geïmporteerde waar moeten gelden, worden er enkele andere met een hoogduitsche kleur genoemd (bl. 528), die wel „op een Zuidduitse schrijver" zouden kunnen wijzen. Ook hier is een commentaar onnoodig.

En voorts nog enkele willekeurigheidjes op grammaticaal terrein.

In de *rr* van *herron* verwoesten, *ferterron* verdelgen, *geburran* gebeuren, *mêrra* maiores, *irferron* obstupefacies en de *r* van *hêro* domine (naast *hêrro*, *-en*, *-in*) zou men volgens G. (bl. 525) een aanwijzing hebben, dat *r* en *rr* in nederduitsche dialekten met zeer weinig verschil werden uitgesproken. De vader van deze hypothese ziet over 't hoofd: dat de *rr* der drie eerste vormen overeenstemt met de direct voor frankisch-hgd., indirect voor middelfrank. dialekten te bewijzen *rr* voor *ri-j*; dat *mêrra* (welks *rr* trouwens evenmin als die van *irferron* door v. Helten voor schrijffout verklaard is) berust op **mêrira*; dat uit *irferron*, 'twelk niemand begrijpt (Borgelds vergelijking van 't woord met een mhd. *ervaeren* verschrikken bevredigt geenszins), geen conclusie te trekken is; dat *hêro* voor *hêrro* eenvoudig met de bekende omstandigheid samenhangt, dat de lange consonant achter een lange vocaal als een korte gehoord werd.

Het lijkt den heer G. waarschijnlijk toe, dat in het praeteritum *habeda* (naast de normale vormen *-hadda*, *-hatta* enz.) de *e* een poging zou voorstellen van den „schrijver naar dictaat, om de stemtoon (ik spatieer) achter de spirant vóór de dentale media weer te geven" (bl. 525). Driemaal heb ik deze bewering moeten overlezen om tot het besef te komen, dat zoo iets werkelijk kon worden beweerd. Die schrijver van G.'s fictie moet een merkwaardig man zijn geweest, een geleerde, die eenige eeuwen vóór de onderzoekingen van Brücke, Czermak e. a. zich alreede met taalphysiologie had beziggehouden en een resultaat zijner studie op zoo origineele wijze, door het plaatsen van een *e* achter *b* (die hier tevens ter variatie eens in plaats van de normale *v* werd gebezigd), den volke bekend maakte.

Het aan „post ea" beantwoordende *abir thiu* wordt door G. veranderd in *aftir thiu* (bl. 525). Daargelaten of deze verandering uit een

graphisch oogpunt te rechtvaardigen is, zij er op gewezen, dat een gedachtelooze vertaling, als hoedanig ik *abir thiu* (*abir* = „post" en *thiu* als nom. sg. fem., niet als acc. pl. ntr.!) gebrandmerkt heb, lang geen zeldzaamheid is in onze interlineaire versie; men vergelijke slechts Heynes aanteekeningen op gl. 181, 596 en op ps. 62, 2 en lette op hetgeen Borgeld in noot 3 van bl. 36 zijner dissertatie heeft opgemerkt. Dat voorts G. niet „inziet, dat die domheid niet evengoed door een Nederfrankiese vertaler van de latijnsche tekst kan geschied zijn", ligt hieraan, dat hij niet heeft opgemerkt, dat de nederfrank. auteur zich van het teeken *v* (*u*) ter voorstelling der zachte labiale spirans placht te bedienen en niet van het teeken *b*.

Den heer G. lijkt het zeer gewaagd voor de *tt* van *suottera, uuitton, vuitti, faruuitton, vuittut-* mechanische transcriptie van *tt* uit een zuidmiddelfrank. *zz* aan te nemen (bl. 527). En waarom? Omdat er in ons hs. ook verschrijvingen van *t* voor *tt* voorkomen, als *luticon, setene, pute.* Voorwaar een krachtig argument! Trouwens, hetzij in 't voorbijgaan opgemerkt, de hr. G. kan als beoefenaar van de grammatica der westgermaansche dialekten weten, dat we geen recht hebben *setene* en *pute* onvoorwaardelijk voor schrijffouten te laten gelden. [1])

De feminina met *-en* in den zwakken gen. en dat. sg. heeten (z. bl. 527) „Nederduits" . . . . omdat in een dialekt van het Oudsaksisch *-en* de normale uitgang is voor den gen. dat. sg. der zwakke masculina (!!).

In *got unser* ps. 66,7, 67,2, en *hertan iuuara* ps. 61,9 zouden *unser* en *iuuara* de genitief van 't pron. personale zijn (bl. 528 vlg.), omdat men in *lendin mîn* renes mei ps. 72, 21, *fiunda mîn* inimici mei 70, 10 met Heyne aan de mogelijkheid kan denken, dat de glossator hier „mei" als gen. sg. van 't pron. pers. had opgevat (vgl. voor dit laatste Borgelds dissert. 89, noot 4). Aangenomen, dat Heyne het hier bij 't rechte eind heeft, mag men dan in verband daarmee ook voor *got unser* als correspondent van „deus noster" en voor *hertan iuuara* als correspondent van „corda vestra" diezelfde misvatting aannemen? Dat het lat. „noster" en „vestra" geen gen. van 't pron. pers. was, dat wist zoo'n middeleeuwsche geestelijke toch net zoo goed als een tegenwoordig gymnasiast der eerste klasse.

De voor den 3 pers. plur. praet. ind. staande vormen *farnâmen* en *uuâren* moeten hun uitgang aan den conjunctief ontleend hebben, waar (let wel!) uitsluitend een uitgang *-in* in gebruik was. Dat staat in G.'s stuk op bl. 528!

[1]) Omtrent *vuitti*, dat volgens een door G. van Cosijn overgenomen opmerking hier niet zou bij te brengen zijn, merk ik op, dat we hier blijkens het *unuuiti mine* (acc. sg. fem.) van ps. 68,6 niet met een neutr. der *ja*-klasse te doen hebben, maar met een vrouw. stam op *-(i)n*, waarin geen gegemineerde *t* thuis hoort.

Een vorm *kestigata* moet als schrijffout opgevat worden door invloed van het te vertalen *castigatio* (bl. 528). Als schrijffout waarvoor? vraagt men. Nomina op *-âta* zijn specifiek oudhoogduitsch. — Zie verder nog enkele andere soortgelijke beweringen op bl. 528 vlg.

En hier kon het punctum staan. Edoch er komen onder het door den heer G. te berde gebrachte zulke zonderlinge tekortkomingen voor, dat ik ze niet met een volstrekt stilzwijgen mag voorbijgaan. Eenige er van althans wil ik hier aanstippen.

Op bl. 524 verwondert G. er zich over, dat *bereuuissi* (zie *Tijdschr. v. Ned. Lett.* 15, 163) met het oog op *vorreuuot* in ps. 4,5 voor een middelfrank. residuum is aangezien. Als hier gedacht was aan het verschil, dat enkele westgerm. dialekten vertoonen in de behandeling der oorspronkelijke *eu* en der *eu*, die uit *e* + de door *w* (= got. *ggw*) te voorschijn geroepen *u* is voortgekomen, dan zou die verwondering zeker achterwege zijn gebleven.

Op dezelfde pagina vraagt hij, waarom in *boigedon* curvaverunt en *oigi* ostende, met een oorspr. *ou*, de *oi* door mij een residuum uit de zuidmiddelfrank. „vorlage" is genoemd, terwijl de *i* in *ne ruoike* nolite voor een schrijffout werd gehouden. Ook deze vraag zou niet zijn gesteld, wanneer het den heer G. was bekend geweest, dat de door umlaut gewijzigde *ou* in den zuidmiddelfrank. Leidschen Williram door *oi*, doch de door umlaut gewijzigde *uo* door *uo* werd voorgesteld (z. *Paul en Braunes Beiträge* 22, 463 en 465).

Op bl. 525 vlg. stelt G. de *cc* van *fetheracco, guoliccoda, vuithersacco* op gelijke lijn met de *cc* van *folcco* (een eenvoudige schrijffout), van *accusin* (met een echte door de eertijds volgende *w* te voorschijn geroepen *cc*) en de *ck* van *ick*, *stercke* enz. (een gewone spelling voor de *k*).

Op bl. 527 haalt hij de oudsaksische numeralia *ahtedeg* en *ahtodog* aan als getuigenissen voor een aan 't begin eener syllabe voor de *t* in de plaats getreden *d*. Toch had hij kunnen weten, dat de *d* hier niets anders is dan het gevolg eener contaminatie en dat van een phonetisch ontwikkelde *d* hier geen sprake kan zijn.

Op bl. 522 blijkt G. te meenen, dat de *d* van *ovirferdi* en *ûtferdi* zou zijn opgevat als een door de *r* voor *th* te voorschijn geroepen consonant. Hij beseft dus niet, dat we hier met een *d* te doen hebben, die het gevolg is van den „grammatischen wechsel" (z. *Tijdschr. v. Ned. lett.* 15, 160).

Groningen, 3 Dec. W. L. van Helten.

De Wachtendonckse Psalmen.

Antwoord aan Prof. W. L. van Helten.

De belangstellende lezer, die deze questie gevolgd heeft, zal opgemerkt hebben, dat noch al het een en ander in het stuk van Prof. van Helten en mijn artiekels, naar aanleiding van Dr. Borgeld's dissertatie, niet rijmt.

Een enkel woord ter verduideliking.

Het is hoofdzakelik gericht tegen een gedeelte van mijn tweede stuk, buiten mijn weten in handen van Z.H.G. gekomen, waarvan de inhoud *enige weken, voordat ik hiervan kennis kreeg*, door mij niet weinig gewijzigd en aangevuld werd. Toen ik nu het artiekel van Prof. van Helten in handen kreeg, bemerkte ik, dat het zich niet in allen dele aan het mijne aansloot en denkende, dat de schrijver het veranderen zou, plaatste ik noch enige, doch slechts zeer weinige, noten ter verduideliking. Z.H.G. heeft, als mij bleek uit de proef die de Red. mij ter lezing zond, toch zijn stuk gehandhaafd. Ziedaar de verklaring.

Er zij hier aan herinnerd, dat ik *niets anders* in die gedeelten van mijn artiekels, waarop de aanmerkingen betrekking hebben, heb willen te kennen geven dan dat ik om het karakter van het betreffende monument a priori een niet-latijnse vorlage onwaarschijnlik vond en ik niet overtuigd was van de onmogelikheid, dat de vormen door Dr. Borgeld, in navolging van Prof. van Helten, residua uit een zuid-middelfrankiese vorlage genoemd, op nederduits taalgebied, ten W. van Saksenland, ten N. van Middelfrankenland, konden voorgekomen zijn.

Gaarne maak ik gebruik van deze gelegenheid om noch het een en ander ter versterking van mijn meningen aan te voeren en te beproeven Z.H.G. te overtuigen, dat deze niet berusten op willekeur maar op voorafgegaan ernstig onderzoek. Waarom ik niet in mijn vorige artiekels al het materiaal, dat in het volgende wordt neergelegd, heb aangevoerd, is hier weinig ter zake dienende; het was voorlopig slechts mijn wil twijfel op te wekken tegen de bewijswaarde van die vormen, waarop het aannemen van een zuidmiddelfrankiese vorlage voornamelik steunde, die vormen, welke Dr. Borgeld bij de bewerking van zijn nederfrankiese grammatica niet tot hun recht heeft laten komen.

Bekend is dat in het bezit van Wachtendonck een oud handschrift was, bevattende een volledig psalterium en verscheidene hymnen. Uit de glossen van Lipsius, getrokken uit nagenoeg het gehele handschrift, weten we dat de taal uit de 10e ceuw was, tevens uit de brieven van dezelfde geleerde, dat *een latijnse tekst woord voor woord de andere*

begeleidde. Dit handschrift is verloren gegaan. Drie handschriften van zeventiende-eeuwse afschrijvers zijn gevonden, bevattende psalmen in een taal ook uit de 10e eeuw. Twee van deze (ps. 18, pss. 53—73) komen in taal overeen; deze is oudnederfrankies van karakter en we mogen met zekerheid aannemen, dat ze afgeschreven zijn van het Wachtendonckse monument. Van het derde handschrift (pss. 1—3) wijst de taal op zuideliker oorsprong en, omdat de 25 glossen Lips. uit pss. 1—3 in hoofdzaak overeenkomen met taalvormen uit dat handschrift, heeft men ook dit afgeleid van het Wachtendonckse. [1])

Wanneer men nu aanneemt, dat deze 3 afschriften komen van een zelfde bron, kan men het volgende concluderen: òf dat eerst een Frank van zuideliker afkomst de latijnse tekst vertaald, daarna een Nederfrank die vertaling voortgezet heeft, òf, niet willende aannemen dat men een werk van zó grote omvang met zó weinig vóórzichtigheid aangevangen heeft, dat later, toen van de nederfrankiese vertaling enige bladen verloren gegaan waren, dit werk aangevuld is uit een andere vertaling met een meer zuidelike kleur. [2]) Of die aanvulling door een Middel- of Nederfrank en waar of wanneer geschiedde, is van weinig betekenis.

Prof. van Helten plaatst na het vermelden van deze laatste mening, door mij in October gegeven, deze 2 woorden: „commentaar overbodig!" daarmee het bespottelike van zo'n aanneming duidelik aantonende.

Z.H.G. opgemerkt hebbende, dat in ps. 18 en pss. 53—73 zuidduits gekleurde (naar zijn mening zuidmiddelfrankiese) vormen voorkomen, is de vader van een andere hypothese geweest:

Zowel pss. 1—3 als pss. 18, 53—73 gaan tot eenzelfde vorlage terug; deze vorlage was zuidmiddelfrankies. De eerste psalmen zijn letterlik uit deze vorlage gecopieerd, de andere daaruit vertaald, maar zó, dat zeer veel er nog heenwijst, nl. 1e de woordenschat, 2e de zuidduits gekleurde woorden, 3e de vormen, die niet anders dan uit mechaniese transscriptie kunnen verklaard worden. Dit als vaststaande aangenomen hebbende heeft Prof. van Helten verscheidene andere weinig voorkomende vormen uit de nederfr. psalmen gelicht en verklaard dat deze residua waren, omdat aequivalenten daarvan in zuidmiddelfrankiese geschriften waren aan te wijzen. Hij heeft daarbij, volgens mijn bescheiden mening, deze *methodiese fout* begaan, dat hij bij de haastige

[1]) Op een andere plaats zal ik later trachten te bewijzen, dat niets het recht geeft aan te nemen, dat pss. 1—9 van het *Wachtendonckse* handschrift in zuideliker dialect dan de andere geschreven waren.

[2]) Ik druk mij hier even voorzichtig uit als ik in mijn artiekels gedaan heb. De bewijsvoering van Prof. van Helten dat pss. 1—3 in een bepaald *zuid*middelfr. dialect geschreven zijn, heeft mij niet overtuigd. Welke zekere concluzies kan men trekken uit de weinige, gebrekkige geschriften uit Oudmiddelfrankenland?

verwijdering van deze vormen uit het nederfrankies dialect *niet bewezen heeft noch de waarschijnlikheid heeft aangetoond, dat deze daarin niet konden voorkomen*. Indien dit laatste niet bewezen is, berust de verwijdering op willekeur. De lezer stelle zich een ogenblik voor, dat men om de germanismen, die in een hedendaags werk voorkomen, meent, dat dit uit het Duits vertaald is; dat men nu verklaart dat verscheidene woorden uit het Duits zijn overgenomen, omdat ze in duitse geschriften ook voorkomen, zonder dat men nagegaan heeft of ze ook Nederlanders kunnen zijn!

Toen ik nu een uiteenzetting gaf van de meningen omtrent het ontstaan van de psalmen, heb ik de vraag gesteld: wettigt het karakter van het werk een aannemen van een zuidmiddelfr. vorlage? Ik heb er toen op gewezen, dat er in de gehele oudhoogduitse en nederd. litteratuur geen voorbeeld van te vinden is, dat een geschrift in de landstaal geschreven, *woordelik* overeenkomende met de inhoud van een der boeken uit de gewijde (natuurlik de middeleeuwse gewijde d. i. latijnse) Schrift, teruggaat tot een andere vorlage dan de latijnse. Wel kan men zulk een vorlage aannemen voor een werk dat daarop *gebazeerd* is, waarvan de tekst niet precies dezelfde is als die van de vulgaat, [1]) maar bij totale overeenkomst is die aanneming niet waarschijnlik. Immers voor die tijd mag men bij een klerk veronderstellen betere kennis van het latijn dan van een vreemd dialect; waarom zou hij het handschrift in vreemd dialect de voorkeur gegeven hebben boven de hem vertrouwde, in zijn bereik zijnde vulgaat?

Deze mening was van louter subjectieve aard en als zodanig gegeven. Nu weten we dat in *het oude handschrift tussen de nederfrankiese zich de latijnse tekst bevond;* een ieder zal het nu, naar ik mij vlei, zeer waarschijnlik voorkomen dat men hierin een aanwijzing heeft wat de vorlage was der nederfr. psalmen. Voor het aannemen dat hij in latere tijd er bij is gebracht, ontbreekt alle grond. Z.H.G. schijnt nu te menen dat de Nederfrank de latijnse tekst slechts ter illustrering er boven heeft geplaatst en het gemakkeliker gevonden heeft een andere, zuidmiddelfrankiese, vorlage te vertalen. Het feit dat juist het latijnse boven het in betekenis er mee corresponderende nederfrankiese woord geplaatst was [2]) („latinum quidem, sed inter lineas *ad singula verba* Germanica interpretatione superscripta"), was van weinig gewicht.

---

[1]) Prof. v. H. ziet, naar ik uit zijn woorden meen te mogen opmaken, nagenoeg geen verschil tussen de Notkerse tekst en die van de vulgaat. De lezer tot oordelen bevoegd oordele!

Voor het aangevoerde Matheus-fragment verwijs ik naar het 2e gedeelte van de noot, bl. 529 (IX).

[2]) Dat dit zo was, mag men opmaken uit de Glossen; immers deze geven naast het germaanse het daarmee corresponderende latijnse.

Indien men aanneemt dat de vertaling tot stand kwam zó, als Prof. van Helten zich zulks voorstelt, moet men zich ook eens voorstellen de gezichten der commilitones van de klooster-kerk, toen zij voor 't eerst de vertaling onder hun ogen kregen; door het zeer groot aantal woorden en vormen uit de zuidmiddelfr. vorlage overgenomen en vervormd zullen zij er niet veel van begrepen hebben. Ik vermoed dat ze hem niet ten onrechte zijn brabbeltaaltje zullen verweten hebben.

Zoals ik boven gezegd heb, bestaat het bewijsmateriaal van Prof. van Helten uit 3 delen: 1e de woordenschat, 2e de zuidduits gekleurde woorden, 3e de vormen die niet anders dan door mechaniese transscriptie kunnen verklaard worden.

Wat nu de woordenschat betreft, Z.H.G. heeft aan Prof. Cosijn (Tschr. XVI, 72v.v.) reeds toegegeven dat deze niet veel bewijst. Daar ik in mijn artiekels er niet over gesproken heb, zal ik er hier ook niet verder op ingaan. Later zal ik op een andere plaats zulks ter sprake brengen.

Ik verzoek de lezer met mij nu eerst punt 3 na te gaan. Ik zet hier voorop als een vaststaand feit dat *we niet weten uit welke tijd het Wachtendonckse handschrift* (niet de taal) *dagtekende.*[1]) Het kan in de 10e maar evengoed in de 12e—15e eeuw ontstaan zijn. We moeten er op bedacht zijn dat we eigenaardigheden van schrijvers uit die tijden er in kunnen terugvinden. Wanneer we nu 3 bekende werken, ontstaan tussen 1200 en 1500 in de streek van Cleve en ten Z. daarvan, onderzoeken, treffen we het volgende merkwaardige verschijnsel aan, waarop ik reeds in mijn 2e artiekel met enkele woorden gewezen heb: dubbel-consonant waar men een enkele en in 2 van de 3, schoon in mindere mate, enkel-consonant waar men het omgekeerde zou verwachten.

Deze 3 werken zijn de *Sermoenen* (uitgeg. d. Dr. Kern), de *Teuthonista* (uitgeg. d. Prof. Verdam), het *Berner Glossaar* (uitgeg. d. Dr. Buitenrust Hettema).

Voorbeelden:

Sermoenen:

Dubbelconsonant: *bendden*, *mactde*, *vritdag*, *vffenen*, enz.; *sechge*, *geruckinge*, *spreckic*, *versmackinge*, *bewillen*, *ville*, *stormmelike*, *wonnende*, *wonninge*, *werre* (esset), *kussche*, *suttecheit*, enz. (Dr. Kern, § 73, b); ik voeg hier noch bij met het oog op *geburran*, enz. *merren* (marzjan), *werren* (taedere) naast *meren* en *weren*.

Enkelconsonant: *heben* (habere), *hefen*, *vergifenisse*, *gedeken*, *alet* (omne), *onbilic*, *nimer*, *nemer*, *ineger*.

[1]) Immers we weten slechts dat het was „psalterium vetus circa eadem illa tempora" (als van de Straatsburgse Eden) „scriptum". Of Lipsius hier bedoeld heeft het schrift of de taal, is niet uit te maken.

Teuthonista:

Dubbelconsonant: *herdde, oiffenen, offent, oeffent, oeffenynge* (= oefenen), *taiffel, waggenwech, haicken, waecken, hyllich, hyllichdom, hyllichmeker* (sacrificus), *hollentere* (vlier), *moellen, moollen, voellen* (=veulen), *vuyllicken', gryppen, grippende, gruyppel* (pustula), samen*knoeppyngh*, samen*knooppinge, cruppende, kruyppende, oeppenen, pyppende, ryppe, ondryppe, onripper, ogensyppen*, most*suypper, slaippen, slapperich, scheeppen, stryppen, anderre, herren* (= heeren), *merren* (= marzjan), *metzelerry, muyrre, onbestuyrricheit, schriftoerre, sperre* (speer), *vermeerryng, halssyseren, verssen, druttyen* (= dertien), *noette, ruytten, snutten* (naast *snuten*), *sproittel*, enz.

Enkelconsonant: *heben, poreyng* (= porring), *saitingh* (naast *hynsetting* = situs), *weset* (dat vleysch dat in den wynckel van den oghen weset).[1]

Berner Glossaar:

Dubbelconsonant: *berrginge, eggele, loggenen, loggenisse, reggent, haecccn* (uncinus), *reinnegheit, sconne* (pulcher), *nederre, swerren* (iurare), *versworren* (pejerare), *werren* (adversari), *nottelec* (peculiaris), *utterst, utterste.*

Werpen we nu een blik in vogelvlucht op de nederfrankiese consonanten — iets wat Dr. Borgeld totaal verzuimd heeft — dan nemen we precies hetzelfde verschijnsel waar, n.l. *ongemotiveerde verdubbeling of vereenvoudiging bij nagenoeg alle consonanten*, die daarvoor in aanmerking kunnen komen.

Dubbelconsonant:

pp: *druppon*; ck of cc[2]): *accusin, folcco, guoliccoda, vuithersacco, ick, stercke, guodlickheidt*; tt: *suôttera, uuitton, faruuitton, vuittutdragere,*

---

[1]) Zou het woord *olland* in de Teuthonista nu ook niet voor *oland* kunnen geschreven zijn? Wel wordt in het middelnederduits woordenboek aan dit woord de betekenis van *eiland* gegeven, maar niets bewijst dat dialecties de oorspronkelike betekenis *waterland, waterrijk land* niet noch kan bestaan hebben. Bij zijn bespreking van mijn artiekeltje over *Holland* neemt Dr. J. W. Muller aan dat het ontstaan is uit *onland* = geen, slecht land, steunende op een vorm *ollede* voor *onlede*. Voor mij blijft het een raadsel dat in een voorvoegsel met zó'n sterk logies accent, waar het vooral aankwam op de uitspraak van de *n*, ooit *n* in *l* zou zijn overgegaan. Vergelijk vooral *hollentere* voor *holentere*.

[2]) Beide schrijfwijzen worden zowel in de oudere als jongere geschriften voor de geminatie gebruikt. De opmerking van Z.H.G. dat *ck* een gewone schrijfwijze was voor *k*, is voor de oude geschriften beslist onjuist; voor de jongere berust het schrijven van *ck* voor *k* op hetzelfde beginsel (?) als van *pp* voor *p*.

faruuâttannussi(?)[1]); gg: *hungger*; tt of tth voor th: *giuuilitte* (verg. *saltu* voor *saltthu*); rr: *irfêrron*[2]), *mêrra*, *geburran*, *herron*, *ferterron*; ss: *ohsson*.

Enkelconsonant:

t: *unuuiti*, *luticon*, *betekameren* (zie later), *pute*, *saltu*, *santa*, *setene*; b: *hebon*, *antheban*, *libendero*; g: *rugis* (dorsi); d: *huodun*, *leidos*, *framgeleidon*, *sanda*; f of v (verg. *tuiueldeme*, *givullithe*): *hevon* (levare); r: *hero*, *gefiroda*; l: *uilunt*; n: *kuni*, mischien ook *kumi* (semini), *thenan*, *thenin*, *thenondi*, *uûstinon* en met uitzondering van 2 vormen steeds in 't gerundium *-ane*, *-ene*, *one*: *faruuerpene*, *reslâne*, *uuonone*, enz.; verder *sunum* (sole), *manin* (hominem).

Men vrage nu eens: wat blijft er over van de bewijswaarde van de vormen met zogenaamde mechaniese transscriptie, wat van de opmerking gemaakt aangaande *accuŝin* (*accusin* staat met *acusi* in het zelfde vers; verder hebben we noch de vorm *acusin* Gl. 3. In geen der nederduitse geschriften is een spoor terug te vinden van de oorspronkelike geminatie vóór *w*; zonder kennis van 't bovenstaande was deze verklaring dus reeds onwaarschijnlik, want men bedenke dat de *a* dezelfde uitspraak had in de oudgermaanse talen of er één of twee consonanten op volgden); wat van die zogenaamde oorspronkelike nom. sing. met enkele sonsonant als *pute*, enz., door Prof. van Helten in *Beiträge* 16, 278 besproken (iets wat ik vroeger ook zeer onwaarschijnlik vond, toen ik het voor 't eerst las); wat van de opmerking betreffende *setene*, wat van die aangaande *mêrra* (geen enkele aequivalent kan Z.H.G. daarvan aanwijzen in de Oud-nederd. monumenten)? [3]) Wat betreft mijn opmerking aangaande de uitspraak van de *r*, ik vond in mijn vorig artiekel het niet onwenselik om daar voorlopig eens op te wijzen. Op vaderlike rechten maak ik geen aanspraak. —

Tans ga ik over tot punt 2: de zuidduits gekleurde vormen. Mij dunkt, betreffende de vormen met *ch* en *g* voor *k* heb ik genoeg bewezen in mijn tweede artiekel, p. 532. Z.H.G. heeft daartegen dan ook geen argument aangevoerd. Ook tegen de mogelikheid niet van

---

[1]) In de corresponderende psalm met *t*; evengoed als *tt* een verschrijving kan zijn voor de vroegere transscriptor, kan *t* dit zijn van de zeventiende-eeuwse.

[2]) Na nader onderzoek geloof ik wel degelik dat Dr. Borgeld gelijk heeft, wanneer hij bij dit woord *ê* aanneemt. Niets verzet zich er tegen *irferron* in verband te brengen met *erveren*, *ervaren*, *erveert* in de Teuthonista, *verueren* in Bern. Glossaar, noch de betekenis, noch de vorm. Het ware te wensen dat alle woorden zo duidelik waren.

[3]) Men zal nu mischien ook kunnen begrijpen, waarom of ik in mijn artiekel enige door hem uitgedachte verklaringen genegeerd heb. *unuuiti mine* is de vorm van acc. plur. voor acc. sing., een meer voorkomende manier van vertalen in de psalmen. Wanneer we bezien de psalmen en de saksiese bronnen, treffen we geen vormen met *t*, wel met *tt* aan.

levensvatbaarheid in 't dialect van vormen met *z* voor *t* en *f* voor *p*. Een enkel woord nu noch over die met *t* voor *d*.

Dr. Borgeld schrijft § 97, in navolging van Prof. van Helten: „De verdubbeling van de *d* wordt geschreven als *dd*, *td*, *dt*, *tt*. Die schrijfwijzen (*td*, enz.); alsmede de vormen *hatta*, *andhatta*, *hattos*, *hatton* naast *behadda* wijzen op een fortis-uitspraak der lange dentaal. Die zelfde qualiteit," zo gaat de Heer Borgeld door, „zullen we dus ook wel moeten aannemen in de (na lange vocaal of na consonant) met enkele consonant geschreven vormen. *De vormen* [1] *met verschuiving der d in den inl., die in de Pss. en gll. voorkomen*," laat de Schrijver een ogenblik daarna er op volgen, „*eintisce*, *entiscen*, *anbranton*, *vuerolti*, *uuistuom zijn op te vatten als overblijfsels uit de vorlage!*"

Zo sterk was de onderwerping aan de uitspraken van de leermeester! *midton* is dus geen residuum, waar *t* voor *d* staat na een consonant, maar *eintisce*, enz. zijn het wel! Alsof *eintisce* niet door dezelfde oorzaak ontstaan is als *midton*, *hatta*, *santa*, enz.!

Wanneer men een voetreis maakt van Aken naar Duisburg, zal men het verschijnsel kunnen waarnemen, dat verschil tussen *d* en *t* na consonant op sommige plaatsen bij mensen die Nederduits spreken nagenoeg niet gehoord wordt. Deze zomer, toen ik om biezondere redenen in die streken vertoeven moest, ben ik mij daarvan gaan overtuigen. Wil men mijn woorden maar zo niet geloven? Laat ik dan noch de uitspraak aanhalen van *Franz Koch* in zijn „Laut- und Flexionslehre der Werdener Mundart," p. 25: „Eine betimmte Regel wie in As. läszt sich nicht feststellen, da die innerhalb des Wortes nach einem bis zwei Consonanten liegende Dentalis nicht deutlich gesprochen wird, *dieser Laut vielmehr oftmals zwischen d und t schwankt*" [2]). De bewerker dezer grammatica heeft zijn waarnemingen gedaan bij Nederduits sprekende personen. Nu kan men zeggen, dat deze beginnende verschuiving eerst in later tijd in die streken gekomen is, het is voorzeker mogelik, maar vormen als *speikeltren*, *wereltde* in de Sermoenen, *holentere* in de Teuthonista, *spekeltre* in 't Berner Glorsaar en de toestand in onze psalmen?

Het aannemen dat vormen als *eintisce*, enz. niet, *hatta*, *midton*, *santa* wel even ten N. van de lijn Aken—Duisburg konden voorgekomen zijn, berust naar mijn mening op geen enkele goede grond. (Weet men presies waar de psalmen ontstaan zijn?).

Tans de andere vormen met *t* voor *d*: *betekameren*, *kestigata*, *gistatodun*, *scouuuota* [3]), *vitute*. En hoe weinig bewijzen deze vormen!

---

[1]) Ik cursiveer.

[2]) Ik cursiveer,

[3]) Ik breng hier nu ook bij deze vorm (hs. *scouuuota*); immers het is nagenoeg zeker om de schrijfwijze in Bern. Glossaar *l* voor *t*.

betekameren staat voor *bettekameren*, dit voor *bedtekameren* (verg. *beddiuuâdi*, Verg. Gl., *beddiuuâdi*, Gl. St. P.), hoort dus in het dialect thuis. Er blijven dus over 4 vormen. Wanneer men nu bedenkt dat *t* vaak voor *th* geschreven is in ons monument: *tu*, *novantoh*, *vndetringoni*, *geuuerte*, *geuuertunga*, *thuroliton*, *ripeton*, *farschiton*, *undirsceitit* en verder *th* voor *d*: *vuitherspurnitha*, *lithon*, *quathun*, *uurthun*, hoe gemakkelik de uitgang van het te vertalen woord *castigatio* invloed kon uitoefenen op de uitgang van *kestigata* (en dit is toch immers een woord uit het Latijn overgenomen?), hoe licht in *vitute* bovendien door verschrijving *t* voor *d* kan gekomen zijn, zal men zich ook kunnen begrijpen, waarom ik in mijn tweede artiekel schreef: niets belet ons de mogelikheid te aanvaarden, dat vormen als *betekameren*, *gistatodun*, *eintisce*, *entisce* in een oorspronkelik oudnederfrankies geschrift konden voorkomen.

Nu noch *abirthiu* en *habeda*. Z.H.G. verwijt mij dat ik niet opgemerkt heb, dat de nederfrankiese auteur zich van het teken *v*(*u*) bediende ter voorstelling der zachte bilabiale spirans en niet van het teken *b*. Ik heb reeds in een noot in mijn vorig artiekel meegedeeld, dat in de jongere oudsaksiese geschriften, uit het grensgebied meest *v* staat maar daar naast, voor de spirans, *b*. Ik voeg hierbij dat men voor het Parijse fragment bewijzen kan, dat *b* daar de waarde van *v* kon hebben (*lîbes*, *servabit*); dat het Z.H.G. bekend moet zijn, dat de dwarsstreep door de *b* ter aanduiding van de spirantiese uitspraak bij overschrijving in de oudere tijd vaak verzuimd is, dat men het dan toch zeker wel kan aannemen voor een tijd tussen 1200—1600, toen men het letterteken *b* met dwarsstreep niet meer kende; dat met het oog op *aruethiat*, *arvit*, *arvithi*, *aruithon*, *arvidoda* en 't oudsaksiese *arbêdi* (*b* met dwarsstreep) niets het recht geeft als vaststaand aantenemen, dat in *arbeit*, *arbeithis*, *arbeide*, *arbeithe*, *arbeidin*, *arbeitha* de *b* explosieve uitspraak had; ten slotte, dat hij geen enkel argument kan aanvoeren, dat in 't handschrift, waarvan Ps. A. copie of stuk is, *b* in *abir* of *abur* exploisieve uitspraak moest gehad hebben.

Wat nu betreft het in twijfel trekken van de mogelikheid dat *b* kon verschreven zijn voor *ft*, heb ik dit op te merken, dat Z.H.G. die mogelikheid wel niet zal willen ontkennen voor *ht* (*ahtir* voor *aftir*)? De vakgenoten laat ik over te beslissen, wat waarschijnliker is de conjectuur van Prof. van Helten nl. dat in *postea* de vertaler *post* heeft opgevat als adverbium en *ea* als nom. sing. fem., dat dit niet evenzeer kon geschied zijn door de Nederfrank, òf de mijne, dat men, ziende naar *aftir thi* (post te) in de psalmen, *aftir thiu* in andere nederduitse geschriften, voor *abirthiu* moet lezen *aftir* of *ahtir thiu*.

habeda. Driemaal heeft Z.H.G. mijn bewering moeten overlezen, dat de *e* een poging was van de schrijver naar dictaat om de *stemtoon*, die hij hoorde als onduidelijke *e*, *achter de spirant* vóór dentale media

weertegeven. [1]) „Die schrijver van G.'s fictie moet een merkwaardig man zijn geweest, een geleerde, die," zo gaat Z.H.G. voort, „eenige eeuwen vóór de onderzoekingen van Brücke, Czermak e. a. zich alreede met taalphysiologie had bezig gehouden en een resultaat zijner studie op zoo origineele wijze door het plaatsen van *e* achter *b* (die hier ter variatie eens in plaats van de normale *v* werd gebezigd) den volke bekend maakte." Het is mij evenzeer gegaan als Z.H.G. Maar meent Z.H.G. nu werkelik dat een kind en vreemdeling, eerst de fysiologiese studie van een Brücke c. s. moeten gemaakt hebben om, wanneer hun voorgedicteerd wordt met gerekt dictaat *lēvde*, *levede* te schrijven? Zou het niet kunnen zijn dat een Nederfrank in *de tiende eeuw* ook meer foneties gehoord, meer foneties geschreven heeft, hij die aan geen officiële spelling gebonden was?

Ik heb voornamelik op de mogelikheid wijzende het doel gehad om er voor te waarschuwen, dat men niet vooruit de vormen met lengtevlaggetjes moet versieren, alvorens ze eerst klaar vóór zich gehouden te hebben. Indien deze vorm in een saksies geschrift voorkwam en een of ander verklaarde hem zó, als ik zulks deed met de nederfrankiese, ik geloof, dat niemand dan die verklaring zo absurd zou gevonden hebben. Zo straks heb ik er op gewezen, dat niets het recht geeft de *b* in *habda* als explosief op te vatten; welnu, de lezer die de verklaring voor een saksiese vorm wel zou willen aanvaarden, behoeft ook geen bezwaar te hebben voor de nederfrankiese. Gaarne neem ik aan dat Z.H.G. deze verklaring vreemd vind en daardoor ongerijmd, niemand is ooit op deze gedachte gekomen, maar daarom behoeft het recht van zulk een opvatting niet gewraakt te worden. Maar bovendien vraag ik Z.H.G., die natuurlik weet dat vormen als *habes* en *hauit* op nederduits taalgebied voorkwamen, te bewijzen dat een secundaire vorm *habēda* niet evengoed daar, speciaal in de streek grenzende aan Middelfrankenland, kon voorkomen als een secundaire vorm *habêta* in meer zuidelike gewesten.

Ik heb gezegd dat sommige vormen konden wijzen op een zuidduitse afschrijver en daarbij op 't oog gehad *scepfti*, *scepte*, *megincrepfti*. Waarom wil Z.H.G. wel aannemen — en dit zal hij toch immers niet lochenen — hoogduitse afschrijvers bij saksiese geschriften en niet bij nederfrankiese?

Eindelik komen we aan die vormen die Prof. van Helten uit ons dialect verbannen heeft, die Dr. Borgeld niet tot hun recht heeft laten komen, zonder eerst het omringende taalterrein in ogenschouw genomen te hebben. Een zonderlinge indruk maakte op mij het gezegde van Z.H.G. dat ik *bewijzen* moest, dat die juist in het taalterrein, waar onze psalmen ontstaan zijn, voorkwamen. *Ik* heb nooit vele woorden

---

[1]) De cursivering is niet van mij.

uit een onzer gewichtigste monumenten gelicht, *ik* sta op conservatief terrein en zet het werk voort, schoon met minder scherpzinnigheid en talent, van Prof. Cosijn, die ik tot mijn spijt niet onder mijn leermeesters heb mogen tellen, en verzoek Z.H.G. te bewijzen, dat ze er niet in *konden* voorkomen, iets wat hij tot nu toe totaal verzuimd heeft. „Wat beduidt die saksische omhaal?" vraagt hij. Ik zou willen vragen: weet Prof. van Helten zo zeker waar ons monument ontstaan is? Is het zo onmogelik dat dit dicht bij de saksiese grens was? Is het zo onmogelik dat een Zuidnederfrank het in 't klooster Werden vervaardigd heeft? Ik zag de vraag van Z.H.G. tegemoet en daarom heb ik bij de bespreking van Dr. Borgeld's boek reeds op enige treffende overeenkomsten gewezen tussen de Werdense geschriften en onze psalmen. Laat ik nu noch even die vormen eens nader bezien en nagaan of de opmerkingen daarover gemaakt het epitheton *juiste* verdienen.

Ik constateer dat Z.H.G. over *kierit*, de genitief- en datief-vormen der *a*-declinatie, *horscomo*, de vormen die op palatale uitspraak van de *g* wijzen, *dumben*, enz. en *entiscen*, *beholenen*, enz. geen aanmerking gemaakt heeft. Wél op de verklaring van de volgende:

boigedon, *oigi*. Ik verwijs naar het statutenboek van Maastricht door Dr. Kern vergeleken, waar *oi* voorkomt voor oorspronkelike *ou* (verg. *Kern* § 62, niet § 45) en naar de Teuthonista, waarin vormen voorkomen als *loip* voor *loop*.

bereuuissi. Het komt hier natuurlik neer op de verwisseling van *eu* en *iu*, die zowel bij de vormen met *iu* met oorspronkelike *eu*, als die met *iu* uit oorspronkelike *ew* voorkomt. De mogelikheid van verwisseling van *eu* uit *ew* en *iu* is voor 't saksies bewezen, waar *hreuuig* *eu* heeft door assimilatie aan *hreuuan*; waarom kan dan diezelfde mogelikheid voor de Psalmen niet verondersteld worden?

drumbon, eenmaal voorkomende naast *trumbon*. Z.H.G. ontkent de bewijswaarde van *ahtedeg* en *ahtodog*, omdat de *d* hier een gevolg is van contaminatie, en er *geen sprake* [1]) is van een foneties ontwikkelde *d*. Ik verzoek de lezer zijn blik te richten naar de taal-van-nu en na te gaan, of het waarschijnlik zal zijn dat de assimelerende invloed van *zevende* op *zeventig* ooit sterker zou zijn dan van *vijftig*, *zestig*, *tachtig*. Dat hier het rangtelwoord met *d* invloed zou uitgeoefend hebben op de *t* van *ahteteg*, *ahtotog*, en dit is toch zeker wat Z.H.G. bedoelt, ik ben zo vrij in dezen met hem in mening te verschillen. De *d* in *ahtedeg*, *ahtodog* in Ess. Heb. I is m. i. wel degelik aan verschrijving te wijten. Verder heb ik gewezen op *scode* in de Sermoenen. Bovendien zou Z.H.G. moeilik m. i. kunnen bewijzen, met het oog op het Engelse *drum*. dat in het dialect der psalmen geen nevenvorm *drumbon* kon bestaan hebben.

---

[1]) Ik cursiveer.

„De *feminina* met *-en* in den zwakken gen. en dat. sing. heeten Nederduitsch . . . . omdat in een dialect van het Oudsaksisch *-en* de normale uitgang is voor den gen. dat. sing. der zwakke *masculina* (!!)." Een feit is dat we ook in de psalmen de mannelike zwakke datief *herren* (domino) hebben en dat men herhaaldelik aantreft assimilerende invloed van de ene declinatie op de andere, zoals men bijv. zien kan bij *erthon*, enz. waar het vrouwelik de uitgang van het mannelik heeft overgenomen. Dit alles heb ik in mijn artiekel vermeld. Wat heeft Z.H.G. hiertegen aangevoerd?

3e pers. plur. praet. ind. op *-en*. Ik heb gezegd dat *-en* aan de conjunctief ontleend is, waar wel de normale uitgang *-in* is, maar in 't Oudsaksies komt *-en* voor, eveneens in de conj. praes. in onze psalmen. De vormen van conj. praes. met *-en* zijn door Z.H.G. niet verklaard residua te zijn, waarom kunnen nu vormen met *-en* in conj. praet. niet voorgekomen zijn, waarom niet met *-en* in ind. praet.? Ik constateer dat Z.H.G. daarop geen antwoord gegeven heeft.

Ten slotte — en daarmee heb ik alle aanmerkingen van Z.H.G. beproeven te weerleggen — *unser*, *iuuara*. Ik heb niet beweerd, dat de vertaler het *latijnse noster* en *vestra* opgevat heeft als pron. person., ik heb slechts gezegd dat hij de vorm van pron. person. gegeven heeft en had daarbij op 't oog *fader iuwer* in de Cottonianus (gewone vorm *iuwa*).

Indien men *iuwer* in deze laatste uitdrukking niet wil opvatten als pron. person., dan zal er toch wel geen bezwaar tegen zijn hem te aanvaarden als pron. poss., evenmin als *iuwaron* in *thurh iuwaron hêrron*. Welk recht heeft men deze vormen voor Duitsers te verklaren? Welk recht heeft men om, zoals F. Holthausen in zijn Altsächsiches Elementarbuch (Heidelberg 1899), [1]) aan te nemen dat de oorspronkelike lange vormen in West-Nederduitsland niet meer konden voorkomen? Zo verbant men de meest typiese vormen uit onze oude monumenten.

Ik heb hieraan niets meer toe te voegen.

De vakgenoot oordele wat men heeft te denken van „het op gronden steunende resultaat van onderzoek" van Prof. van Helten.

„Gaarne", heb ik in mijn vorig artiekel gezegd, „zal ik, indien men mij met goede argumenten weerlegt, mijn ongelijk bekennen"; uitlatingen, zoals Z.H.G. soms bezigt in zijn stuk kunnen voor onafhankelike, ernstige mannen die niet minder liefde hebben voor de taal

---

[1]) Een boek met veel goeds maar dat m. i. deze gewone fout weer begaan heeft om meer invloed van Zuidduitsland te veronderstellen voor de 10e eeuw op de Werdense geschriften dan van Oostnederfrankenland. Ik heb door de keuze van mijn dissertatie indertijd daarop reeds gewezen; later kom ik daarop nader terug.

van Holland als Z.H.G., laten ze dan niet hebben dezelfde klaarheid van geest, als zoodanig niet gelden.

De lezer begrijpe mij niet verkeerd! Niemand zal de verdiensten van Prof. van Helten loochenen, ook ik niet, maar het is mij indertijd door *mijn* leermeesters altijd voorgehouden dat de eerste eis voor ware wetenschappelikheid is: niet zweren bij de woorden des meesters!

Amsterdam, 28 Febr. 1900. W. F. GOMBAULT.

WOORD-MUZIEK.

Een Leer van het Accent te geven lijkt mij nog onbereikbaar voor een mensch.

Novalis heeft het algemeen begrip van een proef-ondervindelijke schoonheidsleer het meest nabij gezien toen hij den wensch uitsprak naar een „fantastica" zooals er is een „logica". Zelfs de eerste stap op de baan van Wetenschap der Klank-expressie, die een lagere klas dier schoonheidsleer zou zijn, heeft niet weerklonken nog.

Neem dezen regel eens, waarin een van Kloos zijn sonnetverheffingen ten einde vloeit:

,Als alles wat héél vèr is en héél schoon'

Men weet, dat als er stond:

,Als alles wat zeer ver is en zeer schoon'

de regel heel zijn leven had verloren.

Nu kan men dit *van buiten af* wel eenigszins verklaren door zijn indruk na te gaan en zeggen: 't woordje „heel" is zacht van klank en „zeer" is hard, „heel" is bekoorlijk door natuurlijkheid, „zeer" is wijsneuzig deftig en in deez' regel waar een liefdeklacht ten einde droomt zoo als eens verren wandlaars avondlied versterft, klinkt 't woordje „heel" alleen.

Maar dit is niet met *indringend bewijs* verklaren hoe 't wézen zelf der dichtkunst van dit verschil afhanklijk is.

Bewijzen waarom 't eene poëzie is en 't andere niet en hoe de kèrn der dichtkunst is dat dit zoo is, dat waar een régel stellen der fantastica.

VAN DEYSSEL, *Verz. Opst.*

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

The Practical Study of Languages. A Guide for teachers and learners by H. SWEET. London, Dent & Co., 1899.

Menig Nederlands leeraar zal met verlangen naar een exemplaar van dit boek uitgekeken hebben of naar een aankondiging er van, om te zien wat andere er van denken. Het zou mij zelfs niet verwonderen als vele, op de tietel afgaande en op de naam van de schrijver er zich reeds een ex. van hadden aangeschaft. Sweet heeft nu eenmaal 'n goeie naam onder de Nederlandse leraars en — we kunnen de bekende spreekwijze 't binnenste buiten keren: gelukkig de wolf die in 'n goed gerucht staat! Ik zelf, overtuigd dat dit werk, hoewel natuurlik voor Engelsen geschreven, ook door onze leraars en onderwijzers niet dan met groot voordeel zou gelezen worden, had mij terstond bij Dr. Hettema aangemeld om 't werkje te mogen aankondigen, maar nu blijkt 't dat die taak verre van zo aangenaam is, als ik me had voorgesteld. 't Boek is me nl. 'n grote teleurstelling geweest. Zeker, — er is menig belangrijke bladzijde in te vinden, maar 't boek is niet alleen zo over vol van meer dan betwistbare punten, maar ook als boek zo slecht in elkaar gezet en zo onaangenaam van toon en Jantje van Leiden-achtig in zijn krietiek, dat 't nut er van — in mijn ogen altans — n a u w e l i k s tegen deze nadelen opweegt.

Als ik niettegenstaande dit alles mijn recht op de voorbehouden plaats in T. & L. niet laat varen, is dit 't beste bewijs dat ik meen dat 't boek toch zijn nut kan stichten, als — en hierop spesiaal moet de aandacht van mijn lezers gevestigd worden — als men 't maar met de nodige scherpe krietiek wil bestuderen en niet als evangelieleer aannemen wat er staat.

Wat nu de door mij aangeduidde bezwaren betreft, — ik geloof dat ik mijn eisen niet te hoog stel als ik in 'n boek met die tietel hoop te vinden: een prakties s i s t e e m voor de studie van vreemde talen met of zonder krietiek van andere sistemen. Om dit laatste punt nu 't eerst te behandelen, — krietiek vinden wij er, maar wat voor krietiek! Voornamelik bestaande uit enige hatelikheden aan 't adres van genoemde of niet genoemde andersdenkenden — waarbij we vooral

de taktvolle wijze bewonderen, waar op Sweet gestorven geleerden als Freeman en Zupitza 'n beminnelikheidje naar 't hoofd slingert; zie p.p. 229 en 230 — en uit beschouwingen die grotendeels zo oppervlakkig zijn dat ik verklaar niet te begrijpen, hoe Sweet, die toch zeker 'n man met verstand is, ze heeft kunnen drukken. Om slechts één voorbeeld te noemen: Grammatica moet de leerlingen in 't begin slechts weinig ingegeven worden, maar, lezen we dan op p. 115: „Sommige hervormers gaan verder." En dan krijgen we de volgende schitterende karikatuur van de deduktieve metode, — die Sweet zijn lezers waarschijnlik als de genuine article wil laten slikken: „Sommige gaan zo ver de gram- „matika geheel en al af te schaffen, „ten minste in het begin stadium „en de leerling er toe te brengen „de taalwetten — de regels van „de grammatika — zelf uit de „teksten die ze lezen af te leiden. „Een in 't oogvallend bezwaar tegen „deze metode is de tijd die dit zou „kosten. De meest praktiese wijze „om materiaal voor grammatiese „onderzoekingen te verzamelen, is „elk citaat op 'n apart stukje „papier te schrijven, de nodige „opschriften er bij te schrijven en „dan de papiertjes onder die hoofd- „opschriften te rangschikken. Ik „hoor dat onze grote Engelse „lexicografen met minachting op „zulk materiaal neerkijken als er „noch niet 'n paar duizend pond „bijeen gebracht zijn; een ding is „zeker: als de jongens aan hun „honderd pond toe zijn, zullen ze „er wel genoeg van hebben en als „de leraar dit werk van 'n niet „eens overtalrijke klas heeft na- „gekeken, heeft die er zeker ook „genoeg van . . . ."

Waarschijnlik hebben mijn lezers er nu ook genoeg van; de liefhebber kan op de aangehaalde pagina noch meer er over vinden. 't Is werkelik beneden Sweet's waardigheid zo iets voor krietiek te durven uitgeven.

En 'n sisteem van Sweet zelf heb ik in zijn boek niet gevonden. We horen wel hier en daar iets waaruit blijkt dat Sweet er een heeft, maar duidelik en samenhangend is 't hier niet uitéen — of liever in elkaar gezet. De belangrijkste bladzijden in dit opzicht zijn de 'General considerations' van Hfdst. XIX. Hoewel ook hier veel voorkomt dat weinige zullen kunnen onderschrijven. Hoe ik b.v. de uiting ook draai en bekijk, dat de studie van de fonetiek in de nursery beginnen moet, — ik kan 't niet anders dan ongewenst vinden, om geen sterker woord te bezigen. „De tijd zal komen" zegt Sweet, „dat men onwetendheid wat praktiese fonetiek betreft, als voldoende reden zal beschouwen om 'n kinderjuffrouw onbevoegd te verklaren". Zal die tijd werkelik komen, dan zal dit weldra moeten zijn, noch voor 't jaar uit is, want voor zulke wijsneuzige fin-de-siècle mannetjes als déze voorspelling voor ons geestesoog doet verschijnen, zal, hoop ik, aan 't begin van de 20e eeuw geen plaats zijn.

Maar dit brengt me op 'n andere leemte in Sweet's boek. Voor

welke leerlingen is 't boek eigelik bestemd? Want, niet waar? 't is 'n 'guide for learners' volgens de tietel. We krijgen wel hier en daar 'n wenk — zie b.v. p. 121 waar van drie en vijf-jarige studie sprake is — maar duidelik wordt 't ons niet. En ook welk doel Sweet als bereikbaar ideaal voorzweeft krijgen we niet dan bij stukjes en brokjes te weten. Op p. 238 b.v. lezen we daarover enige opmerkingen: wat onder perfect knowledge verstaan moet worden, en dat 't volstrekt volkomen aanleren van een tweede of derde taal misschien slechts dan mogelik zal worden als onze onderwijsmetoden verbeterd zijn. Maar wat we spesiaal van Sweet hadden willen horen is met welke trap van volkomenheid of liever van onvolkomenheid we ons nu tevreden moeten stellen en hoe we die zullen bereiken.

Sweet redeneert met 't oog op iedeaal-leerlingen en denkt zich niet genoeg in 't grote probleem in, waar elke leraar voor staat: de beschikbare tijd. Vandaar dat zijn boek iets zo zwevends en onreëels krijgt dat we 't bijna A theoretical Study of Languages zouden kunnen noemen. Ik meende te weten dat Sweet ook prakties onderwijs gegeven heeft, maar ik moet er aan gaan twijfelen.

Er zijn veel praktiese wenken in dit boek te vinden die, meer dan de punten die ik tot noch toe op 't oog had, 'n sisteem vormen, maar die kant van de kwestie had ik eigelik minder in 'n boek met onze tietel verwacht. Ik meende daarin te zullen vinden hoe 'n onderwijzer zijn kennis aan de man moet brengen. Veel meer dan dit, horen we hoe 'n boekenschrijver zijn boekje in moet richten. Zie b.v. p.p. 141 (waar we ons de ogen uitwrijven als we lezen dat de New English Dictionary tot die woordenboeken behoort „die van geen prakties belang zijn" — Such dictionaries have no practical interest!) en Hfdst. XX „Original investigation," dat eigenlik geheel en al buiten ons onderwerp valt. Behoort het ontsijferen van Hittite inscriptions en hieroglyphen tot de Practical Study of Languages? Op p. 268 lezen we dat zij die materiaal verzamelen „zich moeten aanwennen altijd 'n rand te laten" en Sweet vindt 't nodig hierbij te voegen dat dit gebeuren kan door 't papier om te vouwen. Zulke raad is misschien bestemd voor de Nursery waar we straks van hoorden; in elk geval horen dergelijke détails eerder thuis in 'n — gelukkig noch te schrijven — Manuel du parfait grammairien dan in 'n werk aan praktiese taalstudie gewijd.

En Sweet, die zo veel plaats geeft aan dergelijke overbodige zaken en die ons vertelt hoe schrijvers voortaan hun boeken zullen moeten inrichten, schijnt 'n voornaam punt niet genoeg in overweging genomen te hebben, nl. de rol die de leraar te spelen heeft. Zeker, we horen veel over hem als boekenschrijver en ook als medium tussen in te pompen kennis en de vol te pompen leerlingen, maar dat de leraar aktief in kan grijpen en moét grijpen om moeilikheden uit

de weg te ruimen, daar horen we maar al te weinig van. Dat blijkt al b.v. uit wat ik hierboven over de Deduktieve metode citeerde. Dat de leraar hier zijn leerlingen tot gids moet zijn en kan zijn, — zou Sweet dit werkelik niet gezien hebben? Maar als hij gezien heeft, — dat zijn heel betoog hier mee valt? waarom heeft hij 't dan niet gezegd? En men leze eens de beschouwingen (op p. 219) over de weg die mét de leraar de leerlingen te bewandelen hebben om tot de vreemde literatuur toegelaten te worden. Eerst 't gewoonste moderne proza, dan hogere rhetoriese en meer beeldrijke proza en dan pas archaistiese proza en poezie. Goed! Heel goed, — in theorie! Maar voor welke weinige uitzonderingen — hoeveel 't ij d, denkt U wel dat de meeste leerlingen hebben, meneer Sweet? — kan dit werkelik tot de Practical Study of Languages behoren? En kan niet hier juist 'n leraar, en móet niet hier juist 'n leraar goed ingrijpen? Ik begin te vermoeden dat Sweet 't oog heeft op 't — niet geheel en al lochenbare feit — dat 'je' leraar nu noch niet altijd even 'perfect' is. Maar laat Sweet dit dan zeggen. Dán zou de korte inhoud van z'n boek zo samengevat kunnen worden: „Neem 'n goed onderwijzer, dan zal de zaak wel in orde komen." Ik voor mij geloof dat — hoezeer we 't ook op goeie metoden aan moeten sturen — 'n goed onderwijzer, met minder goeie metoden betere resultaten krijgt dan omgekeerd. De rol van de onderwijzer wordt door Sweet bepaald sterk onderschat.

Zo min als ik op de verschillende onderdelen, waar ik 't niet met de schrijver eens ben, in ben gegaan, zo min kan ik op die vele verschillende punten ingaan waar ik mijn instemmingstekenen op de rand plaatste. Om een paar punten te noemen, vestig ik de aandacht op de „significant sound-distinctions" (p. 18); op de zeer juiste en zeer „inhaltschwere" opmerking (p. 55) dat grote gelijkenis tussen twee talen de studie van de een voor de sprekers van de andere eerder moeilik maakt dan gemakkelik — wat vele als 'n ketterij beschouwen; maar ik kom hier in Zuid-Nederland dageliks de wandelende bewijzen er van tegen — en vooral de gulden woorden (op p. 230) over de studie van de ouwe talen. Sweet gaat op die brandende vraag niet in, — die komt dan ook minder te pas in zijn boek; maar m'n lezers die met mij over de voorgewende zo misterieus in de 'klassieken' verborgen 'hersengimnastiek' glimlachen, zullen Sweet's woorden met genoegen lezen. Ik wil nu hier alleen noch bijvoegen dat noch in één opzicht de lezing 'n genot is geweest: Sweet's taalopvatting is in en ín gezond en 't werkt rustig om weer 's 'n boek te lezen waar men zich niet ergert aan ongelofelik naieve taalketterijen.

H. Logeman.

Gent, 13 Jan. 1900.

Geschiedenis van den **Godsdienst der Germanen** vóór hun overgang tot het Christendom, door Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, Hoogleeraar te Leiden. — Haarlem, Erven F. Bohn. 1900. — (*f* 2.25.)

Dit werk is een gedeelte van het oorspronkelike van een boek over germaanse mythologie, dat aan het einde van dit jaar als het derde deel der *Handbooks on the history of religions* ed. prof. Morris Jastrow Jr. te Philadelphia, bij Ginn & Co te Boston (Amerika) 't licht zal zien. In hoofdzaak is 't voor een ieder — dus niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats voor de vakgeleerde — bestemd, die belang stelt in 't behandelde onderwerp. En ik weet bij ondervinding, dat het aan die bestemming ten volle beantwoordt: men leest 't, eenmaal er mee begonnen, in eens, d.w.z. in een paar dagen, ('t zijn een goeie 300 blzz.) met 't meeste genoegen uit.

't Werk geeft rezultaten van de germaanse mythologiese wetenschap, daarbij hier en daar eigen standpunt of mening niet verzwijgend . . . .

Dit schreef ik voor een paar dagen neer, en kan nu niet beter doen, dan 't bovenstaande aan te vullen met een paar aanhalingen uit 't *Museum* van 1 Maart, waarin B. S. [prof. B. Sijmons], die de arbeid van zijn leidse kollega 'voor de uitgave heeft onder het oog' gehad, het werk karakteriezeert en aanbeveelt.

'Het . . . boek is niet een fragment, maar een zelfstandig geheel. Het behandelt het historisch gedeelte van de Germaansche mythologie en godsdienstgeschiedenis. Achtereenvolgens worden de onderwerpen besproken, die men passend zoude kunnen samenvatten als 'Inleiding op de Germaansche mythologie en godsdienstgeschiedenis,'.... elk vergezeld van een zorgvuldige opgaaf der bronnen en der belangrijkste litteratuur: de geschiedenis der wetenschap, de resultaten der archaeologie, de geografische en ethnografische gegevens, de bebetrekkingen tusschen Germanen en Romeinen, de invoering van het Christendom, de mythische bestanddeelen in de heldensage, de Angelsaksische en Skandinavische bronnen voor de kennis van het Germaansche heidendom, de geschiedenis en de litteratuur van Noorwegen en IJsland, de folklore en ten slotte de 'Sittengeschichte."

Dit uit de beknopte karakteristiek.

En uit de aanbeveling citeer ik:

'In 't bijzonder hopen wij, dat onze jonge philologen het boek ter hand zullen nemen. Voor onze Neerlandici kan het dienen als heilzaam tegengif tegen hunne zoo goed als uitsluitend linguistische germanistische vorming. En de classici kunnen er misschien ook nog wel iets uit leeren . . . .'

Want, voeg ik er aan toe met de woorden van de schrijver: 'Om geheel andere redenen dan de klassieke oudheid, maar in niet mindere mate, verdient de germaansche de algemeene belangstelling.' (Voorbericht) Immers 'de

oude Germanen', 'zij zijn onze stamvaders, van wie wij zoowel veel van onzen aanleg als allerlei voorstellingen en gewoonten geërfd hebben.' (blz. 1).

Maar genoeg.

Aan ieder, die 'belang stelt in de wording van zijn nationaliteit' (prof. Sijmons, t. a. pl.) is deze 'Geschiedenis van den Godsdienst der Germanen' zeker ten zeerste ter lezing aan te bevelen. —

J. G. T.

De Studie van de Slavische talen. Openbare les, gehouden door Dr. J. H. Kern Hz. op 8 Nov. 1899, ter opening van zijn lessen als privaatdocent in de Slavische talen a/d. Rijks-Univers. te Leiden. — Leiden, Boekh. en drukk. vrh. E. J. Brill. 1900.

We halen uit deze openingsrede 't volgende aan:

„Dat Engelsch en Duitsch, dat de Skandinavische talen voor ons Germanen makkelijker zijn, spreekt vanzelf; wat de Romaansche betreft, — voor het Spaansch en het Italiaansch kan veilig als regel worden aangenomen dat degeen die ze leert, Fransch of Latijn kent, dus halfweg is als hij begint; en het Fransch is een verkeerde maatstaf, omdat we het telkens onder oogen krijgen en omdat we het op een geheel andere manier hebben geleerd.

Wat nu het karakter van die talen zelf aangaat, is het aantrekkelijk? Dat is een vraag van smaak, die ieder voor zich moet beantwoorden. Om eerst het uitwendig karakter te nemen: den een zal de klank van een taal behagen, den ander niet; en over de inwendige bekoringen van een taal, waarover men trouwens pas kan oordeelen als men ze goed kent, valt evenmin te twisten. Ze hebben iets warms, iets vleiend innemends, iets droomerigs vaak.

Naast de beoefening van de Slavische talen om huns zelfs wil of hun beteekenis voor de beoefening van de taalwetenschap in 't algemeen en de Germanistiek in 't bizonder, om hun letterkunde en kunst, om de voortbrengselen van Slavische wetenschap, beschavingsgeschiedenis en volkskunde, is er nog een stoffelijk praktisch belang, dat aanspoort tot kennismaking met die talen. De kennis van een of meer Slavische talen kan voor handelslieden hoogst nuttig zijn."

B. H.

NIEUWE boeken:

Dr. Jan ten Brink, *Romans in Proza.* 3e Afl. — Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden.

A. J. Polak, *Ueber Zeiteinheit in Bezug auf Konsonanz*, Harmonie u. Tonalität. Beiträge zur Lehre der Musik. Leipzig, Breitkopf & Härtel. Gr. 8°, m. 8 lith. Taf. M. 4.—

Émile Faguet, *Histoire de la littérature française illustrée d'après les mss. et les estampes conservés à la Bibliothèque nationale-* Tome I et II. Paris, Paris, E. Plon, Nourrit & Cie. In-8. Le vol. 6 fr.

NATALY VON ESCHSTRUTH, *Verzamelde werken.* Amsterdam, N. J. Boon. 8°. Per dl., bij inteek f 0.75; geb. f 1.25. Afz. dln. geb. f 1.50. IV/V: *Hazard.* Een roman. Naar het hoogduitsch. 2e dr. 2 dln. (256, 231 blz.).

Litterair Universum. Verzameling der beste romans en novellen van hedendaagsche schrijvers. Haarlem, Gebr. Nobels. Kl. 8°. Per jrg. (24 nrs.) f 4.80. Afz. nrs. f 0.25. No. 16: MARK TWAIN, *Het bankbillet van een millioen pond en andere verhalen.* (118 blz. m. afb.).

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, Maart 1900, o. a.: Jeanne Reyneke van Stuwe, Een liefdes-geschiedenis I. — Willem Kloos, Liefde. — Laster. — Dr. J. B. Schepers, Bragi.

Tweemaand. Tijdschr., 6e jrg., 2e afl., Maart 1900, o. a.: Stijn Streuvels, Zomerzondag. — M. A. Rabbie, Rozefee. — W. L. Penning Jr., Liederkrans. — Ary Prins, De Heilige Tocht (*vervolg*). —

De Gids, No. 3, Maart 1900, o a.: Cyriel Buysse, Grueten Broos. — Dr. D. C. Hesseling, Nieuw letterkundig leven in Griekenland. — Zwijgen is goud, of Stilblij is ook een woord, door een Vrijstater, met inleiding van Dr. H. P. N. Muller. — P. C. Boutens, Verzen. —

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 3, Maart 1900, o. a.: † Anna Koubert, Moeder Wassink (Amsterdamsche schet), *slot.* — Hélène Lapidoth—Swarth, Sneeuwsonnetten. — Ger, Verzen. — Nomeo, Wiegekleedje (Aan een kind). —

De Tijdspiegel, No. 3, Jan. 1900, o. a.: Mr. J. E. Banck, Het Tooneelverbond en de Tooneelschoool. —

Volkskunde, Tijdschr. v. Ned- Folklore, 12e jrg., afl. 6 en 7, o.a.: Dr. L. Knappert, Overeenkomst tusschen Oudbabylonisch en Germaansch bijgeloof. — A. Van Werveke, Het huwelijk. — A. De Cock, Spreekwoorden en zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszeden. — A. De Cock, Tooverij en Liefdezaken. (Minnedranken). — O. Van den Daele, Peerdemafooi. — Kroniek. — Boekbeoordeelingen. —

De Navorscher, 50ste jrg., afl. 1, 1900, o.a.: Treinen. — Leven in de brouwerij. — Ad libitum episcoporum. — De blauwe taal. — Bastiaan. — Het Venedy. — Soraïsme. — Zuid-Afrik. gedichten. —

Tijdschrift voor Onderwijs en Handenarbeid, 4e jrg., no. 3, o.a.: S. de Vries Szn., „De Oostenrijkse methode. —

MIDDELNEDERLANDSE ROMANS.

I.

DE TOREC.

Dappere ridders; sterke kastelen, 't ene noch mooier dan 't andere; dichte wouden waarin de edelvrouwen zo maar aan de voet van 'n statige boom, of in 'n omhelzing van slapende helden liggen, of, noch gelukkiger, juist als ze door 'n geweldenaar of 'n gedrocht zullen worden ontvoerd, door 'n schone en dappere jongeling die er geducht op inhakt en de belagers als kaf doet verstuiven, worden ontzet en naar hun slot worden gebracht: ziedaar de requisieten van de Torec-roman;[1]) noch geen 3000 verzen van de 26000 die de inhoud van 't 3e boek van de Roman van Lancelot uitmaken;[2]) alles tezamen 't zelfde slag van verhalen, met verlossende ridders, benauwde jonkvrouwen, en geheimzinnige wouden. Geen boeren en arbeiders, die ploegen en zweten; geen pratende buurvrouwen; geen straatgewoel, geen hondengeblaf zelfs. De wereld is er leeg en verlaten; alleen enkele torenspitsen steken boven de bomen uit; geharnaste fieguren bezetten de tinnen. Ergens in de verte bestaat 'n koninklik hof; eenzaam in 't land staat het huis van 'n priester. Niets meer. Daar overheen schijnt de zon.

Dit fantastiese en vage in de stofféring van dit M.E. sprookjesland mag ons 'n maatstaf zijn, om de afstand te bepalen waarop we de ridderwereld van de verbeelding, van de werkelikheid hebben te denken. Juist het eentonige en onbestemde bepaalt z'n karakter. Al de dichterlike scheppingen, die we onder de naam van Karel- en Artur-cyclus kennen, is 'n nimmer eindigende reeks van eenmaal, en noch eens wederom uitgesproken volksiedealen. Zó wensten zich de Assyrieërs, blijkens hun kunstwerken op de

---

[1]) Jacob van Maerlants Roman Torec, door Jan te Winkel. Leiden, E. J. Brill. 1875.

[2]) Zie Inleiding I.

muren van hun geweldige ruïenen, hun krijgers als machtige koningen op zegewagens, met vurige rossen en leeuwen bespannen; zo dromen zich de kinderen 'n hemel met Arabiese wondertuinen vol feeën, prinsen en kristallen paleizen.

Wat waarschijnlik in de verbrokkelde en opeengetaste grotere en samengestelde roman uit die tijd moeieliker te onderkennen is, maar wat in verhalen als de Torec, de Elegast en de Heemskinderen sterk naar voren treedt, is het streven om in de ridderwereld naar 'n het gemoed en de verbeelding bevredigend karakter te zoeken. De tijd der heiligenlevens is voorbij; het Mohamedanisme is gekomen, en 't Christendom is 'n strijdbare macht geworden. De anachoreten in de woestijn, de martelaars en de duivelen-weerstaande monniken doen geen opgeld meer; de ware Christen draagt voortaan in de vuist het zwaard; het kruis op de mouw heiligt de wondende hand; de geestelike ridderorden ontstaan; 'n heilig kleed dekt het ijzeren harnas. Het koningschap der Germanen en de feodalieteit enerzijds; de heilige oorlog tegen de Islam anderzijds, vragen als mannen van betekenis groten en aanzienliken; helden, die niet alleen zelf daden van betekenis doen, maar die door hun wereldse macht en door hun talrijke aanhang klem aan hun woord, en kracht aan hun optreden weten te geven. Voortaan zullen vooral dapperheid en oorlogsroem de mensenwaarde bepalen; de samenleving vraagt andere dan vroeg-christelike motieven en verdiensten; de wereldse dingen en de hartstochten die door 'n verwereldlikt leven ontvonken, dringen door in de gemoederen die te voren de reinste deugden betrachtten en zich van de aardse ijdelheden onthielden. Zo verzoent zich onder de banier van Christus het militarisme met het iedeaal van het te zoeken Godsrijk; en waarschijnlik is er na de algemene aanvaarding van de christelike leer in de dagen van Konstantijn, tot de verwereldliking van de godsdienst, nooit zulk 'n stoot gegegeven als bij de gelegenheid, dat paus Urbanus II op de kerkvergadering te Clermont de volken tot de wapenen dreef onder de leuze: Dieu le veut!

Voor het Germanendom was de krachtuiting in de kruistochten, werkelik 'n levensbehoefte; en ofschoon uit de strijdlust tegen de Antikrist geboren, werd de Ridderromantiek, uit reaksie tegen het tijdperk van 'n overdreven heiligenverering, 'n litterair verschijnsel, dat in 'n samenleving die geheel door de Kerk werd beheerst, door 'n uitbundige simpatie voor tastbare feiten en krachtige daden, het minst met de karakteristiek van de M.E. te maken heeft. Ze was niet anti-christelik, want daartoe wortelde ze te zeer in christelike bodem; maar ze werd on-christelik, omdat ze

haar wereld en haar verbeeldingen buiten de kring van het gewone denken en de bestaande dingen dreef. Ze was geen ketter, maar 'n verdwaalde. Niettemin is het Karel-epos z'n oorsprong noch sterk verwant. Karel is de held van de tochten naar Spanje, naar Languedoc, naar Palestina, alle zo vele zegetochten tegen de volgelingen van Mahomed. En niet alleen in de poëzie. Een tocht van Karel naar Palestina wordt in de grote werken der M.E. voor 'n zuiver histories feit gehouden; z'n bevrijdingsoorlog over de Pyreneeën heet het gevolg van 'n verschijning van St. Jakob, wiens graf door de voeten der Saracenen werd ontwijd.[1]) Bovendien is Karel 'n heiligenvereerder; hij bedingt te Jeruzalem en te Konstantinopel de overmaking van enige relieken, en voert ze in triomf naar het Westen. Kortom, Karel staat maar even aan deze zijde van de grens die 'n vroegere periode van de M.E. afbakent. Wel hebben wereldschuwende woestijnbewoners en zelfkastijdende kloosterlingen opgehouden het aantrekkelike in het menselik leven, in legenden op zich te verenigen; de heerschappij der ascese is voorbij; maar toch brengt het nieuwe Iedeaal, de Ridderkoning en Zwaardvoerder, z'n tol aan z'n voorgangers, door overblijfselen van heilige mannen en vrouwen naar z'n uitverkoren christelike steden te brengen en jaarlikse bedevaarten te gelasten naar de kathedraal, die de kostbare schatten bewaart.

In de Arturromans heeft de tijdgeest blijkbaar vorderingen gemaakt. De ridders en de koningen tonen hun zelfde strijdbaarheid; de feodalieteit viert er z'n hoogtij; maar de Saracenen zijn spoorloos weg. Andere wezens zijn er nu nodig, om er op in te houwen. Niet altijd medemensen: de wereld is nu zo slecht niet in 't ridderiedeaal dat zich overal vagebonden en vrouwenrovers vertonen; maar ook reuzen en gedrochten konden toch overal niet voor 't grijpen liggen; wat dan? De ridders beginnen tegen de ridders te vechten; het oorlogvoeren wordt spel; men werpt elkaar, bij wijze van vergoeding, elk oogenblik uit het zadel, man tegen man, gelid tegen gelid; men beijvert zich bovendien, punten van eer te stellen, wier overtreding 'n oorlogszaak wordt; de eisen worden hoger; naast de dapperheid staat ook de hoofsheid, de kunst aan wel te leven, 'n hoge verdienste te worden; er komt 'n ridderaristokrasie, fijn uitlopende in de spits van vergedreven eergevoel en voldoeningszucht, totdat eindelik kontrasten worden opgeroepen, de humor ze aangrijpt, en de lanspunt van Don Quichot afbreekt tegen de muur van de werkelikheid. De ridderwereld verliest z'n koers, en erkent ontnuchterd de twijfel aan z'n recht van bestaan.

[1]) Sp. Hist. IV, I; c. 4 vgg. Zie over Karel *Taal en Lett.* IX, 7de aflev.

Hoofsheid en dapperheid zijn ook de kenmerkende eigenschappen van de Torec. Geen jonkvrouw roept er tevergeefs om 'n held; dank zij de krachtige arm van hem, aan wie ze z'n hulp vroeg, komt ze weer op haar voeten terecht, en beloont haar redder met 'n goed onthaal in haar „sale." Komt de vechtersbaas, die tegen z'n partij optrekt, op 'n laat uur op het slot waar hij wezen moet, en bestaat er allerwaarschijnlikst geen kans om de strijd op den eigen dag tot 'n goed einde te brengen, dan zoekt de gastheer het z'n vijandelijke gast zo gezellig mogelik te maken; beide nemen deel aan 'n vrolike avond; het bed is goed, en 't ontbijt stevig; kant en klaar, met 'n halve etmaal gelegenheid voor zich, staan de kampieoenen tegen elkaar over, en met speren en zwaarden steken en houwen ze er net zo lang op los, totdat er een van hen buiten gevecht is gesteld. Valt de waard, dan blijft op dit uiterst ogenblik de gast in heusheid niet achter. Of de gastheer mag z'n leven houden, of wel hij krijgt z'n paard en z'n wapens terug, om z'n geluk andermaal, maar nu met 'n laatste kans, te beproeven. Regel is daarbij, dat de overwonnene, zo hij er 't leven afbrengt, als leenman aan z'n overwinnaar hulde doet, en als 't nodig is, hem met z'n wapenen steunt. Ook hierin blijft de ridder zich zelf; de snoever van gisteren wordt van stonden aan 'n eerbiedige bewonderaar; de tol van het knechtschap is hulde en trouw; woordbreuk kent men niet; men maakt staat op elkaar, als 'n tafel op z'n poot.

In de Torec schijnt aan 'n wolkeloze hemel de zon van de ridderroem in z'n hoogste kracht. Hier hinderen geen heiligen en kruisridders; de weg is vrij, en in rechte richting vaart de wapenheld door de trieomfpoort naar z'n apotheose. De poëzie stelt in 't stuk de hoogste eisen. De held is 'n koningszoon; de faam vliegt hem voor, en z'n spoor is de roem; hij komt, ziet, en verbaast. Stout werpt de verbeelding, zeker van z'n sukses, hem allerlei hindernissen voor de voeten; zwaar moet soms de inspanning zijn, hachelijk de strijd; z'n wonden bloeden; éénmaal zelfs ligt hij gekneveld, éénmaal zit hij gekerkerd; geen nood, z'n pad is gebaand; het epos worstelt trieumferend door de zwaarste momenten heen. De kracht die hem voortdrijft, en hem trots beden en smekingen van vriend geworden tegenstanders en vriendin geworden edeldames, uit de verwarmde hallen en van de gedekte dissen wegrukt, is z'n hoge pieëteit, 'n zaak van eer: hij gaat 'n sieraad van waarde zoeken, dat z'n grootmoeder ontroofd was geworden, sedert in vreemde handen is geraakt, en dat langs 'n uiterst gevaarvolle en moeielike weg mischien terug te bekomen is.

Maar z'n wil is zo sterk, en z'n moed zo vast, dat duizend vijanden, worstelingen en gevaren hem niets zullen zijn. Men wil 'n proef? Dadelik, en vermetel, werpt hem de fantasie z'n eigen vader in de weg; koning Ydor weigert z'n zoon aan zulke gevaren te wagen. Toch, ondanks z'n vader, de koningszoon gaat. Verbaas u niet, dat de pieuse zoon tevens de ongehoorzame zoon is; de vaderlike dwang is 'n krachtmeter, en tevens de hefboom voor 'n verontwaardigd-stoute perorasie. Evenmin, maak u ongerust; de zoon wordt niet gevloekt; als hij terugkomt, is de vader even blij als de moeder; van wrevel aan de eene kant, of wroeging aan de andere, geen spoor. [1]) De M.E., casuïsties geoefend, werpen hoge troeven; 'n macht van bezwaren moeten 't gewicht van de zaak uitwijzen. Maar is nu de bewéégkracht sterk genoeg voor 't vernietigen van die onspoed? Men zie het forse begin, en men lette op 't overige. Buiten zijn verlossingswerk om, stelt het avontuur telkens z'n edele eigenschappen op de proef; pas uitgetrokken, verslaat hij zeven ridders die 'n jonkvrouw belagen; [2]) slechts twee ontvluchten; op dezelfde dag verslaat hij twaalf ridders van 't kasteel Fellon. [3]) Aan de verwonnen tegenstanders geeft hij grootmoedig hun paarden terug; hun roofzuchtige aard dwingt hij tot 't aannemen van zachtere zeden. Zó dapper is hij; zó edelmoedig en zó braaf. Telkens komen z'n heldendaden z'n lof en z'n roem versterken; door 't hele verhaal heen slingeren z'n heldenkracht en z'n karakteradel guirlandes erepalmen om de slapen van de koninklike vagant.

De zaak, waarom 't gaat, is deze. [4])

Briant, koning op 't rode eiland, gaat op de jacht, en afgedwaald van z'n stoet, ziet hij in 'n boom 'n schone jonkvrouw zitten, gekroond met 'n kostbare diadeem. Daar was Mariole, — zo heette de jonkvrouw, — door haar vader neergezet, opdat de eerste de beste, die haar vond, haar zou huwen en de bezitter zou worden van de gouden kroon, die tevens 'n onderpand was van onvergankelike eer en onvervreemdbaar goed. Zodra Briant de jonkvrouw ziet, ontsteekt hij in minnegloed. „Lieve jonkvrouw," zegt hij, „laat ik u helpen om af te klimmen!" — „Op één voorwaarde, edele ridder," zegt Mariole, „dat ik uw vrouw mag worden." — „Akkoord!" zegt de koning; de jonkvrouw klimt af, en Briant, omringd van zijn jachtstoet, voert z'n bruid naar z'n voorvaderlik slot, om er z'n bruiloft te vieren. Eén ding heeft hij haar moeten beloven: hij moet haar uit de handen houden van de Rode Leeuw. Zo het ongeluk wilde, had haar vader gezegd, dat deze vijand

[1]) vs. 3745—3759. [2]) vs. 282—294. [3]) vs. 319—373. [4]) vs. 1—272.

haar in z'n macht kreeg, dan zou haar geschiedenis 'n droevig einde nemen.

Niettegenstaande Briants belofte, gebeurt wat Mariole, volgens de vermaning van haar vader, altijd had moeten voorkomen. Tijdens de afwezigheid van Briant, dringt 'n ridder, wiens schild 'n rode leeuw vertoont, door, tot in het koninlik verblijf, en ontrooft aan Mariole haar kostbaar diadeem. IJlings neemt Bruant, — zo heet de rover, — de vlucht en biedt z'n roof aan de dame van z'n hart, die hem, nu ze in 't bezit van 't vurig begeerde kleinood is, haar eeuwige trouw belooft.

Deze roof nu is de veer van 't verhaal; wat verloren is geraakt, moet weer teruggewonnen worden; en de spanning in 't poëtiese stuk zal te groter worden, naarmate de veer achterwaarts wordt gebogen. En dit terugbuigen heeft inderdaad plaats. De beroofde koningin zondert zich treurend af; haar goed vermindert; haar echtgenoot sterft; en zonder hoop of lust in 't leven, staat ze af van haar jonggeboren kindje, en vertrouwt het, in 'n ton gekuipt, voorzien van goud en kleding, aan de genade der golven toe. Een brief in de ton zal de vinder op de hoogte brengen. Het vreemde vaartuig drijft naar het land van de Baser-rievier, waar koning Ydor regeert. De koning vindt het kind, laat het dopen, voedt het op, en als ze maagd geworden is, neemt hij ze tot vrouw. Tristoise was het genoemd, omdat het in rouw gedragen was.

Tristoise werd moeder, en toen ze zag dat het kind dat ze gebaard had, 'n knaapje was, kwam er van wege haar innerlike blijdschap, 'n glimlach op haar gelaat. Dat was de eerste keer in haar leven, dat ze lachte. Het knaapje werd Torec genoemd, en toen het 'n jongeling was geworden, onderscheidde hij zich door z'n kennis, z'n deugd, z'n kracht en z'n vlugheid. In alle oefeningen en spelen was hij de meester.

Nu achtte Tristoise de tijd gekomen, om haar zoon met de inhoud van Marioles brief in kennis te stellen. Torec hoort het, hoe z'n moeder in haar eer is gekrenkt, en hij wil het onrecht wreken. Het verbod van z'n vader trotserende, zweert hij, dat hij de diadeem zal en wil terugwinnen, al waagt hij honderde maal z'n leven. En ofschoon er in het hof des konings en in het hart van de koningin grote bezorgdheid is en droefheid bij het vertrek van de koningszoon, toch heeft het hart van Tristoise van vreugde gepopeld bij de gedachte dat haar zoon uit zou trekken om haar schande te wreken. En zij, die in haar leven slechts driemaal zou lachen, lachte nu voor de tweede keer.

Wie nu zou menen, dat tot prijs voor z'n moeielijkheden, Torec's

zegetocht dient uit te lopen op 'n schitterende revanche en de totale vernietiging van degene die de zo lang betreurde en zo vurig gewenste diadeem bezit, zal zich teleurgesteld gevoelen. Op 't eind van z'n baan staat niet 'n vijand, die om 't behoud van z'n schat 'n kamp op leven en dood bestaat. Integendeel; hem wacht als de bezitster der kroon de schoonste der jonkvrouwen, die verrukt over de hoedanigheden van de prins, hem gaarne haar hand zou schenken, [1]) maar die, overeenkomstig de waarde van de wonderkroon, haar schat eerst wil afstaan aan diegene onder de dapperen, wiens lans al de ridders van de ronde tafel kan afwerpen. [2]) De jonkvrouw namelik, te wier behoeve Bruant eertijds de roof aan Mariole had gepleegd, had bij de verdeling van de erfschat, de kroon moeten afstaan aan de oudste van haar beide zusters, [3]) en op 't ogenblik dat Torec van kasteel tot kasteel dwaalt om het verloren stuk machtig te worden, is het noch altijd de schone Miraude, die 't in haar veilig kasteel houdt bewaard. En Miraude staat in haar liefde niet alleen. Ook Torec heeft, zoodra hij van de door hem overwonnen Bruant, [4]) het geheim en de vindplaats van de diadeem heeft vernomen, voor de onbekende jonkvrouw 'n vurige liefde opgevat, en als 'n onvervalste dolende ridder, haar eeuwig de trouw van z'n hart verpand. [5]) Kortom, het ridderlik streven van Torec, om aan z'n geslacht 'n eervolle genoegdoening te geven, wordt, — wel verre van bekroond te worden met 'n daad van bestraffing en van gerechtvaardigde wrok, — juist door de liefde geadeld, die de adeltrots tot de hoogste inspanning weet te prikkelen, en die de betwiste kroon tot 'n gemeenschappelik bezit maakt van twee elkaar waardige, tans voor altijd verzoende partijen. Zowel de bruid als de moeder houden het koord van z'n krijgsroem strak gespannen; Torec legt z'n lauweren voor beider voeten neer; Miraude valt als dochter de ongeduldig beidende Tristoise in de armen. Uit de glimlach, — de derde keer dat ze lacht, — waarmee de moeder van Torec de draagster van de diadeem begroet, leest men het best de geest van 't hele verhaal: „Ontzie de vrouw; is ze uw moeder, hergeef ze haar eer; en is ze uw tegenpartij, breek dan haar tegenstand, op haar bewondering van uw voortreffelijkheden."

Zo weven liefde en eer de sluier, die de ijzeren harnassen dezer M.E. mensen bevallig omslingert. Ook de onvermoeid houwende en stekende ridders begeren aan hun hemel 'n zon, waaraan ze het vuur van hun sterkte ontlenen. En hun iedeaal heeft de nakomelingschap als lofwaardig gehuldigd.

---

[1]) vs. 3035—3094. [2]) vs. 643—649; 3100—3122. [3]) vs. 71—132.
[4]) vs. 497—633. [5]) vs. 653—655; 1610—1613; 3227—3252.

Dat het alleen Torecs pieëteit is, die hem drijft; en het alleen de liefde voor de onbekende draagster der erfkroon is, die z'n gedachten vervult, laat het romanties verhaal sterk uitkomen in de halsstarrigheid waarmee de prins het aanzoek van 'n andere „overschone" jonkvrouw, Mabilie van Montesclaer, afwijst, welke, dank zij Torecs dapperheid, uit de handen van enige ridders is bevrijd.[1]) Ja zo vast is z'n trouw, dat hij zich niet laat vermurwen, zich zelfs niet laat dwingen, als de jonkvrouw geweld te baat neemt, en hem in haar torens laat opsluiten. En wat noch meer klem geeft aan z'n onverbiddelike vastheid om zich niet van de vervulling van z'n plicht te laten afbrengen, is, dat de jonkvrouw van Montesclaer een uit de edeldames mag wezen, die de liefde van 'n held ten volle waardig is; en de ridder van haar hart, — want dit is Melions, — er heel wat moeite en gevaarvolle waagstukken voor over heeft, om haar en enige andere ontvoerde dames uit haar onderaards verblijf te verlossen.[2]) Voorwaar geen kleinigheid, als men bedenkt dat het niemand minder dan 'n gedrocht is, die in z'n rovershol te bestrijden valt. Dit reddingswerk, dat zoveel te meer inspanning kost, omdat het door verraad bemoeielikt wordt, is de waardemeter van Mabilie als prijs, en tevens de maatstaf voor de deugdelikheid van Melions als riddertiepe; zodat beide fieguren het nodige relief geven aan de eigenschappen van Torec, die bovendien al, bij de schatting van beider dapperheid in 'n tweekamp, over Mabilie's helper de meerdere is gebleken.[3]) De jonkvrouw van Montesclaer wordt dan ook de echtgenoot van Melions; als om te kennen te geven, dat aan Torec 'n edeler prijs beschoren is: de op de tinne van haar kasteel rondstarende gekroonde Miraude.

Merkwaardig is 't, hoe Torec in elk opzicht het iedeaal van 'n kiese hoffelikheid blijft. Als de held van 't verhaal, met de medewerking van de ridderlike Walewein, die om aan Torec 'n gemakkeliker zege te verschaffen, de zijnen weet over te halen de buikriemen van hun paarden los te gespen, — de keur van de Arturhelden heeft overwonnen,[4]) wil het opperhoofd zelf van de ronde tafel, tot wie de faam van Torecs roem is doorgedrongen, de zegevierende prins aan z'n hof ontvangen. Maar Torec weigert, tenzij één voorwaarde vervuld wordt: hij wil niet als 'n onoverwinlike voor koning Artur verschijnen: éénmaal moet de een of andere tegenpartij hem uit het zadel lichten.[5]) Ondanks alle beden blijft hij volharden; hij komt niet aan 't hof. Daar biedt zich onverwachts 'n onbekende

[1]) vs. 756—999; 1224—1288. [2]) vs. 1620—1896. Verg. ook vs. 1298—1305.
[3]) vs. 376—496. [4]) vs. 3210—3226; 3275—3396; 3611—3628.
[5]) vs. 3629—3638.

ridder aan; Torec wordt uitgedaagd; de strijd begint; de lansen vliegen tot splinters; Torec trekt z'n zwaard; maar de andere ontwart de knoop door ineens z'n tegenpartij met beide armen te omvatten en zo uit het zadel op z'n voeten te zetten. [1]) Zo vindt de onverwinbare z'n man; maar, tot z'n voldoening, laat de vreemde ridder zich kennen als..... koning Artur. Torecs kiesheid is op 'n voor beide partijen eervolle wijze bevredigd: 't is alleen 't beroemde hoofd der „tafelronde", die zich, — ook in de beroemde vechtwijze van Torec, [2]) — z'n meester heeft getoond.

Overigens gaan al deze gevechten volgens hetzelfde procédé: eerst met gevelde speer, daarna met getrokken zwaard, nu voor kortere, dan voor langere tijd, totdat een van de beide partijen wordt gedood, of hulpeloos ter aarde geworpen, de genade van z'n overwinnaar inroept. Eentonig worden al die toernooien door hun herhaling, alsof de roemrijk geleverde gevechten nooit genoeg van Torecs kracht en dapperheid kunnen getuigen. Gelukkig voor de waarde van de roman roept de M.E. casuïstiek nu en dan stoutmoedig 'n moeielik geval ter oplossing aan, hoe de held van 't verhaal z'n ridderplichten kan volbrengen, zonder aan z'n woord tegenover twee vijandige partijen te kort te doen. Dan worden tonelen te voorschijn geroepen, die door hun levendigheid en door 'n zweem naar wat we dramatiese kracht zouden noemen, enigermate boven het gewone 'niveau' van de tweegevechten uitsteken. [3])

Torec logeert bij twee ridders; en toen ze wisten wie hij was en wat hij zocht, zeiden ze: „'t helpt allemaal niets; er is maar één weg, en daar wachten u dag en nacht twee sterke reuzen; en op 't einde, in 'n woud, staat Rogard, de opziener, klaar, met 'n tiental stoute ridders!" Maar Torec maalde er om, wat die twee zeiden, en ging 's morgens vroeg z'n weg. Hij was zo gelukkig, zonder tegenspoed bij de poort te komen. De reuzen waren namelik, zonder erg in de vreemde bezoeker, gaan jagen. Noch bij tijds terug van de jacht, meenden ze de waaghals voor de poort noch te kunnen verslaan, maar Torec doodde de reuzen. Daarop reed hij haastig de poort binnen. De portier maakte bezwaar, maar Rogard zelf was wellevender, en vergunde de vreemdeling nachtverblijf; z'n knapen gespten de gast z'n wapenen af. Maar kort daarop kwamen de jagers ontsteld op 't slotplein, roepende dat de reuzen waren verslagen; en toen ze Torec zagen, herkenden ze in hem de vreemdeling die ze had neergestoten. Dadelik werd hij verhoord, en toen Rogard vernam, dat hij de zoon van Ydor voor zich had, en dat dit de man was, die 't op de kroon van z'n meesteres had voorzien, liet hij hem gevangen

[1]) vs. 3642—3680. [2]) vs. 3681—3694. [3]) vs. 2812—3008.

nemen en kerkerwaarts voeren. Tegen deze daad kwam Torec op als 'n schending van de gastvrijheid. Ook twee zoons van Rogard maakten bij hun vader beklag over het verraderlike van deze inkerkering. Er werd nu wat op gevonden. Torec zou dadelik in vrijheid gesteld, voor de avond als gast genodigd, en de volgende morgen buiten 't kasteel gelaten worden, waar 15 ridders hem 'n hinderlaag zouden leggen, om hem weer gevangen slotwaarts te kunnen voeren. Dit Bedoeïenen-middel gelukt. Torec slaat zich door de eerste hinderlaag heen, maar de twede is hem noodlottig. Gekneveld komt hij weer binnen de poort, en zit 15 dagen lang van licht en lucht verstoken, op water en brood. Is dit dan het einde van z'n roemrijke tocht? — Daar treft Rogard 'n ramp: twee van z'n zoons worden door de rode ridder (een met 'n boze rol in 't verhaal) verslagen, en nu vragen de andere broers, of Torec mag worden vrijgelaten op voorwaarde, dat hij de rode ridder ombrengt, omdat zij Torec als de enige achten, die in staat is de gevreesde vijand te verslaan. Torec neemt het aanbod dankbaar aan. „Ook vergeef ik u" zegt hij, „voor altijd, wat ik door u geleden heb!" De rode ridder wordt uitgedaagd, en verschijnt op de kampplaats. — „Je hebt op 'n verraderlike manier Rogards zonen verslagen," zegt Torec, „en dat wou ik je eventjes laten voelen!" — Maar de ander geeft daar niet eens antwoord op, maar vliegt op Torec los. Nu begint 'n verwoed gevecht. De speren vliegen tot splinters; rossen en ruiters vallen ter aarde. De kampieoenen staan onmiddellik weer op hun voeten, trekken hun zwaarden, en brengen elkaar tot aan de middag geduchte slagen toe. Eindelijk slaat Torec z'n tegenpartij het wapen uit de hand. De rode ridder omvat nu Torecs middel en wil hem tegen de grond werpen. Maar in de worsteling, die nu ontstaat, blijft Torec overwinnaar. Met 'n harde slag valt de tegenpartij neer; Torec werpt hem z'n helm af, en wil hem doden. Rogard, die de afloop bijwoont, verheugt zich vast. Doch de rode ridder roept genade. „Dood de verrader!" roept Rogard. Maar de overwonnene roept wederom genade. „Misleid me niet, Torec" roept Rogard, „of je gaat terug waar ik u heb uitgehaald!" — Toen werd Torec droef te moede, en zei tegen de ridder onder z'n voet: „Raap je helm op, gesp hem vast, en verweer je! Dit alleen is m'n genade, maar ook m'n enige!" — Toen rees de andere dankbaar op, en vocht om 't behoud van z'n leven noch 'n lange tijd. Maar eindelik kloofde Torec hem het hoofd, en hij viel dood neer. Rogard en z'n zonen waren nu zeer verblijd, en gaven Torec grote eer . . . .

Los van z'n christelike oorsprong, wegens de ontstentenis van 't Kruisridderlik element, noemden we deze Artur-roman; ook in 'n ander opzicht bevat het verhaal bestanddelen, die wel aan kerkelike sagen herinneren, maar die in de vorm, waarin ze zich aan ons doen kennen, van on-christelike oorsprong zijn. De gewijde litteratuur gewaagt van godvruchtige monniken, die grote dingen des geloofs tot stand brengen onder de onzichtbare leiding van heiligen of van de Moedermaagd; in de germaanse en keltiese godenleer zijn 't goede geesten en gedienstige elfen, die de stervelingen in hun hopen en streven bemoedigen; totdat het christendom de heidense geestenwereld als gedrochten en demonen verjaagt naar verre eilanden of in verborgen holen, om er de rijken des doods te laten bevolken of uit hun schuilplaatsen de weerlozen en de vrouwen te laten belagen. Van vóór die omschepping van heidense goede machten in dienaren der boosheid, dagtekent allerwaarschijnlikst, zoals het daar voor ons ligt, 'n fragment uit de Torec: wel is waar, een van de vele verhalen omtrent verre reizen naar onbekende streken zoals we ze in de Brandaan-verhalen van 't Westen en in de Alexander-sagen van 't Oosten weervinden, maar dan toch in z'n geest veeleer heidens, omdat de gewijde kleur ten enemale ontbreekt. Die 't scheepje bestuurt, is geen Christus; geen heiligen varen mee; op de oever van 't eiland toeven geen Elias of Henoch, of andere uitverkoren mannen; maar toch zijn er in 't verhaal elementen aanwezig, die 't vermoeden wettigen, dat we hier te doen hebben met 'n oorspronkelike Paradijs-vaart van britse oorsprong, verbonden met bestanddelen die herinneren aan de zevenslaperslegenden. Waarschijnlik is 'n oude mythe door klankverwantschap van namen, of door andere psychologiese oorzaken in verband gebracht met de ridderwereld in de Artur-romans. De omstandigheid, dat Torecs tocht over onbekende wateren, door 'n edel ridder wordt ontraden, omdat het velen tot 'n ongeluk is geweest; en de opmerking dat het Torec alleen is, die veilig van de gevaarvolle reis terugkomt, wijzen er op dat de afdaling in „'t schip van aventuren" als een roekeloos aventuur wordt gewraakt, en kan zowel van diepe vrees voor de geheimzinnige demonenwereld als van hoge pieëteit voor 'n ontzaginboezemend godendom getuigen. Over 't gehele verhaal ligt 'n diepzinnig waas; vele niet te beantwoorden vragen nemen er hun oorsprong in, en toch is deze reis in 't wonderscheepje, als één van de stoutheden in de lange rij van gevaren, die de held van 't verhaal heeft te doorworstelen, in de Torec-roman op z'n plaats, en z'n interpolasie tussen de roemrijke heldendaden tot op zekere hoogte gerechtvaardigd.

Sommige M.E. schrijvers, volksopvoeders tevens, beweren dat

er in de vroegste eeuwen geen wijzen nodig waren, omdat reeds de koningen de volle wijsheid bezaten; de britse ridderromantiek, die aan 'n koning weer 'n ander iedeaal stelt, brengt ze nader bij bovennatuurlike tovenaars, omdat beide machthebbers zijn. Zo is ook de broer van de geheimzinnige Mariole met de geheimzinnige diadeem, 'n tovenaar, voor wie afstanden en gedaantewisselingen maar spel zijn; en zoals de heiligen tot schutspatroon strekken van devote kloosterlingen, zo is deze oud-oom van Torec het wezen, dat de wegen van de zoekende prins bewaakt. Hij is 't die Torecs krachten beproeft, door in 'n zwarte, rode of witte gedaante voor hem te verschijnen, hem tot 'n tweegevecht te dwingen, en dan plotseling spoorloos te verdwijnen; [1]) hij is 't, die z'n neef, als deze z'n doel nabij komt, noch eens voor 't laatste staande houdt en de strijd met hem aanbindt, om onmiddellik daarop, nu hij z'n taak afgelopen acht, zich bekend te maken; aan z'n beschermeling mee te delen hoe hij hem geleid en bewaakt heeft; hem als 'n zekere prijs de gekroonde jonkvrouw toezegt, en hem inwijdt in de geheimen van de kostbare stenen, die het sieraad in zich besluit. [2]) Maar 't is toch vooral wel z'n heerschappij op het tover-eiland, wat aan de beschermer 'n bovennatuurlik karakter verleent; en de veronderstelling schijnt niet gewaagd, dat de fantasie juist ter wille van de overzeese episode, de geheimzinnige figuur in 't overige verhaal heeft ingeweven, door hem nu en dan als 'n onbekende ridder of wel als 'n orakel met profetiese voorzeggingen te laten optreden. Hij blijft in zo verre aan de geest van de roman getrouw, dat ook bij hem de dapperheid krachtmeter is. Wààr hij komt, trekt hij het zwaard.

Op zekeren morgen, zegt het verhaal, [3]) maakte Torec zich op, en reed op z'n trouw ros Moreel heel den dag door, zonder ergens 'n menselik verblijf te ontdekken. 's Avends kwam hij aan een schoon en sterk kasteel, daarin woonde Yoras, 'n zeer braaf en edel man. Torec werd er goed ontvangen, en de gastheer, blijkbaar met hem ingenomen, nodigde hem uit, drie dagen op z'n slot te blijven. „Zo ge heengaat, ontgaat u 'n wonder. Op de „derde dag komt hier 'n scheepje, „schip van avonturen" geheten; „'t komt éénmaal 's jaars, niet meer. 't Is sneeuwwit. Wie er in „gaat, komt nooit terug. Al menigeen kostte het 't leven." — Torec, die anders nooit tijd heeft en altijd weg moet, wil er meer van hebben, en besluit dus, tot de derde dag te blijven. En waarlik, het scheepje komt. Torec wapent zich, neemt, ondanks de ver-

[1]) vs. 377—398; 1310—1327; 1906—1924. [2]) vs. 3155—3198.
[3]) 2246—2389; 2612—2639.

maningen van z'n gastheer, afscheid, en gaat het schip in, op avontuur. Eenmaal er in, schoot het vaartuig voort als 'n pijl uit de boog. Niemand was met hem; geen stuurman richtte de koers. Tegen de avend lag het stil aan 'n groene oever. Torec steeg uit, en zag voor zich 'n fraaie burcht, zo fraai, als niemand ooit gezien had, geheel opgetrokken van marmer, en met allerlei opschriften versierd. Ridders en jonkvrouwen vermeiden er zich met allerlei spelen, met jachtvermaak; „van minnen leerde daer elc die wilde." Torec wilde binnen gaan; maar daar trad hem 'n ridder in de weg en sprak hem aan. — „Ge komt hier al heel „slecht terecht; hier te komen is uw dood; alleen als ge mij of „een van m'n baronnen onder de voet weet te krijgen, zal u dit „tot 'n behoud wezen. Neemt ge de kamp aan, wacht dan tot „morgen, en ik zal u de „kamer van wijsheid" binnen leiden. „Daar zult ge lessen horen over wijsheid en hoofsheid, en uw „geest allerlei genoegens doen smaken." — De volgende dag kwam, en de gastheer leidde hem binnen met de woorden: „Weet, dat „gij de eerste zijt, die ik laat binnentreden. Vóór u heeft niemand „toegang gehad!" — Daar zag Torec 'n vertrek van marmer en saffier, met deuren van metaal en vensters van kristal. Een kostbare specie verspreidde er 'n heilzame en 'n welriekende geur. Wijze ouden zaten er op ievoren zetels. Drie dagen lang ging Torec hier luisteren. Op de avend van de derde dag sliep hij in met het voornemen, de volgende morgen te vertrekken. Toen hij de ogen opende, keek hij verbaasd rond; hij bevond zich op de plek waar hij drie dagen te voren scheep was gegaan. Hij ging nu naar Yoras en vertelde al wat hij had wedervaren . . . .

Het Paradijs met de wonderburcht, waar gejaagd, gespeeld en geminnekoosd wordt, is 'n ander dan uit de visieoenen der heiligen, maar daarvoor is 't dan ook 'n ridder-paradijs. Zelfs de filosoferende wijzen mogen we niet gelijk stellen met de sneeuwwit geklede grijsaards uit de christelik-gekleurde sagen van Beda en de zijnen. Tussen de viesioenlitteratuur schoof zich 'n eigenaardige moraliserende M.E. didaktiek. De „kamer van wijsheid" werd 'n disputeer-college. Men behoeft hierbij juist niet bepaald aan iets Maerlants te denken, of aan de onbekende „Romaanse" bron waaruit hij putte: het disputeren zat toensmaals — getuige z'n qoudlibets — en vooral daarna, overal in de lucht. Het schoonste wat Torec te zien kreeg, mochten kristallen en marmeren burchten en edele jonkvrouwen zijn, het best wat hij te horen kreeg, moest wijsheid zijn over 't verval van de wereld; wat voor deugden er waren; en hoe men die had te betrachten om wijs te blijven, en niet te gronde te gaan. En zo hebben wij datgene, wat er in de, alleen vóor de sterve-

ing Torec bereikbare tempel der wijsheid, wordt besproken en geoordeeld, te aanvaarden als een „jugement" van 't hoogste gewicht. Het doet er natuurlik niet toe, dat de kwesties die worden opgeworpen en toegelicht, onopgeloste vraagstukken blijven. Hield de praktijk van 't leven ooit op, de vragen opnieuw te stellen? — Zo wordt het probleem toegelicht, of de hoge heren wel het recht hebben, van 't mindere volk te eisen dat het zich zelf zal kastijden, omdat het van de deugd is afgedwaald; en of het niet veeleer waar is, dat heel het mensdom van 't goede afwijkt; en dat zo hij die zelf blind is, de anderen wil leiden, hij niet zal bewerken dat leidsman en volgeling beide zich in de afgrond storten! Er wordt gevraagd, wat of de wereld het beste regeert: hoofsheid en mildheid, of dapperheid en bezadigdheid, met het: houd mate in alles, tot oplossing; er wordt geklaagd over de macht van 't geld, en over het lot van de armen. [1]) Van al deze punten, — uitgenomen de overigens generale kwestie, wat meer is: vrouwenliefde of maagdenliefde, — is de ridderwereld het middelpunt. Ongetwijfeld lag er op de bodem van 't hart van de 13de eeuwse westerse ridderschap, die we uit de romans als nutteloos vechtende en dolende wezens hebben leren kennen, 'n vaste overtuiging dat de beste eigenschappen van de mensheid gevaar lopen te verdwijnen, zo niet de vorsten en de edelen, — want ook dit besef is bij hen sterk, — zich hun roeping bewust voelen, *dat zij de mensenadel tot z'n oorspronkelike reinheid hebben terug te brengen.* En in zoverre is er éénheid in deze M.E. roman, dat in de „gesta" van Torec, in stralende blankheid, de onverschrokkenheid, de goedertierenheid, de fierheid en de gedienstigheid uitkomen, die de moralisten zo gaarne in de eersten des volks hebben gezien, en wier gemis hen in hun vurige verzen tot zulke vinnige verwijten hebben gevoerd.

J. Koopmans.

[1]) vs. 2390—2599.

DE KERKELIJKE TWISTEN TE AMSTERDAM 1626—1631.

INLEIDING OP VONDELS HEKELDICHTEN UIT DIEN TIJD.

De kerkeraad had zich, en op zijn standpunt zeer terecht, de uitzetting van Smout bizonder aangetrokken. Den volgenden dag reeds was er een bezending van vier predikanten en twee ouderlingen bij Burgemeesteren om hun beklag in te dienen en de heeren aan te zeggen dat zij de kerk geweld aandeden en zich aantrokken 't geen kerkelijk was. Trigland, een van de vier, voegde hun toe „dat zy hun gemoed bevryden moesten, en Gode reken„schap geeven van 't bloed hunner Ledemaaten."

Burgemeesteren verklaarden daarentegen dat wanneer die van de kerk zich betamelijk gedroegen, zij ook betamelijk behandeld zouden worden, maar dat het niet te pas kwam dat predikanten in 't openbaar de handelingen der regeering veroordeelden. Trigland bracht hiertegen in „dat hy, van gemoedswege, vryheid hadt, als „hy bevondt, dat Schepenen kwalyk gevonnist hadden, zulks op „den Predikstoel te brengen." Waarop hem geantwoord werd „dat „men wel wist, hoe hy oordeelde van 't vonnis over de uitge„bannenen. Lustte het hem dan; hy mogt werk beginnen: maar „zou zulks bejegend worden, dat het hem lang heugen zou." [1]) Vondel beschimpte daarop Trigland in het hatelijke hekeldicht: *Op Haan Kalkoen.*

De zaak van Smout en de kerkelijke onlusten te Amsterdam werden ter sprake gebracht in de vergadering van de Staten van Holland. Eenige leden stelden de regeering van Amsterdam in 't ongelijk en wilden op aandringen der kerkelijken, een provinciale Synode bijeenroepen, waarin de zaak van Smout, die van de Remonstrantsche vergaderingen en van de zitting der wethouderschap in den kerkeraad onderzocht zouden worden. Maar de vroedschap verklaarde uitdrukkelijk dat zij nooit in zulk een Synode zou bewilligen. De Prins stelde daarop voor eenige afgevaardigden naar Amsterdam te zenden, waar Haarlem en Leiden

---

[1]) Authent. en Waaracht. Verhaal, gedr. 1630. bl. 16—18.

echter tegen waren. „Nu is 't zoo" — schrijft Hooft in een brief aan Joost Baek [1]) — „dat zyne Vorstl. Doorl. achtervolghende haer aenvangen, by zich heeft ontboden de H.H. van de twee Hoven van gerechte, om zich te dienen van hunnen raedt. Ende gezeten zijnde, staetlijker ende plechtigher wijze, tusschen de twee Hooftraeden ende d' andere Heeren ter wederzijden op een' rye, heeft tegens zich over doen plaets neemen de Heeren Gemaghtighden van de Ridderschap ende Steden: daer nae 't voors. stuk met zeer voeghlijke welsprekenheit voorgedraeghen, ende de bedenkingen daer op vallende gehoort. Alwaer de H. Burgermeester Bikker meer als een' volle ujre 't woort gevoert, ende van punt tot punt, tijdt tot tijdt, aengewezen heeft, in welker wijze Smoutius zich, zoo tegens de hooghe Overigheit als onze bondtgenooten, met argherlijke, verwaende, ende hatelijke redenen heeft verloopen." — Eindelijk lieten de Staten van Holland den Prins in deze zaak uitspraak doen. 20 December 1630 bepaalde hij „dat Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam, de „gemeene zaak ten beste, den tyd van een jaar, van heden af te „rekenen, zouden vertoeven, met het neemen van zitting in den „Kerkenraad, en het regt, welk hun anderszins toekwam, voor zo „lang, niet gebruiken; dat Adriaan Smout Predikant zyn en „blyven, gaadje genieten, en overal beroepelyk zyn zou; doch zig „onthouden van te komen binnen Amsterdam." [2]) De vroedschap van Amsterdam, in aanmerking nemende, hoe veel moeite de Prins had gedaan om de kerkelijke onlusten daar ter stede bij te leggen, was van oordeel dat het niet voegde zich tegen deze uitspraak te verzetten. Ook de Statenvergadering van Holland nam er genoegen in. Maar de Noordhollandsche Synode, die in Maart 1631 te Enkhuizen vergaderd was, kon zich er niet mee vereenigen en trok partij voor de kerkelijken tegen de Amsterdamsche regeering. Het is naar aanleiding hiervan dat Vondel zijn vijandig *Blixem van 't Noordhollandsche Synode* dichtte.

De kerkelijke partij in Amsterdam bukte toch eindelijk een weinig. De voorgenomen zitting in den kerkeraad had dan ook nog in het jaar 1631 plaats, duurde eenige jaren en werd toen gestaakt. Maar Smout, die sedert nergens weer beroepen werd, onthield zich buiten Amsterdam, en kreeg, hoewel niet zonder moeite, zijn jaarwedde als predikant. Ondertusschen werd de rust in de stad langzamerhand volkomen hersteld. De predikanten schikten zich, in zoo verre, naar de begeerte der wethouderschap, dat Jacobus Laurentius, die zelf altijd zoo gematigd geweest was,

[1]) Hoofts *Brieven*, II, bl. 30, 31.
[2]) Resol. Holl. 12, 21 Dec. 1630. bl. 164, 174.

zoo zelfs, dat hij door sommigen van zijn medebroeders, voor een vleier van de Heeren gehouden werd, naderhand [1]) zeer kwalijk nam, dat Hugo de Groot de Amsterdamsche kerkelijken in zeker geschrift *oproerig* genoemd had. Men hield hem voor „dat de Groot alleenlyk zag op de Kerkelyken van 't jaar 1619, en tien jaaren laater, „niet zo zeer op die der volgende tyden; dat Trigland naar Leiden „vertrokken, Smout der Stad uit gezet, Kloppenburg gevlugt was; „dat 'er ook eenigen overleden waren; en dat men de tegenwoor-„digen voor gemaatigder hieldt, 't zy men zulks den Kerkenraad, „of der voorzorge van de Wethouderschap hadt dank te weeten." Hiertegen had Laurentius niets in te brengen. [2]) Wagenaar in zijn *Geschiedenis van Amsterdam* voegt hier aan toe: „Wy hebben deeze byzonderheid alleenlyk willen aanroeren, om te doen zien, hoe de Kerk de burgerlyke Overheid, allengskens, volgde in gematigdheid."

5 September 1631 had zelfs de vroedschap besloten, dat het vernieuwen en uitvoeren der plakkaten tegen de Remonstranten onbestaanbaar was met de rust der stad. De Remonstranten genoten dus voortaan zoo veel vrijheid als ze maar wenschen konden. In October 1634 richtten ze zelfs te Amsterdam een Kweekschool op, waarin Episcopius, die tot dien tijd in Rotterdam gewoond had, de eerste lessen gaf in de Godgeleerdheid.

K. P. de Vries.

[1]) In 't jaar 1642.

[2]) Epist. G. J. Vossii ad H. Grotium 17 Junii 1642. inter Praestant. Viror. Epist. p. 818.

Recken.

Van dit door Mr. C. Bake in Noord en Zuid, XXII, 72 en door mij in Taal en Letteren IX, 441 besproken zeldzame woord vond ik een nieuw voorbeeld in Bredero's Klucht vande Koe, 250:

nou lustigh met een Hongts-draf na huys *gereckt.*

Tot verklaring kan dienen Reinaert I (ed. Martin) 2816—2819:

mettien woorde began hi scaven,
ende Brune die volchde mede.
si ghinghen *recken hare lede.*
lopende tes coninx waert.

Bij snelle beweging worden de leden gerekt, d. i. uitgestrekt; de uitdrukking kreeg dus natuurlijk genoeg de beteekenis van zich snel bewegen, zonder dat daar nog *loopende* of iets derg. aan toegevoegd behoefde te worden. Later werd het object: *lede* weggelaten, een soort van ellips, die in 't Mnedl. zeer vaak voorkomt. Vgl. *gehengen* voor *de teugels* of *den toom gehengen; met sporen slaan* voor *het paard met sporen slaan.*

b.v. Hi sloech met sporen vaste
Ende reet op Elegaste,

en daarnaast:

doe sloech hi dat ors met sporen.

Zie de verschillende aanhalingen bij Oudemans.

Dr. Stoett heeft in zijn Mnedl. syntaxis § 452 gehandeld over de ellipsen van *huus*, *kerk*, *slach*, *paert*, *breidel*, *cleet*, *tijt*, *woort*, *scout*, *doot*, *dach*, *hant*, *heer*. Als eenmaal het enkele *recken* met de hier behandelde beteekenis ook in het Mnedl. gevonden zal zijn, zal het pluralis *lede* daarbij gevoegd kunnen worden.

N. A. Cramer.

Oudere en jongere tekst.

Een dichter die veranderingen brengt in vroeger werk, is zelf steeds in wording gebleven; is in de meeste gevallen niet meer dezelfde die indertijd dit vers of dat gedicht heeft gemaakt; vaak kwam als het ware een andere hand in zijn werk te grijpen; de oorspronkelijke eenheid tusschen den maker en zijn werk moet door die wijzigingen en veranderingen in meerdere of mindere mate te loor gaan. Toen Vondel op lateren leeftijd zijn *Palamedes* herlas, kon hij zich in dat forsche werk niet meer geheel terugvinden; er was allerlei in den jongen Vondel van toen dat den ouderen stootte of kwetste; veel dat hem te rauw of te scherp was, werd dus verzacht of weggedoezeld. „Toch is mij," schreef ik elders, „de ruige forsche Palamedes van 1625 liever dan de gefriseerde Simson van 1652. Bovendien, het stuk van 1625 zooals het daar ligt in het flakkerend vuur zijner verontwaardiging

en de felheid van zijn haat, met zijne ruwe scheldwoorden, zijn grimmigen spot en zijne bitterheid, is een hecht geheel welks deelen onderling harmonieeren en dat zelf in volkomen overeenstemming is met de gebeurtenissen die er de stof toe leverden evenzeer als met de toenmalige stemming des dichters die het schip. In de bewerking van 1652 mis ik zoowel de onderlinge harmonie der deelen als den samenhang met den tijd en met den persoon des dichters." De laatste opmerking geldt ook, zij het in veel mindere mate, de veranderingen, door Hooft in het werk zijner jeugd gebracht. Tijdens zijn verblijf in Venetië schreef de twintig-jarige jonkman in den aanhef zijner *Chanson à Madame:*

Soo'ck heb gemint, en min, en ongetroost moet blijven,
  K'en blasphemeer daerom, u o Cupido niet;
K'en sal de delicate Venus niet bekijven,
  Noch oock niet de Godin oorsaeck van mijn verdriet.

Den purist Hooft die deze verzen later herlas, mishaagden de bastaardwoorden in het tweede en derde vers en hij wijzigde die derhalve aldus:

K'en laster u daerom jonge Cupido niet;
K'en sal de tedersachte Venus niet bekijven,

maar hij zag voorbij dat die uitheemsche praalwoorden *toentertijd* bij zijn wezen pasten als de pluimen op zijn hoed, als de groote strikken aan zijne kniebanden en de rozetten op zijne lage schoenen. In die zwierige bastaardwoorden schuilt een deel van den jongen Hooft, dat door een uitgever m. i. niet mag worden verwezen naar aanteekeningen, waar zij onmogelijk denzelfden indruk kunnen maken als wanneer zij in den tekst waren opgenomen.

In den fraaien beurtzang: „Galathea, siet, den dach comt aen!" dien Hooft waarschijnlijk vóór 1603, dus omstreeks zijn 20ste jaar, heeft gedicht, zien wij een minnaar en zijn liefje op het punt van scheiden na eene nachtelijke samenkomst. In de eerste redactie laat de dichter den Minnaar vragen:

Galathea, coom ick t'avont weer?

en het meisje antwoorden:

Och, mijn moeder mocht het hooren
En haer stooren,
Och, sij mocht het hooren, maer comt even seer.

Hoe aardig gevonden en schalk die laatste trek is, zal wel door ieder die eenig gevoel voor poëzie heeft, gevoeld worden. Dit lied is

voor het eerst gedrukt in den bundel *Apollo* van het jaar 1615. De dichter was toen zeker een dozijn jaren ouder geworden, sinds een jaar of vijf getrouwd en niet meer dezelfde die eens Galathea zoo dartel had gemaakt. In de redactie van *Apollo* is het Galathea die vraagt: „komt ghy t'avondt weêr?" en de Minnaar die antwoordt:

Las! uw moeder moght het speuren,
En zich steuren.
Maer, zoo ghy's getroost zijt, ik koom even zeer.

Misschien was Galathea haar geestelijken vader nu wat te dartel en en meende hij beter te doen door dezen trek op rekening van den minnaar te zetten. Maar toch, de Hooft dien de nieuwe uitgave ons hier te zien geeft, schijnt mij een jaar of tien te oud voorgesteld.

Ik zou met meer zekerheid kunnen spreken, indien vast stond *wanneer* Hooft de eerste redactie van dezen beurtzang gewijsigd heeft. Het ligt voor de hand, te vermoeden dat hij zijne verzen heeft nagezien voordat hij ze afstond ter opneming in den bundel *Apollo*; doch zeker is dat volstrekt niet.

Het tegenovergestelde geval doet zich voor bij het weelderig liedje *Dartelavondt*. Dat lied is door Hooft zelf „en portefeuille" gehouden; eerst Van Vloten gaf het uit in de bijlagen op Hooft's Brieven. Daar is de eerste redactie echter vrij wat minder dartel en weelderig dan de tweede. Van wanneer dagteekent die omwerking? Heeft de dichter eerst niet ten volle durven zeggen wat er aan zoete heugenissen in hem trilde? Heeft het door hem ontworpen beeld dier heugenissen hem in eersten aanleg niet geheel voldaan, zoodat hij zich kort daarop genoopt voelde het te wijzigen? Dat is zeker waarschijnlijker dan dat hij zulke wijzigingen b.v. tien jaar later zou hebben aangebracht. Maar zekerheid is ook hier niet te verkrijgen.

Prof. KALFF. *De Gids*, Jan. 1900.

OVER WILLEM VAN HAREN,

door J. A. F. L. baron van Heeckeren

(1874).

I.

Ik richtte, toen ik voor mijne werkzaamheden te *St.-Oedenrode* moest zijn, die zóó in, dat ik nog eene wandeling rondom *Henkenshage* kon doen; opzettelijk koos ik daartoe de avondschemering. Was het wonder dat mij bij mijne eenzame wandeling onder de half ontbladerde boomen, terwijl de avondwind de bladeren om mij heen deed dwarlen, de twee zoo belangwekkende en tragische figuren der *Van Haren's* voor den geest traden; dat ik mij voorstelde hoe *Willem van Haren* hier in de lanen en houtrijke dreven moet rondgedoold hebben; dat hij daar voor mijne verbeelding stond, eerst omringd door eer en welvaart in zijn vollen levensbloei, met zijn rijzige aristocratische gestalte, zijn volmaakt ovaal en bij uitstek schoon gesneden gelaat, dien sierlijk gebogen neus, die zachte en tegelijk open blikken, dien kleinen en vastgesloten mond, om welken toch bij groete en minzaam gesprek steeds een innemende glimlach speelde, terwijl hij daar in den liefelijken schoot van landelijk leven en huisgezin verpoozing zocht van zijn vermoeienissen, hetzij als gedeputeerde te velde, hetzij als gezant te Brussel; zich onledig houdende met het bepeinzen der verbeteringen, die hij in zijn *Friso* wilde aanbrengen, maar ook hoe hij, een twintigtal jaren later, vergrijsd, gebogen en half kreupel, tegelijk beroofd van allen staatkundigen invloed, van geldelijk vermogen en gezondheid, door dezelfde lanen langzaam voortslenterde, nu eens zinnend op middelen, die den geheelen ondergang zijner financiën konden voorkomen, dan weder peinzende over de wisselvalligheden en wonderlijke geheimen van het men-

schelijk leven, en misschien in zijn hart herhalende de woorden des dichters, dien hij met het geheel beschaafd Europa, voor het eerste genie der wereld hield:

Quand on a tout perdu et qu'on n'a plus d'espoir,
La vie est un opprobre, la mort est un devoir.

Bij mijne wandeling kon ik den wensch niet onderdrukken dat mij mocht gebeuren, wat *Dr. Halbertsma* voor 40 of 50 jaren wedervoer, van namelijk hier menschen te ontmoeten, die mij iets betrekkelijk des dichters verblijf te *Henkenshage* konden mededeelen. Sommige ouden van dagen konden toch misschien van hunne ouders of grootouders iets gehoord hebben betrekkelijk den vreemden, aanzienlijken heer, die daar eens op het huis had gewoond; misschien ook iets vernomen hebben van de wonderlijke en vreemde dingen, die daar kort na zijn dood moeten hebben plaats gehad. Maar ik kwam op mijne wandeling geen levende ziel tegen en mijn wensch kon ook bezwaarlijk vervuld worden; immers is de herinnering aan *Willem van Haren* in deze streken geheel en al uitgewischt; geen zweem van eenige legende heeft zich aan zijn naam vastgeknoopt. In Noord-Brabant, het bij uitnemendheid katholieke Noord-Brabant, moest *Van Haren* ook een vreemdeling blijven. Onze dichter staatsman toch was evenals zijn broeder *Onno Zwier* in de eerste plaats een fiere Fries, in de tweede, een vriend van kunsten en wetenschappen en in de derde, met hart en ziel aan het Kalvinisme gehecht. Het kon zijn dat hij door de ongekunstelde vriendelijkheid, waarmede hij, evenals alle leden van zijn geslacht, den minderen man bejegende, de harten tot zich trok, maar van den anderen kant was hij ongenadig hoog en trotsch tegenover alles, wat zonder bekwaamheid en verdienste het hoofd hoog durfde opsteken. Met den landadel in de buurt had hij geen omgang, want gelijk zijn broeder het in zijn bekenden hekelzang zoo plat mogelijk uitdrukte: de Nederlandsche aristocratie scheen in zijn dagen van meening, dat de kunst van regeeren in vreten en zuipen bestond; onze dichter mocht ter wille van den staatsdienst te Brussel in het veel eten zich geschikt hebben, op het land leefde hij matig en wijdde zijn tijd aan studie en kunst. Was het dan wonder, dat toen zijn financiële nood bekend werd en hij bij de regeerende partij in den Haag hoegenaamd niet meer in tel was, dat hij toen moest klagen:

Geen vriend durft zich naar 't huis begeven,
Waar 't bloot gebrek den vloer bestraalt.

Zulk een afstootend en aan wetenschap en studie gewijd leven

kon niet vallen in den smaak van zijn tijdgenooten, noch strooken met het Noord-Brabantsche volkskarakter, dat voor alles van meêgaandheid en levenslust houdt. De *Van Haren's* verstonden evenmin als *Vondel* de kunst om den vinger op den mond te leggen. Wat hun op het harte lag, welde hen naar de keel; zij werden door al hetgeen zij afkeurenswaardig vonden te sterk geperst en als jonge wijn sprong het ten sponne uit. *Willem van Haren* zal ook in Noord-Brabant zijn afkeer van den Roomsch-katholieken beeldendienst niet verzwegen hebben. Deze afkeer was daartoe te diep in zijn hart geworteld. Waarschijnlijk hing hij samen met zijn vijandschap tegen Frankrijk. Denkelijk zag hij in zijne katholieke landgenooten de geheime bondgenooten van den allerchristelijksten koning. In zijn *Friso* geeft hij op meer dan eene plaats aan dezen afkeer lucht. In het twaalfde boek van dat heldendicht (1e uitgave) laat hij, gelijk men weet, zijn held *Friso* ter helle dalen en deze ontmoet daar in het midden van een drom voor eeuwig veroordeelde misdadigers, ook dezulken, die in hun leven een *ijdele poppenkraam, doodsgebeente en hout, godslasterlijk met den naam van heilig hadden vereerd.* Dat 12e boek is voor een groot gedeelte eene navolging van *Télémaque's* achtste boek. Hoe vreemd zou de vrome *Fénelon* hebben opgekeken als men hem voorspeld had, dat een zijner eerste en beste navolgers te midden van de aan hem ontleende schildering van het lijden der ondankbaren, meineedigen en huichelaars ook de strafoefening zou teekenen, die aan de geloovigste en trouwste schapen zijner kudde werd voltrokken! De afkeer van den katholieken beeldendienst schijnt door het langdurig verblijf des dichters in katholieke streken eerder toe dan afgenomen. Men weet dat bij de 2e uitgave van zijn *Friso* het 11e en 12e boek zijn opgeofferd, maar de aangehaalde plaats vond hij toch te mooi om ze geheel prijs te geven. Den aanval tegen den katholieken beeldendienst heeft hij ingelascht in het 6e boek en deze hangt er nu als een derde arm aan een vreemd lichaam wonderlijk bij. De antikatholieke ijver heeft den dichter dus verschalkt. Maar *Van Haren* was niet alleen een hevig antikatholiek, hij was ook een streng rechtzinnig Kalvinist. Al heeft ook *Armijn in het openbaar den schop gekregen* men weet toch dat zijn *vrije wil*, gedurende de 17e en 18e eeuw in het geheim over de predestinatie van *Gomarus* heeft gezegevierd. In de tweede helft der 18e eeuw was de predestinatie voor de meesten een belachelijk leerstuk. De *Van Haren's* waren echter deterministen van het zuiverste water. *Willem* is bijna altijd ongelukkig als hij zijn dichterlijk vaartuig op de theologische wateren laat dobberen. Het is dan ook niet veel meer dan een mat en berijmd proza als hij zijn determinisme aldus ontvouwt:

Des hemels God, daar hij den mensch in dwaasheid duldt,
Laat door het kwaad somtijds het goede zijn vervuld,
En spottend met den weg der zwakke stervelingen,
Doet uit hun dwaasheid zelf het nut en heil ontspringen.

Maar wat hij hier weder flauw te kennen geeft, wordt door zijn broeder met orgelklank uitgebazuind. Want de twee broeders zijn op enkele uitzonderingen na in hunne staatkundige en godsdienstige gevoelens altijd homogeen. Meest kan het licht dat van den eenen uitgaat het werk van den anderen ophelderen. *Onno Zwier* predikt soms het onbeperkste determinisme. Hij doet dat vooral in de verheven vergelijking, eene der stoutste die in onze geheele letterkunde wordt aangetroffen, als hij om ons de kracht te leeren kennen van *De Rijk's* welsprekendheid, er op berekend om al zijn hoorders juist van hunne zwakke zijde aantetasten, uitroept:

Dus God en Meester van ons allen! —
  Terwijl het menschelijk geslacht,
Onwetend doet Uw welgevallen,
  Aemt heerschzucht meerdering van macht,
De wellust tracht naar meer vermaken,
De geldzucht poogt aan goud te raken,
  Het kwade hart broedt laster uit,
't Verraad is stil, de toorn verbolgen
En uit die blinde driften volgen —
  De vrucht en 't eind van Uw besluit.

Zulk een determinisme was dan ook trouwens het meest in overeenstemming met het *fatum* der ouden, voornamelijk der Stoicynen. In dat leerstuk vonden zij de gevoelens van hun geliefkoosde modellen der oudheid terug. De *Van Harens* waren Christenen, o ja! door geboorte en doop, maar door aanleg en studie Stoicynen. Wat *Willem* in *Horatius* aantrok was niet het zachte, het leven en mingenot ademende, het levenswijsheid predikend in de meeste zijner gedichten, maar het hooghartige dood en hel uittartende stoicisme in enkele zijner oden, zoo als:

Integer vitae scelerisque purus.

en zijn:

Justum ac tenacem propositi virum.

Onno Zwier heeft in zijn

Wie sterven kan is altijd vrij,

die Stoicynsche gezindheid duidelijk opengelegd. Misschien heeft

hij daarbij aan de zijnen op bedekte wijze willen te kennen geven, dat zij ook van hem als de nood te hoog liep, eene navolging van *Cato's* vrijwilligen dood hadden te wachten.

Aan zijne rechtzinnigheid, paarde *Van Haren* ook veel ingenomenheid en kennis van den bijbel. Verscheidene zijner stukken vooral zijn Psalmvertaling getuigen er van. Als men de anderen naar de uitnemendsten mag afmeten, dan was de Friesche adel in dit opzicht vooruitgegaan. *Van Haren's* beroemde voorganger als gedeputeerde te velde, *Goslinga*, wist toch zoo weinig van den bijbel, dat toen hij in zijne brieven eene plaats schertsender wijze wilde aanhalen, het bleek dat hij er zulk een vreemdeling in was, dat hem Lazarus opstanding niet eens duidelijk voor den geest stond.

Men ziet het, *Van Haren's* godsdienstige richting en denkwijze gaven hem niet veel kans of aanspraak om in Noord Brabant populair te worden. De herinnering aan hem is dan ook hier zoo goed als uitgewischt. Des niettegenstaande durven wij iederen beoefenaar onzer letterkunde uitnoodigen om, als het toeval hem in de buurt roept, ook *Henkenshagen* te bezoeken. Er is toch iets in *St.-Oedenrode's* omtrek dat ons *Van Haren's* gedichten, zoo al niet begrijpelijk, dan toch meer verstaanbaar zal maken. Schenkt het geen dubbel genoegen als men *Vondel's* heerlijken reizang:

'Het dun gezaaid gesternt verschiet,'

te *Beverwijk* op de plaats zelf, waar hij vervaardigd is, en *Poot's* Akkerleven te *Abtswou* kan lezen? En zou het *Menschelijk leven* van *Van Haren* geene dubbele schoonheid krijgen als men zich daarbij niet alleen het tragisch leven des dichters, maar ook de droomerige landstreek, waar het vervaardigd is, voor den geest kan roepen? Ook die omtrek zal het zijne bijgebracht hebben om *Van Haren* droefgeestig te stemmen. Minder afgetrokken, minder man van ijzeren studie, maar meer man van de wereld dan zijn broeder, zal hij niet als deze met papier en potlood in de bosschen hebben rondgezworven, zonder een boom te zien. Terwijl *Onno Zwier* volgens zijn getuigenis zelfs in zijn eerste kindsheid de wijsheid alleen in de boeken zocht, klaagde *Willem* over de strenge meesters en de scherpe roede, door welke hij in kennis met *Cicero* en *Demosthenes* was gekomen. *Willem* had een open oog voor natuurschoon en een helaas al te geopend oog voor vrouwelijke schoonheid. Hij leefde bij natuurtafereelen; zijn schoone vergelijkingen zijn veelal aan het landleven ontleend. 't Zal zeker te ver gezocht zijn, als ik enkele dier vergelijkingen — als b.v. van een veldhoen, dat door een valk wordt aangegrepen en naar het moeras wordt gesleept; van den reiziger, die, door het dikke hout loopende,

telkens door het geboomte in zijn weg wordt belemmerd, hier door een krommen beuk, daar door een doornige struik; van een weiland dat door een door den oorlog afgeleide beek, wordt bedorven en in een moeras misvormd — wilde aanhalen als ontleend aan deze landstreek, maar toch duiden zij aan dat de dichter ook anders dan door middel van boeken in de natuur had gelezen, dat hij haar met eigen oogen had ingedronken, dat hij hare tot bepeinzing en weemoed stemmende taal had vernomen. Als hij hier onder het geboomte zal gedwaald hebben of de kronkelingen van *de Dommel* door het weiland zal gevolgd hebben en den tevreden en nederigen aard van het Noord-Brabantsche landvolk zal hebben gadegeslagen, dan zal hij van zelf er toe gekomen zijn om het stille en nederige leven te prijzen boven het woelige en hooge dat zijn deel was geweest. Die door den storm omgeworpen boom, was hij niet een beeld van den vernederden en gevallen Staatsman! In vroegeren tijd had hij er zich eene illusie van gemaakt zijn tijd vrijelijk aan de studie te kunnen wijden, had hij een afkeer gekregen van de staatszaken, die hem de vijandschap van zooveel bekenden hadden gekost; maar thans, nu dat stille, huiselijke, aan studie gewijde leven, zonder eenige uiterlijke eer, zijn deel was geworden, nu voelt hij weder dat hij zoo veel, zoo vreeslijk veel mist. Hij gevoelt het, hij heeft afgerekend met het leven — en na dat leven, wat dan? o Hoe natuurlijk dat hij de blikken naar gene zijde des grafs slaat en daar in den schoot van het Opperwezen tracht te vinden, wat hij op de aarde tevergeefs zocht.

II.

De door mij te *Henkenshage* ingeleide lezers zullen het mij, naar ik hoop, niet ten kwade duiden, dat ik bij den blik op dat huis nog eenmaal aan mijne verbeelding den vrijen toom laat. Andermaal stel ik mij den bejaarden dichter-staatsman voor (de lezer verplaatse zich daarbij in een Octoberavond van 1761), terwijl hij op zijn boekenkamer in een leuningstoel is gezeten. Hij is zoo even van eene wandeling teruggekomen, maar zijn eenzaam omdolen heeft hem niet opgefrischt. Allerlei gedachten van pijnlijken aard hebben hem vervolgd. Hij heeft gepeinsd over zijne grootheid van vroeger en zijn vervallen en vergeten toestand van nu; over den treurigen staat van zijn geldmiddelen; over de lagen, die door de thans regeerende partij in den Haag zijn gespreid om zijn geslacht ten val te brengen en zoodoende voor goed allen invloed

van den stuggen Frieschen adel te breken; over den laster, die eerst hem en verleden jaar zijn broeder *Onno* zoo gruwzaam vervolgde; over het opgeruid geweld, dat voor ettelijke jaren zijn erf in Friesland had verwoest, wat den eersten grond tot zijn berooiden toestand had gelegd. Wat was er van zijn vroegeren invloed, van zijn macht van voorheen geworden? Waar waren zijne voormalige liefde voor de wetenschap, zijn ijver, de lust waarmede hij eens alles had aangegrepen? Wantrouwen en zorgen hadden kennis, ijver en lust uitgedoofd. Met den dood van Prins Willem IV was zijn val begonnen. 't Is waar, ook de Prinses gouvernante had hem geëerd en hem soms ook geraadpleegd, maar toch had hij bij haar voor zijn jongeren broeder *Onno* moeten achterstaan. Toen de zieldoorgrievende tijding van den onverwachten dood des prinsen hem in zijne Brusselsche vreugde kwam storen, toen had hij aan een zijner vrienden naar waarheid geschreven: *Tout mon sang s'est glacé dans mes veines.* En de ontroering was voorwaar niet alleen veroorzaakt door vrees voor het tanen van zijn staatkundigen invloed. In den prins, den speelmakker zijner eerste kinderdagen, had hij een vriend, die hem innig dierbaar was en dien hij nooit kon vergeten, verloren. En de dood, had hij hem later nog geen wreeder wonden geslagen? Een vrouw, meer bemind dan het leven, had hij zien kwijnen en sterven. 't Is waar, zijn geweten was te haren aanzien niet zoo geheel zuiver; hij had haar soms verwaarloosd, soms de huwelijkstrouw geschonden, maar eens was zij hem toch werkelijk dierbaarder dan het leven geweest en immers, bij de graven idealiseert de liefde zich zelve zoo gemakkelijk. Die vrouw had hem ook alles vergeven; zijn natuurlijke dochters had zij bemind als hare eigene kinderen, en zij hadden haar als haar eigen moeder geëerd, liefgehad en in hare laatste ziekte opgepast. En dan ook, als men te Brussel op zoo grooten voet leeft en alleen met graven en markiezen omgaat, kan men dan zoo ingetogen blijven als een burgerman te Leeuwarden? Al zulke gedachten, de meeste van pijnlijken aard, hebben den wandelaar vervolgd. Hij voelde zich een gebrokene. Niets bleef er over van dien roem op eigen kracht en eigen werk, die hem voorheen somwijlen had bevangen en hem eens had doen zeggen: *Mijne verzen hebben twintigduizend man te wapen geroepen!* Bij zijne getrouwe vrienden, de boeken, zal hij de oude geestkracht terugvinden, zal hij zijne zwaarmoedigheid verdrijven. Op zijn boekenkamer gekomen, grijpt hij naar zijn Horatius, maar het is alsof ditmaal diens weemoedigste oden vanzelven openvallen. Hij legt hem dan weder weg. Daar vóor hem op de tafel ligt een nieuw boeksken. 't Is een zonderling werk, dat ten vorigen jare te *Edinburg* is uitgekomen. Een jeugdig Engelsch geleerde beweert

daarin, dat hij uit den mond van Schotsche landslieden de zangen eens dichters uit den grijzen heidenschen voortijd bijna ongeschonden heeft opgevangen en enkele dezer zangen deelt hij aan het publiek mede. De verzamelaar bepaalt zich thans nog tot eenige korte, maar zeer schoone, die hij als voorproef ten beste geeft, maar hij deelt mede, dat gedichten van langer adem zullen volgen. Wat er van het beweren des verzamelaars ook zij, men moet erkennen, dat de dichtstukken van hoog dichterlijke kleur en aangrijpenden aard zijn. De opeenstapeling van beelden en vergelijkingen vooral, die men er in aantreft, geeft ze voor *Van Haren* eene groote aantrekkelijkheid, maar 't is toch zonderling, dat de geest van zwaarmoedigheid, dien hij wil ontvlieden, hem ook daaruit weder tegenademt. Hij legt daarom ook deze terzijde.

Hoe velen hebben in het slaggewoel eene vrijplaats gezocht en gevonden voor de plaag van naargeestige mijmeringen? Ook de dichterlijke beschrijvingen er van hebben op vele peinzende geesten, veelal echter slechts voor korten tijd, hetzelfde heilsapuitgietende vermogen gehad. Hoe menig lettervriend heeft onder 't lezen zijn eigen leed en zorg vergeten, zoo dikwerf hem de Ilias in het midden van de kampende legerscharen wist te tooveren? En wie is in de schildering van het slaggewoel *Homerus* naderbij gekomen dan *Tasso* in zijn *Jeruzalem Verlost*? Voor *Van Haren* moesten zulke schilderingen eene dubbele aantrekkelijkheid hebben, daar hij in zijn *Friso* den Griekschen zanger in dit opzicht veelal zoo gelukkig heeft nagestreefd.

Hij slaat dan het *Jeruzalem Verlost* open. In den 3den zang leest hij de schoone beschrijving van *Solimans* aanval en nederlaag, maar bij de volle genieting van die schildering voelt hij zich toch ditmaal het meeste bekoord door het bovennatuurlijk tooneel, dat de dichter in de 52—56 Stanza's opent. De beschrijving van den troon des Allerhoogsten aan wiens voeten het Noodlot ligt geknield, den troon, die omringd wordt door een zee van eeuwig licht, treft ditmaal zijn gevoel en verbeelding nog meer dan de schildering van het slaggewoel. En de God, die daarop zetelt, die alles zoo doodkalm opneemt en alleen als zijn vrienden en beschermelingen het wat al te kwaad krijgen, zijn engel Michael hun ter hulpe zendt, is het ook niet zijn deistisch Opperwezen, zijn hoog boven de wolken in den hemel troonende God, die zonder aan zijn scepter te raken, de eeuwen zoo kalm voor zich ziet henen drijven, hetzij ze dan bekroond zijn met vrede olijven of bevlekt zijn met bloed? In het leven bemoeit zich die God niet met de menschen; na hun dood zal Hij zich hunner ziel eerst aantrekken. Tot zoo lang zal het zijn:

De hemel zegent overal
Den grootsten hoop en 't dikst getal.

met andere woorden: in aardsche zaken laat God het noodlot zijn gang gaan en zal Hij Zijn hand niet uitstrekken om het onrecht te voorkomen of den laster te breidelen.

Zoo nemen dan zijne gedachten altijd dezelfde droefgeestige wending; zelfs zijne geliefkoosde boeken schijnen tegen zijne rust samen te spannen. Het schrijven zal misschien eene betere afleiding geven. Hij neemt pen en papier ter hand. De dichtgeest wordt vaardig over hem. Hij brandt van begeerte om alles wat hij in de laatste uren gedacht en gelezen heeft, tot een behoorlijk geheel te samen gesmolten, op het papier terug te geven. Als van zelven stroomen hem de woorden, de maat en het rijm toe, en eer de avond om is zijn de 27 coupletten vervaardigd, die wij onder den naam van het *Menschelijk Leven* kennen.

Een dichtstuk, waarin de dichter, beurtelings *Horatius*, *Ossian* [1]) en *Tasso* navolgende, alles wat hij treurigs op aarde heeft beleefd, al het smartelijke dat zijn hart heeft verscheurd, teruggeeft in bewoordingen en beelden, die bijna allen schooner zijn dan in de vreemde dichtstukken, waaraan hij de grondtrekken heeft ontleend; een dichtstuk, dat wel is waar als verscholen in de weinig gelezen *Honingbij*, door zijn tijdgenooten nauwlijks werd opgemerkt, maar dat, nadat er in het begin dezer eeuw door *Jeronimo de Vries* de aandacht op werd gevestigd, de bewondering van kunstrechter op kunstrechter heeft opgewekt. Terwijl wij het beleefd hebben dat in den wanmolen der kritiek zoo menige vroeger hoog vereerde litterarische schoonheid bijna geheel en al als kaf moest verstuiven, is de schoonheid van dit dichtstuk, voor zoo ver wij weten, nimmer aangevallen, maar is zijn lof tot in onze dagen

---

[1]) Reeds door prof. *Lulofs* is de Ossiaansche tint in dit vers opgemerkt, voornamelijk in de regels:

Wie komt daar aan vermoeid en neergebogen,
  Zijn wenkbrauw is gelijk aan 't ingaan van den nacht,
De glans der maan is in zijn oogen,
  Zijn kruin is 't zwerk met sneeuw bevracht.

Men leze vooral uit dit oogpunt den krijg van *Inisthona* en de gezangen van *Selma*. De woorden, de beelden, de vragende wendingen, alles herinnert in het *Menschelijk Leven*, zoozeer aan enkele stukken uit die gedichten, dat men wel tot het besluit moet komen, dat *Van Haren* is bekend geweest met *Macpherson's* verdichting, daar men zoo iets in zijne vroegere stukken niet aantreft.

steeds klimmende gebleven. Deze overmaat van lof maakt ons beducht voor een spoedig op handen zijnde reactie en deze zou te gevaarlijker zijn, daar zij, evenals zulks het geval is met de dichtstukken van *Bilderdijk* een geheimen bondgenoot zal vinden in de koelheid van het groote publiek tegenover dat dichtstuk. En men veroordeele deze koelheid niet al te sterk. Zoo lang men, gelijk meest geschiedde, in het gedicht een algemeene, in de lucht hangende klacht over het ijdele van al wat menschelijk is, zag, kon men er niets anders dan een flauwe nagalm van het „ijdelheid der ijdelheden" van den Prediker in vinden. Den blijgeestige moest het te somber gestemd zijn en den zwaarmoedige te oppervlakkig, daar toch alles in het stuk alleen betrekking heeft op de uiterlijke levensomstandigheden. De gemoedelijke vromen mochten met recht vragen: Heeft die man dan niets van een zieleleven, niets van een inwendigen kamp, behalve dien van jeugdige hartstochten, niets van een omgang met God te zeggen? Voor dezulken kan een *Feith*, als hij hun spreekt van eene algemeene vergankelijkheid des menschen, van een algemeene hoop van een leven na dit leven, als hij hen in hunne Gode en het eeuwige leven toegekeerde zijde aangrijpt, ten vriend zijn, maar een aan het uiterlijk blijvende hangen *Van Haren* moest hun geheel en al vreemd blijven. *Van Haren*, die in den godsdienst alleen het moedgevende en tot strijd aanblazend element schijnt op prijs gesteld te hebben, hij, die eens had gezegd:

De godsvrucht is aan geen traaghartigen beschoren
De godsvrucht woont alleen bij moed,

had zich nimmer gebaad in den zoeten stroom van het eeuwig vrouwelijke, die door het Christendom vloeit; van dat zachte gevoel, dat te midden van het ongeluk zich te meer aan God als aan een boezemvriend doet hechten; dat gevoel dat zoo menigeen juichen deed bij verdrukking en dat bij ons in enkele liederen van *Kamphuizen*, *Vollenhove* en het weinig bekende, maar daarom niet minder schoone *Nachtbepeinzing*, van *Van Merken* zich had geuit. Onze dichter zou misschien de woorden van zijn broeder,

Dat ongelukken
Die leeren onder God te bukken
Bewijzen zijner liefde zijn;

wel hebben willen onderschrijven, maar toch, er is een groote afstand tusschen dat gedwongen bukken en dat juichen in de verdrukking, dat psalmen zingen in den nacht, waarvan de gemoedelijke dichters zingen. Een dichter, die geen besef heeft van dit eeuwig vrouwelijk gevoel zal, als hij zich waagt op het gebied

van godsdienstige en zedelijke bespiegelingen, bij ons wel nimmer eenige kans hebben om populair te worden.

Beschouwd als een godsdienstige klacht over de ijdelheid des menschen, heeft dus het vers hoegenaamd geene waarde; de dichter deed dan ook verkeerd het den naam van *Menschelijk Leven* te geven. Hij had het *Mijn Leven* moeten noemen. Eerst dan, wanneer wij zoo als *Halbertsma* en daarna *Van Vloten* ons geleerd hebben, er alleen een schildering in zien van 's dichters eigen levenservaringen, krijgt alles een geheel andere kleur. Iedere regel krijgt dan eene nieuwe beteekenis. Dan ligt er kracht en klem in iedere zinsnede en ieder woord. Dan wordt het zoo echt tragische van het lied nog zeer verhoogd door het, als ik het zoo noemen mag, op hooge tooneellaarzen tredende slot, dat voorzeker meer uit de verbeelding dan uit godsdienstig gevoel is voortgevloeid. Dan toch eerst weten wij den stam voor goed geknakt als wij, terwijl hij met de kruin in het slijk ligt, hem hooren klagen, dat hij hier nimmer weder zal worden opgericht, maar dat hij door een wonderwerk in verre, verre gewesten, waarvan niemand weet, zal herbloeien. Aan een krachtigen geest als *Van Haren* moet het veel gekost hebben zulk een klacht te slaken en als eenigen troost te verkondigen een uitzicht op een leven hierna, dat hoegenaamd niet met het leven op aarde te samen hangt. Zulk een uitzicht, na zulk een klacht, teekent het niet een gemoedsbestaan, tot in zijn innigste wezen krank? De rauwe kreet des ongeloofs en der wanhoop verdient misschien de voorkeur boven zulk eene berusting.

Zeven jaren na het vervaardigen van dit gedicht zat *Van Haren* ('t was op den 4 Juli 1768) te *Henkenshage* in het midden van zijn gezin aan tafel. Na het eindigen van den maaltijd riep hij zijn hofmeester *Sikke Ludinga*, hem zeggende: *Sikke*, geef mij dat poedertje, dat daar in de kast ligt. *Sikke* bracht het poedertje, hetwelk zijn heer met een theelepeltje in een glas wijn omroerde en vervolgens opdronk. *Sikke* verwijderde zich. *Van Haren* bleef alleen in de kamer. Een uur daarna vond men hem in zijn stoel dood aan tafel.

Den Haag. Medegedeeld door T. N. VAN DER STOK.

EEN VOLKSZANGERES.

„De Russische bladen hebben onlangs den dood gemeld van Irene Fedorowna, in den ouderdom van vijf en tachtig jaar overleden, die bij haar leven haar landslieden in verbazing bracht door haar talent van lyrische en epische voor-de-vuist-dichteres. Zij was afkomstig van het district Uchutcha in de provincie Olonetz.

Deze arme en verlaten, spoorweglooze provincie is de eenige in Rusland, waar nog rhapsoden voorkomen, die het land doortrekken, alom hooggeacht door de boeren, wien zij de wonderlijke avonturen der helden van den cyclus van Kiew voordragen. Zij kunnen lezen noch schrijven, maar bewaren verscheiden tienduizendtallen verzen in hun geheugen. Niet zelden ontmoet men zulk een zanger, leunend tegen een izba, met de samengekomen boeren tegenover hem. Hij gewaagt van de afkomst van zijn geslacht en wat zij op den Russischen bodem verricht hebben, bezingt de oude voorgangers des volks, Lazarus, Alexis, Jozef, of draagt de martelaarsgeschiedenissen van de maand voor. Ook heeft hij bijzondere gezangen, waarmee hij aalmoezen vraagt.

Onder die landelijke dichters onderscheiden zich de vrouwen door de schier vrome toewijding, waarmede zij eindelooze gedichten sinds eeuwen van moeder op dochter overbrengen. In de dorpen laat men den rhapsode komen in dagen van rouw; hij neemt zijn intrek in het huis van den overledene, blijft staan voor den stoel, waarin hij gewoon was te zitten, en dicht voor de vuist een lofdicht op hem. Evenzoo wordt de rhapsode genoodigd op verlovingsfeesten, bruiloften en doopmalen.

Irene Fedorowna gaf al vroeg blijken van haar roeping. Wij weten daar niet beter een denkbeeld van te geven dan door de volgende passage aan te halen uit haar door haar zelf in verzen vertelde levensgeschiedenis:

„Mijn ouders, zonder rijk te zijn, bezaten eenig vermogen. Moeder, bewegelijk en steeds op de been, bakte en kookte voor twee en twintig zielen, stil voor zich heen, slechts enkel een woord zeggend. Vader, was niet kwaad maar zeer oploopend en schreeuwde vaak hard. Daar waren nog mijn broeder en mijn twee zusters..... Ik was

wakker genoeg, van alle markten thuis, zooals men zegt: ik dorschte, ik wande, ik maakte schoon. Toen ik acht jaar was, wist ik in welke vore en hoe ik zaaien moest; toen ik tien was, wist ik de paarden in de weide te brengen en ze er uit terug te leiden. Eens sloeg een paard achteruit tegen mij aan; ik viel en sinds ben ik mank.

Wat boeken aangaat, ik ben geheel niet geletterd: maar ik ben begenadigd met de gave. Alles wat ik hoorde, kende ik en zegde het na. Eens bij een bruiloft, ontbrak de ween-vrouw. De menschen zagen elkaar verslagen aan en iemand zei: „Maar Irene is er." En ik weende de tranen van de bruid, die haar ouders huis verlaat."

Irene huwde op negentienjarigen leeftijd. Na tien gelukkige iaren stierf haar man in den Kerstnacht. Een jaar daarna hertrouwde zij.

In 1867, toen haar naam reeds wijd en zijd verbreid was, wilde een folklorist, die door Uchutcha reisde, uit haar mond eenige gedichten verzamelen, die zij kende (lyrische zangen, fragmenten van heldendichten, godsdienstige liederen, ongeveer 60.000 verzen). Zij maakte groote zwarigheden, zeggend, „dat zij niet bekend was met de heeren," dat zij voor de boeren zong.

Toen zij later de belangrijkheid ingezien had om die zangen te bewaren, welke anders bestemd zouden zijn om teloor te gaan (want elk rhapsode, die lezen leert, verliest, volgens de overlevering, het geheugen en het onderwijs begint zich in de provincie Olonetz te verbreiden), leende ze zich tot al wat men wilde, dicteerde en gaf inlichtingen. Haar laatste levensjaren heeft zij doorgebracht te Sint-Petersburg, waar de heer Philippow, de welbekende folklorist, haar gastvrijheid verschafte."

Bovenstaand stukje is een vertaling van een artikeltje in de *Illustration* van 20 Januari 1900. Jammer dat het daarbij afgedrukte typische portret van de zangeres niet tevens kon worden overgenomen. Mijns inziens is het artikeltje — hoe blijkbaar onvolledig, en wellicht hier en daar onjuist de feiten er in medegedeeld zijn — overwaardig, dat vrienden der litteratuurgeschiedenis er kennis mede maken. Wellicht vindt een onzer beoefenaars van het Slavisch zich geroepen om ons van de merkwaardige Irene en van haar levensberoep iets meer degelijks mede te deelen.

Wat in West-Europa tengevolge van de zg. beschaving reeds sinds lang gestorven is, treft men in Oost-Europa vaak nog springlevend aan. Zoo schijnt het medegedeelde licht te werpen op den oorsprong van veel in de West-Europeesche litteraturen: heldendichten, heiligendichten, bruiloftzangen, lijkzangen, enz.

N. A. C.

Psychologie en Taal.

Den psychiater Flechsig vond, dat binnen de oppervlakte der groote hersenen zich vier samenhangende en begrensde onderdeelen bevinden, die onderling een overeenkomstigen anatomischen bouw vertoonen, doch zich daarin van de overige deelen der groote hersenen wezenlijk onderscheiden. Deze vier hersencentra, door Flechsig „geestelijke centra" of „centra van associatie" genoemd, zijn gelegen in de voorhoofdhersenen, in de slaaplobben, in de achterste schedellobben en in het zoogenaamne eiland. Door de buitengewone ontwikkeling van deze centra onderscheiden zich de menschelijke hersenen wezenlijk van die der dieren. De naam „centra van associatie" duidt aan, dat deze deelen dienen, om de verrichtingen der zintuigen tot hoogere „begrippen" en voorstellingen te associeeren, doch de eigenlijke wijze, waarop dat geschiedt, moet natuurlijk ook door Flechsig in het midden gelaten worden.

Bij het pasgeboren kind zijn de genoemde centra nog niet aanwezig. Eerst na verloop van maanden, als zich in de overige hersenmassa de mergzelfstandigheid meer ontwikkeld heeft, beginnen zij zich te vormen en begint het kind door middel daarvan te denken. De gewaarwording van den uitwendigen prikkel, dien de zintuigen ontvangen, wordt eerst in de centra van associatie, welke met die zintuigen door talrijke zenuwvezels in verband staan, in gedachten omgezet.

Hoewel ook hier die eigenlijke omzetting niet verklaard kan worden en in nevelen gehuld blijft, zoo hebben toch deze merkwaardige onderzoekingen over vele duistere punten een helderder licht verspreid. De geestescentra stellen den band voor tusschen de buitenwereld en ons bewustzijn. Zij zijn de dragers van alles, wat wij samenvatten onder ervaring, weten en kennis, wat wij beginselen en hoogere gevoelens noemen, en ook van de spraak. De beteekenis daarvan blijkt vooral uit hunne ontwikkeling bij het pasgeboren kind. Eerst nadat, bij het eindigen van de derde levensmaand, de zintuigscentra, zooals het gezichts-, het reuk-, het gehoor-, het tastcentrum, enz., die door Flechsig in zekeren zin tegenover de centra van associatie gesteld worden, volkomen ontwikkeld zijn, beginnen zich langzamerhand deze laatste centra te vormen, zooals hieruit blijkt, dat steeds meerdere zenuwvezels van de zintuigscentra in die nieuwe hersengebieden doordringen en dicht bij elkaar in de hersenschors eindigen.

Flechsig vond, dat in het geheel slechts één derde deel van de schorszelfstandigheid der groote hersenen in onmiddelijk verband staat met die zenuwvezels, welke zinsindrukken opnemen en overbrengen; twee derden van de schorszelfstandigheid hebben met die functie niets uit te staan, doch dienen slechts tot het hoogere doel der associatie.

Bij samengestelde geestelijke verrichtingen werken deze centra waarschijnlijk alle vier met elkaar samen, doch hun afzonderlijk bestaan blijkt juist bij pathologische toestanden, waarbij één der centra gestoord kan zijn, terwijl de de overige onveranderd kunnen blijven. Zoo kan de spraak verward zijn, terwijl de waarneming van de indrukken der buitenwereld nog ongestoord is, en omgekeerd kan de taal zuiver zijn, terwijl de voorstellingen aan volkomen waanzin doen denken. Het vermogen, om zijne kennis door de spreektaal uit te drukken, is dus blijkbaar aan een ander centrum gebonden dan het vermogen, om den natuurlijken samenhang der dingen te begrijpen.

Uit: Dr. A. J. C. Snijders,
De hersenen en het verstand, Tijdspiegel, April 1900.

Onderwijs.

Geen onderwijs is meer actueel dan technisch onderwijs, en te recht. Bij den enormen vooruitgang van nijverheid en kunst, van handel en verkeer in onze eeuw heeft er eene niet minder groote verdeeling van den arbeid plaats gegrepen en hebben toch omgekeerd de punten van aanraking der verschillende bedrijven zich vermenigvuldigd. De boer is koopman en fabrikant tevens; de fabrikant heeft kennis noodig van expeditie- en geldhandel, de koopman van handelsaardrijkskunde en geschiedenis en allen van staathuishoudkunde, enz., nog daargelaten den grooten invloed, welken de natuurwetenschappen uitoefenen op alle bedrijven. Waar het dus aan den eenen kant den geleerde onmogelijk is, meer dan één wetenschap grondig te beoefenen, hebben aan den anderen kant de mannen der practijk kennis te nemen van de resultaten veler wetenschappen, m. a. w. aan eene steeds voortgaande splitsing en specialiseering der wetenschappen paart zich eene klimmende behoefte aan encyclopedisch weten.

De oplossing dezer tegenstrijdigheid is de taak van het technisch onderwijs in zijn ruimsten omvang, en de wijze, waarop dit moet worden geregeld, houdt regeerders, denkers en practici bij voortduring bezig, zoowel bij ons als in den vreemde. Ik durf beweren, dat deze quaestie ten grondslag ligt aan den geheelen strijd op het gebied van lager, middelbaar en hooger onderwijs, behalve hetgeen betrekking heeft op den godsdienst.

Beschouwde men vroeger de classieke studiën — een weinig wiskunde inbegrepen — als den eenigen grondslag van algemeene ontwikkeling, langzamerhand zijn meer moderne wetenschappen haar aandeel in de

studiën komen vragen en thans zijn deze bezig de oudere zusteren te verdringen, niet — ten minste niet hoofdzakelijk — omdat men hare ontwikkelende kracht ontkent, maar omdat het leven eischen stelt, die beter door de jongere worden bevredigd, en te kort is, om alle te omvatten. Er dient gekozen te worden en „the struggle for life" — men moge het door schoone redeneeringen verbloemen — doet het technisch onderwijs kiezen.

Zoodanig heeft het technisch onderwijs langs de geheele linie de overwinning behaald, dat op het Nationaal Congres omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland, in 1895 te Amsterdam gehouden, in één der sectiën langdurig werd gedebatteerd over de vraag: beantwoordt het lager onderwijs (de volksschool) aan de eischen eener voorbereiding voor den aanstaanden werkkring van leerlingen, die geene andere school meer bezoeken?

Uit: L. van Zanten Jzn.,
Technisch onderwijs, Tijdspiegel, April 1900.

Het „Komische".

In de laatste jaren is het probleem van het lachen, dat „menschelijke in den mensch", — „le propre de l'homme" — van meer dan éène zijde op nieuw ter hand genomen. Psychologen van naam zijn met nieuwen ijver aan het werk getogen om het verschijnsel van het komische te ontleden, en beproeven nog steeds hunne scherpzinnigheid aan het vinden van wetten en formules die in de veelheid der komische effecten den gemeenschappelijken factor kunnen aanwijzen.

Zoo, behalve Dr. Lipps in zijn *Komik und Humor*, Eine psychologisch-aesthetische Untersuchung, en in de *Philosophische Monatshefte* XXIV en XXV, mijn ambtgenoot prof. Heymans, in het *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane* XI en XX, de Franschen Mélinand, in de *Revue des Deux mondes* van 1 Februari 1895, en Bergson in de *Revue de Paris* van 1 en 15 Februari 1900. Aandacht verdient ook het hoofdstuk aan het komische gewijd in de *Problêmes d'esthétique et de morale* (blz. 81 vlgg.) van onzen landgenoot, den heer Herckenrath.

Van de vele formules uit het boek van Lipps noteer ik hier deze: „Ein Groszes schrumpft zu einem Kleinen zusammen" (bl. 39). „Ein Etwas wird zu einem Nichts. Dies ist der Grund aller Komik" (bl. 45). „Im dem Kontrast zwischen dem Erwarteten und dem relativen Nichts das dafür eintrat, lag jederzeit der ganze Grund der Komik" (bl 51). Kort en duidelijk is ook de formule van Kant: „Die Komik entsteht aus der plötzlichen Auflössung einer Erwartung in Nichts" (ibid. bl. 40).

Deze theorie van Lipps, waarbij prof. Heymans zich, in hoofdzaak,

heeft aangesloten, heeft o. a. ook dit voordeel, dat zij eene psychologische verklaring geeft van de vroolijkheid, de pret, door het komische gewekt, en waarvan het lachen de physiologische reflex is. Die verklaring komt hierop neer: door de gespannen verwachting van iets groots wordt veel psychische energie „in Anspruch" genomen; loopt die verwachting nu op eenmaal uit op de waarneming van iets geheel onbeduidends, dan wordt een goede dosis energie plotseling beschikbaar; want voor het onbeduidende is de psychische energie natuurlijk op verre na niet in diezelfde mate noodig; dit onverwacht vacantie-krijgen wekt op eens een sterk gevoel van behagelijkheid. Denkt men zich die energie als een ruimte die door de verwachting geheel gevuld wordt, dan kan men zeggen, dat de komische indruk bestaat in het plotseling leeg worden van die ruimte, waarin het relatief nietige zich nu vrij en spelend kan bewegen. (Zie o. a. t. a. p. blz. 411.) Door deze psychologische verklaring van het komisch effect wordt Lipps' karakteristiek van het komische zeer sterk bevestigd.

Uit: Prof. A. G. van Hamel,
De lach van Rabelais, De Gids, April 1900.

Dichters en Rhetorici.

Men zal zien, dat nauwkeurigheid en natuurlijkheid onafscheidelijk te zamen gaan, dat de dichter die ziet, tegelijkertijd ook de dichter is die hoort.

De dichter die ziet. Een rhetoricus ziet niet, een rhetoricus schikt. Een rhetoricus, die schrijven gaat, zegt niet de schoone dingen en hun onderlinge gelijkenissen, die hij zag en gevoelde om zich henen of in de wereld van zijn verbeelding, frisch en oorspronkelijk; een rhetoricus rangschikt en combineert en vervormt de beeldspraak en de rhetorische figuren, die uit den schat van het door vroegere dichters zelf-geziene en gezegde, langzamerhand stabiel zijn geworden en verdord tot een dichterlijke taal.

Neen, de rhetoricus ziet niet, maar daar is ook geen rhetoricus die hoort. Wèl de groote bewegingen van zijn opgewonden ziel, wèl het breedzwaaiende gebaar van den hartstocht die naar buiten slaat, daarvoor is hij ontvankelijk en die vindt men dan ook dikwijls in zijn werk terug; maar niet het fijn-genuanceerde van de klanken naast elkaar, niet het trillen en het lichten van de woorden, ieder op zijne eigene, hem alleen passende plaats, niet de vertastbaring van het intiemste leven van de ziel, die ieder goed vers tot iets zóó innigs maakt en zóó gevoelds, iets zoo teederfijns, dat het op een levend organisme gelijkt. Rhetorici kunnen zeer intellectueel wezen, artistiek zijn rhetorici nooit.

W. Kloos,
Veertien jaar Litteratuur-geschiedenis.

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

Lees- en Taalboek, voor Hoogere Burgerschool en Gymnasium, Normaal- en Kweekschool. Door J. H. van den Bosch en J. L. C. A. Meijer, Leeraren te Gouda en te Helmond. 1ste dl. Tweede, omgewerkte druk. Kemink & Zoon, Utrecht 1900. —

„Het verheugt ons dat van dit Leesboek de twede druk nu mag verschijnen. Wij mogen volharden in ons geloof dat de tijd voor een Moedertaal-onderwijs uitgaande niet van het iedee ener aparte „Schrijftaal" maar van de Algemene beschaafde Taal die ook in ons denken en spreken is, uitgaande ook van de klank en niet van het teken, gekomen is, zo goed als hij gekomen is voor het onderwijs in de „Moderne talen." Met gerustheid wagen wij het dan ook, om in deze twede druk het denkbeeld van het nieuwe onderwijs zich verder te laten realiseren. En terwijl we herinneren dat er een, van de uitgever gratis verkrijgbare *Inleiding* op dit boek bestaat, vragen we verlof om in 't kort rekenschap af te leggen van de vorm, waarin het tans verschijnt.

Het Leesboek voor de laagste klasse heeft geen eigenlijk „littérair" karakter; het blijft zoveel mogelik binnen de kring van de Algemene Beschaaafde Gesproken taal. De lektuur moet dààrtoe strekken, dat de opwassende kleine mensen de eenvoudige maar rijke taal van de grote gemeenschap die in hunzelf zich ontwikkelt, tot bewustzijn komt. Uit dit boek moet gekend kunnen worden, de taal waarin de meesten zich eenmaal zullen moeten uiten, als hun uitingen het stempel van echtheid zullen vertonen en deel zullen hebben aan de klassieke eigenschap van de juistheid.

De aksentoefeningen zijn nu ook aksentbeschouwing geworden en gelijk het naar onze opvatting behoort, in de eerste helft als lessen opgenomen.

De gehele aksent-les heeft nu een ander karakter gekregen.

Hebben de leerlingen enig begrip van aksent en ritme verkregen en is hun gevoel daarvoor in de leesles en door veelvuldig „aksentueren" (een oefening in de *Inleiding* beschreven) bezig zich te ontwikkelen, dan kan men tot het interpungeren overgaan. Wat de

interpunksie aangaat, moeten we het volgende opmerken en mee-delen. De tijd van de dogmatiese schrijftaal interpunksie is nu wel voorbij. Zomin als spelling zuiver foneties zijn mag, zomin ook interpunksie. Maar terwijl ze vóór de dagen van de Romantiek een redekunstige ontleding „en action" was geworden, zo neigt ze nu naar het punctiese.

Waar het op aankomt is, niet de leerlingen dogmaties een doktrinaire leer in te prenten, maar hun het leesteken zelfstandig en met besef van wat ze doen, te leren gebruiken.

Zolang de Vereenvoudigde Spelling noch niet op de scholen is toegelaten en op de Lagere School noch niet geleerd wordt, zal het Leesonderwijs dat wij wensen te geven, met de beschouwing van de vormen der Levende taal nauw verbonden zijn; ja dit laatste zal, daar de leerlingen zoals we ze krijgen, zich de vormen van hun eigen spreken volstrekt niet scherp bewust zijn, een noodzakelike propedeusis moeten worden voor het eerste.

Zo is nu, naar we hopen, ons Leesboek een *Taalboek*, en dit Taalboek *een stelselmatig Leerboek* voor het Lezen geworden. Hierbij is ook de volgorde van de stukken veranderd, ze is nu noch minder willekeurig dan eerst.

Noch strenger hebben we ons gedragen naar de eis, dat de stukken in de smaak moeten vallen van de meerderheid dier elf-, twaalf-, en dertienjarigen (kinderen immers noch) die onze eerste klasse vormen.

Het *Aanhangsel* bevat nu een overzicht van de Grammatika die wij in de eerste klas behandelen; de oude Grammatika wordt daarbij niet genegeerd maar van het standpunt der nieuwe bezien. Zeer welkom zou velen van ons een van de Levende taal uitgaande Grammatika zijn, waarin het verband van de noch in zwang zijnde spelling en van velerlei van de Levende taal afwijkend taalgebruik, met de oudere taal werd aangewezen. Zulk een Grammatika is er noch niet. We vertrouwen, dat de vakgenoten de uitgewerkte hoofdstukken die we hierbij aanbieden, vriendelik zullen willen aannemen."

Uit de Inleiding nemen we dit met instemming over.

B. H.

A New English Grammar, Logical and Historical, by HENRY SWEET, M. A. PH. D. Part II, Syntax. — Oxford, Clarendon Press. *f* 2.30.

Het eerste gedeelte van deze Spraakleer verscheen in 1892; dit tweede deel in '98. Het laatste houdt in de Syntaxis: en wel wat Sweet daaronder verstaat: wat hij noemt „formal syntax". Hij sluit daarvan uit alles wat in het woordenboek te vinden is, b.v. het gebruik van voorzetsels, enz., en op deze wijze is 't hem gelukt de hele syntax (d. i. *zin- en woordvolging*) te omvatten in 137 bladzijden.

Het is in geen geval de bedoeling van Sweet om vormleer en

syntaxis afzonderlik te doen onderwijzen. In zijn „First Steps in Anglo Saxon" behandelt hij vormleer en syntaxis samen. Als ik mij niet vergis wil hij in plaats van syntaxis ondergeschikt (van de vormleer) te beschouwen, in sommige gevallen met syntaxis beginnen, en er is geen reden waarom de beginselen der syntaxis niet tegelijkertijd met de vormleer geleerd zouden worden.

In Beyer en Passy's *Elementarbuch des gesprochenen Französisch* vinden wij onder het lidwoord eerst de vormen (la mEEr, le pEEr, dy pEEr), en onder *gebrauch* geven de schrijvers de syntaxis van 't bep. lidw. Bij het behandelen van het werkwoord krijgen wij eerst al de vormen samen — de omschrijvende vervoeging evengoed als de verbuigingsvormen — en dan volgt syntaxiaal *gebrauch*.

Op deze manier heeft Sweet ook gehandeld.

De vertraging bij het verschijnen van dit 2de deel is toe te schrijven aan verschillende omstandigheden. Het 2de deel is in alle opzichten een vervolg van 't 1ste deel. Met Sweet's „Complete English Grammar" hebben wij een monumentaal werk. In dit boek behandelt S. de syntaxis op een manier geheel en al verschillend van wat wij vinden, zelfs in de beste Engelse Spraakkunsten. In de meeste is de syntaxis zeer gebrekkig behandeld en daarom is het dat eene grammatica (geschreven door een Engelsman voor Engelsen) van zeer weinig nut voor vreemdelingen is. De *Historical Outlines of English Syntax*, door Leon Keller, 1892, als vervolg van Dr. Morris' *Historical Outlines of English Accidence*, zijn beiden tans verouderd.

Een Engelse Spraakkunst die geen kennis neemt van Duitse, Hollandse en Deense werken is van geen belang. Wanneer ik in de voorrede van een Engelse Grammatica lees de namen van *Latham*, *Blair*, *Merris*, *Mason & Co.*, maar geen melding vind gemaakt van *Koch*, *Paul*, *Schmidt*, *Sievers*, *Stoffel*, *Maetzner*, *Jespersen*, *Storm*, *Western*, *Bekke & Co.*, leg ik na 't lezen van de „Preface" het boek neer.

Op dit ogenblik is geen Engelsman in staat om als Dr. Sweet een Spraakkunst der Engelse taal te schrijven. Zijn uitgebreide kennis van het Engels in de verschillende tijdperken is eenvoudig ongeëvenaard. Evenals zijn belezenheid in de wetenschap van verwante talen.

Zijn „New Grammar", Part. I is nu al 6 jaar lang uitgegeven, en wij weten zeer goed dat dit werk is een *revelation* geweest voor de meesten van ons.

Het 2de deel, Syntaxis, waar wij nu de aandacht op vestigen, is het meest *suggestive* werk dat ik ken. In 137 bladzijden (608 paragrafen) krijgen wij een volkomen inzicht in de bouw van Engelse zinnen. De volgorde der woorden is op een meesterlike manier behandeld en de aandacht wordt vooral gevestigd op het verschil van betekenis dat het gevolg is van geringe veranderingen in de zinsbouw; *formal syntax* en *logical syntax* zijn hier

vermengd. Maar Sweet houdt het vaak voor uitgemaakt dat de taalverschijnselen van het *forual* gezichtspunt bij de lezer bekend zijn, en daar hij deze verschijnselen in het eerste deel behandeld heeft, handelt dit tweede deel hoofdzakelik over logiese groeperingen.

Vóór Sweet heeft G. von der Gabelentz het verschil tussen *formal* en *logical*, of, zoals hij zegt, *analytic* en *synthetic* spraakkunst uitgelegd. In zijn grote *Chineesche Spraakkunst*, meen ik, dat hij dit verschil omstandig behandeld heeft. Een regel zonder voorbeeld is van geen prakties nut; het is een abstractie die in geen verband staat met iets in de taal zelve.

Vele van de oudere taalkundigen beschouwden de voorbeelden van minder belang, terwijl zij alle zorg besteden in het nauwkeurig vaststellen van de regels. Tans beginnen wij te beseffen dat het eerste doel van taalkundige studie is niet het leren van de regels, maar een prakties inzicht in de taal zelve; de ware verhouding tussen regel en voorbeeld is juist het tegenovergestelde: in plaats dat de voorbeelden de regels verduideliken, behooren de regels „Stepping-stones" te zijn voor het begrijpen der voorbeelden — en ik denk dat de hoogste lof die wij Sweet's „Syntaxis" kunnen geven is, dat indien de leerling de voorbeelden terdege kent, hij, als hij wil, de regels vergeten kan of ze als overbodig beschouwen.

Of de regel vooraf gaat of volgt op het voorbeeld is van geen belang; wat de leerling te begrijpen heeft is de wederkerige verhouding. In Sweet's boek staat de regel eerst; maar regel en voorbeeld zijn vermengd en de verzameling van voorbeelden is waarlijk phenomenaal.

Het verschil tussen Oud- en Nieuw-Engels is behandeld. Hij onderscheidt verschillende soorten *sentence order*. Zoals *broken order* die in het Oud-Engels vaak voorkomt, b.v. *Swiþ micle meras fersće* = N.-E. „Very large fresh-water-lakes". Het hedendaagse Engels geeft de voorkeur aan *suspensiveness*, en de logiese geest van de taal is tegen *broken order*. *Cross order*, *front order* en *group order*, zijn behandeld en met voorbeelden opgehelderd. *Sentence stress* en *intonation* worden daarna met de nodige voorbeelden verduidelikt, in één woord alles wat nodig is voor de leerlingen te weten, aangaande het weglaten van het lidwoord, het gebruik der hulpwerkwoorden, de tijden der werkw. etc. zal hij in dit boek vinden. Hij zal ook vinden — en dit is van groot belang — de *rede* van elke regel, want zo als wij gezien hebben, Sweet verenigt logies en *formal* Syntaxis.

Het is onmogelik dit werk in extenso te resenceren; ik wil het alleen aanbevelen aan alle taalleraren. Dat het door de Clarendon Press is uitgegeven is voldoende waarborg voor de uitvoering van het werk. Men vind een veelomvattende inhoudsopgaaf, wat van groot gemak is.

Van de voorbeelden heb ik al gesproken, Sweet geeft voorbeelden bij elke regel. Wat overbodig is voor de ene leerling, kan wel

wenselik of zelfs nodig zijn voor een andere. Hij heeft de Duitse schrijvers zorgvuldig bestudeerd, maar in zijn stijl heeft hij ze niet gevolgd. Duitse geleerden tergen de lezer maar al te vaak door een halve bladzijde vol te schrijven over een waarheid als een koe, waar slechts twee woorden nodig zijn om het duidelik te maken; dan krijgen wij een reeks van abstracte algemeenheden, geüit in een taal die moeilik te begrijpen is en zonder een enkel voorbeeld om ons de zaak te vergemakkeliken. 't Is jammer dat vele Duitse schrijvers zich in deze ingewikkelde en moeilik te begrijpen taal uitdrukken. Zij weten zeer goed dat wij ze moeten bestuderen, maar waarom geven ze ons zo veel onnodige moeite? Eén voorbeeld kan volstaan: Ik ken geen beter werk over de phonetiek dan Klinghardt's „Artikulations- und Hörübungen", maar de zinnen zijn vaak zo lang, en zo moeilik te begrijpen, dat wij ze drie- of viermaal moeten overlezen voor dat wij de betekenis vatten. Het is waar, wij zijn meer dan beloond voor de moeite wanneer wij de schrijver eindelik begrijpen, maar waarom zo'n onnodig verlies van energie ons op te leggen? Sweet, evenals de meeste Engelse en Amerikaanse schrijvers, is in zijn stijl zo klaar als kristal. „He that runs may read." —

Bovendien weet Sweet heel goed dat beknoptheid wenselik is in een spraakkunst en vooral in een boek zoals dit dat hoofdzakelik als een „book of reference" bestemd is. Met volledige verklaring en verduidelijking zorgt hij er wel voor dat het ook beknopt is — zoveel als bestaanbaar is met duidelikheid.

Zw. B. C. B.

Boon's geïllustreerd magazijn, No. 7, Dl. II. Uitgave van N. J. Boon, Amsterdam. — Prijs 35 cent. Abonnement per 12 Nos. f 3.90.

Ergens las ik dat dit Tijdschrift een sterke konkurrent zou worden van Elzeviers Maandschrift.

En nu ik wat verschenen is vergelijk met enige jaargangen van Elzevier, heeft dit wel wat voor anders. De medewerkers staan beter aangeschreven in de litterère wereld. Maar — ze worden daarom nog niet meer gelezen onder 't publiek. Wat in Elzevier voorkomt van onze schilders, is zeker nog het beste dat verschijnt, en heeft in *Boon* geen even-waard stuk. Zo is er meer. Maar Boon heeft ook veel voor bij Elzevier. 't Is een goedkoop tijdschrift (f 3.90, voor 12 Nommers elk met ± 112 bladzijden). Dan, de illustraties zijn zeer mooi. 't Is een tijdschrift vol afwisseling, zo dat elk wat wils krijgt: zie de inhoud die hier volgt, maar 'ris na van de drie verschenen afl. van dit nieuwe jaar:

Het Nederlandsch Sanatorium te Davos-Platz. Uit mijn reisboek door G. van Hulzen: Davos. Het Nederlandsch Sanatorium, geïllustreerd naar foto's — De Zuidpool-Expeditie van de „Southern

Cross" door George Newnes, Bart, geïllustreerd naar foto's. — De Nieuwjaarswensch. — Verdeelde Plicht, novelle van Thérèse Hoven. — Gekroonde Hoofden: Koningin Elisabeth van Rumenië, (Carmen Sylva). H.H. M.M. Isabella en Christina van Spanje door Louise Stratenus, geïllustreerd naar foto's. — Struisvogels. Eene wandeling door eene Californische Struisvogelhoeve, geïllustreerd naar foto's. — Het Geheim van de Emu-vlakte, door L. T. Meade en Robert Eustache, geïllustreerd. — Versierde Rijwielen, eene herinnering aan het afgeloopen jaar, geïllustreerd naar foto's. — De Pleegzoon der Wenderlins, door Wilhelmina von Hillern-Bireh. — Voordrachten, Monologen, Dialogen, Salonstukjes en Verzen: De voorstelling aan 't Publiek, naar 't Italiaansch door J. A. Holtrop, geïllustreerd naar foto's. Op de Machine, door J. A. Holtrop. Ellendig, door J. A. Holtrop. Moordenaar, monoloog Coquelin Cadet naverteld door J. A. Holtrop. Oranje-Vrijstaat en Transvaal door W. C. Ketelaar. — De ingestorte huizen aan de Ceintuurbaan te Amsterdam. — Het sterkste schip ter wereld. Eene beschrijving van de Russische stoomboot en ijsbreker „De Ermack" den grootsten en krachtigsten ijsbreker, die tot nu toe gebouwd werd, geïllustreerd naar foto's. — Een trouw vriend. — De Meester van Croxley, door A. Conan Doyle, geïll. Ie en IIe deel. — Liefde, door G. H. Priem, geïllustreerd. — De strijd der Tongvallen, bewerkt door Picolo, geïllustreerd. — Het kleine Prinsesje. — Verhalen van de vereeniging voor ernstige ziekten: I. De moorddadige stoel, geïllustreerd. — De schildpad, geïllustreerd naar foto's. — Generaal Van der Heijden, (In Memoriam), d. N. van Harpen, geïll. n. foto's. — Mevrouw S. Pauwels—Van Biene 1875—1900, d. J. A. Holtrop, geïll. n. foto's. — Gered. — Ware gebeurtenissen uit de Dierenwereld, bew. d. Holda: III. Eene Hondengeschiedenis, geïll. — Torpedo's door licht gestuurd, d. R. H. Mere, geïll. — De hedendaagsche kunst van zelfverdediging, geïll. n. foto's. — Een maalfeest in Indië, d. Dr. Blanda, geïll. naar foto's. — Drie Gratiën. — De handen van Napoleon, mijn grootvader naverteld d. Georges Barral, geïll. — Onderzoekingen naar de vallende sterren met den luchtballon, geïll. n. schetsen, door Henri Dumoutet. — Het gebed der Boeren in het kamp om Ladysmith. — Voordrachten, enz.: Sport, oorspr. blijspel in één bedrijf door J. Eysten.

U. F.

De Neven.

Bij A. Versluys te Amsterdam is de vijfde druk verschenen van *De Neven,* het bekende blijspel van P. T. Helvetius van den Bergh.

De eerste druk is van 1837. Zestig jaar geleden stootte men zich minder dan nu aan die rijmende blijspel-alexandrijnen, aan uitdrukkingen als „zoo de freule

uw lot wil kroonen" (voor: met u trouwen wil); aan een briefje al het volgende, geschreven door een deftige baron aan 'n kennis:

„Gewis heeft m' u berigt gegeven,
Dat Eduard in 't water viel;
En Frans, uw neef, hem redde ['t leven
Die daad bewijst een eed'le ziel,
En zulk bewijs bedriegt ons zelden.
Ik wilde als vader, hem vergelden,
En schonk hem reeds een waardig [loon.
Hij mint Julie, 't is mij gebleken,
Julie mint hem; hij zij mijn zoon.
Ik kom deez' morgen zelf u spreken,
Na twaalven, vroeger zoo ik kan.
Vaarwel,
Uw' vriend
Van Zevenvan.

Maar niettegenstaande deze en honderd andere onnatuurlikheden ligt er meestal veerkracht in de dialoog, en hebben *De Neven* iets fris, waardoor de opgang die ze maakten, altans gedeeltelik, is te verklaren.

Daar komt bij, dat er weinig ernstige concurrentie was voor 'n blijspelschrijver. —

De nieuwe uitgave mist inleiding en aantekeningen.

De korreksie is over 't geheel nauwkeurig. Jammer dat er 'n paar maal 'n woord is uitgevallen (op pag. 19 en 38).

K.

Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden, naar hunnen oorsprong en beteekenis verklaard door Dr. F. A. Stoett. — Zutphen, W. J. Thieme & Cie. 1900.

„Dit werk zal bevatten meer dan 2000 spreekwijzen, spreekwoorden, gezegden en uitdrukkingen, die in de schrijftaal of in de spreektaal, ook in die van het volk, gebruikt worden en naar wier oorsprong en juiste beteekenis menigeen tevergeefs heeft geraden of gezocht, uit gebrek aan kennis van de oudere taal, uit te weinig belezenheid in vroegere geschriften, vooral kluchten en pamfletten, uit onbekendheid met de verschillende dialecten, met oude zeden en gebruiken, met het vroegere rechtswezen, met het zeewezen, met het oude volksgeloof, met sprookjes en vertellingen, enz., waaruit tal van uitdrukkingen en gezegden moeten worden verklaard.

Langs historischen weg heeft Dr. Stoett getracht zijne verklaringen te geven door na te gaan hoe oud de spreekwijze is, in welke gedaante zij in vroegere geschriften van de middeleeuwen af tot nu toe voorkomt, welke veranderingen zij heeft ondergaan, en welke beteekenisontwikkeling zich in verschillende tijden voordoet. Eene afdoende verklaring te geven van alle uitdrukkingen was wel niet mogelijk en kan ook niemand verlangen, daar dikwijls het aantal bewijsplaatsen, groot genoeg om met eenige zekerheid eene conclusie te

trekken, ontbreekt. In dat geval is toch opgegeven de oudste vorm, waarin zij wordt aangetroffen en meermalen de vermoedelijke richting aangegeven, waarin de oplossing kan worden gezocht.

Van hetgeen in verschillende tijdschriften en woordenboeken, ook de bijbelsche, over den oorsprong van verschillende uitdrukkingen, enz. wordt medegedeeld, is na nauwgezette overweging alleen datgene overgenomen wat den toets der critiek kon doorstaan, met vermelding van de bron, waaraan de verklaring is ontleend.

Vooral de vergelijking met synonieme zegswijzen in die dialecten hielp den oorsprong vinden van veel, wat tot nu toe onverklaarbaar was.

Het is 't eerste wetenschappelijk spreekwoordenboek, dat in ons land verschijnt." *Voorbericht.*

[Wij komen later uitvoerig op dit belangrijke werk van studie terug.
RED.]

Litterair Universum. — Haarlem, Gebroeders Nobels.

„Dit is een navolging van den door *Geh. Hofrat Prof.* J. Kürschner uitgegeven „*Bücherschatz*", en het doel dat met deze uitgave beoogd wordt, is, een *waarlijk goede, in elk opzicht uitmuntende* ontspanningslectuur voor alle kringen toegankelijk te maken.

De inhoud bestaat hoofdzakelijk uit pennevruchten van hedendaagsche schrijvers uit alle landen, zonder echter op richting of tendenz te letten, moderne auteurs waarlijk populair te maken.

De eerste jaargang zal uit 24 rijk geïllustreerde deeltjes bestaan, elk van 120—128 bladzijden. De prijs is 25 cents; bij inteekening op den geheelen jaargang (24 deeltjes) f 4.80."

Een 16 nommers zijn al verschenen; en worden veel gekocht. Zij bevatten: *Beate*, roman van Spiridion Gopcevic. — *Len Gansett*, roman van Opin Read, uit het amerikaansch. — *Onder ons*, roman van Leop. v. Sacher-Masoch, uit het duitsch. — *Een wildzang*, rom. van. Mrs. Hungerford, uit het engelsch. — *Goud en eer*, roman van Otto M. Moeller, uit het deensch. — *De tooneelspeelster*, door A. Freiherr von Perfall, uit het duitsch. — *De IJsland-visschers*, roman door Pierre Loti, uit het fransch. — *Een moderne demon*, door Ant. Andrea, naar het duitsch. — *De prinses van Alaska*, roman door R. Henri Savage, uit het amerikaansch. — *Geesten van onzen tijd*, roman door Ch. Zoeller-Lionheart, naar het duitsch. — *Een balnacht*, roman van Carit Etlar, uit het deensch. — *Juanita la Larga*, roman door Juan Valera, uit het spaansch. — *Een duel*, roman van A. P. Tschechow, uit het russisch. — *De kasteleinsdochter*, roman van Fanny Klinck-Lütelsburg, uit het duitsch. — *Het huwelijk van baron von Szabolcs* en *Sirius*, romans van Frans Herczeg, uit het hongaarsch. — *Het bankbiljet van een millioen pond* en andere verhalen van Mark Twain, uit het amerikaansch.

U. F.

NIEUWE boeken:

AUGUST NIEMANN, *Pieter Marits.* Lotgevallen van een Transvaalschen boerenjongen. Met 16 platen. 4e dr. Afl. 5 en 6. Amsterdam, Gebr. Koster. 8°. (Blz. 193—288). Per afl. f 0.10. (Kompl. in 15 afl.)

Bibliotheek voor de Indische jeugd. Red.: P. J. van Ravensteijn. Serie C. Deventer, Æ. E. Kluwer. 8°. Per dltje., geb. f 1.60: No. 2. TH. J. A. HILGERS, *Vacantie-herinneringen uit Java's kinderlanden.* (III, 175 blz., m. 4 pltn.). No. 3. TH. J. A. HILGERS, *De poesaka of het wonderwapen van de javaansche familie.* (III, 162 blz., m. 4 pltn.).

De Kindervriend, onder redactie van J. Stamperius. Leiden, A. W. Sijthoff. Gr. 8°. Per jrg. (6 dln.) f 3.—; geb. 4.50: III. LOUISE AHN-DE JONGH, *Fortuno* (III, 70 blz., m. afb. en 2 pltn.).

FRANS VAN CUYCK, *Hartstocht.* Drie novellen. Gent, J. Vuylsteke. 8°. f 1.25. Uitg. v/h. Taalverb., no. 15.

Detective-romans (Amerikaansche). Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.30; geb. f 0.90: No. 8. JULIAN HAWTHORNE, *Onschuldig veroordeeld,* Vertaald door C. A. v. G. V. (218 blz.)

Warendorf's Novellen-bibliotheek. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90: No. 121/22. JUSTUS VAN MAURIK, *Malle minnetje.* (96 blz.).

Voor den coupé. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90. No. 78. *Van Amsterdam naar Londen,* door I. B. (47 blz.).

Tooneelstukjes voor dames. 1e serie. Culemborg, Blom en Olivierse. 8°. Per serie (6 nrs.) f 2.50, afz. nrs. f 0.75. No. 5. Mej. H. Wisselink, *Het jaar* 2000. Blijspel in één bedrijs. [7 d.]. (40 blz.).

L. D. J. REESER CUPERUS, *De student buiten.* Kluchtspel in één bedrijf [7 h., 3 d.]. Zaandijk, J. Heijnis Tsz. Kl. 8°. (64 blz.). f 0.60.

De Komiek. Nieuwe serie van voordrachten voor bruiloften. Alkmaar, P. Kluitman. 8°. Per nr. f 0.10.

L. F. KRIPS, *Siebe en Miebe Mol.* -- *Domme setten.* Twa foardrachten. Bolsert [Bolsward], Westerbaan & Pekema. 8°. (11 blz.). f 0.25.

WALING DYKSTRA, *De Fryske husfreon.* Rym en onrym ut earder en letter tiid, 1900. Afl. 2. Ljouwert [Leeuwarden], R. van der Velde. 8°. (Blz. 49—96). Per dl. (6 afl.) f 1.50.

L. DE VRIES, *Taaloefeningen.* — Groningen, P. Noordhoff. 8°. (176 blz.) f 1.—.

Klassiek letterkundig Panthéon. P. C. HOOFT's *Warenar.* Met inleiding en aanteekeningen van Dr. J. Bergsma. Zutphen, W. J. Thieme & Cie. Gr. 16°. (108 blz.). f 0.30.

Vivat's geïllustreerde Encyclopedie. Verklarend en beschrijvend woordenboek, naar de nieuwste bronnen bewerkt door J. Kramer. Afl. 14. Amsterdam, Uitgevers-maatschappij „Vivat". Roy. 8°. (Dl. I: blz. 209—224). Per afl. f 0.10.

W. Braune, *Abriss der althochdeutschen Grammatik.* Mit Berücksichtigung des Altsächsischen. Halle, Max Niemeyer. Gr. 8°. M. 1.50.

W. Keller, *Die litterarischen Bestrebungen von Worcester in angelsächsischer Zeit.* Straszburg, Karl J. Trübner. Gr. 8°. M. 2.50.

Tijdschr. De Drie Talen, voor hen die zich willen oefenen en verder bekwamen in de Fransche, Duitsche en Engelsche taal, onder hoofdredactie van C. A. Hofman, 's-Gravenhage, voor het Fransch, R. Dijkstra, Amsterdam, voor het Duitsch, en L. P. H. Eykman, Amsterdam, voor het Engelsch, met medewerking van verscheidene erkende deskundigen. — Groningen, P. Noordhoff.

J. G. Freson, *Terre germanique.* Études sur l'art, les mœurs, la politique. Bruxelles, Oscar Schepens & Cie. In-8. 3 fr.

J. B. Meerkerk, *Over Poëzie, Inbeelding en Paedagogiek.* Eenige woorden aan enkele dichters, critici en leeraren. — Groningen, P. Noordhoff. Gr. 8°. (32 blz.) f 0.25.

Th. Kerrl, *Die Lehre von der Aufmerksamkeit.* Eine psychologische Monographie. Gütersloh, C. Bertelsmann. 8°. M. 3.—; geb. M. 3.60.

J. Verest, *Manuel de Littérature.* Principes, faits généraux, lois. Bruxelles, Oscar Schepens & Cie. In-12. 3 fr. 50.

H Laehr, *Die Literatur der Psychiatrie, Neurologie u. Psychologie von* 1459—1799. Berlin, Georg Reimer. Gr. 8°. 3 Bde. M. 80.—.

Pädagogisch-psychologische Studien. Hrsg. v. M. Brahn. 1. Jahrg. 1900. 1. Nr. Leipzig, Ernst Wunderlich. Gr. 4°. Jährl. (12 Nrn.). M. 2.—.

Dr. G. Luchtmans, *Schoolgeneeskunde en volksgezondheid.* 's-Hage, Drukkerij „Vrede". 8°. (128 blz.). f 0.60.

Nieuwe Drentsche Volksalmanak. 1900. Orgaan der Commissie van bestuur over het provinciaal museum van oudheden en geschiedkundige voorwerpen in Drenthe. 18 jrg. Assen, Van Gorcum & Co. 8°. (238 blz., m. 2 pltn.). f 1.50.

Betrekkingen voor vrouwen [onder redactie van] Johanna van Woude. Amsterdam, L. J. Veen. 8°. Per dltje f 0.30: X. *Type-writing,* door Jo Brouwer. — *De vrouw ambtenaar ter secretarie.* (36 blz.). XI. *Journaliste,* door J. B. de Gou. (29 blz.).

W. E. Griffis, *American in Holland.* London, Gay & Bird. Gr. 8°. 6 sh. net.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, April 1900, o. a.: Dr. H. J. Boeken, Drie Sonnetten. — Willem Kloos, Liefde. — Willem Kloos, Stadsavond. — Willem Kloos, Zuid-Afrika. — W. van Meurs, Aan Liduïne. — Dr. J. B. Schepers, Bragi. — Jeanne Reyneke van Stuwe, Een liefdes-geschiedenis II. —

De Gids, No. 4, April 1900, o. a.: Augusta de Wit, Orpheus in de dessa. — Prof. A. G. van Hamel, De lach van Rabelais. (Dr. H. Schneegans, Geschichte der grotesken Satire. Th. Lipps, Komik und Humor.) — Hélène Lapidoth-Swarth, Verzen. — Letterkundige kroniek. (Stijn Streuvels: Lenteleven; De oogst; Zomer-Zondag.) —

Woord en Beeld, Maart 1900, o. a.: Jeanne Vôtel, Winterwee. — Liedje. — Sonnet. — Storm. — Verdwaald. — Wintermane (Sonnet). —

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 4, April 1900, o. a.: C. K. Elout, Een Zieke. — Hélène Lapidoth-Swarth, Ernst. — F. L., Over „Kunst en Opvoeding". —

Boon's Geïll. Magazijn, No. 9, Maart 1900, o. a.: J. A. Holtrop, Mevr. S. Pauwels-Van Bienne 1875—1900. — A. Conan Doyle, De Meester van Croxley. — Wilhelmina von Hillern-Birch, De Pleegzoon der Wenderlins. — J. Eysten, Sport, oorspr. blijspel in één bedrijf. — Brief van een Krijgsgevangene op „de Penelope". Verzonden door een der bezoekers en dus aan de Censuur ontsnapt. —

De Tijdspiegel, No. 4, April 1900, o. a.: Dr. A. J. C. Snijders, De hersenen en het verstand. — L. van Zanten Jzn., Technisch onderwijs. —

Dietsche Warande en Belfort, 1e jr. No. 2, Febr. 1900. Een nommer vol van *Guido Gezette* van S. Dequidt, Johan Winkler, H. Claeys, Aug. Cuppens, B., H. Persyn, G. Verriest, Hugo Verriest, H. J. M. Donders en ⁂ over z'n geschriften. Te noemen zijn 't stuk van S. Dequidt, Guido Gezette. — G. Verriest, Beeld, woord en dicht, bij Guido Gezette. — Hugo Verriest, Guido Gezette, zijne kunst. — S. Dequidt, Dichter Guido Gezette. — ⁂, Guido Gezette en de Drukpers.

No. 3, Maart 1900, o. a.: Kan. E. De Lepeleer, Liturgische Gezangen en Gebeden. —

Tijdschrift (*Mij. Ned. Letterk.*), XIX, 1: J. Franck, Zum Lancelotwerk: I. Zum ursprünglichen Gedichte *Wrake van Ragisel.* II. Die Lancelotcompilation und das Waleweinbuch. Excurs über die correcturen in der Lancelothandschrift. — A. Kluyver, *Karabijn.* — A. Hendriks, *Kau-jyze.* — J. Verdam, Nieuwe Merlijnfragmenten. —

De Navorscher, 50e jrg., afl. 2/3, 1900, o. a.: A. M. Molenaar, Nalezingen op Oudeman's Middenned. Wdbk. — Venedy. —

MIDDELNEDERLANDSE ROMANS.

II.

DE MORIAEN. [1])

Percheval is weg; hij is al lang weg; zo lang al, dat de Koning hem nu en dan mischien al zou vergeten. Maar omdat hij zo veel van hem houdt en hem zo graag terug wil hebben, kan er 't minste niet gebeuren wat aan de geliefde gunsteling herinnert, of Artur roept ach en wee, en beklaagt zich zelf, en hem die uitgegaan is om de speer en de graal te zoeken, maar die deze geheimnissen nooit zal terugvinden, omdat, de Koning schijnt het te weten, [2]) Percheval er de man niet voor is. En zie, daar komt terwijl de Koning hof houdt, 'n verslagen ridder in 'n ontredderde toestand de hallen binnen. [3]) Hij werd gestuurd, door 'n rode ridder. „Ga heen," had die ridder gezegd, „naar koning Artur, „en zeg hem dat ik u gezonden heb!" Maar de verslagen ridder wist niet, wie z'n dappere overwinnaar geweest was, en nu hij aan 't hof van z'n avontuur vertelt, weten de andere ridders van 't hof het ook niet. [4]) Maar de Koning wist het wèl. „Percheval „is 't!" riep hij; „hij leeft. O m'n dierbare! Wie gaat uit hem „te zoeken, en bij z'n Koning te brengen! . . . . „Keije zal 't doen, de snoevende Keije. Hij zal dit en hij zal dat. Maar ze lachen hem allemaal uit, omdat hij zo grootspreekt van dit en van dat. „Keije Keije," zegt de Koning, [5]) „je weet dat je vroeger ook zo „iets hebt gezegd, dat Percheval mee moest, of hij wilde of niet; „en dat Percheval je toen van je paard heeft laten tuimelen! . . . ." Maar nu komt Walewein voor, en die wil Percheval overhalen om mee te komen naar 't hof. [6]) En ook Lancelot biedt zich aan; [7]) en zo gaan dan deze beide ridders, de bloem van z'n adel, van 's Konings hof op weg, om de verloren gunsteling weer op te sporen en Artur met z'n wederverschijning te verblijden.

---

[1]) Uitgave door Dr. Jan Te Winkel. [2]) vs. 233. [3]) vs. 30—200. [4]) vs. 201—260. [5]) vs. 261—285. [6]) vs. 286—347. [7]) vs. 348—387.

Is 't nu wel goed dat Percheval terugkomt?

Aan 't hof kan hij niet, zoals hij op z'n zwerftochten doet, tuchteloze rovers verslaan en tot hun boete naar koning Artur sturen. Daargelaten, dat het nu ook uit zal zijn met z'n zoeken naar de speer en de heilige graal. En 't kwaad keren en heilige werken ondernemen is, zou men zeggen, beter dan stil zitten en de koning dienen!

De zaak is dat op het ogenblik waarop Arturs beide ridders de speurtocht beginnen, Percheval het zoeken naar de graal er aan heeft gegeven. Hij blijkt niet de smetteloosheid te bezitten, die aan de zoekers van het heiligdom als 'n onafwijsbare eis is gesteld. Als jongeling was hij naar 't hof vertrokken, en had hij z'n moeder van hartzeer over de scheiding laten verkwijnen.[1]) Zo was z'n heengaan haar dood geweest, en die dood was hem 'n vlek. Hij kreeg dan ook op z'n tocht 'n visieoen,[2]) en bij de verklaring van deze verschijning, door 'n „vroede clerc", werd hem dan ook aangeraden, om door 'n vromer leven datgene wat hij misdaan had te beteren. Percheval had daarom z'n taak laten varen, was naar 'n oom gegaan die ergens als 'n heremiet leefde, en had zich met het aantrekken van 't heilig kleed voorgenomen, om de korte levenstijd die hem noch was toebedeeld, in afzondering van de wereld door te brengen.[3]) Een besluit, dat de taak van Walewein en Lancelot noch moeielijker maakte dan hij reeds op zich zelve was!

Maakt dit onbekende kluizenaarsleven de verdwijning van Percheval en de rondreis van de beide ridders enerzijds noch avontuurliker, er is 'n andere omstandigheid die de opsporing van de verdwenen ridder tot 'n morele noodzakelikheid maakt.

Als Walewein en Lancelot namelik, 's morgens uitgetrokken, negen dagen lang over heiden en hoogten, en door velden en dalen hebben gedoold, komt op 'n schoon en weluitgerust paard, 'n ridder, zwart van hoofd en handen, met zwarte wapenrusting en 'n zwart schild, tegen hen op draven.[4]) „Sta!" roept hij Lancelot toe, „en „zeg me één ding, of vrees m'n speer. Allen die me tegemoet „komen, ook die vijf man sterk zijn, moeten het zeggen. Daarom, „geef antwoord op m'n vraag, zonder liegen!...." Wie verontwaardigd is, is Lancelot. „Liever dood dan gedwongen, door wie „ook!" zegt hij. „Vechten dus, beter dan je straffeloos laten. „Manieren zal ik je leren!...." De zwarte keert om en neemt z'n aanloop. Walewein, die 't niet gepast vindt dat twee man optreden tegen één, houdt zich zolang er geen leven mee gemoeid is, onzijdig. Er zijn ridder-karakters en ridder-wetten, en Walewein is 'n „fijn" man. De kampers stoten hun speren stuk en trekken

[1]) vs. 3060—3081. [2]) vs. 3739—3813. [3]) vs. 3822—3886. [4]) vs. 410—744.

hun zwaarden. Zwaar vallen hun slagen. Zo God hier de hand niet in had gehad, zou het hun beider dood zijn geweest. Zo 't middernacht was geweest, en de duisternis had geheerst, dan waren de bloemen en 't gras verlicht geworden van de vonken die uit hun helmen en zwaarden sprongen. De strijd zou nooit geëindigd zijn, als Walewein er met z'n woord geen einde aan gemaakt had. Want hij vond jammer dat een van die twee er dood zou blijven, en hij zag wel in, dat het bij hun woedend inhouwen licht bij de een of de ander op 'n eind zou lopen. — „Wat voor 'n manier van „doen is dit!" zei Walewein tot de zwarte. „Had je beleefd ge- „vraagd wat in je gedachten lag, dan had de ridder je graag „bescheid gegeven. Je lijkt wel gek, en je zult noch maken, vrees „ik, dat een van je bei het noch aflegt, zo je geen nadere verkla- „ring doet!" — Dan, de zwarte laat zich vooreerst niet van z'n stuk brengen, en vraagt of ze bang zijn; hij niet, al stond hij tegenover Lancelot en Walewein zelf. Lancelots handen jeuken, maar Walewein weet hem te kalméren; Walewein voelt zich gevleid. — „Zeg jij aan mij maar, zwarte ridder, wat je aan deze „dappere onoverwinbare ridder wou vragen, en ik zal je inlichten!" — Nu komt het tot 'n verklaring. — „Kent ge Percheval?" vraagt de onbekende. „Want naar hem is 't dat ik vraag en altijd gevraagd heb. „Overal heb ik hem gezocht, hier in dit oord al zes maanden. En, „'t zij door dwang of in vriendschap, ge zult me zeggen, wat ge van „hem weet, of ik blijf hier op de plaats dood! Kort dus, of...."

„Waar 't om te doen is?...."

„Percheval is m'n vader. Op z'n tochten kwam hij eens in „Moriane. Door z'n schoonheid won hij de liefde van 'n jonk- „vrouw. Zij werd moeder, en haar zoon ben ik. Maar helaas, „haar dank was klein en haar rouw was groot. Beide hadden „hun woord al verpand. Hij moest haar verlaten, gebonden aan „'n dure eed. Er was 'n ridder zoek, Lancelot was z'n naam; en „hij en anderen hadden zich onderling verplicht niet te rusten en „nergens te toeven, voordat ze zekerheid van z'n verblijf hadden „gekregen. Maar als dat gebeurd was, had hij beloofd, zou hij „ook terugkomen tot haar, die hij nu zo node verliet. Maar hij „kwam niet terug. Het is nu vier-en-twintig jaar geleden. Mijn „moeder vertelde mij haar geheim, en nu zoek ik hem overal. „Ik draag bij mij 'n bewijs van z'n vaderschap, en van z'n trouw, „'t welk hij van haar scheidende, m'n moeder te pand gaf, om voor „haar eer en haar bestwil terug te komen. God geve hem voor- „spoed, zo hij noch in leven mocht zijn. God geve hem genade, „zo hij mocht dood zijn gebleven. Maar doordat wij hem niet „hebben, kunnen m'n moeder en ik geen goed en geen erf bezitten, „omdat het ons bij 's lands wet is ontwezen. Zo leef ik in schande,

„omdat ik niemand als m'n vader kan aanwijzen, die mij aan „m'n moeder gewonnen heeft. Maar ik liet me tot ridder slaan, „en zwoer 'n dure eed, dat ik overal waar ik 'n ridder mocht „ontmoeten, hem zou uitdagen om hem te dwingen, mij 't een of „ander te zeggen waaruit ik iets naders omtrent m'n vader zou „kunnen te weten komen. En ik hoop m'n woord nooit te breken. „Houden zal ik het, al was 't ook tegen 'n eigen broer. Nooit „heb ik tot heden m'n eed geschonden. En ook u smeek ik, zo „ge in vriendschap wilt scheiden, dat ge me zegt wat ge van hem „weet. En zo niet, laten we 't bekorten zoals we begonnen zijn. „Want er leeft geen een ridder onder de zon, ter wille van wien, „al was 't met of tegen m'n wil, ik m'n gelofte gebroken heb!"

Toen de zwarte ridder dit had gezegd, [1]) was er van hen beide geen een, of de tranen liepen uit de ogen over hun wangen; zo'n meelijën hadden ze met hem; ja onder het klagen van de vreemdeling werden ze beurtelings bleek en rood; ze deden hun helmen open, en Lancelot zei: „Geloof me, nooit zal er in m'n hart „kwaad tegen u opkomen; wees niet ongerust, we zijn geen vij- „anden van u, en zullen u graag meedelen wat we weten."

En de vreemdeling verblijdde zich, en ontdekte z'n aangezicht, dat pikzwart was: want alle Moren zijn zwart. [2]) En toen hij hoorde spreken van Percheval, knielde hij neer: zo behaagde het hem; maar Walewein hief hem op, en zei dat zij ook boden van Arturs hof waren en Percheval gingen zoeken, omdat de koning van verlangen verteerde hem te zien en te spreken. Wat lachte toen het hart van de zwarte ridder, en toen hij ten slotte van de beide ridders hun namen wou weten, en hij hoorde wie ze waren die tot hem spraken, toen was er geen houden meer aan; de zwarte knielde neer, vouwde de handen samen, en zei: „God, die ons „aller vader en de hoop van de wereld is, late mij noch m'n „wandaad tot uwe ere boeten. Heer Lancelot, hoe voel ik m'n „schuld, en 't kwaad dat ik u deed!" — Maar Walewein zei: „Sta „op en vergeet wat gebeurd is. Ge zult er niet slechter om zijn!"

Van het bovenstaande relaas moet onder dit voorbehoud kennis worden genomen, dat in de voor ons liggende Middelned. tekst, de vader naar wie de Moorse ridder zoekt, niet Percheval is, maar 'n zekere Acglaval, in het verhaal Perchevals broer genoemd. Blijkbaar is de „broer," — wel wat verdacht, die nauwe betrekking! — daarom aan Percheval toegevoegd, omdat de bewerker van 't verhaal bezwaar heeft gemaakt, aan de graalridder, die in M.E. litteratuur als kuis en ongerept geldt, de minnarijen met

[1]) vs. 745—762. [2]) vs. 763—901.

'n vreemde jonkvrouw en het vaderschap van de dolende ridder toe te kennen. Een dubbelganger moet nu de al te wereldse helft overnemen, en Percheval kan de graalzoeker blijven. Maar wat 'n nodeloze en ondoordachte poging is dit, omdat Perchevals zuiverheid toch al is bevlekt wegens z'n strafbaarheid in zake de dood van z'n moeder! En tevens, wat 'n onhandige poging! Want het visieoen, dat blijkens z'n inhoud alleen 'n graalzoeker kan overkomen, wordt meegedeeld als gebeurd met Acglaval, die nooit en nergens 'n graalzoeker geweest is. 't Is vooral bij dit kwetsbaar punt [1]) in de verdeling van Perchevals kwalieteiten en daden over twee elkander aanvullende personen, dat de lezer op het denkbeeld gebracht wordt van 'n vervalsing van 'n oorspronkelike Percheval-sage. Wie 't verhaal ter hand neemt, en voor Acglaval de hoofdpersoon zelf in de plaats stelt, met weglating van de vrij doorzichtige interpolasies, zal zich bij de lezing veel meer bevredigd voelen, en moeten erkennen, dat het gedicht door de samensmelting van de twee personen in één, in belangstelling en waarde wint.

De tocht ter opsporing van de verdreven ridder, — voor de Moriaan de rusteloze levenstaak, — krijgt met het samentreffen van de drie helden, 'n nieuw belang. Om de uitslag van 't werk te bevorderen, wordt de arbeid verdeeld. Bij 'n viersprong op de grens van Arturs gebied, waar 'n kluizenaar hun over de streek die ze hebben af te zoeken, inlichtingen geeft, neemt ieder 'n zijweg voor z'n rekening. Walewein en Lancelot beleven even gevaarlike als vreemde avonturen; maar ze keren terug zonder enig spoor van Percheval te hebben ontdekt. De Moriaan vindt langs z'n weg, die door 'n eenzame streek naar de zee leidt, werkelik indruksels van paardehoeven; [2]) maar aan de kust, waar hij z'n tocht wil vervolgen, schrikken de schippers voor z'n zwarte kleur, menen met de satan te doen te hebben, en houden zich met hun vaartuigen van de oever af. De zwarte ridder moet nu, zo hij niet van gebrek wil omkomen, de teugel wenden; ook hij komt onverrichter zake bij de viersprong terug. Percheval is en blijft weg; Lancelot is ook noch zoek; Walewein is terug, maar in welk 'n toestand; de Moor is bedrukt; beide zijn vermoeid.

Wat zal het einde zijn?

Ondertussen klimt de nood.

Koning Arturs vijanden doen 'n inval in 't land; de Saksen dringen door en verrassen de koning zelf, die gevangen raakt; de

[1]) Zie hierover de Inleiding op deze uitgaaf, 22—28.

[2]) vs. 2355—2466.

koningin wordt belegerd, en is in groot gevaar; en dat, terwijl de afwezigheid van de dapperste ridders de weerloosheid van 't rijk heeft vergroot. [1]) Waar zijn ze, Percheval, Lancelot en Walewein, paladijnen en verwanten van de britse koning, de enigen die in staat zijn de vorst te bevrijden en 't land te verlossen! Gariët, rijkelik van leeftocht voorzien, ijlt de grenzen over, en heeft het geluk aan de viersprong in de kluis, Walewein en de Moriaan aan te treffen. [2]) Nu wordt het nodig, Lancelot, die noch altijd niet terug is, op te zoeken: iets wat de herstelde Walewein op zich neemt; Gariët en de Moriaan trekken de weg naar de kust op, om noch eens te beproeven de zeestraat over te steken. [3]) Door 'n list weet Gariët een van de schuwe zeelieden te lokken; ze volbrengen de overtocht, en vinden inderdaad in 'n bos de kluis, waar Percheval met z'n oom z'n heremietenleven slijt. De Moriaan heeft z'n vader teruggevonden, en Percheval erkent de zwarte jongeling als z'n zoon. [4])

Voor 't laatst verenigen zich de ridders, ook de terechtgebrachte Lancelot, op de viersprong. Eerst trekken ze tegen de Saksen en de Ieren te velde, verslaan en verdrijven hun benden, en bevrijden koning Artur. [5]) Dan trekt Percheval naar 't Morenland, waar hij de verlaten jonkvrouw huwt, en haar en de Moriaan in hun eer en hun goed herstelt. [6]) De bruiloft in 't verre land wordt noch eens krachtig bezegeld door 'n luisterrijk hoffeest, dat koning Artur op Pinksteren geeft tot herdenking van de zo gelukkig beëindigde veldtocht. Zo lopen ten slotte de zaken, zoals 't in 'n ouderwets verhaal betaamt, noch tot ieders genoegen af. [7])

Wat in deze roman de aandacht trekt, — ofschoon het in de Torec evenmin mag over 't hoofd gezien, — is het in sterke mate aanwezig ethies element. Hoewel het stuk, onevenredig van bouw, bovenmatig sleept, wegens de brede Walewein- en Lawelot-fragmenten, moeten toch die bijkomende verhalen als aanwijzingen beschouwd worden, hoe de zoekende ridders zich de zwaarste opofferingen hebben moeten getroosten, en welk hoog belang er met het dulden van zulke beproevingen, aan het terugvinden van de „graalkoning" verbonden moet zijn. Evenals in de Torec, is de handeling 'n strijd tegen het noodlot, dat de helden bijna onoverkomelike hindernissen voor de voeten werpt. Lancelot en Walewein komen hun ondergang nabij; Perchevals wederverschijning lijkt verder dan ooit verwijderd; doch in het Morenland wacht de bedrukte vrouw, gebogen onder het wicht van jaren van schande.

---

[1]) vs. 2956—3005. [2]) vs. 2851—2928. [3]) vs. 3345—3562. [4]) vs. 3563—3661. [5]) vs. 4152—4554. [6]) vs. 4555—4653. [7]) vs. 4655—4704.

Haar eerverlies is de zweepslag die de Moriaan, en met hem, de anderen voortjaagt, tot 's konings noodkreet tot nieuwe inspanning prikkelt. In 's dichters geest is de bastaard, — vandaar dat het stuk naar hem is vernoemd, — de veer, de drijvende roede. Vóór hij de hofridders ontmoet, geeft hij ieder sterveling uitgedaagd hem de eis opgedrongen: „Spreek, opdat ik m'n vader vind!" Hij draagt roem, nooit verwonnen te zijn. Kracht ligt in z'n woord, vuur spat uit z'n staal. Hij is sterk en groot, en regelmatig gebouwd; wat zou z'n zwartheid? Z'n schoonheid is er niet minder om!...[1]) En zo sterk heeft z'n jaren lang gedragen wrok z'n gevoel beledigd, en zo pijnlik heeft hem de herinnering aan z'n duistere geboorte gekweld, dat hij door de meredïaan van z'n stand en eer is gegaan; z'n hart heeft laten verbitteren jegens z'n medemensen; en z'n oog heeft gedwongen in elk die hem nadert, 'n vijand te zien, die, door hem de wetenschap van 't verblijf van z'n vader te onthouden, het op z'n zedelike ondergang toelegt. Zo hoog, wil de bewerker er mee zeggen, is de eer voor een goed; zo waar is 't dat het schandegevoel in 'n waarachtig ridderlik hart de hoofsheid kan verduisteren, en dapperheid en wapenkracht op onloffelike en onridderlike daden kan richten.

De man nu, die in dit hoogstaand verhaal, door bezadigdheid, wijsheid en wellevendheid de ruwe zeden van de Moriaan moet verzachten, is Walewein. Wel pleit het voor de M.E., dat in de litteratuur der nasieën, deze held en neef van Artur met zoveel voorliefde in de graal-verhalen is ingevlochten. Waar men Walewein heeft laten optreden, heeft men zich zelf 'n brevet van uitwendige beschaving en ingeboren menselikheid gegeven. Walewein is door en door gentleman; niet alleen gesneden uit 't stevig hout der ridders, maar ook doortrokken van de geest der fijnstgekweekte „ridderlikheid." Geen houwdegen en ijzervreter dus; wel is dapperheid, — van zelf altijd 'n ridderdeugd, — ook Walewein eigen; maar hij heeft vooral de goede zijden, die wij, als we van M.E. ridders spreken, zo licht gevaar lopen voorbij te zien. Blijkbaar van alle markten thuis, toont hij aan de viersprong z'n letterkennis, [2]) en waar het er op aankomt z'n eigen of 'n anders wonden te helen, laat hij zich kennen als 'n ervaren kruidenlezer en wondmeester. [3]) Maar 't hoogst staat z'n wijze beminnelikheid. Van stonden aan voelt de Moriaan z'n eigen minderheid, en wordt Walewein z'n Mentor. — „Ga naar 't hof," zegt deze, „en staak „tegen 'n ieder te vechten: alle vechtersbazen vinden eenmaal hun „meester! Ga liever bij de koning tijding horen; ondertussen „zoeken wij naar uw vader, en zodra we aan 't hof terugkomen,

[1]) vs. 769—772. [2]) vs. 943, vg. [3]) vs. 391—399; 2615 vg.; 4125—4128.

„zullen we uw eer en die van de koning verhogen." [1]) En onmiddellik heeft de verblijde Moor geroepen: „God lone u voor die eer, en vooral voor de verlichting van m'n gemoed!" [2]) En toen de Moor wist wie z'n wegwijzers waren, en hij zich had aangeboden om met hen mee te zoeken, had Walewein noch eens gewaarschuwd: „Mijd dan uw woestheid en vervolg uw weg; geef „nooit als antwoord op de hoofse groet van 'n ridder 'n tartend „woord, maar uw wedergroet; blijf vriend van hem die goed is „gezind; oefen alleen uw kracht en uw straf op die u en anderen „mishandelen, en geef eer aan de vrouw!" [3]) Ook nu weer toont de Moor zich gevoelig voor 't vermanend woord. „Om u te be„lieven, zal ik het laten. God zij me genadig, nu ik meinedig „moet worden!" [4]) Niet waar? Hij had zich in z'n beledigde eer zo sterk aan z'n gelofte gebonden, dat haar te verbreken, hem strijd moest kosten; en daarom, onderstreept de bewerker, is het zo eervol van hem, bij de scheiding, wanneer elk van de ridders z'n weg kiest, dat hij zich gewillig aan de nadrukkelike raadgevingen van de kiese en heuse Walewein onderwerpt.

De verplichting die de Moriaan aan de vriendschap van z'n edele en vorstelike beschermer bindt, wordt kort daarna door Percheval bastaard met woeker vergolden. Hoge troeven gewoon, laten de Middeleeuwers de gevierde en geliefde Walewein de zwaarste kampen doorstaan; letterlik wordt er met z'n leven gespeeld; hoe de man er boven op blijft, is 'n wonder; vallen mag hij evenwel niet, en de held van 't verhaal wint er ten slotte noch bij, dat onder z'n voortreffelike eigenschappen tevens 'n verwonderlike taaiheid van leven te vermelden valt. Zo wordt ook in deze roman, om noch eens en overal te laten zien dat grote helden niet sterven kunnen, een — zo ze wat korter ware, minder te onpas, — afzonderlike Walewein-episode ingelast. [5]) Walewein dan, van de viersprong vertrokken, komt aan 'n rievier, en ziet hoe aan de overzijde 'n jonkvrouw door 'n ridder wordt voortgedreven en mishandeld. [6]) De maagd ziet Walewein en smeekt om z'n hulp. Maar de ridder wijst Walleweins bestraffing op hoog snoevende toon af, en in 't gevecht dat nu ontstaat, valt de vrouwenrover met gekloofde schedel ontzield ter aarde. Walewein weet de toesnellende helpers van de onverlaat te ontwijken, en is zo gelukkig 's avends bij 'n onbekende burchtheer gastvrijheid te vinden. De ridder ontwapent zich en neemt deel aan de maaltijd; doch daar nadert buiten rumoer, en wordt het lijk van de

[1]) vs. 801—846. [2]) vs. 852—857. [3]) vs. 912—933. [4]) vs. 934—937.
[5]) Zie Inl. 35—44. [6]) vs. 1213—2340.

zoon van de burchtheer binnengedragen. Een onbekende ridder, vertelt men, heeft hem verslagen. En zie, onmiddellik beginnen de wonden van de verslagene te bloeden: 'n teken dat de dader van de aanslag op 't kasteel zelf aanwezig is. Men voelt al, dat dit Walewein is; en dat hij die uitgestrekt op de doodbaar ligt, de vrouwenrover is van zoëven. De burchtheer herbergt alzo de moordenaar van z'n zoon. Wat zal hij doen? Boven alles zal hem het gastrecht heilig blijven; hij spaart de vreemde ridder; maar aan de gast is de haat van de overige burchtbewoners noodlottig; de „drossaart" verruilt in de nacht Waleweins goed zwaard tegen 'n waardeloos lemmet; de buikriem en de stijgbeugels van z'n paard worden heimelik ingescheurd; en als Walewein door 'n vrijgeleide tot buiten het jachtgebied van z'n gastheer gebracht is, wordt hij onverwachts door gewapenden besprongen, en wegens de onbruikbaarheid van z'n wapenen en z'n tuig, gemakkelik overmand. Z'n aanvallers voeren hem naar de bekende viersprong, stellen een rad op, en bestemmen dit voor de held, om hem er 'n smadelike dood op te doen sterven.

Terwijl het rad wordt ineengeslagen, komt de Moriaan op de viersprong terug. Z'n tocht was, zoals wij weten, vergeefs geweest: de veerlieden hadden geweigerd tot hem te komen. Na 'n terugtocht door 'n woeste streek, was hij hongerig en verdrietig, met hersens die pijn deden van bekommering, op de plek aangekomen waar Walewein z'n einde afwachtte. [1]) De ongelukkige ridder herkende dadelik de Moriaan, en riep klagend z'n ontferming in. Maar ook op 't zelfde ogenblik werd de zwarte ridder door de toeschietende vijanden omringd. De jonge man, geheel alleen, trekt z'n zwaard, en toont z'n fiere afkomst. Nooit werd, in dicht of lied, zegt het verhaal in epiese verheffing, [2]) ooit gewag gemaakt van zulke slagen, als welke de Morenridder aan z'n belagers gaf. 't Ging alles doormidden. Geen wapen hielp. De wonden die hij sloeg, genazen nooit. Een houw van hem op het hoofd, ging door helm en kap tot de tanden. Zodra hij maar omkeek en de geknevelde Walewein in z'n doodsnood zag, steeg weer z'n moed; en de bespringers zelf, omdat ze hoe langer hoe verder achteruit moesten wijken, dachten niet eens meer aan Walewein. Bij tweeën en drieën vielen ze neer, nu eens onder, dan weer naast hun rossen. Gedurig kwam er al meer ruimte om hem en om Walewein. De vijanden wisten 't niet hoe ze 't hadden: geen steek of houw baatte hun, 't leek wel de duivel zelf. Zo deed, zegt de dichter, ook Percheval: die zei ook niemedal, maar sloeg ook maar onverpoosd door, speren en zwaarden versplinterende, zonder dat ze

[1]) vs. 2355—2475. [2]) vs. 2489—2595.

hem deerden. En evenzo kreeg de Moor in 't geheel geen letsel. Maar over de aarde liep het bloed in beken: hoofden, handen, armen en benen lagen door elkaar. Wie er z'n leven wou redden, verloor er de zege en de eer; zodat menigeen er 't sterven verkoos. Wie dadelik nadat hij was aangekomen, weer vluchtte, mocht 't blijst zijn; wie er bleef, verwachtte niet anders; en wie z'n paard had verloren, moest zich zo goed hij kon, voortslepen om z'n leven te bergen. — Toen steeg de Moor af, [1]) nam Walewein in armen, en klaagde: „Helaas, mijn gezel, hoe komt ge zo slecht „gesteld! Geen meester zal u kunnen helpen, vrees ik; zo pijnlik „dunkt me uw lijf, zo talrijk en zwaar uw wonden!" En hij ontbond hem z'n handen. Maar Walewein dankte God en de Moor voor z'n redding, en zei, verlicht van hart, dat hij er wel zeker van was dat hij met Gods hulp en z'n eigen kunde en kunst, in twee dagen weer zou kunnen genezen, zo 't hem gegund was, die twee dagen rust te houden. — Daarop gingen ze naar de kluizenaar die ze gaarne herberg verleende. [2]) De vrome man, die hem vooraf de weg heeft gewezen en over de woestheid van de streek had ingelicht, kon niet nalaten te zeggen: „Die gerne werken buten rade, Dicwils hebben sijs scade." 't Is niet onmogelik dat, — om zich bij de lezers van de brede episode te verontschuldigen, — hier aan Walewein, overigens geroepen zelf zedelessen uit te delen, [3]) door de bewerker een veer wordt uitgetrokken wegens het aanzienlik aandeel dat z'n historie heeft gevraagd in de 'queste' van de sympathieke Moriaan.

Want niet Percheval, noch Walewein, veel minder noch Lancelot, die in z'n gevaarlik avontuur op zijn beurt door Walewein wordt gered, [4]) — zijn 't die in de roman de lakens uitdelen, maar de Moriaan; met dit voorbehoud evenwel, dat de kracht van z'n belangwekkende persoonlikheid gebroken wordt, doordat hij z'n taak eerst kan volvoeren met de hulp van Waleweins broer Gariët. 't Is Gariët, die ook de list verzint, welke hem en de Moriaan, met misleiding van de veerman, over 't water brengt. Aan de oever loopt de Moor z'n stuwkracht dood op z'n zwartheid, terwijl elders z'n grootte, z'n kracht en z'n donkere kleur hem door de zwaarste moeielikheden 'n weg banen. Evenals door z'n wapen, loopt door z'n „karakter" 'n balk. En bij hem niet alleen. Lancelot en Walewein, in 't begin van 't verhaal uitgezonden om de verloren Percheval terug te brengen, lopen zich spaak; en de later,

---

[1]) vs. 2597—2617. [2]) vs. 2645—2665. [3]) Zie dezelfde woorden door Walewein tot de Moriaan gericht. [4]) Zie hierover Inl. 44—53, en Jonckbloet I, blz. 339 vg.

plotseling opduikende Gariët brengt hem thuis. Ook hier 'n kop die geen staart heeft. Blijkbaar zijn hier twee verhalen, gewijzigd of ongewijzigd, maar elk op zich zelf niet als belangwekkend genoeg geoordeeld, in elkander geschoven; en in plaats van langs elkaar te vallen, zijn 'n paar componenten naast elkaar blijven lopen. De Morin zendt haar zoon uit om Percheval; Percheval komt en viert bruiloft in 't Morenland: goed. Artur ook, zendt ridders om Percheval uit, (en er komt dus samenwerking van de ridders met de Moor,) maar dit mislukt; nu zendt Artur Gariët uit om de ridders: de ridders komen, en de verloste Artur viert feest. Alleen Gariët is de zijtak die de laatste queste aan de Moriaan bindt. Twee draden lopen hier af: het groot gebrek van compilatief werk. Maar wat wil men meer? De Middeleeuwers, krachtens cultuur-oorzaken die hier niet nader aan te geven zijn, gewoon in „summa" te werken, schroefden liever kenschetsende biezonderheden en zelfs algemeen bekende hoofdzaken, die sommige namen vergezelden, tussen 'n nieuw aangelegd werk in, dan dat zij ze prijsgaven, en daardoor het gevaar op zich laadden van niet „op de hoogte" te worden aangezien. Ook in de Torec, ofschoon met gelukkiger éénheid, zijn koers-afdwalingen. Maar wat in de Moriaan, — spelende in woester oorden, maar met veel christeliker kleur, — voor de wereld waarmee ze zich bezig houdt, mag pleiten, is dat hier de zoon van de ongelukkige eerloze vrouw niet uitgaat om de diadeem, die schatten belooft, maar enkel om de krans van haar eer, die Percheval haar ontnam. En wat ons ter ere van die ridderwereld noch meer weldadig aandoet, is dat men het recht om die eer aan de hooggevierde Arturheld en graalkoning op te eisen, niet heeft ontzegd aan 'n vrouw, wier donkere kleur haar reeds tot de slavenstand kon doemen. Door de harnassen van deze gedrochten bekampende ridders heen, heeft in deze roman 'n Christendom, dat aan de eerste Kruisriddergeest reeds ten volle was ontwassen, in harten die door 'n verfijnd eergevoel voor tedere indrukken vatbaar waren geworden, z'n zachte vinger gelegd.

J. Koopmans.

Schrijftaalstijl.

De Hollandsche taal is onder de behandeling der oudere prozaïsten tot balletjes verfrommelt, waarmeê de oudjes elkander spelemeyend naar her hoofd werpen. De magazijnen zijn opgepropt met eene verouderde en konvenzioneele beeldspraak; de volzinnen kleven door hunne lijmerige verveling aan het papier; de zinswendingen zijn naar een ouderwetsch patroon van banalen snit geknipt; de romanschrijvers sukkelen aan de gevolgen eener naäpingsziekte, en hun proza jankt in onze kunst als een magere straathond. Zij hebben langzamerhand het oog voor kleuren en lijnen verloren; zij bestrijken de beschrijvingen hunner landschappen en stadsgezichten met een slap gekleurd kalkwatertje, waaronder alle fijne schakeeringen en toonsverschillen verloren gaan; zij hebben de reeschaaf over hun werk gehaald, om met bibberenden angst alle uitstekende punten er af te schaven, en men kan de hand over hun proza laten gaan: het is zoo glad als een jeugdig kinderbilletje. Hun proza ligt lam neder onder bergen romans en stapels novellen; het kan niet meer vechten, niet meer lachen, niet meer vloeken, niet meer liefkozen; het is hulpbehoevend, als een diakoniemannetje, en leeft nog een beetje voort van de pap der konvenzie, welke eenige oudjes het nu en dan met een eyerlepeltje tegelijk in den mond stoppen. En somtijds krijgt het een trap van den hak van een der jongeren; en dan brult het even van pijn, en slaat de nagels in den grond, zoodat het bloed en kwijl hem uit den mond loopen.

Moet een der oudjes een landschap beschrijven, waarin zich bijv. duinen bevinden, dan zegt hij: daar staan duinen (en de konvenzioneele kleur: blond of geel) dus: blonde of geele duinen; een boom, dan zegt hij: een boom — (met de konvenzioneele kleur: groen) — dus: een groene boom; en als hij een beekje ziet, dan roept hij uit: het heldere beekje, dat zich kronkelt als een zilveren slang. En zoo flanst hij het landschap samen uit de stereotype blonde duinen, groene boomen, en besproeit door een vroolijk beekje, dat zich als een zilveren slang door de weilanden slingert.

Dit is de alledaagsche landschapsoep, die men u tot walgens toe voorzet. Deze allemanskunst vindt men tegenwoordig op alle bladzijden proza terug; men herhaalt elkander tot in het oneindige. Onze proza-schrijvers *staren* en *kijken* maar *zien* en *voelen* niet meer; niemand hunner, die zich over de banale sentimentjes weet heên te werken, zich met gereinigden geest tegenover de natuur plaatst, en dan al hare impressies, geheime harmoniën, kleuren-dramaas, lijnenspel en geluiden chaos zijn geopend wezen laat binnenvloeyen; en niemand hunner, die dan begint te zien, te voelen, te beven, en die vervuld

wordt met een vloed van indrukken, opmerkingen, harmonische verbanden, en een uitspansel van kleuren, lijnen en geluiden. En die dan gaat schrijven, en de natuur op het papier werpt, en er haar op vast houdt door zijne woorden en volzinnen. Wijs mij een hedendaagsch, hollandsch prozaïst onder de ouderen, die zijne taal doet leven van individueel-gevoelde beelden, zelf gevonden kleurschakeeringen, zelf ondervonden natuur-impressies en sentimenten, die uit zijn eigen wezen opwellen. Neen, alles in de heerlijke prozakunst is grauw, grijs, vaal, verkleurd, versleten, gekeerd; de kosmopolitische sentimentjes zijn gekauwd, herkauwd en op alle bladzijden neêrgespuwd; de kleuren, lijnen en geluiden worden niet gevoeld, maar zijn volgens de grammaire der banaliteit op het papier geklakt en geklodderd; de natuurbeschrijvingen uit den hedendaagschen roman zijn geverfde prenten, door kinderen, die een vervelenden Zondagmiddag met hun kleurendoos doorbrengen, en de onmogelijkste kleurkombinazies maken en volgens de flauwste banaliteit hunne poppetjes en landschapjes opverven.

Frans Netscher, *De Nieuwe Gids*, 6e afl. Aug. 1886.

Over interpunksie,

Veel menschen bederven hun goeden stijl door slordige punctuatie. Of zij schatten deze gering, òf zij houden zich krampachtig vast aan de voorschriften van hun taalboek omtrent de leesteekens. Met aandoenlijke trouw zetten zij komma's voor alle betrekkelijke voornaamwoorden en dus ook achter iederen tusschenzin, wat de periode soms verdeelt in krenterig kleine onderdeelen, en het lezen maakt tot een opeenvolging van kleine, onwelluidende stootjes. Met dezelfde trouw vermijden zij de komma voor het voegwoord „en", wat dikwijs aanleiding geeft tot een ongewild komieke samenkoppeling van denkbeelden die niet bij elkander hooren, en het begrijpen moeielijk maken of den ernstigsten lezer een glimlach afdwingen. De meeste menschen zijn zóó aan die geijkte punctuatie gewend, dat bij het nazien hunner proeven het komische er van hun niet in het oog springt. En de lezers schijnen het ook niet op te merken. Maar wie een paar keer iets las, waarvan iedere zin en iedere zinsnede hem zonder inspanning klaar werd, en waarbij hij het innerlijk verband tusschen de zinsneden dadelijk ontdekte, die voelt wel degelijk den invloed der slechte punctuatie. En nu behoeft men wel niet zijn lezers alles voor te kauwen om hun alle inspanning te sparen, maar evenmin behoeft men hun het begrijpen noodeloos moeielijk te maken. Te meer daar helderheid van zegging

volstrekt niet die diepte buiten sluit, die aan stille, klare meren eigen is; integendeel, ik zou denken dat hoe klaarder en helderder iemand zijn gedachten geeft, des te eerder wordt hun wezenlijke diepte gepeild door den vorschenden geest; en waar werkelijk diepte van gedachten bestaat, daar behoeft men op geenerlei wijze er den schijn van aan te nemen. Punctuatie, voor zooverre zij de helderheid en doorschijnendheid van den stijl bevordert, is dus werkelijk wel eenige aandacht waard.

door Nellie van Kol, *Gids* 1899, Nov.

Waereld, wereld, wèreld.

Siegenbeek stelde vast *wereld* te schrijven. *Waereld* keurde hij af, want *ae* was in 't Nederlands altijd = *aa* geweest. Bilderdijk schreef *wareld*, wat Siegenbeek afkeurde omdat dit toch volstrekt niet de klank van het woord weergaf. Hij vergat dat het met de spelling *wereld* evenzo gesteld was. Maar de voorkeur gaf hij aan *wereld* om het gezag van de Statenbijbel en de „meerderheid der achtbaarste schrijvers van vroegeren en lateren tijd." Wat zag hij evenwel gebeuren? Dat de letterkundige mensen van 't onderwijs nu *wereld* gingen zèggen, met *ee* dus. Hiertegen kwam Siegenbeek op in zijn *Waarschuwing tegen eenige in zwang gebragte verbasteringen van de uitspraak onzer Moedertaal* in de *Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding*, Januari 1836; ook afzonderlik uitgegeven bij du Mortier en Zoon te Leiden. Het „bevreemdde" hem „niet weinig, dat ook zulke onderwijzers ten platten lande, die, reeds eenige jaren vóór de invoering der eenparige spelling, school hielden, en, op den dag des Heeren, als voorlezers der H. Schrift voor de Gemeente optredende, het woord *wereld*, zoo als zij dit in hunnen Bijbel geschreven vonden, steeds met een' harden vokaaltoon (*è*) uitspraken, na die invoering, hunne oude en loffelijke gewoonte verlaten, en de zachtlange *e* in het woord hebben doen hooren." „Een zonderlinge afwijking" karakteriseert hij het, en ernstig raadt hij de onderwijzers „zich van dien wanklank te onthouden en hunne kweekelingen niet voor te gaan in iets, 't welk hen bij hunne ouders, magen en bekenden, die de oude en algemeen aangenomene uitspraak volgen, niet geheel ten onregte, het aanzien van waanwijze betweters doet verkrijgen."

v. d. B.

WAAROM NOG NIET ALGEMEEN AANGENOMEN?

Onder bovenstaand opschrift werd mij eenige dagen geleden een opstelletje van de hand van Dr. E. Bonebakker toegezonden door het Bestuur der Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal, voor welke vereeniging ik ongeveer een half jaar geleden de eer had te bedanken als gewoon lid.

Het antwoord, dat de schrijver op de door hem zelf gestelde vraag geeft, komt in 't kort hierop neer: „De vereenvoudigde spelling en verbuiging *dat*(?) is iets nieuws — en *veel* mensen vinden 't nieuwe verkeerd omdat 't last geeft; ze komen onder de wapenen tegen het minste nieuwigheidje en bij het onderwijs zijn alle bestaande leermiddelen volgens de oude spelling en verbuiging geschreven."

Het zij me vergund hier enkele andere bezwaren te berde te brengen, welke ik gedurende 5 jaren te vergeefs heb getracht te overwinnen, en die mij van oorspronkelijk candidaat-voorstander tot een verstokt tegenstander gemaakt hebben.

Ofschoon ik alle respect heb voor het van oudvaderlandsche degelijkheid en spaarzaamheid getuigende spreekwoord „Lest best", acht ik het hier geschikter met de hoofzaak te beginnen.

Mijn hoofdgrief is, dat ik de vereenvoudigde spelling leelijk vind.

Maar, geachte lezer, als het niets anders was dan dat ik deze spelling leelijk vond, dan zou nooit in der eeuwigheid een lettertje van dit opstel onder uwe oogen gekomen zijn; het ergste is evenwel: hoe meer op zijn Kollewijnsch uitgedoste geschriften ik onder de oogen krijg, hoe leelijker vind ik dat „eenvoudig" gewaad.

Het leelijkst van alles is de „ie", in de oude spelling reeds eene eigenaardige voorstelling van de lange ī, maar daar te verklaren als eene herinnering aan den vroegeren tweeklank; thans zal ze evenwel ook dienst doen, waar nooit een tweeklank bestaan heeft en ze mijns inziens een droevig figuur maakt. Wie een beetje gezonde smaak heeft kan toch, dunkt me, woorden als: Russiese, kieniene, predikasie, iemagienasie, inkwiesiesie, adminiestrasie, mieniesterie, enz. nooit mooi vinden.

Erg leelijk zien er ook zoovele bevallige françaises uit in haar Nederlandsch jurkje. De reinheid en zedelijkheid bedervende Fransche elementen kunnen we nu toch eenmaal niet weren en hunne uitwerking zal wel onafhankelijk wezen van het kleed, dat ze dragen.

Ziehier enkele dier verminkte en bespotte parisiennes: zij schamen zich haast voor het voetlicht te treden: buro, vieziete, kado, sjokola, prinsiepes, dienee, brosjure, masjiene, sienjaal, tieran, sietroen, enz. enz.

Nu is het wel waar, dat het ieder vergund is de oorspronkelijke spelling dier woorden te bewaren, maar dat neemt toch niet weg, dat je ze maar slikken moet als een ander ze je onder de neus duwt.

We zouden er op den duur misschien wel aan gewennen, evenals we aan „kleur, fout, publiek, poeder, kantoor, tafel, enz" gewend zijn, maar ik zie niet in, waartoe het noodig is om die uitlanders zoo maar het volle burgerrecht te geven, voordat ze hun sporen in hun aangenomen vaderland verdiend hebben.

Mijn tweede bezwaar is, dat bijna geene der gestelde regels consequent is door te voeren:

1° De *e* en *o* in opene lettergrepen worden enkel geschreven.

We zouden allen zoo van harte wenschen, dat De Vries en Te Winkel nooit op de onzalige gedachte waren gekomen, hier het licht van uit het wetenschappelijk verschiet te doen doorstralen, maar dat neemt toch niet weg, dat woorden als „zee, thee, twee, enz." het onmogelijk maken den regel consequent door te voeren en volkomen eenheid te verkrijgen.

2° Eenheid zal er gebracht worden in de voorstelling van den toonloozen klinker, die we tot nu toe zien afgebeeld als: *e* of *ij* en een enkelen keer als *i* of *u*. Hoewel deze spelling niet de minste moeilijkheid oplevert is het streven naar eenheid op zich zelf nog zoo kwaad niet.

Men schrijve: dageliks, huiselik, (waar aan ik trouwens ook nog maar niet kan gewennen), terwijl in *stelen*, *eene*, *doove*, *bode* enz. toch wel ten eeuwigen dage de *e* zal moeten blijven bestaan.

Wij hebben hier dus eene wijziging in de bestaande spelling, die werkelijk de moeite, die het kost om er aan te gewennen, niet loont.

3° Men schrijve na de *t* geen *h*, dus: *tans*, *altans*, *tee*, maar *tuis*? Neen dat zal niet gaan, daar de samenhang met *huis* nog te veel gevoeld wordt.

Vreemde woorden bewaren de *h*: *thema*, *theologie*, *theater*, zoodat per slot van rekening alleen de spelling der drie bovenstaande woorden: *tans*, *altans* en *tee* eene wijziging heeft ondergaan.

Ik geloof, dat de vraag hier niet ongepast zou zijn, of men hier is gaan vereenvoudigen dan wel de zaak meer samengesteld maken.

4° Men schrijve: voor *de* dag, aan *de* drank. Wie evenwel uitspreekt: voor *den* dag, aan *den* drank, mag ook zoo schrijven.

Men aarzelt hier dus al weer, en terecht, voor consequente door-

voering, welke aarzeling natuurlijk niets anders dan willekeur tengevolge kan hebben.

Welke gevolgen de poging tot vereenvoudiging onzer spelling ook moge hebben, van één resultaat kan ze zeker zijn: WILLEKEUR.

Behalve bovenstaande toegevendheid zal tot willekeur niet weinig bijdragen de vrijheid omtrent de spelling der vreemde woorden. En dan woorden als: *polie(t)sie*, *justie(t)sie*, *predieka(at)sie?* Men schreef eerst: *polisie*, *prediekasie* enz, maar ging schipperen, toen men er opmerkzaam op werd gemaakt, dat de beschaafde uitspraak dezer aan het Latijn ontleende woorden eigelijk niet anders was dan: polie*tsie*, administraa*tsie*.

Om ongenoegen te vermijden met de Hollanders [1]) die men kwalijk onder 't oog kan brengen, dat ze zich nu en dan aan dialectische uitspraak schuldig maken, liet men ieder vrij deze woorden te spellen zooals men verkoos.

De bovengenoemde Hollandsche pedanterie (sit venia verbo) is eene zaak, die we, mijns inziens, bij eene beschouwing over de vereenvoudigdigde spelling niet over 't hoofd mogen zien.

Het begrip, dat *Holland* en *Nederland* hetzelfde is, paste misschien in de 17e eeuw, maar thans is het een anachronisme geworden, en toch zit dat idee er bij de Hollanders nog evenzeer in vastgeroest als twee eeuwen geleden.

Onafscheidelijk hiermee verbonden is het begrip, dat ieder Hollander beschaafd Hollandsch, dus beschaafd Nederlandsch spreekt. Behalve *poliesie*, *redenasie*, mosie (toen ik dat woord voor 't eerst zag, dacht ik waarachtig aan „kleine Mozes") hebben we hieraan te danken: ert, besje, Kersfeest, Kersmis.

Ik stem toe, dat in sommige dialecten van ons land ten gevolge van eene slordige uitspraak de door de H. H. Kollewijn c. s. met den naam van „stomme medeklinkers" betitelde consonanten niet meer gehoord worden, maar daarmee is volstrekt niet gezegd, dat iemand, die beschaafd Nederlandsch wil spreken, zich die vrijheid mag veroorlooven.

Met hetzelfde recht, waarmee men *ert* = *erwt* mag schrijven, zou men ook het edele *hert ert* mogen noemen, want in 1/4 à 1/3 deel van ons land (o. a. in de Groninger veenkoloniën, Kampen, Enkhuizen, Helder) wordt de aspiratie weggelaten; de „eenvoud" zou er waarlijk nog bij winnen ook.

Dwaasheid zou het zijn, in *bestje* de *t* weg te laten, ook al werd ze in de beschaafde spreektaal niet meer gehoord, zoolang de vorm *best* (= oude vrouw) daarnaast voorkomt.

Zoo men in *kerstmis*, *kerstfeest* de *t* gaat weglaten, stelt men er zich aan bloot, dat de geboortedag van den onvergetelijken Christus be-

[1]) Bewoners der prov. Noord- en Zuid-Holland.

schouwd zal worden als een feest, waar men kersen eet, al is het midden in den winter.

Waar evenwel aan zoovele hinderpalen het hoofd geboden wordt, zou deze kleinigheid ook nog wel uit den weg worden geruimd; een onoverkomelijk bezwaar zal het evenwel zijn, dat in deze woorden de *t* nog zeer duidelijk wordt uitgesproken; ware dat twijfelachtig, dan nog zou er niet de minste reden bestaan om de *t* weg te laten.

Gemelde bezwaren zou men nog over 't hoofd kunnen zien, zoo onze tegenwoordige spelling eene onmogelijke was, en zoo erg is het, dunkt me, toch niet.

Wel wordt er op de lagere scholen verbazend veel tijd zoek gebracht met spelregels, die de „vereenvoudigde" overbodig zou maken, maar zijn die wel noodig voor kinderen van 10—13 jaar? De regels voor de spelling der *e* en *o* in opene lettergrepen worden er in gedrild, maar wat hebben ze er aan, de stumperds, die het medelijden der „Vereenvoudigers" hebben opgewekt? Van de toepassing komt weinig terecht, en de van buiten geleerde regels vliegen er weer uit, zoodra herhaling voor een korten tijd achterwege wordt gelaten.

Zoo het toch noodig is, dat al die regels er reeds op de lagere school worden ingepompt, dan zou er zeker veel verbetering in de methode kunnen worden aangebracht, hetgeen gelukkig op vele scholen reeds heeft plaats gehad.

Wat toch kan men zich voorstellen als minder paedagogisch dan het gebruik van termen als: *zacht volkomen*, *scherp helder*, enz., woorden, die voor een volwassene erg taai maar voor ieder kind absoluut onverstaanbaar zijn?

En het gevolg van het inprenten en leeren gebruiken van dergelijke termen, die toch door alle spraakkunstenaars met voorliefde gebezigd worden, zal honderdmaal erger zijn dan het ontglippen der regels aan het kinderlijk geheugen: de kleinen zullen er aan gewoon geraken om iets van buiten te leeren en op te zeggen, waarvan zij niets begrijpen, en dat is doodend voor het verstand der kinderen, waarvan men eens zelfstandig nadenken en vrij onderzoek zal eischen.

En dan die afwisseling met Duitsche *a*, *i*, *u*, Eng. i, ú, Fr. *au*, ja zelfs 't Latijn wordt er bij gesleept!

En dat voor kinderen, die nog nooit een woord Duitsch of Engelsch gezien hebben en nooit Latijn zullen zien!

Waarom niet liever ong. op de 3e klasse gymnasium of H. B. S. zoo eenvoudig mogelijk aangetoond, hoe men aan de hand der nu reeds geleerde talen bijna altijd kan weten, of men de *e* en *o* enkel of dubbel moet schrijven?

De grootste moeilijkheid, de keus tusschen *ei* en *ij*, kan door geene vereenvoudiging der spelling vermeden worden.

Dat ieder, die in zijn jeugd geen dialect geleerd heeft, waarin de *ij*

als *i* wordt uitgesproken, hiermee de grootste moeite heeft, blijkt wel hier uit, dat leerlingen van Hoogere Burgerscholen de eenvoudigste woorden verkeerd schrijven: *berijken*, *streiken*, enz. Onlangs schreven er bij gelegenheid van het admissie-examen voor de R. H. B. S. hier ter stede 38 van de 48 *rijkhalzen*.

Dat deze moeilijkheid ook op rijperen leeftijd kwalijk te overwinnen is, kunnen we zelfs bij de beste schrijvers waarnemen; o. a. komt in de „Kleine Johannes" herhaaldelijk *wijfelen* voor, terwijl Kloos in een klein gedicht 5 keer *zijsen* schrijft. Ook de geslachtsregels met hunne uitzonderingen, die de regels zelf vaak bijna tot nul reduceeren, in proza of „in maat en rijm gedragen", zijn niets anders dan een hoop nuttelooze ballast. De enkele praktische regels zijn in een zeer kort bestek saam te vatten, terwijl sommige achterwege kunnen worden gelaten, omdat er nooit tegen gezondigd wordt. Ieder Nederlander brengt het niet zoover, dat hij het Nederlandsch zuiver kan schrijven, maar dat zal met de vereenvoudigde spelling evenmin het geval zijn; en dat wel om de eenvoudige reden, dat de meesten zich geen rekenschap kunnen geven van hetgeen zij uitspreken, en voor dezulken zal er wel geene spelling denkbaar zijn, die aan haar doel zou beantwoorden.

Iemand, die met kennis des onderscheids over dit onderwerp handelt, kan niet denken aan de mogelijkheid van eene phonetische spelling, maar zal toch inzien, dat iemand onmogelijk zuiver kan schrijven, in welke spelling ook, die niet weet, wat hij zegt. Voor ververs- en snijdersrekeningen zal wel geen kruid zijn gewassen.

Nederlanders, van wie wij verwachten, dat zij precies weten, welke klanken zij voortbrengen, en voor hen alleen kan de vereenvoudiging der spelling bedoeld zijn, hebben ook wel eenigen tijd aan 't Fransch besteed, zoodat de spelling der bastaardwoorden niet de minste moeite voor hen zal opleveren; tevens kan men van dezulken verwachten, dat ze zooveel gelezen en geschreven hebben, dat voor hen de spelling van De Vries en Te Winkel slechts zelden moeilijkheden zal opleveren.

Alles saamgenomen: het leelijke der vereenvoudigde spelling, de onmogelijkheid om de regels consequent door te voeren en de willekeur, die daarvan het noodzakelijk gevolg is, vele idiotismen, die in de Hollandsche pedanterie hun oorsprong vinden, en ten slotte het weinig noodzakelijke der verandering, kom ik tot de gevolgtrekking, dat de H. H. Kollewijn c. s. met hunne pogingen tot vereenvoudiging onzer spelling hun vaderland geen dienst hebben bewezen. [1])

Helder, 23 Nov. '99. Dr. T. D. DETMERS.

---

[1]) [Wij achten het niet ongewenst er hier aan te herinneren, dat de voorstellen ter vereenv. van onze schrijftaal o. a. werden ondertekend door de proff. van Helten, Logeman, Speyer, Sijmons, terwijl prof. Cosijn zijn adhaesie betuigde. RED.]

VEREENVOUDIGDE SPELLING.

(Naar aanleiding van het artiekel van Dr. Detmers).

Toen enige jaren geleden voorstellen werden gedaan om het ingewikkelde spellingstelsel van de Vries en te Winkel te vereenvoudigen en onze onnatuurlike schrijftaalverbuiging van het willekeurige en gekunstelde te ontdoen, wezen de tegenstanders voornamelik op één groot bezwaar: De lezer zou zich voortdurend in de bedoeling der schrijvers vergissen; hij zou telkens raadseltjes hebben op te lossen.

Er is sedert al heel wat in de vereenvoudigde geschreven; van dubbelzinnigheden werd niets gemerkt, en de angst voor niet-kunnen-begrijpen schijnt verdwenen te zijn.

In de laatste tijd is er een nieuw „groot bezwaar" uit de lucht komen vallen.

Onze manier van schrijven is lelik, is onaesthetics.

De heer Frans Netscher, de redakteur van de *Hollandsche Revue* heeft er in zijn maandblad over uitgewijd:

„Stel u den pianist voor die . . . . . in plaats van ook artistieke eischen te stellen aan de houten kast, waarin zijn instrument besloten is, zich tevreden zou stellen met een omhulsel van planken van sinaasappelkisten! Zou men zoo iemand dan geen aansteller of . . . . . kunstproleet noemen? En de *taal*artiest dan?"

Zo iets pakt. En nu Dr. Detmers komt met eenzelfde klacht, achten we het toch wèl de moeite waard om de zaak 'n beetje van naderbij te bekijken.

Wat betekent het eigenlik dat onze spelling lelik is?

Kan dat onaesthetiese betrekking hebben op de *klank* van de in schrift weergegeven woorden?

Onmogelik. Wat in Vereenv. Spelling geschreven is, moet niet anders worden uitgesproken dan wat volgens de regels van de Vries en te Winkel is opgesteld.

Het lelike ligt dus in de *vorm* van de woordbeelden.

Nu kan het best zijn, dat de een hebreeuwse, 'n ander griekse en nog 'n ander duitse letters mooier gevormd vindt dan latijnse. Maar heeft het zin, te verzekeren dat het woordbeeld *visser*, in latijnse letters, minder artistiek is dan *visscher*, óók in latijnse letters? *Bomen* leliker dan *boomen* en daarentegen *komen* mooier dan *koomen*? Wie

bevestigend op deze vraag antwoordt, moet niet nù eens *hopen*, *wassen*, *de vink*, en dan weer *hoopen*, *wasschen*, *den vink* schrijven.

Men hoeft maar even over de zaak te denken, om in te zien dat hier van artistiek of lelik helemaal geen sprake kàn zijn.

Mooier of minder mooi is de woordklank, de woordkeus, de woordschikking. *Niet* de spelling. Die is meer of minder nauwkeurig; meer of minder prakties. Met aesthetica heeft de spelling niet te maken.

Waar komt het dan vandaan, dat sommigen een tegenzin hebben in de Vereenvoudigde, er door worden geïrriteerd?

Alleen door het vreemde, door het nieuwe, zoals Dr. Bonebakker zegt.

In 't Middelnederlands hindert de schrijfwijze *anxt*, *twe*, *aerbeit*, *coninc*, alleen de leek. Wie Middelnederlands kent is aan die spelling gewoon en vindt 'm niet lelik of onartistiek.

Onze tijdgenoten moeten aan *Zweeds* (zonder *ch*) aan *brede*, *lopen*, enz. eerst weer wennen. En dat zullen ze wel doen, als maar eerst wordt begrepen dat onberedeneerde afkeer van het nieuwe hier het bereiken van grote voordelen in de weg staat.

I en *Ie*.

Wat Dr. Detmers het meest hindert is de *ie*-spelling.

Zijn grief, dat de *ie* soms dienst moet doen „waar nooit een tweeklank bestaan heeft", lijkt mij niet heel ernstig. Met de *oe* verkeren wij in 't zelfde geval.

Maar — het bestuur van de Vereniging tot Vereenvoudiging v. o. Schrijftaal is het met Dr. Detmers eens, dat het vreemde uiterlik van sommige woorden met *ie*, waar men gewoon is *i* geschreven te zien (b.v. *indieviedu*) wel geschikt is om aan velen aanstoot te geven. En dáárom vooral gaf het bestuur op de laatste algemene vergadering aan de leden de raad, om niet te voortvarend te zijn met het verhollandsen van de spelling van bastaardwoorden. De aanstoot gevende *ie* toch komt nagenoeg uitsluitend in bastaardwoorden voor. [1])

E (*ee*) en *O* (*oo*).

Dr. Detmers ziet in onze *e*- en *o*-spelling weinig heil, omdat de regel niet konsekwent wordt doorgevoerd en er geen volkomen eenheid te verkrijgen is. Mij dunkt, de verbetering valt anders nogal in het oog.

Dr. L. A. te Winkel geeft in zijn *Leerboek der Nederl. spelling*:

voor de	*e*	4	algemeen	geldige	regels en	4	hulpregels;
„ „	*ee*	4	„	„	„ „	1	„
„ „	*o*	3	„	„	„ „	4	„
„ „	*oo*	5	„	„	„ „	1	„

[1]) Dat bastaardwoorden als *vieziete*, *kado*, *sjokola* „hun sporen in hun aangenomen vaderland (nog niet) verdiend hebben" — wat toch zeker betekent dat ze niet algemeen gebruikelik zijn — zou ik niet graag onderschrijven.

Totaal: 16 algemeen geldige regels en 10 hulpregels; samen dus 26 — met de nodige uitzonderingen! En als men die regels en die uitzonderingen kent is men nòg niet klaar. De spelling van een hele reeks van woorden [1]) is er door de beschaafde leek niet mee te bepalen.

Daarentegen hebben *wij* één regel (schrijf één *e* en *o* op het eind van een lettergreep) en één uitzondering (op het eind van een *woord* twee *e*'s: *zee*, *ree*, *vee* enz.).

Toonloze klinker.

De bedoeling is niet geweest volstrekte „eenheid" te brengen in de voorstelling van de toonloze klinker. In plaats van deze, met de Vries en te Winkel, door *e*, *i* èn *ij* voor te stellen (om de *u* in plaatsnamen hier maar buiten bespreking te laten), doen wij het alleen door *e* en *i*. De toonloze klinker stellen wij vóór *k* door een *i* voor: dus *huiselik*, *dageliks* naar analogie van *monnik*, *leeuwerik*, *havik*, *hinniken* enz.

De stomme h.

Door de spelling *tans*, *altans*, verdwijnt de moeilikheid: *nochtans* naast *althans*. Ook wordt verkeerde uitspraak voorkomen. *Thuis* blijft naast *tehuis*.

De vereenvoudiging mag hier van weinig betekenis zijn, van „de zaak meer samengesteld maken" is geen sprake.

Verbuiging.

Wanneer wij „voor *den* dag" goedkeuren naast „voor *de* dag", is er in 't geheel niet geaarzeld voor „consequente doorvoering". De regel: verbuig op schrift, zoals men verbuigt in de beschaafde spreektaal, wordt juist strikt gevolgd. *De* en *den* in *voor de(n) dag* zijn wisselvormen als *na het eten* en *na den eten*, *raadde* en *ried*, *stootte* en *stiet waaide* en *woei*, *de* fruit en *het* fruit enz. enz.

— Ie(t)sie en *— a(at)sie.*

De spelling *poliesie* en *prediekasie* (naast *polietsie* en *prediekaatsie*) wordt afgekeurd, omdat hier een onbeschaafde uitspraak zou worden weergegeven.

Kwestie van uitspraak dus.

Tegen de door niets gestaafde bewering van Dr. Detmers kan ik o. a. aanvoeren van Dale, die in zijn *Woordenboek* zowel *policie* als *politie* spelt; prof. de Vries en Dr. L. A. te Winkel die in het grote *Woordenboek* bij *advertentie* (uit Mlat. advertentia) zeggen: „uitspr.

[1]) Zoals: *deren*, *fleemen*, *verweren*, *kelen*, *bloote*, *booze*, *booten*, *doozen*, *hoonen*, *gedoogen* enz. enz.

advertensie"; Dr. A. Beets, die in het *Woordenboek* bij *gratie* verklaart: „de lettergreep *tie* klinkt in de uitspraak als *tsie* of als *sie*."

Er(w)t, Bes(t)je, Kers(t)feest.

Volgens Dr. Detmers wordt de *w* van *er(w)t*, de *t* van *bes(t)je, Kers(t)feest, Kers(t)mis* alleen „in sommige dialecten ten gevolge van een slordige uitspraak" (N.B.) niet gehoord.

Mischien zou ik kunnen volstaan met tegenover de mening van Dr. Detmers de mijne te stellen en een beroep te doen op mijn lezers. Het kan echter zijn nut hebben, ook hier een paar uitspraken van bekende taalkundigen aan te halen.

Er(w)t.

„In de spreektaal wordt de *w* ook uitgestooten bij *erwt*" (Dr. Jan te Winkel, *De Gramm. Fig. in het Nederlandsch*, 2e druk blz. 180).

Bes(t)je.

In het *Handwoordenboek* van P. Weiland (1812) leest men op blz. 65: „*Bes* (verbastering van *best*, *beste*). Eene oude vrouw, *Besje*." Hieruit volgt dat de op de uitspraak gegronde schrijfwijze *bes* in het begin van de eeuw gebruikelik was. Later heeft men op grond van de etymologie de spelling *bes* in *best* veranderd.

Dr. A. Kluyver in het grote Woordenboek (II, kol. 2092): „*Best* — daarnaast *bes* — znw. vr.; verkl. *bestje*, vaak *besje* gespeld."

Kers(t)mis, Kers(t)feest.

Beckering Vinckers in *Taal en Taalstudie* I (2e dr.) 82, noot: „Zeiden we nog, zooals Maerlant, *Kersten* in plaats van *Christen* dan zou men 't herstellen (N.B.) der *t* in *Kersmis* kunnen verdedigen, door te zeggen dat *Kerstmis* de oorspronkelijke beteekenis duidelijker maakt. Thans zegt voor een niet taalgeleerd lezer *Kerstmis* evenveel als *Kersmis*." [1])

En prof. Verdam in zijn *M.Ned. Wbk.* III, 1375: „*Kersavont*, ndl. *Kersavond* (of, gelijk de nieuwe spelling wil, *Kerstavond*, eene schrijfwijze die ook in de middeleeuwen niet voorkomt en alleen bij den etymologiseerenden Kiliaen te vinden is.)" [2])

Ei en *ij*.

Om redenen van opportuniteit is niet getracht, de *ij* door *ei* of de *ei* door *ij* te vervangen. Hadden wij voorgesteld te schrijven: *Wei zein blei* of *De kijzer zij in Mij dat hij wijgerde* . . . . wat zou er dàn 'n geroep over lelikheid (alias vreemdheid) zijn opgegaan!

Al is het wenselik dat eenmaal het verschil tussen *ei* en *ij* uit de spelling verdwijnt, de tijd daartoe achten wij nog niet gekomen.

---

[1]) Vgl. ook ald. blz. 488. [2]) Op blz. 1382: „Kersmisse, . . . ndl. Kersmis."

De Geslachten.

Dr. Detmers noemt de geslachtregels met hun uitzonderingen „een hoop nuttelooze ballast". Uitstekend.

Maar het is mij niet recht duidelik geworden of hij zich in zake de geslachten toch aan het gezag van de Vries en te Winkel wil onderwerpen.[1]) Zo ja, dan maakt hij zich van de kwestie wel wat gemakkelik af. Mocht hij menen dat iemand die wat aan taal doet, zich al spoedig niet meer „vergist" in de door taalgeleerden gedecreteerde woordgeslachten, dan raad ik hem blz. 136 en 137 van mijn *Opstellen over Spelling en Verbuiging* eens na te slaan. Hij zal dan, naar ik vertrouw, tot de overtuiging komen, dat ontwikkelde mensen, kunstenaars, geleerden (ook *taal*geleerden!) telkens en telkens tegen de voorschriften van de Woordenlijst zondigen.

Bastaardwoorden.

Men zie hiervóór, blz. 205.[2])

Resumerende wijst Dr. Detmers nogmaals op het lelike en het inkonsekwente van de vereenvoudigde spelling.

Over het lelike had ik het in 't begin van dit stukje.

Aan het slot mogen een paar woorden staan van prof. M. de Vries: „Consequentie in het geheel en volstrekte consequentie in alle onderdeelen zijn onvereenigbaar bij elk stelsel, dat gelijk de spelling eener taal, niet door één alles omvattend brein is bepaald en geregeld." (Voorbericht *Grondbeginselen der Nederl. spell.* door Dr. L. A. te Winkel, 1865, bl. XIV).

Aangezien nu de voorstanders van vereenvoudiging nooit hebben beweerd dat ze met een volkomen nieuw systeem aankwamen; aangezien zij niets anders bedoelen dan, *uitgaande van het bestaande*, verbeteringen aan te brengen, is de eis dat zij in àlle opzichten konsekwent hadden moeten zijn, onbillik.

R. A. KOLLEWIJN.

[1]) Ook uit zijn praktijk blijkt het niet. Hij schrijft: „Wie een beetje gezonde smaak heeft", „onder de neus" — terwijl hij op andere plaatsen toch weer volgens de ouderwetse schrijftaalgrammatica verbuigt.

[2]) De bewering dat voor Nederlanders die „eenigen tijd aan 't Fransch besteed" hebben, de spelling der bastaardwoorden „niet de minste moeite" oplevert, hoeft niet te worden weerlegd.

DE WACHTENDONCKSE PSALMEN.

NAAR AANLEIDING VAN TAAL EN LETT. X, 118 VLGG. [1])

Het is een verdienste van Dr. Gombaults *Antwoord*, dat hij aldaar een nauwkeurige formuleering heeft gegeven van zijn meening omtrent de behandeling eener uit een latijnschen gewijden tekst voortgekomen oudgermaansche vertaling. In *T. en L.* IX, 455 lazen we: „Tevergeefs zal men onder de geschriften in een Oudnederduits of Hoogduits dialect geschreven, wier inhoud dezelfde is als die van de gewijde boeken of kerkvaderlike geschriften, naar een tweede zoeken, dat tot „Vorlage" een handschrift heeft, in een vreemd dialect geschreven." Op bl. 120 van Jaarg. X vindt men de woorden: „dat er in de gehele oudhoogduitse en nederd. litteratuur geen voorbeeld van te vinden is, dat een geschrift in de landstaal geschreven, *woordelik* overeenkomende met de inhoud van een der boeken uit de gewijde . . . . Schrift, teruggaat tot een andere vorlage dan de latijnse." Tegen deze laatste bewering is natuurlijk, om aan de germanisten bekende redenen, het bestaan eener beiersche omwerking van Notkers alemannische Psalmen niet als tegenbewijs aan te voeren. Maar het beiersche afschrift van het rijnfrankische Matthëus-fragment! Dat werpt G.'s stelling, ook na gemelde wijziging harer formuleering, meedoogenloos omver: het fragment

---

[1]) Dr. Gombault beweert (z. boven bl. 118), „dat noch al het een en ander in het stuk van Prof. van Helten en (z)ijn artiekels . . . . niet rijmt." Uit een vergelijking der betrekkelijke plaatsen kan elkeen de onjuistheid dezer bewering blijken; elke aanmerking in *T. en L.* X, 113 vlgg. slaat wel degelijk op hetgeen in G.'s artikelen gedrukt te vinden is. Alleen zij opgemerkt, dat tengevolge eener *na de correctie der proef* op de drukkerij in de pagineering aangebrachte wijziging de cijfers van X, 114—117 niet kloppen met de bladzijden van IX, 529 vlgg. en men in X, 114 vlgg. te veranderen heeft:

(op bl. 114) bl. 529 *in* bl. 535—bl. 524 vlgg. *in* bl. 530 vlgg.
(op bl. 115) bl. 528 *in* bl. 535—bl. 525 *in* bl. 531
(op bl. 116) bl 527 *in* bl. 533—bl. 528 *in* bl. 534
(op bl. 117) bl. 528 *in* bl. 535—bl. 524 *in* bl. 530—bl. 525 *in* bl. 532—bl. 527 *in* bl. 533—bl. 522 *in* 539.

stemt woordelik overeen met den inhoud van een der boeken uit de gewijde Schrift en is toch niet direct daaruit voortgekomen, maar door bemiddeling van een rijnfrankische „vorlage" [1]). (In de woorden, waarmee Dr. G. in *T. en L.* IX, 529 aan 't slot van noot 2 de beteekenis van dit hem in den weg staande fragment tracht weg te cijferen, zal zelfs de leek onmiddellijk een schijnargument herkennen.)

Voor het overige behelst bedoeld *Antwoord* niet veel anders dan een vermeerdering der getuigenissen voor hetgeen alreede uit mijn vroegere bestrijding (z. bov. bl. 114 vlgg.) was op te maken, nam. voor de onvoldoende wetenschappelijke toerusting, waarmee Dr. G. den strijd heeft aanvaard en waardoor hij zich elk oogenblik jammerlijk blootgeeft.

Op bl. 121 vlg. paradeeren onder de voorbeelden voor het bezigen eener dubbele-consonantspelling, waar een enkele (korte) consonant bedoeld is:

vritdag, dat blijkens zijn constante spelling met *td* (vgl. ook Kiliaens *vrijddagh*) als een door volksetymologie ontwikkeld compositum *vrīt-dag* moet gelden (vgl. Kern's gloss. op de *Limb. Serm.*);

uffenen, *oiffenen*, *oeffenynge*, *taiffel*, *eggele*, *loggenen*, *reggent*, in wier *ff*, *gg* elk kenner van het nederfrankisch consonantisme dadelijk de vertegenwoordigers begroet eener lange *f* en *ch* (vgl. b.v. mnl. *oeffenen*, *taeffel*, *echel*, *loochenen*, *rechgenen* etc. en zie *Mnl. Sprk.* § 109);

merren „hinderen" met zijn *rr*, die uit een oudere (nog in 't Gotisch bewaard gebleven) *rz* is voortgekomen (Dr. G. citeert wel het got. *marzjan* als reflex van *merren*, doch weet blijkens zijn vermelding van *merren* als spelling voor *meren* niet, wat tot het a b c van 't oudgermaansche consonantisme behoort, nam. dat aan de got. *rz* een westgerm. *rr* beantwoordt);

werren „ergeren, hinderen", waaraan blijkens de oudgerm. reflexen van dit verbum (ohd. os. *werran*) eveneens een *rr* toekwam;

hyllich „heilig" en *druttyen* „dertien", wier *ll* en *tt* met het oog op 't normale mnd. *hillig* en *druttein* allerminst als getuigen voor de voorstelling eener korte *l* of *t* door *ll* of *tt* mogen gelden.

Op bl. 122 worden de drukfout *poreyng* (voor *porryng*) en het subst. *saitingh* situs, waaraan, gelijk iedereen weet, een enkele (korte) *t* toekomt, als bewijzen aangevoerd voor een enkele-consonantspelling eens langen medeklinkers.

Uit de lijst der oudoostnederfrank. citaten op bl. 123, die als getuigen voor laatstgenoemde spelling moeten dienen, blijkt Dr. G.'s gebrekkige bekendheid of onbekendheid met enkele grammatische verschijnselen: met de verkorting der lange consonant achter een lange

---

[1]) Met het oog op 't gewicht, door Dr. G. aan het voorkomen van den lat. tekst in het Wachtendonksche hs. gehecht (z. bov. bl. 120), zij voorts opgemerkt, dat ook in het hs. van genoemd Matthëus-fragment de lat. tekst, waarnaar de rijnfrankische „vorlage" vervaardigd werd, is aan te treffen.

of een zwak gearticuleerde vocaal en achter een consonant (vgl. *saltu*, *santa*, *huodun*, *leidos*, *framgeleidon*, *sanda*, *hēro*, *uûstinon*, *-ane*, *-ene*, *-one*); met het voorkomen van oudwestgerm. *ja*-substantiva met niet verlengde, oorspr. vóór een *i* (niet *j*) van 't suffix staande consonant (vgl. *putc*, *rugis*, *kuni* en zie behalve *Paul en Braunes Beiträge* 21, 475 ook *Grundriss für germ. phil.* 1², 437 ¹); met het bestaan van oudwestgerm. *ja*-verba met eveneens niet verlengde, oorspr. vóór een *i* (niet *j*) van den uitgang staande consonant (vgl. *setene*, *hevon*, *thenan*).

Op bl. 124 stoot zich Dr. G. aan de onderscheiding, door ondergeteekende en anderen gemaakt tusschen de *td*, *dt*, *tt* van *mitdon*, *midton*, *hatta*, *santa*, enz. en de *t* van *eintisce*, *anbranton* enz.; hij verbaast er zich alzoo over, dat men een lange, respect. oorspr. lange consonant niet met een korte gelijkstelt.

Voor de op bl. 124 aangevoerde vormen *speikeltren*, *spekeltre*, *holentere* en voor *wereltde*, wier *t* resp. *td* geenszins getuigen voor hetgeen Dr. G. er uit wil halen, zij verwezen naar Kerns juiste opmerkingen in *Limb. Serm.* gloss. op *speikeltere* en § 73, 2.

Naar aanleiding van de praeteritale vormen *lithon*, *quāthun*, *uurthun*, die op bl. 125 als bewijzen worden aangehaald voor een verschrijving van *th* voor *d*, zou men Dr. G. willen vragen, of hij zich niet herinnert dat er in het Oudgerm. afwijkingen voorkomen van den „grammatischen wechsel."

Op bl. 126 vindt Dr. G. het aannemen van een oudsaks. praeteritalen vorm *habēda* nog zoo gek niet en vraagt het bewijs, dat een secundair *habēda* in een nederfrankische, aan Middelfrankenland grenzende streek niet evengoed kon voorkomen als een secundair *habēta* in meer zuidelijke gewesten. Aan dat verzoek is gemakkelijk te voldoen: *habēta* is geen secundaire vorm, zooals ieder weet, die een beetje in de studie van 't Oudgerm. is ingewijd; en een vorm als *habēda* is, gelijk Sievers reeds vóór achttien jaar heeft bewezen, voor 't Nederfrankiesch zoowel als voor 't Saksisch iets ondenkbaars.

Doch genoeg ter qualificeering van Dr. G.'s grammatische bespiegelingen. Het lust mij niet, evenmin als ik dit in mijn eerste stukje wenschte te doen, hier een volledigen katalogus van zijn tekortkomingen te geven ²), of de

¹) Dat Dr. G. zulke vormen *onwaarschijnlijk vindt* (z. bov. bl. 123), doet niets ter zake. Dat ze *werkelijk bestaan hebben* en ten deele (in de hedendaagsche taal nog) bestaan, is eenvoudig op grond van voldoende getuigenissen niet te loochenen.

²) De hr. G. „constateert" enkele malen, dat hij door mij niet op dit of dat punt is lastiggevallen, en trekt, naar 't schijnt, daaruit het gevolg, dat ik hem op die punten door mijn stilzwijgen gelijk geef (vgl. bov. bl. 123, 124, 127). Hij heeft bij deze voorbarige conclusie over 't hoofd gezien, wat ik boven bl. 117 door 't bezigen van den term „Eenige er van" uitdrukkelijk heb te kennen gegeven.

merkwaardige argumenten en beweringen te ontleden, waarmee hij zich op bl. 127 en '8 van de door mij gewraakte ketterijtjes tracht te zuiveren (dat voor de verklaring van het oudsaks. *ahtodoch* en het eveneens door contaminatie ontstane *antsibunta* de tweeërlei eertijds voor de tientallen boven 60 gebezigde benamingen in aanmerking komen, blijkt volgens het op bl. 127 opgemerkte den heer G. nog een geheim te zijn), of ook aan te toonen, hoe willekeurig en in 't oog vallend wispelturig hij omspringt met het materiaal, dat aan zijn hypothese in den weg staat (men vgl. b.v. wat in *T. en L.* IX, 535 omtrent *eintisce*, *gistatodun* etc. is opgemerkt met hetgeen in X, 124 vlg. daarover wordt gezegd). Laat voorts Dr. G., indien hij zich van het weinig steekhoudende zijner redeneeringen door mij niet wil laten overtuigen, eens bij andere deskundigen aankloppen en hen vragen, hoe zij over zijn betoogen en betoogtrant oordeelen. Ik voor mij zal er thans voorloopig het zwijgen toedoen, ook dan wanneer de boven op bl. 119, noot 1 aangekondigde poging mocht worden uitgevoerd, waarbij den welwillenden lezer het betoog te slikken werd gegeven, dat (hoort, germanisten, en verbaast u!) pss. 1—9 van het Wachtendonksche handschrift niet in zuidelijker dialekt was geschreven dan de andere psalmen.

Groningen, 16 Maart 1900. W. van Helten.

De Wachtendonckse Psalmen.

Antwoord aan Prof. W. L. van Helten.

Vooreerst over mijn betoog*trant*.

Indien de lezer mijn tweede stuk opslaat, zal hij op 't eind kunnen lezen: „Ik heb hier aan *voorlopig* niets meer toe te voegen. Gaarne zal ik mijn ongelijk bekennen, indien men mij met goede argumenten weerlegt; de hoofdzaak is dat er klaarheid komt in 't noch niet geheelheldere." Dat Prof. van Helten dit woord *voorlopig* voorbij heeft gezien en mij niet wilde geloven, toen ik in 't begin van December in een van mijn kant uitvoerige, van zijn zijde zeer korte correspondentie bescheiden meedeelde, dat het mij niet moeilik zou vallen zijn

opmerkingen, in zijn eerste stuk neergelegd, te weerleggen, dit is werkelik mijn schuld niet. Men kon het niet met billikheid van mij eisen, dat ik maar zo dadelik zonder noodzaak een groot deel van het materiaal, bestemd om in een uitgave van de Psalmen neergelegd te worden, zou openbaren. 't Was naar mijn mening al voldoende de lezers in het eerste deel van mijn tweede artiekel er op te wijzen, op hoe weinig zekerheid het aannemen van een zuidmiddelfr. „vorlage" berustte, wanneer men de vormen uit de Psalmen-zelf en die der geschriften uit naburige gelijk-tijdige en gelijk-noordelike streken beschouwde. Dat ik door de biezondere aanval van Prof. van Helten gedwongen reeds nu veel van wat ik voor later bestemd had heb geopenbaard, is niet met grote ingenomenheid geschied. [1])

In de eerste plaats erken ik, zoals ik beloofd heb te zullen doen, mijn ongelijk met betrekking tot het Mattheus-fragment. Dit kan desnoods als bewijs dienen tegen het a priori aannemen, dat een vorlage in een ander dialect onwaarschijnlik is voor een der geschriften, waarvan de inhoud dezelfde [2]) is als die van de gewijde boeken.

Hiermee is natuurlik noch niet toegegeven, dat zo'n vorlage wel waarschijnlik is voor een werk, waarin de latijnse tekst woord voor woord boven de andere staat. Prof. van Helten zegt in een noot even terloops, dat ook bij het Mattheus-fragment deze er bij staat, maar hij vergeet er bij te voegen, dat daar de latijnse tekst in zijn geheel zich links van de duitse bevindt, iets wat, naar ik mij vlei, niet presies aan interliniair gelijk is en dus wel enige overweging verdient. [3])

Ook is hiermee natuurlik noch niet toegegeven, dat een monnik, die, zoals men weet, maar niet zo in een zucht een groot werk overschreef, met zó weinig vóór-zichtigheid te werk zou zijn gegaan, dat hij eerst *een paar* folio's van zo'n buitengewoon groot handschrift —

[1]) Natuurlijk heb ik niet *drukfouten* bedoeld, toen ik er over sprak, dat het stuk van Z.H.G. niet geheel rijmde met het mijne.

[2]) Men ziet, ik gebruik hier dezelfde woorden als in mijn eerste artiekel. Reeds 3 maanden voor 't verschijnen van zijn stuk heb ik prof. v. H. mijn bedoeling meegedeeld.

[3]) Men begrijpt, dat ik hier natuurlik niet inga op de vriendelike uitnodiging om reeds *nu* mijn bewijs te geven, dat pss. 1—9 van het *Wachtendonckse* handschrift niet in zuideliker dialect geschreven waren; ik heb dit voor mijn betoog niet nodig. Ik kom later in z'n geheel en in 't verband hierop terug. Aan de lezer, die in deze zaak belangstelt, wil ik evenwel het volgende aanbevelen: tel eens de zuidduits-gekleurde woorden in ps. 18 en pss. 53—73, zie hoeveel er hiervan in de glossen ontbreken, doe insgelijks met de in zuideliker dialect geschreven pss. 1—3. Bezie nauwkeurig de zuidduits-gekleurde glossen uit pss. 1—9. Mischien zal dan reeds licht opgaan. Later hoop ik het andere te doen schijnen.

men stelle zich eens voor: *alle* psalmen en verscheidene hymmen, zoals men uit de Lipsiaanse Glossen mag opmaken — letterlik overschreef en daarna op de gedachte kwam, dat hij nu maar het overig deel — men stelle zich weer eens voor, hóéveel folio's dit wel moeten geweest zijn — zou gaan vertalen naar de zuidmiddelfrankiese vorlage.

Evenmin is hiermee toegegeven, dat een klooster-klerk een werk voltooid heeft, waarvan zijn mede-klerken in het nederduits klooster — en voor wie werd het anders aangevangen? — bij overlezing zeer weinig zullen begrepen hebben, indien men met Prof. van Helten aan neemt, dat zo'n grote hoeveelheid woorden uit een vreemd dialect overgenomen of ver-vormd zijn.

Maar dit alles, niet waar, is subjectieve opvatting en heeft met de zaak-zelf niet veel te maken.

Laat ik nu eerst eens de lezer voorhouden, wat er weer overblijft van de verwijten van onkunde van Prof. van Helten, die hier ten onrechte een werk buiten zijn omgeving en tijd geplaatst en verscheidene woorden uit een handschrift gelicht — een methode van werken waartegen Dr. Bonebakker in zijn frisse dissertatie tevergeefs schijnt opgekomen te zijn — en naar zuideliker streken verwezen heeft, zonder eerst nagegaan te hebben of ze ook in gelijk-noordelike konden voorkomen.

Prof. van Helten geeft maar enige staaltjes, hoe ik mij trachtte te zuiveren van de mij door hem aangewreven ketterijtjes; het lust hem niet het van alle te doen — men zou zeggen, dat iemand dit toch wel mocht verwachten, wanneer men eerst zijn naam van wetenschappelik man heeft willen vernietigen — hij geeft er maar enige.

„Dat voor de verklaring van het oudsaks. *ahtodoch* en het eveneens door contaminatie ontstane *antsibunta* de tweeërlei eertijds voor de tientallen boven 60 gebezigde benamingen in aanmerking komen, blijkt volgens het op bl. 127 opgemerkte den heer G. nog een geheim te zijn."

Maar — is dan een geheim gebleven voor Prof. v. H., wat er op 't gebied van 't Indogermaans en Germaans door J. Schmidt, Brugmann en Streitberg over de questie der telwoorden aangetoond is, en is hij noch altijd van de oude mening dat de *d* in (*ant*)-*ahtoda* oorspronkelik is? Reeds de oudsaksiese vormen *antsibunta, nichonte* en de hoogduitse *sibunzo*, *ahtozo*, *zehanzo* leren iemand anders. Ik verwijs hier naar W. Streitberg, Urgerm. Grammatik, § 167. Laat ik evenwel ook voor de lezers, die niet zo in deze dingen thuis zijn, noch de woorden aanhalen van *Holthausen* in zijn *Altsächsisches Elementarbuch* (1899), § 384: „Die Zahlen 70—90 werden nach alter Weise durch Vorsetzung aus *hund-* entstellten *ant-*, *at-* vor eine besondere Form der Einer gebildet; dies *at* kann schlieszlich infolge seiner Unbetontheit schwinden, verg. 70: *antsibunta*, 80: *antahtoda*, 90: *nichonte*. Daneben treten die Neubildungen *sibuntig, ahtodoch* auf", en nu verder Anm. 1: „Das

-d- statt *-t-* in *ahtoda erklärt sich wohl als Einwirkung der Ordinalia; sibuntig* und *ahtodoch* (met het oog op *-ig*) sind dann nach analogie von *twentig* gebildet." En nu voor mijn mening dat *-d-* schrijffout is, die dezelfde is als van *Schlüter* in *Dieter's* Laut- und Flexionslehre der Altgermanischen Dialekte, p. 269: „*d* statt *t* im zweiten teil des zahlwortes *ahtodoch* ..... ebenso sind als schreibfehler anzusehen, etc."

Verder schrijft Prof. v. H: „Op bl. 126 vindt Dr. G. het aannemen van een oudsaks. praeteritalen vorm *habēda* nog zoo gek niet en vraagt het bewijs, dat een secundair *habēda* in een nederfrankische, aan Middelfrankenland grenzende streek niet evengoed kon voorkomen als een secundair *habēta* in meer zuidelike gewesten. Aan dat verzoek is gemakkelijk te voldoen: *habēta* is geen secundaire vorm, zooals ieder weet, die een beetje in de studie van 't Oudgerm. is ingewijd; en een vorm als *habēda* is, gelijk Sievers reeds vóór achttien jaar heeft bewezen, voor 't Nederfrankisch zoowel als voor 't Saksisch iets ondenkbaars."

Vgl. *Braune*, Althochd. Gramm.: „Einige kurzsilbige hatten früher synkopierte praeterita: zu *habēn*, *sagēn*, *lebēn* ist als vorahd. praet. *hadda*, *sagda*, *libda* anzusetzen. Im ahd. sind diese formen durch ausgleichung beseitigt und dafür regelmässig *habêta*, *sagêta*, *lebêta* eingetreten."

W. Streitberg: „Bei den ē-verben fehlt ursprünglich ein Mittelvokal, wie E. Sievers, Beitr. VIII, 90 ff. nachgewiesen hat. Verg. *habda*, *sagda*, *libda*. Woher der Verlust des stammauslautenden Vokals komt ist unerklärt. *Got. habaida ist sicher eine Neubildung* nach den für die Klasse besonders charakteristischen *ai*-Formen des Präsens; *auch ahd. habēta hat wohl der Bildung von as. habda gegenüber als jüngere Umformung zu gelten.*"

Verder:

„Op bl. 122 worden de drukfout *poreyng* (voor *porryng*) en het subst. *saitingh* situs, waaraan, gelijk iedereen weet, een enkele (korte) *t* toekomt, als bewijzen aangevoerd voor een enkele consonantspelling eens langen medeklinkers."

Slaan we de Teuthonista (uitgave Verdam) op in voce *porringe*: „eyn poreyng (lees, zegt Prof. Verdam: *porryng*) of anwersamheit, andryngyngh, invectiva." In de lijst der toevoegingen en verbeteringen is geen enkele aantekening betreffende deze vorm. Of men hier te doen heeft met verlezing van de vijftiende-eeuwse drukker en niet met een schrijfwijze van Van der Schueren, zal m. i. Prof. van Helten moeilik kunnen uitmaken; bovendien berust dit op het zelfde beginsel (?). Voor *saitingh* verwijs ik naar Teuthonista in voce „verposinge". Uit de woorden van Prof. van Helten zou men m. i. mogen opmaken, dat *hynsetting* = situs staat voor *-seting*!

Zoals Prof. van Helten terecht opgemerkt heeft moeten van de 75 (zegge *vijf-en-zeventig*) bewijsvormen tegen mechaniese transscriptie

afgetrokken worden de volgende: *werren*, want, ofschoon ik het er voor houd, dat 't aequivalent hier van is het ouds. *werian* en niet *werran*, eerbiedig ik het gevoelen van mijn tegenpartij; verder *hyllich* (maar verg. *hilgen heligen*, in Theoph., *hileghen*, *hilleghen*, *hilgen* in Lüb. R.), ten derde *druttyen*. Voor *werren*, *vritdag* en *merren* zal Dr. Kern verscheidene andere in de plaats kunnen geven.

Wat de andere bewijsvormen tegen mechaniese transscriptie aangaat, hiervan neem ik er niet één terug. Prof. van Helten verklaart, dat we bij de 7 door hem gewraakte woorden met een lange *f* en *ch* te doen hebben. Dit is een vaststaand feit en hij verwijst naar zijn Middelnederlandsche Spraakkunst, § 109.

Niet tevergeefs, hoop ik, is in het jaar 1889 *Breslau's* „Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italiën" verschenen, niet tevergeefs in 1892 (Germ. 37,243) het bekende artiekel van *Friedrich Kauffmann*, steunende op het zoeven genoemde boek. Mogen bijv. aan *twifelen* en *twivelen*, *naffel* en *navele*, *droefelyc*, *drueffelic* en *droevelyc*, *wysselyc* en *wiselyk*, *diefelyc* en *dievelyc*, *lieffelyc* en *liefelec*, *loochenen* en *loghenen*, staande in *eenzelfde* handschrift, tans noch verschillende fonetiese waarden worden toegekend?[1]) Voor mij zijn het slechts *grafiese* wijzigingen.

Niet een van die zeven neem ik terug, maar ik ben bereid wel vijftig andere erbij te geven.

* * *

Tans kom ik aan datgene uit mijn laatste stuk, dat, zoals de lezer natuurlik direkt opgemerkt heeft, buiten mijn eigenlik betoog staat. Het was voor mij niet volstrekt nodig te wijzen op de enkele-letterschrijving voor dubbel-consonant. In de eerste plaats wilde ik, door dit er bij te brengen, wijzen op een verschijnsel in onze oude oostelike monumenten, waarmee rekening dient gehouden te worden bij latere lexicografiese en grammatiese arbeid.

Natuurlik zal iedereen, die wat aan grammatiese studien gedaan heeft, direkt begrepen hebben, dat ik *sanda*, *santa* in de lijst der opgegeven vormen om een bepaalde reden gebracht heb.

Prof. van Helten verklaart in deze aflevering duidelik, dat de *dd* na een consonant de fonetiese waarde heeft van *d*; *sanda* staat dus foneties gelijk met *abrandon*. Nu wil hij wel aannemen een fonetiese overgang bij *sanda* tot *santa*, maar niet bij *anbrandon* tot *anbranton*!

Er staat te lezen p. 115: „de vader dezer hypothese ziet over 't hoofd: dat *mêrra* berust op **mêrira*". In 't hiervoor staande stuk: „Uit de lijst der oudoostnederfrank. citaten op bl. 123, die als getuigen voor

[1]) Prof. van Helten verklaart zelf in deze aflevering (blz. 210) dat na een lange klinker de dubbel-letter de waarde van korte consonant heeft!

laatstgenoemde spelling moeten dienen, blijkt Dr. G.'s gebrekkige bekendheid of onbekendheid met enkele grammatische verschijnselen" (N.B. in 't Tijdschr., in Dr. Borgeld's boek en op p. 115 is dit alles gezegd!) „met de verkorting der lange consonant achter een lange vocaal."

rr is dus na lange vocaal = *r* (*hêrren* = *hêro* en *hêro* = *hêrren*), dus *r* = *rr*. Nu weten we dat in de gezamenlike oudfrankiese en oudsaksiese geschriften *geen spoor* terug te vinden is van *rr* bij *mêra*, toch is de concluzie van Prof. van Helten, dat *mêrra berust* (let wel: *aantonende* wijs!) op een secundair *mêrira*!

Prof. v. H. schrijft: . . . . „blijkt Dr. G's gebrekkige bekendheid of onbekendheid met het verschijnsel van verkorting der lange consonant achter een zwak gearticuleerde vocaal." De schrijfwijze *-anne*: *-ane* = *-acco*: *-aco* volgt hier dus uit. *cc* in *fetheracco* kan slechts verklaard worden uit mechaniese transscriptie naar *hh*!

En zo zou ik door kunnen gaan; in mijn vorig artiekel heb ik U, lezer, al het een en ander laten zien (bvb. *habeda-levede*), maar genoeg. [1])

Laat ik nu noch eens de vormen met enkel- voor dubbel-letter nagaan uit de psalmen. We zien dat Prof. van Helten geen bezwaar meer heeft gemaakt tegen: *unuuuiti*, *luticon*, *betekameren*, *hebon*, *antheban*, *gefiroda*, *uilunt*, *sunum*, *manin*; dus we treffen dit verschijnsel aan bij *tt*, *bb*, *rr*, *ll*, *nn*. Ik vraag nu noch eens: wat blijft er over van *die* vormen (de andere in Grundriss f. germ. Phil. besproken heb ik niet aangeroerd) *pute*, *kuni*, *rugis* door Prof. van Helten in Beitr. XVI aangehaald als bewijsvormen uit de Psalmen, wanneer we weten, dat noch de oudere noch de jongere nederduitse dialecten bij *deze* woorden aequivalenten geven en we bovendien zien dat *tt*, *gg*, *nn* [2]) voor *t*, *g* en *n* geschreven zijn. M. i. mogen deze vormen in geen geval in 't vervolg meer als bewijsmateriaal aangevoerd worden voor niet-verlengde consonant.

Wat nu de regelmatige (op 2 uitzonderingen na) vereenvoudiging van *nn* in 't gerundium tot *n* betreft, deze mag m. i. geensins toegeschreven worden aan een tiende-eeuwse schrijver. Wanneer we nl. zien dat in 't Oudsaksies voor deze tijd noch steeds regelmatig, zonder uitzondering *-anne* voorkomt (*Holthausen* 258) en in 't Oudhoogduits slechts bij

[1]) Uit de opmerking van Prof. v. H., of ik niet weet dat er in 't Oudgerm. afwijkingen waren van de grammatische Wechsel, heeft de vakgenoot natuurlik direkt gemerkt, hoe sterk zijn zaak is. De behandeling der *d*, de verklaring van *leventech*, *wereltde* lijkt mij niet het best geslaagde in Dr. Kern's verdienstelik werk.

[2]) De aanneming van Dr. Borgeld, § 56, aant. 3, dat in *thinnongun nn* zou ontstaan zijn uit *nw* is m. i. aftewijzen. Immers de oudere Westgermaanse dialecten (Streitberg 131, 2; Braune 109, Anm. 2; Holthausen 254, 166, b) geven geen recht tot aanneming van overgang van *nw* in *nn*.

uitzondering vereenvoudiging, maar dat in de middelhoogduitse tijd dit verschijnsel vaker voorkomt (Braune § 315, Anm. 1), dan moet m. i. deze *regelmatige* vereenvoudiging in onze psalmen toegeschreven worden aan een latere schrijver.

Dat men *hevon* niet wil accepteren, is verwonderlik. Noch de oudere, noch de jongere nederd. dialecten wijzen bij dit woord op fonetiese *f.* Niet alleen Dr. Kern maar ook anderen zullen met mij voor de Sermoenen de fonetiese waarde *ff* aannemen.

Eveneens duiden zowel de oudere als de jongere dialecten bij *setene* op fonetiese *tt* en *thenan* heeft evenals *setene* naast zich in de Psalmen een vorm met dubbele consonant [1]). *saltu* mag m. i. niet gelijk gesteld worden met *santa*, omdat men bij de eerste vorm slechts te doen heeft met een schrijfverbinding (verg. *salt tu* naast *saltu* in 't zelfde vers 59, 12, verder *farlâttu*, *thattu*). Waar we slechts enkele sporen aantreffen in de tiende eeuw (Holthausen 253, 4) van vereenvoudiging van lange consonant na lange vocaal, terwijl regelmatig noch de dubbele letter geschreven wordt, daar mogen we, met het oog op de grafiese toestand in ons monument, in geen geval de weinige vormen met enkele letter met zekerheid aan een tiende-eeuwse schrijver toekennen.

* * *

Tans zij het mij vergund 't Tijdschrift (XVI, 44) op te slaan. Daar schreef Prof. van Helten, zijn eind-concluzie trekkende:

„Gelukkiger wijs komen voor onze controverse nog andere gegevens in aanmerking: kriteria, die een besliste gevolgtrekking aan de hand kunnen doen. Ik bedoel 3 kategorieën der in Tschr. 15, 151 vlg. uit de nfr. bronnen geciteerde niet-nfr. vormen en de aldaar op bl. 157 noot 3 verzamelde monstervormen *suottera*, *witti*, *witton*, *farwitton*, *vittutdragere*, *guoliccoda*. Met *guoli(h)heide*, *rihduome enz.*, *buohcstaf*, *ih*, *beceignedo*, *riechon*, *butriche*, *lief*, *emiceio*, *ropizot* (?), *farthroza*, *lôz* zou desnooods de theorie der opneming van aan het naburig Mfr. ontleende taalvormen in 't Nfr. van Pss. 18 en 53—73 in overeenstemming zijn te brengen; stellig verzetten zich echter daartegen *abir*, *habeda* (met *b* ter voorstelling der bilabiale spirans), *eintisce*, *-en*, *anbranton*, *vuerolti*, *gistätodun*, die op bekende gronden kwalijk aan een noordmfr. tongval zijn toe te kennen. En hoe zou men zich de aanwezigheid van misbaksels, gelijk *etige*, *teignon*, *farterron*, *suottera* etc. *guoliccoda* anders kunnen verklaren dan als gevolg eener slordige mechanische transscriptie van *ezziche* (of *ezzige*), *zeignon*, *farzerron*,

[1]) Of bij *hevon*, *setene*, *thenan* de vormen met oorspr. *-i*, niet *-j*, invloed hebben uitgeoefend, wie zou dit beslist durven ontkennen! De vraag is dan natuurlik of deze invloed foneties of grafies is geweest, verg. Borgeld, § 230.

suozzera, etc.? Mijns bedunkens kan in verband met deze gegevens het bestaan eener niet-nfr. „vorlage" onzer nfr. redactie moeilijk betwijfeld worden."

Ik heb in mijn tweede artiekel er op gewezen hoe vormen als *etige*, *teignon* kunnen verklaard worden en aequivalenten daarvan aangewezen in oudsaksiese geschriften (IX, 523); in mijn vorig stuk heb ik de verklaring gegeven van de vormen met zogenaamde mechaniese transscriptie (X, 121, 122) en van *t* voor *d* in de Psalmen (X, 124).

En nu — sagaciores videant!

Het zal aan de lezer duidelik geworden zijn, dat het hier niet alleen een Psalmen-, maar ook een beginsel-questie gold.

Terwijl Prof. van Helten geneigd is om aan de letters in de oud- en middelduitse periode de waarden toetekennen, die ze oorspronkelik vertegenwoordigden, aan een enkel-letter de waarde van enkel-, aan een dubbel-letter die van dubbel-consonant wil geven, is langzamerhand bij sommigen vooral door Breslau's boek en het vermelde artiekel van Friedrich Kauffmann in Germania, de overtuiging gekomen, *dat de ontwikkeling van de klank met de veranderingen van de orthografie in 't geheel niet identies is.* „Beide sind," zoals Kauffmann opgemerkt heeft, „unabhängig von einander vor sich gegangen, und nur in seltenen Fällen heftet sich an eine *orthographische* Erscheinung das *lautgeschichtliche* Interesse."

Wanneer ik in *eenzelfde* handschrift bij *dezelfde* woorden bijvb. *ff*, *gg*, *tt* en *rr* naast *f*, *g*, *t* en *r* zie geschreven, dan zie ik hierin niet direkt twee verschillende klankwaarden, maar ik vraag eerst of de oudere en jongere taal en de naburige dialecten recht tot die aanneming geven en eerst dan, maar ook niet eerder, kan ik de letter als identies met de klank aanvaarden.

Amsterdam, 30 Maart. W. F. Gombault.

Over Beatrijs.

Eenieder weet hoe willekeurig Jonckbloet, in zijne uitgaven van mnl. werken, de teksten behandelde; hoe hij, onder voorwendsel ze te „zuiveren naar de eischen der grammatica", de lezing der handschriften op talrijke plaatsen zonder noodzakelijkheid veranderde.

Penon beweert eenen tekst te geven in nauwer aansluiting aan het hs. Uit eene vergelijking van zijne uitgave met het hs. is mij echter gebleken, dat hij op nog menige andere plaats den oorspronkelijken tekst juister had kunnen (en moeten) weergeven. Ook Penon behoorde nog eenigszins tot de oude school, en aarzelde niet de lezing van het hs. te wijzigen, telkens hij daardoor een beteren tekst kon bekomen.

Uit de collatie blijkt vooreerst dat het grootste getal van Penon's wijzigingen enkel de spelling van sommige woorden betreft. De oorzaak van die spellingafwijkingen zal wel te zoeken zijn in een streven naar gelijkvormigheid; zooals andere tekstuitgevers, wilde Penon eenheid brengen in de spelling van het hs. Of dat noodig was, kan hier buiten bespreking blijven. Maar eenieder zal toegeven dat, als men eens aan het normaliseeren gaat, men logisch moet handelen, niet willekeurig hier en daar de schrijfwijze van sommige woorden veranderen, en ze elders zonder eenige reden behouden. En dat juist doet Penon. Dat wezenlijke fouten moeten verbeterd worden zal eenieder toegeven. Maar meer dan eens verandert men op te zwakke gronden; men blijft vaak het bewijs schuldig dat de tekst van het hs. werkelijk eene fout bevat. Met betrekking tot die soort van wijzigingen kunnen wij gemakshalve drie gevallen onderscheiden: 1°. ofwel geldt het storende schrijf- of taalfouten, die door een geringe verandering worden verwijderd; 2°. ofwel wordt op even zoo eenvoudige wijze het metrum hersteld; 3°. ofwel eindelijk moet in de plaats van den overgeleverden tekst, die geen gezonden zin geeft, iets anders gezet worden, dat hem verstaanbaar maakt, en dat men mag vermoeden nader te wezen tot datgene wat de dichter zelf geschreven had (tekstcritiek in engeren zin).

Men kan niet te veel zorg besteden aan het getrouw weergeven van de lezing der handschriften; alle veranderingen dienen nauwkeurig aangegeven te worden; men kan niet te voorzichtig wezen in het verbeteren van zoogen. „fouten". Terecht heeft men gezeid, dat de groote meerderheid van critische verbeteringen veroorzaakt zijn door onze onkennis (F. Bonebakker, *Van Sente Brandane*, Inleiding, blz. xv). En hoezeer ware het te wenschen, dat wij van alle mnl. teksten vertrouwbare uitgaven hadden!

Uit: C. Lecoutere,
Beatrijs, Leuvensche Bijdragen.

't Juiste Taalbegrip.

Sommigen hebben tegen nieuwigheden, wanneer deze niet, zoo als zij zeggen, op de taal gegrond zijn, niet volgends de leer der taalvorming zijn te verklaren. . . . . . . Al zoû een woord ten zeerste strijden tegen de geschiedenis, tegen de genealogie van de taal, — zoodra het met zijn klank naauwkeuriger iets aanduidt dan een bestaand woord zoû kunnen, is een artiest volkomen gerechtvaardigd, wanneer hij zoo een woord gebruikt. Door mooye taal, door mooyen stijl verstaan wij niet logiesch en netjes rondloopende zinnen, maar klankenreeksen, die nieuwe gewaarwordingen geven aan den artistiek ontwikkelden lezer.

Van Deyssel, *Verz. Opst.*

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

Jongeslektuur.

Vele achten zich geroepen om lektuur voor onze jonges en meisjes te schrijven; en — hoe weinigen zijn uitverkoren om 't goed te doen. Of 't is saai, en veel te weinig spannend; òf 't is onmogelik wat er verteld wordt, en door-en-door onwaar, òf 't is in een nederlands geschreven om van te rillen: hoogdravend, opgeschroefd, met onkinderlike termen, — ook daarin on*waar*. En al behoeft nu een boek voor de jeugd geen dadelike opvoedkunde te leraren, zonder die strekking acht ik een boek minder goed: 't moet „waar-wezen, flink-zijn", niet aan-preken, maar in voorbeeld geven. Tot de beste van de laatste tijd horen in dit opzicht de boekjes van mevr. Nellie van Kol en die van Henrik Eben. 't Eerste werk van deze schrijver „de Reis naar Paradijsland", is zo los en eenvoudig, en toch zo de aandacht van de jonge lezer vasthoudend, dat-ie 't boek uitleest voor 't dicht te doen, — zo dit hem niet „geordonneerd" wordt.

Zijn tweede werk „Avonturen van Jan Visch en zijn maat" gaat dieper. Eigelik een mystieke geschiedenis: twee jonges die van gedaante verruilen, maar in-wendig dezelfde blijven, voorlopig altans; want door de andere physiek en geheel verschillende levensomstandigheden groeien daaruit heel andere jonge mannen: hoe dat uitkomt, wordt in verschillende schetsjes, levendig, los en natuurlik voor ogen als getekend.

Dan kwam me kort geleden in handen „Op Avontuur van mevr. Fabius—Cremer Eindhoven. Ook dit is een vrij eenvoudig verhaal. Beide ouders van de jonges, die de „helden" zijn van de geschiedenis, moeten hun een tijdlang alleen laten. De brief aan tante, die intussen hun zou „oppassen" is wel niet verzonden. Maar toch gaan ze tante afhalen. In plaats daarvan nemen vreemde dames, die ook, hun onbekende, familie verwachten, ze mee: een vermakelike verwarring. 't Gevolg, als dit uitkomt, is een uitnodiging om een gedeelte van de vakansie door te brengen op 't buiten van een van de dames, die toch ook voor de ouders geen onbekende is. Daar gaan ze heen op weg. En nu begint een leven „op avontuur", dat door een vrouw, „die werkt met het ei", hun in vrij vage woorden al voorspeld is. Door een wonderlike, maar toch zeer mogelike samenloop van omstandigheden komen ze in aanraking met landlopers, met inbrekers, met vriendelike boerejongens en boerevrouwen, met de bekende lieve dames, met een wereld-kampioen op de fiets.

Ze doen en handelen als flinke jonges, al zijn ze niet altijd even voorzichtig. Ze redden èn de vrien-

delike gastvrouw èn de wereldberoemde fietser, deze laatste zelfs twee maal, de laatste keer voor goed, wat hen hun hartewens: elk een fiets bezorgt.

Dit alles nu wordt zo los en eenvoudig aaneengeschakeld, en verteld op zo'n goeie toon, dat men naar een volgend, even goed doorvoeld en doordacht werk uitziet. Dan kan 't nederlands, vooral in de gesprekken, noch wel iets losser spreektaal wezen. Welke jonge zegt tegen z'n broer: *ge* hebt.... of zal schrijven: ik bracht de*r* boerin de*n* koek heelshuids....? en zo hier en daar meer. Verandert dat noch, dan is zeker

„Eind goed, al goed."

B. H.

Lees- en Taalboek v. Hoogere Burgerschool en Gymnasium, Normaal- en Kweekschool, door J. H. VAN DEN BOSCH en J. L. C. A. MEYER. 2e dl. A, voor klasse 1 en 2. — Utrecht, Kemink & Zoon.

„Dit boekje bevat enkel tekst. Ieder kan het ook lezen op zijn manier. Het zal zeker niet nodig zijn op te merken, dat boven de stukjes over de Nederlanders als rokers en schaatsenrijders staat: „*Een Italiaan* over Nederland." En ook in Kloosterbelegering valt wel iets met de jongens te kritiseren. We hebben hier voor de gebruikers van ons Eerste deel, tweede druk, verder niets meer aan toe te voegen.

't Stuk dat weldra zal uitkomen, is berekend voor de *woordverklaring*; het bevat een grootere verscheidenheid van begrippen, dus in 't algemeen stukken van grooter moeielijkheid, tevens, *met het oog op de voortgezette Leesoefening*, van ingewikkelder zinsbouw en meer verscheidenheid van „stijl"'.'

Uit het Voorbericht.

CARL KRAUS, *Heinrich von Veldeke u. die mhd. Dichtersprache.* Mit einen Excurs von Edward Schröder.

„Der Verf. hat es vorgezogen, das gesammte Material vor dem Leser auszubreiten, dabei hat er ein weitergehendes, methodologisches Interesse verfolgt (S. IX): er will hier ein Muster vorlegen von einer neuen gründlicheren Art der Reimuntersuchung, die nicht nur aus den vorkommenden Reimen die sprachlichen Thatsachen abliest, sondern auch aus dem Nichtvorhandensein gewisser Reime und dem Häufigkeitsverhältniss derselben im Vergleich mit andern Dichtungen ihre Schlüsse zieht, einer Methode, von der er sich mit Recht noch wichtige Aufschlüsse über Begriff und Umfang der mittelhochdeutschen Dichtersprache, wie über Fragen der Autorschaft und relativen Chronologie der einzelnen Denkmäler verspricht. Und dann betont Kr. selbst, dass diese Methode in jedem einzelnen Falle nach der Besonderheit des Problems variirt werden müsse."

Uit een recensie van H. MEYER, Deutsche Litteraturzeitung 21 (14 April 1900).

NIEUWE boeken:

NELLIE, *Voor de heele kleintjes* (4—6 *jaar.*) Eenvoudige verhaaltjes bijeengebracht. Amsterdam, S. L. van Looy. Gr. 4°. Per dl. f 0.35.

II. *Het onnadenkende lammetje*, *en andere verhaaltjes.* Met 16 plaatjes. (16 blz.).

G. L. KEPPER, *De Zuid-Afrikaansche oorlog.* Historisch gedenkboek. Afl. 2. Leiden, A. W. Sijthoff. Gr. 4°. (Blz. 17—32, m. afb.). Per afl. f 0.25.

Voor den coupé. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 79. THERÈSE VAN ARENDSBERG, *Schuldig?* (46 blz.).

EVELYN EVERETT GREEN, *Het dozijn van den dokter.* Uit het engelsch door C. van Ophemert. Haarlem, De Erven Loosjes. 8°. (211 blz., m. 6 pltn.). f 1.60; geb. f 2.—.

A. J. HOOGENBIRK, *Kinderen huns tijds.* Een boek zonder namen en jaartallen. Geïllustreerd door H. J. Wolter. 2e druk. Nijkerk, G. F. Callenbach. 8°. (248 blz., m. 8 pltn.). f 1.50; geb. f 1.90.

HERM. HEIJERMANS JR., *Het zevende gebod.* Burgerlijke-zeden komedie in 4 bedrijven. [9 h., 8 d.]. (Entre-acte muziek van Manon en Lescout en La Traviata). Met een voorwoord van den schrijver. Amsterdam, S. L. van Looy. Ll. 8°. (VIII, 136 blz.)

C. P. BRANDT VAN DOORNE, *De Spreektaalveredelingsbond*, kluchtspel in één bedrijf. Amsterdam, H. J. W. Becht. 8°. (40 blz.).

R. K. KUIPERS, *Geïllustreerd woordenboek der Nederlandsche taal*, bevattende alle gebruikelijke zoowel Nederlandsche als bastaardwoorden, opgehelderd door aanhalingen uit Nederlandsche schrijvers en door vermelding van spreekwoorden, zegswijzen en synoniemen. [Met afbeeldingen tusschen den tekst.] afl. 23. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier" Gr. 4°. (Paltsgraaf—Potaschmetaal.).

[Een best Woordenboek; we komen er op terug. Red.]

DR. JAN TEN BRINK, *Romans in Proza.* 4e afl. — Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden.

K. TEN BRUGGENCATE, *Inleiding tot de klankleer*, *inzonderheid met het oog op de Nederlandsche taal*, *en de onderwijzers der lagere scholen.* Groningen, J. B. Wolters. 8°. (VII, 84 blz.) f 0.60.

R. LE GALLIENNE, *George Meredith*; some characteristics, w. bibliography. 8th ed. London, J. Lane. Cr. 8°. 5 sh. net.

A. SYMONS, *Symbolist movement in literature.* London, Wm. Heinemann. Cr. 8°. 6 sh.

Dr. R. C. BOER, *Vergelijking en karakteriseering.* Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de universiteit van Amsterdam, op den 26sten Maart 1900. Amsterdam, Scheltema & Holkema's Boekhandel. Gr. 8°. (43 blz.). f 0.75.

P. HAGEN, *Der Gral. Straszburg* Karl. J. Trübner. Gr. 8°. M. 3.—. *Quellen u. Forschungen z. Sprach. u. Culturgeschichte der germanischen Völker.* Hrsg. v. A. Brandl, E. Martin, E. Schmidt. 85. Heft.

P. MERTENS, *Die Kulturhistorischen Momente in der Romanen des Chrestien de Troyes.* Diss. Berlin, Vossische Buchh. Gr. 8°. M. 2.—.

De Leerplichtwet, zooals zij op Vrijdag 30 Maart 1900 door de Tweede Kamer is aangenomen. Groningen, P. Noordhof. 8°. f 0.10.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, Mei 1900: J. Reddingius, Verzen. — Jeanne Reyneke van Stuwe, Een liefdes-geschiedenis (*slot*). — Willem Kloos, In Memoriam. — Willem Kloos, Paschen der vreugd. — Willem Kloos, Levensraadsel. — Joh. W. Broedelet, „Een Held" van Fokko Bos. — Willem Kloos, Liefde. — Willem Kloos, Literaire Kroniek. — P. C. Boutens, Sonnetten.

Van Nu en Straks, 4e jrg., nrs. 1, 2 en 3, Jan.—Maart 1900, o. a.: Stijn Streuvels, De Oogst. — Hugo Verriest, Aan een Bewonderaar van Starkadd. — Karl Feern, Renaissance en Romantiek.

De Gids, No. 5, Mei 1900, o. a.: Louis Couperus, Langs lijnen van geleidelijkheid, I. — Prof. G. Kalff, Constantyn Huygens, I. — P. C. Boutens, Verzen.

Woord en Beeld, April en Mei 1900, o. a.: G. van Hulzen, De Circusvrouw. — 't Gevaar. — FRANS COENEN Jr., Twee Schetsen.

Boon's Geïll. Magazijn, Nos 10 en 11, April en Mei 1900, o. a.: Een zichtbaar geluid, geïll. — J. A. Holtrop, Eenvoud (monoloog). — G. VAN HULZEN, Uit mijn reisboek: Enkele indrukken van Parijs. — E. W. HORNUNG, In de ketenen der misdaad: Een vermomming. — J. A. HOLTROP, Lachen (monoloog). — J. WINKLER PRINS, Voorjaar.

De Tijdspiegel, No. 5, Mei 1900, o. a.: Mimosa, Het Oudhollandsch element onder de kolonisten in Zuid-Afrika.

Ons Tijdschrift (Afrikaans), afl. 10, Febr., o. a.: Klein Nonnie. — Uit dagen van strijd en heldenmoed. — De twee broeders — Haar eerste avondmaalsviering. — Dokter Santerne. — Het beroep van den predikant naar Y. — Transvaalsch zegelied.

Volkskunde, Tijdschr. v. Ned. Folklore, 12e jrg., afl. 8 en 9., o.a.: A. Van Werveke, Het huwelijk. — Dr. N. J. Singels, Zorg voor volksgezondheid. — Virginie Loveling, Volkstaal en volksgeloof. — A. De Cock, Spreekwoorden en zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszeden. — P. d. M., Volksliedjes. Het liedje van den Molenaar. — A. De Cock, Den Ezel op een peere-boom sat. — A. De Cock, Wat de klokken zeggen. — Boekbeoordeelingen. —

Leuvensche Bijdragen, 3de jrg., 2de en laatste afl., o. a.: L. Goemans, Antonius Sexagius' *De Orthographia Lingvæ Belgicæ,* herdr. en met inleiding en aanmerk. voorzien (1e d.). — C. Lecoutere, Beatrijs.

OVER DE TAAL EN LETTERKUNDE VAN ZUID-AFRIKA. [1]

De kolonisten die in de 17de eeuw in Afrika den grondslag legden tot een machtigen staat van blanke bewoners waren Nederlanders, de meesten naar geboorte, zoo goed als allen naar de taal die zij spraken. Of 't een of ander dialect onder hen buitengewoon sterk vertegenwoordigd was, is nog niet uitgemaakt, ofschoon, voornamelijk in de geslachtslijsten door den Kaapschen historicus Mc. Call Theal uitgegeven, de gegevens aanwezig zijn om die vraag met vrij groote zekerheid te beantwoorden. Waarschijnlijk is het dat de taal van vele der eerste volkplanters reeds punten van overeenkomst vertoonde met hetgeen thans in Zuid-Afrika gehoord wordt; zulke voorloopers van het hedendaagsche Afrikaansch vindt men al in 't Dagverhaal van den stichter der kolonie, Jan van Riebeek. Aan een bijna onmiddellijk na de vestiging tot stand gekomen verwording der moedertaal kan men niet denken; men moet aannemen dat een andere taal hier van grooten invloed geweest is, een taal die de kolonisten niet alleen somtijds om zich heen hoorden, maar die zij ook, wanneer 't noodig was, zelf konden spreken. Zulk een taal was het Maleisch-Portugeesch, de verkeerstaal in 't Indië van dien tijd, waartoe ook de Kaap behoorde. Ofschoon ik het niet afdoende bewijzen kan [2]) acht ik

---

[1]) Het volgende stuk is, eenigszins gewijzigd, een voordracht die ik in de afdeeling Haarlem der „Vereniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal" gehouden heb. Voor nadere bijzonderheden en vooral voor nadere argumentatie van enkele onderdeelen verwijs ik naar een opstel van Dr. J. te Winkel in de Vragen van den Dag van 1896 (Het Nederlandsch in Noord-Amerika en Zuid-Afrika) en naar een in 1899 van mijn hand verschenen geschrift, getiteld „Het Afrikaansch" (Leiden, firma voorheen E. J. Brill).

[2]) Men leze echter 't geen Nicolaas de Graaff in zijn „Oost-Indise Spiegel" (Hoorn, 1703) van de taal der Hollandsche vrouwen in Batavia zegt, vooral van „soodanige vrouwluiden of kinderen die in Oost-Indië van Hollandse vader en moeder sijn voortgeteelt en aldaar geboren." Ze spreken slecht Hollandsch en meest 't brabbeltaaltje dat zij van haar slavinnen als kinderen geleerd hebben; om haar „kromme woorden worden ze belagt of bespot."

het toch zeer waarschijnlijk dat ook in Batavia in de 17de eeuw een Nederlandsch bekend was dat groote overeenkomst met het Kaapsch-Hollandsch vertoonde. Zoo stond dus het Nederlandsch der nieuwe bewoners van Zuid-Afrika niet alleen bloot aan den invloed der haventaal, waarvan zich de bonte scheepsbevolking en zij die met de vreemde natiën handel dreven bedienden, maar het vond ook als 't ware een model voor zijn evolutie in 't geen gesproken werd door matrozen en oud-gedienden die, na jaren in Indië te hebben doorgebracht zich aan de Kaap neerzetten om, door de aanbieding van land en bedrijfskapitaal verlokt, als vrijburgers 't vaste element der bevolking te vermeerderen. Het Maleisch-Portugeesch, dat reeds als haventaal bekend was, werd in de kolonie een factor van groote beteekenis toen, 6 jaren na de stichting, er een aanzienlijk getal slaven werd ingevoerd. Die menschen kwamen uit Angola, een Portugeesche volkplanting aan Afrika's Westkust; zij waren meer dan tweemaal zoo talrijk als de Kapenaars van Europeeschen oorsprong en zij spraken ongetwijfeld een verbasterd Portugeesch dat door de meesten hunner eigenaars wel begrepen werd. In de volgende jaren bleef de aanvoer van slaven aanhouden en toenemen, doch voortaan kwamen er vooral bewoners van Indië in den uitgestrektsten zin van het woord aan de markt. Men deed door 't oprichten van een school, 't uitloven van premiën (in sommige gevallen 't beloven der vrijheid) alle mogelijke moeite om aan die kleurlingen Nederlandsch te leeren, maar men slaagde daarin slechts langzaam. De taal van het slavenlogies, waarin de mannen en vrouwen uit Madagascar, Ceylon, Bengalen, Coromandel, Malabar en Angola zich onder elkander verstaanbaar konden maken, en die ook de blanken dienden te verstaan en soms te spreken, was 't Maleisch-Portugeesch, naar den landaard der sprekers geschakeerd, maar in hoofdzaak voor allen dezelfde. Niet alleen het groote aantal der slaven en de aanwezigheid van zulk een algemeene taal maakte hun invloed op 't Nederlandsch zoo belangrijk. In de eerste tijden toch was er geen sprake van de afscheiding die later tusschen de kolonisten en de kleurlingen tot stand kwam. Wettige huwelijken tusschen blanken en vrijgelaten slavinnen worden in de 17de eeuw meer dan eens vermeld; bekeering tot het christendom was in den beginne voldoende om tot de vrijheid en daarmee tot het verkrijgen van huwelijksrecht te geraken. Deze toestand duurde wel is waar niet lang, maar 't onwettig verkeer tusschen de kolonisten en hun slavinnen hield veel langer

---

Van de staaltjes verbasterd Portugeesch die de Graaff uit haar mond aanhaalt noem ik alleen: „Nonkere comme gatte de galine", „ik wil geen gat of stuyt van een hoen eten."

aan dan men gewoonlijk meent, 't geen ook niet te verwonderen is wanneer men denkt aan de schaarschheid van blanke vrouwen en aan 't groot aantal matrozen en soldaten, die bij 't aanknoopen van meer of minder duurzame betrekkingen met vrouwen niet exclusief van aard waren. Eerst toen de bevolking vaster aan den grond gehecht werd heeft men, door treurige ervaring geleerd en onder den invloed van een rustiger, ingetogener leven, de gevaren leeren inzien die aan 't samenleven van zulke ongelijksoortige elementen overal verbonden blijken. In dat opzicht is niets gewichtiger geweest voor den bloei der kolonie dan de komst van eenige honderden Fransche refugiés in 1688. Hun aantal was niet groot genoeg om in dien tijd op de taal der bevolking invloed van beteekenis te hebben; buitendien werd hun 't behoud van hun moedertaal op verschillende wijzen moeielijk gemaakt, o. a. door hun, zeer tegen hun zin, op verschillende plaatsen in 't Kaapland woonplaatsen aan te wijzen, — doch juist die verspreiding is oorzaak geweest dat hun werkzame, degelijke en ingetogen aard de zeden der inwoners krachtig verbeterde. Die stoere Franschen, die alles voor hun overtuiging over hadden, zijn met begrijpelijken trots door een der tallooze Afrikaners die van hen afstammen 't zout genoemd dat de jonge kolonie voor bederf heeft bewaard. Toch zijn ook nog in de 18de eeuw de klachten niet zeldzaam over 't groot aantal bastaarden van blanken die men in Zuid-Afrika aantrof. De Zweedsche reiziger Sparrman zegt dat het dikwijls voorkomt dat blanke mannen Hottentottinnen tot hun maitressen maken [1]), en de in West-Indië geboren Franschman Le Vaillant laat zich in denzelfden geest uit; volgens hem was 't aantal bastaards zoo groot dat „de vermenigvuldiging dier soort de staatkunde der Hollanders bekommering moest baaren; maar zij slapen en schijnen zig der noodlottige gevolgen haarer vadzigheid weinig te bekreunen.” 't Blijkt echter uit beide schrijvers dat zulke zeden, tenminste in hun tijd, bij de eigenlijke Boerenbevolking niet meer werden aangetroffen. Le Vaillant, die als dweeper met de ideëen van Rousseau een zeer geidealiseerde voorstelling geeft van de wilde volken en de Boeren niet mag lijden, zegt dat deze „fier op een middelmaatig fortuin de menschen veragten die als krijgsknegten of matrozen zich aan de Kaap komen nederzetten. Een braaf matroos of soldaat in de onmogelijkheid synde van sig te verbinden met een Blanke die hem gelukkig zou maken”, moet daarom wel zich met de kleurlingen af-

[1]) A Voyage to the Cape of Good Hope, towards the antarctic Polecircle, and round the world, but chiefly into the country of the Hottentots and Caffres, from the year 1772—1776, by Andrew Sparrman. Londen, 1786. II, 283.

geven [1]). Hoewel dus de Boeren die meer landwaarts in woonden zich al spoedig van concubinaat hebben onthouden, was er toch reeds kort na de vestiging der volkplanting een aanzienlijk getal bastaarden, die natuurlijk op de taal zekeren invloed hadden: in 1671 hadden drievierden der uit slavinnen geboren kinderen blanke vaders. Hoe algemeen dan ook het gebruik van de Portugeesche taal in de kolonie was, blijkt uit een decreet van Ryklof van Goens die in 1658, als gecommitteerde der Heeren Zeventienen, bepaalde dat „de slaven de Portugeese taal niet mogen spreken, nog onder malcander nog tegens vremde of nederlanders".

Nadere bijzonderheden omtrent de haven- en slaventaal, die de hoofdfactor is geweest bij de wijzigingen die onze taal in Zuid-Afrika heeft ondervonden, zijn op te maken uit allerlei mededeelingen in de stukken die jaarlijks uit de Kaap naar 't Moederland werden gezonden, uit berichten van reizigers [2]) en vooral uit de taal die thans in Zuid-Afrika wordt gesproken. Deze toch is rijk aan woorden die aan 't Maleisch-Portugeesch zijn ontleend, niet alleen voor begrippen die in onze taal niet bestaan, maar ook voor 't weergeven van graden van bloedverwantschap als *pa* en *ma*, voor zaken van dagelijksch gebruik als *katel* (ledikant), *baatje* (buis), *pierinki* (schoteltje) enz. enz., te veel om op te noemen. Ook tal van zegswijzen die ons alleen uit in Indië spelende romans bekend zijn, komen in Zuid-Afrika voor. Merkwaardig vooral en van groote bewijskracht voor de hypothese dat het Maleisch-Portugeesch de naaste oorzaak mag genoemd worden van de afwijkingen in 't gebruik onzer taal, zijn uitdrukkingen als *ek is honger*, *ek is dors*, *ek is schaam*, voor *ik ben hongerig*, *dorstig*, *beschaamd*, die haar weerga vinden in de eigenaardigheid van het Maleisch-Portugeesch om naamwoorden als adjectieven en als substantieven te gebruiken; ook de gewoonte van het Afrikaansch om wat wij het lijdend voorwerp noemen door middel van een voorzetsel (*fer* d. w. z. *voor*) aan het werkwoord te verbinden, heeft denzelfden oorsprong. Eindelijk zijn tal van eigenaardigheden in de vormleer, als 't gebruik van *die* voor 't bepalend lidwoord, de onveranderlijkheid van 't eenig betrekkelijk voornaamwoord *wat* enz. door vergelijking met het Maleisch-Portugeesch te verklaren. Andere ingrijpende bijzonderheden, in 't algemeen de vereenvoudiging in verbuiging en vervoeging, moeten wel niet ontegenzeggelijk door den invloed van de Indische verkeerstaal ontstaan zijn, doch

[1]) Reize in de binnenlanden van Afrika in 1780—1785, gedaan door Le Vaillant. Leiden-Amsterdam (5 deelen) II, blz. 119 en 124.

[2]) Zie, behalve 't geen in mijn op blz. 1 vermeld boekje is aangehaald, vooral Sparrman I, blz. 22, 38, 56.

kunnen, zoover wij weten, op geen andere wijze aannemelijk verklaard worden [1]. Naast 't Maleisch-Portugeesch kunnen nog andere talen genoemd worden die aan de Nederlandsche taal in Zuid-Afrika bijzondere eigenschappen, vooral zich openbarend in den woordenschat, hebben gegeven. In de eerste plaats de taal der Hottentotten. Misschien heeft het u verbaasd dat ik van de taal der oorspronkelijke bewoners van Afrika nog niet eerder gerept heb. De reden is dat die taal zoozeer afwijkt, vooral in haar klanken, van alle Europeesche talen dat onze voorouders er lang aan gewanhoopt hebben ooit iets van dat geklikklak, van die vogelentaal gelijk zij 't noemden, te leeren. Men zou een lange reeks van schrijvers kunnen vermelden die allen van de onoverkomelijke moeielijkheden bij 't aanleeren van 't Hottentotsch gewagen [2]; in de 18de eeuw wordt wel hier en daar van blanken gesproken die 't Hottentotsch vloeiend leerden spreken [3], maar in de eerste 50 of 75 jaren van 't bestaan der kolonie, dus juist in den tijd waarin, gelijk uit documenten van die jaren blijkt, het Afrikaansch in hoofdzaak zijn tegenwoordigen vorm verkreeg, zijn zulke personen op de vingers van één hand te tellen. Hottentottismen (enkele woorden voor echt Afrikaansche begrippen noem ik zoo niet) heeft men dan ook tot heden niet in 't Afrikaansch kunnen aanwijzen. Wel is bekend dat de Hottentotten verwonderlijk vlug het Hollandsch der kolonisten aanleerden en dat, natuurlijk naar hun mond vervormd, spraken; op die wijze kan zeker een indirecte invloed aangenomen worden, maar in bijzonderheden kan men dien niet nagaan. In 1666 kenden de Hottentotten die in de Tafelvallei woonden allen zóó goed Hollandsch dat een tusschenpersoon niet langer noodig was, doch zoodra men een tocht landwaarts in wilde ondernemen had men Hottentotsche tolken noodig, van wier zeer twijfelachtige trouw dan heel veel afhing. Het is duidelijk dat men voor zulke gewichtige diensten zich veel liever bediend had van blanken die de landstaal spraken, indien er zulke menschen maar te vinden waren geweest.

---

[1] Hier vooral moet ik voor alle bijzonderheden en voor nader argumentatie verwijzen naar 't reeds genoemde geschrift (zie boven blz. 1).

[2] Zie „het Afrikaansch" blz. 22 en 't daar aangehaalde. Buitendien: W. Schoutens, Oost-Indische Voyagie, 1708, I blz. 8; II blz. 182; Bogaert, Historische Reizen door d' Oostersche Deelen van Asia, Amsterdam 1711, I blz. 107. Ik heb, met Mc. Call Theal, gemeend dat de geograaf Dapper zijn inlichtingen betreffende de taal der Hottentotten van zekeren Wreede uit Kaapstad ontvangen had, doch 't is mij gebleken dat hetgeen hij van 't Hottentotsch vertelt bijna letterlijk ontleend is aan een te Amsterdam reeds in 1652 verschenen boekje, getiteld: Klare Besgrijving van Cabo de Bona Esperance.

[3] Vgl. Sparrman, I blz. 228.

Ook het Fransch en Duitsch, de laatste taal meer dan de eerste, hebben iets bijgedragen tot de vermeerdering van den woordenschat van het Afrikaansch. Van de Hugenoten, die ver waren in land- en tuinbouw, leerde men eenige vruchtennamen kennen; van de vele Duitsche soldaten in dienst der Compagnie gingen een aantal ruwe woorden in de platte spreektaal over, en buitendien drongen er eenige Germanismen door binnen. Het Engelsch deed eerst later zijn invloed gelden; ik kom daar zoo straks op terug.

Als de invloed der slaven- en haventaal steeds even groot was gebleven als in den beginne, zou van onze taal niet veel in Zuid-Afrika overgebleven zijn; we zouden er thans, naast het Engelsch, een mengeltaal hooren die vergeleken kon worden met 't Papiementsch van West-Indië, dat alleen door zijn vrij talrijk aantal woorden van Hollandschen oorsprong aantoont welke taal het bij de bevolking van weinig beschaving heeft verdrongen [1]). Door de energie der Hollandsche bevolking en door wijziging der omstandigheden is het in Afrika anders gegaan. Reeds in 't eerste kwartaal der 18de eeuw begonnen de Boeren te trekken, vooral naar het Oosten; zij hadden behoefte aan groote weidevelden en vooral voelden zij zich meer en meer gedrukt onder het bestuur der O.-I. Compagnie, die, naar mate haar eigenlijke kracht in den loop der eeuw geringer werd, tyrannieker tegenover de volkplanters optrad. Allerlei beperkende bepalingen maakten 't vrije verkeer moeielijk en de roofzucht der ambtenaren, die van betrekkelijk lage traktementen, aan de Kaap op hoogen voet leefden wekte groote ontevredenheid op. De Boeren die steeds verder 't binnenland introkken, hadden heel wat minder slaven dan de weelderige bewoners der hoofdplaats; buitendien waren hun ondergeschikten afgescheiden van de bevolking van het slavenlogies dat onophoudelijk nieuwen toevoer kreeg uit Indië. Zoo verloor hun Maleisch-Portugeesch veel van zijn invloed op de blanken. Aan den anderen kant hielden die eerste voortrekkers met bewonderenswaardige taaiheid aan hun moedertaal vast. Dat in Kaapstad, waar men in voortdurende betrekking stond met het Moederland, en waar de regeering gevestigd was, prijs stelde op kennis van het Nederlandsch zooals het in Holland werd gesproken, is geen wonder, en ook laat het zich wel verklaren dat in dorpen zooals Stellen-

[1]) En niet bij deze alleen! Ook in beschaafde kringen wordt het bij het intieme verkeer veel gehoord. Men zie hierover: „Eerste jaarlijksch Verslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap, gevestigd te Willemstad, Curaçao. Amsterdam, 1897, blz. 95 vlg.

[2]) Een aardige schets van den toestand is gegeven in den roman van d' Arbez, getiteld „Mooi Annie."

bosch en de Paarl reeds in 1739 scholen werden opgericht. Opmerkelijker is het dat ook de grensboeren, die Le Vaillant ons als halve wilden wil voorstellen, zich wel degelijk om het onderwijs van hun kinderen bekommerden; onderwijzers van allerlei slag en meestal van zeer geringe bekwaamheid, dikwijls invaliede geworden soldaten of matrozen, vonden op de uiterste grenzen van de kolonie een onderkomen bij de Boeren, die verlangden dat hun kinderen lezen en schrijven zouden leeren. Waar zelfs zulke onderwijskrachten ontbraken vond de moeder nog altijd gelegenheid om haar kinderen wat spellen te leeren, en er werd bijna geen Boer aangetroffen die niet meer of minder vlot zijn Bijbel kon lezen. Ongetwijfeld heeft het lezen van den Bijbel en de dagelijksche huisgodsdienst aan de Boeren onberekenbare diensten bewezen in hun strijd tegen de verwildering, waarin het werkelijk een wonder is dat zij, op zoo grooten afstand van elkanderen in den woestijn levend, nimmer zijn vervallen. Ik weet wel dat men niet algemeen aanneemt dat zij aan barbaarschheid en volslagen gebrek aan ontwikkeling zijn ontkomen. 't Zou dwaasheid zijn de uitspraken aan te halen van Jingo's, die door grootheidswaanzin verblind of wel eenvoudig door 't geld van Rhodes aan 't schrijven gebracht, over de onwetendheid der Zuidafrikaansche Boeren allerlei fabeltjes hebben verteld. Wel verdient echter bestrijding de meening die een Engelsche schrijfster als Olive Schreiner heeft geuit, omdat zij uit den mond komt van een vrouw die gevoel heeft voor recht en die de goede eigenschappen der Boeren weet te waardeeren. Zij heeft in een onlangs in 't Hollandsch vertaald boekje, getiteld „Losse Gedachten over Zuid-Afrika" (Haarlem 1900), wonderlijke dingen vertelt van de taal der Boeren, die volgens haar al heel weinig op 't Nederlandsch zou gelijken. Die taal is, zegt de welmeenende maar in taalkwesties blijkbaar bijzonder onbevoegde schrijfster, „geen Fransch en ook geen Hollandsch" (blz. 41). „De zoon van den Transvaalschen Boer die aan de Kaap voor zijn examen werkt, vindt de studie van 't Nederlandsch even moeielijk als die van 't Fransch of Engelsch" (blz. 41). Wanneer een enkele keer op de eenzame hoeven reizigers kwamen, „dan was hun taal onverstaanbaar, de ontboezemingen van een Amsterdamschen schrijver waren voor hem [den Afrikaanschen Boer] even onleesbaar als een artikel uit de Figaro of de Times" (blz. 48); zoozeer was in den loop der eeuwen de kennis van het Nederlandsch verloren geraakt dat „vijftig jaar geleden er onder de dertig Boeren niet één was die den Bijbel kon lezen, al kende hij sommige teksten uit zijn hoofd" (blz. 49). Als zoo geschreven wordt door iemand die in de Kaapkolonie geboren is, Zuid-Afrika heeft bereisd en bovendien een vriendin is der Boeren, kan men

zich voorstellen wat de kwaadwillige onwetendheid der meeste Engelschen onder den naam van studies over de beide Republieken en de Kaapkolonie aan hun naar misleiding hakende landgenooten opdischt!

Aan die onjuiste voorstellingen van Olive Schreiner ligt natuurlijk in de eerste plaats een geheel verkeerd inzicht in 't wezen van Taal in 't algemeen ten grondslag. Zij heeft blijkbaar er nooit over gedacht dat de taal een uiting is van den menschelijken geest en niet een zelfstandige, buiten den mensch levende grootheid, die tegenover hem kan staan, hooger of lager ontwikkeld kan wezen dan hij zelf. Was zij ooit tot het besef van deze eenvoudige waarheid gekomen, dan zou zij niet van de Boeren hebben kunnen schrijven (blz. 42): „Het verstand dezer menschen is zooveel hooger ontwikkeld dan hun taal, dat het hun schier onmogelijk is de gedachten die bij hen opkomen geheel in woorden weer te geven." Dezen onzin moeten we haar echter niet al te kwalijk nemen als we bedenken dat ook in Europa telkens bewijzen gegegeven worden van even gebrekkig inzicht zelfs bij menschen wier studie zulke uitspraken onmogelijk moest maken. Ook de verwarring van *taal* met *stijl* en *orthographie* die uit de vermelding der moeielijkheden spreekt, die de Afrikaner bij 't lezen en de studie van 't Nederlandsch ondervindt (waarbij die bezwaren op onzinnige wijze zijn overdreven), is helaas! iets zoo gewoons dat men aan de schrijfster die overdrijving alleen durft verwijten. De onbekendheid met de geschiedenis van 't land waarover zij schrijft is echter wel hoog aan te rekenen. Ik zal u bij een zaak die geen lang betoog vereischt niet vermoeien met het opsommen van 't geen historici als Mc. Call Theal en reizigers van vroeger en later tijd als Le Vaillant en Dr. H. P. N. Muller over 't al of niet begrijpen van onze taal door de Boeren gezegd hebben; uit tallooze brieven van het oorlogsterrein weet thans iedereen wel dat 't verkeer tusschen Hollanders, al zijn ze nog slechts enkele dagen in Zuid-Afrika, met hun stamgenooten volstrekt die bezwaren niet oplevert waarvan Olive Schreiner spreekt. Liever zal ik 't een en ander meedeelen uit de werken van den Afrikaanschen schrijver d'Arbez, die de geheele geschiedenis van zijn land, van 1652 af tot na den inval van Jameson, in een reeks romans of novelles behandeld heeft. Hij bespreekt de kwestie die ons bezig houdt nergens opzettelijk, doch daardoor heeft hetgeen hij zegt, vrij als 't is van eenzijdige bedoelingen, te meer waarde. Als ik u dan straks over de jonge Afrikaansche letterkunde ga spreken kan ik aan deze passages herinneren. In zijn verhaal „Mooi Annie", dat het leven der grensboeren en trekkers uit de 18de eeuw tot onderwerp heeft, zegt hij o.a. (blz. 77): . . . . „die Boer, ruw en

woest als hij was, en ruw en zwervend als hij leefde, nam, waar hij ook heentrok, één schat met zich en dat was zijn Statenbijbel. Daaruit putte hij kracht en troost in het bangst gevaar; de levenswoorden er van sterkten hem in bange tijden; daaruit leerden zijne knapen en meisjes de letters van het A. B. C. aan de knieën hunner moeder, en die eerste stappen in de kunst van lezen, die men zelfs nog onder de ruwsten hunner vond." In een ander verhaal, de titel er van is „Tusschen Berg en Zee" [1]), komt een episode voor die bewijst hoe de voortrekkers van Natal in 1838 en volgende jaren, dus in een tijd en onder omstandigheden waarin minder dan ooit van scholen sprake kon zijn, zich verwant gevoelden aan Holland en ook toen het verschil in taal geenszins als onoverkomelijke hinderpaal bij 't verkeer werd ondervonden. Ik deel dit geval des te liever mee, omdat het een ware gebeurtenis vermeldt, die, als ik mij niet vergis, in Nederland weinig bekend is. Den 24sten Maart van 't jaar 1842 (vertelt d'Arbez) stonden aan de baai in Durban eenige mannen op den uitkijk, die een schip zagen aankomen dat zij voor een Engelschman hielden en dat men om die reden niet aan wal wilde laten komen. Maar toen 't schip nader kwam, heesch het de vlag en die was Rood, Wit, Blauw! Nu veranderde de vrees voor een vijandelijken aanval in vreugde! „Die Hollanders is van ons eigen natie, hullie zal ons help tegen die Engelschen" riepen de Boeren. Met gejuich werden de kapitein, Rens geheeten, en zijn supercarga Smellenkamp ontvangen; hun schip behoorde aan de firma Kleyn & Co. uit Amsterdam, waarvan een der chefs, G. G. Ohrig, na een vergeefsche oproeping tot zijn landgenooten te hebben gericht, ten slotte zelf besloten had in 't belang van zijn handel betrekkingen met de emigranten in Natal aan te knoopen. De intocht van de heeren Rens en Smellenkamp te Pieter-Maritzburg, de hoofdstad der pas gestichte Republiek, was een ware zegetocht. „De geheele stad was versierd met de Hollandsche driekleur; mannen, vrouwen en kinderen droegen Oranje, en toen de wagen waarin de twee Hollanders gezeten waren het dorp naderde, werden de ossen door een groot aantal jongelieden uitgespannen en trokken zij zelve het voertuig het dorp binnen. De bezoekers werden hierop naar de plaats gebracht waar de Volksraad vergaderd was, en hier werden zij op feestelijke wijze door den Voorzitter verwelkomd, en maakte de heer Smellenkamp een patriotische aanspraak...." „De boekjes van den heer Ohrig [deze had aan zijn landgenooten uiteengezet welke voordeelen voor beide partijen in nauwere aan-

[1]) 't Vormt het 6de Deel der Zuid-Afrikaansche Historie Bibliotheek.
[2]) d'Arbez t. a. p. blz. 75 vlg.

eensluiting met de bewoners van Natal was gelegen] werden bij dozijnen vol onder de Emigranten verspreid, en hun inhoud veroorzaakte niet weinig opgewondenheid." Ongelukkig was die heer Smellenkamp wat grootsprekerig, een man die de Boeren allerlei moois voorstelde van gewapende hulp uit Nederland, hun naïf geloof in Hollands macht, dat naar zij dachten even goed als in de 17de eeuw Engeland baas kon, versterkte, en hen in den waan liet dat zij onder bescherming van den koning der Nederlanden stonden. Toen men later bemerkte hoe anders alles was, hoe Engelands gouverneur eenvoudig hen uitlachte toen zij van Hollands hulp gewaagden en zij ten slotte vernamen dat de regeering in den Haag zich gehaast had om toch vooral de verzekering te geven dat men de Emigranten niet zou steunen, voelden de Boeren zich bedrogen en „een tijdlang althans (zegt d'Arbez, maar men mag wel lezen „een langen tijd"), had men geen erg gunstige opinie over de Hollanders." Ten slotte wil ik nog uit een boek van denzelfden schrijver, getiteld „Onder de Vierkleur" [1]), overnemen wat daar gezegd wordt van een eenvoudigen schoenmaker, die „schoon hij geen geleerd man was, en zelfs maar weinige maanden op school had doorgebracht" een buitengewone liefhebberij had in lezen en er zelfs een aardige verzameling boeken, op venduties en in oudeboekenwinkels gekocht, op na hield. 't Is de moeite waard den inventaris van die bibliotheek te hooren. „Een paar bundels preeken stonden er van Van Oosterzee, naast een boek van Dr. Kayser over sterrenkunde; een oude Smytegeld hield Brandt's Leven van admiraal De Ruyter gezelschap; en er was een compleete uitgave van de werken van Vader Cats, een dichtbundel van Beets, de werken van Bilderdijk, en daarnaast romans van Schimmel, van Cremer en van Bosboom Toussaint, en — het liefste dat oom buiten zijne vrouw op aarde bezat — een compleet stel werken van den Vlaamschen volksschrijver Hendrik Conscience, wiens prachtige verhalen oom Jan wel een half dozijn malen herlezen had en ze toch altijd mooi vond."

Ik keer na deze uitweiding terug tot mijn overzicht van de lotgevallen der Afrikaansche taal. Wij hebben dan gezien dat door verschillende omstandigheden 't gevaar dat onze taal liep om Kreoolsch te worden werd afgewend en dat door invloed van de officieele taal, maar vooral door 't dagelijksch lezen van den Bijbel, nooit de kennis van 't Nederlandsch zooals het in het Moederland gesproken werd of was, geheel verloren ging. Zoo stonden de zaken toen de Engelschen heer en meester werden in de Kaapkolonie, nadat zij haar van onzen koning voor 72 millioen

[1]) Deel XI van de Zuid-Afrikaansche Historie Bibliotheek, blz. 12 vlg.

gulden hadden gekocht. Die verkoop was, gelijk door de studie van Prof. Heeres is vastgesteld, voor den verkooper in 't geheel niet een vrijwillige daad: de keus stond tusschen verkoopen of zonder vergoeding beroofd worden, doch 't zou beter geweest zijn indien zulk een openlijke roof was geschied dan een transactie die ons, ten minste formeel, het recht ontneemt om te zeggen dat Engeland zich wederrechtelijk het Kaapland heeft toegeeigend. In den beginne trokken de Engelschen niet in grooten getale naar de Kaap en hun taal werd er weinig verspreid. Maar spoedig werd dit anders. Van 1817 af breidde de immigratie zich uit; in 1820 was de blanke bevolking bijna dubbel zoo groot als in de eerste jaren der negentiende eeuw. Nu begon de strijd van het Engelsch tegen de Nederlandsche taal. In 1822 werd besloten dat overal het onderwijs in het Engelsch zou worden gegeven, in 1825 dat alle officieele stukken in het Engelsch zouden worden opgesteld en in 1828 dat de geheele rechtspraak voor alle kolonisten, onverschillig welke hun nationaliteit was, in die taal zou worden gevoerd. Dit geschiedde door de naaste voorouders van de menschen, die in onze dagen zoo geroerd zijn door de grieven der uitlanders in de Zuidafrikaansche Republiek, en die verlangen dat voor een aantal gelukzoekers, die vreemdelingen zijn en willen blijven, veranderd wordt ten gunste van het Engelsch hetgeen hun grootvaders niet ongemoeid wilde laten ten bate van de oorspronkelijke bevolking, in haar meerderheid toen zoowel als nu niet-Engelsch! Voor 't overige moet erkend worden dat het Engelsche gouvernement den bloei van haar nieuwe kolonie krachtig heeft bevorderd. Het Nederlandsch-Zuidafrikaansch Tijdschrift, dat in 1824 te Kaapstad werd opgericht, getuigt in zijn eerste nummer van „den welvaart en overvloed" die de kolonie onder 't veilig bestuur van het Britsche Rijk geniet. Uit tyrannie in den hatelijksten zin van het woord werden dan ook de bepalingen omtrent de taal niet door Engeland ingevoerd; het is waarschijnlijk dat de hoogmoed van 't Engelsche volk dergelijke besluiten voor weldaden aanziet die het bewijst, en de schuld van allen oorlog werpt op de ondankbaren die zulke weldaden afwijzen. Zoo kan men ook aan de Joden verwijten dat zij eigenlijk het Anti-Semietisme in stand houden, door niet als één man zich tot Christenen te laten doopen. Hoe veel goeds ook het Engelsche gouvernement deed in stoffelijke zaken en hoe veel praktische en nuttige dingen het invoerde, van het karakter en de eigenaardigheden der Nederlandsche bevolking bleek het niets te begrijpen. Reeds de eerste jaargangen van het Tijdschrift dat ik noemde zijn vol klachten over de onware en lasterlijke berichten van Engelsche reizigers en zendelingen die aan de Boeren

wreedheid en onbeschaafdheid verwijten, schimpdichten op hen maken en teerhartig over de Hottentotten spreken, die, steunende op de bescherming van 't „philanthropistendom", zijn vee stelen. Evenals in onzen tijd waren er echter ook toen enkele Engelsche schrijvers die zich een onpartijdig oordeel tot doel stelden, zoo o. a. Fairbank [1]). Van 't begin der Engelsche heerschappij dagteekent een gestadig toenemende stroom van Anglicismen in de taal, waardoor, reeds sedert 't midden dezer eeuw, elke bladzijde van een Afrikaansch boek, een of meer onnederlandsche zinswendingen heeft, in nog hoogere mate dan in 't Moederland bijna alle geschriften over sommige onderdeelen van wetenschap vol zijn van Germanismen. 't Verschil is voor ons hierin gelegen dat die Germanismen meer en meer zoo algemeen worden dat wij hun buitenlandsch karakter niet meer gevoelen, terwijl de Anglicismen der Zuid-Afrikanen ons dadelijk treffen. Natuurlijk heeft men die toenemende macht van 't Engelsch getracht te bestrijden, en dat, zooals in den regel geschiedt, door met verdubbelden aandrang aan de menschen de regels der Nederlandsche schrijftaal voor te houden. Een leeraar aan 't Athenaeum te Kaapstad, Dr. Changuion (die, vermoedelijk door den nood gedrongen, zelf zijn lessen gaf in de Engelsche taal) schreef een Nederlandsche spraakkunst die allerlei sedert eeuwen doode vormen zonder een woord van waarschuwing als bestanddeelen van 't hedendaagsch Hollandsch vermeldt. 't Eenige afdoende middel om 't Engelsch te keeren, bestrijding met gelijke wapenen, d. w. z. immigratie van Nederlanders, had niet plaats en zoo bleef de dorre theorie van Changuion, die door de praktijk van alle Hollandsch sprekende Kapenaars of vreemdelingen gelogenstraft werd, natuurlijk zonder invloed. Maar buiten al dat geknutsel van niet in waarheid wortelende geleerdheid om, bleven de Boeren aan hun taal getrouw en toen hun zelfstandigheid al te zeer werd bedreigd en de moedigste het Engelsche grondgebied verlieten, bracht zij haar naar het Noorden over de Oranjerivier en de Vaal tot aan de Limpopo, ja tot aan de Walvischbaai. Nieuwe republieken werden gesticht en als taal der regeering gold, geldt en, als vervuld wordt wat wij allen in angstige spanning wenschen, zal gelden de Nederlandsche taal. Behouden de Republieken haar onafhankelijkheid dan hebben die dappere voortrekkers meer gedaan voor de uitbreiding van ons

---

[1]) Zie Nederl. Zuidafrikaansch Tijdschrift 1828, blz. 126; 1830, blz. 62, 373, 464 enz.

[2]) A. N. E. Changuion. De Nederduitsche taal in Zuid-Afrika hersteld, zijnde eene handleiding tot de kennis dier taal naar de plaatselijke behoefte van het land gewijzigd, Kaapstad 1844; 2de druk, Rotterdam 1848.

taalgebied en 't bewaren van onze moedertaal dan alle geleerden die ooit met haar meerdere of mindere zuiverheid zich het hoofd braken.

Het is vooral tegenwoordig onnoodig te herinneren aan al den strijd, aan al de met Engeland gesloten en door Engeland geschonden verdragen die eindelijk werden gevolgd door de onafhankelijkheidsverklaring van de Zuidafrikaansche Republiek in 1881. Het is wel is waar geheel en al onjuist om, gelijk veel Engelschen doen, te gelooven dat lang vóór den strooptocht van Jameson door de Zuidafrikaansche Republiek een samenzwering tegen Engeland in geheel Zuid-Afrika werd voorbereid, maar niet te ontkennen, en ook niet te verwonderen, is het dat de zegepraal en de toenemende bloei der Republiek in het Noorden aan 't gevoel van verwantschap der stamgenooten in de Kaapkolonie grooter kracht heeft gegeven. Dat blijkt uit de houding der Afrikaanderpartij in het jaar 1882. Toen gebruikten twee leden van het Kaapsche parlement voor 't eerst de Nederlandsche taal bij een debat in de bijeenkomst der volksvertegenwoordigers en de nationale partij wist gedaan te krijgen dat hun optreden gewettigd werd door een parlementsbesluit, waarbij 't gebruik van beide talen werd toegestaan. Andere triumfen volgden. Bij de rechtsspraak en bij 't notariaat werd de Nederlandsche taal weer ingevoerd en toen in 1890 de „Zuidafrikaansche Taalbond" tot stand kwam, kreeg de beweging zoo veel kracht dat ook bij het onderwijs de rechten van onze taal tegenover het Engelsch met goeden uitslag konden worden verdedigd. Zoo werd dan in 1892 bereikt dat aan de Kaapsche Universiteit voortaan 't Nederlandsch examenvak zou wezen. Dat besluit is natuurlijk vooral van gewicht omdat het een uitvloeisel is van een langzaam zich ontwikkelend gevoel van eenheid onder de Afrikaners door de geheele Zuidelijke helft van het werelddeel; we hebben hier niet te doen met de op zich zelf staande overwinning van een misschien toevallige meerderheid in een bepaald gewest, maar met een eerste uiting van een opkomend nationaliteitsgevoel. Hoe krachtig die beweging in der daad is, en tot welke daden en offers zij haar aanhangers reeds kan drijven, kunnen wij thans nog niet zeggen, ten minste niet in Nederland. Wellicht hadden we er ons reeds sterker bewijzen van voorgesteld in den tegenwoordigen oorlog: menigeen heeft met vast vertrouwen uitgezien naar een algemeenen opstand tegen het Engelsche gouvernement. Op 't oogenblik schijnt, te oordeelen naar de berichten die de Engelsche censuur aan 't onder curateele gestelde Europa welwillend vergunt te ontvangen, de kans daarop al heel gering, doch voordat men uit het wegblijven van zulk een algemeen ontwaken van het gevoel van eenheid besluit tot

't wegsterven der nauwelijks ontkiemde plant, bedenke men dat overal de nationaliteitsbeweging eerst van lieverlede en na velerlei schommeling tot stand is gekomen, maar dan ook gelijk is aan een vuur dat onder de sintels blijft smeulen, uiterst moeielijk is te blusschen en dikwijls tot een vlam uitslaat wanneer men meent dat alle kans op herleving voorbij is. Van hoe korte dagteekening het solidariteitsgevoel is zelfs in een kleine gemeenschap als de Zuidafrikaansche Republiek, wier leden door zooveel gemeenschappelijk geleden onrecht en gevaar aan elkander verbonden zijn, heeft ons Dr. Jorissen in zijn verhaal van de Transvaalsche gebeurtenissen van 1880 verteld [1]). Evenals daar de strooptocht van Jameson van menigen twijfelaar een warm patriot gemaakt heeft, zoo kan ook deze oorlog, die niet anders is dan de door het Rijk overgenomen voortzetting er van, de aanleiding wezen om het eens uitgesproken ideaal „Afrika voor de Afrikaners", na verloop van wie weet hoe langen of korten tijd te doen bereiken.

Natuurlijk heeft de nationale beweging zich ook geopenbaard in geschreven taal, maar hier kwam al dadelijk verschil van opvatting aan den dag omtrent den vorm waarin men zijn gedachten wilde uiten. De strijd die overal en altijd tusschen voortgang en traditie gestreden wordt, met alle pogingen tot verzoening en vereffening der geschillen die daar bij behooren, ontstond ook in de letterkunde.

Tot voor ongeveer 40 jaren had men in Zuid-Afrika zich steeds van de Hollandsche schrijftaal bediend in de niet zeer talrijke voortbrengselen der Afrikaansche letterkunde. Eenige tijdschriften waren in 't begin en in 't midden der eeuw opgericht en hadden tot medewerkers voornamelijk predikanten, die er godsdienstige verhandelingen en historische onderzoekingen [2]), van tijd tot tijd ook gedichten in den trant van Tollens en later in dien van ten Kate en Beets, in plaatsen. Men vindt in de lange rij deelen die het Tijdschrift vormen slechts hier en daar een woord of zinnetje aangehaald dat toont welk een groot verschil er bestond tusschen de taal die algemeen gesproken werd en 't Hoog-Hollandsch der medewerkers. De eerste proeven van geschreven Afrikaansch in den eigenlijken zin van het woord waren een paar boekjes met politieke strekking; kinderboekjes over Bijbelsche onderwerpen

[1]) Jorissen, Transvaalsche Herinneringen, 1897. Voorrede.

[2]) Reeds in den eersten jaargang van het Zuidafrikaansch Tijdschrift (1824) werd een begin gemaakt met het uitgeven van het „Dagverhaal van Van Riebeek", een werk dat later overgenomen en voltooid is door het Hist. Genootschap te Utrecht. Ook curiosa aan 't Kaapsche Archief ontleend kwamen veel in het Tijdschrift voor, o. a. in den eersten jaargang (blz. 29) een overzicht van de „Marktprijzen aan de Kaap over 1665."

volgden en vooral een vrij groot aantal gedichten. 't Meest bekend, en toch nog zeer weinig bekend in Nederland, zijn de „Vijftig uitgezochte Gedichtjes" van Reitz (1ste druk, Kaapstad 1888; 2de druk, Amsterdam-Pretoria 1897). Veel is daarvan uit het Engelsch vertaald, vooral onder de grappige gedichtjes; dit is niet alleen een natuurlijk gevolg van de omstandigheden, maar ook volkomen in overeenstemming met de gelijksoortigheid van Engelsche en Nederlandsche scherts, die toont hoeveel punten van overeenkomst in 't intieme leven Engelschen en Nederlanders hebben en hoe dwaas het is om te gelooven aan een eigenlijken rassenhaat tusschen die beide volken. Engelschen die niet door imperialisme verblind zijn, of zich in dienst hebben gesteld van goud- en diamantkoningen kunnen het evengoed, en waarschijnlijk zelfs beter, met de Boeren vinden als Duitschers of Franschen; in 't begin der 19de eeuw hebben een groot aantal gemengde huwelijken dat bewezen en er is werkelijk een eeuw van onrecht noodig geweest om de Engelschen zoo gehaat te maken als zij, of liever nog hun bestuurders en woordvoerders, dat thans zijn.

Veel oorspronkelijker dan de „luimige" poezie zijn de gedichten die de heldendaden der strijders in de oorlogen tegen de Kaffers en de Engelschen bezingen. Ze zijn te recht door Prof. te Winkel vergeleken bij onze geuzenliedjes. Over de stemming van 't volk valt er heel wat uit te leeren. In een lang gedicht van „Oom Jan" over „Di mislukte Jameson komplot" (Ons Klyntji I, blz. 9), heet het van Rhodes:

Jy het jou verbeel, jy di Bond kon gebruik;
  Mar nou blyk dit net andersom;
Ons het nou di stank van jou swawel geruik,
  Ons weet nou jou klouwe was krom!
Jy het lank genoeg hier geraap en geskraap,
  En vals met ons nasi gespeel;
Ons het lank genoeg an di skyn ons vergaap:
  Di wond wordt ni lig weer geheel!

De schrijver eindigt met een opwekking om, nu „di Judasburgse vullisboel" afgeweerd is, zich te vereenigen:

Verénig mar so gou jul kan;
  In eendrag leg jul krag,
  Pas op, vertrou die Jingoes ni,
  Oek zelf geen enkele dag.
En mog di tyd tog spoedig kom,
  Ja breek di dag weldra,
  Dat ons kan skrijwe van ons land:
    „Verénigde Afrika."

Die gedichten zijn bijna alle verschenen in „di Patriot", een veel gelezen, in 't Afrikaansch geschreven weekblad, gesticht door Ds. S. J. du Toit, den man die 't meest heeft gedaan voor de Zuidafrikaansche Taalbeweging; ik kom later nog op hem terug, doch nu reeds wil ik zeggen dat de treurige rol die hij en zijn blad in de laatste jaren gespeeld hebben, zijn onverantwoordelijk gedrag in de Zuidafrikaansche Republek en zijn heulen met Rhodes, dat wel niet anders kan heeten dan verraad aan zijn eigen beginselen, vooral toen de speculant zich in zijn ware gedaante begon te vertoonen, — dat dit alles ons niet mag weerhouden in hem een man van buitengewone gaven te zien, die een scherpen blik in taalkwesties heeft getoond te bezitten en, ten minste in zijn vroegere periode, veel sluimerend gevoel voor volk en vrijheid heeft gewekt. Ook in „di Patriot" hebben de novellen gestaan van Jan Lion Cachet, die, als een Afrikaansche Eugène Sue, de hoofdzonden in een aantal romantische verhalen heeft behandeld. De verdiensten van deze novellen liggen niet in rijkdom van fantasie of in de kunst waarmee de karakterfouten in haar oorsprong en ontwikkeling worden nagegaan; aan zoogenaamd wetenschappelijke psychologie heeft de schrijver, en ik betreur het niet, nooit gedaan. Hij neemt een persoon die nu eenmaal een buitengewone neiging tot een bepaald gebrek heeft en dan gaat hij in een reeks voorvallen, waarvan men gevoelt dat ze meegeleefd zijn, vertellen wat er van den man is geworden. Lion Cachet is moralist, maar men kan niet zeggen dat hij in den preektoon vervalt. Er is integendeel iets leuks in de manier waarop hij ons over de menschelijke gebreken spreekt. Zoo b.v. in 't verhaal dat m. i. 't best geslaagd is, in „Di Liegduiwel": „Meneer (d. i. de predikant) had mooi gepreek; platweg zonder kunsies. Zijn teks was: „Liegt niet tegen elkander" en de leuenaar het dit net swaar gekry. Party mense was kwaad geworde omdat Meneer di leuen 'n Afrikaanse landsonde genoemd het, party het rondgekijk onder di preek om te sien of di leuenaars wel in di kerk was en goed luister, en so'n enkele hier en daar het di toepassing ver sig self gemaak."

„Di Patriot" is in de eerste plaats een politiek blad. Bij het toenemen van het aantal abonnés besloot men voor het belletristische gedeelte een ander orgaan op te richten, een maandblad. Zoo kwam den 1sten Maart 1896 het tijdschrift „Ons Klyntji" tot stand dat, ten minste in den laatsten tijd, zich zelden met politiek inlaat, ja naar onzen zin de onpartijdigheid wel wat al te ver drijft als het met een allerneutraalst bijschrift in een der laatste nummers van het vorige jaar 't portret van Cronjé naast dat van Baden Powell weergeeft. Hoe du Toit zijn vriendschap voor

Rhodes en zijn heulen met de Engelschgezinden weet te rijmen met het opnemen van gedichten tegen Jameson's inval, 't uitvaren tegen Rhodes en zijn Johannesburgsche beschermelingen en 't verheerlijken van Joubert en Kruger, kan ik natuurlijk niet verklaren. Ons Klyntji heeft behalve gedichten en novellen van eenigszins melodramatischen aard, waarin gewoonlijk een schurkachtige Engelschman door laster, valsche handteekeningen en nieuwmodische kleeren een rijk en mooi boerenmeisje tijdelijk van haar rechtschapen Afrikaanschen verloofde weet te vervreemden, allerlei bijdragen van populair wetenschappelijken aard; 't bevat ook een uitvoerigen roman van du Toit, „Di Koningin van Skeba of Salomo syn oue goudfelde in Sambesia", waarin hij zijn avonturen op een reis door Matabele en Mashonaland heeft omgewerkt tot een verhaal dat van veel fantasie en vernuft, en ook van groote handigheid in de voorstelling getuigt. Voor de folklore van Zuid-Afrika zijn belangrijk de „Dire Stories" die onder de Hottentotten bekend zijn; aardig is het na te gaan hoe de oude geschiedenis van den Vos Reinaerde, waarschijnlijk door de eerste kolonisten uit volksboeken in Afrika bekend geworden, naar de gelegenheid van 't andere klimaat en de andere zeden gewijzigd zijn. Telkens worden ook prijsvragen uitgeschreven naar „Afrikaanse woorden wat di Hollanders ni gebruik ni"; tot heden zijn de antwoorden echter schaarsch en dat is voor de studie der taal, die voor 't overige ook uit den tekst veel belangwekkends kan halen, zeer te betreuren. Als voorbeeld van den trant waarin Ons Klyntji geschreven is haal ik een kort vertellinkje [1]) aan van M. H. Neser, die ook de maker van verschillende gedichtjes is:

Oom Piit Vos het op ons dorp 'n pragtige mooi erf gehad, fol frugteboome fan al di soorte, behalve druiwe en groente, in o'erfloed. Nou kan 'n mens begryp, dat waar so'n paradysi op 'n droge dorp is, dat daar baing sal wees, wat dit graag sal wil besoek; want di aantrekkingskrag fan di mooi lekker frugte, wat jou sommaar lat watertand kry, as jy dit siin, is te sterk; en di lus en ferlyding om fan di verbode boom te eet, is onweerstaanbaar.

Oom Piit het ook al gemerk dat syn lushof tamelik druk besoek word; mar deur wi, kan hy nog ni agter kom ni: want 'n diif is slim en daar 's ook ni één ni, mar baing, wat ou Adam en Eva se foorbeeld na folg, en hille fan Bokspoot lat ferly. So was daar ok een ou oom en tante wat 'n hele kookseltji seuns had, so fan tiin tot agtiin somers en winters oud.

Een Sondagmiddag het Bokspoot fer hille ok an gelok na Oom

[1]) Het staat in den eersten jaargang, blz. 238 vlg.

Piiter se tuin toe, en heel gedwé het hille an syn roepstem gehoor gegé, an di foorwaarde dat hille jongste broertji, Koos, by di hekki moes wag sit, om fer hille kennis te gé as di baas fan di lusoord miskiin opdaag, opdat hy hille ni onferwags kan o'erfal ni, mar dat hille nog kans kan hê om ongemerk te ontflug. Dit het fer Kosi egter gou ferfeel om so te sit en rondkyk, soos 'n bobbejaan, en so begin hy mos te speul in di sand, tot dat hy deur 'n „ekm!" dig by hom, weer an syn plig herinner word. Lam fan di skrik, fliig hy op, spring di tuin in en skré, so hard as hy kan: „Boeti, boeti, hiir's ou Vos!" Mar dis waar! toen kan jy siin spaander uit di bome uit, na di hekki toe; want di muur was te hoog om o'er te kom. Mar kyk né! so een fer een wat uitkom, di kruip so in di straat op, soos „ou Vos" hille met di agtersambok merk. Net fer Kosi het hy gespaar, en fer hom gesê: „Kyk, jongi! om jy nou jou boetiis in di hande gebring het, kan jy nou in di tuin gaan, en frugte eet, so feul as jy wil, en jy kan dit ok al da'e doen: maar dan moet jy daarfoor ook myn tuin oppas, en kyk, as hiir ander mense inkom, dat jy kan fer my kom sê."

Mar dat dit ander spul fer Kosi kwaad was, dit kan jy glo.

En hy het dit ook bitter moet ontgelde, want hille het hom gekarnuffel, dat dit ni maklik was ni. —

Ik behoef u wel niet te zeggen dat het schrijven van zulk een taal door velen in 't geheel niet werd goedgekeurd. De argumenten die in dergelijke omstandigheden in alle landen dienst doen, omdat ze voor een deel op algemeen menschelijke oppervlakkigheid in 't waarnemen berusten, kwamen ook hier zich aanmelden. Men zei vooral dat niemand zoo sprak dan Hottentotten en Grikwa's, en dat geen beschaafd mensch zulke woorden gebruikt. Wie over dergelijke kwesties wel eens nagedacht heeft, beseft dat het hoogst moeielijk is te weten hoe men zelf spreekt en dat bij beschaafde menschen de taal eenige stappen verder staat van den door hen gestelden norm, de taal die zij schrijven, dan zij zelve gelooven en beweren. Ik ken heel veel menschen die niet willen gelooven dat zij *wassie* voor *was hij*, *possegel* voor *postzegel* zeggen, enz. enz. We hebben dus het recht om ongeloovig te wezen, wanneer men ons verzekert dat du Toit „zoo raar" schrijft met de geheime bedoeling om het Afrikaansch, door het in een leelijke gedaante te vertoonen, bij 't Engelsch te doen achterstaan. Ik voor mij heb tot heden geen verschil kunnen bespeuren tusschen de taal van Ons Klyntji (enkele stukken uitgezonderd) en 't geen men tegenwoordig in de kranten geciteerd vindt als uit den mond van Afrikaners opgevangen, of tusschen 't geen ik een enkele maal in de gelegenheid was zelf te hooren. Daarentegen is heel duidelijk onderscheid

te zien wanneer een Hottentot of een Kaffer sprekende wordt ingevoerd; dan worden allerlei eigenaardige tusschenvoegsels waargenomen en ook de syntaxis is geheel anders. Van dialectische verschillen bij de schrijvers uit Zuid-Afrika is in Ons Klyntji geen spoor te vinden. Voor een deel komt dit ongetwijfeld hieruit voort, dat de verschillen in klank wegvallen bij 't op schrift brengen, doch de hoofdreden is dat alle Boeren van één streek (de Kaapkolonie) uit naar 't Noorden zijn getrokken en dat nog sedert korten tijd, nauwelijks een halve eeuw geleden. Het is duidelijk dat die eenheid van taal — kleine lokale afwijkingen kunnen buiten beschouwing blijven — van 't allergrootste belang is voor 't ontstaan van een algemeen idioom ten dienste van alle schrijvende Afrikaners. In andere landen moet, vóor zulk een geschreven taal ontstaat, een bepaald dialect zich de overmacht weten te verschaffen.

Een paar maanden na 't verschijnen van „Ons Klyntji" kwam een ander tijdschrift uit dat hier te lande veel meer bekend is. Het heet „Ons Tijdschrift". De meeste bijdragen zijn in gewoon Nederlandsch geschreven, natuurlijk met een sterk lokale kleur. Onverzoenlijk is echter de redactie volstrekt niet ten opzichte van de eigenlijke volkstaal. Zoo hebben er, onder den titel „Voor onze kinderen", allerlei mededeelingen van den vijfjarigen Tom aan zijn neefje Harry over Holland en zijn bewoners in gestaan. Ik moet er echter op wijzen dat de stijl van deze stukken de onbeholpenheid weergeeft van een kind en er ook in dit geval voor waarschuwen dat men niet den stijl met de taal verwart, want 't is ontelbare malen door Afrikaansche dichters en prozaschrijvers bewezen dat men heel goed hun taal zonder al die herhalingen en vooral zonder die eentonigheid van kinderpraatjes kan schrijven. Verschillende medewerkers aan „Ons Tijdschrift" bedienen zich met voorliefde voor sommige gedeelten van hun werk van het eigenlijke Afrikaansch. Zoo vindt men er verscheidene novelles die in den dialoog 't gesproken Afrikaansch vertoonen, terwijl alle beschrijvende gedeelten in 't Nederlandsch zijn gesteld. 't Spreekt van zelf dat de scheiding niet scherp is en men in den dialoog wel eens stukjes vindt die niet Afrikaansch zijn, terwijl in 't gedeelte waar de schrijver zelf wat meedeelt heel wat onnederlandsche woorden en wendingen zijn ingeslopen. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Ik ontleen het aan een verhaal van d'Arbez, den schrijver dien ik reeds genoemd heb. Een Transvaalsche jongen heeft in de nabijheid van Mafeking de soldaten ontdekt die onder aanvoering van Jameson zich gereedmaken tot hun strooptocht naar Johannesburg. Hij vertelt alles aan zijn vader Piet Venter, die hem meeneemt naar Pretoria en daar dadelijk naar 't huis

van den president gaat. Paul Kruger en generaal Joubert zitten op de stoep. Na de eerste begroeting vraagt de generaal: „„Wanneer hê jij gekom, Piet?"" „„Nou, voor een half uur, Generaal. Ik hêt net gekom om president te zien,"" antwoordde de aangesprokene. „„Wou jij mij privaat zien?"" vroeg de President kortaf. „„Ja, als het u belieft, President, net een oogenblik."" „„Kom maar saam,"" luidde het korte bevel van den President, en hij stond op, ging het huis in en trad door een eerste linkerdeur in een kamertje, of liever kamer, want zij was vrij groot. „„Zit, wat is dit Piet?"" vroeg Z. H. Ed., toen de heer Venter in de kamer was. (Deze doet dan zijn verhaal waarna Paul Kruger Joubert roept en zegt:) „„Generaal, kom een beetje hier, en breng daar-die zeuntje met jou saam."" (Dit gebeurt en de jongen moet alles vertellen.) Toch had Z. H. Ed. een heele spul vragen, soms een beetje scherp en vinnig, maar Piet antwoordde flinkweg. ('t Gesprek eindigt met deze woorden van Kruger:) „„Piet, jij moet liever voor geen mensch die ding vertel, want die burgers kan net voor niksnie ongerust worden, en dan zal dit misschien onpleizierigheid afgeef. Laat die Engelschman maar aangaan, maar hij kan daarop reken, dat as hij klaar is, ons plannen ook achter mekaar is. Een man moet een mol laat graaf, tot hij klaar is; dan steek hij zijn kop boven die grond, en dan is jou kans om te schiet.""

De verhalen van d'Arbez zijn verzameld en uitgegeven in de Zuidafrikaansche Historiebibliotheek (Amsterdam—Kaapstad). Zij geven, gelijk ik reeds zeide, een overzicht van de geheele geschiedenis van Zuid-Afrika van 1652 af in 13 deelen. Fantasie, karakterstudie en intrige is ook bij dezen schrijver niet de hoofdzaak; daarom is 't dan ook dwaas, zelfs al neemt men alle verschil in de grootte van het talent in aanmerking, hem, gelijk men gedaan heeft, den Zuidafrikaanschen Walter Scott te noemen. Eerder kan men hem vergelijken bij P. J. Andriessen, doch ook in diens kinderboeken neemt de handeling van de hoofdpersonen meer plaats in dan bij d'Arbez. Zijn doel is blijkbaar aan zijn landgenooten geschiedenis te leeren en hun te vertellen van 't leven hunner voorouders, wat ze geleden hebben van de O. I. Compagnie, van Engelschen en Kaffers, en hoe ze ten koste van allerlei ontberingen een onveilig en woest land bewoonbaar hebben gemaakt. Dat geschiedverhaal is bijzonder levendig en, naar 't mij voorkomt, bijzonder onpartijdig. De gebreken der Afrikaanders worden er niet in verzwegen. In deze dagen is 't treffend te lezen hoe alle tegenspoeden die de Boeren in de laatste maanden getroffen hebben ook reeds in vorige oorlogen, en door precies dezelfde omstandigheden en dezelfde fouten, door hen zijn geleden. Ik lees b.v. in

„Zwart en Wit, een verhaal uit den Vrijstaatschen Basutooorlog" (deel 8 der Zuid-Afrikaansche Historie Bibliotheek, blz. 210 vlg.) „Ons Zuid-Afrikaansch volk is een raar mengsel van deugden en gebreken, niet dat het daarin nu zeer veel van andere volken verschilt, die meestal mengsels van een dergelijken aard zijn. Maar die deugden en ondeugden zijn, zoo verre ons volk betreft, zoo eigenaardig, en worden zoo treffend door onze geschiedenis opgehelderd, dat men somtijds niet weet wat van „onze menschen" te denken. Over 't algemeen kan men onze Afrikaners niet beschuldigen van lafheid. De moed dien zij steeds aan den dag hebben gelegd in hun jagen op de wilde dieren des velds; de bewonderenswaardige dapperheid en taaiheid van geest ten toon gespreid in de dagen van den grooten Trek [er volgen nog vele andere voorbeelden die ik kortheidshalve oversla], ... dat alles maakt den man die het wagen zou ons volk een lafhartig volk te noemen, tot een *leugenaar*. Maar laat nu eens een commando Boeren eenigen tijd lang in het veld liggen, zonder iets te doen, of zonder eenige voordeelen op den vijand te behalen; of laten zij eens hun vertrouwen verliezen in hunnen aanvoerder, en ziet dan eens hoe gauw zich het ongelukkige „Huis toe!" laat hooren. In een vorig boekje heeft de schrijver verhaald hoe die geest zich zelfs vertoonde onder de Transvaalsche Boeren in het kamp op de Drakensbergen, eenige dagen vóór den slag van Majuba. En er bestaat ook geen twijfel of diezelfde geest van verveling en verlangen naar huis, en gebrek aan geestkracht en geduld, vertoonde zich ook in het kamp van de Vrijstaatsche burgers voor Thaba Bosigo, toen de eerste aanval op dien berg, door ons in een vorig hoofdstuk beschreven, mislukt was. Er vond heel wat gemor plaats, heel wat verkeerde praatjes en heel wat ongehoorzaamheid aan de bevelen der officieren; het laatste zeker niets bijzonders onder een aantal mannen die onder geen geregelde discipline staan, maar slechts aan elkander verbonden zijn door het ééne doel om het land tegen den vijand te verdedigen." Op een andere plaats heet het (p. 185): „hoe goed de Afrikaansche boeren ook mogen zijn om in het open veld te strijden, zoo is het bestormen van een vesting iets dat geheel buiten hun aard is, en waartegen zij niet geheel en al opgewassen zijn. De bestorming en inname van Majuba door de Transvalers is daarom te meer een bijzondere heldendaad omdat het gedaan werd geheel en al buiten de gewone manier waarop de Afrikaander Boeren vechten. Er zijn, meenen wij, slechts nog twee zulke gevallen in de geschiedenis der Boeren bekend" (een door P. Kruger in 1868, en een door Nicolaas Smit in 1876 gewaagd). Na Spioenkop behoeven we niet meer van 2 gevallen te spreken, doch leerzaam blijft deze opmerking; 't is jammer dat de boeken van

d'Arbez nog weinig hier te lande gelezen worden en men de voorkeur geeft aan berichten en geschriften uit de tweede en derde hand.

Twee kleinere boekjes met korte verhalen, getiteld „Kaapsche Stories" en „Uit het Afrikaansch Boerenleven" ('t laatste door J. D. Kestell) zijn niet van geschiedkundigen aard; men zou ze dorpsnovellen kunnen noemen, interessante bijdragen tot de kennis van 't leven in Zuid-Afrika. Het in de tweede plaats genoemde boekje geeft tooneeltjes weer aan de Modderrivier en bevat ook menige diepgevoelde beschrijving van het landschap. De taal van d'Arbez en Kestell is een soort van brug tusschen Afrikaansch en Hollandsch; op dezelfde wijze heeft in poezie Melt Brink, dien men bij onzen Vader Cats vergelijkt, geschreven.

Na dit overzicht van den toestand doet zich ten slotte de vraag voor: hoe zal nu in de toekomst zich taal en letterkunde in Zuid-Afrika ontwikkelen? Zal 't Engelsch langzamerhand de taal der kolonisten verdringen uit het beschaafd gebruik en haar maken tot hetgeen waarvoor ze thans door de Jingo's wordt uitgescholden, tot een „kombuistaal," gesproken tot Hottentotten en Kaffers, door iedereen naar hartelust geradbraakt en vermeden in rechtzaal en raadzaal? Of, zoo dit niet gelukt, zal dan 't Nederlandsch de taal der Boeren meer en meer vervangen en ten slotte onze taal met geringe afwijkingen ook de hunne wezen? Zal wellicht noch aan 't Engelsch noch aan 't Nederlandsch de toekomst zijn, maar aan 't Afrikaansch, nadat het, door vooral aan 't Nederlandsch tal van woorden ontleend te hebben die in de dagelijksche spreektaal der Boeren niet voorkomen, tot een middel van vertolking geworden is, dat, evenals 't Engelsch, armoede van vormen aan grooten rijkdom van woorden paart? Waar de toestanden zoo snel zich wijzigen als in Afrika thans het geval is, wordt profeteeren nog gevaarlijker dan elders; we dienen ons dus tot enkele beschouwingen te bepalen. De macht van 't Engelsch is ongetwijfeld een zeer dreigend gevaar, ten eerste omdat de Britten er nu eenmaal in geslaagd zijn hun manieren als een kenmerk van hooge beschaving te doen beschouwen en dus de behoefte om voor wat meer dan de overigen door te gaan, velen tot Engelsch leeren en Engelsch spreken drijft, vooral wanneer zij gelooven dat men hun eigen taal voor een verwerpelijk patois houdt. Iedereen heeft wel eens gehoord van Afrikaansche meisjes die in 't bijzijn van Hollanders liefst Engelsch praatten, eenvoudig omdat zij dachten dat haar Afrikaansch voor brabbeltaal zou worden aangezien. Verspreiding van verlichter taalkundige begrippen kan eerst langzamerhand die vrees wegnemen en daarmee een machtige reden voor de hooger ontwikkelden om tot het Engelsch hun toevlucht

te nemen. Niet te keeren door eenig betoog is de groote invloed dien de tallooze Engelsche uitlanders op de taal oefenen. We zagen dat reeds in 't begin van deze eeuw de Engelschen bij duizenden naar Afrika togen, en, indien de plannen der Engelsche regeering tot uitvoering komen, zal in de eerste jaren der komende eeuw die immigratie nog veel grooter worden. Die vreemdelingen, als echte Engelschen onbekend met wat andere volken spreken, gevoelen en doen, zullen niet alleen door hun eigen persoon de Engelsche taal verbreiden, maar zij zullen ook de invoerders zijn van een reeks voortreffelijke dichters en schrijvers zooals er slechts bij weinig volken van ouderen of nieuweren tijd worden aangetroffen. Alleen immigratie van Nederlanders kan, schoon met ongelijke wapenen, hier den strijd aanvaarden. Van zulk een krachtige versterking van het Nederlandsche element hangt dan ook m. i. alles af. Slaagt Engeland er in de beide republieken in te lijven en als heer en meester den toevloed van vreemdelngen te regelen, dan zal gebeuren wat in de Kaapkolonie geschied is: een langzaam veldwinnen van 't Engelsch naast het Nederlandsch, dat, zoo 't niet door een onafhankelijk volk in Zuid-Afrika gesteund en als 't symbool van een nationale partij gehandhaafd was, ongetwijfeld reeds veel meer alleen de taal van huiskamer en keuken geworden zou zijn. Verlies der vrijheid beteekent dus achteruitdringen van 't Nederlandsch. Behouden de Republieken haar onafhankelijkheid, dan zal zeker de haat dien Engeland zich door zijn roofoorlog en door zijn minachtend gesnoef op den hals heeft gehaald aan onze taal ten goede komen; we kunnen ons ten minste niet voorstellen dat kort na den oorlog de dochters der Transvalers weer naar de Engelsche scholen gezonden worden die zooveel hebben bijgedragen om de jonge meisjes van haar moedertaal te vervreemden. Maar als eenige jaren verloopen zijn en opnieuw de Republieken niet slechts door Engelsche goudzoekers, maar ook door Engelsche winkeliers en handelaars overstroomd worden, dan zal 't gevaar dreigen dat door den inval van Jameson en den tegenwoordigen oorlog tijdelijk werd afgewend: de annexatie langs vredelievenden weg, 't gestadig toenemen van Engelsch sprekende uitlanders waaronder mannen zullen wezen van ontwikkeling en smaak die niet van de overmacht hunner troepen maar van hun rijke literatuur den zegepraal hunner nationaliteit zullen verwachten. En tegen dit gevaar baat alleen een toenemend aantal ontwikkelde menschen van Nederlandschen stam. Het moge waar zijn, gelijk Dr. Kuyper aan 't slot van zijn welsprekend pleidooi in de Revue des deux Mondes [1]) gezegd heeft, dat nooit de Re-

[1]) Januariaflevering van 1900.

publieken Engelsch zullen worden zoolang de Transvaalsche moeders haar talrijk, krachtig kroost zullen baren, dat de taal hierdoor behouden kan blijven valt te betwijfelen; komt niet een andere, machtige factor te hulp dan kan, bij alle verschil der verhoudingen, een toestand ontstaan als in Amerika waar de losscheuring van Engeland niet verhinderd heeft dat zijn taal, reeds in de 18de eeuw de heerschende, ten slotte bijna alle sporen van 't Nederlandsch heeft weggenomen en waar, met weinig uitzonderingen, ook zij die trotsch blijven op hun afstamming van een niet-Engelsch volk toch de taal hunner voorouders niet meer verstaan. Die machtige factor kan niet anders wezen dan immigratie van Nederlanders op een schaal die ten minste eenigermate te vergelijken is met het contingent dat Groot-Brittanië jaarlijks naar 't land tusschen de Oranje-rivier en de Limpopo zendt [1]). In de laatste jaren is reeds veel in die richting tot stand gekomen. Dat onderwijzers in grooten getale naar de Zuidafrikaansche Republieken trekken kan stellig een kostbare aanwinst voor 't nationale element zijn, vooral wanneer ze verlichte denkbeelden omtrent taal meebrengen en inzien dat de spraakkunst in de eerste plaats dient te constateeren 't geen *bestaat* en slechts met voorzichtigheid en takt kan meewerken om het spraakgebruik te leiden. Toch hechte men niet te veel aan 't invoeren van dit geleerde element; bij deze kwesties heeft de *kwantiteit* der nieuwe bewoners een zeer grooten invloed en vooral is van belang dat een *groot aantal vrouwen*, de eerste en beste onderwijskrachten die wij allen in onze moeders gehad hebben, zich naar Afrika begeven. Van *zulk* een immigratie is zelfs te verwachten dat het Nederlandsch gelijk het in Europa gesproken wordt 't Afrikaansch tot op zekere hoogte aan zich assimileert. Indien ik mij niet bedrieg zijn reeds sporen van zulk een assimilatie waar te nemen; ik bedoel de gemengde taal die in Ons Tijdschrift en in de boeken van d'Arbez wordt gevonden. Mooi vind ik die taal, dat wil ik ronduit bekennen, niet. Ik houd te veel van alles wat echt en onvervalscht is om niet met grooter genot te lezen wat in 't zuiver Afrikaansch geschreven is dan de taal die een middending tusschen ons Hollandsch en dat der Boeren kan heeten. Maar 't is de vraag of zulke overgangsvormen te vermijden zijn. Een literatuur die werkelijk een bolwerk der nationaliteit zal zijn, een uiting van 't innigst wezen van 't volk, kan niet zooveel kunstmatige, niet gevoelde elementen bevatten, zij moet dichter staan bij de taal waarin men denkt. Doch zoolang de meerder-

[1]) Wie een eenigszins belangrijke immigratie voor onmogelijk houdt (een vraagstuk waarover een deugdelijk oordeel buiten mijn competentie ligt), moet zich geen illusies maken over 't handhaven onzer taal.

heid zich niet los kan maken van 't geschreven woord, taal, stijl en spelling voor ongeveer 't zelfde houdt (en geschiedt dat nog niet overal?), zou er een tweede Dante noodig zijn om den toestand te wijzigen. In die omstandigheden kan Zuid-Afrika de hulp van 't Nederlandsch, zelfs zooals 't bij ons geschreven wordt, niet ontberen. Dit gevoelen ook de voorvechters van 't Afrikaansch, dat was de meening van den vroegeren president Burgers, dat is ook uitgesproken door du Toit. Ook hier heeft deze getoond, dat, hoe ook zijn inborst moge wezen, zijn hoofd helder is. Bij zijn beoordeeling van 't standpunt door den Taalbond gekozen, die enge aansluiting aan 't Nederlandsch wilde, schreef hij 't volgende: „Ver my lyk dit nou, ons moet hulle help so veul as ons kan, want al wat hulle win of behou is ons erfgoed. Mar ons het *buitendien* 'n grote werk, waarin alle voorstanders van Afrikaans di hande moet ineenslaan." Dat groote werk is natuurlijk het bevorderen van een eigenlijke Afrikaansche letterkunde. Wie zal durven voorspellen in hoeverre dat werk zal slagen? Wie kan zeggen of 't aantal Nederlanders in Zuid-Afrika zoo groot zal worden dat onze taal, langs denzelfden weg waarop in ons eigen land de dialecten langzamerhand onder den invloed komen van de gemeenlandsche taal, zoo ook 't Afrikaansch meer en meer verhollandschen zal? Weinig kan hier door uitheemsche schrijvers, veel doòr sprekers gedaan worden.

Een belangrijke en invloedrijke groep mannen in Zuid-Afrika verwacht voor nauwere aansluiting met Nederland veel van 't invoeren eener vereenvoudigde spelling; zelfs zijn zij in dagbladen begonnen met de nieuwere spelling in te voeren en zij dringen er op aan, 't is geschied bij monde van Dr. Vredenrijk Engelenburg in „de Gids" van 1897 [1]), dat ook de Nederlandsche schrijvers die beweging bevorderen. 't Komt mij voor dat het vraagstuk van de spelling in deze zaak van zeer ondergeschikt belang is, en dat veel meer nadruk gelegd had moeten worden op vereenvoudiging van de taal, een eisch of een verlangen dat in het opstel van Dr. Engelenburg in 't geheel niet tot zijn recht komt. Het is niet mijn bedoeling om de uitdrukkingen van dat opstel, waarvan de strekking mij bijzonder sympathiek is, scherp te kritiseeren of te vitten op enkele minder gelukkige zinswendingen, maar ik kan toch niet nalaten 't een en ander er uit aan te halen en de vraag er bij te voegen: zou voor den Afrikaander een taal die schoolsche vormen en vreemde woorden vermijdt, al ware ze in de spelling van Siegenbeek geschreven, niet duidelijker wezen dan

[1]) Dr. F. V. Engelenburg, De spellingkwestie met het oog op Zuid-Afrika. De Gids 1897 I, blz. 357 vlg.

zulke uitheemsche of nooit gesproken termen in vereenvoudigde schrijfwijze? Ik lees dan daarin van „de beweging tot spellingshervorming, *welker* program", van „eischen *welker* niet inwilliging", 't een en ander ten gevolge zal hebben. Verder van „de Engelsche taal *welke* wordt gebruikt en geschreven door volken van diverse klimaten, maar *welke* met dat al het gewelf is waarop een geestelijk Imperium rust" enz. enz.

En aan 't slot van 't opstel, in anderhalve bladzijde druks, vind ik de volgende woorden: „*literarische importantie*, *ornamentale versiersels, anecdotische historie* (histoire anecdotique), *discomfort*, *perpetueeren, hun afkomst adverteeren*. Ik ben werkelijk geen purist, anders zou ik nog woorden als *eventueel, consolidatie*, *recent, sceptisch*, *sentiment*, *commercieel*, *incident* en *gebaseerd* (die alle op diezelfde anderhalve bladzijde voorkomen) willen brandmerken. Is hier nu niet de hoofdzaak voor iets zeer uiterlijks verwaarloosd? Hoe kan men iets verwachten van zulke bijkomstigheden als spelling, wanneer ze niet de uiting blijken te wezen van een algemeen, in alle omstandigheden en voor elk publiek zich openbarend streven naar 't afleggen van stijlversierselen die aan den dertigcentsbazar herinneren? 't Beschaafd publiek houdt er van, dat is waar, of kan ten minste niet begrijpen dat een kale muur mooier is, maar voorgangers mogen ze nooit ophangen, wie ze ook te gast krijgen. En daarom, vereenvoudiging van de taal zelf, 't naderen tot het algemeen gesproken woord ('t daarmee gelijk worden acht ik even ongewenscht als onuitvoerbaar) moet het middel wezen om tot elkander te komen. Hoe de taal zich onder den invloed der omstandigheden in dien zin kan wijzigen, leeren ons thans reeds de kranten, die allerlei woorden als „spruit, drift, kopje, lager" bij hun lezers als bekend onderstellen en zelfs zinswendingen gaan gebruiken die men vóór den oorlog er wel niet in zal aangetroffen hebben. Men leest, „dat de toestand in Mafeking *maar droevig* moet zijn"; een Nederlandsch dokter bij een der ambulances schrijft van „een tafel waarvan de eene helft dient om *kost te vatten*", een andere Hollander dat iemand in Pretoria „*zoo maar zoo* kwam om naar zijn vrouw te zien." Een bloemlezing kan ieder die met eenige aandacht de krant leest zelf maken [1]). Het is zeer de vraag of zulke Africanismen eenigen blijvenden invloed zullen

---

[1]) In Engelsche boeken zijn in de laatste jaren een menigte Zuidafrikaansche (Hollandsche) woorden binnengedrongen. Uit een der werken van J. Percy Fitzpatrick, The Outspan (Londen, 1897), haal ik aan: outspan, inspan, veld, koppie, kloof, riempje, stoep, strop, ya, niks, yokeschey (jukschei), vrouw enz. Alleen 't laatste van deze woorden wordt door den schrijver verklaard.

hebben op de taal hier te lande, maar ze geven ons een proefje van de wijze waarop in Zuid-Afrika de in zoo langen tijd van elkaar vervreemde stamgenooten in hun spraakgebruik weer wat tot elkander kunnen komen. Wanneer men er aan denkt dat op wel niet vele, maar toch hoogst belangrijke, punten de morphologie, de spraakkunst in engeren zin, van 't Afrikaansch is gaan verschillen van onze taal, — ik herinner aan 't verloren gaan van 't imperfectum en van 't onzijdig geslacht — dan zal men beseffen dat voor de Afrikaners het *spreken* van Hoog-Hollandsch (verstaan doen zij het allen) geen gemakkelijk werk kan wezen.

Ik herhaal aan 't eind van mijn beschouwingen nog eens dat ik mij aan voorspellingen niet wil wagen. Moge de onafhankelijkheid der Republieken en de bloei van het nationale leven in al zijn uitingen de uitslag zijn van den strijd die thans in Zuid-Afrika tegen heerschzucht en hoogmoed wordt gestreden.

Leiden, 8 April 1900. D. C. HESSELING.

NEDERLANDS EN AFRIKAANS.

Dr. Schepers verontschuldigde naar aanleiding van deze rede, van Dr. Hesseling onze Volkstem-redakteur dus in de „Groene":

„Mij dunkt, dr. Engelenburg mag zich nu zelf in zijn Gids-artiekel van noch al wat nodeloze boekegeleerdheid bediend hebben — hij schreef trouwens ook voor ons, boekgeleerden en (half) verfransten; hij heeft ons verfranst verlaten en kon niet weten, dat wij in korten tijd zoveel meer nasjonaliteitsgevoel hebben gekregen."

Er komt ons in deze opmerking zeer veel waar voor.

B. H.

OUDE TAAL-WIJSHEID.

Op het zesde „Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres", in 1860, hield de Hoogleraar W. G. Brill een Redevoering over Het Grammatisch Geslacht der Naamwoorden.

In 't Nederlands is het niet meer, in vierden naamval, *den* stoel tegenover *de* tafel. „Moeten wij ons het verlies laten welgevallen van zulk een sieraad als het onderscheid der geslachten, ook bij de zaaknamen, der taal bijzet, en den redenaar of dichter versteken van het

voordeel, hetwelk het vermogen om ook met het taalgeslacht te schilderen hem oplevert?" Merk op de verwarring van denkbeelden! Het antwoord is natuurlik: „Neen! wij hebben nog niet alles verloren en het is plicht te behouden, wat wij nog bezitten." Wat bezitten wij dan nog? Wel „er zijn nog zekere regels te bespeuren, waardoor de toekenning van het geslacht tot in dezen tijd geleid wordt." B.v.? Nu b.v. „de namen van groote en sterke dieren zijn mannelijk, die der kleine en tedere vrouwelijk"; etc. etc. Het is waar, op die regels bestaan uitzonderingen. „Maar mits men nu slechts niet al te streng die uitzonderingen wil gehandhaafd hebben, en vergunne ze tot den regel terug te brengen, opdat men niet genoodzaakt zij het geslacht eens naamwoords telkens in het woordenboek na te slaan, maar op zijne eenmaal gemakkelijk verkregen kennis moge afgaan, — zal de strijd tusschen regel en gebruik kunnen opgeheven worden, en allengskens de vorm eene duidelijke beteekenis en weldra misschien een nieuw onverstoorbaar leven bekomen." De strijd tussen regel en gebruik: en de „regel" is natuurlik de taalkundige waarheid, het „gebruik" is de werkelikheid maar. Maar nu komt het merkwaardigste: Het vraagstuk is niet van belang „ontbloot": „Zoo ons in het spreken de bewustheid kwelt, dat wij niet geheel beantwoorden aan hetgeen de hoogste juistheid en fijnheid der taal zou vereischen, hebben wij oorzaak ons zelven te laken" — *den* stoel, *de* tong, *den* voet, *de* tafel dus eis van hoogste juistheid en fijnheid van taal — „en zoo de taal iets anders van ons schijnt te vergen, dan wat den verstandige en beschaafde gemakkelijk afgaat" (merk de tegenstelling!), — „wreken wij ons op onze taal en smalen haar in tegenoverstelling van andere minder eischende of stelliger regels voorschrijvende talen: Ziedaar een treurig gevolg: Moeten wij, Nederlanders, om eenige reden afzien van de poging om onze taal juist zonder pedanterie, bevallig zonder gedwongenheid te spreken, en werden wij verleid tot de meening dat onze taal bij andere talen in degelijkheid van gronden achterstaat, voorwaar niet gering zou de schade zijn: Immers, de verstandelijke vrijheid van den individu staaft zich door het gemak, waarmede hij in zijn spreken den regel in acht neemt, en de vrijheid eener natie rust eerst op degelijken grondslag, als zij hare taal weet te waardeeren." Als hier nu geen humor in zit!.... Dit noemt men tegenwoordig „ideologie". Maar, niet waar? buiten ideologie geen idealisme en wij moeten toch altijd idealen blijven „koesteren".

Wij zijn toch nuchterder geworden!

V. D. B.

EEN PAAR GEDACHTEN

OVER HET TWEEDE PHILOLOGEN CONGRES TE LEIDEN

18 en 19 APRIL 1900.

Wanneer de schoolmannen, hoogleraren en leraren, bijeen komen, zoals nu met Pasen voor de tweede maal gebeurd is, dan worden er natuurlik kwesties van wetenschap besproken, van vakgeleerdheid, waardoor wat vaag was geworden door niet-onderhouden voor velen weer duidelik en massief wordt, waardoor men weer bijkomt, enigzins ten minste, want twee dagen is wel wat heel kort voor wetenschappelike opvoeding. En dat te meer, omdat ook *het* vak van allen, maar vooral van de leraren, de pedagogie, 'en gedeelte van de tijd in beslag neemt en vooral ook de verzuchtingen over de slechte wetten waar onder het onderwijs zucht. Uit de rijke stof nu van zo'n kongres wil ik mij twee sprekers uitkiezen n.l. Prof. C. B. Spruyt, die het had over „het Algemeen Kandidaatseksamen" en Dr. Gunning die zich in z'n rede over de „Bereikbare idealen" bepaalde tot het gymnasium.

Het volgende dunkt mij nu van de inrichting van ons letterkundig- en taal-onderwijs aan beide inrichtingen.

Wat de Akademie betreft, is dit de kwestie: onze tegenwoordige wet op het Hoger Onderwijs kent niet meer het doktoraat in *de* letteren, maar wel doktoraten in de klassieke letterkunde, in de Nederlandse letterkunde, in de Semitiese letterkunde en in de taal- en letterkunde van de Oost-Indiese Archipel. Nu komen in de praktijk de beide laatste zelden of nooit voor en de klassieke en de Nederl. letteren blijven over. Op het vorige kongres was nu daarnaast de eis gesteld om ook de opleiding van de zgn. moderne letteren naar de Akademie over te plaatsen, zodat men dokter in 't Frans, Duits of Engels kon worden, maar noch meer wenselik had de spreker van toen het gevonden als men die splitsing in doktoraten weer varen liet en terugkeerde tot het algemene doktoraat in *de* letteren. Daarvoor was dan natuurlik 'en gemeenschappelik kandidaatseksamen nodig, terwijl met het oog op de ontzettende uitgebreidheid van de taalkennis van onze

dagen en om de studenten de gelegenheid te geven, om weer terug te keren tot het terrein van de vrije studie, de kandidaat voor het doktoraat 'en keuze kon doen uit 'en lijstje hoofd- en 'en lijstje bijvakken. Wat toen maar even, als ter loops aangeroerd was zou Prof. C. B. Spruyt na eens op verzoek van het hoofdbestuur 'en nauwkeurige omschrijving doen ondergaan. Het denkbeeld lachte de spreker niet toe, maar het gaf hem aanleiding tot het uitspreken van z'n vele, vele klachten en het niet-toelachen van *dat* denkbeeld, zoals spreker het uitte, kan ik me best begrijpen.

„Il n'y a plus de fautes à commettre!" het werd door hem gezegd van ons Middelbaar en Hoger Onderwijs en het zal wel waar zijn, want onder al die 200 leden-onderwijsmannen was er niemand die ook maar één woordje sprak, ten gunste van de tegenwoordige wet op het Hoger Onderwijs b.v., want deze vooral had het zwaar te verantwoorden, toen Prof. C. B. Spruyt er op aanviel met zijn flijmscherpe woorden; integendeel twee andere Professoren haastten zich er het hunne noch aan toetevoegen. Nu als dat dan zo is waarom laat de Regering zich dan bij zulke gelegenheden niet vertegenwoordigen? Wil men niet verbeteren, wat zo beslist verkeerd is? Staat de hoge politiek hieraan in de weg? Zou het ook kunnen zijn omdat alle plannen tot verbetering van de misstanden noch zo vaag, zo tegenstrijdig zijn? Hoe moest b.v. 'en regeringsafgevaardigde nu wel over de zaak van „het algemene kandidaatseksamen" denken, als hij op dit kongres gekomen was toegerust met de kennis der Handelingen van het vorige? Behandeld zou worden het bovengenoemde eksamen, waarvan de bespreking vóór twee jaar voor 'en deel de stof geweest was van de rede van Prof. Symons over „de opleiding der leraren in de moderne talen" terwijl om diezelfde kwestie de diskussie draaide toen Prof. Kern z'n rede over „Philologie en Taalvergelijking" had gehouden. Nu had die gekommitteerde daar kunnen lezen, hoe Kern, Symons, Speyer b.v. de overtuiging hadden dat de linguistiek, de vergelijkende taalstudie, 'en noodzakelik bestanddeel moest zijn in de opleiding van moderne en klassieke philologen. Prof. Symons sprak dat wel het scherpst uit in het debat na de rede van Prof Kern: „Moet de linguistische studie niet een deel van het hoofdvak worden? Zij is toch een integreerend deel van de taalstudie. Den philoloog moet zoo spoedig mogelijk worden geleerd een wetenschappelijke taalbeschouwing; hij moet bij den aanvang van zijn studie worden ingeleid 1° in de kennis van het leven van de taal, de „Prinzipienwissenschaft" en 2°. in de phonetiek. Dit college kan gegeven worden door ieder die daartoe geschikt en genegen is, hier door een classicus, daar door een indoloog, ginds door een germanist. De beoefening van de historische taalwetenschap kan zich aansluiten bij elke taal, die de student leert; hij moet van de verschillende talen weten, wat thans op een gymnasium wordt gedoceerd."

Ziedaar de tekst waar over nu de regeringsafgevaardigde 'en preek verwacht zou hebben; immers nu zouden uit de algemeenheid de biezonderheden worden opgediept en in kleinigheden nauwkeurig omschreven worden.

„Eenzelfde candidaatsexamen, gevolgd door een doctoraal, met hoofdvak en bijvakken ter keuze van den examinandus zou (het) ideaal (van Prof. Symons) zijn" (Hand. 49). Als een groep mensen, die hoe verschillend ook van denkwijze, samen op één doel afgaan, om daarna weer ieder z'n weg te kiezen, zo zouden de philologen daar voor zijn ogen voorbijmarsjeren vastbesloten hun zin ten slotte door te drijven.

En als hij er geweest was, dan had hij z'n oren niet kunnen geloven, want daar trad op Prof. Spruyt, op uitnodiging van het bestuur, en vertelde ons hoe het kandidaatseksamen, als het er dan kwam, waar zijn wijze van zien moest wezen. Blijkbaar was het zijn iedeaal niet, maar hij zou het dan toch maar zeggen, omdat de Heren daar op aan gedrongen hadden. Hij eiste dan eksamen in drie hoofdvakken Latijn, Grieks en Nederlands, ja waarlik het Nederlands ook, maar in een tamelijk duf gezelschap, de levende tussen twee doden in, en schrik niet: van die klassieke hoofdvakken zou 'en kennis geeist worden zo groot als nu bij het kandidaatseksamen in de klassieke letteren. Welk een toekomst!

Maar waar blijft de deugd, vroeg meester Pennewip bij het *Roverslied* van Woutertje?

Waar bleef de linguistiek? Zelfs onder de bij- of testimoniumvakken, zoals spreker zich die dacht, talrijk als het zand der zee, zodat er zelfs semesterkursussen voor nodig geacht werden om iemand in staat te stellen voordat hij 'en grijsaard was van de akademie te gaan, zelfs daaronder kwam de linguistiek niet voor.

Met schrik werd mij nu duidelik, dat wij aan het laveren waren geraakt, dat deze gang door de stroom, die erg tegen was, ons eerder achter- dan vooruit brengen zou en dat het maar beter was het schuitje aan land te meren en te wachten op het draaien van de wind of het keren van het tij.

En mijn schrik werd noch groter toen ik daar zonder de hulp van de Linguistiek onze Moedertaal zag staan in het macabre gezelschap van Latijn en Grieks. De arme, ze zou het besterven en bijgezet worden naast de beide andere om ieder die kwam kijken toetegrijnzen met mummielach.

Heerlik, heerlik, voor archeologen ten minste!

Och dacht ik zo — laten ze dan mijn frisse, springlevende moedertaal asjeblieft sparen? Waarom nu noch eens weer die verstijvingsproeven met dat dartele kind? Ze begon net zo mooi en jolig, zo levendig en gezond te worden! Laten ze het Nederlands toch schrappen van de lijst van de hoofdvakken. Laten ze Linguistiek er heen zenden

om de baan voor het leven te openen en laten ze ook Latijn en Grieks weer begraven als hoofdvakken voor het kandidaatseksamen.

Immers zonder beeldspraak, Latijn en Grieks mogen nu hoofdvakken voor de klassieke litterator zijn, voor de Germanist zijn ze alleen van belang indirekt voor zijn vorming als beschaafd mens natuurlik, maar dan staan Frans, Duits en Engels, die het vormende van het gedachten leven al in voor ons bevatteliker vorm weergegeven hebben, ver boven beiden; maar dan ook als schakels in de grote keten van Indo-Germaanse volken, waarbij hij ook vervorming als bij 't Germaans kan waarnemen, en daarvoor is 'en zo hoog aanvatten als bij het kandidaats-eksamen in de klassieke letteren vereist wordt niet noodzakelik. En voor zover ook de niet-klassicist ze nodig heeft zouden ze heel geschikt besproken kunnen worden op de colleges voor linguistiek, zoals trouwens Prof. Symons te Groningen al doet.

Rest dus alleen als algemeen vak de grondbeginselen van de vergelijkende taalstudie. Bij uitstek geschikt is dat vak om 1° de van het veel gesmade gymnasium komende en daar bedorven jongelui in het wetenschappelik gareel te brengen, zoals Prof. Spruyt zich dat voorstelde, 2° om 'en bazis te zijn voor verder doorwerken op elk taalgebied van de Indo-Germaanse volkerenfamielie, terwijl het ook voor de zgn. historici biezonder nuttig zou wezen die grondbeginselen te hebben geleerd als volks- en oudheidkenners, maar ook omdat zij bloot staan aan verandering in hun denken, zodat zij bij slot van rekening Neerlandici resp. classici worden door de praktijk van het leven en 3° om het bezwaar weg te nemen, dat sommigen opperden, toen Prof. Symons als enige eis wou gesteld zien 'en algemeen doktoraal eksamen in 'en paar hoofd- en 'en paar bijvakken. Dat bezwaar was dit: „dan komen de studenten nooit aan het werk!" Dit bezwaar zou stellig gewichtig zijn in 'en overgangstijd van ons stelsel tot het nieuwe; immers het eksamen beheerst heel het gymnasium, heel de akademie door het jonge-mensenleven en dat zou niet zo maar veranderen; door dit af te nemen eksamen, waarover men op z'n langst twee jaar kon doen, zou dit bezwaar weggenomen zijn en in de ideale toekomst, als alle eksamenvrees en -studie verbannen zou zijn van de Akademies, ook dan zou de algemene bazis kunnen blijven omdat die heel prakties moet blijken. En nu had dat eksamen in mijn ogen als Neerlandicus noch het grote voorrecht dat het studeren in de linguistiek onmiddellik 'en eind zou maken aan de verkeerde gedachten die de jongelui van het gymnasium allicht meekrijgen, dat de klassieke talen staan boven de moedertaal, boven de zgn. moderne, verkeerde gedachten die met onze tegenwoordige regeling van gymnasiaal onderwijs als van zelf zich opdringen aan hun jonge hersentjes. Maar over het onderwijs in de moedertaal aan de gymnasia moet ik aanstonds noch spreken.

Nu alvast dit: de tijden veranderen en zo bleek ook het ideaal van Prof. Symons van vóór twee jaren zich gewijzigd te hebben, zich van noch meer eksamenwindsels te hebben ontdaan. Voor hem bleef alleen het algemene doktoraaleksamen in de Letteren meer over; maar zijn vooruitgang in denken is niet gedeeld door de overigen en allerminst door de spreker op dit kongres over het algemeen kandidaatseksamen; als we nu weer deze weg insloegen, zou menigeen denken dat we teruggingen ook in taalopvatting tot het oude, zoals spreker de oude testimonia 'en dodendans liet uitvoeren voor onze ogen, waarbij 'en geestemuziek het „Deutschland, Deutschland über alles" speelde. Die wijze heb ik trouwens meer gehoord op dit kongres. In werkelikheid zijn we aan 't laveren en nu is het tijd van draaien, willen we niet met ons scheepje in het riet te land komen. Me dunkt, we kunnen nu met de koers die Prof. Symons vóór twee jaar aangaf 'en heel eind komen. Ree! Daar gaat-ie. Als we dat hoekje kunnen bezeilen, dan buigt zich het vaarwater en 't wordt wat ruimer vóór de wind. Dat hoekje is: geen algemeen kandiedaats- maar 'en algemeen linguisties en foneties voorbereidend eksamen als grondslag voor het vrije doktoraal eksamen naar de opvatting van Prof. Symons. Zo komt men tot z'n bestemming, de vrije ontwikkeling.

Dit is dunkt mij wat wij litteratoren van de Akademie mogen eisen.

Nu het veelgesmade gymnasium: valt ook daar niet iets goeds van te maken, 'en geschikte opleiding voor het studentenleven van de student in welk vak van studie ook, ja zelfs voor de litterator?

Wat heeft ons het kongres op dit gebied geleerd?

In z'n rede over „Bereikbare idealen" besprak Dr. Gunning veel dat z. i. mogelik was, om van het gymnasium weer de eenheid te maken die het nu niet meer is; zo vond spr. 1° dat de rektor grotere macht moest hebben tegen leraren en autoriteiten — hij moest zowat de „baas" zijn of de deftige papa van de leraren — 2° dat de leraren meer samenwerking hadden, meer van elkaars werk moesten afweten en 3° dat de jonges zich weer als delen van één groot geheel gingen beschouwen, waartoe o.a. een aula veel kon bijdragen. Dat waren mogelikheden, maar daarnaast waren, meende hij, ook enige opvattingen van het onderwijs die in Duitsland wel mogelik bleken te zijn, maar hier onbereikbaar schenen. Het was onder die ogenschijnlik onbereikbare iedealen, dat mij trof: de centrale pozietsie, door het moedertaalonderwijs in te nemen, wil het goed gaan.

De natsjonale eenheid, door moedertaal- en (vaderl.) geschiedenisonderwijs in de hand gewerkt, zou die 'en onbereikbaar iedeaal zijn aan onze gymnasia?

Zie bij het akademieonderwijs kan m. i. de hegemonie gerust ontnomen worden aan de moedertaal; daar is die één in het gelid van de Indo-Germaanse talen onder bevel van de linguistiek, maar de

Nederlandse philoloog moet dan al zoveel Nederlanderschap, zoveel natsjonale trots, zoveel vaderlandse taal en -geschiedenis in zich opgenomen hebben, dat hij aan en na de Akademie altijd ,z'n hele leven, blijft één van de typen van de aan Nederland en z'n taal gelovenden, en wel één van de edelste typen. En dat zal kunnen gebeuren, maar dan ook alléén, wanneer bij onze middelbare opleiding (gymnasia en burgerscholen) de moedertaal wel de plaats inneemt die haar toekomt. „De klassieken-hater", hoor ik al iemand zeggen en toch daarover spreek ik nu liever niet. Alleen dit: 'en leraar in de klassieke letteren gaf mij eens de verzekering, dat men aan het gymnasium volstaan kon met één spraakkunst en dat daarvoor bij uitstek geschikt was de Latijnse. In hoever nu van het Grieks iets gelezen en genoten kan worden, door de benodigde vormenkennis bij de lektuur te geven aan iemand, die op de hoogte van de Latijnse spraakkunst is, of bezig is op die hoogte te klimmen, ik kan het niet beoordelen, maar moet aannemen dat het kan: immers anders had genoemde leraar dat niet gezegd. Deze toch heeft als z'n lievelingsvak het Grieks gekozen en zou dus als het niet kon het doodvonnis over z'n eigen vak van keuze uitgesproken hebben.

Dat zou de zaak al vrij wat eenvoudiger maken voor de verklassiekte heren en voorstanders, ook niet-litteratoren hebben behoefte aan enige kennis van Latijn en de a.s. litteratoren zelf zouden in die grammatica als 't ware de manier te zien hebben, waarop men uit 'en taal, waarvan het levende woord verdwenen is, de regels opspoort en groepeert; of men dan later Grieks, Sanskriet of Goties ging bestuderen, de grondslag was gelegd en daarop voort te bouwen. Maar dan moet men het levende Nederlands niet meer de regels van het dode Latijn opdringen. En laten de Latinisten de metode waarop zij de spraakkunst van die taal zelf doceren, noch eerst eens herzien naar de denkbeelden van Dr. Hoogvliet. [1]) De kwestie van de splitsing tussen A. en B. leerlingen laat ik hier buiten: die is op dit ogenblik voor mij niet aan de orde. Maar hetzij men de B-leerlingen geen of minder Grieks, minder Latijn en meer natuurkunde of wat ook wil leren, dit staat vast: naast de kennis van 'n dode taal als model voor latere dode-taal-studie òf voor de praktijk van het leven is voor allen dringend nodig kennis van 7 vakken: de moedertaal, Frans, Duits en Engels, Geschiedenis (vooral de Vaderlandse), Natuurkennis en Rekenen, maar geen van die allen kan in belangrijkheid zich meten met de moedertaal. Wat men ook wordt, dokter, advokaat, predikant, wiskunde- of taalleraar, men moet de beschikking hebben over z'n eigen kostelikste zieleschat, de taal. Ieder moet ten minste in de eerste

[1]) Zie ook J. A. Dèr Mouw, Dr. J. M. Hoogvliet's opvatting van taalstudie en methode van taalonderwijs, waarover later meer.

drie klassen van het gymnasium het algemene beschaafde Nederlands leren gebruiken bij z'n lektuur en in z'n opstel of als hij wat vertellen moet. Hij moet leren inzien, dat men om de *eenvoudige eenvormigheid* bij de Latijnse spraakkunst niet 'en soortgelijke eis stellen mag aan 'en levende taal met al z'n schakeringen. Die eenvormigheid heeft voor mij trouwens altijd noch iets geheimzinnigs; is 't ook 'n kunstmatige? En heeft hij dat algemene beschaafde leren kennen en daarnaast al gezien dat er ook in hem 'en individu steekt, dat misschien in enige opzichten afwijkt van de algemene vorm, dan moet hem de kunst nader gebracht worden, dan moet hij leren inzien, dat letterkunst niet anders is dan de uiting van 'en grotere intensiteit van ons denken; dat ieder die z'n denken zeggen en neerschrijven kan ogenblikken kan beleven, dat ook hij artiest is en kunst geeft. De kunst die hem het naast staat is die van z'n eigen tijd en zo komt men tot deze eisen, aan ieder beschaafd man te stellen: 1° hij moet kennen het algemene beschaafde Nederlandse woord van z'n tijd; 2° hij moet het kunnen spreken, lezen en schrijven en 't individuële leren scheiden van het algemene en 3° hij moet leren kennen, begrijpen en waarderen de eenvoudigste, mooiste kunstuitingen van zijn tijd.

Dat voor de 4, mischien 5 laagste klassen van het gymnasium.

Dan mag 'en beschaafde Nederlandse jonge zich daar niet toe bepalen en in de 5de klas moet hij nu enige kennis van het 17de en 18de eeuwse Nederlands opdoen naar hetzelfde boven beschreven beginsel, waardoor hij de algemeen-Nederlands-schrijvenden leert kennen met ook-hún-afwijkingen-van-elkander-in-taal, terwijl de artiest als b.v. Hooft geen geheel onbegrijpelike persoon meer voor hem kan blijven. Immers hij weet wat het artiest-zijn is. En ten slotte kan het middeleeuwse, on-klassieke Nederlands hem in de 6e klas nader worden gebracht; om iemand het leven en de vervorming van 'en taal goed aan 't verstand te brengen, om hem goed duidelik te maken het onnatsjonale dat de Nederlandse klassieke kunst van de 17de eeuw en later over zich heeft, behalve in het bij uitstek inheemse kluchtspel, is dringend nodig hem de taal van de Reinaerd in al z'n eenvoud en onopgesmuktheid, in z'n overeenkomst met de onze, in z'n spelling-op-de-klank-af te laten lezen en interessant is het dan om naast de Middeleeuwse liedjes hem van onze eenvoudigen, onze allernieuwste artiesten te doen genieten, om hem het onderscheid tussen het algemene en het biezondere noch eens goed duidelik te maken.

Men ziet ik stel m'n eisen van het Nederlands noch al hoog, maar de hoofdzaken hiervan kunnen nu, dit staat vast, bij ons beperkt aantal uren al tot hun recht komen en de vermeerdering van het aantal Nederlandse lesuren hoefde niet eens zo groot te zijn. De Neerlandicus moet de zon in het water kunnen zien schijnen en blij zijn als de moderne talen bij de nieuwe verdeling ook wat meer uren

krijgen, immers zij breiden de gedachtenkring van de leerlingen uit en bij goed onderwijs van klassieke zowel als moderne talen zal altijd parallel daarmee lopen 'en ontwikkeling van het taalgevoel voor de moedertaal. Zo moet het goed kunnen vertellen van geschiedenis bij goed onderwijs ten slotte weer neerkomen op ontwikkeling van de moedertaal van de leerling en datzelfde moet het geval zijn bij natuurkennis-onderwijs. Natuurlik hebben die genoemde vakken ook noch wel betere redenen van bestaan aan onze gymnasia, maar, buiten die belangrijkheid om zich zelf, zijn zij voor de algemene eenheid, om de moedertaal gegroepeerd, toch van het grootste gewicht. En het allermeeste kan in die zin noch de Vaderlandse geschiedenis en die van onze staatsinstellingen doen. Zo zou de zo gewenste eenheid van Dr. Gunning tot stand gebracht zijn tot profijt van de inrichtingen waar over nu zo hevige strijd gevoerd wordt en de jonge man, die op die grondslag naar de Akademie ging met de vrij grondige kennis van één levende taal, de moedertaal, in zich; met de voor alle taalstudie nodige grammatika-kennis, waarbij geen overlading met spraakkunsten schadelik gewerkt had; met het trotse gevoel, dat hij door zich zelf, door natsjonaal te zijn, z'n ras vertegenwoordigt en dat waardig moet zijn en met het uit eigen ervaring opgedane begrip van wat kunst is, waardoor het hem mogelik zal zijn hem nu noch vreemde kunst te leren waarderen en kritizeren, zo'n jonge man moet in staat zijn later met 'en klaar hoofd de nodige wetenschap in zich op te nemen; z'n smetteloos kunstbegrip behoudt hij als 'en schat, als de steen der wijzen en bij al z'n kennis, al z'n kunst blijft hij Nederlander tot in merg en been.

Dit heb ik nu neergeschreven, niettegenstaande op het kongres met grote moedeloosheid gesproken werd over de rezultaten van onze smeekbeden en wel om deze redenen.

Terecht zou men kunnen zeggen, dat wij onze denkbeelden over het onderwijs aan de Akademie zo weinig vasthouden, dat wij ze mischien over twee jaar al weer kwijt zijn en men zou dat in regeringskringen kunnen bijbrengen als 'en verontschuldiging voor stilzitten en niets-doen. En dat mag niet. Als wij zelf gaan wanhopen en niet 'en vaste koers houden, zal niemand ons helpen. Al ons gezucht is dan doelloos. Mischien nu ook noch wel, maar als men alles er aan gedaan heeft kan men berustend afwachten en heeft zich geen zelfverwijtingen te doen.

En dan wat het gymnasium betreft. [1]) Waar is de algemene bezieling van daan te halen die hoog nodig is, ook al bleken de door Dr.

[1]) Men zie vooral ook hierover „Taal en Letteren" 8, 516, waar Dr. Buitenrust Hettema bespreekt de „organizatie van ons onderwijs?" naar aanleiding van Dr. Gunning in de „Gids" van November 1898 over dat onderwerp.

Gunning genoemde iedealen alle bereikbaar? Van de godsdienst kan men die bij onze geloofsverdeeldheid niet verwaehten, maar wel van het gevoel voor ons land dat nu juist in de laatste maanden zo uitgebarsten is als 'en grote gloed. Als er bezieling van ons zal uitgaan moeten wij zelf voor iets bezield wezen en dat moet behalve ons eigen vak het algemene vaderland zijn, aan de grootheid waarvan wij allen moeten meewerken.

Haarlem. J. B. SCHEPERS.

OUDE GRAMMATICI.

De groote vergissing is geweest, dat men de Grieksche en Latijnsche grammatici voor goeie taalkundigen hield en hun benamingen kritiekloos overnam, terwijl et toch apriori heel onwaarschijnlijk is, dat 'n volk dat over 't algemeen de taal niet als ontstaan maar als gemaakt beschouwde, 'n juist klassifikatiebeginsel had. De middeleeuwsche eerbied voor de dragers van zulke volmaakte talen en de scheppers van zulke volmaakte litteraturen vond et 'n soort van heiligschennis, aan hun werk te tornen, als er soms twijfel aan de gegrondheid van hun groepeeringsmethode mocht opduiken, en toen die twijfel eenmaal opgekomen was, wist men niets beters te doen dan zich te houen aan de gewoonte en de heimelijke ontevredenheid over et onwetenschappelijke van et schema te paaien door zich wijs te maken, dat et er toch eigenlijk niets toe deed."

Dr. J. A. DÈR MOUW, Dr. J. M. Hoogvliet's
Opvatting van Taalstudie en methode van Taalonderwijs.

POËZIE EN VOLKS-EIGENAARD.

Inderdaad, zoolang men staande houdt dat een drama van Vondel op een duitsch schema of op een fransch drama lijken moet, zal men niet in staat zijn onbevangen te voelen hoe of wat het is. — Zoo min als men een tulp kan bewonderen als men zich in het hoofd gehaald heeft dat een tulp een soort roos is, — zoo dat men geen tulp zien kan zonder te roepen: maar die lijkt niet op een roos, maar die is heel anders dan een roos; — net zoo min kan men het rechte voelen van een drama van Vondel als men zijn dramaas fransch of duitsch wil, en bij elk ervan uitroept dat het niet lijkt op een duitsch of fransch. — Zooals een tulp een bloem op zichzelf en anders dan een

roos is, zoo is een Vondelsch drama een apart drama en geen fransch of duitsch.

Dát moet eerst volkomen gevat worden.

Naast elkaar in Frankrijk, Holland en Engeland, groeiden, uit drie verschillende volksstammen, drie verschillende soorten van dramaas. Geen van die drie volgroeide zonder invioeden van romeinsch-grieksche letteren. Maar elk van die drie bewerkte een ander fonds van verbeelding.

Het Engelsche n.l., met de krachtigste inheemschheid, een van werklijkheid en geschiedenis. Het Fransche, weinig inheemsch, een voornamelijk afgeleid-klassicistisch. Het Hollandsche — ik spreek hoofdzakelijk — een Bijbelsch-Christelijk.

Dit — en dit is het — is een zaak van immense beteekenis. Als in 't toenmalíge Enropa drie invloeden gewerkt hebben: ten eerste die van de werkelijkhein en de heusche geschiedenis, ten tweede die van 't romeinseh-grieksche klassicisme, ten derde die van Bijbel en Christendom, — dan zijn: Shakespere de dichter van de eerste soort, Corneille en Racine de dichters van de tweede soort, Vondel de dichter van de derde soort geweest.

VERWEY, Een Inleiding tot Vondel.

KERN OVER ONZE DICHTERS EN OVER DICHTERTAAL.

Uit een brief van hem aan Guido Gezelle, Des. 1897 (afgedrukt Biecorf IX, 85): „Wat het taaleigen uwer gedichten aangaat, wil ik gaarne mijn meening zeggen. Het gebruik van woorden, die op Nederlandsch taalgebied niet algemeen meer in zwang zijn, hindert mij niet. Integendeel, ik zou wenschen dat onze schrijvers, vooral onze dichters, meer gebruik maakten van zooveel schilderachtige uitdrukkingen die men in den volksmond hoort, maar niet durft gebruiken, of niet recht begrijpt. Er is tegenwoordig een streven bij de jongere dichters om de taal te verrijken met zelfgevonden uitdrukkingen en woordverbindingen, en dat is het recht van den dichter; ik heb er niets tegen, maar het kan gepaard gaan met het bezigen van welgekozen reeds bestaande, in stilte voortlevende woorden en gezegden. Een van de redenen, misschien wel de hoofdreden, dat er in de gewrochten onzer dichters, zoowel hier in Holland als in België, over 't algemeen te weinig kleur is, naar het mij toeschijnt, is dat de meesten hunner stadskinderen zijn."

INDIVIDUELE ZELF-OPVOEDING EN DWANG.

Vergelijking en karakteriseering, door Dr. R. C. BOER. Amsterdam, Scheltema & Holkema. 1900.

Over deze rede nemen we weldra een aankondiging op van een van onze medewerkers. We raden alvast de lezing er van aan. Veel zoal niet nieuw, dan toch wat de aandacht zal trekken staat er in gedrukt.

Dr. Gunning, privaat-docent in de Paedagogie, bespreekt 'em in het *Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding.* [1]) Hij vraagt vergunning er een korte beschouwing aan vast te knopen.

't Is het volgende:

„Aan zelfingenomenheid lijden alle volkeren, de germaansche zelfingenomenheid heeft echter dit eigenaardige, dat zij meestal met een relatief zeer groote mate van zelfkennis gepaard gaat. De germaan weet, dat hij individualist is, hij kent de gevaren daarvan, hij weet, op hoeveel schade hem die karaktertrek al is komen te staan, desniettegenstaande verlustigt hij zich er in. Vergis ik mij niet, dan is deze zelfverlustiging, dat zich verkneukelen in eigen individualisme tegen beter weten in, vooral eigen aan het edele, hoogbegaafde Friezenvolk.

Op paedagogisch terrein moeten wij m. i. zoo redeneeren: „aangezien „het door de geschiedenis van vroeger en later tijd deugdelijk bewezen „is, dat ons individualisme tegen elke proef bestand en volkomen onuit„roeibaar is, en aangezien datzelfde individualisme, ongebreideld en „zonder tegenwicht gelaten, ontzaglijke gevaren meebrengt, zoowel voor „den persoon als voor de natie, zoo is 't alleen de tegenovergestelde „deugd, die de nationale opvoeding moet trachten aan te kweeken." Er is echter op 't oogenblik ten onzent een richting aan 't woord (!), die vooral onder de studiegenooten van den heer Boer haar aanhangers telt, onder welken de friesche invloed trouwens niet te miskennen valt, die het individualisme, en wel het meest onvervalschte, ongetemperde, tot leidend beginsel der opvoeding wil maken. Ik acht het den plicht van ieder, die 't wel meent met ons volk, daartegen te waken en er telkens en telkens weer op te wijzen, dat de opvoeding van een zoo

[1]) 2e jaarg. 1899/1900, 12e afl., blz. 563.

ongeneeslijk individualistisch volk als 't onze, dat geen 't geringste gevaar loopt de voordeelen van het individualisme te verliezen, gericht moet zijn op 't aankweeken van gemeenschapszin, tucht en organisatie. Daarom betreur ik het, dat de heer Boer zelfs in zijn slotwoord uitdrukkingen bezigt, die, ofschoon ik ze op zichzelf geenszins wil wraken, sommigen zullen doen denken, dat ook hij zijn leerlingen tot individualisten pur sang wil opleiden."

We kunnen noch mogen nalaten bij deze beschouwing enige kanttekeningen te schrijven; we achten het „de plicht van ieder die 't wel meent met ons volk", tegen de Gunningse aandrang te waken.

Allereerst „dat edele, hoogbegaafde Friezenvolk" laten we voor rekening van Dr. Gunning. Men kan hetzelfde zeggen van de Franken en Saksen, en andere germaanse stammen; zullen we de Noren alleen maar noemen?

Ons Nederlands individualisme zou tegen elke proef bestand gebleken zijn? Ons volk zou ongeneeslik (!) individualisties wezen! Maar hoe klaagt Beets dan over karakterschaarsheid? Waarom zijn er zo weinigen zich-zelf, durven 't wezen? Zijn er zoveel onderdanigheid-spelers, zoveel ogendienaars? Zovelen die met de 'machthebbers' mee gaan? Dat er noch zoveel individualisme — gelukkig! — valt op te merken, danken we aan individuën (Friezen of geen Friezen), die niet veronderwijst en verpedagogiekt zijn, en noch minder verklassiekt, d. i. op z'n romeins *vertucht.* [1]) Daarom staan de Engelsen zo hoog; en de Boeren nog meer.

Niet „tegen beter weten in" willen de voorstanders van 't individualisme dit aanwakkeren?! — Integendeel, ze doen 't, omdat ze beter weten hoe schadelik die „Tucht" [2]) is, door klassici ons opgedrongen. Juist daarom verzetten die individualisten zich tegen meer „tucht", tegen nog langer 't ons opdringen van hen die vertegenwoordigers hier zijn van romeinse onderdanigheid.

Zeker, ook die individualisten weten van „eendracht maakt macht": dat willen ze evenzeer. Zij willen die alleen niet door de Gunningse tucht verkrijgen. Men vernietigt daarmee alle eigen-initiatief; neemt

---

[1]) Voor het letter- en taalkundig onderwijs, zie T. & L. VIII, 219, o. a.: noot 1.

[2]) Merkwaardig is dat juist in 't Duitse leger de „getuchte" milicien in de laatste jaren zo sterk aangezet wordt tot — „op eigen initiatief" handelen. Ook in 't Engelse leger in Afrika wordt dit *nu* sterker dan ooit bevorderd.

[3]) Die deze oud-rektor ook aan zijn Gymnasiale kollegaas wil opdringen: een baas-rektor in de classiciteit, en een partijtje ondermeestors in andere (bij)vakken. Dat noemt hij in onze tijd: bereikbare iedealen! Lees zijn rede, in 't Leidse Philologen Congres gehouden

alle zelf-verantwoordelikheid weg! Zij schatten zelfbedwang, bij alle vrijheid, boven dat militair onderdanigheids-sisteem.[1]) Ze willen „één-dracht", maar door, zoals prof. Boer 't aanwees, allen op dieper *ziele*-eenheid te wijzen; door allen te overtuigen, zich-zelf en het eigen zo nodig op te offeren voor wat als iedeaal leeft in allen: en daartoe moet ook opgevoed.

Dat zal het tegenwicht tegen 't egoïsme van 't individu geven; maar tegelijk zal dat juist het individualisme nog versterken.

Wees u-zelf! Ontwikkel bij ieder-en-elk dit zich-zelf-zijn.

Dan geniet de gemeenschap het voordeel van *al* de krachten van elk individu.

Dan ja, zullen de „niemanden", die nu vaak door hun „kommanderen" alle ware kracht krachteloos maken en waardeloos, hun plaats moeten ruimen voor die 't „kommando" verdienen om hun individualisties hoger-*wezen*, voor die de vrije ontwikkeling zullen bevorderen ook van die minder begaafd en krachtig zijn.

Maar dan ook zal het gemeenschapsgevoel te krachtiger worden, in de hogeren en in de lageren.

Men heeft de 'Boeren' als afschrikwekkend voorbeeld aangehaald.

Ten onrechte.

Met hun mindermacht hebben ze 't alléen tegen 't overmachtig Engeland kunnen en durven opnemen, omdat vrijwillige gehoorzaamheid iets anders is als 'getuchte dwang', omdat 't horen, luisteren naar eigen-gevónden 'meerderen' gaat boven 't bevelen opvolgen van opgedwongen hoger-gerangden.

Waar ze 't verliezen, is 't toch niet door gebrek aan tucht, maar omdat er onder hun nog te veel lopen die *bukken*; die juist niet genoeg zich-zelf durven wezen tot het einde toe.

Waar deze er zijn geeft tucht niets, ook niet in een leger; bij 'getuchte' troepen ontstaat dan die verlamming, dat niet-er-op-in-gaan, door de Engelsen soms in Afrika getoond, door de Verbondenen in de Krim, bij de Malakow-heuvel.[1])

Waar ééns-gezindheid ontbreekt, gaat een volk onder. Maar deze 'tucht' men er niet in.

't Is waar — indien de meesten onder een volk zo zijn verlamd, zo níet-individuëel zijn, daar kan tucht een noodwendige, maar een surrogate vervanging wezen van die individuéle innige samenwerking. Juist onder die túcht telt de mindere níet dan als sijfer — in den oorlog als kanonvleesch.

---

[1]) Toen alleen onder Napoleontiese vlag de Marseillaise ten slotte de Fransen vooruit deed gaan! Niet de tucht, maar een lied dat de oude ziele-eenheid wakker riep!

Nimmer moet de *pedagogie* daarop gericht wezen. Die mag alleen 't individu ten volle ontwikkelen, in verband met eigen-volks-gemeenschap: juist dit is voor ons land nodiger dan voor elk ander.

Daarom moet aangewakkerd, al lijkt het chauvinisties: Nederland *groot* te maken, in elk opzicht.[1])

Dan kan zelfs een klein volk zijn „struggle for life" volhouden tegen een groot waarvan het *individu-zijn* onderworpen wordt aan de tucht van hoger gerangden.

Met deze 'tucht' gaat echter ons volk verloren! dan staat „getal" tegen „getal": het „getal" telt alleen, niet de *eigen*-heden van elk.

Zo neemt deze Gunningse tucht bijzaak voor wat hoofdzaak is, 't uiterlike voor 't innerlike, de *éénheids-schijn* voor 't *één-wezen*.

B. H.

---

[1]) Zie hiervoor Dr. Schepers, blz. 261.

Betekenis van het oude Historiese Lied.

Uit de Kroniek van Praillon, 1444: En temps de guerre plusieurs sont souvent inventifs de ballades, farces, rondeaux, chansons etc. et pour ce ne fut possible que en cette guerre n'y en eut aucuns qui en fissent.

Uit een Parijse Kroniek (La Chronique Scandaleuse), Sept. 1465, toen het verbonden leger der Bourgondiers en der Franse Hyren bij Parijs lag: Au dit temps, les ennemis, logés devant Paris, firent plusieurs ballades, rondeaux, libelles diffamatoires et autres choses, pour diffamer aucuns bons serviteurs du roi, afin que le roi les prît en sa malveillance et les chassât de son service:

„Persoonlijke politieke satire dus, bestemd om op den gang van zaken invloed te oefenen: Telkens ontmoet men in de jaarboeken en gedenkschriften van deze eeuw vermelding van balladen en liedjes: het schijnt wel alsof de menschen voortdurend bezig waren hun tijd te bezingen." — „Waar zijn die versjes gebleven? Meest door den tijd die ze voortbracht verzwolgen."

Byvanck, *Gids* 1899, Des.

EENIGE OPMERKINGEN

NAAR AANLEIDING VAN DR. STOETT'S UITGAVE VAN HOOFT.

Verklarende aanteekeningen in een uitgave van Hoofts gedichten zijn niet alleen en niet in de eerste plaats bestemd voor vakmannen, maar voor een ruimeren kring van belangstellenden, die zonder eenige wetenschappelijke bedoeling eenvoudig van 's dichters poëzie komen genieten. Voor die lezers moet dus de weg zoodanig worden geëffend, dat ze niet door al te veel belemmeringen worden verhinderd om een zuiveren indruk te verkrijgen. Aan den anderen kant moet het den toeschouwer niet zoo gemakkelijk worden gemaakt, dat hij zich als langs een spoorlijn geleidelijk kan laten voortglijden, en wèl het landschap ziet, maar zonder iets van het karakter er van te voelen.

Aan belangstellenden ontbreekt het Hooft's poëzie nog niet. Hij leeft nog voor ons publiek. Zijn verfijnde galanterie is wel geen hartstocht en hij ziet niet bovenal naar het hoogheerlijke, maar al is Hooft een volkomen onheroische natuur, hij heeft des te meer hart voor wat fijnmooi is, en, wat voor ons het meeste zegt, hij kent zijn mooi, hij is het meester.

Wat men bij Hooft dus verklaart, is dat wat voor een beschaafd man, die van onze oude taal geen studie heeft gemaakt, niet duidelijk is. Ik zeg niet, niet duidelijk is op het eerste gezicht. Wilde men dat alles verklaren, dan zou een dichter als hij bedolven worden onder een berg van aanteekeningen.

Nu is het zeker zoo makkelijk niet in elk geval uit te maken, wat voor een beschaafd man van gewoon inzicht toelichting verdient en wat niet. En het is zeker geen wonder, dat het den lezer maar al te vaak zal voorkomen, dat de uitgever verklaart, wat voor allen duidelijk is en onbesproken laat, wat voor een leek bezwaren oplevert. Maar bij alle waardeering voor de verdiensten der uitgave van Hooft's gedichten door Dr. Stoett kan ik niet nalaten er op te wijzen, dat in mijn oog ook zijn verklaringen menigmaal aan dat euvel mank gaan.

Indien inderdaad de bedoeling is geweest van Hooft's gedichten een voor den gewonen ontwikkelden leek leesbaar en genietbaar boek te

St. verklaart *genoechde* enz.: zich tevreden stelde met mij te dienen. De bedoeling moet zijn: daarmee, dat ik haar dienen mocht. Anders valt de tegenstelling in de volgende regels vervat weg: *maer noch haer mildste goetheit swoechde om dienen aen die tot haer dienst onwaerdich was.*

Zij stond mij niet alleen toe hàar te dienen, zij diende zelfs mìj.

69. Het sonnet *Beroemde Visscherin* is blijkbaar geschreven ter begeleiding van gedichten, die Hooft aan Anna Roemers Visscher ten geschenke zond. Misschien was het een bundeltje dat juist uitgekomen was, en dan zou het *Den bloemhof van de Nederlandsche jeught* kunnen zijn, want die is van het jaar 1608. In elk geval spreekt Hooft van *dichten* en niet van één gedicht, waarmee trouwens nooit het sonnet zelf kon worden bedoeld, omdat dat moeilijk bestemd kon zijn om gezongen te worden· In den laatsten regel is *het* dus niet het gedicht, zooals St. meent, maar *het aenschijn.*

80, 30. *En hebben niet bedreven*

St. vertaalt als L.: „en niets verricht hebben met die schoonheid". M. i. beter: en geen vrijerij zult hebben bedreven.

93, 29. De verwijzing naar Aeneis II, 176 vlg. is zonderling. Hooft zegt; al voorspelde Calchas mij, dat ik, als ik naar Troje ging, met groote schatten zou terugkeeren, ik zou toch weigeren. In de plaats uit Aeneïs verklaart Calchas, dat de Grieken om aan Pallas bedreven heiligschennis weer goed te maken, naar Griekenland moeten terugkeeren om opnieuw de auspicia te gaan waarnemen. Het verband is niet heel duidelijk. Evenmin kan ik het goedkeuren dat Dr. St. in de noot op vs. 41 Odysseus boven aan den mast laat binden, als hij de Sirenen voorbij zal varen. Wat een lastige positie ook! Bij Homerus Od. XII, 179 wordt Odysseus gebonden aan den standaard, waarin de mast vastgezet wordt. De verzen 45 en 46 zijn naar vs. 184 bij Hom. vertaald.

101, 12. *En nu haer hete jacht*
T' ontloeren achter 't riet of achter d'elzetakken.

St. heeft hier te onrechte aan de verklaring van het Ndl. Wdb. op het woord *ontloeren* de voorkeur gegeven boven die van Leendertz. Het Wdb. verklaart = *afgluren*, maar die beteekenis past slecht in het verband. Immers het kan moeilijk de bedoeling zijn om de *meereminnen* de *hete jacht* van de *gaile veldtgoom* te laten afkijken, die daardoor aan hen te laten ontleenen (zie Ndl. Wdb. i. v. *afgluren*). L. verklaarde *door list te ontkomen.* Dat past beter. Maar hij zal dus gedacht hebben aan *loeren* in den zin van *verschalken.* Juister komt het me voor bij *loeren* hier te denken aan *ineengedoken gluren, in hinderlaag liggen*, en dan komt het dichtst bij *ontloeren, ontduiken.*

105. 77. *Den derden Caisar* is natuurlijk niet Caligula, maar

Tiberius; dat blijkt ook uit het epitheton *loos*. De vierde is dus Caligula, de vijfde Claudius. Dan pas kan nog bovendien worden gesproken van *Nero self*.

133, 136. *Men roept dat Troyes macht verby alle' ander treedt.*
Wie roept het? Troye zelfs. En is 't daerom so breedt?

L. en St. *breedt* = *trotsch*. De bedoeling der laatste woorden moet wel zijn: staat het er inderdaad, al zegt Troye het, wel zoo mooi mee? vgl. Ndl. Wdb. III, 176, voor deze beteekenis van *breed*.

145, 6. *Daermede ontnuchterde hij den Uchtend hoeren mondt.*

Ontnuchterde wordt door *verkwikte* onvoldoende verklaard. Er ligt een woordspeling in met *uchtend* en met het dronken worden in den volgenden regel.

16, 45.
Vrouw Venus soet
En heeft geen moed
Soo schorren groen te dragen.

L. en St. verklaren *schor: dof*. Beter Bilderdijk (in de uitgave van 1823): *stroef*. Venus kan dat harde olijfgroen niet op het hoofd velen. Ze is maar nauwelijks in staat

De roosen sacht
Op 't teder heyr te lijen

Voorbeelden van *schor* in dergelijke beteekenis bij Oudemans.

164, 49. *En wie hem dempt, verwaereloost de zon*
Aen schepsels blindt, uitroyende alle dieren.

St. verklaart, ongeveer even als L.: doet als hij, die de zon verspilt aan blinden, die er geen genot van hebben, en laat de wereld uitsterven, door het dempen van „de min enz." Beiden maken de regels duister door te verzuimen het juiste verband te leggen tusschen de beide deelen van den zin. *Uitroyende* moet door een redegevenden bijzin worden weergegeven. Die de liefde onderdrukt, maakt, aangezien hij daardoor alle levende wezens laat uitsterven, dat de zon alleen voor levenlooze, dus blinde wezens, schijnt. Voor den laatsten regel lezen we dan ook in de uitgaven:

Uytroyend het geslacht der ziende dieren.

224, 14. *'t Koraal uws monds, die lippen lief besneeden*
Staan nae den standt van inborsts lieflijkheden.

St. *Staen n. d. s.*: „evenaren in schoonheid," minder goed dan L. had: „zijn zoo gevormd, dat zij het beeld vertoonen van." Immers de regels zijn de uitwerking van de woorden van Psalm 45, 2, *genade is uitge-*

stort op uwe lippen, in de vulgata: *diffusa est gratia in labiis tuis*. Uwe gratia openbaart zich op uw gelaat, aldus vat Hooft het op, gratia vervolgens weergevende met *inborst lieflijkheden*, geheel anders dan de Staten vertaling en dan Vondel, die in den 44^en Harpzang de woorden aldus omschrijft:

Een dauw van gunst besproeit de roode tippen
En rozen van uwe aangename lippen.

247, 6.

Bij den laatsten regel van het eerste couplet van dezen 103^den Psalm:

Gemerkt dat hij uw misdaedt schoon vergeet

teekent L aan: *gemerkt*: aangezien, *schoon* heeft hier dezelfde beteekenis als bij ons in ofschoon; en St. geeft het vers aldus weer: al weet gij ook, dat hij uw misdaden vergeeft. Beiden trekken *gemerkt* en *schoon* bij elkaar en geven het laatste concessieve kracht. Uit het verband met de voorgaande verzen blijkt dat dit echter onmogelijk is:

Vergetelheid den dank doch niet en korte
Voor al het goedt, daer hij u mee bestorte,
Gemerkt enz.,

die omschrijving zijn van: Loof den Heer, mijne ziele, en vergeet geen van zijne weldaden; die al uwe ongerechtigheid vergeeft enz. d. w. z, want hij heeft *al* uw misdaden vergeven. Duidelijk blijkt daaruit, dat *schoon* hier adverbium in den zin van geheel en al is, en *al* voor *ongerechtigheid* weergeeft. Wel lijkt ons de uitdrukking *schoon vergeten* voor een psalm te familiaar, maar voor Hooft klonk ze zoo niet. In dezelfde beteekenis vinden we *schoon* blz. 266.

Zijt ghij Godin, alleen vereert
Met offer schoon tot asch verteert?

262, 1.

O geestige Natuer vol juister zinlijcheit

St.: vol onovertrefbare schoonheid. Ook indien men *zinlykheit* hier als schoonheid wil opvatten, blijft er toch nog reden om te vragen: waarom juist met onovertrefbare? Zit dat begrip in *juist* of in *zinlycheit?* In geen van beide, zou ik meenen. Maar bovendien geloof ik niet, dat het laatste hier als schoonheid is te vertalen. *Sinnelijk* is, met velerlei variatiën, in actieve opvatting, die begeert, maar ook in passieven zin, wat begeerd wordt of te begeeren is. In het algemeen is het dus zeer goed te vergelijken met begeerlijk, dat ook beide beteekenissen heeft. Bij Vondel vinden wij bijv. in de opdracht van den Jozef in Dothan: *u die de poezy gaarne plaats gunt, onder andere schatten van uitgelezen boeken, brieven, beelden, schilderijen .... en diergelijken zinnelijken*

huisraad. V. Lennep verklaart daar: zoodanigen huisraad, die aan de behoeften van den geest, van het hart, van den smaak voldoet. De opvatting is daar dus passief. Maar de actieve is veel gewoner, zooals in het begin van den *Inhoudt* van het Moortje van Bredero: *Sinnelijcke lesers en hongerige Leserinnetjes.* Evenzoo is het met *zinnelijkheid* dat zeer gewoon is in den zin van neiging, lust, maar toch ook voorkomen kan in den passieven en dan dus aanwijst den toestand van het begeerlijk zijn, wat inderdaad synoniem kan worden met schoonheid. Uit de regels die volgen blijkt intusschen, dunkt me, dat we hier met de actieve opvatting te doen hebben:

Wat moest gij op uw' dreef en op uw sneedigst wezen
Wanneer 't u inviel, zooveel' schoonheên saem te lezen
Als zijn aan 't scheppen van mijn lief te kost gelejdt.

In verband daarmee zou ik *vol juister zinlycheit* ongeveer vertalen: die met zoo juisten smaak weet te kiezen.

Leeuwarden. E. T. Kuiper.

Over 't Hildebrandslied.

Wir haben bei Griechen, Kelten, Persern, Russen und Germanen (Deutschen) eine alte sage von einem kampfe zwischen vater und sohn, der tragisch, und zwar überall (mit ausnahme der Telegonossage) mit dem tode des sohnes endete.

Wie erklärt sich aber die grosse und auffällige übereinstimmung unseres sagentypus.

Kann eine sage wie die, dass vater und sohn zusammentreffen ohne sich zu kennen, und dass der vater unwissentlich den sohn erschlägt, sich nicht überall unabhängig bilden, oder besser, musste sie sich nicht von selbst überall dort bilden, wo krieg die normale ausfüllung des daseins ist, wo verbannung, fremder heeresdienst und blutige eroberungszüge zu den alltäglichsten dingen des lebens gehörten? Wir dürfen nicht vergessen, dass derartige fälle sich im heldenalter der indog. stämme sehr häufig ereignen konnten, und jedenfalls auch ereignet haben: der vater kehrt nach langer verbannung in die heimat zurück und findet den sohn als wart an der landesgrenze, oder der vater hat auf einem seiner wilden wanderzüge irgendwo einen sohn erzeugt, der nun zu einem stattlichen helden herangeblüht ist und seinen

Dit stukje, beslaande de bladzijden 47—57, in het V[e] hoofdstuk, en de 7 bladzijden, die het idyllische IIIe hoofdstuk uitmaken, zijn de beste deelen van het werk.

Er is hier, binnen de gegeven levensbeschouwing, een klaarheid van zien, een kracht van uitdrukking, een overwogenheid van elk woord en een vangen van het soms moeilijk te betrappen juiste woord, die den verhaalgang niet breken maar juist in stand houden. Want de verhaalgang ís juist iets als keten van allemaal opzettelijk gekozen woorden. Deze eigenschappen kenmerken den kunstenaar.

Over de brem, het varengewas, de boschbessen, schijft de auteur niet zoo als hij doet, om dat hij gelezen heeft hoe kunstenaars die beschrijven en hij 't nu ook wil doen ofschoon hij niet ze zèlf ook wáárlijk heeft gezien; maar hij heeft ze zèlf wáárlijk gezien, met zijn eigen verbeelding. Daaruit blijkt dat hij een kunstenaar is."

L. van Deyssel,
Tweem. Tijdschr., Mei 1900.

Liederboek van Groot-Nederland, verz. d. F. R. Coers Frzn. — Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. Per afl. f 0.50.

Hierin zal door de heer F. R. Coers Frzn. worden verzameld ene, zoveel mogelik, volledige verzameling van oude en nieuwere Liederen in de Nederlandse taal, uit Noord- en Zuid-Nederland, Transvaal, Oranje-Vrijstaat, Amerika, Vlaanderen enz., met uitmuntende pianozettingen. De inhoud zal zijn:

Volksliederen. Vaderlandsche Liederen. Geestelijke Liederen. Hekelliedjes. Verhalende Liederen. Geschiedzangen. Minneliederen. Drinkliedjes. Studentenliederen. Kluchtliedjes. Verhalende, schalksche Liederen enz.

Het verschijnt in: 30 afleveringen à 50 cent. —

Dit moet nagestreefd:

Ze moeten gezongen worden onze liederen. Ze moeten leven, ze moeten weer groeien en bloeien vrij in zonnelicht. Ze moeten klinken in het huisgezin in plaats van die bloedlooze dingen. Ze moeten gaan van moeders tot kinderen. Ons Volk moet ze hooren en meezingen.

Algemeen luidt het oordeel zoals Dr. J. B. Schepers 't uitsprak:

„Dit is werk van geestdrift en van kracht." „Wie 't in zijn vermogen heeft en zich Nederlander voelt, laat hij den heer Coers en den uitgever steunen in hun uitgave van het Liederboek van Groot-Nederland."

La Hollande. (Avec 222 gravures et 9 cartes.) — Paris, Librairie Larousse. fr. 5.—, geb. fr. 7.50.

Dit boek bevat:

Le Pays, par Louis van Keymeulen. — La Race, par Zaborowski. — Mœurs et coutumes, par

Jan Suys. — Institutions politiques et administratives, par C.-H.-B. Boot. — l'Armée et la Marine, d'après le lieut[t]-colonel Le Marchand. (Armée d'Europe. — Troupes coloniales. — Marine.) — La Religion, par Louis Bresson. (l'Évolution religieuse. — Statistique religieuse.) — l'Instruction Publique, par Gustave Lejeal. — La Presse. — La Vie Économique, par François Bernard. — Le dessèchement du Zuyderzée, par Louis van Keymeulen. — La Littérature: I. Des origines à 1815, par Louis Bresson. II. De 1815 à nos jours, par Jan ten Brink. — l' Art, par E. Durand-Gréville. (l'Art avant 1500. — l'Art au XVIe siècle. — Transition du XVIe au XVIIe siècle. — Le Siècle d'or. — La Décadence et le XVIIIe siècle. — XIXe siècle). — La Musique, par A. Flaeg. — La Science, par Louis Bresson. — Relations intellectuelles de la Hollande et de la France, par Louis Bresson. — La Hollande avant le XVIIIe siècle, par Antonin Lefèvre-Pontalis. — Les Pays-Bas depuis le traité d'Utrecht, par Louis Legrand. (La fin du stathoudérat. — La période française. — Le royaume des Pays-Bas.) — La Politique contemporaine, par Louis Bresson. — Les Colonies, par Adrien Mellion. (Les Indes orientales: Sumatra; Bangka et Billiton; Riouw-Lingga; Java; Bali; Lombok; Soembawa; Soemba; Florès; Timor; Nouvelle-Guinée; Archipel des Moluques; Archipel de Célèbes; Bornéo. — Les Indes occidentales: Antilles néerlandaises; Guyane hollandaise.) — Le Caricature, par John Grand-Carteret. — Appendice. — Bibliographie. — Index.

Aantrekkelik zijn vooral de stukken van Van Keymeulen, Durand Gréville, Jan Suys, Bresson.

Over twee artiekelen geven we enkele opmerkingen.

Allereerst over dat van Dr. Jan ten Brink.

Wat is de reden dat hij sommige auteurs bespreekt, en anderen niet noemt. Heeft hij alleen de grote auteurs uitgezocht? Wat was daarbij zijn maatstaf?

't Lijkt mij toe dat t. Br. dacht: ik ga berichten alleen over schrijvers die populair waren of zijn in een bepaalde tijdvak.

Dat is ook een systeem.

Maar dan mochten niet zo maar genoemd Justus van Maurik, en Th. Hoven zelfs verzwegen. Beiden horen tot de meest gelezen auteurs. Ook had Cremer minstens even veel verdiend als de Oude heer Smits. Mina Krusema kon daarnaast gerust alleen genoemd, zonder meer; evengoed als Vosmaer.

Naar dit sisteem worden terecht uitvoerig behandeld: Tollens, Van Lennep, Bosboom-Toussaint, Beets. Ook Potgieter krijgt als veelgelezen, z'n vermelding, met Da Costa; maar zou Bilderdijk in dit geval niet *te* veel eer gebeuren? —

Van de Nieuwe Gids-schrijvers wordt 't volgende bericht:

„Quelques-uns de ces jeunes, qui commencent déjà à se faire vieux, ont du talent, et certaines poésies de M. J. Van Eeden, de M. A. Verwey, de M. Kloos, meriteraient les plus grands éloges si les auteurs

ne se complaisaient pas trop dans leur goût pour un mysticisme qu'il est permis de trouver obscur."

Enigsins vreemd steekt daarbij de ekstra-uitvoerigheid af waarmee Couperus — een leerling trouwens van ten Brink — wordt behandeld. Zeker hoort deze tot de meest gelezen schrijvers. Of echter zijn *Majesteit* „provoqua un cri universel d'admiration", is de vraag; *Eline Vere* is zeker meer gezocht.

Geheel anders is opgezet het artiekel van Louis Bresson over de oudere litteratuur, tot 1815. Maerlant wordt genoemd, maar geen Reynaert, noch de Liederen, noch het mooie Proza. Dit laatste wordt zelfs afgedaan met „Il n'y a rien de bon à dire, de la prose hollandaise du xve siècle et de la première moitié du xvie."

Marnix heet de dichter van het Wilhelmus;[1]) dit gedicht „valut à M. le Surnom de Tyrtée".

Over Cats wordt vrij goed geschreven, al verwijt men hem nog altijd wat hij niet deed.[2])

Terloops is er sprake van Wolff en Deken, èn van Langendijk. Gezwegen wordt van Van Effen en zijn Spectator! —

Karakteristiek is dit: „Après Vondel, le théâtre vécut surtout de traductions, et de traductions françaises. A l'Académie dramatique fondée à Amsterdam en 1617 par Samuel Coster, on représenta *Le Cid*, *Andromaque*, *Iphigénie*, *Cinna*, *Mithridate*, *Britannicus*, *Nicomède*, *Électre*. Quand on revient aux pièces du cru, de Bredero ou d'Asselyn, ce sont des œuvres telles qu'on se demande comment la scène a pu les supporter; le spectateur, même après les couchers de mariées qu'on ne nous ménage pas aujourd'hui, nous semble soumis à une rude épreuve, et il faut cependant que les notions de moralité soient tout autres, puisque Bredero n'hésite pas à dédier sa *Lucelle* à une jeune fille de dix-huit ans, sa *Lucelle* qui ferait rougir un sapeur. Aussi en 1608 le magistrat se décide-t-il 8 interdire les représentations, et en 1650, pour arrêter le scandale, le théâtre est fermé, et reste fermé pendant sept ans."

Hoe dit te noemen?

Dat heb ik tegen dit werk, 't is zo oppervlakkig.

Waarom ook niet de schrijvers anders ingedeeld: de typiese uitvoeriger behandeld, en de kleinere meedoeners genoemd?

Nu kunnen voor de Fransman nog verzachtende omstandigheden gepleit, maar voor de Nederlander?

Zo worden de Buitenlanders niet op de hoogte gebracht. En deze hebben toch al zulke wonderlike iedeeën over ons land en volk, taal en letteren. Moeten eigenlanders dat nog bevorderen?

B. H.

---

[1]) J. Postmus in Taal en Letteren. VII, 285, wijst het tegendeel aan.
[2]) Van Heeckeren in T & L V, 84—87.

NIEUWE boeken:

De Nieuwe Bibliotheek voor de jeugd, onder redactie van J. Stamperius. Heusden, L. J. Veerman. 8°. Per serie (6 dltjes), gecart. f 3.60; geb. f 5.70.

Ve serie, no. 2: L. A. B. ULEHAKE, *Van drie Jannen*. Een vertelling uit den tijd van den belgischen opstand. 2e druk. (94 blz., m. 3 gekl. pltn.). Gecart. f 0.75; geb. f 1.10.

Warendorf's Novellen-bibliotheek. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 123. TRUIDA KOK, *Toni*. (48 blz.).

Literair Universum. Verzameling der beste romans en novellen van hedendaagsche schrijvers. Haarlem, Gebrs. Nobels. Kl. 8°. Per jrg. (24 nrs.) f 4.80. Afz. nrs. f 0.25.

No. 17. RUDYARD KIPLING, *Verhalen uit Voor-Indië*.

Amerikaansche detective-romans. Utrecht, A. W. Bruna en Zoon. 8°. Per nr. f 0.30.

No. 9. ARTHUR GRIFFITHS, *In den exprestrein Rome-Parijs*. (166 blz.).

Slothouwer's Reisbibliotheek. IIe serie. Amersfoort, G. J. Slothouwer. Kl. 8°. Per. nr. f 0.10.

No. 5. H. VON ZOBELTITZ, *Haar portret*. Uit het duitsch. (63 blz.).

Kwartjes-Bibliotheek. Amsterdam, Cohen Zonen. 8°. Per dl. f 0.25; geb. f 0.50: A. K. GREEN, *Een geheimzinnige misdaad*. Naar het engelsch (164 blz.).

Tooneelstukjes voor dames. 1e serie. Culemborg, Blom & Olivierse. 8°. Per serie (6 nrs.) f 2.50. Afz. nrs. f 0.75.

No. 6. EVA WESTENBERG, *In 's levens lente*. Dramatisch schetsje [4 d.]. — J. EIJSTEN, *Piet*. Blijspel in één bedrijf. [5 d.]. (64 blz.).

LODEWIJK MULDER, *De kiesvereeniging van Stellendijk*. Blijspel in 4 bedrijven [5 h., 2 d.]. 4e druk. 's-Gravenhage, J. W. N. Koch. (118 blz.). f 0.90.

Dr. JAN TEN BRINK, *Monsieur de l'Espinay*. Eerste episode uit het leven van Elisabeth Stuart, Koningin van Bohemen. 1645—1646. Schiedam, H. A. M. Roelants. Gr. 8°. (VII, 319 blz.). f 2.90; geb. f 3.40.

HÉLÈNE LAPIDOTH-SWARTH, *Najaarsstemmen*. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. Kl. 8°. (III, 108 en 4 blz.). f 1.50; geb. f 1.90.

J. REITSMA, *Geuzentijd*. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. 8°. 2 dln. (III, 292; III, 288 blz.). f 5.50; geb. f 6.50.

DOROTHEE A. VAN WALREE, *Sterken en zwakken*. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. 8°. (III, 228 blz.). f 2.25; geb f 2.75.

F. F. HASPELS, *Vreugden van Holland*. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. 8°. (III, 284 blz.). f 2.90; geb. f 3.50.

MIL VAN HOORN, *Eigen rechter*. Roman. 2e druk. Amersfoort, Valkhoff & Co. 8°. (III, 301 blz.). f 1.50; geb. f 1.90.

ERNST VON WILDENBRUCH, *De witte Dorothea*. Naar de 9e duitsche uitgave. Utrecht, H. Honig. 8°. (III, 299 blz.). f 2.90; geb. f 3.40.

MINA KRUSEMAN, *Parias*. Dordrecht, J. P. Revers. 2 dln. Gr. 8°. (291 en 273 blz.). f 5.90; geb. f 6.50.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, Juni 1900, o. a.: W. Steenhoff, Een levensgril. — P. H. van Moerkerken Jr., Dies Irae. — Jeanne Reyneke van Stuwe, Kerk-gezicht. — Willem Kloos, April-Storm. — Willem Kloos, Levens-onweêr. — Willem Kloos, Liefde. — H. J. Boeken, Apollo. — G. C. van 't Hoog, Stemming. — Joh. W. Broedelet, Dramatisch Overzicht.

Tweemaand. Tijdschr., 6e jrg., 3e afl., Mei 1900, o. a.: Albert Verwey, Tijdzangen. — M. A. Rabbie, Rozefee II. — Albert Verwey, De Hodja Nasr-Eddin. — Doctor Juris, Tobias Bolderman. — Emile Erens, Gedicht in proza.

De Gids, Juni 1900, o. a.: Louis Couperus, Langs lijnen van geleidelijkheid. II. — Prof. G. Kalff, Constantyn Huygens. II. — Hélène Lapidoth Swarth, Sonnetten.

Elsevier's Geïll. Maandschr., afl. 5 en 6, Mei/Juni 1900, o. a.: J. Tersteeg, Doode Lente. — M. R., Ontnuchterd. — Hélène Lapidoth-Swarth, Ièle. — Ida Bakker, Zondag. — Fiore Della Neve, Malaghies, dramatische schets in drie tafreelen.

Boon's Geïll. Magazijn, No. 12, Juni 1900, o. a.: Alfred Slade, Een daad van opoffering. — N. H. Wolf, Rosier Faassen, 1833—1850—1900. — Voordrachten enz.: J. A. Holtrop, Een gebroken vaas, naar Sully Prudd'homme. J. A. Holtrop, de nieuwe spoorweg.

De Tijdspiegel, No. 6, Juni 1900, o. a.: Anna C. Croiset van der Kop, Horace Mann. Een staatsman-paedagoog.

Nederland, jrg. 1900, No. 5, o. a.: Cyriel Buysse, 'n Leeuw van Vlaanderen. — C. v. H., Een vader.

De Navorscher, 50e jrg., afl. 4, o. a.: Mr. C. Bake, Van Lennep en de Genestet. [De Koninklijke Akademie van Wetenschappen is in het bezit van eene verzameling werken, in druk en in handschrift, van Mr. Jacob van Lennep, door wijlen den heer P. Knoll bijeengebracht en aan die instelling vermaakt. Bij het snuffelen in dat schrijfboek werd mijn aandacht getrokken door een vers, getiteld: *Aan den Heer P. A. de Genestet na ontfangst van zijn gedicht: Morgen is mijn dichter jarig.*] — Aanwas maar geen aanwinst. Taalkundige aanteekeningen van wijlen Dr. A. de Jager (*vervolg*). — Tjeunken. — Leiden is in last. — Een merkwaardig jongens-spel.

Noord en Zuid, 1900, No. 3, o. a.: Dr. F. A. Stoett, Hij hangt den gebraden haan uit. — Verscheidenheden (o. a.: Nijdas. — Een motto van den Schoolmeester). — Dr. J. A. Worp, Drama's naar Rotrou. — Dr. F. A. Stoett, Gesalijd. — Dr. F. A. Stoett, Fasol.

OVER VONDEL.

(FRAGMENT UIT EEN LEZING OVER VONDEL ALS HISTORIE-DICHTER.)

. . . .

Holland, schoon in zeker opzicht minder klein dan nu, was toch ook in de 17e eeuw een beperkt, klein landje. Wie zijn blik niet in de wijdte slaan kon, kon niet leven, althans niet, als hij dichter was en Vondel heette. Alle eerbied voor onzen vrijheidsoorlog, maar hij heeft Holland niet enkel groot gemaakt, hij heeft het ook verkleind. Hij heeft helaas, naar het schijnt voor goed een scheiding gemaakt tusschen ons en België. Hij heeft ook de elastische banden doorgesneden, die het weleer verbonden met het Heilige Roomsche Rijk, dat eerwaarde Rijk bij uitnemendheid, welks Keizers met de Pausen en in worsteling met deze, de Westelijke Christenheid naar lichaam en ziel hadden beheerscht of althans daarop, als op een recht, hadden aanspraak gemaakt. Eigenlijk leeft Vondel nog met heel zijn ziel in dien tijd. Te veel heeft men hem enkel voorgesteld als Hollander, als Amsterdammer. Neen, bovenal is hij burger van het Rijk. Waar de Rijn stroomt, daar is zijn vaderland. Die voor al wat Duitsch spreekt schier geheiligde rivier huldigt hij als zijn „treckende geboortestroom" of als „zijn zoeten droom", hij bewondert haar gracieuse en onverwachte kronkelingen, haar „wuften ommeswaey", hij prijst den wijn, die op haar bergen wast, en vooral de grijze en hooggetoornde kathedralen in de oude stichten aan haar oevers met haar onvergetelijke herinneringen aan de geloofspredikers en haar gewijde legenden. Maar helaas een „Hydra" geboren uit „Kerkgeschil en haat van Heeren" verdeelt thans Duitschland. Gij weet welk een vreeselijke crisis het Rijk in het tweede jaartiental der 17e eeuw ingetreden was: den dertigjarigen oorlog. In Bohemen was tusschen Roomschdom en protestantisme de tweede nu beslissende strijd ontbrand, welke het geheele Rijk in vlammen zette. Aanvankelijk zijn de protestanten overal in de minderheid en tegen 1630 schijnt hun zaak verloren. Schier alle vorsten en

steden hebben zich aan den keizer en zijn katholieke verbondenen onderworpen: het kloeke Maagdenburg blijft weerstaan. Maar de beroemde veldheer Tilly weet het ten slotte te vermeesteren en laat — volgens de voorstelling van dien tijd, welke echter ten deele onjuist is — de stad op een gruwelijke wijze plunderen en geheel opbranden. Doch reeds is een wreker in aantocht. De Zweedsche koning Gustaaf Adolf, jong en eerzuchtig, beducht voor het overwicht der keizerlijken aan de Oostzee, beducht voor het Protestantsche geloof, het zijne en dat van zijn volk, bovendien gedreven door dat zeker-iets, dat het midden houdt tusschen genie, roekeloosheid en geestdrift en dat erfelijk schijnt te zijn geweest in zijn huis, landt aan de Duitsche kust en rukt, eerst tegengehouden door de kleingeestige zelfzucht en jaloezie van Noord-duitsche vorsten ten slotte zuidwaarts om dwars door Duitschland een krijgstocht aan te vangen, die even uniek is in de wereldgeschiedenis door zijn verblindenden voorspoed als door zijn plotseling-tragischen afloop. De eerste groote overwinning was die van Leipsig, bevochten op Tilly, den beul van Maagdenburg en door Vondel bezongen in een krachtig vers. De dichter beschouwt haar als een hemelsche wraak voor de Maagdenburgsche bloedschuld; vandaar ook de titel „Maeghdeburghs lyckoffer". Tal van mooie plaatsen zijn in dit gedicht:

Op, Sanggodin, en huw uw' heldenluyte
Aen't zegespel der koningklycke fluyte:
En volgh de maet van Saxens trommeldans,
Bohemen vlught, en Sweden wint de kans.
Fortuyn verkiest, om d'eeu, wt soo veel' koppen,
Een hoofd: om dat, tot walgens toe, te kroppen
Met roofschat en triomfen, reys op reys:
Tot glori van een Keyserlyck paleys.
Wie met dees' eer bewieroockt vaert ten grave,
Eer hy veraerd: bedanck haer, voor die gaeve;
Want menigh, daerse lang meê heeft gepopt,
Verbastert, en ten troon word wtgeschopt.
Tilly getuyght van desen keer der dingen:
Tilly, voor wien de sloten open springen:
Voor wiens gesicht heel Duytschland ruymt het veld:
Wiens swaerd bereyckt den Donau en de Belt.
. . . .
Wat gruwel trapt, met Christen hoofds banieren,
Op maeghdepalm, tot schennis van laurieren!
En schaeckt'er weeu en wees haer' roosekrans:
Op 't versche lyck van vaders en van mans!

Die tyranny past Turcken en Maraenen.
Ach hemel! strem, op 't aenschyn, dese traenen,
En kuyschen dau, tot parlen altemael:
Dit suyver bloed, dees' sprengklen tot korael.

. . . .

Wat Albaes swaerd en fackel heeft gebrouwen,
Sal Nederland en Spanjen eeuwigh rouwen.
De weereld brand, door eenen Faëton,
Die reuckloos ment den breydel van de son.
Die sich, aen 't vier des oorlooghs, niet wil sengen,
De gal der straf, met honighraet, leer mengen.
De sondaer kust de roe, en blyft haer vriend,
Die lieflyck quetst, wanneer hy 't streng verdient.

. . . .

Gods arrem maeyt, met syn' gerechte zeyssen,
Een' ysren oegst: en deckt de grond van Meyssen,
Veel' mylen velds, met lycken sonder tal.
Vergeefs gevloon: de Dood is overal.
De Dood verslind, en scheurt, met staele tanden.
Een' roode zee die bruyst, op d'akkerlanden.
De klepper gaet, tot aen den buyck, te wedt:
En wascht syn sweet en stof, in 't laeuwe bed.

Ook na den slag bij Leipzig laat Vondel niet na den tocht van den schier fabelachtigen held met bewondering te volgen. Van Saxen trekt Gustaaf Adolf naar den Rijn en bedreigt er — naar Vondel vreest — de stad Keulen, zijn geboortestad, waar hij altijd een groote voorliefde voor heeft gehad. Nu richt hij *idealiter* tot Gustaaf Adolf „den Olyftack", een dichterlijke bede om die stad te sparen.

't Wild vogelkijn dat singt, daar 't onbeknipt is:
Al d'ope lucht is mijn:
Noch steent het, om te sijn
Bij 't lieve nestje, daar het uitgekipt is.
Ick meed; hoewel mijn blyde geest vaart speulen
Daar draaiboom sluit noch heck;
Een heimelicke treck
Verleit het hart naar mijn geboortstad Keulen.
Daar heb ick eerst om honigh uitgevlogen,
Ontrent den blonden Rhijn,
Beplant met Rinschen wijn;
En als een bie violendau gesogen.
Uit dit geboortsogh word mijn sorgh geboren,

Nu 't Sweedsche vaandel vlieght
Daar ick ben opgewieght;
Nu 't grof geschut vast dondert in mijn ooren.
Hoe wensch ick, als een Rijnswaan, Mars t'ontmoeten,
En met de borst in stroom,
Aldus door sang sijn toom
Te temmen, langs het stof van paardevoeten!

Dan vergelijkt Vondel Gustaaf Adolf met Alexander den Groote van wien de overlevering — niet de geschiedenis — gewaagt, dat hij, op zijn grooten veroveringstocht, na de inneming van Tyrus, bij Jeruzalem gekomen, slechts van de verwoesting dier heilige stad was weerhouden door den Hoogepriester Iaddus, die hem in zijn volle symbolieke ornaat en omringd door den priesterstoet te gemoet was gegaan.

De sware smack van Tyrus trotse muuren
Deê zidderen in 't rond
Den Asiaanschen grond,
En schreeuwde, dat 'er niets gemaackt is om te duuren.
't Verslegen Sion laat sijn schilden hangen.
Het heiligh Priesterdom
Sich statigh toereed, om
Den dappren triomfeerder wel t' ontvangen.
Hij naackt in end: Iäddus treed hem tegen,
Met Godgewijde pracht
Van 't Kerckelijck geslacht,
Om den gesteurden veldheer te bewegen.
De jonge krijghsheld blijft verwondert staren
Op 't priesterlick gewaad;
En 't Goddelijck cieraad
Sijn bittre wraack verweldight tot bedaren·
Hy leest Jehovaas dieren naam gesneden
In 't voorhoofd, op den hoed.
Hy siet der steenen gloed,
Den glans van goud en purpere offerkleeden.
Ootmoedigh stijght hy van den hoogen paarde,
En eert den priester Gods,
En Salems tempelrots,
Met neigend hoofd en afgeleiden swaarde.
Hierusalem, bekleed met groene meyen,
Hem feestelijck begroet;
Terwijl hy met sijn stoet
Op Davids burgh sich vreedsaam laat geleyen.

Volgt een vergelijking van Alexander en Jeruzalem met Gustaaf Adolf en Keulen, en toespelingen op de oude Keulsche legende, volgens welke de drie koningen of wijzen uit het Oosten, door Vondel „Perziaansche wijzen" genoemd te Keulen begraven zijn, van waar ook de drie kronen in het Keulsche wapen, en op de legende van de Heilige Ursula en de 11.000 maagden, die te Keulen den marteldood door Attila's hand zouden hebben geleden. Ieder kent in den Keulschen kerkschat de prachtige zilververgulde en met edelgesteenten rijk versierde schrijnen, waarin tot op heden de reliquien èn der drie koningen èn van Ursula en de maagden worden bewaard.

So vreedsaam wensch ick dat met fluit en cyter
    Mijn Rijckstad u onthaal,
    Met geestelicke praal,
En Roomschen bisschopsstaf, en witten myter:
Dat sy niet swijm voor uwen rooden stander;
    Maar hou haar verwe braaf,
    En groete u, o *Gustaaf*,
Als een van God gedreven Alexander.
Ghy sult haar grijsen ouderdom verschoonen,
    Wanneer sy heusch en mild
    U toont den wapenschild,
Het bloedigh veld, gewijd met goude kroonen.
Dat 's d'eeuwige eer der Persiaansche Wijsen,
    Die met geschenck en stem,
    In 't nedrigh Bethlehem,
Den grootsten koning offeren en prijsen.
Dat 's 't jammerteecken, dat haar oude straten
    Gedoopt zijn so verwoed
    In 't kuische maaghdenbloed,
Vergoten van Barbarische soldaten.

Maar wat zijn heldendaden, vergeleken bij de jammeren en vooral de gevaren, die genoemde Hydra over het Rijk heeft gebracht? Nog altijd wordt de Zuid-Oostgrens ervan, ja de geheele Christenheid, bedreigd door de Turken, die nu een schoone kans schijnen te hebben door in te grijpen in den dertigjarigen oorlog. Wij, die niet meer te midden van die eeuwverwikkelingen staan, maar ze van uit de verte in haar geheel kunnen overzien, wij weten nu wel, dat reeds in Vondels tijd de kracht van het Turksche rijk zeer was afgenomen en het gevaar van die zijde in dezelfde mate verminderd. Maar Vondel en zijn tijdgenooten hadden den vreeselijken voortgang van den Islam in Europa nog versch in 't geheugen, zooals die als een springvloed de Balkan- en Donaulanden

had overstelpt. Constantinopel in der Turken handen. De Aja Sofia, de heiligste kerk der geheele Oost-Europeesche Christenheid, schier haar symbool, veranderd in een moskee. De Turken tot aan, tot over de Donau voortgerukt. 't Hongaarsche volk in afhankelijkheid gebracht. Rechtstreeks het Rijk bedreigd, zelfs Weenen berend en slechts gered door den heldenmoed harer burgers. Kruistochtgedachten duiken telkens op, maar komen niet tot verwezenlijking, al had ook Tasso, een geestverwant van Vondel, door zijn heldendicht deze eigenaardige soort van krijgsexpeditiën, wier heugenis zeer verflauwd was, met een nieuwen luister omhuld. Innerlijke tweedracht verlamt de Christenheid en doemt haar tot een wellicht naar den ondergang voerende lijdelijkheid. Aldus is Vondels beschouwing:

De Christe Princen sitten vast
  Malkanderen in 't hair.
Gants Christenrijck geraeckt in last,
  En 't uiterste gevaer;
Als 't schip, dat met gekerfden mast
  Flus schipbreuck lijden sal,
  En drijft na lager wal.

De felle Turck, die Christus kruist,
  Siet ons krackeelen aen.
d'Erfvyand lacht vast in sijn vuist,
  En hoopt den klaeuw te slaen,
Van bloed geverwt, van stof begruist,
  In 't hart van 't blind gevecht,
  Dat hy 't geschil beslecht.

Soo 't hem gelucken magh na wensch
  Met sijnen woesten hoop,
Dat hy 's Geloofs verswackte grens
  Op 't onversienste sloop,
En vel en vil soo menigh mensch;
  Help God! wat wil 't een dagh
  Van rouw zijn en beklagh.

Gelijck een ingeborsten stroom
  Sal 't ingelaeten heir
Verdrencken al den Duitschen boôm,
  En bruisen als een Meir,
En spoelen den bebloeden toom
  Te Keulen in den Rijn,
  Daer sal sijn Paerdstal zijn.

. . . .

Dan voeltmen hoemen heeft gefaelt,
En uit den Burgertwist
En brand verdoemden roof gehaelt,
En wolven opgehist
Na Christus schaepskoy: dan betaelt
Men self sijn eige roe,
En schreit en sucht sich moe.

O *Jesus*, keer dit voorspoock af,
Verdrijf die duistre wolck.
Herplant veel eer op 't heiligh graf.
Door uw geloovigh volck,
Den Turcken tot gherechte straf,
Den standerd van uw' naem,
Op dat sich d'afgrond schaem.

Zijn heele leven lang houdt Vondel zich met de worsteling tusschen Turken en Christenheid bezig. Dan eens bezingt hij een overwinning ter zee op hen door de Venetianen bevochten, dan eens een te verwachten aanval der Polen op de Turken. Nog in 1669, op 82-jarigen leeftijd, dichtte hij een krachtig vers op den uitersten nood van Creta, dat toen nog in 't bezit van Venetië was maar door de Turken ten felste werd bestookt, en waarin de volgende schoone passage:

De felle Turksche sabel schittert,
Te moedigh op haer halve maen,
Terwijl men, onderling verbittert,
De zon van 't kruis ziet ondergaen.
Wij staen, als met gevleugelde armen,
En zien al koel dien ondergang
Van 't kruis, het welk men kon beschermen,
Vergeefs verdaedight eeuwen lang.
Waekt op, Martel, Buljon, en Kroie,
Sint Luidewijk, en 't Duitsche huis:
Men haelt het Griexe paert in Troie,
En niemant zet zich scharp voor 't kruis.
Maer als gansch Asie, aengespannen
Met Tarters, inberst, als een zee,
Dan zalmen spa de muuren mannen,
En 't zwaert ontkleeden van zijn schee.
Nu is 't noch tijt, naerdien de vrede
De Christe-werrelt overstraelt,
Dat elk om 't eerst het slaghzwaert smede,
En zette alle ongelijk betaelt.

Het algemeen karakter van de worstelingen in Duitschland en in den Griekschen archipel kan men weergeven met de woorden: geloofsverschil, veroveringszucht en rassenhaat. In Engeland was ook een geweldige worsteling, maar met een ander karakter: daar was het de strijd tusschen volksvrijheden en vorstenmacht. Koning Karel Stuart gesteund door zijn minister Strafford, had er gepoogd het de Spaansche en Fransche vorsten zoo wel gelukte streven na te volgen om naar het model der latere Romeinsche keizers, niet beperkt door Parlement of Staten, als een God op aarde over hun volken te regeeren. Maar na tien jaar het Parlement thuis te hebben gelaten, had de regeering zich door den Schotsche opstand gedwongen gezien het toch weer bijeen te roepen. Dit Parlement nu, het zg. Lange Parlement — over het ephemere zg. Korte spreek ik nu niet — had den strijd op leven en dood met 's konings regeering aangebonden. Men weet, dat die strijd, waarin Cromwell gaandeweg de hoofdfiguur wordt, met den dood van den koning op het schavot geëindigd is. 't Was in het begin van die worsteling, toen de toestand wel ernstig was, maar koning Karel nog de bovenhand had, dat een huwelijksverbintenis werd gesloten tusschen diens dochter Maria en den zoon van Prins Frederik Hendrik, den lateren stadhouder Willem II. Ieder kent het prachtige schilderij van Van Dijck in het Amsterdamsche Rijksmuseum, dat de 16- en 11-jarige bruidegom en bruid voorstelt. In Mei 1642 werd de jeugdige „Princesse Royale", zooals haar titel was, naar Holland gebracht door haar moeder zelf, koningin Henriette Marie. Die begeleiding was een voorwendsel om in Holland onopgemerkt politieke verbintenissen aan te knoopen en om er geld op te nemen op een deel der kroonjuweelen. De koningin bezocht ook Amsterdam, waar zij luisterrijk ontvangen werd. Bij die gelegenheid dichtte Vondel te harer eere een groot dichtstuk getiteld „Henriette Marie te Amsterdam." Daarin worden de oude betrekkingen van Engeland en zijn vorsten ter eener en Nederland en Oranje ter anderer zijde op poëtische wijze ontvouwd. Eigenaardig is het te zien, welke illusie Vondel blijkens dit dichtstuk zich schept van de groote gevolgen die het huwelijk van Prins Willem met het Engelsche princesje zal kunnen hebben. Volgens hem zal het ons met Spanje verzoenen en in het algemeen den vrede brengen op het vaste land. Door dit huwelijk toch werd de jonge Willem — en dit is werkelijk heel curieus — neef, d. i. oomzegger van onzen bitteren vijand den koning van Spanje. Diens vrouw nl. was een Fransche princes en zuster van de koningin van Engeland, nu Willems schoonmoeder. Ja zelfs profeteert Vondel of liever stelt hij zich als mogelijk en wenschelijk voor, dat na den algemeenen vrede een gemeenschappelijke vloot der christennatiën

onder aanvoering van prins Willem naar het Oosten varen zal, als in een laatsten en beslissende kruistocht om te Constantinopel de Turken te verjagen, er het aloude Oostersch-Romeinsche Rijk te herstellen, en het Heilige Land van den smadelijke heerschappij der ongeloovigen te bevrijden. Sommige nuchtere, of al te nuchtere menschen zullen wellicht over deze phantasie glimlachen, maar ik vraag mij af: was dit denkbeeld zoo geheel een hersenschim? En dan antwoord ik ontkennend. 't Is nl. zeker, dat er in 't begin der 17e eeuw in de Europeesche diplomatie een plan bestaan heeft om een algemeene verzoening der christenvolken tot stand te brengen en daarna met vereende krachten de Turken te lijf te gaan; het gemeenschappelijke leger zou dan door onzen Prins Maurits worden aangevoerd. Welnu, dit niet uitgevoerde plan kan een jaar of veertig later weer opgerakeld zijn geworden en gewijzigd in den geest, als Vondel aangeeft. Ja zelfs in onze eeuw tusschen 1820 en 1830 is tusschen de Fransche en Russische diplomatie een plan besproken geworden, om ten einde een hechter vredetoestand in ons werelddeel te vestigen, de bestaande grensverdeelingen vooral der groote mogendheden grondig te herzien en in verband daarmede een einde te maken aan de Turksche heerschappij in Europa. Het huis van Oranje zou dan op den konings- of keizerstroon van Constantinopel gevestigd worden. [1]) Het zou mij niet verwonderen, als in dit laatste plan nog reminiscenzen naklinken van het zoo even genoemde plan of de plannen der 17e eeuw. Zulke phantastische ontwerpen blijven soms zeer lang slingeren in de kanselarijen van gezantschappen en ministeriën om telkens weer eens voor den dag gehaald, gewijzigd en opgepoetst te worden, maar dan al heel gauw als onuitvoerbaar weer ter zijde te worden gelegd.

't Was te verwachten dat Vondel scherp partij zou kiezen voor den Engelschen Koning en tegen het Parlement. Trouwens zoo was de algemeene opinie hier te lande in overeenstemming met het monarchaal karakter van ons volk. Want al waren wij staatsrechtelijk toenmaals een republiek, het was een republiek zonder republikeinen, uitgezonderd in de kringen van de stedelijke regenten en hun aanhang in den groothandel en onder de gestudeerde menschen. Het volk had zijn monarchale sympathie van het oude, wegens zijn verspaansching onmogelijk geworden, vorstenhuis eenvoudig op het huis van Oranje overgebracht. [2])

[1]) Zie Emile Ollivier, l'Empire libéral I, 212.

[2]) Het in zulke gevallen klassieke middel van het op den troon brengen van een jongere linie, dat tweemaal in Engeland en eens in Frankrijk en Zweden is toegepast geworden, was ten onzent onuitvoerbaar, schoon dit denkbeeld wel zal meegewerkt hebben tot het in het land roepen van den Aartshertog Matthias.

Het beschouwde de Oranjes als zijn monarchen en begreep niets van de subtile onderscheidingen van het staatsrecht. In dit opzicht — ik zal waarlijk niet zeggen in alle opzichten — gevoelde Vondel identiek met zijn volk. Maar er was nog een andere reden, waarom hij zoo warm de zaak der Stuarts toegedaan was. Juist in dien tijd was hij Katholiek geworden. En al wat Katholiek was gevoelde voor de Stuarts, in wie men een neiging tot den Roomschen godsdienst onderstelde, omdat zij afstamden van de beroemde Maria Stuart, die, zooals gij weet, als een soort katholieke martelares door haar gelukkige mededingster koningin Elizabeth na een schijn van rechtspraak uit raison d'état om het leven was gebracht. Later zijn dan ook werkelijk de Stuarts en het aan hen nu verwante Paltische huis tot de Roomsche kerk teruggekeerd.

Op de gebeurtenissen in Engeland dichtte Vondel vele gedichten die soms, 't moet erkend worden, niet veel meer zijn dan zeer scherpe, eigenlijk onbillijke, schimpschoten, b.v. het versje getiteld: *Protecteur Weerwolf*, waarmede Cromwell bedoeld wordt.

Tot deze reeks van historiedichter reken ik ook zijn treurspel „Maria Stuart," een zeer gevoelige dramatische schildering van het droevige einde dier — spijt alle zelfschuld — immer sympathieke koningin, vol toespelingen op den Engelschen burgeroorlog en als 't ware een sombere voorspelling van het gelijke lot, dat Maria's kleinzoon een paar jaar later ondergaan zou. Niet dat het stuk als geheel nu zoo voortreffelijk is — ik zou dit betwijfelen — maar er zijn zeer mooie passages in, b.v. het afscheidsgesprek tusschen Maria en de Rey harer staatsjonkvrouwen:

Maria.

Myn ziel, eens afgesolt op d' ongestuime baren
Der weerelt, na verloop van vijfmael negen jaren,
Verlangt, als 't moede schip, naer een gewenschte kust
Van veiligheit, en loopt de haven van de rust
Met volle zeilen in, op 't rijzen van de stralen
Der zonne, vroeger op om mijn geluck t' onthalen
Met levendiger vier en glanssen danze plagh.
'k Begin door 's weerelts damp en nevels nu den dagh
Der zaligen te zien, en vrydom te genieten,
In 't onbenijde licht, na kerckers en verdrieten
En ketens zonder endt. Het juichende gemoedt
Begeert naer zulck een prijs te rennen door het bloedt
Der adren, en om hoogh t' aenschouwen, vol genoegen,
Hoe hier de vyanden, geknaeght en bleek van 't wroegen,

En onverzaet van wraeck, geen vatten vinden aen
't Onsterflijck deel, de ziel, nu 't lichaem moet vergaen.

Rey.

Och! och! ghy Koningen van Engelschen en Schotten,
Hoe stappen nu helaes! uw dochters de schavotten
In ste van troonen op. Wat is ons bang te moe'!
Men vloeckt uw afkomst zelf den scherreprechter toe.
Waer toe vervalt de stam der Koningen, eilaci!

Maria.

Gelooftme, dat de dagh van mijne bruiloftstaetsi,
Die my, door zulck een' drang van 't juichende Parijs,
Te kercke en koore leide, in 't bruiloftsparadijs,
Daer 't eenigh oir des Rijcks Francois op 't heerlijckst praelde,
En in de bloem der jeught zijn lieve Bruit onthaelde,
Noit blijder scheen dan nu in mijn ontloken hart.
Schept moedt, ick zie het honck van mijn gelede smart.
De weerelt is maer roock met al haer ydelheden,
Een oogenblick, een niet. De mensch, die hier beneden
Iet zekers zoeckt, is blint. Wat baet een hantvol tijt?
Terwijl men grijpt naer 't aertsch zoo wordt men 't hemelsch quijt.

En iets verder Maria's troostwoorden:

Mijn dochters, zijt getroost: ghy kunt met al dit kermen
En jammeren ons niet beschutten, noch beschermen:
De tranen baten niet, en zijn een kranck geweer.
Vergeefs omhelst ghy ons: uw armen zijn te teêr,
De vyanden te sterck, en zonder mededoogen.
Genoeght u aen Godts wil: hy roept my uit den hoogen:
My dunckt, ick hoor zijn stem. Nu sus, mijn kinders, sus:
Ontfangt den lesten groet, Maries lesten kus.
Mijn kinders, matight u: ghy zult in droefheit sticken:
't Is wijsheit zich naer tijts gelegenheit te schicken,
Te kunnen sterven, als men immers sterven moet.
Volhardt in 't out geloof, het welck ick met mijn bloet
Bezegel, en zoo wijdt gehoorzaemt d' overheden.
Schept moedt: gedenckt mijn ziel voor Godt in uw gebeden.

Eindelijk de klacht der Rey na Maria's onthoofding:

Ontfang ons klaghte en lijckgebeden,
O Roomsche Roos, noch versch gesneden
Van uwen steel; hoe knap
Verliest ghy geur en sap!

Hoe ras verwelcken en verslenssen
Uw bladers! Sterfelijcke menschen,
  Het schoonste, dat ghy ziet,
  Wat is het schoonste? niet.
Een oogenblick, een blick gaet strijcken
Met d' eere en 't licht der Koningkrijcken.
  Een buy ontkleet die bloem
  Van al haer pracht en roem.
Een nevel, och! voor ons te duister,
Berooft die zon van al haer' luister,
  Benijt ons droef gezicht
  Dat hartverquickend licht.
Die flonckrende oogen zijn geloken,
't Aenminnige gezicht gebroken,
  Die scherpe stralen stomp,
  Het lichaem slechts een romp.

Mooi ook de woorden, Maria Stuart in den mond gelegd in een gedicht, dat achter het treurspel afgedrukt staat:

Ick roemde op geen doorluchte troonen,
  Noch grijzen stam, noch schoone Jeught:
Maer stelde mijn gewijde koonen,
  Uit liefde tot de hooghste Deught,
Godtvruchtigheit, in Godes handen,
  Van wien ikze al te leen bezat,
En hierom in benaeude banden
  Beooghde en koos een wisser schat.
Hoe schielijk vloeiden d'andre heenen!
  Mijn Koninglijcke Bruydegoom
Gelijck een leli is verdweenen.
. . . .
Het is vergeefs mijn Faem te smooren,
  Die op der wijzen tongen leeft,
En haere loftrompet laet hooren
  Zoo verr' de zon haer loopbaen heeft.
Gelijck besnoeide looten bloejen;
  Het graen versterft eer 't rijcker wast;
De lelien in doornen groejen;
  De palmen steigren tegens last;
Zoo triomfeert de Deught na rampen,
  Die hemelhoogh door druck gevoert,
Haer glori ziet geveeght van dampen
  Des lastermondts, uit spijt gesnoert.

Heldinnezielen voeght naer 't strijden
  Alleen dees uitgeleze kroon.
Hoe feller weên het hart doorsnijden,
  Hoe grooter, hoe volmaeckter loon.
Wie zich getroost voor Godt te sterven,
Zal 't eeuwigh Rijck en leven erven.

Juist, toen de Engelsche burgeroorlog zich ten ergste begon te wenden, eenige maanden voor de onthoofding van Karel Stuart, was op het vasteland een betere tijd aangebroken. De Westfaalsche vrede maakte een einde aan onzen strijd met Spanje en aan den vreeselijken oorlog in Duitschland, die tot een overheering door de meest verwilderde soldateska was ontaard. Vondel bezong dien vrede in een groot gedicht „den Getemden Mars," stellig een der schoonste, die hij ooit heeft geschreven . . . .
. . . .

(*Wordt vervolgd.*) N. A. Cramer.

Woord-muziek.

Hier zit den Wijngod zelf met zijnen platten kroes
Op zijn gezadeld ros;

en:

Cupido en de Dood zich leiden om te slapen
In een zacht bloemendal;

en van een godenmaal de twee:

men dekt er
Des tafels breeden rug met ambrozijn en nektar,

en:

Vrouw Venus, zoete snol,
Die maakten meen'gen spronk en luchte kariol.

Als een dichter schildert doet hij het niet met woorden maar met letters. Fijnheden als het voortzetten van de *z* en de *t* doen het hem in dat „zitten" „met zijnen platten kroes" „op zijn gezadeld ros" van den wijngod. „Cupido en de Dood": aan de zachte d-deining voelt men al het liggen gaan, en in de l-golving: „zich leiden om te slapen" de slaapzoekende beweging. Niet het woord „bloemendal" schildert

hier, maar de letters *d* en *i*. Lekker in de verf zou een schilder ook zeggen van dat è-vers, het derde van deze:

een armen man vol puisten en vol zeeren,
Waarop de vliegen vast al gretig en verwoed
Zich mesten vet en dik met etter en met bloed.

Met nu en dan te wijzen op het effekt van een assonantie of alliteratie pretendeer ik niet het mooie van de verzen „uit te leggen." Dat mooi zit 'm ten slotte niet in een deel, maar in het heele vers, en beter dan alle uitlegging is het dát te lezen, en meêtedragen. Maar dat lezen en meêdragen is het juist, wat ik, ook met mijn opmerkingen, bedoel. De ooren van veel menschen, merkte ik dikwijls, zijn zoo weinig open, dat ze niet bij een eerste lezing het geluid van een mooi vers opvangen en verstaan. Ik laat één klank uit dat vers dan nog eens naklinken: mogelijk worden er dan attent.

VERWEY, Een Inleiding tot Vondel.

KUNSTENAARSTYPEN.

Er zijn twee typen van kunstenaars: de bourgeois en de bohème, — ik geef de Fransche namen omdat bij ons het artisten-karakter minder scherp ontwikkeld is. Zij kunnen nooit geheel van elkander worden gescheiden, daar in ieder gezeten-burger-kunstenaar een neiging naar het zwerven bestaat, en bij iederen zwerver iets van den gezeten burger blijft hangen. Om 't met een enkel woord te zeggen, zij verschillen hierin: dat de eenen, uit hun tweestrijd, tot evenwicht met het leven zoeken te geraken, terwijl de anderen er pleizier in hebben om het evenwicht in hun persoon en hun kunst te verbreken.

Neem Victor Hugo, het is de bourgeois; hoe majestueus gelukkig troont de dichter boven de wereldsche contrasten! Maar Arthur Rimbaud, maar Paul Verlaine, zijn bohèmes. Gorgelt er Verlaine niet in zijn hoogste godsdienstige extase een straatwoord naar de omheining van zijn tanden, en moet hij bij het allerheiligste niet 't beestje loslaten? ....

Goethe en Shakespeare zijn bourgeois ondanks wat zij voor zwerversaard bezitten; Rossetti daarentegen, met al zijn gevoel voor plastisch schoonen vorm, blijft een bohème. Op die manier zou men tal van voorbeelden kunnen opnoemen, maar genoeg: — die oppositie tusschen de karakters van artisten bestaat. De een voelt het instinctmatig van den ander dat zij in 't hoogste en intiemste hunner kunst van elkaar gescheiden zijn.

BYVANCK, *De Gids*, Juli 1900.

TAAL EN SPELLING.

(*Lezing, gehouden te Gouda op Dinsdag* 14 *Maart.*)

Wanneer het mij gelukken mocht uw belangstelling te wekken voor mijn onderwerp, dames en heeren, dan zult u straks misschien dat onderwerp niet droog meer vinden; maar het staat als zo droog, ja zo àllerdroogst aangeschreven tot zelfs bij mannen van 't vak, dat ik waarlik wel beginnen mag met uw welwillende aandacht te verzoeken. Schenkt ze mij, bid ik u, en laat mij beproeven, of ik het spellen van de taal tot iets interessants voor u maken kan. Dat het spellen 'n zaak van gewicht is, daarover zijn we het allen eens. Zijn tààl niet te kunnen spellen, beschouwen wij als 'n sprekend teken van gebrek aan beschaving, om niet te zeggen van ònbeschaafdheid. En wanneer ons 'n geschrift onder de ogen komt dat 'n andere spelling vertoont dan de gebruikelike, dan laat ons dat niet onverschillig, maar de vraag dringt zich aan ons op: Zou dit wel goed zijn te keuren. Ik denk dat ik u niet te vergeefs om uw aandacht verzocht zal hebben. Want het zal ook geen van u onbekend zijn, dat er onder de vele aanhangige kwesties van onze dagen, ook 'n spelkwestie is. Enige jaren geleden, toen de kwestie gesteld werd, bracht dit niet maar tal van pènnen in beweging, maar vele gemòèderen bracht het in beroering. „Zij slaan de schendende hand aan het histories monument van de Moedertaal," zei de een; en 'n ander verzekerde, alsof-ie 't gezien had: „De Nederlandse Taalmaagd staat te weenen": hij bedoelde dat ze tranen stortte van zielsverdriet. „Gèèn man van wetenschap en beschaving", getuigde 'n derde, „zal aan dit taalbederven meedoen". U merkt, er was een werkelike beròèring, er was 'n hartstochtelik verzet. Niet enkel de meerderheid van de „deskundigen", ook aan het ontwikkelde, beschaafde publièk, scheen de verkondiging van de Nieuwe Spelling 'n gevaarlike ketterij. Tot zelfs in onze Volksvertegenwoordiging werd een- en andermaal de zaak ter sprake gebracht; er wàren er die, oordelende dat de spelling 'n regeringszaak was, de minister aanzochten de Nieuwe Spelling te verbieden. Wanneer ik u nu meedeel, Mijne Hoorders, dat ondertussen Prof. van Helten, Prof. Symons, Prof. Speyer, Prof. Logeman de spelling-voorstellen ondertekenden, dat 'n zo klassiek man als Prof.

„fonetiese" regel, d. i. de klank-regel. De spelling dus is *van nature* foneties, òmdat ze is, aanduiding van klanken.

Maar de spelling van de talen is een van de eigenaardigste dingen van de wereld. Alle levende d. w. z. alle door een gemeenschap van mensen gesproken taal verandert voortdurend. Er is 'n tijd geweest dat wij allemaal, onze voorvaderen namelik, *kerke*, *reize*, *kerke*, zeiden; *vrouwe*, *vreze*, *stemme*, *nonne*, *koninginne*; *zoete*, *rijke*, *schone*; *ik hoor* was *ik hore*, *ik vind* — *ik vinde*. *Je hoort* was *du hores*. *Ik dronk*, *ik bond* luidde eenmaal *ik drank*, *ik band*. Zo was het in de Middeleeuwen. *Ik laadde* was toen *ik loed*; *ik bakte ik boek*, *ik lachte ik loeg*; *ik zond* was *ik zendde* en *ik schond ik schendde*. *Ik ben* was ik *bem*, met 'n *m*, en *ik gun* was *ik an*, zonder de *g*; *ik durf ik dar*, zonder de *f*. Als we dat alles geregeld na zouden gaan, door al de vormen van ons spreken heen, dat zou ons lang bezig kunnen houden. Het is zeker dat hier in dit zelfde Holland 500 jaar geleden heel anders gesproken werd dan nu. Ook de klanken waren toen heel andere. Woorden als *huis*, *buigen*, *duivel*, klonken toen *huus*, *bûgen*, *dûvel*; *mijn* was *mien*, *wijn wien*, *blijven blieven* etc. etc. Een gedeelte van de woorden waarin wij een *e* zeggen, had toen iets van 'n tweeklank in zich, zo iets als *deilen* (ons „deelen"), noch hoort men 't zo b.v. in Zeeland; of ook wel (in andere streken), ze hadden *ei*, net als nu noch in *verbreiden* (vergelijk *breed*). Ook in veel woorden met *o* hoorde men iets van 'n tweeklank: *loopen*, *kool*: luister nòch, naar de Zeeuwen. En gaan we van de XIVde eeuw noch eenige honderde jaren verder achteruit, dan zijn de klanken en de vormen alweer andere. Taal verandert altijd, en dit veranderen gaat niet met plotselinge sprongen, maar àllengs, làngzamerhand; zo dat de sprekende mensen het zich niet of nauweliks bewust worden. Stelt u nu voor, dat de mensen omtrent zekere tijd *beginnen* te schrijven. Hun spelling, nietwaar, zal van nature foneties zijn, ze zullen met hun tekens gaan aanduiden *hun woorden*. Laat ons onderstellen dat er vrij véél, in die tijd geschreven wordt. Nu zal de *hand* van de schrijvende mensen *gewoon worden* om de woorden op die bepaalde manier te schrijven; en hun *oog* zal gewoon worden ze aldus te zien. Wat zal er nu gebeuren als na een zeker tijdsverloop de taal zozeer veranderd is, dat *andere* klanken en ook sommige andere vòrmen weer algemeen zijn geworden? De ouwere mensen zullen de *ouwe* teekens *blijven* schrijven, en de jongere mensen zullen dat schrijven van hun overnemen; ook het *lezen* van al de in vroeger tijd geschreven boeken zal de *ouwere* tekens bij het jongere geslacht inprenten. En zo zal er dan, door de macht van het voorbeeld en door de kracht der gewoonte, een verschil zijn gekomen tussen de Spelling en de Taal die een andere is geworden; de Spelling zal niet meer in allen dele 'n fonetiese, een klankspelling zijn. Stellen

wij ons goed voor wat dit zeggen wil. Laat er b.v. van 't jaar 1600 tot het jaar 1700 'n dergelike taalverandering hebben plaatsgegrepen, dan zal de Spelling van het jaar 1700 reeksen van spelvormen bevatten die *niet* de woorden van 't jaar 1700 maar noch altijd de woorden van 't jaar 1600 te lezen geven. Natuurlik kan de ouwe spelvorm daarom wel gelèzen worden alsof het nieuwe, het *levende* woord er stond. Waar dit toe leiden kan, zien we al heel mooi aan de Spelling van het Frans en het Engels. Elke bladzij in die talen zit vol van spelvormen waarin noch altijd het ouwe woord bewaard is, en het wordt gelezen alsof het nieuwe woord, het hedendaagse, er stond. *Vuur* is *fair* in 't Engels, maar in de Spèlling staat het middeleeuwse *fire*, want zò is de klank eenmaal geweest. *Gezien* is *sīn*, maar de òùwe klank *seen* staat er noch altijd in de tekens. *Droom* is *drīm*, maar de spelling *dream* heeft noch het ouwe *drè-am* bewaard. In de spelling van de Engelse woorden voor „macht", „nacht", nl. *might* en *night* staan de òùd-engelse woorden noch.

Denk aan *I know* „ik weet", dat een *k* vertoont die in de tààl niet meer is. Een vorm als *mais* in 't Frans (= „maar"), was werkelik de fonetiese spelling van *ma-is*; *chaud* „warm" was, als noch in de spelling, oudtijds *sja-oed* (*u* = *oe*). Zulk een oudere woordvorm is 'n zogenaamde „etymologiese" vorm en wanneer een woord van heden, van 1899, gespeld wordt zoals 't vroeger was, dan noemen we dat 'n *etymologiese* spelling. Etymologies gespelde woorden zijn dus net, alsof wij mensen rondgingen met de mombakkesen of, eerbiediger uitgedrukt, met de maskers van onze voorouders voor ons gezicht.

Wàt, Mijne hoorders, hebben we nu gevonden? Dat de Spelling van 'n taal van nature *foneties* is, maar dat ze van nature ook altijd etymologies dat is *ònfoneties* gaat wòrden. In de Spelling is het dus altijd als in 'n huis dat tegen zich zelf verdeeld is. Volgt hier nu niet dadelik uit, dat àlle Spelling zich zèlf altijd weer opheft, dat gèèn Spelling, ooit zijn kan voor de eeuwigheid? De Taal verandert en de Spelling mèt haar. Dit is 'n natuurwet. Want 'n Spelling kan zeer onfoneties worden, zodat de helft van de woorden of meer, loopt met het masker van z'n voorvader voor; maar de neiging om foneties te schrijven, om niet te schrijven het woord van honderde jaren geleden maar het woord van heden, de klank van nu, blijft dòòrwerken. Zolang de mensen niet met elkaar afspreken, om de Spelling, als ze in zekere tijd eindelik zo en zo geworden is, nu ook zo te houden, — zal er altijd weer nieuwe fonetiese Spelling ontstààn, dòòr de ouwe heen en nààst de ouwe. In de geschriften van alle perioden van de taal, kan men dit zien. En ook al sprèken de mensen dtt af. *Er zijn* inderdaad tijden dat de mensen een zodanige zin voor stabiliteit en voor ùniformiteit in alles aan den dag leggen, dat ze de van nature veranderlike spelling, als 't ware dwingen tot 'n kom-

Tegenwoordige Tijd van 't werkwoord *worden* had, zeiden ze, een *d*; dat die vorm 'n *t* heeft dat wisten ze wel maar het *gold* niet, dat de mensen het altijd zètten met 'n *d*, dàt was het reële. Zo beweerden ze ook dat in 't Nederlands de 3de persoon van *worden dt* had, en terwijl wij nu zullen zeggen dat er tussen die eerste en derde persoon in werkelikheid helemaal geen onderscheid is, zeiden zij dat het er wel dègelik was want ze schrèven het zo. Wij zouden nu zeggen: waarom schrìjven jullie het dan, schrijf het dan eens anders. Maar — de letter was voor hun dè vorm, het *echte*. *Zij voelden de klank niet.* Zij onderscheiden de Spelling niet van de Taal. Het klaarst blijkt dat, als men in het Taal-ònderwijs komt, — zoals dat nòch door veel mensen gegeven wordt. Daarin bestaat het Nederlands uit zesentwintig zwarte letters, maar de x en de y komen niet zoveel voor. Dit zou 'n interessant onderwerp voor u zijn om 't er eens over te hebben. Maar om mèè te oordelen zoudt u zich toch eerst een juist begrip van Spelling moeten eigen maken, daarom *nu* over de Spelling. Ik kan er niet over uitweiden *hoe* de letter zulk 'n realiteit in 't gevoel van de mensen geworden was. Verschillende faktoren hebben daartoe samengewerkt. Maar 'n zeer voorname faktor wil ik toch noemen, ik bedoel het „*Klassicisme*". Het is u bekend dat er 'n tijd geweest is toen in de hoofden van de meest-ontwikkelden *dit* dogma zat: Het Latijn en het Grieks dat zijn *dè* talen, in die talen is ook *dè* Litteratuur, en als er nu in 'n andere taal òòk Litteratuur zal komen dan moet dat vanzelf zijn naar 't model van „de" Litteratuur. Tegenwoordig beginnen we dit dogma te boven te komen. De geest nu die er van deze vroegere klassieke-talenbeoefening uitging, noem ik „het Klassicisme". Ik denk er niet aan om de stelling te gaan volhouden dat het een „bòòze" geest was. Maar het Klassicisme hèèft ontzettend veel kwààd gewerkt. Wat *hier* nu ter zake dient, is al 'n zwàre aanklacht. Het deed de mensen *de klank vergeten.* Van het Latijn en het Grieks kènde men de klank niet, men las het maar net als het daar stond, men beschouwde het *als letter* want het wàs letter; die ouwe Romeinen en Grieken had niemand ooit horen spreken. Nu beoefende men die klassieke talen zo algemeen, zo druk, zo respectueus en dat eeuw in eeuw uit, 'dat wanneer men 't ging hebben over z'n eigen taal, over wat wij nu noemen de moderne, dan dacht men òòk ènkel aan *letters.* Men dacht er *niet* aan, dat men van deze moderne talen de klank nu wèl wist, want dat men zelf noch leefde, en sprak. En hierdoor is het, dat het Klassicisme tot voor 25 jaar aan de eigenlike Tààlwetenschap in de weg heeft gestaan. Door het Klassicisme was Taalwetenschap eeuwen lang onmògelik. Het Klassicisme deed noch meer. Het Latijn en het Grieks waren in de schatting van de mensen *de* talen. Zoals diè waren behoorden *alle* talen te zijn. Ze hadden dusgenaamde verbuigingen b. v.: zelfstandige naamwoorden en

bijvoeglike naamwoorden hadden verschillende vormen al naar gelang de woorden stonden in de zin. Het woord voor *heer* b. v. kon zijn *dominus, domini, domino, dominum*. De talen nu waartoe het Nederlands behoorde, de Germaanse, hadden dat ook eenmaal zo gehad. Maar nu hàdden ze dat niet meer. Ja, zei men, dan zijn die talen, dat Engels en dat Nederlands, *verbasterd*. Dat in het Nederlands hier van de XVIde eeuw gezegd werd: Ik zit op *de* stoel, en ik zit op *mijn* stoel, en niet meer: Ik zit op *den* stoel en op *mijnen* stoel, dat noemden ze *verbastering*. Ja, zo spràk men, dat was de aparte „spreektaal" (zoals 't heette), maar de spreektaal wàs dan ook, de taal in haar verbàstering, en zo schrèèf men natuurlik niet, men moest de taal ten minste ònverbasterd schrijven: „ik zit op *den* stoel bij *de* tafel", — zoals 't eenmaal gewèèst was. Voor de zogenaamde conjunctief, bij 't werkwoord, had het Latijn en Grieks aparte vormen. 't Was verbastering dat het Nederlands die niet meer had. De ouwe vormen, nu dood, moesten dus blijven in het schrijven. Zò zat men gevangen in het iedee dat 'n goeie taal veel *vormen* had, dat klassicistiese schrijvers en taalkundigen er vormen *bij*-fabrieseerden die nooit bestaan hadden: zo werd er vastgesteld dat men in 't eene geval *hun* zou schrijven en in 't andere geval *hen*; dit verschil van *hen* en *hun* had nooit bestaan. De geschiedenis van de Nederlandse Spraakkunst doet ons zien hoe allengs die Spraakkunst, mèt het Nederlandse schrijven, geheel verlatiniseerde. Wat men nu noch de jongens op de scholen, tot op de Akademie zelfs toe, als Nederlandse Spraakkunst doceert en inprent, dat lijkt er maar heel in de verte op, en wezenlik Taalonderwijs kan in deze overgangstijd niet anders zijn dan kritiek van de Spraakkunst en van de hele klassicistiese taalbeschouwing. Dit is geen gezonde toestand maar het kàn niet anders. Ik denk dat u nu zelf wel zien zult in wèlke richting het *Klassicisme, dat ook de mensen van de dagen van De Vries en Te Winkel noch geheel in zijn macht had*, op de Spelling werkte. Ik toonde u aan hoe Spelling fonetics dat is van de klank uit, begint, en hoe bij 't veranderen van de taal de ouwe vormen dan in de Spelling, die een gewoonte wordt, blijven staan, zodat de Spelling etymologies wordt: zo zei men eenmaal voor *thans te hande* en nu staat noch in *tans* als wij 't schrijven, die *h* van *te hande*. Het Klassicisme werkte er toe mee, dat de mensen de klank vergaten, ja *het bracht de klank d. i. de vorm van het heden in minachting:* men vòèlde de klank niet meer, en men zei òòk: die klank, die hedendaagse vorm mag er niet zijn, het is een verbastering, *die òùwe vorm, dàt is de echte*: schrijven moeten we de ònverbasterde taal, de ouwe vormen. En hoe behoorde men dus te spellen? Zoveel mogelik *etymologies*. De taal was te vèèl veranderd dan dat er van *zuiver* etymologies spellen sprake kon zijn, maar het etymologiese had het hart van de mensen; *prinsipieel* beschouwde men de spelling *etymologies*; aan de moge-

likheid van een prinsipieel fonetiese konden ze niet ernstig denken.

Wel was nu voor De Vries en Te Winkel de klank al, op zich zelf beschouwd, iets reëlers dan honderd jaar voor hun, wel was Taalverandering voor hun al niet meer kortweg verbastering, maar toch staan ze histories op de lijn van het Klassicisme. Vooral De Vries was 'n echt Klassiek man, door familietradisie, opvoeding, vorming, en door aard misschien. Klassiek..... hier moet ik zeggen ook Klassicisties. 'n Tiepies staaltje daarvan is, in het Grote Nederlandse Woordenboek, de manier, waarop hij beredeneert dat men niet moet schrijven *groter als* maar *groter dan.* En hoe règelden zij dan de Spelling? Wanneer ik u nu op 't ogenblik vraag: Kijk eens, *gelooven, boomen* met twee *o*'s is etymologiese Spelling, dat wil zeggen met ène *o* is 't nòch *geloven* en net zo gòèd *geloven,* maar wij schrijven 't met twèè *o*'s omdat onze grootvaders in de dagen van Karel de Grote, 1000 jaar geleden, *gelouwen* zeiden, met 'n tweeklank, — daarom ter herinnering aan die *twee*-klank schrijven *wij* noch *twee o*'s, — als ik u nu eens vroeg, wat vindt u nu geschikter, om 't etymologies te doen of maar eenvoudig zonder etymologie, wat zoudt u dan zeggen? Ik hoef 't niet dadelik te weten. Maar De Vries en Te Winkel hebben gezegd: in de dagen van Karel de Grote was het *gelouwen,* — wij kunnen al die woorden die vroeger 'n *ou* of 'n *au* hadden noch heel geschikt met twee *o*'s schrijven. En zo behoren we ook al die woorden die vròèger de tweeklank *ei* hadden en nu 'n *e,* al zulke woorden als b.v. *teeken* behoren we ook met twee *e*'s te spellen. Ook in de spelling van de medeklinkers behielden ze veel etymologie, brachten ook nieuwe etymologie erin. Als u let op het beschaafde spreken dan zult u als meervoud van b.v. *spons* minstens zo vaak *sponzen,* met *z,* als *sponsen* met *s* horen. *Zij* zeiden: *sponsen* zal alleen maar met *s* zijn. Waarom met *s*? Het was de etymologiese vorm. Hoe echt die vorm met *z* is, dat merkt u wel daaraan dat u nooit zult zeggen *danzen* of *kouzen,* wel *sponzen.* Wij zeggen *te samen,* met *s,* maar in de Spelling van 1865 is het *te zamen,* — naar de oorspronkelike vorm. Wij zeggen ook in beschaafd spreken *kersfeest;* De Vries en Te Winkel achtten dit een „slordigheid" en „een onchristelike spelling;" het behòòrde *kerstfeest* met *t* te zijn, naar *Kerst,* de middeleeuwse naam van Christus. Een sprekend voorbeeld van etymologiese manier van redeneren zal ik u noch geven. We hebben het woord *besje, een oud besje, het besjeshuis, besje zat in 't knekelhuis.* Wat is de etymologiese oudste vorm van dit woord? U weet we korten *eigennamen* graag af, het is zo gemakkelik: Petrus Piet, Hendrik Hein, Cornelia, Cor, Johanna Jo. Zo doen we ook namen die veel nèt als eigennamen, om iemand aan te spreken gebruikt worden: *vader va, moeder moe, zuster zusje, jongen jo.* Zoo is ook in 't aanspreken ons *baker* uit *bakermoer, minne* uit *minnemoer* ontstaan. Voor *grootvader* zei men vroeger *bestevader, bestevaar* net als noch

beste jonge, beste vriend. En zo ook voor *grootmoeder bestemoer*. Maar voor z'n grootmòèder is men licht liever noch dan voor z'n grootvàder, en zo werd in de aanspraak, met het liefkozende achtervoegsel *je-*, *grootmoeder grootje* en *bestemoer besje*, — *besje* zonder *t* evenals *vogelnesje, vesjeszakje, kinderhoofje*, want in de verbinding *stj* en *ftj* verdwijnt altijd de *t*. Welnu, die herkomst van 't woord *besje* kenden De Vries en Te Winkel òòk en.... en daarom brachten zij er een *t* in. Ziedaar etymologiese Spelling-beredenering. 'n Verkeerde voorstelling zou 't echter zijn als ik u in 't iedee bracht dat z' er op uit waren zoveel mògelijk de ouwe woorden weer in de Spelling in te brengen. Maar *dit* karakteriseert hun Spellingregeling: dat ze zich, konservatief, met zekere angstvalligheid regelen naar het *Gebruik*. Zich regelen naar het *Gebruik* nu, levert in veel gevallen juist 'n fonetiese spelling: zo bleven ze schrijven *bijkans* zonder *t*, dus niet etymologies, want *bijkans* wil zeggen „bij 't *kantje* af." Maar om het Gebruik òòk, behielden ze de Spelling met twee *o*'s en twee *e*'s in woorden als *boomen*, *gelooven*, *deelen*, *teeken* etc. etc. etc. Om 't Gebrùik behielden ze *ik word* met *d*, *hij wordt* met *dt*, *verhuisd*, *uitgedoofd* met *d*, *hoed*, *haard* etc. *goed* e. a. met *d*; en hoezeer dit hun hart had blijkt uit hun verdedigen van die *d*: ze zeiden, dan kwam *hoed*, *goed*, *ik word* beter overeen met *hoedèn*, *goedè*, *wordèn*, alsof die zogenaamde overeenstemming ergens toe dienstig was. Om 't Gebruik ook behielden ze de *h* van *thans*. Wel stelden ook zij de fonetiese regel, 't spellen naar de klank voorop, en ze noemen dit zelfs „de Natuurwet der Spelling;" mààr, hoezeer met enige voorzichtigheid, het etymologiese in het Gebruik lieten ze bij voorkeur *onaangetast, ze hebben het bevestigd;* en ook met weinig steekhoudende argumenten. Waar is het, dat hun voorname argument voor 't etymologiese was, dat men 't Gebruik eerbiedigen moest; — maar uit alles blijkt dat ze voor de klank weinig voelden, dat ze van 't etymologiese hartelik veel hièlden, dat ze voelden overeenkòmstig het Gebruik. Ik heb u doen zien dat de etymologiese Spelling ook, naar *natuurwet* bestaat. De Vries en Te Winkel noemen het de Natuurwet der Spelling fonèties te zijn; maar zèlf stonden ze in dienst van de andere wet, de Etymologiese. Dat zij er niet aan dènken konden om voor 't gewone schrijven de vorm *den* af te schaffen, spreekt van zelf; natuurlik tekenden zij geen protest aan tegen schrijfvormen als *mijne*, *eene*, *mijnen* etc. Ook hierin werkte dezelfde voorliefde. Maar hier zat toch noch meer in. Ik mag daar nu niet over spreken; als het anders dààrover gaat, dàn krijgt Oud geslacht en Jong geslacht elkaar eerst recht „bij de haren," „de Nederlandse Taalmaagd" staat er dan bij te huilen, dan voelt ze de „Taal," het „historiese Monument" schudden op haar grondvesten,

Ik mag, denk ik, onderstellen. Geachte Hoorders, dat uit al het voorgaande 'n goeie kijk op de Nieuwe Spelling bij u ontstaan zal zijn.

Zomin als bij De Vries en Te Winkel de voorliefde voor 't Etymologiese 'n gril was, zo min bij Cosijn, Moltzer, Gallée, Symons, Speyer, Van Helten, Gittée, Logeman, Vercoullie, Hoogleraren allemaal aan verschillende Universiteiten, en bij tal van Doctoren in Taalwetenschap, de voorliefde voor 't fonetiese, de Klank. De tijden zijn veranderd. Ook de Taalwetenschap is veranderd. 'n Wezenlik modern taalbeoefenaar beschouwt niet de letter als het eigenlike maar de klank. Hij weet dat Spelling van nature etymologies wordt, maar de klank daar houdt hij van; met de klank houdt hij zich voor alles bezig en die is hem sterk bewust; *ik wort* heeft voor hem geen *d* maar 'n *t*, en de voorwerpsvorm van *de* en *die* en *deze* en *onze* is bij hem geen *den*, *dien*, *dezen*, *onzen*, maar net als in de zogenaamde eerste naamval *de*, *die*, *deze*, *onze*, en zò behoorde men naar hun mening te spellen. In 't *gevoel* van deze mannen is iets veranderd, ze kijken anders; wat voor de vroegeren grote feiten waren, is voor hun schim geworden en heel andere feiten zien *zij*. Dat zij andere mannen zijn als hun leermeesters is hun schuld niet, ook dit is natuurwerking en wetmatig. Op welke wijze de natuur nu werkt zult u ook inzien. Zij ging op nieuw weer uit van de Klank, en de etymologie, de ouwe woorden die in de Spelling noch als schimmen voortbestonden, de etymologie werd uit de Spelling uitgewerkt, niet alles want andere machten in ons houden altijd tegen, het is 'n proces dat lange tijd aan kan houden. Van veel woorden vielen de maskers af, de maskers van de vóórouders die ze droegen. Het woord in ons, het woord van deze tijd drong om erkend te worden, en het wèrd erkend. *Dus zal de Spelling-verandering in 'n tijd waarin men sterk de Klank voelt, van zelf Spelling-Vereenvòùdiging zijn.* En omgekeerd zal het in Spelling-*Vereenvoudiging* altijd aankomen op *het uitbannen van Etymologie.*

Van Kollewijn, Buitenrust Hettema, Gerard Keller e. a. ging straks het initiatief uit tot het doen erkennen van 'n Nieuwe Spelling; en met schrijvers als Marcellus Emants en Brandt van Doorne, Pol de Mont, Johan Been, Boele van Hensbroek, Smit Kleine, Johan de Meester, Swart Abrahamsz., met tal van Doctoren, ook in de Klassieke Talen, met tal van erkende taalkundigen, en van onze beste schoolmannen in Lager, Middelbaar en Hooger, zijn allerlei soort van mensen, uit allerlei beroepskringen, daaronder akademies gevormden van alle faculteiten, en Hoogleraren als van Rees en Bellaar Spruit een Vereniging gaan vormen, [1]) terwijl de eigenlike Spelling-voorstellen door vier van de genoemde Hoogleraren in Taal mee ondertekend waren. Heel wat is er sinds in Nieuwe Spelling verschenen, aan onze Akademies is men met Proefschriften in Nieuwe Spelling gepromoveerd. Is nu in deze Spelling alles foneties? Neen. Laat ik u dadelik ge-

[1]) Doctoren van allerlei soort zijn er een 70 lid.

ruststellen. *Ik word*, *ik houd*, *hij houdt*, heeft z'n *d* en *dt* behouden; *verbaasd*, *geplooid* etc., *hoed*, *goed* en al zulke woorden staan ook nu noch met *d*. De eene helft van de woorden die de tweeklank *ei* hebben, blijven we schrijven, etymologies, met de lange *ij*. Ik hoop, Mijne Hoorders, dat U hierin erkennen zult de *gematigdheid* waarmee de Spelling-vereenvoudigers zijn te werk gegaan. Want niet uit liefde voor het etymologiese als De Vries en Te Winkel, hebben ze dit alles in de traditie gelaten; waren *zij* naar hùn hart te werk gegaan, *ik wort* zou 'n *t*, *hoed* zou 'n *t* vertonen, — maar ze begrepen dat ze niet àlles konden verlangen, dat het Gebruik in de natuur gegronde rechten bezit. Het voornaamste van wat ze hebben voorgesteld is dit: wij schrijven niet meer met twee *o*'s en twee *e*'s wat er staan kan met één zonder onduidelikheid te veroorzaken. Wij schrijven niet meer die *ch* in woorden als *vals*, *wensen*, *wassen*, *hollandse* die sinds eeuwen en eeuwen verdwenen is. Wij leren onze kinderen niet meer: *eene vrouw, mijne moeder*, *mijnen vader* en b. v. *den* (N. B.) *armen onderstand te verleenen is Christenplicht.* En eindelik lezen we in de Voorstellen: „De kunstmatige (en daarom op zich zelf al te veroordelen) poging om, met verkrachting van het eigenaardige karakter van onze tegenwoordige taal, in 't geschreven woord de oude onderscheiding te handhaven van *de vrouw* in de vierde naamval en *den man*, *de zuster* en *den broeder*, *de tafel* en *den stoel*, — deze poging veroorzaakt zowel letterkundigen als leken zoveel onnodige en overbodige last en doet bij 't Onderwijs zoveel tijd verspillen," dat we wel zullen doen, wanneer we ons aanwennen die *n* te besparen. 't Zelfde geldt dan natuurlik voor de *n* van 't bijvoeglik naamwoord. Zoals dus b. v. ik van avond tot U spreek, zo als U allen doet in uw beschaafdste, uw meest verzorgde natuurlike spreken, zo schrijven we dan.

Die proberen gaat, Mijne Hoorders, zoals hier is voorgesteld, zal het 'n korte tijd, 'n weinig vreemd zijn, lastig voor z'n hand, oneigen aan z'n oog. Dit is de gewoonte, het natuurlike konservatieve in onze natuur. Waarom is het nu, dat ik u allen wel in overweging zou willen geven: *probeer het eens.* Niet alle leden van de Vereniging hebben zich aangesloten om dat ze het woord van heden liever hadden dan het woord van eeuwen geleden, — al zal die liefde bij hun allen komen. Een grote massa is toegetreden en onder hen vele van onze beste mannen, omdat ze de Vereenvoudiging van de Spelling een algemeen Volksbelang achtten. *Niet* een belang voor de kringen van de meest Beschaafden in de eerste plaats. Het is waar dat zelfs gèèn tààlkundige onze Spelling geheel kent; het is wèl aan te nemen dat de meesten van ons, hoe beschaafd en ontwikkeld ook, voor onze komplete schooldicteetjes gezet, meer fouten zouden maken dan zij zelve zich zouden willen permitteren; — maar och, u schrijft niet zòveel dat uw gebrekkige kennis u hinderlik wordt; en èvenmin hindert

het u in uw boeken- en krantenlezen als u b. v. *hoonen* dan met twee *o*'s en dan met één *o* onder de ogen voorbijstrijkt, *dwepen* dan met één dan met twee *e*'s, *dominee* dan met twee *e*'s dan met 'n *e* accent aigu (*é*), *critiek* dan met *c* dan met *k*; dit alles gebeurt u 's morgens en 's avonds, maar het hindert u niet, u merkt het niet. Kennen doen we de Spelling mogelik geen van allen, u niet en ik niet; wij onderwijzers leren het wel zowat doordat we 't dagelijks de jòngens leren, als we enige jaren gehakt hebben met ons bijltje, maar kennen in de puntjes doen ook wij de Spelling *niet*; zelfs niet de mannen van 't eigenlike vak, — 't mocht zijn 'n heel enkele speciale Spelling-specialiteit die in z'n leven niets beters vinden kon om te doen dan zich met letters te amuseeren, — àls er zo iemand is; en er zou 'n lang register, een eindeloos register zijn op te maken van allerlei zonden tegen onze etymologiese taal-codex, bijeenverzameld uit de geschriften van al onze eerste schrijvers, letterkundigen, taalkundigen, doctoren, professoren, ook in „Nederlandse taal"; hoe zal het dan nu zijn bij de leken? — maar zij merken zo niet hoe 't met hun staat, zoveel hebben we, *door al ons lezen*, wel in de macht van onze Spelling, dat onze *onwetendheid* ons zelf en ons anderen verborgen blijft. Maar hoe zal 't nu zijn, overal waar minder gelezen wordt, in ruime kringen van de middenstand, in de kleine burgerstand? En àllertreurigst is het gesteld bij 't eigenlike volk. Daarom was het mij aangenaam voor de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen hier over de Spellingkwestie te mogen lezen. Want staat niet dit in uw eerste artikel te lezen:

„Wij trachten mee te werken tot verbetering van den verstandelijken, zedelijken en maatschappelijken toestand des volks, bepaaldelijk door invloed te oefenen op de opvoeding en het onderwijs, de veredeling van volksbegrippen en de verheffing zoowel van het arbeidsvermogen als van den levensstandaard der werklieden." Hier staat bepaald „werklieden"; maar de Maatschappij zal dit zeker wel heel ruim willen hebben opgevat.

Is het dan zo erg als men niet weet welke letters men zetten moet? Ik beeld mij niet in, Toehoorders, dat letters brood zijn, maar niet te weten welke letters men zetten moet, zijn wij gewoon 'n teken van onbeschaafdheid te achten, daar kleeft voor 't gevoel van XIXde-eeuwse beschaafden iets *smadeliks* aan, iets hèèl smadeliks omdat het geschrevene zich voordoet als 'n onmiddellike uiting van de geest. En om 'n moeielike Spelling te lèren, daarvoor is nodig *veel* onderwijs, en later *veel* lektuur en *tijd* en *lust* tot lektuur. 'n Zeer kleine minderheid heeft maar het voorrecht van veel onderwijs, en later lektuur met tijd en lust. Wij moeten dus niet tot die minderen in stand zeggen: Beschaaf U, maar wij moeten hun tegemoet komen. Ik weet wel: aangenomen dat de meeste mensen onder gegeven omstandigheden

goede schepsel kunnen zijn, is algemene, wèzenlike beschaving, die van binnen zit, 'n ekonomiese kwestie d. w. z. 'n zaak van materiële welvaart maar daarom behoeft de minder beschaafde en de onbeschaafde toch niet smadeliker te zijn dan hij is. Hieraan Mijne Hoorders, kunnen wij iets doen. Wij kunnen vàn onze beschaving zoveel mogelik binnen het bereik van die minderen brengen, ik denk aan 't openstellen van Museums en zo, waar mensen die geen fatsoenlike kleren hebben of op wie altijd 'n zware last van arbeid en financiële zorg en kommer drukt, anders weinig aan hebben; maar voor alles, indien wij wilden zouden we kunnen *ophouden* met de Beschaving in z'n uiterlikheden zover mogelik te brengen *buiten* hun bereik. En dit laatste doen wij, met ons de weelde te veroorloven van 'n Spelling zò moeielik, dat ze voor de meerderheid van de naatsie niet te leren is. De ouderwetse beschaafden, de noch bij duizendtallen te tellen vertegenwoordigers van de ouwe Renaissance-beschaving met z'n klassiek taalbegrip en z'n klassiek etymologies Spellingbegrip verlàngen 'n zodanige Spelling; aan Spelling behoort een reuke der geleerdheid te zijn, spelling mòet niet makkelik zijn, binnen ieders bereik. En zulk 'n spelling vinden ze evenwel toch nasjonaal, — omdat ze de grote hoop gelijk ze 't noemen, in werkelikheid niet tot de naatsie rekenen. Daarom zei een Franse Professor: indien ik mijn spelling foneties laat worden, wat onderscheidt mij dan noch van mijn keukenmeid? Ik weet wel, Z.H.Gel. overdreef hier, maar er openbaart zich 'n geest in dit zeggen. Maar *wij* hebben ook ons „indien": indien wij onze Spelling vereenvoudigen, zal er minder smaad op de mindere man en het volk kleven. Want het is smadelik voor uw gevoel z'n taal niet te kunnen schrijven. Indien *U*, Mijne Hoorders, uw spelling vereenvoudigt, zal er in 'n zeer hoog opzicht, altans niet meer afstand tussen u en de grote meerderheid zijn dan er behoeft te zijn; want ziet dit wèl in: wanneer de Beschaafden hun Spelling wijzigen, dan *is* de gewijzigde Spelling daarmee de Beschààfde Spelling gewòrden. Het is niet zo dat de Beschaafden zich daarmee aan 'n onbeschaafd spèllen zouden schuldig maken, maar 'n zes of zeven maal groter aantal mensen zal voortaan spellen *als U*, d. i. *zij* zullen beschààfd spellen, wij zullen onze beschaving binnen hun bereik hebben gebracht.

Er is meer Toehoorders, er is iets noch groters en ook dàt 'n zaak van beschaving. Het is niet enkel dat de Spelling onleerbaar is, maar de Spelling, op de Lagere School, laat geen plaats voor het werkelik Taal-onderwijs, laat geen tijd over om het jonge Nederland te oefenen in het uiten van z'n gedachte. Ik kom hier binnen de kring van 'n veel omvattende kwestie: Moet ons tot in het binnenste merg verklassiekte Taalonderwijs d. i. ons Taalonderwijs dat geheel en al en principieel, sinds eeuwen, buiten het Leven d. i. buiten de levenskring van het Individu staat, — moet dit niet op 'n andere voet worden

gebracht? Ook deze zaak is wel binnen de bevatting van 'n beschaafd publiek te brengen; maar nu kan dit niet. Hierom gaat het: dat 'n zo groot mogelik aantal mensen zal kunnen praten en spreken òòk bij biezondere gelegenheden, ook op vergaderingen, ook op het papier. Dit wordt nu niet geleerd, het is 'n bekend feit. Ja de samenstellers van de meest gebruikt wordende Lagere-School-taalboekjes zeggen het ronduit: het zeggen van z'n eigen gedachte (zij noemen dit het Vrije „Opstel") ligt buiten de Lagere School. Daar hebt u het. Maar die mensen zijn er zelf mee schuld aan. Handen vol werk heeft de Lagere Onderwijzer om z'n kinderen de etymologiese, de nu dode maar als schim noch voortbestaande „taalvormen" te leren. En hij mòèt, z'n Schoolopzieners dwingen hem, zij dwingen hem in naam van de Beschaving, de oude meer en meer verouderende Beschaving. Indien nu de Spelling veranderde, dan zou het nieuwe Taalonderwijs daarmèè noch niet gegeven zijn, maar er zou plaats, er zou tijd zijn. En het nieuwe Taalonderwijs ontwikkelt zich al, zoals de nieuwe Aardrijkskunde en de nieuwe Geschiedenis, in heel 'n nieuw Onderwijs. Het is alsnoch onmachtig. Onmachtig òòk op Hogere Burgerschool en Gymnasium. Want het kind dat van z'n zesde jaar tot z'n twaalfde onderwijs in letters kreeg, al maar in letters, dat is niet dan bij uitzondering weer op de goeie weg te krijgen, het is bedorven voor goed. Zie Mijne Hoorders, hier wordt het belang van die meerderheid die maar weinig onderwijs genieten kan, weer het eigen belang van ons allen. Hogere Burgerschool en Gymnasium bouwen op de Lagere. In Onderwijs kan zich het eene niet hervormen zonder het andere. Zullen nu de scholen, Hogere en Lagere, ophouden kweekplaatsen van taalbederf te zijn, dan moet *het Beschaafd Publiek* meer dan het tot nu toe deed, de Spellingbeweging bevorderen [1]) Het Beschaafd Publiek! Het spijt mij dat ik zeggen moet: ook de leraren van onze hogere inrichtingen, niet de Professoren in de hedendaagse Taalwetenschap, die interesseren zich, laten er zich mee in, betuigen adhesie, sluiten zich aan, steunen, de meeste van hun; maar 't is er net mee als in, b.v. in theologie; de eigenlike dogmatisten zijn de mannen van 't vak, de deskundigen van 't Ouwe stelsel, de specialiteiten in ééne bepaalde opvatting die niets meer zien daarbuiten. De mannen van 't vak dat zijn altijd gedurende zekeren tijd de grote sta-in-de-wegs; ze kennen hun lesje zo goed. En daarom wordt de wereld, telkens als 't er op aankomt, ook niet door de deskundigen geregeerd, maar door het instinkt van de ondeskundige massa die z'n ogen gebruikt om te zien, z'n oren om te horen en die gehoor geeft aan het fijne raadgeven van het fijn waarnemende hart. Daarom in de taal- en spellingkwestie als in de politiek en de godsdienst: wees wakker, *voel*, *zie*, *aanschouw*,

[1]) D. w. z. dan moet *ook dit* gebeuren; niet, dat we er dan zijn.

en *durf*, en doe het zonder de altijd trage, bevooroordeelde officiële deskundigheid. Zò hebben gedaan in groot getal de mannen van het Lager Onderwijs. Aan hun geen verwijt! Van 't Openbaar en het Bijzonder zijn ze bij massa lid van de Vereeniging. Van 't begin af, ook toen de Geletterden noch zwegen, hebben ze de innigste belangstelling getoond en ze hebben gehandeld. Ze hebben getoond schoolmannen te zijn. Het zal u misschien niet onbekend zijn gebleven, hoe sinds verscheiden jaren 'n krachtige hervormingsgeest door heel het Lager Onderwijs gaat, hoe de iedee van 'n Nieuwe School daar in alle richtingen werkt. Tekent het niet, dat de meeste van die mannen die daar de zware arbeid verrichten om die fundamenten te leggen zonder welke ook 'n duurzaam nieuw Middelbaar en Hoger Onderwijs niet zal kunnen verrijzen, — ook ijverig zijn voor de Nieuwe Spelling? Het is goed om te *weten*, dat wanneer dat Eerste van alle Instituten, het Lager Onderwijs, zich zal hervormd hebben, dat daar in 'n nieuw Taalonderwijs ook 'n nieuwe Spelling geleerd zal worden, niet langer 'n Spelling voor, zoals men 't in 't begin van deze eeuw genoemd zou hebben, voor „Beschaafde Lieden van den Deftigen Stand". Maar het zal er te eer toe komen, naar mate dat Beschaafde Publiek het inniger als 'n verplichting gaat gevoelen om de wereld méé vooruit te helpen, en fijner gaat beseffen dat het daartoe krachtdadig moet willen werken in de richting van het meest algemeene welzijn. Is, onder de dingen die 't meest voor de hand liggen om er zich voor te interesseren, niet die veel geminachte en in alles misdeelde Lagere School? Letters zijn geen brood; maar ieder die er toe meewerkt dat de Nieuwe Spelling met meer spoed algemeen wordt en binnen niet te lange tijd in de School geduld zal kunnen, of ook bij verzet van konservatief schooltoezicht, door hen geduld zal mòèten worden, die zal iets beters gedaan hebben dan filanthropie, hij zal voor 'n betere Toekomst het zijne hebben verricht.

Gouda, J. H. v. d. Bosch.

(*Wordt vervolgd.*)

Hoe een Taal bestaat.

(*„Het" Nederlands.*)

The vocabulary of a widely-diffused and highly-cultivated living language is not a fixed quantity circumscribed by definite limits. That vast aggregate of words and phrases which constitutes the Vocabulary of Enghish-speaking men presents, to the mind that endeavours to grasp it as a definite whole, the aspect of one of those nebulous masses

familiar to the astronomer, in which a clear and unmistakable nucleus shades off on all sides, through zones of decreasing brightness, to a dim marginal film that seems to end nowhere, but to lose itself imperceptibly in the surrounding darkness. In its constitution it may be compared to one of those natural groups of the zoologist or botanist, wherein typical character is forming the characteristic nucleus of the order, are linked on every side to other species, in which the typical character is less and less distinctly apparent, till it fades away in an outer fringe of aberrant forms, which merge imperceptibly in various surrounding orders, and whose own position is ambiguous and uncertain. For the convenience of classification, the naturalist may draw the line, which bounds a class or order, outside or inside of a particular form; but Nature has drawn it nowhere. So the Enghish Vocabulary contains a nucleus or central mass of many thousand words whose „Anglicity" is unquestioned; some of them only literary, some of them only colloquial, the great majority at once literary and colloquial, — they are the *Common Words* of the language. But they are linked on every side with other words which are less and less entitled to this appellation, and which pertain ever more and more distinctly to the domain of local dialect, of the slang and cant of „sets" and classes, of the peculiar technicalities of trades and processes, of the scientific terminology common to all civilized nations, of the actual languages of other lands and ploples. And there is absolutely no defining line in any direction: the circle of the English language has a well-defined centre but no discernible circumference. [1]) That centre is occupied by the „common" words, in which literary and colloquial usage meet. „Scientific" and „foreign" words enter the common language mainly through literature, „slang" words ascend through colloquial use; the „technical" terms of crafts and processes, and the „dialect" words blend with the common language both in speech and literature. Slang also touches on one side the technical terminology of trades and occupations, as in „nautical slang", „Public school slang", the „slang of the Stock Exchange", and on another passes into true dialect. Dialects similarly pass into foreign languages. Scientific terminology passes on one side into purely foreign words, on another it blends with the technical vocabulary of art and manufactures. It is not possible to fix the point at which the „English Language" stops, along any of these diverging lines.

A New English Dictionary on Historical Principles, edited by James A. H. Murray; *General Explanations*, VII.

---

[1]) Zie het diagram waarmee Murray dit taalbestand illustreert, overgenomen Taal en Letteren 1899, bladzij 207.

Et staat bij me vast, dat 'n jongen veel helderder voorstelling van de oudheid krijgt door er veel *over* te lezen of liever nog te hooren spreken, dan door grieksch of latijn te lezen; et zou, als men inzicht in de klassieke gedachtenwereld wenscht bij te brengen, veel beter zijn de lektuur tot bijzaak en de bespreking tot hoofdzaak te maken dan omgekeerd.

Et schrappen zelfs van latijn en grieksch als onderwijsvakken zou ik 'n bizonder verstandige maatregel vinden; nog niemand heeft et me ook maar waarschijnlijk gemaakt, dat de studie van die talen *als paedagogikum*, [1]) als excitans van schoonheidszin, weetgierigheid, plezier in begrijpen en nauwkeurigheid, als middel derhalve tot vorming van wetenschappelijke mannen, die bovendien ook smaak en kunstgevoel hebben, niet met voordeel zou kunnen vervangen worden door grondiger studie van nieuwe talen en òf zooveel wiskunde, dat niet te moeilijke astronomische en physische berekeningen begrijpelijk worden, òf enkele hoofdstukken uit de biologie. Wilde men dan et inzicht in ethnopsychologische „denk" beperktheid (begrensdheid van de voorraad begrippen en van de samengroeiingswijze daarvan tot gekompliceerde gedachten) nog levendiger maken dan et door nauwkeurige lexikografische behandeling van nieuwe talen en syntaktisch trouwe reproduktie van et gelezene wordt, dan zou men in de *hoogere* klassen enkele punten uit de psychologie kunnen behandelen, desnoods toegelicht door voorbeelden van oud-indische, grieksche of latijnsche voorstellingsaaneenschakeling, en zoodoende zeker even veel bereiken. Vooral wie, zooals de heer Gunning, meent dat antieke begrippen 'n jongen van veertien jaar toch niet bij te brengen zijn, zou, wat oefening in begripssplitsing betreft, de vervanging van latijn en grieksch door nieuwe talen niet betreuren. En waarom et vertalen van Livius geprezen als zoo bizonder verstandscherpend, en logika en kennistheorie genegeerd? Door et verdwijnen van de klassieke schrijvers zou men tijd winnen voor de behandeling van enkele hoofdstukken uit die allergewichtigste vakken; et is volstrekt niet noodig alle kwesties die zich daarbij voordoen, te bespreken, om de jongens belangstelling te doen krijgen in die vragen,

---

[1]) [Indien het een *beter* paedagogicum was, dan de nieuwere talen, dan moest die taal andere grondeigenschappen hebben dan de nieuwere; dit is natuurlik onmogelik.

De Vergelijkende Taalwetenschap heeft al lang uitgemaakt dat 't Latijn niet méer is dan een van de vele indogermaanse dialekten.

Integendeel, juist de studie van de nieuwe talen is ook hierom wenseliker dan die van de oude, daar deze beoefend wordt naar dezelfde methode als de natuurwetenschap: ik herhaal 't, zo komt in de propaedense éénheid.

Zie al vroeger hierover Taal en Letteren VIII, 516/7, 519. B. H.]

waarvan ten slotte toch onze heele wereldbeschouwing afhangt. Ook zonder zich te verdiepen in voor jongens onbegrijpelijke hypothezen, kan men door de methodische behandeling van wat wel binnen hun bereik ligt, hun deze dubbele dienst bewijzen: ten eerste, hen attent maken op et *bestaan* van 'n probleem, dat onze wereldopvatting voor 'n groot deel beheerscht (waardoor hun vermogen tot verwondering, hun begeerte naar begrijpen, hun inzicht in de noodzakelijkheid van de pijnlijkste nauwkeurigheid allicht meer zal groeien, dan door et zoeken, waar dat adjektief bij hoort); ten tweede, hen innig doen begrijpen, diep laten voelen wat *wetenschappelijke methode* is, nu is et alleen de wis- en natuurkunde, die hun eenig idee van methode geven kan. En vindt men de laatst genoemde onderwerpen te moeilijk, dan hebben we nog altijd keus genoeg.

Dat de keus zoo groot is, zal juist de oorzaak zijn van 'n nog vrij lange doodstrijd van de klassieke opleiding. Men kan zegevierend vragen: waardoor zullen we de oude talen vervangen? omdat men zeker weet, dat er zooveel antwoorden zullen inkomen, dat et heel moeilijk zal zijn et eens te worden. We lijken allemaal op de schermmeester en de muziekonderwijzer uit Le bourgeois gentilhomme, die ieder z'n eigen vak aanprijzen als et gewichtigste; en dat waarborgt de dooie talen 'n lange, rustige levensavond.

Dr. J. A. DÈR MOUW, Dr. J. M. Hoogvliet's
Opvatting van Taalstudie en methode van Taalonderwijs.

Ng EN nk.

In de tweede jaargang van dit tijdschrift (1892, blz. 96) vestigde Dr. R. C. Boer er de aandacht op, dat *nk* niet is een verscherping van *ng*. Het is, dunkt me, niet overbodig, hier nòg eens op te wijzen.

Bij Terwey (*Nederl. Spraakk.*, 9e druk, blz. 178) leest men: „Van de tusschenletters verscherpt men ..... de *ng* voor *je* ..... *rottinkje*, *koninkje* enz." Bij den Hertog (*De Nederl. Taal* II, 1898, blz. 204): „De *ng* is één medeklinker gelijk ook *nk* in *dank*, *denken*" enz. Den Hertog vindt het dan ook niet overbodig er de aandacht op te vestigen dat „de medeklinker *nk*" in woorden als *denken* niet verdubbeld wordt (t. a. p. 224).

Bij langzame uitspraak kan ieder er zich gemakkelik van overtuigen, dat de *nk* niet is een verscherping van *ng* (de *ng* kàn niet verscherpt worden, evenmin als *l*, *m*, *n*, *r*), maar *ng* + *k*. *Danken* wordt uitgesproken *dang-ken*; *vinken: vingken*; *bonk: bongk*.

De *ng* is wèl één medeklinker, maar de *nk* niet. Bij *rottinkje*, *koninkje* enz. heeft men te doen met inlassing van *k* (*rotting-k-je*), evenals men bij *bloempje* en *laantje* inlassing heeft van *p* en *t*.

K.

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

De Nieuwe Bibliotheek voor de Jeugd, onder redactie van J. Stamperius:
De Zoon van den dorpssmid, door CH. KRIENEN, met illustratiën van W. K. de Bruin. 8°. 99 blz. — Heusden, L. J. Veerman.

Ik heb het in handen gegeven van enige jonges en meisjes van 12 à 14 jaar.

Ze leenden 't uit — „omdat", zo zeien ze, „het mooi was. Er staat zo van alles in, dat aardig is. En 't zal wel een waar verhaal wezen, ook!"

Dit ter karakterizering!

De vertel-trant is goed.

't Briefje vooral van 't meisje is goed geschreven.

Goed is ook 't afscheid.

De taal kon eenvoudiger: „blikken die elkaar ontmoetten" en zulke oudsigheden konden er wel uit.

't Past in de serie, die nastreeft:

„Een kinderverhaal moet boeiend zijn."

„Het kinderboek moet voedsel bieden voor hoofd en hart. Een schat van nuttige kennis kan er door worden aangebracht."

„Het kind moet nooit in verzoeking gebracht worden, het kwaad toe te juichen, omdat het in behaaglike vorm is voorgesteld."

„Eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen worde in acht genomen."

B. H.

Die Spiegel der sonden, Uittegeven door Prof. J. VERDAM, 1e stuk.

De inhoud van het hs. is een leerdicht over de zeven hoofdzonden, doch de stof is geheel anders bewerkt dan in den gelijknamigen „Spiegel der Sonden" van Jan de Weert.

De dichter gaat achtereenvolgens de verschillende hoofdzonden na in haren aard en werking, en in de verschillende gedaanten, waaronder zij zich voordoen; hij beschrijft het kwaad dat er uit voortspruit, en de schadelijke gevolgen welke de zonde heeft voor den bedrijver en zijne medemenschen, en geeft de middelen aan waarmede men haar kan bestrijden. Daarbij beweegt hij zich bij voorkeur op geestelijk gebied, zijne bewijsgronden en geneesmiddelen puttende voornamelijk uit den bijbel en de kerkvaders, nu en dan ook uit ongewijde schrijvers, en van tijd tot tijd zijne uitspraken of die van anderen toelichtende met exempelen of toepasselijke verhalen. Doch dat de behandeling van dit onderwerp ook aanleiding moet geven tot zedeschildering, en dat men nu en dan kijkjes moet krijgen in de beschavingstoestanden van des dichters tijd, de 14de eeuw, spreekt vanzelf.

Uit de *Prospectus*.

Litterarhistorische Forschungen. —
Robinson und Robinsonaden. Bibliographie, Geschichte, Kritik. Ein Beitrag zur vergleichenden Litteraturgeschichte, im besonderen zur Geschichte des Romans und zur Geschichte der Jugendlitteratur, von Dr. Hermann Ulrich. Teil I. Bibliographie. Ladenpreis 9.— M.; Subskriptionspr. 8.— M. — Weimar, Verlag von Emil Felber, 1898.

„Es war zunächst nur auf eine Bibliographie der Robinsonaden abgesehen. Aus der Lektüre sämtlicher in Betracht kommender Bücher, deren Inhalt in Auszügen festgehalten werden musste, erwuchs aber nun naturgemäss der Plan, diese Materialien zu verwerten für eine Geschichte des Robinsonmotivs, die freilich, wie mir immer klarer wurde, ihre eigentümlichen Schwierigkeiten hat. Eine solche wird nämlich ihren Schwerpunkt mehr nach der kulturgeschichtlichen als nach der litterarisch-ästhetischen Seite haben müssen und dann nicht unwichtige Beiträge zu einer Bildungsgeschichte speziell des deutschen Volkes, liefern. Dieser Teil der Arbeit wurde mir durch mein Thema aufgenötigt; ich für mein Teil hätte ihn gern einer berufeneren Kraft überlassen. Was ich jetzt einstweilen vorlege, ist nur die meines Erachtens unentbehrliche Vorarbeit: eine genaue Bibliographie der Ausgaben, der Uebersetzungen, der Bearbeitungen und der Nachahmungen von Defoe's Roman. Zu dieser Erweiterung meines bibliographischen Planes gelangte ich erst vor wenigen Jahren. Nachdem ich nämlich die Hauptmasse der Nachahmungen Defoe's, die Robinsonaden, bei einander hatte, erschien es mir als ein Unrecht gegen das Thema der Gesamtarbeit, nicht auch die Ausgaben, Uebersetzungen und Bearbeitungen zu verzeichnen. Aus einem Verzeichnis der Ausgaben, meinte ich, müsse sich ein Bild gewinnen lassen, ob Defoe's Robinson auch unter dem Wandel der Geschmacksrichtung in England in den verschiedenen Zeitaltern an Teilnahme verloren habe oder nicht, aus einem Verzeichnis der Uebersetzungen, abgesehen von der Verbreitung des Buches, die mehr oder weniger grosse Empfänglichkeit eines Volkes für neue Ideen zu ersehen sein, aus einem Verzeichnis der Bearbeitungen unter anderem — da jeder gewissenhaften Bearbeitung eine mehr oder weniger scharfe kritische Lektüre des Originals vorangegangen sein muss — der Standpunkt, den die Bearbeiter, bezüglich die verschiedenen Völker zu dem Original eingenommen haben. Alle diese Aufgaben, die freilich wohl kaum ein Einzelner zu lösen unternehmen wird, sollten in meiner Bibliographie eine sichere Grundlage vorfinden. Ferner sollte sie sich hilfreich erweisen für eine Geschichte der Jugendlitteratur, welch letztere ohne den sich als ewig jung erweisenden Robinson gar nicht zu denken ist. Die Berücksichtigung der Jugendlitteratur

wird nun freilich, wie ich fürchte, von den Fachgenossen, oder doch einem Teil derselben, als Ballast empfunden werden. Aber da ich meine Aufgabe wesentlich kulturgeschichtlich auffasse, da ich der Meinung bin, dass vielleicht einmal die Zeit erscheint, wo man die Jugendlitteratur zum Gradmesser der Kultur eines Volkes machen wird, so habe ich diesen Teil des Materials nicht weglassen dürfen.

Aufgenommen und als Robinsonaden von mir bezeichnet sind demnach alle mir bekannt gewordenen Werke, die das Hauptmotiv des Robinson, insularische Abgeschlossenheit von der menschlichen Gesellschaft, zum Mittelpunkt der Erzählung machen oder doch episodisch verwerten, mögen sie sich als Robinson oder Robinsonade bezeichnen oder nicht."

Aufgenomme sind:

Ausgaben, Übersetzungen, Bearbeitungen, Nachahmungen, Apokryphe Robinsonaden, Robinson auf der Bühne.

NIEUWE boeken:

W. Meerwaldt en J. G. Nijk, *In woord en beeld.* Leesboek voor de lagere school. Amsterdam, A. Akkeringa. 8°. 1e stukje. B. (66 en 2 blz., m. afb.). f 0.25.

Een bonte rij. Leesboek voor de laagste klassen van middelbare scholen, verzameld door Ida Heijermans. Utrecht, H. Honig. 8°. Dl. II, (VII, 307 blz.). f 1.50.

Nieuwe bibliotheek voor zondagschool en huisgezin. Red.: H. W. S[piering] en mevr. Wildeboer. Haarlem, De Erven Loosjes. 16°.

Christine Doorman, *Klokjes-luiden.* Verhalen voor jongens en meisjes. Utrecht, W. de Haan. Gr. 16°. (141 en 3 blz., m. 4 pltn.). f 1.50; geb. f 1.90.

Warendorf's Novellen-bibliotheek. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 124. F. de Sinclair, *Een vleugelslag van 't geluk.* (48 blz.).

No. 125. Marie Corelli, *Drie wijze mannen van Gotham.* Naar het engelsch. (48 blz.).

Amerik. Detective-romans. Utrecht, A. W. Bruna & Zn. 8°. Per nr. f 0.30.

No. 10. Ernst von Waldow, *De Dubbelganger.* (178 blz.).

Boon's geïllustreerde Roman-bibliotheek. Amsterdam, N. J. Boon. Kl. 8°. Per dltje f 0.30; geb. f 0.60.

Hugh Convay, *Levend of dood.* Naar h. engelsch d. Carlota. (197 blz.).

Boon's geïllustreerde novellen-bibliotheek. Amsterdam, N. J. Boon. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 97. George Ohnet, *Marguerite.* Naar het fransch. (46 blz.)

Kwartjes bibliotheek. Amsterdam, Cohen Zonen. 8°. Per dl. f 0.25; geb. f 0.50. II. E. P. Oppenheim, *Gewroken.* (174 blz.).

Bibliotheek van „De Jonge Gids", onder redactie van Herm. Heijermans Jr. Amsterdam, D. Buys Dz. Gr. 8°.

VII. L. H. A. DRABBE, *Het dappere Hollandsche leger.* Met een bijschrift van Herm. Heijermans Jr. (VII, 54 blz.). f 0.50.

MARA BODI, *Ralph Banner.* Oorspronkelijke roman. Amsterdam, N. J. Boon. Gr. 16°. 2 dln. (III, 206; III, 265 blz.). f 4.80; geb. f 5.25.

M. BUYS, *In het hart der Preanger.* Leiden, S. C. van Doesburgh. 8°. (VII, 214 blz.). f 2.40; geb. f 2.90.

C. VAN NIEVELT, *Fragmenten. Winter- en zomerbeelden.* 2e druk. Leiden, S. C. van Doesburgh. 8°. (VII, 226 blz.). f 2.40; geb. f 2.90.

MAURITS WAGENVOORT, *De droomers.* Amsterdam, H. J. W. Becht. Gr. 16°. 2 dln. (IX, 244; III, 214 blz.). f 5.50; geb. f 6.50.

LOUISE STRATENUS, *De liefde van een boer.* Roman uit Transvaal. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. Gr. 8°. 2 dln. (III, 218; III, 218 blz.). f 5.—; geb. f 5.50.

A. S. H. BOOMS, *Tempo-doeloe.* (Uit het verleden.) Amersfoort, Valkhoff & Co. 8°. (246 blz.). f 2.50; geb. f 2.90.

HENRI BOREL, *Het zusje.* Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. Gr. 16°. (192 blz.). f 2.50; geb. f 3.—.

THÉRÈSE HOVEN, *Nonnie Hubrechts.* Indische roman. Amersfoort, Valkhoff & Co. 8°. (287 blz.). f 3.—; geb. f 3.50.

A. W. SCHELTEMA—TIDEMAN, *Uit het vrouwenleven.* Amersfoort, Valkhoff & Co. 8°. (207 blz.). f 1.90; geb. f 2.40.

MAYNE REID, *De landverhuizers uit Transvaal.* Roman. Utrecht, A. W. Bruna & Zn. 8°. (III, 148 blz.)

ERNST SCHRILL [S. Keller], *Dokter Voorwaarts' strijd en overwinning.* Een verhaal uit Zuid-Rusland. Naar het duitsch door H. J. Hana. Geïll. d. Wilm Steelink. Dl. I. Nijkerk, G. F. Callenbach. 8°. (VIII, 383 blz., m. 4 pltn.). f 1.80; geb. f 2.20.

W. HEIMBURG, *Op de waterhoeve.* Vertaling van Hermina. Arnhem, P. Gouda Quint. 8°. (303 blz.). f 2.90; geb. f 3.50.

A. CONAN DOYLE, *Het treurspel van de „Korosko."* Naar het engelsch. 2e druk. Amersfoort, G. J. Slothouwer. 8°. (235 blz.). f 1.90; geb. f 2.40.

TOR HEDBERG, *Judas.* Eene passiegeschiedenis. Uit het zweedsch door Margaretha A. S. Meijboom. 3e druk. Leiden, A. H. Adriani. Gr. 8°. (VI, 198 blz.). Geb. f 1.90.

AGNES HOFFMAN, *Op den Lindenhof.* Vertaald door mevr. J. van der Hoeven. Geïll. d. J. de Waardt. Amsterdam, C. L. G. Veldt. Gr. 8°. (220 blz., m. 4 pltn.). f 1.90; geb. f 2.50.

FR. LION CACHET, *De worstelstrijd der Transvalers aan het volk van Nederland verhaald.* 3e druk. Amsterdam, Boekhandel vrhn. Höveker & Wormser. Gr. 8°. (VIII, 660 blz., m. 1 portr., 5 pltn. en 1 krt.). Geb. f 4.60.

A. Reyding, *De operette-koningin.* Blijspel in 4 bedrijven (7 tafereelen). [8 h., 5 d.]. Amsterdam, Cohen Zonen. (IV, 100 blz.). f 0.60; geb. f 0.90.

C. Kleingeld, *Zuiver schrijven.* Taaloefeningen voor het 3de, het 4de en het 5de leerjaar. Amsterdam, A. Akkeringa. 8°. (6 stukjes).

Th. Kuyper, *Nederlandsche taaloefeningen.* Groningen, P. Noordhoff. 16°. Per dltje f 0.30. I: *Regels, feiten en opgaven.* 2e, omgew. dr. (IV, 68 blz.). II: *Oefeningen,* 2e, omgew. dr. (III, 108 blz.).

J. Koopmans, *Leesoefeningen voor het vijfde schooljaar.* A. Dordrecht, J. P. Revers. 8°. (96 blz.). f 0.30.

C. H. den Hertog, *Voortgezet taalonderwijs.* Leiddraad voor de eerste drie leerjaren van het voortgezet onderwijs. II. Oefeningen in het waarnemen en toepassen van het taalgebruik. 2e bundel. Amsterdam, W. Versluys. Gr. 8°. (144 blz.). f 0.90.

J. H. Colenbrander, *Uit dichters der 19e eeuw.* Taalopgaven met behandeling ten dienste van hen, die voor de hoofdacte of voor vergelijkende examens studeeren. Zinsontledingen, woordverklaringen en paraphrasen. Purmerend, J. Muusses. Gr. 8°. (VII, 164 blz.). f 1.50.

J. Vercoullie, *Schets eener historische grammatica der Nederlandsche taal. Phonologie en flexie.* 2e, herziene uitgave. Gent, J. Vuylsteke. 8°. f 1.25.

Cornelis Everaert, *Spelen.* Vanwege de Maatschappij der Nederl. letterkunde te Leiden met inleiding en aanteekeningen uitgegeven door dr. J. W. Muller en dr. L. Scharpé. Afl. 2. Leiden, Boekhandel en drukkerij vrh. E. J. Brill. Gr. 8°. (Blz. 265—556.) f 3.60.

Henri Borel, *Opstellen.* Amsterdam, L. J. Veen. Gr. 16°. (VII, 178 blz.). f 2.25; geb. f 2.90.

Dr. F. A. Stoett, *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden,* naar hun oorsprong en beteekenis verklaard. 2e, 3e en 4e Afl. — Zutphen, W. J. Thieme & Cie.

H. Douma, *Geschiedenis van het lager onderwijs en de schoolopvoeding in Nederland, mede ten dienste van candidaten voor de hoofdacte.* Purmerend, J. Muusses. Gr. 8°. (VIII, 344 blz.). f 3.—.

H. Douma, *Handboek voor de methodiek der leervakken, ten dienste van hen, die studeeren voor de hoofdacte en voor vergelijkende examens.* 5e dr. Purmerend, J. Muusses. Gr. 8°. (XII, 480 blz.). f 3.90; geb. f 4.25.

Dr. J. H. Gunning Wz., *Bereikbare idealen. Gedachten over de eenheid der school.* — Leiden, Boekhandel en drukkerij vrh. E. J. Brill.

W. Wundt, *Völkerpsychologie.* Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte. I. Bd.: *Die Sprache.* 1. Thl. Leipzig, Wilhelm Engelmann. Gr. 8°. M. 14.—; geb. M. 17.—.

H. Hughes, *Die Mimik des Menschen auf Grund Voluntarischer Psychologie.* Frankfurt a. M., Joh. Alt. Gr. 8°., m. 119 Abb. M. 14.—.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, Juli 1900, o. a.: Stijn Streuvels, Zomerland. — Willem Kloos: Liefde. Van bloemen-kunst. Levensvreugde in den dood. Levens-mijmering. — Jeanne Reyneke van Stuwe, Zee-gezicht. — G. C. van 't Hoog, Herfst. — P. C. Boutens, Verzen.

Tweemaand. Tijdschr., 6e jrg., 4e afl., Juli 1900, o. a.: W. L. Penning Jr., Gedichten. — J. de Meester, Deemoed. — P. C. Boutens, Verzen. — G. van Hulzen, Nieuwmarkt. — Albert Verwey, Tijdzangen. — Henri Hartog, Rondom het inboeltje.

Woord en Beeld, Juni en Juli 1900, o. a.: Parvus, Inkeer (monoloog). — G. van Hulzen, Keesie. — *Dirk Haspels* vertelt zijn leven, naverteld door M. J. Brusse. — Ina Bakker, Schets. — Johan Gram, De Nelri van Cornelis Troost.

De Gids, Juli 1900, o. a.: Louis Couperus, Langs lijnen van geleidelijkheid. III. — Prof. G. Kalff, Constantyn Huygens. III. — P. C. Boutens, Sonnetten.

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 7, Juli 1900, o. a.: Herman Robbers, De bruidstijd van Annie de Boogh. — Evangeline: Pelgrimsreize. Bittere bron. Meinacht. Uw oogen zijn ....

Nederland, jrg. 1900, No. 6, o. a.: G. van Hulzen, Het damesorkestje. — Willem van Santen, Voor de liefste. — Ina Bakker, Najaar.

Boon's Geïll. Magazijn, No. 13, Juli 1900, o. a.: Thérèse Hoven, De reddende hand. — Guy Boothby, De vrouw van het noodlot. — Voordrachten enz.: Jonkvr. Sophie Wichers, Stijfkopje, blijspel in één bedrijf voor salon en liefhebberijtooneel.

Ons Tijdschrift (Afrikaans), afl. 11, Maart, o. a.: Dokter Santerne. — Jim de Vioolspeler. — Dirk Uys. — Voor onze kinderen.

Volkskunde, Tijdschr. v. Ned. Folklore, 12e jrg., afl. 10 en 11, o.a.: A. van Werveke, Het huwelijk (Oude Vlaamsche gebruiken: mislukte huwelijken; — scheiding.) — A. de Cock, Spreekwoorden en zegswijzen, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden. (De Meiboom.) — P. Gertenbach, Volksliedjes uit Zandvoort. — A. de Cock, Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk.

Tijdschrift voor Onderwijs en Handenarbeid, 4e jrg., No. 5, 1900, o. a.: I. H. Blum, Onze wenschen met betrekking tot de invoering van den slöjd op de lagere school. — W. Swart, Houtslöjd (*vervolg*).

Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und Deutsche Litteratur und für Pädagogik, 3. Jahrg. 1900, V. u. VI. Bandes, 1. Heft, u. a.: Dr. Ernst Schlee, Die Reformschule und der Unterricht in den Sprachen. — Prof. dr. Alexander Wernicke, Weltwirtschaft und Nationalerziehung.

MIDDELNEDERLANDSE ROMANS.

III.

DE FERGUUT. [1]

Aan het hof van Artur is Keije de Loki, de twister en de snoever. De ridders lachen hem uit, óf toornen; de Koning wijst hem terecht; en 't rechtsgevoel der volksdichters bestrafte z'n overmoed met z'n vernedering, door een eervolle en smetteloze held op hem af te sturen, die hem tot loon voor z'n ijdelheid uit het zadel stoot en met gebroken ledematen ter aarde werpt. Ook hij is 'n spiegel, de boze.

Weer heeft Keije gespot. Er is 'n jonkman aan 't hof gekomen: een vreemde eend in de bijt: meer dorper dan edele. Ieder kijkt op van z'n verouderde wapens, z'n verroeste halsberg, z'n boerse broek, en de twee koppen van verslagen rovers, die aan z'n zadel hangen. Maar z'n rusting is sterk, z'n zwaard scherp, z'n stoot zeker, z'n moed en z'n kracht zonder grenzen; en waar 't vooral op aankomt, 'n vurig verlangen om de Koning te dienen en onder z'n ridders opgenomen te worden, heeft hem van achter de paarden naar 't verwijderde hof gedreven. Z'n vader, 'n rijke hereboer, die van z'n jongens werkezels wou hebben, had z'n oudste willen slááén, toen hij z'n ploeg had omvergeschopt, en hij had hem gescholden. [2]) Maar de moeder, iemand van hoger afkomst, had het voor haar zoon opgenomen, en gezegd, dat er mischien noch wel wat groots voor hem was weggelegd; in haar geslacht waren immers ook goede ridders; bovendien zouden er na z'n vertrek noch twee broers voor 't akkerwerk overblijven. En de driftige vader had na het ernstige waardige woord van de moeder, toegegeven en verschoning gevraagd voor z'n voorbarige taal; daarna had hij uit de rommelkamer van 't slot het beste uitgezocht wat er

[1]) Ferguut. Nieuwe uitgave Verwijs-Verdam. Groningen 1882.
[2]) vs. 252—362.

was, en dit aan z'n zoons uitrusting besteed. En veel van dat oude noch, bleek bij gebruik, van deugdelike makelei te zijn.

Veel verder dan men gewoon was, reed de jongeling de vorstelike „sale" binnen, om de koning te begroeten;[1]) maar Artur, even heus als altijd, sprak hem vriendelik toe en gaf hem de gelegenheid z'n woord te doen. „Ik heet Ferguut," zei de vreemdeling;[2]) „ik heb de toorn van m'n vader en 't verdriet van m'n „moeder doorstaan, om u te volgen en u te dienen. Neem mij op „heer, en verwaardig mij uw raadsman te zijn!" Toen was het dat Keije, ouder gewoonte, had gespot.[3]) „Wel jonkie, 't is waar „ook, je lijkt presies op 'n koninklik raadsheer. Leve de man „die je stuurde; we zaten net met de handen in 't haar. Zo waar „is 't wat er staat: God vergeet de zijnen niet. En als God je „bewaart, zullen we veel aan je hebben. — En wat 'n volmaakt „ridder ben jij! Van stukje tot beetje, kant en klaar, ook in „wijsheid en zo. Wat 'n helm! Prinselik inderdaad, de stand „van de speer, de houding van 't schild, de dracht van het zwaard! „Hij mag wel oppassen, de reus die je tegen komt. De nar heeft „het al gezegd te voren, dat hier de ridder zou komen die de „sluier en de horen van de zwarte rots zou halen. Heer, houd „hier die man, geloof me, dan kan hij morgen de horen halen, „en de zwarte ridder verslaan, dan krijgt hij lof en eer, en wordt „hij hier 't ventje!"

Zo zei Keije. Maar de ridders werden boos; Walewein voer zelfs tegen hem uit; 't meest vergramd evenwel was Ferguut zelf.[4]) „Wees dankbaar," zei hij, „dat de koning hier is; anders was je „spot al gewroken! Om hier te komen, heb ik vier roovers ver„slagen; twee van hun koppen hangen aan 't zadel! — Waarom, „koning, neemt U me niet op! Vergun me uw raadsman te zijn, „en morgen haal ik de sluier en de horen." — Eerst weifelde de koning, maar ten slotte gaf hij toe, en smeekte de bescherming des hemels over de jongeling af.[5]) Daarop maakte deze zich verblijd op om zich toe te rusten tot het gevaarlike werk, dat door velen was beproefd, maar waarin tot nu toe niemand was geslaagd.

Hij wiens dapperheid dit vermetele waagstuk volbrengt, moet in z'n geheel met al de voortreffelikheden van 'n volmaakt ridder toegerust zijn. En Ferguut is op 't uur dat hij aan 't hof komt, noch iemand die 't gebruik van sporen niet eens kent.[6]) De boerezoon moet eerst 'n metamerfoze ondergaan. Een van de kamerheren des konings, 'n biezonder hoofs man, onderricht de onbedreven jongeling in de riddergebruiken, en wijst hem op de

---

[1]) vs. 579—590. [2]) vs. 597—604. [3]) vs. 605—654. [4]) vs. 655—677; 686—699. [5]) vs. 700—704; 709—710. [6]) vs. 478.

noodzakelikheid van 'n nieuwe uitrusting. [1]) Ferguut, hoe node ook, moet van z'n verouderde wapens scheiden: hij trekt 'n nieuw stel kleren aan, en wordt de volgende dag door z'n gastheer noch eens naar 't hof gebracht om de ridderslag te ontvangen. Nu, beter uitgedost en hoofser gemanierd, trekt hij aller bewondering; [2]) want Ferguut is 'n zeer schoon jongeling. Op de stille aanwijzing van de kamerheer valt hij de koning te voet, en vraagt de ridderslag. De koning, die hem in 't eerst niet eens herkend heeft, zoekt hem noch van z'n al te stout voornemen af te brengen; [3]) ook Walewein, die voor 's jongelings leven vreest, biedt zich als z'n deelgenoot aan; [4]) alles om niet: Ferguut is besloten, en de koning eindigt met hem de bewapening van 'n ridder te brengen. [5]) Walewein reikt hem de helm aan; Percheval het zwaard, ('n geschenk van de kamerheer,) dat de koning zich zelf verwaardigt hem aan te gorden; de kamerheer spant de nieuwe ridder z'n linker spoor, Lancelot de rechter; Ywein helpt hem te paard stijgen; kortom, nooit was aan 's konings hof aan 'n vreemde ridder meer ere geschied, maar ook nooit was er zulk 'n volmaakt ridder aan het hof geweest. [6]) De koning was opgetogen. „God moge Keije tot „schande brengen, dat hij door z'n spot zulk 'n ridder van 't hof „heeft verdreven!" zei hij. [7]) En de nar riep er overheen: [8]) „Heer „word niet boos; nooit werd 'n ridder eervoller bejegend. Binnen „kort ziet ge hier de zwarte ridder met gebroken schild komen, „en u geknield aan uw voeten de sluier en de horen aanbieden!" Dit zei de nar, en Keije wond zich tot berstens toe van ergernis op. [9])

Wat de nar heeft voorspeld, gebeurt. In Cumberland ergens, lag, steil oplopend, de zwarte rots; boven op stond 'n kapel, en in de kapel 'n ievoren leeuw; om de hals van die leeuw hingen bewaakt door 'n berucht ridder die de omtrek beheerste, de befaamde sluier en de horen. Aan de voet van die rots komt Ferguut. [10]) Z'n paard bindt hij aan 'n boom vast, en met het zwaard in de vuist, beklimt hij de steilte. Zwaar valt hem de beklimming door 't gewicht van z'n rusting. Soms mist z'n voet; soms valt hij op z'n knieën terug; aan ruwe dorens zoeken z'n handen 'n steunpunt. Geen lid aan z'n lichaam of 't doet hem pijn. Op 't laatst kan hij vau moeheid niet verder meer komen; hij gaat zitten en kijkt om zich heen: voor hem liggen Engeland [11]) en Cornwallis. Waar blijft dan eindelik de leeuw? Komt dat dier nu noch niet, en was, wat aan 't hof verteld werd, een

---

[1]) vs. 736—947. [2]) vs. 981—1008. [3]) vs. 1014—1024. [4]) vs. 1037—1042. [5]) vs. 1057—1091; 1098—1112. [6]) vs. 1087—1089. Walewein uitgezonderd, zegt de tekst (vs. 1092—1096). [7]) vs. 1120—1124. [8]) vs. 1125—1134. [9]) vs. 1135—1140. [10]) vs. 1557—1726. [11]) Ierland?

sprookje? . . . . . Daar ziet hij de kapel, en vóór de kapel 'n kolossus van 'n ridder met 'n geduchte metalen hamer in z'n hand. „Zeg mij waar de leeuw is!" roept de held. Maar de reus antwoordt niet. Nu neemt hij 'n steen, en werpt die naar de reus; een van z'n armen breekt en de hamer valt naar omlaag. Ferguut bedreigt hem opnieuw; maar ziet tot z'n verbazing dat hij slechts met 'n beeld heeft te doen; hij snelt de kapel binnen, en neemt van de hals van de eveneens onbewegelike leeuw de sluier en de horen. Driemaal laat hij, zodat het vijf mijl in de rondte klinkt, z'n viktoriekreet horen. De mensen uit de landstreek schrikken voor hem. „De rampzalige!" zeggen ze, „is hij z'n leven moe?" Zo zeker achten ze hem verloren. En zie, beneden gekomen, en na z'n paard van de boom losgemaakt te hebben, hoort hij in 't bos 'n vreselik rumoer, en ziet hij de zwarte ridder, 'n nikker gelijk, te voorschijn komen. [1]) Eerst bespotten ze elkaar, tarten malkaar, en rijden tweemaal op elkaar in, zonder beslissing. Geprikkeld door de weerstand van z'n tegenpartij, wordt de zwarte ridder woedend; en er ontstaat 'n verbitterde kamp met het zwaard. Ze stonden elkander, als twee leeuwen. Nooit waren er twee smeden, die beter slag op 't aanbeeld hielden, dan deze twee. Elk sloeg de andere grote stukken van z'n hoofdhelm af. Hun schilden lagen gebroken. Geen van bei zou het ooit opgegeven hebben, maar de zwarte ridder sloeg z'n zwaard in stukken, en hij moest genade vragen. „Ga", zei Ferguut, „tot koning Artur; „breng hem de sluier en de horen, en vertel hem wat hier is „gebeurd!" — „Heer, dood mij, liever dan dat de koning mij rad„braakt; ik heb hem zó menig man gedood, en hij heeft over „mij zó menige klacht gehoord! . . . ." — „Wees niet bevreesd; zeg „hem wie u gezonden heeft, en hij zal u vergiffenis schenken: „breng hem ook mijn groet, en groet van mij alle ridders, alleen „groet Keye niet; want hij heeft mij bespot, en die spot zal hem „tot leed zijn!" Toen verdween de ridder, en bracht de sluier en de horen naar koning Arturs hof.

Met het volvoeren van z'n veroveringstocht heeft Ferguut zich van z'n belofte aan de koning gekweten, en het verhaal had met 'n herinnering aan Keije's beschaming of met het verhaal van 'n nadere genoegdoening, gevoegelik 'n einde kunnen nemen. Dit nu is niet het geval: de avontuurlike beklimming van de Zwarte rots is slechts het begin van 'n reeks andere even avontuurlike

[1]) vs. 1731—1964.

waagstukken. Daarbij zijn er ook, die zoals in de Torec, los in 't verhaal zijn geplaatst, om onze bewondering in te roepen, maar vooral, om koning Artur verbaasd te doen staan over de voortreffelikheden van deze dolende held. Elke keer namelik, als Ferguut één of meer ridders de baas wordt, stuurt hij de begenadigden naar 't hof met de boodschap: „Kompliement van Fer„guút, en hier ben ik om boete te doen." Ieder ridder krijgt 'n groet, en elke keer wordt er bijgevoegd: „Groet Keije niet, want hij heeft mij bespot!" Maar ook elke keer roept de overwonnene voor 'et aangezicht van Artur uit: „Nooit zagen onze ogen zulk „'n held en zulk 'n volmaakt ridder!" Zodat de koning hoe langer hoe spijtiger wordt, en de Tafelridders hoe langer hoe nijdiger. „'t Is Keije's schuld dat hij weg is!" roepen ze. En allen gaan op 't koninklik bevel er op uit, om de vurig begeerde held te zoeken en naar 't hof te voeren. 't Is vruchteloos: ze vinden hem niet.

Trouwens, Ferguut heeft z'n eerste koers verlaten, en vervolgt nu 'n ander doel. Er is een zij in 't spel gekomen, en de „vrouw" is zoek. Het hof met de koning raakt op de achtergrond; het leven is nu voor en om de geliefde. Waar haar te zoeken? Ergens op de wereld, — heeft 'n dwerg hem georakeld, — wordt 'n helblinkend wit schild bewaard; en eerst als Ferguut zich van dat schild weet meester te maken, zal hij de bezitter worden van haar, met wie z'n gedachten zich onverpoosd bezig houden, en wier bezit hem nu des te begeerliker voorkomt, omdat hij haar aangeboden liefde, — toen hij z'n woord aan Artur noch moest lossen, — versmaad had als liggende buiten de scherp getrokken lijn van z'n zaak van eer, gedreven en geprikkeld als hij was door Keije's spot en eigen beledigde trots.

Zij, die na de onderwerping van de Zwarte ridder de nieuwe lijn spant, waarom Ferguuts schitterende daden zich moeten kristalliesêren, is Galiene, de nicht van 'n hoofdridder, wiens kasteel in Cumberland nabij de Zwarte rots ligt, bij wie Ferguut de nacht vóór de avontuurlike beklimming doorbrengt, en waar heen hij, op verzoek van z'n minzame gastheer, ook na z'n overwinning weer terugkeert. Zodra hij, voor de eerste maal, het slot was binnengereden, had Galiene de stijgbeugel gegrepen om hem bij 't afstijgen behulpzaam te zijn. [1]) Ferguut zelf had, indachtig aan het voorschrift van de kamerheer, om ook aan de dames ere te doen, bij de verwelkoming 'n vriendelik gelaat getoond; [2]) en toen hij, van z'n rusting ontdaan, in z'n wapenrok,

[1]) vs. 1212—1214. [2]) vs. 1203—1205; 1215—1222.

met z'n welgevormde leden zich aan haar ogen vertoond had, had Galiene haar gelaat niet van hem kunnen afwenden. [1]) „Toen zag de Min," zegt het verhaal, [2]) „dat het tijd was om in haar hart door „te dringen en haar in liefde te ontsteken. Ze nam een pijl op „haar boog, en schoot de jonkvrouw door 't oog zó diep in het „hart, dat geen heelmeester hem er ooit uit kon krijgen, en hij „er voor altijd moest blijven zitten." . . . . „Laat niemand mij dat „kwalik nemen," vervolgt de verteller, [3]) „omdat ik zeg dat de „Min pijlen kan schieten; och heer, 'n man in 'n sterk kasteel, „geharnast en wel, wordt wel doorschoten, als ze er op mikt!" . . . . Galiene was dus verliefd; [4]) en toen zij voor de maaltijd in de zaal waren gegaan, en beide naast elkaar op 'n rustbed hadden plaats genomen, zeiden ze beide niets: Galiene niet, omdat ze uit vrees voor oneer geen woorden van liefde over haar lippen wou laten komen, en Ferguut niet, omdat hij niet wist waar hij 't over hebben moest. Zo zaten ze en zwegen stil; en iemand had, zegt het verhaal, al de tijd dat ze zwegen, wel 'n grote mijl ver kunnen lopen.

In de nacht lag Galiene al vroeg wakker. Ze dacht aan Ferguut en zuchtte. „Ach Ferguut," peinsde ze, „hoe weinig weet je wat „ik lijd, m'n geliefde! — Geliefde? . . . . Zottin die ik ben! Eenmaal „noch maar, zag ik hem, en morgenvroeg rijdt hij weer weg. „Wat zou hij aan mij denken! Deed hij 't overal, met alle dames, „hij had wel werk! . . . . . Maar als 't nu eens m'n dood is, en „hij wist 'et, zou hij dan zo onbeleefd zijn mij z'n liefde te „weigeren? Maar hoe zal hij 'et weten als ik het niet zeg? En „als ik 'et zeg, waar blijft dan m'n eer? Wat moet ik doen? „Vluchten mischien, naar anderen uitzien, en hem vergeten! Ik „moet immers volgens m'n vaders wil, 'n koning trouwen of 'n hoge „prins, noch schoner dan hij! . . . . Noch schoner, zeg ik? Als „of dat kon! Hij zou zelfs als hij die smaad over hem hoorde, „mij nooit kunnen beminnen! . . . . Wat zeg ik? Hij heeft me „nù al in 't minst niet lief. Want hoe ging 't gister? Hij zat in z'n „eentje naast me, en zei geen woord. Had hij me lief gehad, „dan had hij wel gesproken! Of zou hij 't niet bij machte zijn te „zeggen! Maar wat hèb ik dan aan zo'n man. En dan, morgen bij het „grauwen van den dag gaat hij al heen, en z'n schoonheid is „toch verloren voor mij! Ben ik eigenlik wel zo'n uitnemend „man waard! Mogen die moed en die kracht wel voor mij zijn! „Zou 't mij geen leed doen, zo ik ze hem afnam! Waarlik, „veeleer zou ik z'n gaven willen verhogen!" [5])

[1]) vs. 1222—1229. [2]) vs. 1230—1236; vs. 1247 vg. [3]) vs. 1237—1246.
[4]) vs. 1249—1276. [5]) vs. 1356—1418.

In de **Moriaen** vermeit zich de bewerker in het uitspinnen van 'n tweestrijd in de boezem van 'n gastheer, die, ook niet tegenover de moordenaar van z'n zoon, het gastrecht wil schenden; een tegenhanger van dit fragment is bovenstaande analyse van de zielsfasen van de verliefde Galiene. Het geheel, dat men — het trekje valse smaak aan 't slot vooral niet uitgezonderd, — allerminst zou verwachten in 'n M.E. Ridderroman en veeleer dat aan de Renaissance-tijd doet denken, doet ons zien, dat onder de schaarse proeven van psychologiese arbeid, op loffelike bewerkingen valt te wijzen. Galiene is zozeer de speelbal van haar aanvechtingen, dat haar gedachten tussen hoop en vrees niet minder heen en weer slingeren als zij zelve onrustig op haar legerstee woelt. En de dichter laat haar niet los; onbarmhartig drijft hij ze tot over de grens van maagdelike schaamte en eergevoel. „Dus gelt die Minne „achter lande Den ridder haer saut menegerhande Der joncvrouwe „heft sijs oec gegeven(:)" [1]) In 't kort, Galiene staat op en kleedt zich; zij gaat naar Ferguuts kamer; ze keert terug, en gaat noch eens. Zij wringt haar handen, zucht en schreit, omdat het haar oneer dunkt. En toch, hoe kan zich de ridder over haar ontfermen, zolang hij niet weet wat ze lijdt, en zij 't hem zelf niet gezegd heeft! Er is geen andere weg: zij nadert en wekt de jongeling, en klaagt dat ze heur hart heeft verloren. „Waar is „het, m'n liefste; kom, geef het mij! Zeg niet: ga heen; maar „houd het en bewaar het; want 't is geheel tot uw dienst, en ik „geheel aan uw wil onderworpen. Zonder u weet ik niet wat „blijdschap is; om u lijd ik last, gij zijt de meester over m'n „leven en over m'n dood!" [2])

De lezer make zich niet ongerust; de auteur weet goed wat hij doet; hij mag Galienes' hartstocht 'n oogenblik laten vieren, maar houdt haar vast aan de koord. Ferguut wordt namelik zo tam als 'n eend gehouden; hij weet van geen hart, zegt hij naïef; had hij het, hij zou 't niet vóór hem houden; en voor 't overige neemt de ridder van de Zwarte rots zozeer z'n hoofd en z'n hart in beslag, dat hij niets anders kan zeggen, dan dat Galiene maar op z'n terugkomst moet wachten; dan pas zal hij tijd hebben om met haar over de liefde te handelen. [3]) Galiene, tegen haar verwachting afgewezen, keert vol schaamte en hartzeer naar haar kamer terug, en als de volgende morgen vroeg de jongeling is vertrokken, verlaat zij heimelik het slot, en gaat naar haar vaders woning, haar oom in grote onrust achterlatende. [4]) Haar neiging kan zij evenwel niet onderdrukken; voor altijd blijft de liefde vast in haar hart geworteld.

[1]) vs. 1423—1425. [2]) 1427—1494. [3]) vs. 1495—1512. [4]) vs. 1513—1532.

De lezer begrijpt reeds, dat Galiene's schoonheid, — die uitvoerig en met voorliefde beschreven wordt, [1]) — en haar nachtelik aanzoek als verlokkingen bedoeld zijn, die Ferguut van z'n fiere tocht moeten afleiden, en die hij zelfs zo sterk is zonder enige strijd van zich af te wijzen. Aan de andere kant is Galiene's radeloosheid en haar geheimzinnige vlucht, het gewicht, dat het raderwerk van 't tweede bedrijf in beweging houdt. Zodra met het bedwingen van de Zwarte ridder, aan de eer van Ferguut en van de Tafelronde is voldaan en Keije's spot is beschaamd, verlaat de draad z'n koers, en neemt ze 'n andere wending. 't Is nu Ferguut zelf, met wie moet worden afgerekend. In 't kasteel Liddel [2]) teruggekomen hoort hij de wenende en klagende ridders en jonkvrouwen grote rouw bedrijven; [3]) de burchtheer treurt over de verdwijning van de ongelukkige Galiene; en van stonden aan wordt het Galiene, die Ferguuts doen en z'n laten beheerst. Wil de troosteloze gastheer door 'n wending van het gesprek aan z'n smart 'n afleiding geven, dan komt Ferguut weer op de jonkvrouw terug; beproeft de een nadere inlichtingen over de gelukkige volbrachte veroveringstocht op de rots te krijgen, de andere hoort nooit genoeg biezonderheden over de verdwijning van Galiene. Ferguut eindigt met boos op zich zelf te worden: dat wat z'n handen grijpen konden, heeft hij met z'n voeten vertreden! Nu wil hij weg, en haar zoeken, waar ook, al is 't in wouden en zeeën. Nooit zal hij het opgeven; alles zal hij er voor doorstaan. De dood zal hij tarten, zal hij zoeken. Ja, scheurde maar 'n vijand z'n hart uit het lijf, dan was hij vrij van z'n smart! . . . .

Van zulke bittere gevoelens vervuld, gaat hij de wereld in, met het zwaard in de vuist, ridders en rovers bespottend, tartend, bekampend, dodend of opzendend naar Artur, en ondertussen weeklagende over Galiene, z'n schone. Ja hij zou ten slotte noch uitgeteerd zijn, hij en z'n paard, zo de wonderbron ruiter en ros geen nieuwe krachten terug had gegeven. [4]) Aan die bron is het dat plotseling de dwerg verschijnt, (en even plotseling weer verdwijnt,) en hem als de voorwaarde tot Galiene's bezit de vermeestering van 't witte schild oplegt. [5]) Natuurlik gaat hij er op uit, het witte schild te zoeken. Waar en waarheen, is 'n tweede vraag. Maar wat is ook 'n ridderleven zonder vaagheid? Het dolen hoorde er bij! Na lang rondtrekken komt hij aan 'n water; maar dit is geen beletsel; hij gaat er over. [6]) De visschers of schippers in de boot blijken rovers te zijn; ze vallen hem aan.

[1]) vs. 1163—1200. [2]) Zie over de topografie v. d. Ferguut de Inl. (Verwijs) met de verwijzingen naar Martin en Michel. [3]) vs. 1975—2142. [4]) vs. 3018—3081. [5]) vs. 3084—3160. [6]) vs. 3177—3181.

Ook dit is geen bezwaar: de rovers worden gedood, op één na, die naar Artur gestuurd wordt. [1]) Eindelik is dan aan de overkant de burcht gelegen, die 't witte schild verbergt. [2]) Een reuzin met 'n zeis, moet eerst worden gedood; [3]) dan verspert 'n vuurspuwende draak z'n weg, die ook verslagen wordt; [4]) ten slotte komt de reus zelf, die twee en twintig voet lang is en boomstammen als knodsen hanteert. Hier neemt het epos bizarre afmetingen aan; en 't opgedreven hoogtepunt in deze avonturen-reeks vraagt hier 'n krietieke toestand bij 'n weifelende kans. De reus verplettert met 'n slag van 'n boom, zo maar zadel en ros; de stam dringt wel acht voet diep in de grond, en terwijl de man rukt en trekt, slaat Ferguut hem 'n arm af; met de andere arm neemt de reus nu Ferguut, en loopt er mee weg om hem te verdrinken; de gevangene werkt zich los en vlucht; een wedloop begint; daar slaat de held de reus de andere arm van 't lijf; gelukkig scheidt hij met 'n flinke houw het hoofd van de romp; en 't zware lichaam dat vier sterke paarden niet van z'n plaats zouden krijgen, ligt ontzield aan z'n voeten. [5]) Ziedaar de hoofdtrekken in deze worsteling, die, naar de Middelnederlandse bewerker meende, van 'n te grote betekenis was, om voor de geschiedenis verloren te mogen gaan; en om de wezenlikheid waarschijnliker, en de herinnering gemakkeliker te maken, gaf hij tot steun, aan de reus de naam Lokifeer [6]), en aan de reuzin de naam Pantasale. [7]) Doch laten we zo eerlik zijn te bekennen, dat we geen andere afloop hadden mogen verwachten, bij de aanwezigheid van 'n schild, dat blinkend van ievoor, keurig gepolijst, en met edelstenen bezet, niet alleen midden in de nacht drie mijlen in de rondte de omtrek verlichtte, maar dat z'n drager onoverwinnelik maakte en hem het vermogen gaf, z'n tegenstanders uit het zadel te lichten en zelf van de zwaarste wonden te herstellen. [8])

Nu door de dood van de reus, Ferguut van 't bezit van 't schild verzekerd is, laat het zich horen, dat hij in staat is grote dingen te doen, en als 't er op aan komt, gehele legerafdelingen kan staan. En voor het werk dat er noch overblijft, en dat de bekroning moet worden op al wat er tot noch toe gebeurd is, mag dan ook wel wat buitengewoons gevergd. Een jonkvrouw als Galiene kan zo maar niet klakkeloos de prijs van 'n veroveraar worden. Het epos behoudt daarom z'n forse trekken; alleen, om de stoute lijnen slingeren zich bevallige bloemen. In 't slot van de reus zitten sedert twee jaar twee jonkvrouwen gevangen, [9]) die

---

[1]) vs. 3182—3271. [2]) 3274—3329. [3]) vs. 3330—3411. [4]) vs. 3416—3469. [5]) vs. 3486—3607. [6]) vs. 3607. [7]) vs. 3411. [8]) vs. 3105—3141, waar noch meer eigenschappen worden opgesomd. [9]) 3609—3687.

de welkome Ferguut met tedere zorgen overladen, en hem, als hij vermoeid en gewond uit z'n moeielike ekspediesies terugkeert, opnieuw bemoedigen en opvroliken, z'n wonden zalven, en z'n tafel voorzien. Deze dames blijken ook in staat te zijn, hem — schoon toevallig — inlichtingen te verschaffen omtrent z'n geliefde; zeven mijlen van haar kasteel, — delen ze op z'n verlangen naar avonturen mede, [1]) — is voor 'n ridder, belust op strijd, roem en eer te behalen. Daar verweert zich in haar stad, tegen 'n koning die haar tot vrouw begeert, de landsvrouw van Rikensteen, en deze koningin draagt de naam van Galiene. Ferguut besluit haar te helpen, en de tochten die hij van z'n kasteel uit tegen de koning onderneemt, komen haar biezonder te stade: de belegeraars wijken terug, en de belegerden krijgen nieuwe moed. [2]) Evenwel verdwijnt hij 's avends, na overdag de nieuwsgierige aandacht van Galiene te hebben getrokken, weer spoorloos in 't bos. Belangrijke diensten bewijst hem in z'n gevechten z'n nieuw strijdros Pennevare; 'n paard van de reus, dat geruimen tijd in 'n onderaards verblijf gevangen is gehouden, maar dat nu opnieuw door Ferguut getemd, door z'n voortreffelike eigenschappen, het verlies van z'n eigen, uit 't ouderlik huis medegebracht ras ten volle vergoedt. [3])

Het verhaal, dat met de weder-ontdekking van Galiene's nieuwe faze wordt binnengeleid, wordt aldoor belangwekkender. Bij een van z'n tochten, waarin hij de koning op de vlucht drijft, wordt hij door vijf honderd ridders omsingeld; de vijanden, wel beseffende wat ze met z'n dood zullen winnen, beijveren zich hem onschadelik te maken, en slagen er in hem uit het zadel te werpen. Pennevare, hollende over het slagveld, verkondigt aan de belegerden hoe hun onbekende bondgenoot in gevaar verkeert. Hachelik inderdaad is z'n toestand; z'n helm is gekloofd; hij bloedt uit vele wonden; maar met het schild aan de arm en het zwaard in de vuist, houdt hij zich noch staande en velt menigeen neer; eindelik komt er hulp van uit de stad; men brengt hem z'n paard; Ferguut bestijgt het, en houwt zulke gaten in de drom van z'n vijanden, dat het daardoor onmogelik geworden is, — zegt het verhaal, — al deed men er noch zo veel moeite op, om z'n dapperheid in woorden te beschrijven. [4])

De toeleg van heel deze scène, Troje's velden niet onwaardig, is geweest om met goed fatsoen Ferguut uit de omgeving van Rikensteen te verwijderen; en deze afwezigheid, waarbij vooral niet aan 'n vlucht gedacht mocht worden, moest gerechtvaardigd worden door de overmacht van de ridders des konings.

[1]) vs. 3827—3864. [2]) vs. 3865—4032. [3]) vs. 3688—3824. [4]) vs. 4033—4174.

Terwijl toch de jonkvrouwen op het kasteel weer heel wat te zalven en te baden hebben gekregen, [1]) is de koning door de ondervonden tegenspoed tureluurs geworden, en heeft hij, ook op aanraden van z'n grote heren, besloten de plaats te bestormen. [2]) Galiene moet in 't nauw worden gebracht; het verhaal wil 'n ontknoping; de koning stelt zich dus aan 't hoofd van z'n troepen, en maakt het, geholpen door Ferguuts afwezigheid, de belegerden zo bang, dat Galiene zich haast, 'n schorsing van de vijandelikheden voor te stellen, en op 's konings hernieuwd aanzoek om haar hand, alleen deze uitweg voor haar geopend vindt, dat zij de beslissing van haar lot in de uitslag van 'n kampstrijd legt. Wat de koning zeer aannemelik moet voorkomen, is, dat één door háár aan te wijzen ridder het zal moeten opnemen tegen de vorst zelf en een door hem te kiezen strijdgenoot. De vraag is nu, welke ridder de ongelijke kans zal wagen! Galiene gaat zoeken, maar vindt er geen. De gestelde termijn van veertig dagen zal spoedig verstreken zijn; Galiene zal zich moeten haasten. Ten einde raad, wendt ze zich tot koning Artur. Lunette, een van haar edeldames, reist naar 't hof, om aan de koning om 'n dapper ridder te vragen, die Galiene zou kunnen ondersteunen. Maar Arturs paladijnen zijn uit, om 'n verdwenen held op te sporen, en Lunette moet na eenige dagen wachtens, ongetroost heengaan. Straks is, met de afloop van 'et bestand, de kans verkeken; wat zal dan 'et lot van haar meesteres zijn? Dodelik bedroefd neemt zij de terugweg aan, en komt zonder hulp bij Galiene. Geen uitkomst! Alleen, deelde ze mee, had haar 'n ridder met 'n wit schild in 't bos aangesproken, en haar naar de reden van haar bekommering gevraagd; en deze ridder had haar dan verzekerd, dat haar meesteres op zijn hulp kon rekenen. Die belofte was de enige hoop en troost, die Lunette kon brengen. Maar daar had Galiene niet aan, zei ze. „Juist hij die m'n hart heeft, kijkt niet naar „me om; en wat de ridder betreft daar je van spreekt, die heeft „dat zeker maar voor de leus gezegd, om je verdriet te verzachten. „Laten we opstaan, tot het gebed! De Heer is onze Helper. „Moge hij, zo het naar z'n wil is, onze rampen lenigen!"

De dag van het kampgevecht nadert. Vóór de poort van de stad vertonen zich koning Galarant en z'n neef Macedone; de koning vol moed en hoop, omdat nu het ogenblik zal aanbreken, dat hij Galiene z'n vrouw zal kunnen noemen. Beide mannen zijn gewapend met de beste en de schoonste rusting; nergens ter wereld waren er praalvoller ridders. — „Kom op, Galiene, „met uw kampieoen. Hij zou immers hier zijn, en 't is al noentijd.

[1]) vs. 4079—4091. [2]) vs. 4093—4661.

„Zou ik langer wachten? Uw land, uw slot en uw hand zijn „toch de mijne. Kom liever u géven, dan dat ik u met geweld „moet winnen. Doe open de poort, en haal uw genade van hier!" Vergeefs roept Galiene: „'t Is noch geen vesper, heer koning! „Mijn ridder kan noch komen." Er kòmt geen ridder, en Galiene, bedroefd en verontrust, roept haar raadslieden bijeen. Ook deze zien geen licht, en raden haar aan zich over te geven. Zo wordt dan besloten; alleen, men zal noch wachten tot de dag voorbij is. De ongelukkige Galiene, van elk verlaten, gaat naar haar vertrek, sluit de deur, en geeft zich aan de wanhoop over. Liever, roept ze uit, wil ze zich doden, dan zich buigen voor Galarants wil!

En ondertussen vordert de dag, en nadert de avend.

Wat raad! . . . . .

Daar komt, omstraald door 'n blinkend licht, de Witte ridder. [1]) Haastelik komt hij, want 't is laat op den dag: Pennevare galoppeert in grote sprongen over het slagveld. Altijd noch staat Galarant voor de poort, roepende: „Doe open, of ik hang je „allemaal op! Waar dient dat vele roepen toch voor!" . . . . . Maar daar komt de Witte ridder, en zegt: „Wat voor praatjes „zijn dat toch! Als die vrouw u niet hebben wil, moet u ze dan „met geweld zien te krijgen? Laat ze met vrede, en keer terug „naar uw land!" Koning Galarant vraagt hem alleen of 't hem in z'n bol scheelt, en of hij verkiest door te gaan. Neef Macedone ook, scheldt hem uit, en zegt dat hij dan maar Galiene's kampvechter moet worden. „Goed," zegt Ferguut, „ik hoop het klaar te spelen, en „voor we van hier gaan, je 't bluffen ook af te leren." Dat hoorden de mensen in de stad, en Galiene ook, dat de vreemde ridder voor haar wou opkomen; en ze baden God en Onze Lieve Vrouwe, dat zij die hoofse ridder mochten zegenen, en z'n eer mochten verhogen. En nu hun harten waren verlicht, werden ze ook nieuwsgierig. Galiene zelf vroeg: „Wie is toch die ridder! Kent iemand hem „ook?" Menigeen keek uit met aandacht, maar allen zeiden: „We kennen hem niet, maar aan de uitrusting zouden we zeggen „dat het dezelfde helper is als van onlangs. Maar hoe het zij, „z'n naam kennen we niet!" Daarop zagen ze de kampstrijd beginnen. De Witte ridder kreeg het hard te verantwoorden. Een geduchte schok wierp hem bijna uit 'et zadel. En ondertussen snoefden en scholden z'n tegenstanders om 'et hardst. Hevig vertoornd schoot Ferguut op Macedone toe, en wierp hem van het paard, zodat hij 't bestierf. Nu zong de koning 'n lager toontje. „Ach lieve neef, klaagde hij, „m'n troost, m'n schild en m'n „speer! Hoe weerloos lig je voor m'n voeten. M'n hart zal

[1]) vs. 4663—4829.

„breken, zo ik je dood niet vergelden kan!" En de koning sloeg Ferguut op z'n helm, dat hij er door bedwelmd werd; en onophoudelik gejaagd en verontrust, begon het de Witte ridder alles behalve gekheid te worden. Maar hij verzamelt opnieuw z'n moed, werpt zich op Galarant, en slaat toe; de houw mist de koning, maar doodt zijn paard. Het gevecht wordt nu verder te voet voortgezet. Want de koning was 'n stout en geweldig krijgsman. „Meen niet," zei hij, „dat ik verwonnen ben; ontkomen doe je „me niet; hier is de plaats waar je blijven moet!" En als 'n ongenadige en geduchte zwaardvoerder, sloeg hij Ferguut door z'n helm en z'n helmhoed 'n gat in 'et hoofd; zodat deze mismoedig werd en z'n einde nabij waande. Verbitterd dat de dag zó voor hem moest aflopen, stiet Ferguut toe; hij wierp de koning omver, en wilde hem onder z'n voet doodsteken. Maar dit mocht niet: Galarant moest om genade smeken. „Ridder," zei hij, „laat mij, „zo ge 't doen kunt, door uw genadige goedheid leven. Ik lig „verwonnen en afgestreden. Gaarne zal ik uw dienstman worden, „en draag u mijn goed op als leen!" — „Goed," zegt Ferguut, „ga naar de koningin van Rikensteen, — zo heet immers Galiene? — „en doe haar uw hulde; wees haar 'n raadman en bewaar haar voor „onspoed. Onder die voorwaarde moogt ge leven. Doe dan dit: „ga naar Artur te Londen, en geef u gevangen. Zeg hem dat ge „verslagen zijt door 'n ridder met 'n wit schild, dezelfde, wien „Keije bespot heeft. Groet allen aan 't hof, alleen Keye niet; zeg „hem alleen dat ik noch met hem heb af te rekenen. Als ge dit „doet zal ik u de vrijheid geven!"

Deze kamp, — de laatste om Galiene's behoud, — had, zou men zo zeggen, Ferguut en de jonkvrouw voor goed tot elkander kunnen brengen. De jonkman wist van Lunette, dat Galiene's hart noch altijd aan hem behoorde; [1]) en hij had zich alzo maar op Rikensteen te vertonen, om dadelik daarop de nodige beschikkingen voor z'n bruiloft te kunnen maken. Doch niet alzo. Ferguut verdwijnt na z'n overwinning, ouder gewoonte weer in 't bos, tot grote teleurstelling van de wrevelig geworden belegerden, die gaarne de hulpvaardige held binnen hun muren zouden hebben ontvangen. [2]) Niet Rikensteen evenwel, moeten we aannemen, maar Kardoel of Londen, of waar ook Arturs hof mag vertoeven, moet de plaats van de ontknoping zijn. Zo was 't ook in de Torec, en in de Moriaen. Middelpunt is de Tafelronde; in háár midden vragen de dapperen 'n plaats. Dapper is hij, die al de ridders van de Tafel overwint. En zo zal ook in de Ferguut alleen

[1]) vs. 4510—4523. [2]) vs. 4842—4855.

'n toernooi 'et bevredigende slot mogen zijn. De vraag is nu, op welke manier dit toernooi moet worden verzonnen, en de loop van 't hoofdverhaal, hoe Ferguut door alle moeielikheden heen Galiene weer terugvindt, tijdelik moet worden gestremd of afgeleid. Men voelt het, er komt 'n kronkeling in de lijn. Het stuk verspringt. De franse bewerker vond er dit op: aan 't hof van Artur zoekt men noch altijd tevergeefs naar Ferguut; eindelik vindt men 'n middel hem te voorschijn te roepen; 'n groot toernooi wordt afgekondigd; en zie, ook Ferguut verschijnt; hij overwint, en nu vraagt Galiene, — die ook mee de hand in de list heeft gehad, in de hoop hem in de Witte ridder terug te vinden, — aan Artur, om haar de moedige kampieoen als echtgenoot te willen geven. [1]) Anders doet de Nederlandse bewerker. [2]) In strijd met z'n vorige beweringen, dat Galiene haar liefde nooit zou kunnen onderdrukken, laat hij haar hartstocht verkoelen, om haar gevoegelik naar de koning te kunnen laten gaan, en hem 'n dappere ridder tot echtgenoot te kunnen vragen. De koning, die haar gaarne de waardigste geeft, houdt 'n toernooi; aan de winner zal Galiene dan toebehoren. In 't kort, in de eerste bewerking dient het ridderspel er voor om Ferguut op te roepen, met de vereniging van beide gelieven tot gevolg; in de tweede bewerking dient het spel om Galiene uit te huwen, en wordt Ferguut, — alleen wegens z'n dapperheid, — de gemaal van Galiene. Zo wordt echter het verband te los. Vermoedelik heeft de Nederlander reeds in het franse gedicht het afbreken van 't hoofdverhaal te ongemotieveerd gevonden, en de afdwaling naar het koninklik hof willen rechtvaardigen met het verslappen van de liefdesbetrekking tussen Ferguut en Galiene, vervolgens naar dit nieuwe schema het oorspronkelike gedicht gewijzigd, en is zodoende *nolens volens* van Scylla in Charybdis vervallen. Wat voor dit vermoeden mag pleiten, is z'n streven, om trouw aan z'n vinding, ook noch bij de toewijzing van Galiene aan Ferguut, haar de onverschillige te laten spelen: al lezende krijgt men de indruk, dat de bruid, zuchtende over 't noodlot, in 's konings beschikking berust. [3]) Evenwel, de tegenzin blijkt zo groot niet te zijn, en zo de „verzuchting" verdacht is, de „verkoeling" is minstens gezocht. Wat de Middelnederlander er bij won, is, dat hij Ferguut binnen de grenzen van diens „karakter" houdt; zijn kracht is 't, die hem Galiene doet winnen; niet, zoals in 't Franse verhaal, kon hij Ferguut laten òpvragen door Galiene. Niet de maagd, maar de koning beschikt! — Overigens is de verplaatsing van 't verhaal naar Arturs hof hierom te billiken, omdat

[1]) Zie de analyse in de Inleiding, X—XXI. [2]) Vgl. XXI—XXVIII.
[3]) vs. 5547—5555.

de roman oorspronkelik ook van 't hof is uitgegaan, en de brede *queste* Ferguut-Galiene, hoe node ook af te breken, in elk geval toch diende besloten te worden door de bestraffing van Keije. In het toernooi nu vallen beide eindpunten samen. Galiene's trouwverzaking wordt in onze bewerking goed gemaakt door de aandikking van Ferguut's riddereer. Keije, de eerste, die opkomt, valt door de Witte ridder bevochten, met 'n gebroken been in een modderpoel; 's avonds na de afloop klaagt de held over 't verlies van Galiene: 'n nieuwe prikkel tot noch groter daden; Percheval wordt uit 't zadel gelicht; Walewein wil nu in 't krijt, om de nederlaag der Artur-ridders te wreken: allemaal trekken, die in de Franse tekst veel minder krachtig getekend zijn. [1]) Met Walewein eindigt de 'jeest'. [2]) Ferguut wil hem, die eertijds z'n voorspraak geweest is, niet bevechten; veel liever wil hij hem z'n strijdros aanbieden, als teken van z'n onderwerping. Walewein wordt bevreemd, en nu maakt de Witte ridder zich bekend als Ferguut. De verloren ridder wordt nu naar 't hof gevoerd; z'n terugkomst wordt feestelik gevierd, en 'n bisschop zegent z'n huwelik met Galiene in. De ridders brengen de jonggehuwden naar Rikensteen. Daar mocht Ferguut, die jaren lang naar z'n bruid had gezocht, haar z'n hele leven lang behouden. [3])

Eén lofuiting in 't stuk blijkt voor ons gevoel, aan z'n keerzijde, 'n onkiesheid te zijn. Artur zegt, dat indien Ginevra dood ware, hij zelf Galiene tot vrouw zou nemen. [4]) Voor 't overige worden de dames met ere bejegend. Van verboden verhoudingen merkt men niets. Ferguut leeft met de twee jonkvrouwen op 't kasteel, als 'n broer met z'n zusters. Lunette's ontmoeting in 't bos met Ferguut heeft iets naïefs en idillies. Het landschap heeft zachter kleuren, de vrouw komt naar voren, en toont haar waarde en moed. Galiene is 'n heldin; niet minder Lunette. Voor de moeder van Ferguut, ontbloten we het hoofd. Even eerlik zijn noch immer de rovers en ridders; ze doen wat ze zeggen, gaan goedmoeds naar 't hof en lopen niet weg. 't Zijn allen heren en dames met hoge eisen en fiere karakters. Maar 't hoogst opgeheven wordt Ferguut. Door 't hele stuk roept z'n stem: „Spot niet, al lijk ik „'n boer, want ik ben meer dan 'n ander!" Wat hij doet, doen z'n eer en z'n liefde. Eerst z'n eer, dan z'n liefde. En al de edelen des konings, gezegd de Tafelridders, de mannen en de helden, ze hebben, — uitgezonderd de boze geest Keije, — eerbied getoond voor de jongeling met de boerse ouderwetse wapendracht, die tot voor de voeten van de koning rijdt, en als antwoord op

[1]) Zie de Tekstanalyses. [2]) vs. 5410—5555. [3]) vs. 5556—5589. [4]) 5058—5060.

'n anders spot, dadelik uit wil om de Zwarte rots te beklimmen; ze hebben hem z'n wapens aangegespt en hem doortocht gelaten; ze hebben hem gezocht en ingehaald, en hem als de Witte ridder Galiene, de prijs voor z'n dapperheid, toegeschikt.

Zulke hoofse heren waren het, die Tafelridders van Artur, en zulke heldenharten eisten ze in de mannen, boeren of geen boeren, om opgenomen te kunnen worden in hun koninklike kring.

J. Koopmans.

Een oud woord in het Westvlaamsch teruggevonden.

In Loquela van 1892, n° 5, bl. 39 lezen wij de te Oostende gehoorde uitdrukking *tateldage* met de beteekenis: *nooit*, b.v. „wanneer zal ik die boeken thuis krijgen, peis-je? Tateldage." De verzamelaar vraagt: „is dat *te ateldage*, gelijk *te middage*, *te avond*, *te morgen*, of wel is 't *tateldage*, gelijk *Zaterdage*, *Zundage* in casu temporali?" Ik antwoord: het eerste. Tateldage is *te*, d. i. op den *atelen dag*. *Atel* is hetzelfde als het uit het Oud-Engelsch overbekende *atol* = verschrikkelijk. De *atele dag* is de verschrikkelijke dag bij uitnemendheid, de *dies irae*, die van het laatste oordeel. Zegt men nu, dat iets zal gebeuren op dien dag, dan komt dat er in de praktijk op neer, dat het nooit zal gebeuren, en zoo verklaart zich de Westvlaamsche beteekenis.

N. A. Cramer.

Niet allen 't zelfde.

„Ontwijding" heeft de dichteres in een in onze Juni-aflevering opgenomen gedicht de daad van hen genoemd, die woest in de snaren van haar „heilige, teedere harp" grijpend, ruw uitvaren tegen wat zij noemen haar „getreur om dwazen droom van Eden lang verloren". En er zijn er zeker nog altijd die, hoe ook het talent van Hélène Lapidoth-Swarth bewonderend, er geen vrede mee kunnen hebben dat de grondtoon harer verzen steeds die is van diepen weemoed. Alsof men het maar voor 't kiezen had! Alsof de dichter een orgeldraaier was, die maar een knop te verzetten heeft om na het weenend adagio het straatpubliek een vroolijke polka voor te orgelen.

Er zijn nog altijd velen, die in stille aandacht plegen te luisteren naar wat deze „godeboden tusschen hemel en aard" hun te zeggen hebben.

Van Hall, *De Gids*, Juli 1900.

OVER MIDDELNEDERLANDSCHE HANDSCHRIFTKUNDE IN VERBAND MET TAAL- EN LETTERKUNDE.[1]

Er is een hulpwetenschap van de philologie van het Nederlandsch, die, tot groote schade van dat vak, zoowel in Noord- als in Zuid-Nederland schromelijk verwaarloosd wordt. Ik bedoel de Nederlandsche, speciaal de Middelnederlandsche handschriftkunde, waardoor ik niet alleen versta: kennis van het schrift, maar van alles wat het geschreven boek betreft, zijn samenstelling, zijn inrichting, zijn geschiedenis, zijn bestemming, en dus ook de wetenschap welke handschriften bestaan en bestaan hebben. En die verwaarloozing valt thans meer dan ooit in het oog, nu, dank zij der Hollandsche wetenschap en den Hollandschen ondernemingsgeest, de klassieke philologie met zulk voortreffelijk palaeographisch materiaal toegerust wordt. Duitsche, Fransche en Engelsche philologen kunnen, desgevraagd, met gerechtvaardigden trots wijzen op verschillende uitgaven, waaruit hunne middeleeuwsche handschriftkunde in 't algemeen, en de ontwikkeling hunner middeleeuwsche schrijfkunst in 't bijzonder bestudeerd en gekend kan worden. Ik hoef slechts het *Recueil de facsimilé's* van de Parijsche *Ecole des Chartes*, het *Album paléographique* van de *Société de l' Ecole des Chartes*, *Le cabinet des Manuscrits* en de *Mélanges de paléographie et de bibliographie* van Léopold Delisle, het *Manuel de paléographie latine et française* met bijbehoorend album van Maurice Prou, het *Album paléographique* van Flammermont; de *Facsimiles* van de Paleographical Society, Wattenbach's *Schriftwesen*, Könneck's *Bilderatlas*, de *Schrifttafeln* van W. Arndt, de *Altdeutsche Handschriften* van Enneccerus, de *Monumenta paleographica* van Chroust en Schnorr von Carolsfeld te noemen, om nu nog te zwijgen van wat in andere landen is gepresteerd, om u een werkmateriaal voor den geest te brengen, zooals men er geen beter wenschen kan en dat een Neerlandicus, voor mijn gevoel althans, moet doen watertanden. Men heeft het zelfs bij geene „schriftproben" gelaten: geheele handschriften, ook van zeer uitgebreide werken, heeft men gereproduceerd, en dat niet alleen in Frankrijk, Duitschland en Engeland, maar ook in Italie, in Spanje, in Denemarken, in Zweden, tot in Rusland toe.

---

[1]) Voordracht uitgesproken op het tweede Nederlandsch Philologencongres.

Wat maken de Nederlanden daarnaast een pover figuur!

Want mocht ons, Neerlandici, gevraagd worden wat we op dat gebied kunnen toonen, dan zouden wij met beschaamde kaken staan, zooals men in Vlaanderen zegt, daar wij geen ander antwoord kunnen geven dan dit: het oudste, maar tevens het eenige werk dat handelt over Nederlandsche handschriftkunde is een boekje van Jacobus Koning, getiteld *Algemeene verklaring van het oud letterschrift*, in 1818, dus voor ruim tachtig jaren, door de Maatschappij tot nut van 't algemeen in „steenplaatdruk" uitgegeven. Buiten dat werkje, dat voor zijn tijd niet geheel onverdienstelijk was, maar natuurlijk al sedert lang zelfs aan bescheiden eischen niet meer voldoet, hebben we niets anders dan de facsimile's van de gebruikte handschriften, bij eenige uitgaven van teksten gevoegd. De meeste daarvan zijn echter onbruikbaar, omdat ze vervaardigd zijn met procédés die niet onafhankelijk zijn van de mindere of meerdere vaardigheid van den teekenaar en van diens verbeelding, noch van het doel door de uitgevers beoogd. Die facsimile's moesten immers dienen tot „opluistering" der uitgaven, en zoo werd de keus bepaald niet door de meerdere of mindere belangrijkheid van het specimen uit een zuiver palaeographisch, dus wetenschappelijk oogpunt, maar door hunne mindere of meerdere fraaiheid: aesthetische consideraties gaven den doorslag. Dit laatste is overigens ook later het standpunt gebleven, toen men ook hier van volmaakter bewerkingen ging gebruik maken; waarbij nog komt, dat de reproducties niet zelden op kleiner schaal dan de origineelen worden vervaardigd, waardoor ze alweer een nieuw gedeelte hunner reeds geringe studiewaarde verliezen.

Het is nu natuurlijk mijn bedoeling niet te beweren, dat er daarom ook geen Neerlandici zijn, die Middelnederlandsche handschriften kunnen lezen. In geenen deele. Er zijn er genoeg, die daarin doorkneed zijn, we weten het allen. Maar hunne kennis is iets persoonlijks, dat met hen te gronde gaat, zoodat het eerste vereischte om van een gevestigde wetenschap te kunnen spreken, ontbreekt, nl. dat een zekere hoeveelheid kennis aan een volgend geslacht wordt overgeleverd, om daarop voort te bouwen.

Hebben wij zoo goed als niets gedaan om de ontwikkeling van ons schrift te leeren kennen, we zijn niet veel ijveriger geweest in het navorschen der talrijke andere vraagpunten, die zich bij een handschrift voordoen. Want een middeleeuwsche codex is immers, evenals alle dingen, een voortbrengsel van verschillende krachten. Vooreerst geen schrijver zonder schrijfmateriaal, papier, perkament, inkt enz. Terwijl in alle andere landen, geen enkel uitgezonderd, het middeleeuwsche papier ernstig bestudeerd werd, is bij ons van een dergelijke belangstelling weinig te bespeuren. Men schijnt hier niet te beseffen, dat aan de kennis van het papier veel gelegen is, dat die kennis een

onmisbare hulp is om den ouderdom van een handschrift nader te bepalen, dank zij de watermerken die de papierfabrikanten gebruikten. De ondervinding leert, dat eenzelfde soort papier, herkenbaar aan het watermerk en aan zijn plaats met betrekking tot ribben en roeden, de zoogenaamde „vergeures" en „pontuseaux" van den vorm, over geen langer tijdruimte dan ongeveer 25 jaar voorkomt, en het zegt niet weinig, als men dat bij het bepalen van het tijdstip waarop een of andere codex vervaardigd werd, in rekening mag brengen. Toch zijn er wel Nederlanders geweest, die het belang der watermerken hebben ingezien, maar het meeste daarvan is onuitgegeven gebleven, en sommigen, zooals J. Koning, hadden bijbedoelingen die hun blik benevelden. In elk geval, het jongste dezer werken is dat van Mr. J. H. DE STOPPELAAR, die nu reeds meer dan dertig jaren geleden een zeer nuttig boekje heeft geschreven over het *Papier in de Nederlanden inzonderheid in Zeeland*, dat ook thans nog zeer goede diensten kan bewijzen, al zijn de afbeeldingen der watermerken wat te zeer verfraaid en buiten alle verband met vergeures en pontuseau's afgedrukt.

Om het niet te lang te maken, ga ik thans dadelijk over tot de *scrivers* en *scriversen* onzer handschriften. Wie waren zij? waar werkten zij? hoe en wanneer? Hoeveel tijd besteedden zij aan het schrijven hunner codices, en wat lieten zij zich voor hunne moeite betalen? Wat weten wij van het opteekenen op het gehoor af? Op deze en nog vele dergelijke vragen blijven wij het antwoord schuldig. Wel zijn er werken, waar die vraagpunten ter sprake komen, zooals b.v. in de Geschiedenis der Nederlandsche Taal van Prof. Verdam en in het met roem bekende werk van Prof. Acquoy over het klooster te Windesheim, maar alles samen genomen is dat zoo weinig, dat de behoefte aan meer er des te beter door uitkomt.

Is de codex eenmaal geschreven, dan dient hij gebonden te worden, en over onze middeleeuwsche bindkunst en binders zijn we al niet veel beter ingelicht dan over al de rest, terwijl we het overgroot gedeelte van 't geen we er over weten, dan nog verschuldigd zijn aan een vreemdeling, nl. aan James Weale die reeds voor jaren in het Belgisch tijdschrift *La Flandre* en kortgeleden in zijne *Bookbindings and Rubbings of Bindings in the South Kensington Museum* ook aan Nederlandsche binders en Nederlandsch binderswerk zijn aandacht heeft geschonken. Maar 't is er verre van dat hij dit onderwerp zou uitgeput hebben, en wat hij heeft medegedeeld smaakt naar den trog om nog.

Een handschrift is verder geen individu dat alleen stond op de wereld, maar een lid van een gemeenschap, een deel van een geheel, nl. van een boekerij van stad of klooster, van vorst, geleerde of letterlievend poorter. Kennen wij die bezitters die handschriften bestelden, maar er ook schonken, legateerden of kregen, de kosten van

het schrijven of van het binden betaalden, papier of leder verstrekten, en weten we welke prijzen in dergelijke gevallen besteed werden? Kennen we die bibliotheken, hun omvang, hunne inrichting, hunne onderlinge betrekkingen? weten we wat er geworden is van hunne schatten? Neen, we hebben over dat alles maar zeer vage inlichtingen. Van de talrijke catalogussen van dietsche boeken, die nog bestaan, zijn er, afgezien van 't geen vóór ruim 250 jaar door Sanderus werd medegedeeld, niet meer dan twee uitgegeven en gecommenteerd: de catalogus van het Sint-Barbaraklooster te Delft en de lijst der dietsche boeken van 't Rooklooster in 't Sonienbosch, en even weinig weten we over de dietsche handschriften die particulieren, als de Gentsche poorters Jan de Beere, Willem van den Pitte en meester Symoens Elyoes, bezaten.

Het zou geen moeite kosten over al die punten veel uitvoeriger te spreken, maar de omstandigheden laten dat niet toe en hoog noodig is het niet. Het gezegde zal volstaan om de bewering te rechtvaardigen, dat een Nederlandsche handschriftkunde, in den breeden zin van het woord, niet bestaat. En als ge de proef op de som wilt hebben, sla eenige beschrijvingen van handschriften na, hetzij in een of andere uitgave, hetzij in een of anderen bibliotheekscatalogus. Een beschrijving die aan alle eischen voldoet, dat wil zeggen die zoo ingericht is dat elke belangstellende, hij zij dan palaeograaf, bibliotheconomist, philoloog, historicus of archeoloog, schilder of boekbinder, er in kan vinden wat het beschreven handschrift voor zijn vak oplevert, zoodat na kennisneming der beschrijving bij hem geen twijfel kan overblijven of het handschrift hem al of niet van dienst kan zijn, zulk een beschrijving is eenvoudig een witte raaf. Gewoonlijk gaat de beschrijving slechts van één gezichtspunt uit, en men mag zich overgelukkig achten, als er niet meer dan drie of vier verwaarloosd zijn. Dat een beschrijving van een papieren handschrift eerst dan volledig is, als de watermerken mede afgebeeld worden, daaraan schijnt nog niemand gedacht te hebben; het is reeds een uitzondering dat men ze met een paar woorden aangeeft.

Die toestand is intusschen wel te verklaren. Zeker is de voornaamste oorzaak hierin gelegen, vooreerst, dat men er met niet al te zware oefening in betrekkelijk korten tijd kan toe komen, het middeleeuwsch en ook het zestiendeeuwsch schrift te leeren lezen (toch is dat een gevaarlijke redeneering, zooals zelfs uit tekstuitgaven uit de allerlaatste jaren blijken kan). Verder, dat het materiaal waarop en waarmede men schreef, de in- en uitwendige vorm der middeleeuwsche boeken, en ten slotte het schrift zelf, dat dit alles hetzelfde is, of althans schijnt, als in Latijnsche handschriften, zoodat hij, die wat wil weten over Middelnederlandsche palaeographie, zich verantwoord acht, als hij b.v. een boek als dat van WATTENBACH, *Das Schriftwesen im*

Mittelalter, even doorwerkt. Ten derde heeft er zeker ook heel wat toe bijgedragen dat in Noord-Nederland de studie der geschiedenis geconcentreerd is op wat men zoo terecht genoemd heeft onze gouden eeuw. Alleen de kerkhistorici behandelen af en toe een of ander, dat tot het gebied der handschriftkunde behoort.

Maar is de toestand verklaarbaar, een andere vraag is het, of hij ook verschoonbaar is; vooral of wij, Neerlandici, daar wijs aan doen, ons heelemaal met geene handschriftkunde bezig te houden, en of het niet de moeite loonen zou datgene, wat thans nog individueele kennis is, tot een vak van wetenschap te verheffen.

Voor we daarop een antwoord geven, moeten we het gevolg van dien toestand onder de oogen zien.

Dit gevolg is, dat er een stilstand dreigt te komen in de studie van het Middelnederlandsch, hoe paradoxaal dat ook klinke. Er is een tijd geweest, dat het Middelnederlandsch het vak *à la mode* was, en even vaak als men der Nederlandsche philologie verweten heeft, dat aan de lexicographie naar verhouding te veel aandacht werd geschonken, heeft men haar het verwijt toegevoegd dat zij zich bij voorkeur met de taal der middeleeuwen bezig hield. Maar die tijd is lang voorbij, en het laatste verwijt hoort men alleen nog af en toe in België. Verschillende omstandigheden hebben er toe medegewerkt om het Middelnederlandsch zijne opperheerschappij te ontnemen. In dien bloeitijd was de Middelnederlandsche taalstudie sterk literarisch getint; de studie der grammaticale vormen ging gepaard met een levendig gevoel voor het aesthetisch schoone; maar met de jaren kwam daarin verandering, en er kwam een oogenblik waarop sommigen den vorm der middeleeuwsche gedichten — want het proza was een quantité négligeable — allesbehalve meesterlijk vonden. Het was toen juist de tijd eener algeheele evolutie, ja revolutie in de taalwetenschap; de vergelijkende taalkunde was bezig datgene te worden wat wij er thans door verstaan. Maar juist in dit opzicht is er met het Middelnederlandsch niets aan te vangen, zooals Cosijn het uitdrukte, zoodat menigeen, die in de mnl. literatuur geen genot meer vond, haar ontrouw worden moest, daar de vergelijkende taalkunde, waarvoor hij het Dietsch niet gebruiken kon, hem krachtiger lokte. Later werd daarenboven het besef hoe langer hoe levendiger, dat er voor het jongere Nederlandsch der 17de eeuw — want eerst in de laatste jaren is men meer aan dat uit de 16de eeuw gaan denken — nog zooveel te doen overbleef, een besef dat zeker steunde op de onuitgesproken gedachte, dat de taal en letterkunde der middeleeuwen nu als bekend konden beschouwd worden; dat er nog wel kleinere of grootere fragmenten, maar zoogoed als zeker geen onbekende teksten of handschriften meer aan het licht zouden komen.

Ik geloof dat vooral dit laatste grooten invloed heeft gehad: immers een jong geleerde komt liefst met wat nieuws voor den dag, en

zachtjes aan achtte men zich genoopt, dat nieuwe in een ander tijdvak te zoeken.

Het is in de laatste tien jaren herhaaldelijk gebleken, dat er volstrekt geen grond voor die pessimistische beschouwing bestond; maar al was dat niet gebleken, er zou toch geen grond voor die meening geweest zijn, om de goede reden dat er in de stads- en rijksbibliotheken nog duizenden handschriften bewaard worden, waarin geen enkel Nederlandsch philoloog ooit een blik heeft geslagen. Door het niet bestaan eener Nederlandsche handschriftkunde weten wij niet alleen niet hoe onze handschriften er uit zien, hoe ze geschreven zijn, waar ze heengegaan zijn, noch waar ze vandaan komen, we weten zelfs niet dat ze er zijn. We doen althans alsof we 't niet wisten, en vergenoegen ons bij de studie onzer middeleeuwsche taal en letterkunde met een apparaat dat met buitengewone eenzijdigheid bijeengebracht is. Of is het niet waar, dat men geene andere teksten heeft uitgegeven dan dezulke waarvan men, terecht of te onrecht, meende dat ze literaire verdiensten hadden, dat ze tot de fraaie letteren behoorden? Alles wat niet geschikt scheen om in een geschiedenis der Nederlandsche letterkunde met een of ander epitheton vermeld te worden, is zonder mededoogen onuitgegeven gebleven; was de letterkundige waarde wat ver te zoeken, men deed liever zijn smaak geweld aan, dan er rond voor uit te komen dat deze of gene tekst alleen waarde voor de taalkunde had.

En zoo heeft men een groote hoeveelheid onschatbaar materiaal tot heden toe ongebruikt laten liggen. Onschatbaar voor de grammatica en voor den woordenschat. Die handschriften waarop ik doel, zij bevatten hoofdzakelijk de zoogenaamde godsdienstige literatuur der middeleeuwen; het zijn afschriften van eenzelfde werk of verschillende, van elkander onafhankelijke vertalingen, in verschillende gewesten en op verschillende tijdstippen vervaardigd, waaruit de verschillende Middelnederlandsche dialecten, waarover we nog zoo verschrikkelijk weinig weten, kunnen gekend worden; waarin men ziet hoe een of ander woord door een ander vervangen wordt; waarin men op elke bladzijde woorden tegenkomt, die in het *Mnl. Wdb.* met een enkel, en soms met heelemaal geen voorbeeld vermeld staan, zoodat we geneigd zijn ze als zeldzaam te beschouwen, terwijl ze dat in den grond niet zijn; waarin men vormen vindt, die in onze tegenwoordige taal voorkomen en die we tot nu toe tevergeefs elders gezocht hebben; waarin, met een woord, de taal der 15de eeuw te vinden is, middelnederlandsch naar de klankleer, nieuwnederlandsch naar de syntaxis, terwijl de woordenschat voor een zuidnederlandsch oor haast modern klinkt, zoodat ze soms verrassend dicht bij de hedendaagsche beschaafde spreektaal staat. Ge zult me tegemoet voeren dat de heeren Verdam en Van Helten wel degelijk naar die handschriften hebben omgezien. Ik vraag u op mijne beurt: wat hebben de twintig hss., die zij misschien allegaar gebruikt hebben,

tegenover de drie a vier duizend waar geen sterveling heeft naar omgekeken, te beteekenen?

Maar niet alleen de taalkunde, ook de geschiedenis onzer letterkunde heeft onder dat eenzijdig kiezen van het werkmateriaal zwaar geleden. Of zijn wij werkelijk verantwoord, als wij zien dat zelfs in de uitgebreidste werken over onze middeleeuwsche literatuur nog geen 40 bladzijden, en in een zelfs 5 bladzijden voldoende zijn om alles wat van de literatuur in proza overgebleven is, te beschrijven? Wat geluk, dat er naast David in België, in Holland een Moll geweest is en een Acquoy, want anders hadden de geschiedschrijvers onzer letterkunde wel kunnen doen, alsof er nooit een letter proza in het Dietsch geschreven was. Of zou men waarlijk meenen, dat onze middeleeuwen b.v. geene andere oorspronkelijke sermoenen opgeleverd heben dan die van Geert Groote, Jan Brugman en Jan Brinckerinck? geene andere oorspronkelijke ascetische traktaten dan die van Jan van Ruusbroec, Jan van Leeuwen en Hendrik Mande? Wat zeggen de geschiedschrijvers onzer letterkunde over de uitgebreide exempelen-literatuur? over de geschiedkundige en „wetenschappelijke" werken der middeleeuwen? haast niets, als ze niet berijmd zijn. En als het waar is, dat literatuurgeschiedenis beschavingsgeschiedenis is, moeten we dan ook geene aandacht schenken aan werken die niet oorspronkelijk in 't Dietsch geschreven zijn, aan de vertalingen van de geschriften van mannen als St. Augustinus, St. Bernardus, Bonaventura, Thomas van Aquinen, Thomas a Kempis, enz. enz. Of is het voor ons van geen belang, dat b.v. de *Imitatio Christi* in twee verschillende gewesten op hetzelfde tijdstip werd vertaald? dat het *Soliloquium* van St. Augustinus, waarvan door Moltzer een fragment is uitgegeven, door vier verschillende personen in 't Dietsch werd overgezet? dat ook van het *Bienboec* van Thomas Catimpratensis verschillende vertalingen bewaard zijn? De vraag stellen is ze beantwoorden.

Dat alles wil intusschen nog niet zeggen, dat men uit het materiaal waarmede men tot nu toe gewerkt heeft, alles heeft gehaald wat er uit te halen is. En dat er nog veel meer in zit, dan er uit gekomen is, zal ook eerst blijken, als de Nederlandsche handschriftkunde naar behooren zal beoefend worden. Het wordt tijd, geloof ik, dat wij er ons van doordringen dat de overgroote meerderheid onzer tekstuitgaven niet langer bruikbaar is, omdat ze ons niet geven wat in de handschriften staat [1]). Zoogenaamde kritische uitgaven zijn niets anders dan aesthetische liefhebberijen, voor taalkundige studie ongeschikt. Historische taalstudie,

1) Ik weet wel, dat er niet aan te denken valt alle teksten opnieuw uit te geven. Voor een zeker getal is dat kortweg noodzakelijk; van de andere zouden er collaties kunnen gemaakt worden door verschillende personen naar één zelfde methode, en niet hier en daar verspreid, maar in een bundel vereenigd.

dat is studie van vormen zooals ze zijn, niet zooals een of ander uitgever ze belieft te maken. Als men de moeite neemt eenige Middelnederlandsche tekstuitgaven, zelfs diegene die onder de beste gerekend worden, met de handschriften te vergelijken, dan staat men verbaasd over het vele willekeurige dat men er in aantreft, en houdt men zijn hart vast, als men bedenkt dat vele van die zoogenaamde stilzwijgende verbeteringen in de grammatica van Prof. van Helten, die natuurlijk moest roeien met de riemen die hij had, als bewijsplaatsen van taaleigenaardigheden gelden, terwijl de ware eigenaardigheden verdonkeremaand zijn. Daarin is nu niet zoozeer verbetering te verwachten, doordien de beoefening der handschriftkunde ons de teksten beter zou leeren kennen dan thans: ik heb het reeds gezegd en erkend, dat men het daarin met betrekkelijk weinig moeite heel ver kan brengen, en dat er menschen genoeg zijn, die daarin uitmunten. Ik geloof, dat wij ze anders zullen leeren lezen, want iets anders is het, een handschrift te kunnen lezen, en iets anders, de middeleeuwsche schrijfkunst te kennen. Laat ik u mijne bedoeling duidelijk maken.

In elke inleiding onzer uitgaven van Middelnederlandsche teksten komt het bericht weer, dat de interpunctie van den uitgever is, en het schijnt wel, dat men algemeen in den waan verkeert, dat er in de Middelnederlandsche handschriften geen interpunctie bestaat. Maar welk een zelfbedrog, waarschijnlijk ontstaan, doordien in verzenhandschriften de leesteekens inderdaad zeldzaam zijn. Maar lees eens eenige prozahandschriften, en ge zult gewaarworden dat er wel degelijk een interpunctie bestaat. In de oudste handschriften al treft men vooral de punt aan, gewoonlijk *niet* voor een hoofdletter, waaruit natuurlijk blijkt dat de hoofdletters zelf tot het interpunctiesysteem behooren, en dat die punt andere diensten doet dan de onze. [1]) Naast de punt komt reeds in de veertiende eeuw, ook in dichtwerken, een teeken voor dat verschillende vormen heeft, en gewoonlijk eenigszins gelijkt op ons vraagteeken. Het heeft daarvan dan ook de waarde, en soms die van een uitroepteeken (het is dat teeken dat Hirsche zoogenaamd ontdekt heeft in de hss. van Thomas a Kempis). In de eerste helft der 15de eeuw vindt men reeds het schuine streepje, dat later de komma geworden is; tegen het midden komt het gebruik op, ook punten te zetten vóór hoofdletters, en in de tweede helft verschijnt de dubbele punt, gewoonlijk echter met de waarde van een komma of een punt-komma.

Dit zijn slechts enkele opmerkingen, zeer onvolledig; de palaeographie zal dus het Dietsch interpunctiesystem dienen te leeren kennen, opdat we de middeleeuwsche teksten dan kunnen uitgeven en begrijpen met húnne interpunctie, en niet met de onze, want dat deze laatste vaak glad

---

[1]) Vergelijk daarmede het gebruik van kleine letters, na een punt, in de 17de eeuw, o. a. in Vondel's werken.

verkeerd is, komt eerst duidelijk aan het licht als wij een tekst naar een weinig geïnterpungeerd handschrift uitgeven en interpungeeren, en dan later een ander vinden, door den Dietscher geinterpungeerd.

Nog in ander opzicht zal de kennis van de schrijfkunst der middeleeuwen veranderingen in onze manier van uitgeven en in onze grammatica brengen, doordat we de verkortingen beter zullen leeren oplossen. Dat klinkt ontzettend naief en brengt u een glimlach op de lippen, want er is natuurlijk maar een middel om de verkortingen voor *m*, *n*, *ende*, *niet*, *dat*, *was*, *heit* enz. op te lossen. Maar daarnaast zijn er verschillende teekens, die meer dan ééne waarde hebben, zoo bij voorbeeld dat voor *er*, dat ook gebruikt werd voor *ar*, *aer* en *r* alleen. Dit laatste geval kan tot geen moeilijkheden aanleiding geven, de andere echter wel. Het is immers lang niet onverschillig of men een of ander woord leest met *ar* of met *aer*, b.v. *mar* of *maer*, *dar* of *daer*; of men *d'* oplost als *daer* of als *der*, of men *h'e* oplost als *hare* of als *here* (pron. poss.). Het is duidelijk, dat de oplossing moet berusten op de voluitgeschreven vormen. Tot nu toe hebben onze uitgevers haast algemeen, stelselmatig, de oplossing *aer* verkozen; kwam er een voluitgeschreven vorm als *der*, *dar*, *here* voor, dan werden die zoogenaamde fouten vaak verbeterd, maar nog vaker eenvoudig verdonkeremaand. Vandaar alweer, dat de beschrijvers onzer middeleeuwsche grammatica als bewijsplaatsen een aantal vormen aanhalen, die in de gebruikte handschriften eigenlijk niet staan, terwijl diegene, die er wel in staan, buiten beschouwing blijven, zoodat ten slotte het juiste inzicht in de zoogenaamde afwisseling van korte en lange *a* en *e* voor al of niet gedekte *r* ons ontgaat. Ik zeg zoogenaamd, omdat het mij waarschijnlijk voorkomt dat uit voortgezette studie zal blijken, dat die afwisseling niet bestaan heeft, maar dat in het eene gewest de *e* zooniet heerschte dan toch overheerschte, in de andere de *a*, zooals thans nog altijd het geval is: het vlaamsche dietsch heeft b.v. nooit een vorm *harte* gekend, maar alleen *herte*; en mocht het niet precies zoo uitkomen, een ding is zeker: dat die afwisseling niet heeft gegolden voor alle woorden en op alle tijdstippen.

Doch is er nog veel uit het reeds bekende materiaal te halen, zeker is het dat dit materiaal nooit voldoende zal zijn, hoe zorgvuldig wij het ook bewerken mogen, om het antwoord te erlangen op de menigvuldige questieuze punten die in de Middelnederlandsche grammatica, als zoovele voetangels en klemmen, den weg belemmeren. Niet alleen moet er nieuw bijkomen, maar én het oude én het nieuwe moet door het licht der handschriftkunde beschenen worden.

Wie het Middelnederlandsch bestudeert met de hulpmiddelen die we thans bezitten, zal ongetwijfeld getroffen worden door het weinige dat we weten van de chronologie der meeste taalverschijnselen. Alles schijnt

wel even oud of even jong. Het spreekt vanzelf dat zoo iets onmogelijk is; maar de ongewisheid waarin we daaromtrent verkeeren komt voort uit onze gebrekkige kennis van de chronologie van ons middeleeuwsch schrift, zoodat we over het algemeen onze middeleeuwsche handschriften als veel te oud voorstellen, waartoe vroeger ook medewerkte, bewust of onbewust, een zeker patriotisme (om niet te zeggen chauvinisme), zoodat b.v. Verwijs, toen hij voor het Leidsche handschrift der Naturen Bloemen beredeneerd had dat de vooraanstaande almanak kon slaan op de jaren 1307, 1391 en 1402, „om het schrift" meende het eerste jaartal voor de vervaardiging van dien codex te moeten aannemen, terwijl het schrift dat jaartal onmogelijk maakt. Thans laten we ons misschien minder dan voor 30 jaar door dergelijke motieven leiden, maar we zijn daarbij van Scylla naar Charibdis verzeild. Ik meen te weten dat velen, als zij den ouderdom van een handschrift willen bepalen, hun toevlucht nemen tot vergelijking met de *Schrifttafeln* van Arndt, of tot de *Lateinische Palaeographie* van Wattenbach enz. Maar daarbij komt men bedrogen uit. Inderdaad, als men gedateerde Middelnederlandsche handschriften vergelijkt met overeenkomstige, evenzoo gedateerde „schriftproben" in de uitgaven tot studie der latijnsche palaeographie, dan komt men tot de ontdekking dat, bij nagenoeg volkomen gelijkheid van het schrift, ónze handschriften meestal meer dan een halve eeuw, ja, soms een heele eeuw jonger zijn dan de Latijnsche. Dat laat zich overigens volkomen begrijpen: vooreerst, we weten van elders, dat onze hss. jonger moeten zijn, ten gevolge van de natuurlijke ontwikkeling der beschaving in onze gewesten; ten tweede en vooral: laat ons niet vergeten dat het *scriven* van den middeleeuwschen kopiïst geen *schrijven* was als het onze, het was *teekenen*, neen het was NATEEKENEN van hetgeen hij vóór zich had, zoodat zijn eigenlijke hand er heel anders uitzag dan het schrift, waarin hij een of ander hs. afschreef; ja er zijn zelfs indices die doen vermoeden, dat er kopiïsten geweest zijn die konden *scriven*, maar niet *schrijven*.

In de allerlaatste jaren schijnt dit overschatten van den ouderdom onzer handschriften te verminderen, maar daarom is men nog niet veel dichter bij de waarheid gekomen, daar men zich gewoonlijk vergenoegt met een aanwijzing als: 14de of 15de eeuw. Ook hier dus moet de handschriftkunde tusschenbeide komen: de eigenaardige vormen van het schrift, de afkortingen, hun aard, hun getal, hun vorm, het papier, alles moet en kan medewerken om den datum van een handschrift zoo nauwkeurig mogelijk te bepalen.

Is onze Middelnederlandsche grammatica een mengelmoes van allerlei vormen, waarvan de chronologie nog maar zeer vaag is, nog meer is het een mengelmoes van allerlei vormen uit alle gewesten der „lage landen bider zee", en dit wezenlijk of vermeend gebrek aan eenheid heeft vooral voor een beginneling iets verbijsterends. Ik heb er reeds op

gewezen dat het niet aannemelijk is, dat die verschillende vormen in eenzelfde streek naast elkander zouden bestaan hebben, en het is zeker een eisch der toekomst, dat er orde in dien baaierd gebracht worde. Met andere woorden: het is een eerste vereischte dat we tot een heldere voorstelling komen van de verschillende dialecten uit de middeleeuwen, en eerst als dat geschied is, zal het vraagstuk der schrijftaal, de wederkeerige invloed van schrijftaal en tongval, kunnen opgelost worden. De kwestie der dialecten nu is zeker niet op te lossen, zonder o. a. een zoo volledig mogelijke kennis der herkomst onzer teksten. En die kennis moet en zal de handschriftkunde ons geven.

Want niet alleen zijn talrijke codices voorzien van aanteekeningen, waaruit hunne herkomst blijkt; ook langs andere wegen is die te vinden. Een der meest voorkomende gevallen is b.v. dit, dat een handschrift waarin geen enkele aanwijzing voorkomt, geschreven is in dezelfde hand als een ander, waarvan de herkomst bekend is. Soms ook is ze te herkennen aan den band: er hoeft niets in te staan, en toch zijn al de hss. die eenmaal in het klooster Sion bij Oudenaarde geschreven, verlucht en ingebonden werden, dadelijk herkenbaar, want de stempels dezer binderij bestaan nog. Te Brugge heeft een meester binder gewerkt, Jan Guillebert, die op de meeste zijner banden zijn naam heeft geprent en zijn handteekening er in geschreven. Maar toch niet op alle, en 't spreekt van zelf dat men de laatste door de eerste leert kennen. Verder: men schreef op een zelfde tijdstip niet op dezelfde manier in alle gewesten, en in één gewest niet op dezelfde manier op verschillende tijdstippen, en ook dát kan een hulpmiddel worden. Ten slotte: als men eenmaal uit een of meer teksten, waarvan de herkomst bekend is, de taal van een streek of plaats zal kennen, zal het mogelijk wezen om andere, waarvan de herkomst op geenerlei andere wijze te bepalen is, maar hunne taal met meer zekerheid dan thans te beoordeelen.

Ik zou nu nog een heel reeks dergelijke argumenten kunnen te pas brengen, maar het gezegde zal wel voldoende zijn om op mijne vraag van daar zooeven, of het niet de moeite loonen zou datgene, wat thans nog individueele kennis is, tot een vak van wetenschap te verheffen, een forsch ja tot antwoord te krijgen.

Nog een enkel woord. Ik aarzel het uit te spreken, omdat het allicht den schijn kon hebben, dat ik een pleidooi „in eigener sache" gehouden heb. Maar als ik het verzwijg heeft men het recht mij te beschouwen als iemand die wel goed is om af te breken, maar niet om op te bouwen. Daarom zal ik er maar rond voor uitkomen, en u zeggen dat ik een verzoek aan u heb. Geleid door de gedachten die ik hier voorgedragen heb, en die stellig bij velen onder u moeten opgekomen zijn, heb ik reeds eenige jaren besteed aan het verzamelen van het materiaal voor een *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*, die

op hare beurt bouwstoffen zal leveren voor een *Nederlandsch schriftwezen in de middeleeuwen* en voor een palaeographisch album met facsimile's van meestal gedateerde handschriften en met een woordenboek van verkortingen. Ik ben daar reeds zoover mede gevorderd, dat de inhoud van haast alle handschriften, die in eenige openbare bibliotheek van Holland, België, Frankrijk, Duitschland en Engeland bewaard worden, mij bekend is; alsook van bijna alle handschriften, die maar op eenigerlei wijze uit boeken kunnen gekend worden. Er zijn er duizenden, en van een kleine duizend kon ik de geschiedenis, van het oogenblik waarop ze geschreven worden tot nu toe, nagaan. Maar er is nog veel te doen. Er zijn vooral nog vele kleine bibliotheken in kerken, hofjes en godshuizen verscholen; er zijn nog zoovele particuliere bibliotheken, waarvan het bestaan mij onbekend is. Mijn verzoek luidt: wie iets weet, springe mij bij, geve er mij kennis van; alle mededeelingen, hoe gering ook, zullen welkom zijn, dankbaar aanvaard en aangewend worden tot meerder eer en glorie onzer moedertaal, de taal des vaderlands.

Gent. WILLEM DE VREESE.

IEDEALISME?

„De koorts van het praktische heeft het ideaal gestemde Duitsche volk aangegrepen; doen, doen, alweer wat nieuws doen, wat doen voor het heden, wat doen, dat de intensiteit van het materieele leven sterkt, dat is de koorts, die het leven van gelooven, weten en vertrouwen ondermijnt.

Er is voor den Duitschen philoloog inderdaad grond voor eene sombere stemming. De belangstelling in de classieke studiën is, vooral in de laatste tien jaren, gaandeweg verminderd. Zelfs werken waarvan de uitgave reeds begonnen was, kunnen niet worden voortgezet: men denke aan het *Lexicon Livianum*, aan de *Inscriptiones Latinae selectae* van Dessau, aan de *Formae orbis antiqui* van Kiepert, om nu alleen werken van den eersten rang te noemen.

't Zij mij vergund daaraan eene mededeeling van gelijksoortigen aard toe te voegen.

Met de firma Teubner sloot ik 8 Nov. 1882 een contract over de uitgave van een *Lexicon Lucretianum* waarvan in Teubners bekende Mittheilungen kennis werd gegeven. Op bepaald verzoek dezer firma zou het werk niet in afleveringen, maar in eens compleet verschijnen. Toen ik er eenige jaren aan gewerkt had en honderden pagina's voor de pers gereed waren, wendde ik mij tot de firma Teubner met de

vraag, wanneer zij met het drukken zou kunnen beginnen. Tot antwoord ontving ik de mededeeling, dat Teubner de zaak niet meer aandurfde en liever zag dat ik mij tot eenen anderen uitgever wendde. Ieder philoloog begrijpt echter dat dit niets geven zou; als Teubner een philologisch werk niet kan uitgeven, kan een ander het nog minder. En dat Teubner het niet kon, blijkt wel uit het aanbod der firma om mij schadevergoeding te geven, wat ik natuurlijk niet aannam. Ik heb het werk verder laten rusten."

Dit schreef naar aanleiding van een recensie Prof. WOLTJER in 't *Museum* van Juni 1900.

Is dit niet nog al éénzijdig? Omdat de klassieke studieën gaandeweg minder belangstelling vinden, zou „het leven van geloven, weten en vertrouwen" ondermijnd worden?!

Laten we er op wijzen dat de belangstelling in de studie van àl wat germaans is, sterk toeneemt. Zowel wat aangaat de óudgermaanse talen als de tegenwoordige, zowel Mythologie als Folklore; zowel wat betreft de meer of minder kostbare uitgaven van Sievers, Steinmeyer, Symons, Boer, Kluge, Gallée (Altsächs. Denkm.), Sauer, Erich Schmidt, Muncker, Cook, Sweet, Murray, als wat betreft de tijdschriften van Streitberg, Brugmann, Paul, Braune, Gering, Wülcker, Schroeder, Steinmeyer, Roethe, Kauffmann, enz., enz., enz. Zelfs hier in ons kleine land kan het Ts. van de Mij van Letterkunde bestaan. En kan een goedkope uitgaaf als de Zwolse Herdrukken geregeld worden voortgezet.

Is dus Woltjer, de professor in de klassieke talen aan de Vrije Universiteit, niet al te éénzijdig in z'n opvatting?

Zeker, de klassieke studieën vinden minder belangstelling dan vroeger. Maar zou de oorzaak ook een andere wezen? Zou het geloof aan de alleen-zaligmakende kracht van die klassieke studie ook aan 't verdwijnen zijn? — —

Wanneer ook school 't 'geloof' alleen bij de classici?

Dichters, schilders, wetenschapsmannen zijn er genoeg nog om het beweren van prof. Woltjer te logenstraffen. Neen, 't geloof aan 't iedeale vermindert *niet*! —

B. H.

FRIEDRICH NIETZSCHE, RICHARD WAGNER.

Man wird es Nietzsche danken, dass er unserer Sprache neue Formen für eine Fülle von tiefen Gedanken abgerungen hat, aber man wird auch stets dabei bekennen müssen, dass sich bei ihm in der schönen Hülle Gesundes und Krankes dicht nebeneinander findet.

Man wird es Nietzsche danken, dass er sich gegen die Überschätzung des Intellektes gewendet hat, welcher den Willen zwar leiten, aber

nicht die Thatkraft lähmen soll, und welcher Platz lassen muss für die Anschauung und vor allem nicht hindern darf, dass die 'Sonne des Gefühls' gelegentlich aus der Tiefe hervorbricht. Das wird man ihm danken, aber man wird in Nietzsches 'Willen zur Macht' keine letzte Bestimmung sehen können.

Man wird es Nietzsche danken, dass er dem Massenbegriffe unserer Zeit mit seiner nivellierenden Wirkung die Kraft der Persönlichkeit, sie von dem allzu starken Drucke des Geschichtlichen befreiend, entgegengestellt hat, man wird aber dabei betonen müssen, dass diese Persönlichkeit zwar im Diesseits wirken, aber im Jenseits wurzeln soll.

So wird man in Nietzsche einen Menschen sehen von gewaltiger Tragik, der künstlerisch zu fein angelegt war, um sein eigenes nagendes Denken ertragen zu können, und nicht Künstler genug, um das Wogen seines Innern in Kunstwerke zu gestalten — und der darum zusammenbrach.

Dagegen ist Richard Wagner der echte Erbe jener echten Kunst, bei welcher eine grosse Persönlichkeit im Kunstwerke gespiegelt wird, damit sie von diesem aus in das ganze Volk hinüberfliesse.

Diese Kunst hat Wagner im Zeitalter der werdenden Weltwirtschaft gehütet und weitergeführt, indem er dem heimischen Boden die herrlichen Gestalten entsteigen liess, die nun aus seinen Musikdramen zu uns sprechen.

Prof. dr. Alex. Wernicke, *Neue Jahrbücher*, 3. jahrg.,
V. u. VI. Bandes 1. Heft.

Uilenspiegel.

Evenals in het Westen Uilenspiegel, leeft in het Oosten de Hodja. Of men hem als een duitschen nar of als een franschen clown ziet, hij staat met zijn doorgaans onschuldige scherts tegenover den hatelijken spot van Uilenspiegel. En juist om hem in deze tegenstelling te teekenen wil ik verder gaan en beweren: Tegenover den uit het hartstochtelijk broeiende germaansche innerlijk — dat innerlijk waaruit ook de gotische kathedralen voortkwamen — ontstanen Uilenspiegel, staat de Hodja, voortgekomen uit den veel meer verstandelijk verfijnden geest van de Muzelmannen, den geest die het Alhambra heeft voortgebracht. Uilenspiegel en de Hodja zijn uitersten. Het brandende germaansche gemoed heeft den een, de sierlijke mohamedaansche geest heeft den anderen voortgebracht. De schertsen van den Hodja, hoe ook, als elke scherts, naar éen zijde spot, satire, wraak, moralisatie, zijn in hun wezen niets anders dan een spel van hooge verstandelijkheid.

Albert Verwey, *Tweem. Tijdschr.*, Mei 1900.

BOEKAANKONDIGING.

K. O. Erdmann, *Die Bedeutung des Wortes.* — Leipzig, Avenarius, 1900.

Het denkbeeld dat ten grondslag ligt aan de reeks van semasiologische onderzoekingen waaruit dit werkje bestaat, is: dat de waarde van het *woord* als middel om tot de kennis van iets te geraken nog altijd te hoog wordt aangeslagen; nog altijd stellen interpretatores onrechtmatige eischen van ondubbelzinnigheid en onveranderlijkheid aan de woorden welke zij moeten verklaren. Hoogst zelden komt het voor dat een woord slechts één scherpbegrensd begrip uitdrukt: de regel is dat het meer dan één beteekenis heeft en, behalve het hoofdbegrip, min of meer vage bijbegrippen bevat.

Op heldere, en toch diepzinnige, wijze wordt dit gronddenkbeeld door den schrijver toegelicht: zijn voorbeelden zijn bijna altijd treffend. Misschien zou men hem mogen verwijten dat hij het „woord" te veel als iets geïsoleerds beschouwt en te weinig als deel van den zin — het is duidelijk dat door deze beperking aan de natuur van het „woord" geweld wordt aangedaan. Een „woord", zooals de schrijver het overal opvat, bestaat niet in werkelijkheid, tenzij in woordenboeken. Het gevolg is dat, in de beoordeeling van het karakter der „woorden", te weinig rekening wordt gehouden met het feit dat „taal" alleen bestaat voor zoover zij gesproken wordt; dat aan het „woord" wordt toegeschreven wat alleen een uitvloeisel is van het verband waarin het wordt gebruikt, en dat, vooral, de toon waarop het wordt gezegd geheel buiten bespreking blijft. Dit belet echter niet dat het mij wenschelijk voorkomt hier een korte analyse van het werkje te geven, welke ik slechts enkele malen door korte opmerkingen zal afbreken.

De dubbel- of meerzinnigheid van een „woord" kan bestaan: òf in de „suppositie", d. i. dat een *grammatische vorm* meer dan ééne beteekenis heeft (b.v. *hij speelt piano* = „hij kan p. spelen" of „op dit oogenblik speelt hij p.") — òf in de relativiteit van het begrip, waar het woorden betreft die noodzakelijk een aanvulling noodig hebben (b.v. *nieuw*) — òf in de „amphibolie", wanneer n.l. het woord meer dan één begrip kan uitdrukken (b.v. *slot*). Dit laatste geval is meestal ingewikkeld: een woord drukt n.l. meestal een complex van voorstellingen uit, die in een min of meer nauw verband tot elkander staan. Erdmann vergelijkt het met een kring welke het middelpunt (de „kern")

vormt van een aantal daaromheen getrokken cirkels, getrokken niet met een scherp potlood, maar met een breed, in de verf gedoopt penseel (het „grensgebied"). De kern is dan het begrip dat in alle gevallen met het woord is verbonden, de breede, vagere buitenkring zijn de voorstellingen die het soms kan opwekken, doch niet altijd opwekt. Zoo is van het woord *Duitscher* de kern: „zij die behooren tot het Duitsche rijk"; men *kan* er echter tevens onder verstaan „zij die van duitsche afkomst zijn", en „zij die Duitsch spreken". Naarmate men het grondbegrip met een der bijbegrippen of met beide verbindt, duidt de naam „Duitscher" andere personen aan. De oorzaken van het ontstaan van een „grensgebied" kunnen zijn: de onbepaaldheid der grenzen van het begrip zelf (b.v. *jeugd*, *hoop*), de mogelijkheid om een ding of persoon aan te duiden die zich in een toestand bevindt, of wel die de geschiktheid bezit er zich in te bevinden te eeniger tijd (b.v. een *speler* = „iemand die op dit oogenblik speelt" en „iemand die ervan houdt te spelen"), en de overdracht van beteekenis.

Dat een woord vele beteekenissen heeft, is dus iets zeer gewoons, iets normaals; vandaar dat het onmogelijk is er, hoe gewoon het ook is, een absoluut juiste en volledige definitie van te geven. Toch moet dit soms geschieden, vooral bij wetsinterpretatie. Maar in de meeste gevallen is het onnoodig de grenzen van de beteekenis te kennen, en is het voldoende te weten met welk *doel* de uitdrukking is gebezigd, nl. of zij subjeet is of predicaat (? de bedoeling van den schrijver is mij niet duidelijk; hij geeft geen voorbeeld), of zij in het algemeen of in het bijzonder wordt gebruikt, en of zij bij den hoorder een voorstelling moet opwekken of wel hem moet doen denken (vgl. „Deze cathedraal is in *gotische* stijl gebouwd" en „Faust zit in een *gotisch* vertrek"; in het tweede geval dient het adjectief uitsluitend om een stemming bij ons op te wekken, in het eerste alleen is kennis van de kenmerken der gotische bouworde onmisbaar).

Na eenige beschouwingen over de min of meer scherpe of vage begripsonderscheidingen — de eerste noodig in de wetenschap, de tweede verkieselijk voor hen die op het gevoel der hoorders willen werken — gaat de Schrijver over tot de bespreking der moeielijkheden welke voortvloeien uit dit veelzijdig karakter van het „woord," wanneer men wil trachten, hetzij het te analyseeren, hetzij het te definieeren. In het eerste geval staat men lijdelijk tegenover de taal, in het tweede grijpt men altijd eenigszins eigenmachtig in het taalgebruik in. Wat de analyse betreft — de groote woordenboeken geven duizenden voorbeelden — beveelt de schrijver de volgende middelen aan, om de beteekenissen van een woord te kenschetsen: het zoeken van tegenstellingen, de vergelijking met vreemde woorden, de beschouwing der afgeleide woorden. Wat aangaat het definieeren der beteekenis van een woord, wij hebben reeds gezien dat dit eigenlijk onmogelijk is:

alleen voor een bepaald doel kan het noodig zijn het te probeeren, maar in geen geval kan men spreken van een *goede* of van een *slechte* definitie. Is een *walvisch* een *visch?* Dit hangt af van de vraag of men *visch* als wetenschappelijken term bedoelt, of wel daaronder verstaat wat de gemeene man er mede uitdrukt. In geen geval mag men in het algemeen zeggen dat men een walvisch niet een visch *mag* noemen, immers *visch* voor een „in het water levend dier" is zelfs veel algemeener dan *visch* in den zin dien de zoölogen eraan toekennen. De zaak is dat de beteekenis van een woord niet alleen, zooals wij daareven zagen, meestal vaag is, doch bovendien afhangt van de volgende differencieerende elementen: de bijzondére wijze waarop het 't begrip uitdrukt (vgl. krijgsman en soldaat) en de stemming welke het weergeeft (vgl. vluchten en op den loop gaan). Er zijn zelfs woorden waarin de stemming welke erdoor wordt uitgedrukt overheerschend is en het begrip op den achtergrond treedt. Dit is het geval met de scheldwoorden. En ik herinner mij de geestige definitie die een taalgeleerde gegeven heeft van het woord *patser*, dat n.l. volgens hem „een woord is waarover men boos moet worden als iemand het tegen je zegt". Dat metafers alleen berusten op de stemming die een woord weergeeft, is een in de jongste literatuur vaak voorkomend verschijnsel, doch reeds uit Goethe haalt de schrijver aan den regel: „Und grün des Lebens goldner Baum". Hij neemt dezen in bescherming, evenals den zin van Schiller waarin van een ziel wordt gezegd dat zij „feurig und geschäftig", en tegelijk dat zij „der List und der Liebe gleich unbetretbar" was. Het is mij steeds voorgekomen, dat de Duitschers minder fijngevoelig zijn dan wij bij het gebruiken van beeldspraak.

Er bestaan geen woorden die precies hetzelfde uitdrukken, evenmin in éénzelfde taal als in verschillende talen. Dit brengt den schrijver tot het bespreken van het gebruik van vreemde woorden, en wat hij daarover zegt lijkt mij juist en gematigd: alleen wanneer een inheemsch woord absoluut hetzelfde begrip, met dezelfde nuances, weergeeft als het vreemde, is het gebruik van dit laatste te laken. Ik meen echter dat het onjuist is in *se promener* nog de etymologische beteekenis „zichzelf op den voorgrond stellen" terug te willen vinden, en ik zou den schrijver hier hetzelfde willen verwijten dat hij aan een duitschen criticus voor de voeten werpt, die „parfum" alleen in de beteekenis „odeurtje" kende. Dat eigen woorden deftig, vreemde woorden daarentegen minachtend zijn (vgl. *komediant* en *tooneelspeler*), is vaak waar, doch de oorzaak hiervan is niet de eerbied dien men voor eigen goed heeft, maar, naar mij voorkomt, alleen de omstandigheid dat de vreemde woorden algemeener gebruikt zijn, terwijl de inheemsche oorspronkelijk boekentermen waren, of wel een tijd in vergetelheid zijn geweest en nu weer zijn opgediept: het ongewone heeft iets deftigs.

Een woord kan een objectief „oordeel" of een subjectieve „beoordee-

ling" bevatten. Vaak beide tegelijk. En hierdoor komt het dat woordenstrijden zoo talrijk zijn, vooral omdat sommige woorden, ook als het begrip dat zij weergeven verandert, nog lang dezelfde stemming als vroeger reflecteeren. Dit dubbele karakter is hinderlijk bij kalme onderzoekingen, doch voor redenaars, en in het algemeen voor hen die op den wil der menschen werken, is het een groote kracht.

Het hoofdstuk dat handelt over de vraag of woorden „per se" een voorstelling bij ons opwekken — natuurlijk antwoordt de schrijver met neen — en dat onderzoekt waarin het min of meer aanschouwelijke bestaat der taal van dichters en redenaars, staat niet in onmiddellijk verband met de overige behandelde vraagstukken en lijkt ons een „hors d'oeuvre" [1]). Dit is echter geenszins het geval met het laatste hoofdstuk, dat zeer scherpzinnige opmerkingen bevat over „het gebruik van woorden zonder nadenken". Ik vermeld o. a. de juiste kritiek van E. op de pogingen die in Duitschland worden aangewend om de grammatische termen door duitsche te vervangen: dat dit niet gelukt, komt niet hiervan dat het Duitsch te weinig vormingskracht heeft, maar is hieraan toe te schrijven dat hetgeen wij onbewust door den tot nu toe gebruikelijken term aanduiden, niet door één enkel nieuwgevormd woord is weer te geven. Welk een rol het gebrek van nadenken in de taal speelt, en hoe gelukkig het is dat wij het talent bezitten om den etymologischen zin van een woord te vergeten, toonen woorden als „in staat zijn", „in het oog houden", welker algemeen gebruik alleen daardoor mogelijk is geworden. Een treffend voorbeeld van het afslijten der beteekenis leveren, dunkt mij, de namen van straten. Welk een rust dat, als wij van de „P. C. Hooftstraat" of de „van Limburg Stirumstraat" spreken, de gedachte aan deze groote mannen ons niet altijd komt storen.

SALVERDA DE GRAVE.

[1]) Eenige denkbeelden die het bevat hebben wij reeds hierboven ingelijfd.

VERBETERING.

Tot mijn spijt heb ik in mijn artikel over Vereenvoudigde Spelling (Juni-nummer van T. & L.) onzen dichter Willem Kloos ten onrechte van onnauwkeurigheid beticht. Het t. a. p. bedoelde gedichtje is van de hand des heeren J. Winkler Prins, getiteld „Maaiers", staande op blz. 140 van den 3[en] druk van „Dichters van dezen tijd".

Titisee, 22 Juli 1900. T. D. DETMERS.

NASCHRIFT: En nu is nog de vraag of die „onnauwkeurigheid" geen drukfout is, niet van de hr. Winkler Prins, maar van de uitgever! Waarom niet geraadpleegd de originelen, of betrouwbare herdrukken?

B. H.

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

Entwurf einer Deutschen Betonungslehre für Schulen, mit besonderer Rücksicht auf Gedichte. Von Dr. phil. WALTHER REICHEL, Mitglied des Kgl. Sächs. Stenogr. Instituts. — Leipzig, Verlag von Ernst Wunderlich, 1899. Preis M. 1.60, geb. M. 2.—.

Dit boekje is zeer aantebevelen. 't Is prinsiepieëel beter dan Gaarenstroom, De klemtoon in 't Nederlands; al vindt men daarin veel voorbeelden die bruikbaar zijn. Immers „der Fortschrift der neueren Forschungen besteht nach meiner Meinung in der Untersuchung der lebendigen Rede." Juist dat maakt het boekje bruikbaar, vooral ook voor Nederlanders. [1])

Ook wij kennen tal van mensen die *niet* weten, „wo sie den Hauptton im Sätze hinlegen sollen.

„Beim Sprechen ist doch kein Streit.

„Die Betonung ist dem gesprochenen Satze angeboren; wenn der Satz aber einmal gesprochen ist, vergisst man den Ton, der darauf gelegen hat, und würde in Fällen, wo die Betonung zweifelhaft ist, ihn schwer wieder finden, weil man sich nicht klar ist, nach welchen Gründsätzen man verfährt. Noch schlimmer, wenn man den Ton finden soll für eine fremde Vórlage, und doch müssen wir das thun, wenn wir ein Gedicht, ein Schriftstück vorlesen.

Betonen heisst die Worte verschieden stork aussprechen, genau genommen verschieden stárk, verschieden hóch und verschieden làng, und das thun wir deshalb, weil einige Worte des Satzes oder auch ganze Sätze weniger wichtig sind (gleichgültig mehr oder weniger), oder leichter ins Ohr fallen (leichtverständlich, selbstverständlich sind)."

We geven hier de Inhoud nog aan:

Für den Lehrer. Kunstlose Rede. Der Satz. Hauptton: Beweglicher Ton, vom Sinn abhängig: Erweiterungen und Erläuterungen. Fester Ton, ohne Rücksicht auf den Sinn: Rangordnung der Wortklassen. Höreinheit. Gleichartige Worte. Frageton: Höhe und Tiefe im

---

[1]) Men moet natuurlik er aan denken dat 't Nederlands ook in toon verschilt van Duits.

allgemeinen. Die nicht hauptbetonten Teile des Satzes. — Das Wort. — Geschichtliche Begründung. — Beurteilung und Gesetzgebung des Satzes et des Wortes. — Kunstsprache: Allgemeiner Standpunkt. Sondergesetze. Versdichtung. Besprechung von Gedichten. — Für den Schüler: Unterstufe, Oberstufe.

Verder kan men hierbij van de aantekeningen gebruik maken in de Leesboeken van Van den Bosch en Meyer, en die voorkomen in Analecta I, II, III; zie daarvan ook de Inleiding. [1])

B. H.

Eduard Douwes Dekker. Multatuli. Een karakterstudie door J. B. MEERKERK. Met 4 portretten. Groningen, P. Noordhoff. 1900. —

Wie ziet hoe de heer Meerkerk gebruik maakt van de Brieven en van hetgeen hem van elders omtrent Multatuli en zijn leven bekend werd, heeft moeite om, zooal niet aan den ernst van dezen Multatuli-vriend, dan toch aan zijn talent als zielkundig opmerker en ontleder te gelooven. Waarin het nut van deze „karakterstudie" gelegen mag zijn? Ik heb het niet kunnen ontdekken. Naar eene methodische ontleding en eene zich daaraan vastknoopende belangrijke verklaring van Multatuli's karakter — wat dan toch het doel van een karakterstudie moet zijn — zoekt men in dit boek te vergeefs. Bevreemden moet het bovendien, dat de man die meent te mogen beweren: „Hoe minder men van Dekker's leven weet, des te meer is men ingenomen met zijn werken", rechts en links is gaan zoeken om toch nog maar meer van dat leven te weten te komen, en liefst van het „scandaleuse" daarin . . . .

VAN HALL,
De Gids, Aug. 1900.

A. CRAMER, *Ueber die ausserhalb der Schule liegenden Ursachen der Nervosität der Kinder.* [Sammlung von Abhandlungen aus dem Gebiete der pädagogischen Psychologie, hgb. von H. Schiller und Th. Ziehen. II. 5. H.] Berlin, Reuther & Reichard, 1899. 28 S. 8°. M. 0.75.

Eine Zusammenstellung aller der Momente, die Nervosität bei Kindern im Gefolge haben können. Die nervösen Kinder werden unterschieden in hysterische, neurasthenische, rein nervöse (selten) und solche mit degenerativen Symptomen, die beiden letzteren (nach Koch) als „psychopatisch minderwerthige" zusammengefasst. Als Ursachen der Nervosität kommen innere und äussere gleichzeitig in Betracht. Die ererbte Disposition ist am gefährlichsten, wenn auch für sich allein nicht entscheidend, wie die Erblichkeitsstatistik bei

---

[1]) Zie ook T. & L. VIII, IX, Uit de Praktijk.

Gesunden zeigt. Schädlich in besonderem Maasse sind manche Einflüsse, denen das Kind während seiner intrauterinen Entwickelung untersteht, seien es konstitutionelle Erkrankungen oder psychische Depressionen der Mutter. Von der Geburt bis zum schulpflichtigen Alter, auch während der Schuljahre spielen die schweren Kinderkrankheiten: Scharlach, Diphtherie, Darmaffektionen, namentlich physische und psychische Traumen und Suggestionen eine Rolle. Durch verkehrte Erziehung in der Familie kann das Zentralnervensystem sich leicht frühzeitig erschöpfen, andererseits kann die Erziehung der Dispostion mit günstigem Erfolge entgegenwirken.

Uit een recensie van
F. Kemsies, in de
Deutsche Litteraturzeitung.

Urindogermaans, c. a.

Wij weten thans, dat verreweg het meerendeel der idg. wortels tweesilbig is geweest en het aantal der eensilbige bases is reeds tot enkele weinige ingeslonken. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat onder die weinige bases, welke wij voor het oogenblik eensilbig noemen, feitelik nog tweesilbige verscholen zijn. Hoe kort ligt het tijdperk nog achter ons, waarin Schleicher de eensilbigheid der idg. wortels als een onoverkomelijk bezwaar tegen de zoo vaak onderstelde en zoo vaak ontkende verwantschap van onzen taalstam met het Semitisch wilde doen gelden! Thans weten wij, dat het oudst-bereikbare Indogermaansch uit woorden bestond, die reeds eene millenniën-lange veranderingsgeschiedenis als woorden hadden doorloopen, dat onze stamtaal niet aan het begin eener ontwikkeling staat, maar slechts een schakel is in een eindeloozen keten. Als wij in onze dagen van w o r t e l s spreken, dan bedoelen wij niet anders dan woordstammen, die met casussuffixen voorzien als nomina of pronomina optreden, maar met aanhechting der persoons-uitgangen als verba fungeeren, tenzij wij het om praktische redenen soms noodig achten zekere psychologische abstracties met den naam van w o r t e l aan te duiden. Zal niet eerlang de tijd komen, dat de Indogermanistiek hare grenzen verruimt en licht gaat ontsteken in de voorgeschiedenis der Chamitische en Semitische talen?

Prof. dr. C. C. Uhlenbeck:
H i r t, Der indogermanische Ablaut,
Museum, No. 3, Mei 1900.

NIEUWE boeken:

P. J. Andriessen, *Historische verhalen.* Leiden, A. W. Sijthoff. Gr. 8°. Per dl. f 0.90; geb. f 1.20.

III. *De weezen van Vlissingen* of hoe onze republiek onafhankelijk werd. Een verhaal uit het derde tijdperk van den tachtig-jarigen oorlog. 6e druk. (VIII, 184 blz., m. afb. en 4 pltn.)

De Nieuwe Bibliotheek voor de jeugd, onder red. van J. Stamperius. Heusden, L. J. Veerman. 8°. Per dltje. bij inteek. gecart. f 0.60; geb. f 0.95. Afz. dln. f 0.75; geb. f 1.10.

XIVe serie. No. 2. C. Joh. Kieviet, *Uit den riddertijd.* Een historisch verhaal uit de jaren 1195—1197. Met illustratiën van A. Rünckel. (100 blz., m. 4 pltn.).

P. Louwerse. *Bloemlezing uit de* 1001 *nacht.* Amsterdam, L. J. Veen. Gr. 8°. 3 dln. (236 blz., m. 5 pltn.). Per dl. f 0.60; geb. 0.90.

I. *Lotgevallen en reizen van Sindbad den zeeman. — Geschiedenis van de eerste tot de zevende en laatste reis.*

II. *De drie appelen. — De pasteibakker van Damaskus. — Geschiedenis van den kleinen gebochelde.*

III. *De koopman en de geest. — De koning der „Zwarte eilanden"*

Warendorf's Novellen-bibliotheek. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. Kl. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 126. Christine Fris, *Zijn vader.* (48 blz.).

Voor den Coupé. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. 0.90.

No. 81. P. Tesselhoff Jr., *Tusschen eer en liefde.* (48 blz.).

Jux. *Voordrachten voor bruiloften en andere partijen.* 's Gravenhage, Van der Meulen & Co. 8°.

Thérèse Hoven *Beter zoo.* [2e druk]. Amsterdam, L. J. Veen. 8°. (III, 170 blz.). f 1.40; geb. f 1.90.

Melatie van Java [Marie Sloot], Romantische werken. Schiedam, H. A. M. Roelants. Kl. 8°. Bij inteek. per dl. f 0.50. Afz. dln. f 0.75.

I. *De jonkvrouwe van Groenerode.* 4e druk, (III, 300 blz.).

Suze la Chapelle—Roobol, *Schuld.* Haarlem, De Erven Loosjes. 8°. (III, 206 blz.). f 2.50.

A. Howarth, *Jan, een Afrikaander.* Uit het engelsch door Cora. Delft, A. W. Segboer. 8°. (379 blz.). f 2.25.

Quida, *De wateren der Edera.* Uit het engelsch door Jeanne Salomonson-Asser. Delft, A. W. Segboer. 8°. (376 blz.). f 2.75.

Metta, *De oorlog van* 1899. Een familie-geschiedenis uit Pretoria. Amsterdam, Allert de Lange. 8°. (135 blz.). f 1.25.

Willem de Ruyter, *Onder Boerenvlag.* Historische roman uit Transvaal. Amsterdam, Allert de Lange. 8°. (125 blz.). f 1.25.

G. Brandes, *Die Litteratur des 19. Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen dargestellt.* I. Bd.: *Die Emigrantenlitteratur.* 2. Aufl. Leipzig, Veit & Comp. Gr. 8°. M. 5.—; geb. M. 6.—.

R. le Gallienne, *Rudyard Kipling; a criticism; with bibliography by John Lane.* London, J. Lane. Cr. 8°. 3 sh. 6 d. net.

Rudyard Kipling, *Stalky & Co.* Amsterdam, N. J. Boon. Gr. 8°. (205 blz., m. afb. en 1 portr.). f 1.90; geb. f 2.25.

P. C. Hooft, *Gedichten.* Volledige uitgave door dr. F. A. Stoett. 2e, geheel herziene, opnieuw bewerkte en vermeerderde druk van de uitgave van P. Leendertz Wz. Dl. II. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. Gr. 8°. (VII, 494 blz.). f 5.—; geb. f 7.50.

Bibliotheek van middelnederlandsche letterkunde, onder redactie van dr. J. Verdam, en dr. J. ten Winkel. Groningen, J. A. Wolters. Gr. 8°. Per afl. f 1.50.

Afl. 64/65. Dr. C. Tinbergen, *Des Coninx Summe.* (Blz. 1—208).

Dr. F. C. Wieder, *De schriftuurlijke liedekens.* De liederen der Nederlandsche hervormden tot op het jaar 1566. Inhoudsbeschrijving en bibliographie. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. Gr. 8°. (VIII, 203 blz.). Akad. Proefschr.

W. Greif, *Neue Untersuchungen zur Dictys- u.* Daresfrage. I: Dictys Cretensis bei den Byzantinern. Progr. Berlin. R. Gaertner. 4°. M. 1.—

Waling Dijkstra, *De fryske husfrjeon.* Rym en onrym ut earder en letter tiid. 1900. Afl. 4. Ljouwert [Leeuwarden], R. van der Velde. 8°. (Blz. 145—192.). Per dl. (6 afl.) f 1.50.

R. K. Kuipers, *Geïllustreerd Woordenboek der Nederlandsche, taal* bevattende alle gebruikelijke zoowel Nederlandsche als bastaardwoorden, opgehelderd door aanhalingen uit Nederlandsche schrijvers en door vermelding van spreekwoorden, zegswijzen en synoniemen. [Met afbeeldingen tusschen den tekst.] Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". Gr. 4°. (Afl. 24: Potaschzieder—Rijswaard.) (Afl. 25: Rijswaarderhout—Schoolzorg.)

Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache.* 2. verbesserte Auflage. Amsterdam, Johannes Müller. Gr. 8°. (VIII, 179 blz.). f 2.75.

F. G. Mohl, *Les origines romanes.* Études sur le lexique du latin vulgaire. Prag. Fr. Rionác. Gr. 8°. M. 2.—.

Aus: Stitzungsber, d. k. böhm. Gesellschaft d. Wiss.

Étienne Bricon, *Psychologie d'art.* Les maîtres de la fin du XIXe siècle. Paris, Société française d'éditions d'art. In-18. 3 fr. 50.

O. J. van der Haer, *La superstitions des campagnards.* Recherches sur les idées superstitieuses des campagnards quant aux plantes, animaux et hommes. Arnhem, S. Hijman Jz. 8°. (195 blz.). f 1.50.

F. Zelle, *Die Singweisen der ältesten evangelischen Lieder II:* Die Melodien aus dem Jahre 1525. Progr. Berlin, R. Gaertner. 4°. M. 1.—.

P. Runge, *Die Lieder u. Melodien der Geiszler des Jahres* 1349 *nach der Aufzeichnung Hugo's v. Reutlingen.* Nebst.... Beiträge zur Geschichte d. deutschen u. niederländischen Geiszler v. H. Pfannenschmid. Leipzig, Breitkopf & Hartel. Lex. 8°. M. 10.—.

Louis Favre, *La musique des couleurs et les musiques de l'avenir.* Paris, Schleicher frères. In-12. 1 fr. 50.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, Aug. 1900: J. Reddingius, Verzen. — Stijn Streuvels, Zomerland. — Jeanne Reyneke van Stuwe, Herfst-woud. — Willem Kloos, In Memoriam. — Id., Liefde. — Id., Literaire Kroniek: Hélène Lapidoth-Swarth, Najaarsstemmen. — Joh. W. Broedelet, Drammatisch overzicht. Twee artisten-drama's: Hendrik Ibsen: „Wen wir Toten erwachen"; Gabriele d'Annunzio: „Gioconda."

Van Nu en Straks, No. 4, Juli 1900, o. a.: Karel van de Woestijne, Uit „het Vader-huis". — Alfred Hegenscheidt, „Lenteleven" van Stijn Streuvels.

De Gids, No. 8, Aug. 1900, o. a.: Jeanne C. van Leijden, Te laat. — Hélène Lapidoth-Swarth, Sonnetten.

Elsevier's Geïll. Maandschr., afl. 8, Aug. 1900, o. a.: Herman Robbers, De bruidstijd van Annie de Boogh (*vervolg*).

De Tijdspiegel, No. 8, Aug. 1900, o. a.: S. Kalff, W. van Haren en zijn koloniale boetzang.

Boon's Geïll. Magazijn, No. 14, Aug. 1900, o. a.: Verhalen van de vereen. voor ernstige zieken: III. De Diana Saffier. — Voordrachten enz.: J. A. Holtrop, Goeden nacht.

Tijdschrift (*Mij. Ned. Letterk.*), XIX, 2: J. J. Salverda de Grave, Eenige wooordafleidingen: 1. *Abreye, Abreiscap*, 2. *Baanrots*, 3. *Corre*, 4. *Springaal*, 5. *Karabijn*. A. Kluyver, Naschrift. — P. H. van Moerkerken, *Guarand, grand.* — H. Kern, Over eenige verwanten van ons woord *vak*. Id., *Katteeker*. Id., Een Hoogduitsch en een Nederlandsch klankverschijnsel. Id., *Slecht.* — G. A. Nauta, *Pottaart* (Bredero, *Moortje*, 950). Id., *Eenendartich* (Bredero, *Moortje*, 3151). — J. Daniels, Een nieuwe tekst van de *Griseldis*-legende. — J. W. Muller, *Borgen* (Bredero, Moortje, 2937). — F. A. Stoett, *Beitel.* — J. Verdam, Naschrift op „Nieuwe Merlijn-fragmenten". Id., Naar aanl. van *Rose* 8832. Id., *Mi liever.* Id., Een paar plaatsen uit den Reinaert: I. *Past* (2680), II. *Scoien* (2867), III. *Reinaert* I, 2804. Id., *Int noort* (*noorden*) *staan.* — P. Leendertz Jr., Maerlant's Strophische Gedichten.

De Navorscher, 50e jrg., afl. 6, o. a.: A. M. Molenaar, Nalezingen op Oudemans' Middenned. Wdbk. (Vervolg.)

Noord en Zuid, No. 4, 1900, o. a.: Prof. Dr. Jan te Winkel, Geschiedenis der Nederlandsche taal. (Vervolg.) Naschrift tot toelichting, van de uitgevers [waarin de uitgevers zich verantwoorden waarom zij de opname van te Winkels Geschiedenis staken].

'T NEDERLANDS EN Z'N STUDIE.

B.

OVEREENKOMST EN VERSCHIL VAN ALGEMENE TAAL EN DICHTERTALEN.

Samenhang is er tussen Algemene Taal, en Individuele Taal, en ook met Dichterdialect. Wie nu deze waarneemt en stelt naast en tegen elkaar, merkt overeenkomst bij minder of meer groot verschil. [1])

Dat blijkt o. m. vooral uit de verschijnsels, waarvoor ik ook schrijvers aanhaal, die de gewone spreektaal in gesprekken weergeven.

Men haalt in een gesprek de omstanders in, op hun beurt:
„Jullie denken dat hij 't nu liet? Geen kwestie van! Jullie zult dat natuurlik ook hoogst onverstandig vinden . . . . ."

Bij 'dichters' wordt dit gedachtewisselen met de hoorders en lezers, sistematies, schreef ik bijna. Hoort het niet tot Potgieter's en de Génestet's karakteristieke stijl?

Vraag en antwoord, en in-de-rede-vallen en uitroep wisselt in de dagelikse taal van elk. Men laat een ander 't slot van zijn zeggen uitwerken:

Niewaar? Is 't niet zo? — Zeker, gelijk heb je. — Och kom, schei nu maar uit. — Wel! wel! — Maar je weet 'et verdere wel! — Nee, hou even. — Niet meer hoor! —

---

[1] Zie verder 't Hoofdstuk De karakteristiek van 't Nederlands, en dat over Dichtertalen en hun biezonders.

Zo kan ieder zelf meer waarnemen en opmerken.

Karakteristiek vindt men dit bij de dichter; gaat het in zijn binnenste anders? Zo is Da-Costa-iaans dat vraag-en -antwoord? [1]) En Staring houdt van in-de-rede-val.

Men zegt in-eens 'en op-wellende gedachte, zonder de voorgaande in al zijn bijkomstige en volgends te uiten:

Iemand, die lastig was en op alles wat te zeggen had, droomt in de hemel te wezen: daar kwamen twee engelen hem tegen met een balk, die ze overlangs droegen, wat zijn ergernis opwekt. 't Was die balk, die iemand in 't oog gehad had, toen hij de splinter in 't oog van zijn broeder opmerkte.

Of ook, men herinnert zich bij 't gewaarworden van iets mals of iets plechtigs, plotseling iets ernstigs of grappigs:

„Die man hing zich op,
En toen kon hij zich niet meer bemorsen."

Men geeft geleidelik of plotseling zijn gedachtevolging een andere richting, dan men gewoon-weg doet.

Bootsman, je moet je ..... ja, toen kwam er zo'n vreemd woord uit, ik weet niet meer hoe 't was. [2])

„Daar moet u niet boos om worde, mevrouw, ik zeg 't u natuurlijk als .... als dokter, en ik moet u wezelijk ernstig op het hart drukke dát, u weet wel, niet meer te doen .... Dáarvan alleen is u ziek geworde .... nú is u gelukkig beter .... O, als ik u es vertelde, wat ik al heb bijgewoond .... van menschen, die zich de grootste ellende op hun hals hebbe gehaald en dikwijls gestórven zijn .... ja zeker gestorven .... van dat drinken .... o, u weet niet .... En 't zoû ook te akelik voor u zijn om te hoore ...." [3])

„Ik ben 'n beetje in den late van morgen! .... Dat moet je me maar niet kwalijk nemen! .... zoo Zondags! .... dat is zoo de eenige dag in de week .... zie je, meneer Brandt, dat ik m' ook maar de weelde gun van 'n beetje langer (ze gaf Bernard een oolijk knipoogje) te slapen, weet je .... Dat moet een mensch dan toch

[1]) Zie van den Bosch, Taal en Letteren IV, 77 noot.
[2]) Weruméus Buning.
[3]) Van Deyssel, 71/2.

ook zoo ééns in de week er 's van hebben, wat jij Henk!.... En de meisjes doen tóch alles zoo graag voor d'r oude moeder, nietwaar?.... hier Bets, pak 's 'an!.... geef 's even aan Jansje en zeg dat ze me gauw de gekookte melk brengt,.... en jij Hans (tegen 't jongste meisje) roep pa en de jongens 's even, maar schreeuw niet zoo hard, hoor! Betje heeft hoofdpijn.... arme meid!.... 't Was nog al d'r uitgaansdag vandaag!.... Ja, 'k heb er mee te doen, hoor! Alle harten bij je eigen!.... ze moest nu maar omruilen heb ik al gezegd.... Maar, je begrijpt, hij komt 'r halen!.... En ze gaat voor 't eerst met 'r nieuwen winterhoed.... 'n aardig hoedje is 't geworden.... ik heb 't voor haar opgemaakt!.... ze was er zóó blij mee!.... O die meid!.... Och ja, wat wil je, in de winkels worden die meiden dikwijls zoo bedot...." [1])

Bij welk dichter vindt men ook deze wijze van doen niet? [2])

Men hoort in de Algemene Taal 't achtereenvolgens noemen van vele, alle biezonderheden:

Heb je wel bij je je handschoenen, je zakdoek, je portemonnee, je paraplu, je tasje, je reisdeken, heb je wel alles? —

En heb je gelet op dit, en dat, en dit en dat; en merkte je wel dit en dit, en dat en dat? —

Bij dichters wordt dit opeenstapelen even vaak gevonden. Cats is er voor bekend. Men herinnert zich onder veel zijn:

Wilt gij kwakel of patrijs
Of een korhoen uit het rijs?
Of een kieviet met haar kuif,
Of een vette tortelduif.
Of een snipje, lang gebekt
Of een smientje dik gespekt,
Of een meerel uit het woud,
Of een lijster uit het hout?
Of een spreeuwtje, of een vink
Of een ander lekker dink?
Of misschien een lekkere hoen,
Of een malsche huiskapoen

---

[1]) Phocius, De roman van Bernard Brandt.
[2]) Zie ook John Ruskin: Taal en Letteren VIII, 249.

Of een kalicoensche haan
Of de jongen van een zwaan? enz.

Welk dichter doet het niet?

Men herhaalt vaak wat men zei. Wie hoorde niet:

Vergeet niet daar *even aan*tegaan om.... *Vergeet* ook niet *dat* te bestellen voor.... Vergeet ook niet om even te vragen aan.... En vergeet vooral niet om....

Wie kent de waarschuwing niet:

Doe dat toch niet, — doe dat toch in hemelsnaam niet. —

Ook de Dichters doen 't zelfde; slechts twee getuige:

Wat was die stad klein! Wat was zoo'n dag klein, zoo'n leefdag: morgen, middag, avond, morgen, middag, avond ..... regelmatig wentelde 't om en om en om. (Fr. Coenen Jr.)

Ik houd van het proza, dat als een man op mij toekomt, met schitterende oogen, met een luide stem, ademend, en met groote gebaren van handen. Ik wil den schrijver er in zien lachen en schreyen, hooren fluisteren en roepen, voelen zuchten en hijgen. Ik wil, dat zijn taal als een tastbaar en klinkend organisme voor mij opdoeme, ik wil dat, als ik hem lees op mijn kamer, hij mij, uit zijn voor mijn oog bevende letters, een geest doe gewaarworden, die mij nadert en van zijn bladzijden uit in mij op schijnt te varen.

Ik houd van het proza, dat van uit de oneindigheid der kunstenaarsziel als een klankenzee komt aanstroomen, met zijn wijde golving kalm voortspoelend, naderend, naderend, altijd nader, effen en breed, plotseling verlicht door hevige glansplekken.

Ik houd van het proza, dat op mij toedruischt, op mij aanraast, op mij neêrdondert in een stormenden stortvloed van passie.

Ik houd van het proza, dat onbewegelijk en ontzachlijk is als bergenruggen.

Ik houd van proza, dat dartelt en jubelt als een waayend zomerwoud vol vogels.

Ik houd van het proza, dat ik daar zie staan met zijn volzinnen, als een stad van marmer.

Ik houd van het proza, dat over mij daalt als een gouden sneeuw van woorden.

Ik houd van volzinnen, die loopen als scharen mannen met

breede ruggen. zich rijend schouder aan schouder, steeds elkaâr in breeder rijen opvolgend, berg op berg af, met het gestamp hunner stappen en den zwaren voortgang van hun schrijden. Ik houd van volzinnen, die klinken als stemmen onder den grond, maar opkomen, stijgen, stijgen, luider en meer, en voorbijgaan en stijgen en zingend doorklinken hoog in de lucht.

Ik houd van woorden, die plotseling aankomen als van heel ver, goud te voren schietend uit een bres in den blauwen horizont, of als donkere steenklompen hoog in de lucht kantelend, diep uit een worstelenden en brandenden afgrond.

Ik houd van woorden, die op mij neêrbonken als vallende balken, van woorden, die mij voorbijgissen als kogels.

Ik houd van woorden, die ik ineens zie staan, als klaprozen of als blauwe korenbloemen.

Ik houd van woorden, die mij uit den loop van den stijl plotseling toegeuren als wierook uit een kerkdeur of als reukwater van een vrouwenzakdoek op straat.

Ik houd van woorden, die eensklaps onder den dreun van den stijl door, als een neuriënde kinderstem zachtjes opklinken.

Ik houd van woorden, die heel even ritselen, als gesmoorde snikjes.

Ik houd van het proza, dat zijn vreugde en zijn verrukking boven mij uitsterrelt, dat gloeyende zonnen van liefde ontsteekt, dat mij voert over het ijle ijs zijner minachting, door de ruige, zwarte nachten van zijn haat, dat mij den groenen, koperen klank van zijn spot en lachen tegenschettert.

Men stelt zaken tegenover elkaar, gebruikt tegenstellingen, zo nu en dan. Wie heeft nooit gevonden:

„Treurig dat het waar, en waar dat het treurig is."

„Wat-ie nieuws vertelt, is niet waar; en wat-ie waars vertelt, is niet nieuw."

Bij de dichter wordt dit vaak iets typies.

Ieder vergelijkt, elk brengt zijn gedachten, meer of minder vaak, in beeld. [1])

[1]) Hierbij vooral te raadplegen Elster, Prinz. der Litteraturgeschichte, zie 't uitvoerig stuk van Talen, Taal en Letteren VIII, vooral blz. 179—182.
De oude klassieke indeling vervalt, — dit alles dient geheel herzien.
Vooral in de noch-vigerende boekjes voor onderwijzers en 't onderwijs.

Ieder kent:

Dat kind loopt al als een kievit. — Zit toch stil; je zit net op je stoel te draaien als een priktol. — Hij loopt altijd net alsof ie een paal geslikt had. — Hij heeft 'en mond als 'en brievebus. — Hou toch op met die apegrimassen, apekuren. — Wat een ezelachtige domkop, domheid.

Zo ook de dichter. Veel wat ín hem is, beeldt hij uit, vergelijkt hij, zóals zijn mede-levenden; min of meer geeft hij aan die algemeen-bekende eigen karakter; maar voor hém is 't alsof-ie ze voor 't eerst vond: hij herleeft ze.

Hij merkt andere, nieuwe, en ze verschillen van al de bestaande meer of minder.

Zo bij Da Costa:

Tachtig jaar.... eer nog Vrede
Haar olie uitgoot op de branding.

Zo bij Van Deyssel; als hij tekenend schrijft:

„Alle gekheid op een stokje als een vlaggetje dat wordt opgerold."

Zo bij Van Looij:

Traag schommelend daalde de sneeuw, als donzige veêrvlokken rijzend en dalend op den adem van een spelend kind.

Zijn forsche slag (van de wind) joeg de dolle vlokken voor zich uit en brokte ze tot glinsterende schubben, tot fijn stuivend poeder, dat heel de sneeuw één rag van dunne, draaiende draden scheen, een groot doorzichtig weefwerk met witte verdiksels van plooien en krooken, wapperend op de richting van zijn adem.

Zo bij Fr. Coenen Jr.:

Geen stem sprak troost uit dit onmetelijk zwijgen tot hem, die alleen was met zijn begrijpen. Met dit kon hij niet één zijn. Het ging voorbij aan hem zooals aan alle menschen, sedert lang vervreemd. En zij hijgen in benauwdheid, tastend uit de laagte naar omhoog, als rupsen tegen den wand van een doos.

Zo bij Van Groeningen:

Een paar lantaarns staken als druipende vuisten uit de natte muren der huizen.

Zo bij Gorter: .... Zij huppelt blijd,
op maat schomlen haar armen als de ra

van 't schip in golven.
. . . . ze daalde en viel niet:
zoo valt een riethalm over in den vliet

Zo bij Lapidoth-Swarth:

Ze hoorde in de stille kamer geen ander geluid dan het stage knagen van muizen achter het grijze behang en het schelle fluiten van den tram, die zwaar dreunend aan kwam rijden door de stille, nu geheel verlaten straat.

En als de muizen met hun scherpe tandjes, knaagden de smarten die zich niet laten verjagen aan haar hart. En als de tram, die de ruiten deed trillen, kwam het logge onverschillige leven op haar aan.

Op Reis.

Gelijk een reizende, in een schoone streek,
terwijl de trein door woud en velden vliedt,
wel koren golven, boomen vluchten ziet,
maar 't eigen beeld daartusschen, roerloos bleek;

tot zij van 't landschap luttel meer geniet,
wijl 't spieglend glas, hoe ze ook dien blik ontweek,
met de eigen oogen haar in de oogen keek,
zoo vaak zij tuurde.... Langer duldt zij 't niet.

Smette ook een stofwolk 't lichte zomerkleed,
neer glijdt het raampje en binnen vliegt de rook,
maar veldlucht streelt haar onweerkaast gelaat. —

Zoo zie 'k in 't leven steeds mijn eigen leed,
en 't staren op mij zelv' verdriet mij ook.
En 'k ruk aan 't raampje....., dat niet opengaat.

En zo bij alle dichters.

»Stoute tafel", zegt een kind, dat zich stoot; »beroerde pen", soms iemand die schrijft.

Zo schijnt het, dat — al is 't enkele keren maar — voorwerpen, maar ook wel onstoffelikheden als levend, als wezens, worden gezien, gehoord, gevoeld, gemerkt. 't Meest noch wat beweegt. Vaker verstoffelikt men, wat niet stof is. Of, zonder ook

maar gevoelde persoons-verbeelding, spreekt men van eigenheden alsof 't levende wezens, alsof 't stoffelikheden waren.

De wind schudt de bomen heen en weer. — De tocht slaat de deur toe. — 't Onweer komt nader bij. —

'tDonker maakt de kinderen bang. — 't Licht doet aangenaam aan. — De schaduw trekt over 't land. —

Een koude rilling ging me door de leden. — Daar komt een andere geest in die jonge. —

De mensegeest doet toch soms wonderlik. — Troost kan ik je weinig geven. —

Wat zal ik zeggen: de handel kwijnt, de scheepvaart is stil; de welvaart is niet groot. — De zaak levert een kwijnend bestaan op. — Zijn krediet wordt er niet groter op. —

Die pen wil niet.

Maar toch ook, en duidelik: »'t Brandde!.... de vlam vrat het hout op," zei een brandweerman. —

Veel vaker merkt de Dichter het levenloze als bezield: leeft niet veel, vaak niet alles voor zijn geestesoog?

Jules speelde. Hij vond de volle accoorden zuiver als bij intuïtie; door het geween der klanken heen liep die zelfde muzikale figuur hooger en hooger op als met zilveren voeten van reinheid tegen luchtig omhoog geblazen regenbogen van kristal, en bereikte ze het hoogste van den glasboog, dan stiet ze haar kreet, maar nu met dronkenschap, uit in majeur, als sloeg ze hare wijde armen blijde op naar hemelen van ontastbaar blauw. En het werden als menschenzielen, die eerst leven en lijden en uitstooten haar klacht, die dan sterven, beginnen te stralen met lichamen van klaarte, wien lange vleugelen ontschieten als weêrlichten van zilver, hunne zieleschouders uit; ze trippelen achter elkaâr de regenbogen over als over bruggen glazen blauw en roze geel getintel, en er komen al meer en meer; het zijn volken van zielen en reppen en reppen hare zilveren voeten, ze dringen zich over den regenboog, ze lachen en zingen en duwen elkaâr; in hun gedrang stooten hare vleugels elkaâr, verstuift er zilver dons. Op den top van den boog staan ze nu en zien ze op, gróote naïveteit van lachende kinderoogen, en ze durven niet, ze durven niet, maar achter hen dringen de zielen; ontèlbare komen ze, meerdere, meerdere altijd door; ze

duwen op naar den hoogsten top, hunne vleugels recht in de lucht, vlak tegen elkaâr. En nu, het moet: ze mogen niet meer aarzelen: éen haalt er diep adem, geeft een schok, spreidt open zijn vlucht en slaat zich met éen slag uit den dichten drom, de lucht in. Hem volgen er dadelijk vele, de een na den ander; ze stijgen in blauw in bezwijmeling; het glanst alles om hen rond. Nu, diep onder hen, welft zich, dun als een draad, de boog, maar ze zien er niet naar; stralen vallen er hun te gemoet; zielen zijn het, die ze omhelzen; in omhelzingen nemen zij ze meê. En dan het licht; het licht, dat overstraalt; oplossingen in het supreme licht; niets dan het licht, klanken zingen het licht, de klanken zijn het licht, er is niets meer dan het Licht, eeuwig.... [1])

In 't meest voorkomende, in 't meest typiese, in 't meest interessante begrijpt men tegelijk al 't bijkomstige in.

Men verlangt »zilver, geen papier". Men zegt: »kijk die aardige krullekop daar eens"; men smaalt op, men ergert zich aan een »zwartrok"; men schelt iemand voor »jong broekje", men jouwt van: doodskop!: 't woord wil niet uit de pen bijna!

Scherper noch merkt dit de dichter, hij treft zo veel juister het typerende —

't Gebruik van uitdrukkingen en woorden met dubbele zin is sterk bij vele dichters: Bredero en Staring [2]) zijn er om bekend.

Bij sommige wordt dit bijna 'en manie: geen regel zonder woordenspel: van Hooft vooral, en van Huygens kent men ze, die 'conchetti'.

In de algemene taal is 't niet zeldzaam. Heet niet vaak iemand die gelukkig 'stopt' op 't biljart, een 'zakkeroller'? — »Neem me niet kwalik!" .... »Die kwalik neemt, is een dief." — Lus-jij wat een koe in de mond heeft gehad? vraagt men om grappig te wezen. — »Wil je 'm overspelen", zo men een

[1]) Couperus, Extaze.
[2]) Van den Bosch, Poëzie van Staring, blz. 101.

'mispunt' make op een biljart; en 't antwoord is vaak: »overspel is niet gepermitteerd."

Als allen voelt de dichter de woordgroepen, en woorden in de betekenis ongeveer zoals ze meestal gevat worden; hij speurt er 'en andere betekenis in, meer volgens zijn mening met de eigelike, met de afkomst overeenstemmende; hij merkt meer andere verwante betekenissen. Hij laat dat uitkomen.

Ieder kent zogenoemde overdrachtelike uitdrukkingen, — en gebruikt ze. Algemeen zijn wel:

't Plan valt in duigen, — hij staat niet vast in z'n schoenen, — zij staat met de mond vol tanden, — zijn pet staat op een oor, — hij wil ijzer met handen breken, — loopt met 't hoofd tegen de muur. — Door dik en dun meegaan, — soep met een vork eten, — onder handen nemen, — 't hoofd breken met, — in de pan hakken.

Desnoods voegt men iets aan 't bestaande toe, om de uitdrukking te verduideliken. Zo laat men in 't noorden van ons land op de uitdrukking: »Een koe vangt wel 'en haas", — vaak volgen: »ten minste als hij er op trapt!" Staring verduidelikt het bekende: »Loop naar de pomp," met »en drink je nuchteren."

En als Van Deyssel 't begin beknuffelt van een zeurderig verhaal, eindigt hij:

„met deze soep maakt hij ons met-een beu van het hele maal, dat wij verder dus maar onaangeroerd zullen laten." [1])

Of als deze Netscher kapittelt, zegt hij:

Ik kan hem nu niet meer de hand geven, want natuurlijk heeft hij na de vorige bladzijden mij al lang den rug toegedraaid; nu ga ik hem dus alleen maar een beetje op zijn schouder kloppen, om dat ik het toch wezelijk goed met hem meen. [2])

Men noemt dit dan »plasties", aanschouwelik voorgesteld.

---

[1]) Van Deyssel, Prozastukken I, blz. 338.
[2]) Van Deyssel, Prozastukken I, blz. 93.

Elk vat het woord vaak op in zijn vólle zin. Voor velen is 'eigenaardig' nog ten nauwste samenhangend met 'eigen' en 'aard'; en is 'uitgeslapen' tekenend iemand die niet dommelt, en soest.

En zo kan men als antwoord horen op: wacht, ik zal je helpen —: »o, dat hoeft niet, ik kan 't alleen wel af." —

In Holland, heet het, is heel veel Fries bloed in omloop; en men voelt 't laatste woord in zijn volle betekenis.

Minder of meer doet ieder zo. En nu 'dichters'?

Staring schrijft: [1])

En 's anderen daags zet Huibert-baas....
Zich bij de lamp reeds aan zijn taak,
Zoo wakker als hij kan....

en ook:

't Onthutst gezelschap druipt uiteen.

Voor Vondel is de 'godheid' de hoogste 'goedheid'; in de Leeuwendalers zinspeelt hij met Kommeryn op 'kommer.'

En zo talloze keren meer.

Want: een woordreeks, een uitdrukking, een woord in kérn-betekenis optevatten, is kenmerkende eigenschap van élke dichter.

Dikwijls klankt men 't bestaande om het geheel of gedeeltelik te verduideliken. Wordt het vreemde 'portemonnaie', — zij 't dan ook woordspelend — soms niet genoemd 'po(r)teme(t)niks'? En gebruiken dichters niet 'ael-oud', om 't edele van 't oude aan te duiden, voor 'al-oud'? Is »Zondevloed" niet duideliker in zich-zelf als »zondvloed"? En vormde men zo niet 'gaanderij' naast 'galerij'. — En »geeuwhonger", e. a?

Oude woorden, die niemand of zeer weinigen meer kennen, geven de 'dichter' juist aan wat hij uiten wil. Wat weinig voorkomt, treft hun vaak meer dan een ander; 't wordt hun iets

[1]) Zie talrijke voorbeelden van der Heyde, T. & L. VIII, 126 — 128. — Van den Bosch, Poëzie van Staring[2], blz. 88/9.

eigens, vaak sistematies gebruikt! — Men herkent er Potgieter aan; en Staring.

Wat niet in de algemene taal, maar wel alleen in volkstaal of streek-dialect bekend is, geeft aan de 'dichter' zijn cachet: aan Cremer, en Justus van Maurik, en Daum. —

Wie gebruikt trouwens geen zin-orde, geen woordvolging, geen woord of klank, die eigen is aan bepaalde streektaal? [1])

Elk maakt telkens weer op nieuw taal.

Zo hij 't nodig voelt, maakt hij nieuw-vormingen van 't overgeleverde oude en bekende; of schept hij wat heel nieuws.

Dat nieuwe, die nieuw-vormingen wijken af. Dat frappéert in 't begin; 't vindt niet altijd instemming. Of zo wel, dan wordt het nagesproken, en algemeen verspreid. Ze kunnen alléen blijven in hun vorming; maar ook kunnen ze serie-gewijs na-gevormd worden, dan ontstaan er tal van dergelijke. [2])

Ieder gebruikt de woordverbindingen van af, van uit, tot en met.

Vrij algemeen is al een samenstelling als: koffie-drinken, in: wij koffiedrinken om half één vanmiddag.

'En vogue' komt ook de nieuwe afleiding in: Kollewijnen ze hier ook aan de school? Of de-Vries-en-te-Winkelt men noch? Bijna alles pasteurizeert men. [3]) Velen posten hun brieven.

Karakteristiek is ook het nieuwe passieve: »Henry is gezelfmoord."

---

[1]) Onze hulpmiddelen zijn noch erg gebrekkig om deze zaken overal te kunnen konstatéren. 't Was wenselik dat onze onderwijzers in plaats van te etymologiséren — waar ze noch al te vaak toe aangezet worden, als een hoogst taalkundige oefening — deze studiën gingen maken.

Laten ze uit Cremer eens de dialektwoorden opgeven; en uit Staring. — Natuurlik niet allereerst uit de in dialekt geschreven stukken, al kunnen die ter vergelijking dienen!

[2]) Zie over deze gevallen Taal en Letteren II, blz. 324/5.

[3]) Zie Nauta, Taal en Letteren hiervoor, blz. 102.

Evenals het meer dan eens gezegde: »men leeft niet, men wordt geleefd."

Anders zijn: Zijn haar grijst erg (= wordt erg grijs).

Nieuw, en in zichzelf duideliker als het vreemde stenografie is de nog jonge vorming kortschrift.

In de laatste tijd is ook opgekomen: minimum-lijder, onderkruiper. Evenzo: stempotlood, plakzegel, kwast, spuitwater, natuurboter, zaalrijen, peddelen, draad-antwoord, schoolhoofd, uitlander, heilsoldaten, wijk-verpleegster. Perron-kaart, sukkel-trein en vooral bommel-trein, maar daarnaast snel-trein. D-trein, harmonica-trein.

Zo ook: Tijdopname, momentopname, prikkel-draad; enz.

Minder algemeen mischien, altans nieuwer nog is pasje, een overstap-kaartje voor meer dan één sectie op de trem. En van niet veel langer tijd dateert het rookzwak buskruit.

En voor »wat is 't hier gehorig" is duideliker, ofschoon niet algemeen nog: »wat is 't hier »goed-horig".

Zo zegt men ook al: een eerdere (= vroegere) keer had hij 't ook al gedaan. — Heb-je de foute volzinnen in de thema's overgeschreven?

Men herhaalt meer dan eens: de Nederlanders zijn 'en leeuwerig volk. Men qualificeert sommige schrijvers als nieuwgidsig. Men kent »Kuyperianen en Bronsveldianen; en nog vele andere -anen".

En hoe jong zijn nog de »onder-onsjes"?

Wie kent niet de »Manusjes van alles" (= die van alle markten thuis is), en de »Droogstoppels". [1]) Wie hoorde niet van een »Schaepmannetje" (= borreltje). Van een 'kiekje'.

In nieuwe biezondere zin worden gebruikt de oude overgeleverde woorden: spoor, kar (= fiets), een blikje (groente), een spuit (paraplu), uitzuiger (= een rijk werk-

[1]) Multatuli.

gever), vergunning, trappen (= fietsen, frans: pétaler), kikkeren (als een kikker springen), landelike meetings.

Behalve nieuw-vormingen in woorden, zijn er ook nieuwe-konstruksies, nieuwe meestal weer naar analogie van andere: in »een rijkelui's wens" staat de *'s* achter een pluralis. [1])

Bij dichters zijn deze nieuw-vormingen talloos. Zij laten zich minder influenceren, zij suggereren zelf nieuws. Bij hen zijn ze vollediger dikwels. En systematies min of meer. Meestentijds eigen-aardig voor de dichter-zelf.

Zo vindt men bij Aletrino:

Gedachteloos en suffend speelde ze met haar hand in een trommel met houtwol, de scherpe zachte stukjes opnemend en wegglijdend tusschen haar vingers.

Bij Couperus:

En nu zij haar man steeds wezenloos op Eline zag staren, werd zij geërgerd, dat hij niets deed.

Bij Robbers:

Er was iets goedig-ouds, iets aantrekkelijk rustigs in 't uiterlijk van dat huis.

Bij Van Looy:

Zacht ruischte de regen uit.

Bij Van Groeningen:

Koud klamden Frans de kleeren aan 't lijf.

Een ongezellige koude kleumde in het vertrek.

„De vlammetjes . . . . . strakten in de regen."

Bij Heijermans Jr.:

Het licht blankte rozetten en loovers in het wit zijner oogen, de stippen der pupillen kringden wijd-zwart in angstige spanning. Weer loomde melankolie door de schemering der kamer.

Bij Aletrino:

Hoog in de lucht witte een scherpe zon, strak glanzend in de

---

[1]) Zie verder *Taal & Letteren* II, blz. 345: Over woordvorming, en IV, blz. 97, slot van noot 1.

ver-blauwe welving. Voortdurend gleden wollige wolken, van den verren horizont af boven de plassen, aan elkâar brokkend tot groote massa's en weêr uiteendrijvend in vreemdrandige stukken, snel gestuwd door den bollen wind, groote, donkere, angstige schaduwen over den grond glijdend, die geluidloos voortjoegen en in de ruimte verdwenen, schimmig en spoorloos.

Bij Van Looy:

Achter haar man's stoel heupte zij zich om, vroeg as-je-blieft de glaasjes.

Bij Aletrino:

....drifte ze uit in een wild klanken.

Bij Netscher:

Ze huismoederde erg.

Bij Erens:

De rook uit de sigaren steeg spiralend in de hoogte.

Zo bij Robbers:

Zij groette haar broer 't eerst en gaf hem een zoen, waarvoor hij zich — wat houterig en licht verlegen — tintelblikkend voor-overboog terwijl zij op haar teenen ging staan.

Maar Hendrik en Bernard bleven nog zitten, wiegwippend met hun stoelen.

Bij Van Groeningen:

Het glinsterende, rookende zeepsop schuimvlokte langs haar armen.

Bij Coenen Jr.:

Rechts op de spoorbrug metaaldaverde een trein aan, met statig, zwaar schokkend rhythmus.

Bij Netscher:

.....liep ze met elegante wiegheupingen.

Er was over haar een soort van verzwaring, verlogging, verhuismoedering gekomen.

Bij Fr. Erens:

In de geopende ramen stonden de kaarsen met hun gele vlammetjes met Christusbeelden en Mariabeelden; zij brandden tusschen bloemen, geen licht verspreidend in de hartlichtenden dag, die geweldig licht-kaardste tegen de eene huizenrij met bibberende branding.

En met wijden cadans als een miserere zong het „wees gegroet Maria" door de bloembestrooide straat.

En de goudschitterende glazen gingen in de hoogte naar de reikende lippen, en lang gingen de kelen op en neêr.

Bij Van Groeningen:

De lantaarns leken dun en teer, en hun treurige, bekoperrand-gele vlammetjes met zwarte hartjes strakten in de regen, die grijs gestreept neersabelde in het opeengepakte kildonker tusschen de huizen.

Bij Fr. Erens:

De zilvering van vorken en lepels glom kostbaar, liggend in orde tusschen het porcelein en het glaswerk. In een porcelein-kom gloeiden de aardbeien in een zacht rood-donzig en trekkend de hoopvolle blikken.

De gezichten glansden in een zelfvoldane verdikking.

Bij Van Groeningen:

Uit tal van reten lekte het (water); fijne dunningen, dooraderd van straaltjes lantaarnlicht.

Bij Erens:

„met bibberende branding."

Bij Robbers:

Na lang luiig praten over de grijze lucht en de kans op regen besloten ze 't toch maar wèl te doen.

Bij Erens:

De dag vervloeide luidloos in den grooten, alommen nacht.

De aardbeien (gloeiden) in een zacht rood-donzig.

Analogie-construksie heeft Da Costa in: »eens moeders diepe smart".

Terwijl in Gorter's oren het best en welluidenst klinkt:

De lente komt van ver, ik hoor hem komen
O ik hoor haar komen,
o ik voel haar komen
ik heb het wel altijd geloofd,
Nu is hij gekomen.

Niet alleen nieuw-vormingen, maar ook, zo nodig, maakt

elk geheel nieuwe woorden. 'Fiets' ontstond; en 'liplap', en ook 'biebie', en 'diggeda' en 'nopje'. [1])

Maar de dichter vooral schept ze. Gorter, en Van Deyssel, als Cremer en Hooft.

Men klanknabootst vaak en veel. Ieder kent:

ff! sst! fft! hm! hm. pst! pats! boe, boe! bè. poef. tu, tu! plof! — Kinderen tjiengelen op een piano. Iemand patst tegen de grond. Men h'mt! Een bij zoemt. Een kikker rikkekikt, kwekt.

Dichters horen scherp; bij hun vindt men deze klanknabootsingen nog veel meer: Vooral bij de jongere.

Zo heeft Van Looij:

Door de wagenpoort was een Arabier komen aansloffen, klepperdeklep-klep-klep, en hij stond nu voor de toonbank stil.

Zo Roosdorp:

Toen met een harden boenk en korten knip van 't droge slot, de deur dichtsloeg van verre, met doffe dreuning door de lange gang.

Zo Heijermans:

Maar kort-aadmig van opwinding, had ze kurkig gehijgd, met zwaar-dichte oogen en alleen het knoerstig gesnurk van de varkens naast-an had geklonken.

Zo Van Dokkum:

Zacht plitslend schuift een schip op 't schulpend water.

Zo Koenen Jr.:

Het geluid van een deur verderop, die piepend openging..... hard klakkend dichtsloeg.... de gewone traptreê hoorde hij kraken...

Zo Van Deyssel:

Een klinkend smederij-gebeuk.

Zwaar bomberderommelde een wagen met de dofkloppende paardentrappen en schoof klakkend ratelend op de steenstraat over.

Zo Van Groeningen:

De goot op het plaatsje pitte-pette: de regen scheen opgehouden

---

[1]) Zie hiervoor, blz. 6.

Vooral is in dit opzicht merkwaardig, voor 't frans het boek van Villatte, *Parisismes*.

Zie Taal en Letteren II, blz. 311, daarover.

te hebben. Soms even zwiensde het water langs het zink en plitspletste op de gele steentjes.

Tusschen de sluisdeuren brabbel-zwapte het water met witte bruisjes.

Zo Van Looij:

De bui snelde aan, de druppels ratelden al kwaad in de boomen, klikkeklakten rumoerig op den weg, sloegen boos gaatjes in het water.

De vrouwen hiha-den met de mannen mee.

De toon (van de guitarre) zoemde.

Zo Van Groeningen:

De pompzwengel piep-bonsde.

Zo Van Deyssel:

Het ijl-witte water spatter-dartelde en spoelkrioelde den handdoek doorzuigend in de kom, en hooger klefferend tegen het gezicht, en even er over-gedauwd blijvend in striempjes en schrampjes en straaltjes en blaârtjes en kwijlende druppeltjes van bobbelende nattigheid, waaronder licht-roode frischte door de bovenwangen opzette.

Zo Aletrino:

In een dwarrelende klettering straalden de dikke druppels neêr op het rijtuig, waarvan de zeiltjes waren neêrgelaten en donkerden de bruine huid van het paard, dat kittelig zijn ooren schudde en met zijn regelmatigen stap droomerig voortsopte over den natten weg.

En zo Van Deyssel:

De zittenden plompten den tinnen lepel in de geel-sneeuwbrokkige aardappelen.

Men houdt zich niet altijd aan de gewone volgorde van zinnen en woorden: dat hangt van veel omstandigheden, o. m. van de gemoedstoestand af:

„In de derde minuut na dat besluit wordt een puts vlak boven zijn hoofd met een zware slag, ... vlak boven het hoofd van

Dokter Petter wordt het ding boven op het dek neergesmakt of neergegooid of hoe je 't noemen wilt." [1])

„Pff! Water asjeblieft! ben benauwd — kan niet meer — geen stuk meer — weet wat er nog komt — Pff — Lamsvleesch met snijboontjes — kip met peren Pff — Zalm — Pff — pudding dessert — Pff."

„Wil liever alles opbiechten! Pff! dank U — 't wordt al beter. — Had pas gegeten in den Doelen; 't zelfde menu — vóór ik hier kwam . . ."

„Wil eerlijk bekennen — Pff! nog wat water alsjeblieft? Had schandelijk de afspraak vergeten — kwam hier om excuses te maken."

„Ja! door die grog-americain en die champagne van gisteren avond — 'n beetje laat opgestaan — haarpijn — dof in 't hoofd — glad vergeten hier geïnviteerd — Pff!

„U begreep me niet — 'k was gegeneerd — wou niet onbeleefd wezen. Eerst na 't diner in 't Hotel schoot 't me te binnen. [2])

De dichter gaat veel verder, natuurlik. Hij combineert de klankreeksen anders als in het algemeen, omdat hij die anders samen valt. Zo Gorter, Van Deyssel, Ary Prins, Aletrino, en velen van de nieuweren; zo Staring, en Potgieter, en Hooft.

Zo is de woordvolging eigen-aardig bij Gorter:

„Zóó als een bloem van zomerrood, papaver
Rustig vol rood staat, midden in de gedaver
Van zonnevuur dat valt den grond in stuk
En smoort en schroeit het gras: maar zijn geluk
Blijft even groot: hij laat zijn rooden vaan
Wapp'ren op wind of in de zon stilstaan —
Zóó stond ze in het grootst en stilst genot
Het onbegrepen', in den gloed van God
Den Vader, en hield recht het hoofd omhoog,
Haar armen stil, terwijl niets óverwoog."

Konstruksies die weinig voorkomen, worden vaak als behoefte voor dichters.

---

[1]) Weruméus Buring, De Scheepsdokter.
[2]) Vgl. Justus van Maurik, Grog Americain.

Weinig hoort men soortgelijke:

Is dat een gedeelte van de boeken, door jou verstuurd? —

Nog één stap, en ik schiet. — Noch ééns dat lawaai, en je moet weg. —

Zo nodig, kun je je op mij beroepen. — Kom maar, mits niet te vroeg. —

Kom je thuis, de deur open, kachel uit, lamp niet aan, 't raam op 'en kier, sneeuw op je portefuië met mooie platen,... natuurlik uit je humeur. —

Om nu alleen weer de jongeren te noemen — en van Hooft en zo veel anderen te zwijgen — Gorter, Kloos, Van Deyssel, Ary Prins zijn er vaak om gescholden.

Als de laatste in een gevecht zich in-voelt, uit hij zijn ziening zo:

Doffe sterke slagen heen door harnassen, diep in vleesch — Oprijzen van lichamen in het zadel, vol levenskracht, en neer in stervens-wankel — Lauw vocht, gulpend van onder borst-stukken — Armen in smart-kramp omhoog gestrekt, zonder wapen — Holle metaal-klanken als klokkehameren — Buigen van lijken-te-paard, ingeklemd, die niet konden vallen — Oogen-in-bloed-en-schaduw onder helmkappen en groot-open van wreedheid — Pluim-huiveren op lichaam in doodsrilling — Hoon-grinneken, roof-diertanden bloot, na een goeden houw of stoot — Rauwknarsen van paarde-pooten over schilden, glad van bloed — Rochel-stooten uit hoofden-naar-achteren — Valsche klanken als staal afgleed op staal — Smart-gehinnik uit boven de menschenkreten — Monden open in waanzin-lach, en even daarna een stroeve doodspleet — Smoorkreten van onder gevallen paarden, en die schenen te komen uit den grond — Gezichten bijeen inwoest-krankzinnige evenaanschouwing — Vleesch-blank, dat bezoedeld grauw werd — Bloed-zaaien van wildstijgerende paarden — Kraak-schroeven om-lage lichamen in enge openingen — Borst-reutelen door harnas-kneuzingen — Rood-nat op gouden helm-duiven, die gespleten werden — Vloeken in doodstrijd van gevallenen-in-bloed, die opzagen met gebroken oogen naar het paarden-beweeg — Handen afwerend vergeefs een stoot, die aankwam, snel, met blanke schittering — Plots-storten van paarden, met rammelingen, door

stooten op van omlaag — Zwijn-wentelen van stervenden in vreeselijk lijden. En het laatst een rauwe, lucht-rijtende kreet. Geen ridder uit de stad meer in leven.

En Van Deyssel tekent zo juist met zijn:

Geen-zijds de zwemschool snelgleed een versch-bruine giek voor-bij.

waar »gleed snel" een heel andere gewaarwording opwekt.

In de taal van elk wisselen klank na klank elkaar af, veeltonig of enkel-tonig; zacht en fors, helder en dof. Elk kan 't horen, zo hij maar af-luistert.

En in dichtertaal onderscheidt men 't zelfde. Ja vooral hier. [1])

De dichter maakt die klankvolgingen tot woord-muziek. [2])

Hij hoort die in z'n binnenste. Onbewust waarom 't hem mooi-klinkt, waarom hij 't zó doet op 'en bepaald moment? Hij kán niet anders.

Hém klinkt het goed, en al die anderen die met hem gelijkgenatuurd zijn. Er zijn er die 't helemaal niet horen en ook die 't lelik zullen vinden.

Of er die laatste zullen zijn, zo ze 't volgende horen?

Eens heb ik de dalende zon gevraagd
te wachten,
eens heb ik van dichte nacht-schaduw
het luchte, vluchtige vlieden beklaagd —
en nu! — en nu! —
Nu glijden de tijden zoo langzaam aan,
de dagen, de tragen, ze willen niet gaan
en lang — lang — lang zijn de uren der nachten.

Eens hield ik de goudene uren te goed
voor klachten,
eens vuld' ik den levenden, helderen dag
met bloemen en blijheid en liederen zoet,
maar ach! — maar ach!

---

[1]) Dit maakt dat velen — die alleen dichtertaal voor taal uitgeven, — beweren: de ene taal is welluidender dan de andere.

[2]) Vgl. voor 't fries: J. G. van Blom, 't Harmonische in de Fr. Dichtkunst (ook Vrije Fries III).

Nu zullen zich vullen zoo nacht als dag
met bange gezangen en droef geklag —
 en lang — lang — lang zijn de uren der nachten.

Bij deze woord-muziek komt vaak herhaling voor van zelfde klankreeksen, — evenals dit te vinden is bij de gedachte-reeksen; in oorsprong is dit èn 't stafrijm of allitterasie, èn 't halfrijm of assonance, èn 't rijm-zelf.

Pietje begietje de bloemen wel alle dagen? — Dit is wel vel vijf. — Met spoedig bericht verplicht u .... — Dat zou-je nu elke keer weer doen? — Een ander maal helemaal kaal knippen, hoor. —

De kachel snorde, en de poes spon, en 't water in de ketel zong.

In de algemene taal hoort de dichter deze rijmen, neemt ze naar zijn mooi gevoel zoals 't hem goed klinkt.

Hoe sterk is ook noch bij de germaanse volken 't gebruiken van allitterasie; zelfs in elks gewone spraak valt dit optemerken:

Wat *m*óet die *m*án hier? — *Z*óu je (zo goed willen zijn) me 't zout even (willen) aan (te) reiken. — *L*evert dit de *l*everancier dan niet de ge*w*enste *w*insten, dan .... — Wat *m*oet *d*ie *m*an hier *d*oen? — Een *h*artig *h*apje. — *M*orgen kan ik toch *m*oeilik van die *m*eeting wegblijven. — Ik had *g*raag *g*auw antwoord. — Als u geen bericht *k*rijgt, *k*om ik dinsdag. — Voel me nu een *b*oel *b*eter als .... — Men praat over *k*oetjes en *k*alfjes, als *m*en *m*et z'n werk *k*ant en *k*laar is. — 't Kind komt op zekere leeftijd onder z'n *m*eesters, onder z'n *m*akkers. — Dat begint al bij hem als kind, dat wordt *m*eer bij hem als *m*ens. — Met *w*at de Taal*w*etenschap *v*an nú heeft ge*v*onden dat Taal *w*erkelik *w*as .... — *Z*ie er naar en zorg er voor dat zondags de *sch*oenen *sch*oon zijn. — *W*at *w*ilde *W*eyland. — *W*at *w*ou *W*ijtse? — *W*aar *w*oont de *w*eduwe *W*ennink? —

Van zulk algemeen-gebruikt stafrijm maakt de Dichter zijn kunstvol stafrijm. Ook naar elke gedachte, zo hij 't nodig acht, eigen-aardig, afwisselend.

En welke dichters kennen dit niet? Bredero, en Potgieter natuurlik.

Niet alleen is er woord-muziek, er is ook ritme in taal:

eigenaardig-volgende klankgolving. Al wordt dit weinig of niet in 't gemeen opgemerkt door de meesten; de Dichter hoort het.

Elke gedachte heeft zijn eigen ritme:

///// /// // / / //// / !.... ///// //// ,.... / // / / /
„Stílstaan na de beweging!.... stílstaan,.... al stònd-je ook op
/ /// .... ///// /// !
je kóp.... stílstaan!"

///// //, /// / / /// // / // /////!
„Kijk nu, God-zal-me-liefhebben eens hier!"

//// // / /// !
„Bakboord je roer!"

/ //// //. — // / /// /. — //// /// /.
Natuurlik. — Vergezellen. — Watbliefje.

Karakteristiek wordt dit bij de Dichter. Hij maakt zijn eigen dichter-ritme, zo nodig, — evenzeer van elke gedachte eigen-aardig, afwisselend. [1])

Nu is dat algemene taalritme geen ouwerwets versschema: oftewel conventsie. Het Taalritme hangt vaak in veel gevallen af van de verschillende woord(klank)volging; na *'n* zal 't anders wezen dan na *'t*. Dit vindt zijn eerste oorzaak wel in syntaktiese construksie van vroeger tijd. —

Zo is dan ook 'et dichter-ritme geen noodwendige regelmatige kadans. Wat meer is: kadans bij een dichter is niet veel anders als 'decadence', zo hij er zich toe laat dwíngen: onmacht, die zich uit, van een wouldbe-kern-mens, van een decadent.

Waar een dichter gedwongen cadanseert »omdat het zo hoort", is hij decadent. Waar 't ongedwongen, — uit eigen aandrift geregeld-afwisselend wordt, is hij trouwens de uitvinder van dat ritme, opnieuw. [2])

Alleen in zangverzen, en ook daar nog niet altijd, — bewijze de volkspoëzie: de eigene van 't Volk, niet die door

[1]) Zie al door Leopold, in Taal en Letteren II, 161/2: van Da Costa, en Bilderdijk enkele proef-regels, aangehaald.

[2]) Vgl. Van Deyssel, over Thorn Prikker.

»mannen van 't vak" ekspresselik gemáákt wordt voor 't volk, — in zangverzen kan regelmatig terugkerend ritme wezen.

Tal van ritmen zijn er dus: al kunnen ze worden tot strofe-ritme, en koeplet-ritme, en zelfs regel-ritme.

't Dichter-ritme is zo een eigenaardig, hem typerende vaak afwisselende opvolging van de talloze aksenten die ieder in de taal kent.

Dat eigen-vrije-ritme hebben de nieuwere Dichters vooral; en 't volkslied; — en dat vrije had Hooft in z'n jonge tijd, en de middelnederlandse zangers.

Eén enkel vrij-vers als proeve:

Zij heeft geleden
àl wat een mensch kan lijden,
goed en rein;
en wils-sterk, hoog Haar smarten steeds gedragen
bòven de hoofden van die om Haar waren,
dan — bij hun opzien,
of niet een droef gerucht van zuchten ging —
met weggedrongen tranen-glimlach
Ze gesust.

Nu is ontgleden
der blanke ziele 't lijf,
verteerd van pijn.

O, ween zoo luide niet!
Laat niet dit heftig lichaams-schokken
verstoren stil-gewijde doods-rhythmiek.
O, ween zoo luide niet!

Hier passen niet die tranen
elders óók vergoten.
Wees stille hier....

Sprei zacht
de teere bloempjes van de sneeuw,
kussend heèl zacht
het lieve zilver-grijs
van éénen nacht.

De vrede daalt....
Verjongde, heil'ge schoonheid geeft zachte dood Haar weer,
Spreidt marmeren volmaking van lijnen ijskoud neer.
Zij heeft geleden
àl wat een mensch kan lijden....[1])

Zo hoort men de woord-muziek en klank-golving: zo ziet men vaak bij elke klank tegelijk kleur.

Men spreekt van 't rose als de kleur van de liefde; 't geel duidt op haat; 't blauw op trouw; 't rood op boos-zijn; 't zwart op rouw, 't groen op hoop.

Zo zien velen werkelik geluiden in kleur.[2]) Kinderen zelfs spreken van »een grijs geluid", van »een donkere stem".[3])

Evengoed, als omgekeerd, men spreekt van »schreeuwende kleuren"; van de 'toon' van een schilderstuk.

Zelfs reuk-indrukken doen klanken in 't oor klinken.

Dichters hebben sterk deze aandoeningen.[4])

Zo bij Van Deyssel:

Het was een grijs geluid zonder kleur.

Bij Van Looij:

met donkere krachtgeluiden in zijn harden buik stampte de Atlantic vooruit.

Bij Aletrino:

Dan grijsden weken na weken heen, eentoonig kleurend de gelijke drooming der dagen, vèr lichtend in een langzame nadering den dag die hij weêr zou gaan naar huis.

Bij Van Groeningen:

Een donker-paarse walgelijke heliotroopgeur wikkelde alles in z'n plooien.

Bij Van Deyssel:

En de verte-boomen, de slanke hoogboomen van de dicht-bij-verte,

[1]) A. van Breull, De Nieuwe Gids, Febr. '97, blz. 303.
[2]) Vgl. de onderzoekingen van prof. Vinet, overgenomen in Taal en Letteren III, 221—251.
[3]) Vgl. ook Dr. J. W. Muller, Taal en Letteren IX, 213, noot 5.
[4]) Rabelais schreef al over: bloed-rode woorden, groene woorden, blauwe en grauwe woorden en ook vergulde woorden (Holl. vertaling, 1682, II, 215).

druischen zingende roepingen af uit hun fladderende gebladerten. Een koperen glans-schijn galmt door den hoognacht.

Zo bestaat er grote samenhang tussen Algemene Taal en individuéle Taal en Dichterdialect. Zo is er bij veel overeenkomst veel verschil.

En waar elk afwijkt in z'n taal van 't algemene, daar doet elk-en-een ieder dit alles zonder te vragen: wat zouën de mannen van de stijl- en taalgeleerdigheid er wel van zeggen? Wat denken taalstudie-lui hier van? Vinden ze 't wel goed?

Vooral de Dichters doen dit.

Voor hun toch is de taal niet allereerst een converzasie-middel om er zich in verstaanbaar te maken voor Jan- en Alleman, maar om presies te uiten wat zij in hun dichter-binnenste voelen . . . . .

Zo alleen zégt een 'dichter' presies wat hij voelt.
Dat is zíjn stijl, zíjn taal.
Individueel verschillend.

B. H.

Een eigenaardige woordschikking.

Dat in onze taal het praedicaat, wanneer het optatieve beteekenis heeft, soms voor zijn subject staat is uit „Leve de Koning" algemeen bekend. Het zou de moeite waard zijn in oudere en jongere litteraire en omgangstaal naar meer voorbeelden te zoeken. Ik vond er een in van Lennep's Klaasje Zevenster: „Ja, zei Karoline, ik heb haar tegen dien Franschen gouwverneur hooren zeggen — *weten de Heeren*, ze zei het op z'n Fransch, maar ik verstond het toch genoeg," enz.

N. A. Cramer.

OVER VONDEL.

(Fragmenten uit een lezing over Vondel als historie-dichter.)

(Slot.)

De „Getemde Mars", gedicht toen het sluiten van den Westfaalsche vrede zekerheid geworden was, is ongetwijfeld een toonbeeld van het mythologisch-zinnebeeldige genre, door Vondel en zoo vele dichters uit dien tijd zoo gaarne beoefend. [1])

Oppervlakkig zou het schijnen, of er twee persoonlijkheden in die dichters woonden, een Christelijke en een Heidensche. Daar waar het het algemeen-menschelijke geldt, in de sfeer — om die orthodoxe term eens te gebruiken — van de algemeene genade, schijnen zij Grieken en Romeinen, veelgodendienaars en stoïsche philosophen. Maar het is slechts een inkleeding, een manier, een mode als ge wilt, die men te dier tijde in andere kunsten evengoed gebezigd vindt, b.v. in de schilderkunst door niemand minder dan Rubens en een heele enkele maal door Rembrandt, maar die kon er niet mee overweg. Wij zijn tegenwoordig mijlenver van die manier verwijderd en ze wordt soms scherp veroordeeld. M. i. ten onrechte, al zijn niet alle bijgebrachte bezwaren ongegrond. 't Is waar, wanneer pruldichters zich er van bedienen, ontstaat er niet dan een belachelijk ten toon spreiden van geleerdheid. Maar hoe anders bij een kunstenaar als Vondel! Haar schaduwzijde is zeker haar exclusivisme, d. i. dat ze een zekeren graad van geletterdheid onderstelt, om niet te zeggen geleerdheid, en de breede kringen der niet-geletterden daardoor te veel van de kunst verwijderd houdt.

. . . .

. . . .

Zoo hoog gestegen, moest de dichter, die tal van grootsche gebeurtenissen, binnen en buiten de grenzen van zijn vaderland in de verschijning had zien komen, zich wel afvragen, wat in al dat enkele het algemeene zijn mocht, wat de oorzaak, het motief, de drijfkracht, is een woord het kenmerkend essentieele in alle historisch verloop. Met het verkrijgen van een bevredigend antwoord

---

[1]) In de lezing werd het gedicht in zijn geheel ingelascht. Hier is dit niet noodig; het is te vinden in Ungers Vondel-editie, 1646—1647, p. 113 vv

op die vraag kon hij niet voldaan zijn: voor alles was hij dichter en de onafwijsbare behoefte moest wel bij hem geboren worden om nu dat geheele geschiedverloop als 't ware in een greep te resumeeren en het beeldend voor te stellen in den hem zoo geliefden vorm van een drama. Dit werk zou dan de bekroning van zijn rijk kunstenaarsleven zijn.

. . . .

. . . .

Is de vooruitgangsleer een nieuwe leer, dan volgt daaruit, dat Vondel haar niet gekend heeft en zij hem niet kon dienen tot beantwoording van zijn vraag naar het wezen van het geschiedverloop. Vondel vindt zijn antwoord niet in wat de natuurwetenschap leert of schijnt te leeren — trouwens wat was die wetenschap toen, bij nu vergeleken? — maar èn in zijn eigen levenservaring èn in de studie der geschiedenis, beide verlicht, gevormd als gij wilt, door kerkleer en Grieksch-heidensche traditie. Noch die kerkleer noch die traditie kenden het denkbeeld van den vooruitgang: integendeel, in beide ligt de volmaaktheid niet voor, maar achter ons. De Grieken stelden in den aanvang aller dingen hun gouden eeuw, afglijdend tot de zilveren en verbasterend tot den ijzeren leeftijd. In den grond der zaak is dit hetzelfde denkbeeld als dat van den Christen-mythe van het Paradijs en den zondenval met zijn straf, de vervloeking, waar zoowel de zedelijke, als de stoffelijke wereld onder ter nederliggen. Evenwel, daar het Christendom de beteekenis en de bestemming van het menschdom niet in het eindige stelt, leidt de waarheid in den Christenmythe vervat, volstrekt niet als die in den Heidensche, tot troosteloos pessimisme. Integendeel.

Zoo wordt niet alleen de geschiedenis van den enkelen mensch, maar evengoed de wereldgeschiedenis een eindelooze tragedie, de rustelooze worsteling van een oorspronkelijk schuldelooze menschelijke natuur met de woedende en sluipende furiën der hartstochten, welke uit de oerzonde zijn voortgesproten, of van die hartstochten onderling. En waar het de wereldgebeurtenissen geldt, treden onder die hartstochten vooral naar voren de twee, die volgens de oude moralisten de ergste zijn: hoogmoed en afgunst, welke beide elkander aanvullen, elkanders keerzijden zijn, zoodat men de eene den aristocratischen, den andere den democratischen hartstocht bij uitnemendheid zou kunnen noemen. De strijdende menschelijke hartstochten de oorzaken, de drijfveeren, het essentieele, de eenige elementen der wereldgeschiedenis, ziedaar het antwoord door Vondel gevonden op zijn vraag naar het wezen van het geschiedverloop. Nu kwam het er voor hem op aan, kunstenaar als hij was, die waaarheid te reproduceeren, buiten zich te zetten.

Het kenmerkt hem als een dichter van den eersten rang, dat hij deze, ik zou haast zeggen, meest grandiose van alle stoffen, heeft aangedurfd en in die poging schitterend is geslaagd. Het zijn toch juist de zeer groote dichters, die zich tot het in beeld brengen van de groote wereldraadselen hebben geroepen gevoeld. Niet, naar u reeds gebleken is, dat Vondels opvatting van het geschiedverloop op zich zelf oorspronkelijk is, maar hij heeft haar op een oorspronkelijke en aan de stof adaequate wijze gesymboliseerd. Daartoe koos hij de uit enkele bijbelplaatsen opgebouwde oud-Christelijke sage van den opstand der Engelen, die rechtstreeks hun nederlaag en val en middellijk den zondeval der Paradijsmenschen ten gevolge heeft gehad. Die opstand, verwekt door hoogmoed en afgunst, is voor hem eerste oorzaak, tevens beeld en prototype der wereldgeschiedenis. Zoo ontstond het drama „Lucifer", Vondels meesterstuk en tevens het schoonste product onzer litteratuur.

. . . .
. . . .

Na het vierde bedrijf van den Lucifer is de oorlog tusschen de getrouwe Engelen en de aanhangers van Lucifer uitgebroken. Er heeft een veldslag plaats gehad, die op de wijze van de treurspelen van dien tijd door een bode Uriël, Michael's schildknaap in het vijfde bedrijf in heroische verzen geschilderd wordt. De uitslag was dat Lucifer en de zijnen verslagen werden en ze uit den Hemel in de diepste Hel werden neergeslingerd. Merkwaardig en hoogst zinrijk is wat er tijdens dien val geschiedt. Gedurende dezen veranderen de Engelen van gedaante. Zij worden in ijzingwekkende monsters herschapen. Zooals gij weet, telden de oude moralisten, en Vondel op hun voorbeeld, zeven hoofdzonden. Wij zagen reeds welke de voornaamste zijn: hoogmoed en afgunst. Dan verder: hebzucht, traagheid, wulpschheid, toorn en zwelgzucht. Volgens de naieve, hoogst dichterlijke oude opvatting heeft elk dezer ondeugden of hartstochten een dier tot zinnebeeld. Gij hebt straks reeds vernomen van die van hoogmoed en afgunst, den leeuw en den draak. Daar nu deze zeven hoofdzonden ten gevolge van Lucifer's misdrijf in de wereld gekomen zijn, wordt hij onder het vallen herschapen in een monster, dat op al die zeven zinnebeelddieren gelijkt.

Gelyck de klare dagh in naren nacht verkeert,
Wanneer de zon verzinckt, vergeet met goud te brallen;
Zoo wort zyn schoonheit oock, in 't zinken onder 't vallen,
In een wanschapenheit verandert, al te vuil;
Dat helder aengezicht in eenen wreeden muil;
De tanden in gebit, gewet om stael te knaeuwen;

De voeten en de hant in vierderhande klaeuwen;
Dat glinstrend parlemoer in eene zwarte huit.
De rugh, vol borstlen, spreit twee drakevleugels uit.
In 't kort, d'Aertsengel, wien noch flus alle Englen vieren,
Verwisselt zyn gedaente, en mengelt zeven dieren
Afgryslyck onder een, naer uiterlycken schyn;
Een' leeu, vol hoovaerdy, een vratigh gulzigh zwyn,
Een' tragen ezel, een rinoceros, van toren
Ontsteken, eene sim, van achter en van voren
Al even schaemteloos, en geil en heet van aert,
Een' draeck, vol nyts, een' wolf en vrecken gierigaert.
Nu is die schoonheit maer een ondier, te verwenschen,
Te vloecken, zelf van Godt, van Geesten, en van menschen.
Dat ondier yst, indien 't de blikken op zich slaet,
En deckt met damp en mist zyn gruwelyck gelaet.

Met opzet leg ik nadruk op deze symbolieke inkleeding, omdat ik er een argument uit put tegen de opvatting van sommigen, als zou Vondel met zijn kunstrichting zich in lijnrechte tegenstelling bevinden met de dichters der middeleeuwen. Neen, hij behoort eigenlijk veel meer tot de Middeleeuwen dan tot den nieuwen tijd. Dergelijke symboliek is echt middeleeuwsch. M. i. is trouwens de scheiding, die men gewoonlijk op staatkundig, religieus, artistiek, wijsgeerig gebied tusschen Middeleeuwen en Nieuwen tijd maakt onjuist, of liever de grens is onjuist aangegeven. In den loop der 18de eeuw veeleer komt de groote omkeer in de denkbeelden, die een scheiding in afgezonderde tijdperken wettigt.

Toevallig vond ik in het Rijksmuseum te Brussel een merkwaardig schilderij van Hieronymus Bosch, een schilder van begin 1500, dat den val der Engelen voorstelt en als 't ware een illustratie van deze passage van den Lucifer vormt. Het is een uitstekend schilderij, al lijkt het ons modernen misschien minder sympathiek. Ook moet men erkennen, dat de schilder een onovertroffen vaardigheid heeft in het bedenken van de meest verscheiden monsterachtige figuren. [1])

. . . .

Zwolle, Maart 1900. N. A. CRAMER.

[1]) v. Mander, Schilder-Boeck, uitg. v. 1618 f° 138 v° spreekt van de „wonderlijcke oft seldsaem versieringhen, die Jeronimus Bos in 't hooft heeft ghehadt, en met den Pinceel uytghedruckt, van gespoock en gedrochten der Hellen, dickwils niet also vriendlijck als grouwlijck aen te sien". — Een reproductie van het in den text genoemde schilderij wordt den lezer hierbij ter nadere kennismaking aangeboden.

DE TAAL VAN GRAUWBUNDERLAND. [1])

Tweemaal hebben de omstandigheden mij veroorloofd geruimen tijd in Grauwbunderland te vertoeven. Dit schoone bergland laat bij hen die het bezocht hebben onuitwischbare herinneringen achter van geestelijk en lichamelijk welbehagen: de lucht die men er inademt is zoo zuiver en licht; de groene dalen, door muren van sneeuwbergen ingesloten, doen ons schoonheidsgevoel zoo weldadig aan en werken zoo verheffend op onze stemming; de grootsche stilte op de toppen der bergen is zoo geschikt ons tot onszelven te doen inkeeren, en de kalme bedrijvigheid aan hun voet zet aan het landschap zulk een verkwikkende levendigheid bij! Diep beneden u de bruisende wateren van den Rijn of van den Inn; vóór u, bij elke kromming van den postweg, telkens nieuwe groepeeringen van pijnboomen, rotsen, sneeuwvelden, en, geheel in het verschiet, verblindend wit, ongenaakbaar hoog, de trotsche gletschers; overal rondom u een natuur die, zelfs waar zij de sporen van menschenhanden draagt, verrassend en schilderachtig is.

En wanneer (helaas, dit is onvermijdelijk!) door een verblijf van langen duur het oog gewend is aan al die pracht en de geest niet langer, in dezelfde mate als aanvankelijk, door het natuurschoon wordt geboeid en nieuw voedsel zoekt, dan zal de plantenkenner niet tevergeefs trachten zijne collecties te verrijken in het land van het edelweiss, van de blauwe gentianen en van de grillige orchideeën; dan vindt de geoloog, in de verschillende formaties van den bodem, een ruim terrein van studie en nuttige gegevens voor de kennis der aarde uit verre, verre eeuwen; en dan vinden zij wier studie gericht is op den mensch, zijn uitingen en zijn ontwikkeling, in dit land een bevolking die een nadere kennismaking overwaard is.

Want dit bergvolkje, langen tijd als afgesloten van de buitenwereld, heeft niet alleen hoogst eigenaardige instellingen; niet alleen bevat zijn geschiedenis merkwaardige bladzijden — zooals zij weten die Conrad Ferdinand Meyer's roman „Georg Jenatsch" gelezen hebben — maar bovendien spreekt het een taal die, vooral wegens haar bijzondere ontwikkeling, den geleerden een belangrijk veld van waarnemingen aanbiedt.

---

[1]) [We vestigen de aandacht op de vele kwesties, die in deze studie besproken, ook voorkomen bij de bestudering van onze taal. Vooral van belang zijn ze voor de volkstalen, met name voor het Fries, met z'n eigen litteratuur, en de plannen om in die taal onderwijs te laten geven. RED.]

Tusschen de drie deelen van Zwitserland waar, in het eene het Fransch, in het andere het Duitsch en in het derde het Italiaansch, getuigen van de herkomst der bewoners, heeft zich, in de dalen van Rijn en van Inn, een groep dialecten weten staande te houden. Gesteund door hun natuurlijke afzondering en door den vrijheidlievenden aard van het volk welks moedertaal zij zijn, hebben zij, als een keurbende van Spartanen tegenover de van twee zijden aandringende legerbenden van Xerxes, weerstand geboden aan hun, door politieke en sociale wapenen, machtige vijanden. Zullen zij ten slotte, evenals Leonidas en de zijnen, bezwijken? Dit is waarschijnlijk. Het is met de taal als met een mode-artikel: noch de innerlijke schoonheid, noch de practische geschiktheid, noch de voorliefde eraan geschonken, beslist over het succes, maar het gezag van hem die er zich van bedient; het verschil tusschen beide is dat, voor de zegepraal eener taal, hoogere beschaving en ontwikkeling beslissend zijn, elementen van weinig belang waar het de mode betreft. Hoe zouden dan tongvallen, gesproken door eenige duizendtallen bewoners van betrekkelijk onvruchtbare dalen, boeren meest wier streven meer op de practijk dan op geestelijke ontwikkeling gericht is — hoe zouden zij niet ondergaan in den strijd met wereldtalen?

Naar mijn ervaring te oordeelen, beschouwen de reizigers de taal van Grauwbunderland als een soort Italiaansch; hun verbazing was steeds zeer groot bij het vernemen van den waren stand van zaken: dat men hier te doen heeft met een afzonderlijke, veelgesplitste taal, die een voorwerp van nationalen trots is voor de bewoners dezer dalen. Thans, nu de strijd dezer taal met het Duitsch en het Italiaansch nog in vollen gang is, zal een bespreking ervan niet onwelkom zijn, dunkt mij, aan hen die Grauwbunderland bezocht hebben of gaan bezoeken en zich niet tevreden stellen met de korte —doch juiste — opgaven van hun Baedeker.

I.

„Romaansch" zegt het volk, van „Ladinisch" spreken bijwijlen inheemsche geleerden en schrijvers, en beide namen, echte patronymica, hebben het voordeel licht te werpen op de genealogie der taal van Grauwbunderland. Evenals de term „Rumeensch" voor de taal die in het oude Walachije gesproken wordt, wijzen deze namen op de verwantschap van de dialecten van Grauwbunderland met de taal van het oude Rome, dat niet moede werd zijn kooplieden en soldaten in alle richtingen te verspreiden, en dat daardoor zijn taal tot op dezen dag heeft doen voortleven [1]. Daar evenwel alle volken voor welke het Latijn der

[1]) Zie over deze namen G. Paris, *Romani* (Romania I, 1).

kooplieden en der soldaten een moedertaal is geworden, aanspraak op den naam „Romanen" maken, meenden de geleerden dat deze niet kenschetsend genoeg was voor een bepaalde groep van „romaansche" talen. De naam „Rumeensch" was nu eenmaal ingeburgerd en onderscheidde zich door zijn bijzonderen vorm; anders was het gesteld met het hier bedoelde „Romaansch". Sommigen verklaarden zich vóór „Ladinisch", en in Italië is dit, door het voorbeeld van een der beste kenners van de „romaansche" dialecten, Ascoli, de officiëele naam geworden; ook deze was evenwel niet geheel te verdedigen: vaak werd hij uitsluitend gebruikt voor bepaalde onderdeelen van het gebied dat wij beschouwen, en bovendien is „Latijnsch" niet minder algemeen dan „Romaansch". De term waarop ten slotte de meerderheid der stemmen zich heeft vereenigd is: „Retoromaansch". „Retië" toch was de naam dien de Romeinen, naar de oorspronkelijke bevolking, de Reti, gaven aan de provincie gevormd uit het hier door hen veroverde land, en het zijn de grenzen dier provincie welke aangeven tot hoever de Romeinen hier hun macht hebben uitgebreid en hun taal hebben gebracht [1]).

Dit gemeenschappelijke romeinsche bestuur is de eenige band geweest die, in de wereldgeschiedenis, alle retoromaansche dialecten tot één geheel heeft vereenigd; tegenwoordig zijn de Retoromanen politisch gescheiden. Want niet alleen in Grauwbunderland wordt het Retoromaansch gesproken, men vindt de „Retiërs" ook elders.

Het gebied dat zij het hunne noemen kunnen, is, sedert de tijden van het oude Retië, zeer ingekrompen. Zoo werd, nog in de 9e eeuw, in Vorarlberg uitsluitend Romaansch gesproken, en eveneens, in de 7e en 8e eeuw, in Salzburg; tegenwoordig zijn deze beide landstreken duitsch. Men kan het gebied waarop tegenwoordig het Retoromaansch de heerschende taal is, in drie, duidelijk van elkander gescheiden, deelen splitsen; het eerste omvat het grootste deel van Grauwbunderland, het tweede behoort tot Tyrol en het laatste valt ongeveer samen met de italiaansche provincie Friaul. Van deze drie „taaleilanden" bevat Friaul, de noordoostelijke punt van Italië, het grootste aantal der Retoromanen, n.l. 464.000, dus minder dan de helft van het getal inwoners onzer provincie Zuid-Holland; de gedeelten van Tyrol waar „Retisch" wordt gesproken, tellen ongeveer 11.000 bewoners (evenveel als Hoogeveen), en in Grauwbunderland wonen 40.000 „afstammelingen van Retus" (iets minder dus dan Leiden inwoners telt). Men houde bij het ver-

[1]) De hedendaagsche patriotten in Grauwbunderland zijn niet weinig trotsch op hun afstamming van de dappere Reti en noemen hun land gaarne „Rezia". Men behoeft slechts den eersten den besten dichtbundel op te slaan om verzen te lezen als: „Wanneer gij ons roept, o Rezia, dan snellen wij toe!" Zelfs legt de dichter J. A. Bühler den legendarischen aanvoerder der Reti, Retus genaamd, een monoloog in den mond waarin deze zijn nakomelingen, de trouwe „Bündner", oproept ten strijde vóór de taaleenheid!

gelijken dezer cijfers het verschil van volksdichtheid in het oog: die van Zuid-Holland staat als 20 : 1 tot die van Grauwbunderland, om slechts dit te noemen.

Gegeven nu het feit dat de bewoner van een dal in Tyrol een boer uit Flims in het Oberland niet of onvolkomen verstaat, dat in de kerken van het Engadin een andere Bijbelvertaling wordt gebruikt dan bij de godsdienstoefeningen in een gemeente van het Domleschgdal, dat zelfs een schrijver uit het Beneden-Engadin een andere taal gebruikt dan de redacteur van een bovenengadinsche courant, dan rijst de vraag: Hebben wij het recht van „het" Retoromaansch te spreken als van een eenheid? Voorzeker neen, in den zin waarin wij „het" Fransch, „het" Italiaansch zeggen. Doch om duidelijk te maken waarin het onderscheid tusschen het Retisch en b.v. het Fransch bestaat, is een uitweiding noodzakelijk tot toelichting der begrippen „dialect" en „schrijftaal", welke wij tot kenschetsing van het verschil noodig hebben [1]).

Daar de, van het wezen der taal onafscheidelijke, gestadige verandering der menschelijke spraak, bij ieder individu zelfstandig plaats grijpt, en daar elke verandering een onderling verschil tusschen de individuen veroorzaakt, omdat het ondenkbaar is dat zij bij allen gelijk zou zijn, zou men, „dialecten" noemende de verschillende nuances die een taal aanneemt op het gebied waarop zij gesproken wordt, kunnen zeggen, dat er evenveel dialecten bestaan als individuen. Men spreekt evenwel eerst dan van een „dialectischen" karaktertrek, wanneer deze, afkomstig van één persoon of spontaan bij meerdere ontstaan, zich over een grootere of kleinere groep van menschen heeft verspreid. En deze verspreiding behoort evenzeer tot het wezen der taal als de bovengenoemde neiging tot individueele afscheiding. Immers, de taal dient voor den omgang met anderen, en men zal dus zooveel mogelijk trachten zich verstaanbaar te maken voor hen met wie men verkeert, m. a. w. zijn taal zooveel mogelijk aanpassen aan die zijner omgeving. Er bestaan dus in de taal twee stroomingen die in een tegenovergestelde richting voeren: één die leidt tot oplossing der oorspronkelijke eenheid, en een andere die de ontstane verscheidenheden tracht op te heffen. Waar evenwel deze laatste niet werkt, d. i. waar twee individuen geen omgang samen hebben, is bij hen het uiteenloopen eener oorspronkelijk gelijke taal onvermijdelijk. En hetgeen waar is van twee personen, is ook juist wanneer het twee groepen van personen geldt, nemen wij b.v. twee dorpen. Blijven zij geïsoleerd, dan zal dezelfde taal zich, in deze beide plaatsen, op verschillende wijze ontwikkelen. Zoo moest het Volkslatijn, verspreid over een gebied dat arm was aan verkeerswegen,

[1]) Voor de bibliographie van dit onderwerp verwijs ik naar een artikel van Dr. Horning, in het Zeitschrift f. rom. Phil. XVII, p. 160.

op de verschillende punten waar het zich kwam nederzetten, noodzakelijk van elkander afwijkende vormen aannemen.

Met deze algemeene taalwet werkte, tot de oplossing der oorspronkelijke eenheid in zulk een veelheid, samen het stamverschil der volken die hun moedertaal voor het Latijn lieten varen; reeds van het eerste tijdperk der ontleening was, door het verschillende accent waarmede het Latijn gesproken werd — vooral door de vrouwen, daar de mannen, als soldaten b.v., meer in directe aanraking met het romeinsche volk kwamen — het uitgangspunt voor de verdere ontwikkeling ervan niet hetzelfde in de verschillende middelpunten van latijnschen invloed [1]).

En eindelijk, in de romeinsche kolonies, het krachtigste element van romaniseering, is niet overal terzelfder tijd het nieuwe leven van het Latijn begonnen, zoodat, behalve plaatselijke, ook chronologische verschillen aanleiding hebben gegeven tot een groote verscheidenheid van vormen [2]).

Er ontstonden dus, om eenige brandpunten van verkeer, verschillende taalgroepen. Bij het toenemen der beschaving waren deze met elkander in aanraking gekomen en hadden zich — krachtens de tweede taalwet waarvan wij boven spraken — in meerdere of mindere mate aan elkander aangepast: het was natuurlijk de omvang van het verkeer die den graad van aanpassing bepaalde. Daar waar zich niets tusschen beide stelde, werd de overgang van het eene dialect in het andere geleidelijk gemaakt door wederzijdsche ontleening van taalvormen, met of zonder behoud van eigen goed. En alleen dan bleven naburige dialecten zelfstandig, wanneer natuurlijke beletselen, hooge bergen of zeeën of volken die zich tusschenin schoven, ze volkomen van elkander afsloten.

Het is dus zeer moeielijk, uitgaande van den tegenwoordigen toestand der taal, waarin geleidelijke overgangen de grenzen der oorspronkelijke taalgroepen grootendeels hebben uitgewischt, deze te herkennen. Wetenschappelijk gesproken kan men thans slechts drie romaansche talen onderscheiden: het Rumeensch, het Sardisch en de massa der, uit het Latijn voortgekomen, dialecten van West-Europa. Om het geheele gebied van deze laatste naar behooren te splitsen, zou men de middelpunten moeten kennen van waaruit het Latijn er zich heeft uitgebreid; de schaarschte der bronnen voor locale geschiedenis beperkt onze kennis daarvan tot die enkele plaatsen waarvan wij weten dat zij centra van verkeer en beschaving waren, en dus waarschijnlijk ook van taalinvloed; voor het oogenblik is een wetenschappelijke indeeling der dialecten van West-Europa dus nog onmogelijk.

---

[1]) Grundriss der roman. Phil. I, p. 353; Schuchardt, Vocalismus des Vulgärlatein I, p. 85.

[2]) Gröber in Archiv für latein. Lexik. I, p. 204 vlgg. (vgl. echter G. Paris, in Annuaire de l'École des hautes Études, 1893, p. 25.)

Toch heeft men zulk een indeeling gemaakt en onderscheidt men niet alleen „talen", zooals het Spaansch, het Italiaansch, maar zelfs „dialecten", b. v. het Picardisch in het Noorden van Frankrijk, het Bourgondisch enz. De vraag is: Waarop berust die indeeling? Welke waarde heeft zij? Bespreken wij eerst de verdeeling van een gebied in dialecten. Deze heeft slechts belang voor de praktijk, daar zij het overzicht over het geheele terrein vergemakkelijkt. Kenmerk voor de samenvoeging van eenige taalgroepen tot één dialect, zijn haar geographische samenhang en haar overeenstemming in enkele klankontwikkelingen; men houdt dan opzettelijk geen rekening met het onvermijdelijke feit dat enkele deelen van die vereenigde stukken andere klankontwikkelingen gemeen hebben met taalgroepen welke niet behooren tot het kunstmatig samengestelde dialect. Zoo hebben b. v. deelen van het Picardisch taaltrekken gemeen met den normandischen tongval en, nam men *die* trekken tot basis eener dialectindeeling, dan zouden genoemde deelen niet tot het Picardisch, maar tot het Normandisch gerekend moeten worden; de verdeeling in Picardisch en Normandisch steunt daarentegen op andere gronden, en wel op klankontwikkelingen waarin die deelen samengaan met het picardisch of met het normandisch taalgebied. Men gevoelt echter dat de keuze der klankontwikkelingen waarop men een dialectindeeling wil gronden, niet van willekeur ontbloot is.

Nu is evenwel, door den verschillenden graad van aanpassing tusschen aan elkander grenzende dialecten, een indeeling niet overal even moeielijk. Met name in de retoromaansche landen — en hierin hebben wij een eerste onderscheid tusschen de talen van dit gebied en b. v. het Fransch — gaan, tengevolge van het slappe verkeer dat tusschen de verschillende landsdeelen bestaat en altijd bestaan heeft, de locale talen niet zoo geleidelijk in elkander over als in de zoo nauw verbonden stukken van Frankrijk.

En nu de indeeling in „talen". Voor de vorming van deze is beslissend geweest het feit dat, over staatkundig verbonden landstreken, zich één spraak heeft uitgebreid, die, de nuancen der locale taalontwikkelingen bedekkende met een effen kleed, nationaal goed is geworden van een geheel volk [1]). Door haar worden de ontwikkelde inwoners van een staatkundig vereenigd gebied in staat gesteld onmiddellijk met hun landgenooten te verkeeren, ook wanneer deze, als moedertaal, een anderen tongval spreken dan zij zelven. Als algemeene taal fungeert overal de locale taal — zooals de beschaafden die spreken — van een landstreek die door beschaving of politiek een overwicht over de andere deelen van het staatkundige geheel heeft gekregen. Alleen dus voor degenen die tot den nauwen kring behooren waaruit de „algemeene taal" is voortgekomen, bestaat er weinig of geen verschil tusschen deze en hun moeder-

[1]) Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte[3], p. 378.

taal; voor de minderbeschaafden en voor hen die niet behooren tot de streek die zich de taalhegemonie heeft verworven, wordt het verschil grooter en is de „algemeene taal" in zekeren zin een vreemde taal, die zij moeten aanleeren. Men denke aan de Friezen, die zich op de scholen het Hollandsch eigen maken en zich ervan bedienen met een correctheid welke alleen mogelijk is bij het spreken eener vreemde taal. Eigenlijk is het verkeerd te zeggen dat een bepaalde locale taal *gekozen* wordt om als algemeene taal dienst te doen: zoodra aan deze behoefte wordt gevoeld, dringt zij zich op: wanneer het plan opkomt een algemeene taal te scheppen, is er reeds een begin van uitvoering aan gegeven door het overwicht dat een locaal idioom heeft gekregen.

Zulk een „algemeene taal" nu bestaat er voor alle landen van het Retoromaansch niet, omdat men er nooit behoefte aan heeft gevoeld. En ziedaar een tweede verschil tusschen het Retisch en b. v. het Fransch.

De „algemeene taal" kan tevens als „schrijftaal" dienst doen, en zij wordt als zoodanig bij alle beschaafde volken gebruikt. In de retische landen heeft zich wel niet één algemeene schrijftaal gevormd, maar is er toch, door de pogingen van letterkundigen in de 16e en 17e eeuw, voor sommige deelen een opgesteld. Behoudens de twee punten van verschil die wij vermeld hebben, verkeeren die deelen onderling, ten opzichte der schrijftaal, in denzelfden toestand als Frankrijk in de Middeleeuwen. Want de algemeene schrijftaal voor het geheele rijk is aldaar van betrekkelijk jongen datum, hetgeen begrijpelijk wordt, als men bedenkt dat vooral de boekdrukkunst waarde gaf aan gelijke taalvormen voor alle deelen van het land; in de Middeleeuwen namen, onder de handen van den afschrijver, de manuscripten als vanzelf de taal aan van het speciale gebied waarvoor zij bestemd waren, kleedden zich als vanzelf in het gewaad van hun nieuwe woonplaats [1]). In het Frankrijk van vóór de 15e eeuw heerschten, evenals thans in Grauwbunderland, verschillende schrijftalen, en als, in 1180, de dichter Quenes de Béthune, geboortig uit Artois, zich beklaagt dat men hem te Parijs verweet niet goed Fransch te schrijven:

„ . . . men langage ont blasmé li Franchois",

dan is de oorzaak hiervan deze, dat de taal waarin hij schreef, feitelijk een andere was dan die van het Isle de France, welke eerst later de gewestelijke schrijftalen zou verdringen. Juist zoo zal een Oberlander slecht engadinsch schrijven — doch hij zou daarover niet klagen: het gevoel van gelijkgerechtigheid leeft te sterk in hem.

Bovenstaande beschouwingen — en hiermede komen wij tot ons punt van uitgang terug — brengen ons tot het besluit dat, wetenschappelijk gesproken, het Retoromaansch, een groep van dialecten die onmiddellijk aan andere romaansche dialecten grenzen, geen eenheid vormt,

---

1) Paul, o. l., p. 394.

en dat tevens een kunstmatige indeeling die, door het bestaan eener algemeene taal, groepen tot één verbindt als b. v. „het" Fransch, „het" Italiaansch, hier onmogelijk is. De vereeniging der retische dialecten onder één vlag, heeft dus slechts beteekenis voor de praktijk en berust op deze overwegingen, dat er eenige taaleigenaardigheden zijn die bijna dit geheele gebied kenmerken, in tegenstelling tot andere romaansche talen, en dat deze tongvallen noch tot het Fransch, noch tot het Italiaansch, noch tot welke andere grootere taalgroep, ook kunnen gerekend worden.

Zooals de titel van ons opstel reeds zegt, hebben wij, uit den geringen samenhang tusschen de retoromaansche landen, het recht geput slechts een gedeelte ervan te behandelen. Maar het is het gewichtigste deel. Want, op Friaul na, waar een weinig beteekenende literarische beweging valt waar te nemen, zijn alleen de talen van Grauwbunderland een schrijftaal en een letterkunde rijk. En hoewel de taalvorscher zich bij voorkeur bezighoudt met de spontane evolutie der levende dialecten, verdient in dit geval bovendien de schrijftaal onze aandacht.

II.

Beschouwen wij vooreerst de geographische uitbreiding der taal van Grauwbunderland en haar groepeering [1]). Het zal, na al hetgeen hierboven omtrent dialectverdeeling is gezegd, duidelijk zijn dat daar waar het verkeer het slapst was, de afscheiding der dialecten het grootst is. En daar alleen in een doorloopend dal de communicatie onbelemmerd is, ligt het voor de hand dat de hoofdverdeeling der taal samen moet vallen met de geographische splitsing van Grauwbunderland in de dalen van den Rijn en zijn armen, en het Inndal.

Wanneer men, op den grooten postweg van Chur naar Andermatt, uitstijgt bij het dorpje Trins, halfweegs tusschen Chur en Flims, heeft men, op de ruïne die zich aldaar op een steile, in het dal vooruitspringende, hoogte verheft, een goed oriëntatiepunt. De voet van den heuvel waarop men staat, wordt bespoeld door den Voorrijn, welken gij, aan uw linkerzijde, bij het dorp Reichenau, ziet samenvloeien met den Achterrijn, die komt aanstroomen uit het heerlijke Domleschgdal, dat zich vlak vóór u opent, aan den ingang als het ware verdedigd door de burcht Hohenrätien, die met haar rood dak scherp afsteekt tegen het groene dal. Rechts van u, aan den kant vanwaar de

[1]) Wij bezitten van het Retoromaansch een voortreffelijke Spraakkunst van Gartner.

Voorrijn tot u komt, strekt zich het Oberland uit. Van uw hoog standpunt beschouwt gij aldus twee dalen, die elk een onderdialect vertegenwoordigen der Rijntaal: het Surselvisch aan uw rechterhand, het Sutselvisch links en recht vóór u, in het Domleschgdal. Ja, zelfs nog verder strekt zich het Sutselvisch uit. Want aan het einde van het Domleschg, terwijl het zich rechts, bij Thusis, verlengt in de sombere Via Mala, opent het zich links door den Schynpas in een ander gebied van retische dialecten. Het is het dal van de Albula, die naar den Achterrijn stroomt en zich in het Domleschg met dezen vereenigt. De dialecten nu, in het Albulagebied gesproken, vertoonen teekenen van verwantschap met die van het Domleschg en het overige sutselvische gebied en worden daarom, evenals deze, tot de Rijndialecten gerekend. Met één naam noemt men deze laatste: het „Oberlandsch". Deze naam is evenwel dubbelzinnig en men houde in het oog dat hij, in engeren zin, gebezigd wordt voor den surselvischen tongval. Men kan zelfs beweren dat hij vooral in de laatste beteekenis voorkomt en ook eigenlijk alleen past voor het Surselvisch, de taal van „het Oberland".

Vervolgen wij onzen weg door het Albulagebied. Na door den Schynpas het Domleschg verlaten te hebben, houden wij de route van den Albulapas en komen, over Tiefenkasten en Bergün, bij Ponte aan in het Engadin, het dal van den Inn. Evenals nu deze weg over den Albulapas als het ware een brug is tusschen het Rijn- en het Inndal, evenzoo zijn de Albuladialecten een verbinding tusschen het Oberlandsch en de taal van het Engadin. En dit is de tweede hoofdgroep die wij in de talen van Grauwbunderland gaan onderscheiden. De tongval van het Inndal kan, met het oog op sommige verschilpunten tusschen twee deelen ervan, onderling gesplitst worden in de taal van het Boven-Engadin en die van het Beneden-Engadin, zoodat ook hier de taalgrens met een geographische grens samenvalt; daar evenwel de beide dalen zonder belemmering in elkander overgaan, houde men het betrekkelijke van zulk een taalgrens goed in het oog. Het Boven-Engadinsch strekt zich uit van de bronnen van den Inn, bij Silvaplana, tot Zernez, en het middelpunt van dit taalgebied is Samaden. Van Zernez tot Sent spreekt men het Beneden-Engadinsch (hoofdplaats Schuls) en van Sent tot de Oostenrijksche grens vindt men een dialect dat als een aanhangsel van het Beneden-Engadinsch kan beschouwd worden.

Het spreekt vanzelf dat wij ons hier, waar wij den lezer een denkbeeld willen geven van den afstand die de verschillende dialecten van Grauwbunderland van elkander scheidt, tot enkele grepen moeten bepalen. Trouwens, zelfs bij een volledige behandeling der stof, zou men de stijlleer en de woordvorming buiten bespreking kunnen laten. Immers kenschetsende syntaxisregelen zijn onze dialecten niet rijk: hun stijlleer

woorden die in het Oberland worden aangetroffen en in het Engadin ontbreken.

Ik heb deze woorden voor de hand weg gekozen en maak voor mijn opsomming geenszins aanspraak op volledigheid. Trouwens, het feit dat voor de taal van het Oberland andere woordenboeken bestaan dan voor die van het Engadin, bewijst voldoende hoever zij van elkander afstaan. Het zijn talen die men, ieder afzonderlijk, moet leeren, al kan een vergelijking, steunende op de kennis van het Latijn, de studie van het Oberlandsch b. v. vergemakkelijken voor hem die reeds het Engadinsch machtig is, en omgekeerd. Voor de beide dialecten van het Engadin bestaan geen afzonderlijke dictionnaires, maar in het bekende woordenboek van Pallioppi worden, bij elk bovenengadinsch woord de afwijkende vormen van het Beneden-Engadin en van het Münsterthal aangegeven of, zoo noodig, het woord dat, in deze tongvallen, beantwoordt aan den bovenengadinschen term.

III.

Toen ik hierboven zeide dat in Grauwbunderland geen algemeen gesproken taal bestaat, heb ik met opzet geen rekening gehouden met het feit dat, wanneer zij deftig willen spreken, de bewoners van het land zich bedienen van de schrijftaal, die, daar zij boven de verschillende volksdialecten een eenheid vormt, in zekeren zin hier dus als algemeene spreektaal dienst doet. „In zekeren zin" zeg ik, want er bestaat verschil. In de eerste plaats gebruiken zelfs de meer ontwikkelden die „deftige" taal hoogst zelden, nooit in het dagelijksch verkeer, zelfs niet wanneer zij met personen uit een ander dorp samenkomen, en bovendien blijft een algemeene spreektaal in nauwere aanraking met den tongval waaruit zij is voortgekomen en leeft met dezen mede, hetgeen met een gesproken schrijftaal niet het geval is. Het is de school die deze laatste tracht te verbreiden; men zou haar kunnen vergelijken met de taal van iemand die, zich correct willende uitdrukken, zou zeggen: „Ik ben eenigen tijd daar geweest", met een duidelijk hoorbaren *n* in *eenigen*, alsof die letter niet reeds lang, ook uit de algemeene spreektaal, verdwenen was [1]). Een gids dien ik opmerkzaam maakte op de omstandigheid dat zijn taal zooveel verschilde van die welke ik in de boeken had geleerd, verontschuldigde zich dadelijk, door te zeggen dat hij niet de „goede" taal sprak, die hij op de school had

[1]) Zoo luidt „ik heb" in Samaden *dè*, in Tarasp *na*; deftig sprekende zegt evenwel een bewoner van het Boven-Engadin *he*, en een Beneden-Engadiner *ho*. „Gij hebt" luidt *avaivet* in de volkstaal van Schuls; *havais* is de officiëele vorm.

geleerd. Ik deed natuurlijk vergeefsche moeite hem aan het verstand te brengen dat, als er van een „goede" taal sprake was, het dan alleen zijn eigen dialect kon zijn. Maar uiterst leerzaam was het voor mij te vernemen hoe den man, niet alleen van taalvormen, maar vooral van woorden, een schat van doubletten ten dienste stonden, kunstwoorden naast volkswoorden, die toonden hoe goed men op de scholen onderwijst, maar tevens welk een fout men begaat door een schoolmeestersjargon voor „goede" taal te verslijten. Zonder de verhoudingen uit het oog te verliezen, zou men kunnen zeggen dat deze toestand in vele opzichten te vergelijken is met dien van het Griekenland onzer dagen.

Dat tusschen volkstaal en kunsttaal ook elders in Grauwbunderland niet zuiver onderscheiden wordt, blijkt uit een poging tot het scheppen eener algemeene schrijftaal voor alle retische bewoners van Bündnerland, welke in 1867 door J. A. Bühler, leeraar aan de Kweekschool van Onderwijzers te Chur, tevens bekend dichter, is gewaagd. Groot patriot als hij is, wilde deze tegen de steeds verder voortdringende vreemde talen een dam opwerpen door een samensmelting van alle dialecten. Het is hier niet de plaats al de phasen welke zijn voorstel heeft doorloopen, in het breede te vermelden [1]). Wij willen slechts opmerken dat, indien het al bijna onmogelijk is om een algemeene taal te stichten voor een gebied waarvan sommige deelen reeds hun eigen schrijftaal hebben die in de naaste behoeften voorziet, dit zeker nooit kan geschieden op de wijze, voorgesteld en in practijk gebracht door J. A. Bühler. Ziehier zijn redeneering: daar geen enkel retisch dialect aanspraak kan maken op de hegemonie, zoo moet men de goede vormen en woorden van verschillende dialecten combineeren. Wat hij onder „goede" vormen en woorden verstond, werd niet verklaard; het zouden natuurlijk zeer subjectieve overwegingen zijn geweest, die hem bij zijn keuze zouden hebben geleid. Immers, zoodra een vorm eenmaal in een dialect bestaat, heeft hij ook recht van bestaan en evenveel recht van bestaan als welke parallelle vorm dan ook uit een ander gebied; het middel nu om, van twee gelijkwaardige zaken, het beste te kiezen, is niet zoo heel gemakkelijk te vinden. Inderdaad zien wij dan ook dat Bühler hoogst merkwaardige klankontwikkelingen als „onjuist" verwerpt, omdat zij hem op het eerste gezicht minder regelmatig voorkomen: hij bedenkt niet dat, in de taal, onregelmatigheid juist het kenmerk van het echt overgeleverde is. Zoodat zijn poging om op deze wijze eenheid van taal in Grauwbunderland te krijgen, als mislukt kan beschouwd worden; zijn locaal „volapük" is trouwens nooit populair geweest.

Doch de taak waartoe hij zich, voor zijn vaderland, geroepen achtte, was tweeledig; er zou niet alleen een algemeene schrijftaal komen,

[1]) Het is uitvoerig behandeld door Prof. Dr. H. Morf in „die sprachlichen Einheitsbestrebungen in der rätischen Schweiz", Bern 1888.

maar deze zou bovendien gezuiverd worden van wat hij noemde „die ellendige verduitsching". Grijpen wij deze gelegenheid aan om, met enkele woorden, de rol te bespreken die het Duitsch in de retoromaansche landen speelt. Op twee wijzen wint deze wereldtaal steeds veld: vooreerst onmiddellijk, doordat de sociale omstandigheden haar uitbreiding begunstigen, maar tevens middellijk, door de romaansche taal te germaniseeren. Vermoedt de vreemdeling die in het Engadin of het Oberland verpoozing komt zoeken, dat hij zijn steentje er toe bijdraagt om de taal van het land waar hij verblijft en waaraan de bewoners gehecht zijn, uit te roeien ten gunste van een andere, die misschien niet eens zijn moedertaal is? En toch is het niet anders. De Romanen van Grauwbunderland — zoo niet alle, dan toch de de meeste — zijn wel verplicht Duitsch te leeren, om zich verstaanbaar te maken voor de talrijke bezoekers van hun land, op wier geld zij terecht zeer gesteld zijn; en steeds gebiedender wordt die noodzakelijkheid, daar het vreemdelingenverkeer steeds toeneemt. Niet minder groot is de invloed die uitgaat van wat men noemt de „duitsche taaleilanden": geheele gemeenten, door koloniseerende Duitschers midden tusschen de romaansche bevolking gesticht, als waren zij gezonden om, evenals de romeinsche „deductiones", hun taal in een onderworpen land te verspreiden.

Terecht wordt op de scholen rekening gehouden met de steeds gebiedender eischen van het Duitsch, maar daardoor worden ook zij krachtige propaganda-middelen. Vooreerst zijn de eenige leerboeken die in het Retoromaansch zijn geschreven, leesboeken; zonder duitsche werken is het den jeugdigen Romaan onmogelijk zijn kennis verder dan tot de allereerste beginselen uit te breiden. Vervolgens is, in de laatste jaren, de leeftijd waarop het onderwijs in het Duitsch aanvangt, telkens vervroegd, en steeds meer tijd wordt aan dezen tak van onderricht besteed, ten koste van het Romaansch. In Flims is de toestand aldus: op hun 5e jaar op de school gekomen, vangen de kinderen reeds op hun 6e jaar aan met het Duitsch; om de jeugdige leerlingen ontvankelijker te maken voor de vreemde taal, streeft men er naar, gedurende de eerste twee jaren van het Duitsch-leeren, alle onderwijs in het Surselvisch op te heffen; in de hoogste klassen wil men dan de studie van de moedertaal hervatten, opdat de leerlingen in staat zullen zijn, althans een courant of een brief daarin te lezen. Het ligt voor de hand dat, met deze achterstelling van het Retisch in de gemeenten — die, gelijk men weet, autonoom zijn in onderwijszaken, behoudens enkele rechten van de kantonale regeering, die, voor sommige vakken, niet voor het Retoromaansch evenwel, maxima en minima van leertijd aangeeft — rekening wordt gehouden op het Lehrerseminar te Chur. Nadat, tengevolge der patriotische beweging, in 1867 door Bühler e. a. in het leven geroepen, de uren, aan het Romaansch gewijd, waren vermeerderd, is dit

onderwijs sedert steeds meer ingekrompen. En kenmerkend is het volgende: toen ik te Tarasp informeerde naar iemand die mij onderricht in het Beneden-Engadinsch zou kunnen geven, werden mij dadelijk vier personen genoemd, waaronder drie leerlingen van het Lehrerseminar en tevens een man van hoogen leeftijd, een geacht burger van Schuls; ik helde er toe over een der jongeren te verzoeken mijn meester te willen zijn, doch van alle kanten ried men mij aan, mij tot den „Herr President" te wenden, omdat deze ouder was en „dus" meer van het Engadinsch afwist dan de anderen.

Ten opzichte van deze sociale uitbreiding van het duitsche element staan het Oberland en het Engadin gelijk, want, hier gelijk daar, zijn het vooral Duitschers die het land bezoeken en leest men voornamelijk duitsche boeken en couranten. Wat evenwel de germaniseering der taal aangaat, deze is in het Oberland sterker dan in het Engadin.

In alle romaansche talen komen woorden voor van germaanschen oorsprong; de duitsche woorden welke het Retoromaansch met de zustertalen gemeen heeft, moeten, als niet kenschetsend, hier buiten bespreking blijven. Voor de speciaal, deels aan het geheele retoromaansche gebied, deels aan Grauwbunderland of stukken ervan, eigen germaansche woorden en zinswendingen, moet men natuurlijk een onderscheid maken tusschen de volkstaal en de schrijftaal; bij deze laatste hangt de germaniseering veel af van den schrijver en hebben de syntactische germanismen de overhand. Anders dan men zou verwachten, komen in de volkstaal meer duitsche woorden voor dan in de schrijftaal: zoo is b.v. in eenige sprookjes, uit den mond des volks opgevangen en vóór weinige jaren uitgegeven, de germaniseering zoo sterk als men ze zelden in gedrukte boeken aantreft.

Alleen een uitvoerige mededeeling van feiten zou in staat zijn te doen zien hoever het Duitsch hier reeds om zich heeft gegrepen. Ik bepaal mij tot de opsomming van eenige duitsche woorden die, in min of meer geromaniseerden vorm, in het Retoromaansch voorkomen. Voorop stel ik een woord dat, juist wegens zijn algemeen gebruik, kenschetsend is. De gids over wien ik daareven gesproken heb, noemde zijn kinderen „*ils bups*" („die Buben"), of „*ils kinders*", doch voegde er met een lachje bij: „Eigenlijk moest ik hen „*ils mats*" of „*ils mattuns*" noemen, want dat is echt romaansch". Dat men nieuwe uitvindingen, machines b. v., met duitsche namen bestempelt, is begrijpelijk, maar dat men voor een zoo gewoon begrip als „kinderen" een vreemd woord bezigt, dat moet ons hoogst zonderling voorkomen. Ziehier verder eenige andere duitsche woorden die, in enkele streken van Grauwbunderland of in meerdere tegelijk, voorkomen: *bauen*, *buchstabe*, *gast*, *reue*, *kegel*, *aber*, *bäuen*, *bettlen*, *blatt*, *fleiss*, *dampf*, *begehren*, *gerne*, *gewalt*, *grob*, *mangel*, *meinen*, *nützen*, *oder*, *pflug*, *ratte*, *sauber*, *schaffen*, *tafel*, *tier*, *braut*, *bald*, *bitter*, *brust*, *eigen*, *frei*, *leute*, *meister*, *schon* enz. enz.

Deze woorden behooren alle tot de volkstaal. In de boeken vertoont de invloed van het Duitsch zich vooral in den vorm eener letterlijke vertaling van uitdrukkingen en samenstellingen, die vaak alleen te verstaan zijn door ze weer in het Duitsch terug te vertalen; zoo vinden wij in alle boeken woordelijke overzettingen van: *wohlgefallen*, *wohlstand*, *fensterglas*, *dadurch*, *aufgeben*, *auslegen* (verklaren), *ausgeschrieen werden für*, *ausstehen* (dulden), *beistehen*, *zugeben*. Bovendien blijkt de germaniseering uit woordvormingen als *Ils Rhetiers*, *ils Helvetiers* en uit constructies als „*sie seien wo sie wollen*", „*unter einander*", die, evenals vele andere, trouw nagevolgd worden. En zeer merkwaardig is de invloed, door het Duitsch op de beteekenis van sommige woorden geoefend: zoo wordt het werkwoord *audir*, dat oorspronkelijk — evenals het Fransche *ouïr* — slechts „hooren" beteekent, sedert de 17e eeuw, onder den invloed van het duitsche „gehören", ook in den zin van „passen, betamelijk zijn" gebezigd. Wat eindelijk betreft het gebruik of misbruik van duitsche woorden door retoromaansche schrijvers, er bestaat hierin een te groot verschil tusschen deze onderling, dan dat wij een algemeene beschouwing over dit punt kunnen geven.

Daar voor puristen een taal des te schooner is naarmate er minder vreemde woorden in voorkomen, begrijpt men dat het streven der Bündnerpatriotten moest zijn: uitroeiing van al wat duitsch is. Dit was evenwel een zeer delicate zaak: die woorden, zij mogen dan oorspronkelijk duitsch zijn, maken thans toch een levend deel van de taal uit en men kan wel zeggen dat, waar de invloed van het Duitsch zóó langdurig heeft gewerkt — overgeleverde liederen uit de 15e eeuw bewijzen dat — afsnijding van alle germanismen levensgevaarlijk zou zijn. En wanneer men ze al uitsluit, waardoor zal men ze vervangen? In elk geval door een latijnsch of italiaansch woord van dezelfde beteekenis; er staat geen andere weg open. Zoo het een zuivering der schrijftaal betreft, heeft deze verwisseling geen bezwaar, maar hoe wil men in de volkstaal woorden invoeren die het volk vreemd zijn, die het niet begrijpt? Men dringt een volk geen woorden op, of, indien dit een enkele maal mogelijk is, dan alleen aan een volk van een geraffineerde beschaving, voor hetwelk academies en salons toongevend zijn — zoo Frankrijk, waar woorden in de 17e eeuw uitgedacht door een Chapelain, een Ménage, een Balzac, een Corneille, thans in de omgangstaal gebruikt worden. Maar zeker niet bij een volk waar de letterkunde steeds een „hors d'oeuvre" gebleven is.

Leiden. SALVERDA DE GRAVE.

GRAMMAIRE RAISONNÉE.

II.

In de nieuwe Taalwetenschap stellen we dus geen regels van te voren op, hoe 't in Taal moet wezen; maar constatéren hoe en wat 't *is*. We geven tegelijk aan of 't waargenomene algemeen voorkomt, meer of minder, of dat het iets singuliers is. Daarna verklaren we 't zoveel we kunnen, — niet beredenéren, niet beraisonnéren we 't!

In geen geval kan het ooit in ons opkomen een spraakgebruik dat minder of meer algemeen is, aftekeuren!

Vroeger deed men dit gewoonlik wel, en nog zijn er zo.

Ziehier enige typérende kwesties.

Men weet dat na de komparatief *als* 't gewone woord is bij verreweg de meeste beschaafden; dat enkelen — omdat 't hun zo geleerd is — ook wel, of alleen, *dan* gebruiken. 't Nederlands heeft dit gemeen met het engels (*as*), het duits (*als*), het fries, het saksies, het nederfrankies en zelfs met 't opperfrankies (in Beijeren *as*).

Hoe doet men nu in de grammaire-raisonnée?

Dan redeneert men aldus: [1])

„Achter den comparatief is in de 16de eeuw ook *als* in gebruik gekomen, dat, allengs toenemende, vooral in de volksspraak, zoozeer is doorgedrongen, dat het thans nog in de spreektaal, in Noord en Zuid, de meest gewone uitdrukking is. In de schrijftaal bleef *dan* zich handhaven; doch ook daar moest het veelvuldig, door den invloed der spreektaal, voor *als* wijken, dat in de geschriften der drie laatste eeuwen tallooze malen wordt aangetroffen. Inzonderheid was dit het

---

[1]) Vgl. Ned. Woordbk. bij *als*. En Dr. Kluyver, Proefschrift, Stelling XVII: „De beschouwing over *dan* en *als* in het *Ndl. Wdb.* is eigenaardig voor dit werk." —

geval in de 17de eeuw, toen de invloed der taalgeleerden zich nog niet had doen gelden, die later krachtig gewerkt hebben om *dan*, althans in de geschrevene taal, in zijn oud recht te herstellen.

„De meeste schrijvers der 17de en 18de eeuw gaven de voorkeur aan *dan*," — want juist deze waren er sterk voor dat er moest wezen een aparte schrijftaal; ze meenden: kunst in taal is onderscheiden van 't gewone; en in dàt afwijkende in uiterlike van wat algemeen is moet dit te merken wezen. Toch, de Natuur was ook bij hun sterker als de Leer: ze gaven wel de voorkeur aan *dan*,

„ofschoon zij niet zelden zich van *als* bedienden, dat natuurlijk het meest voorkomt bij hen, die in de gemeenzame volkstaal schreven, bij Cats, in de kluchtspelen, enz. In het midden der 18de eeuw traden de taalbeoefenaren op, om het recht van *dan* te handhaven. Huydecoper inzonderheid wijdde er een warm pleidooi aan. En zijne vermaning, ofschoon af en toe (door Wassenbergh, Epkema en anderen) bestreden, vond gehoor. In onze spraakkunsten en in het onderwijs bleef *dan* de geijkte term." —

Merkwaardig echter:

„Op zich zelve beschouwd, zijn de beide woorden geschikt om de betrekking van den comparatief uit te drukken.

Dat *als* niet ongeschikt was om eene comparatieve verhouding te kennen te geven, blijkt nog te meer uit analoge voorbeelden. In 't Hoogd. is *wie*, dat voor *als* in de plaats trad, toen dit laatste het oude *denn* begon te vervangen, later zelf in de volkstaal opgetreden als uitdrukking van den comparatief: *weiszer wie schnee*, *älter wie du*, enz. En bij ons vindt men in de 17de eeuw bij sommige schrijvers, met dezelfde overdracht, nevens *als*, ook *gelijk* gebezigd.

Dan en *als* zijn dus beide historisch te rechtvaardigen." —

Men zou zeggen, dan is de zaak in orde. Maar neen:

„Zal men daarom in de schrijftaal beide gelijkelijk erkennen, of wel, alleen op de spreektaal lettende, *als* voor *dan* in de plaats stellen? Het ware niet te wenschen." [1])

Dat „te wensen" of „niet te wensen" komt telkens voor in de 'grammaire raisonnée': 't is niet de taal beschrijven zo als die werkelik is, maar zoals sommige, enkele geleerden meenden, en wensten of niet-

[1]) De tegenstrijdigheden, dat het eerst gelijkelik goed; en dan toch juister is, laten we achterwege.

wensten dat-ie was!.... dat werd aangeprezen, in de tijd, toen de nieuwe Taalwetenschap nog niet de oude doctrinaire begrippen had verdreven.

Daardoor konden, zoals Cosijn schreef: „noodlottige onderscheidingen als tussen *hen* en *hun*, het possessieve *hun* en *haar*" gehandhaafd „als van ouds bestaande taalregels, ofschoon ze zeer bepaaldelik het werk waren der ook door hem (de Vries) *in abstracto* zo gesmade grammatiese betweterij."[1])

Hoe komt men eigelik tot deze redeneringen?

Men gaat er van uit dat Taal op schrift staat, en vervat is in een woordenboek.[2]) Hoe meer woorden daarin staan, hoe beter. Men telt ze! En die taal is 't rijkst, die de meeste heeft.[3]) Maar dan ook, die aanneemt dat de meeste woorden te hebben gelijkstaat met rijkdom van taal, voor die is 't ook: hoe meer onderscheidingen hoe beter; hoe meer synoniemen, hoe rijker, hoe meer vormen, hoe heerliker. Zijn ze er niet, dan moeten ze opzettelik aangemaakt. Die dit aanneemt, houdt feitelik 't uiterlike voor 't voornaamste, neemt het uiterlik voor 't innerlike, de schijn voor 't wezen.

Voor die is de oudere taal met meer woordvormen, rijker als de jongere met zijn veel-en-veel meer syntaksiese koppelingen.

Met die begrippen komt men er toe met een ouder stadium van 'n taal te beginnen, als schema zo nodig aangevuld uit verwante talen; of desnoods uit de fantazie.[4])

Dan zoekt men het oude op, en wee zo 't tegenwoordige daarvan afwijkt!

In lichte laaie vlam staan, is nu een sterk-sprekende uitdrukking. Daar ontdekt er één dat *laaie* in vroeger tijd een substantief was, en toen vlam' betekende! Alsof niet tal van vroegere substantiva nu adjectiva zijn! En men pochte er op dat door middel van een krant, die veel gelezen werd, door verscheidenen deze algemene uitdrukking verbeterd geschreven werd: in lichte laaie.

Algemeen zegt men: „korte wetten met iets, of iemand maken." Sommigen willen dat enige honderde jaren geleden de uitdrukking was:

---

[1]) Cosijn, Gids Nov. '92, 242.

[2]) Zie vooral Van den Bosch, Taal en Letteren VII, 217. — Vgl. T. & L. VI, 105/6, en V, 45.

[3]) Hoe onjuist dit is, daarop wees Cosijn al, zie Gids o. d. a. pl. blz. 2, en Taal en Letteren III, 155.

[4]) Zie vooral Taal en Letteren V, blz. 38.

korte *metten*, en dat men dan doelde op de vroegdienst (matutinae), waar de priester zich gewoon met een Jantje van Leiden afmaakte. 't „Domme volk" dat dit woord later niet meer verstond, de samenhang van 't spreekwoord met de vroegdienst niet meer kende — dank zij 't protestantisme mischien, — maakte er van: *wetten*. Dat mag niet: de juiste vorm moet weer ingevoerd! En men examineert — 't is 'en uitstekend middel om te zien of iemand z'n taal kent! — wat of *metten* betekent![1])

Soortgelijk is 't geval bij „allerhande soort van mensen": allerhande[2]) betekent al soort, vroeger wel te verstaan. En zo veroordeelt men tal van wijzigingen. Men vraagt zich af hoe die lui willen met *brokstuk*, *winkelhaak*, *damhert*, *walvis*, *tortelduif*, *spinnekop*, *muilezel*, *windhond*, *rendier*, *struisvogel*, *diefstal*, *scheenbeen*, *meekrap*, *eikeboom*, *beukeboom*, enz. enz. Maar daar dachten onze grammaire-raisonnée-isten zo dadelik niet aan, toen ze „allerhande" en „in lichte laaie vlam" en soortgelijke te lijf gingen. Trouwens veelal vonden ze 't bij toeval, want van sisteem en methode, is in de regel weinig te ontdekken; van konsekwentsie wel 't minst! En indien ze konsekwent werden, — bleef er dan van ons Nederlands nog wel over? — —

Afgekeurd wordt — en men noemt het verbastering, verwarring; of onsistematies, ja anarchisties — zo 't in de Taal heet van het paard, vooral zo men er mee op heeft, „*hij* loopt zo goed",[3]) terwijl dezelfde persoon in een ander geval of op een andere tijd zal zeggen: och, *het* loopt wel goed.

Afgekeurd wordt dat in de ene streek — oostelik — alle stofnamen vrouwelik zijn en men dus hoort van soep, dat ze goed is, van inkt, dat ze waterig is, terwijl in een andere — westelike — streek men daarvan *hij*, of *ie* zegt; en tussen beide landgedeelten in men veelal in subjecto van *hij*, *-ie*, in andere gevallen van *ze* spreekt.

Soms zegt men *je*, en met aksent tegen dezelfde persoon *ú*, omdat *jíj*, *jóu* te familjaar, of te lomp zou klinken. Er zijn er die dit — willekeur noemen. Maar is dit nu erger dan dat naast *híj*: *-ie*, en

[1]) Tot deze vaak afgekeurde taal hoort ook:
Weet-je hoe *of* 't hem gegaan is? Hij dee zijn best *om* daar voor te zorgen. Ze waren met *z'n* achten. *Om* zeven uur ergens moeten wezen. Hij vertrok naar Amerika, *om* nooit weer terug te keren (= en keerde nooit weer terug). 't Was *je me* wel de moeite waard. Ik kan *me* niet begrijpen. Die jongen *die* gelooft het niet. Vgl. T. & L. V, 41.

[2]) In de XVIe eeuw was 't al anders; zie Taal en Letteren II, blz. 341.

[3]) Lees het juist opgemerkte door Kollewijn, T. & L. V, 226.

hem; naast *ik*, *mij*, en daarnaast *wij*, *ons*, staat; of dat bij 't werkwoord *zijn*, ook vormen zijn als *was*, en *ben*; .... en dan nog tal van vormen die in de spraakleer schijnbaar willekeurig naast elkaar staan?!

Hoe komt men er toe, dit allemaal aftekeuren?

Ook hier is 't uitgangspunt weer: Taal mag niet veranderen. Oude Taal is beter als nieuwe; Taal verbastert als-ie verandert.

Maar Taal verandert permanent, *daarin bestaat zijn leven*, 't gaat evenals de stofwisseling in 't organiese lichaam; zonder die verandering is taal dood![1])

Toch mocht al verouderd wezen 't sisteem, dat men 't een of ander, wat vroeger algemeen was, als norm van 't tegenwoordige stelde. Bovendien dat vroeger verscheelt voor bijna elke categorie van woorden, ja bijna voor elk woord.[2])

Dat als norm stellen van vroeger voor nu, is zo door-en-door onwetenschappelik. In welke wetenschap doet men 't meer dat men een vroegere faze voor maat-gevend stelt voor latere vorm? „'t Is alsof men de weinige zogenoemde overblijfsels uit vroeger periodes, de vermoede rudimenta van een vroeger-bestaan als normaal, het massa-gewijzigde bij wijze van toegift, liefst als aftekeuren, beschouwde!"

En wij willen toch onze wetenschap niet minder gerekend zien dan de natuurwetenschap?

III.

De grammaire-raisonnée-ist komt eerst recht in z'n element, als hij in de historie geen gegevens kan vinden, hoe een of andere uitdrukking, dit of dat woord of woordvorm vroeger was. Dan 'raisonneert' hij eerst „sans peur", maar niet langer „sans reproche"! Hij vraagt natuurlik niet: hoe is 't nu? en verklaart niet: verder weten we niets er van; maar, hoe vind ik als taalmeester — „quorum numerus est legio", evenals dat der duivelen, — dat het wezen moet.

Als hij „enigst kind" ergens leest, dan schrikt hij op, en schreeuwt: „*enig* heeft geen trappen van vergelijking".[3]) „En ons hele volk zegt: *mijn enigste zoon*, *zijn enigste kind*, *mijn enigste uitspanning*, *dat is*

[1]) Vgl. hiervoor, blz. 4; T. & L. II, 315.
[2]) Zie T. & L. V, 38 noot, en blz. 43.
[3]) Spectator 1892, 12 Nov.

het enigste wat ik nog heb, wat me nog rest, het enigste is maar, dat etc. Al onze wezenlike auteurs hebben het met alle natuurlike sprekers gemeen. Zo zeggen we ook: *beste moeder, waardste vriend.* „O ja," zegt u heel vlug en geleerd, „maar dàt is een absolùte superlatief!" Juist; goddank, dat we daar weer een „term", een „woord", een „kapstok" hebben. Hebt u wel eens gehoord, dat er *gemoed* in die term stak?" Maar wat dunkt u van „de grenzenloze pedanterie tegenover de taal van een geheel volk, die gij daar lucht in den *toon* van een paar regels." [1])

Ieder zegt „van nul en gener waarde", ook dat keurt de raisonnée-ist af, en beredeneert: 't moet wezen „nul en van gener waarde. Hij verbetert 't algemeen bekende „iets of iemand op 't oog hebben" in: „'t oog op iets hebben." „De drie eerste", [2]) dat kan niet; en hij schrijft voortaan „de eerste drie"; — of ie 't zegt, daar wil wel niemand voor instaan.

't Spreekt dat de één hier goed weet te praten wat de ander als onjuist beweert. Hoe is 't? „een riem onder 't hart" of „hart onder de riem"? De een vindt: een riem onder 't hart, want anders zakt het hart in de schoenen; neem een riem, bind die om je lichaam, en 't hart blijft op z'n plaats! De ander acht dit onzin, en redeneert: 't hart is symbool van de moed, dat bindt men iemand onder z'n riem; want let er wel op: riem is gordel! —

Maar de ene redenering zowel als de andere is en blijft onwetenschappelik!

IV.

Er zijn ook nog onder deze grammairiens, zij die toegeven: ja, 't oude weer intevoeren gaat niet! maar we moeten bewaren wat we nog hebben.

Daarvan mag niets af en niets bij, en *zo* er al iets bij komt, dan moet dat overeenstemmen met wat er is.

Kort geleden schreef iemand in 't Schoolblad:

„Het zou mij een cadeautje waard zijn, (niet te hoog in waardij, maar bijv. een paar Engelsche bokkings of een Deventer-kneppelkoek), wanneer ik te weten kon komen, wie de vrijmoedigheid heeft gehad, om het eerst het tegenwoordig deelwoord van het werkwoord

[1]) Van den Bosch, Pleidooi (1893), blz. 7.
[2]) Vgl. ook T. & L. II, 105/6.

rijden te verwisselen met het verleden deelwoord van datzelfde werkwoord en te schrijven *bereden* in plaats van *rijdende*, zoodat wij lezen: *bereden* politie, *bereden* wapens, enz. in plaats van *rijdende* dito, gelijk het behoort. Het zal toch niemand in het hoofd komen om te schrijven: *gegeten* kinderen, voor *etende* kinderen, of voor *stelende* knapen te zeggen: *gestolen* knapen.

Soms wordt deze of gene verleid, door overeenkomstige uitdrukkingen in andere talen, onnederlandsche woorden binnen te smokkelen; doch in deze is daarvan ook geen sprake."

Daarop gaf Den Hertog dit antwoord:

„Over de actieve beteekenis van attributief gebruikte voltooide deelwoorden in uitdrukkingen als: een *geleerd* man, een *gestudeerd* persoon, een *bereisde* Roel, een *belezen* mensch, een *beleefd* mensch (= die veel geleefd, veel met menschen omgegaan heeft, dus *savoir-vivre* bezit [1]), een *ervaren* man (lett. die veel *gevaren*, gereisd heeft), een *bevaren* matroos, een *bereden* huzaar, een *dronken* man (= een veel *gedronken hebbend* man, vgl. fr. *un homme bu*), e. a. vindt de geachte inzender belangrijke aanteekeningen in het *Ned. Wdb.*, dat al deze woorden, behalve *bevaren* en *ervaren*, reeds behandeld heeft. Verder vindt hij de quaestie besproken in mijne *Ned. Spr.* III § 100 en wil hij het naadje van de kous weten, dan vindt hij uitkomst bij Prof. Van Helten in het *Tijdschrift voor Ned. t. en l.* XI, bl. 187—197. Ik wil niet zeggen, dat de (vrager) op die wijze den onverlaat zal te weten komen, die het eerst „de vrijmoedigheid heeft gehad" zich dit gebruik te veroorloven, maar dit doet er ook minder toe; de man moet al eeuwen dood zijn. En al zal het niemand in het hoofd komen van „*gegeten* kinderen" te spreken, bij zijne onderzoekingen zal de geachte inzender vinden, dat *ongheëten* voor „niet gegeten hebbend" (lat. *incenatus*) in het Mnl. wel voorkwam.

Als men al, wat door vreemde invloeden in onze taal kwam, als „onnederlandsch" zou willen uitroeien, zou men een geweldig verdelgingstooneel moeten aanrichten.

Intusschen is het waard, dat in het tegenwoordig gebruik van *bereden* weer een nieuwe begripsovergang is op te merken, nl. van „veel gereden hebbend en dus geoefend in het rijden" tot eenvoudig „kunnende rijden"." — —

[1]) Vgl. echter *Ned. Wdb.* II kol. 1686.

Tot werd en wordt veel gebruikt voor *tot aan*, maar ook voor *tot en met.* Een boek kan wel tot 1250 bladzijden tellen; wie houdt het er dan voor dat de laatste pagina 't sijfer 1249 heeft? Bij aanwijzingen waar 't presies op aankomt, laat men op *tot* volgen: *en met*, om alle onzekerheid te voorkomen. *Tot en met* de laatste bladzij, *tot en met* het laatste huis van de straat, — en dergelijke aanwijzingen meer kunnen nodig zijn. Presies-wezen is toch geen fout.

„Prijzen *van af* ..... en hoger," leest men in bijna elke winkel, in iedere advertensie, overal.

Hoe vaak is dit niet afgekeurd; nog altijd wordt er door leraren en onderwijzers tegen gewaarschuwd.

Wat voor reden geven ze op? Dezelfde die zo vaak opgegeven wordt: men zei niet *tot toe*, en *met mede*, of dergelijke meer! Alsof dat een reden was? Herinnerden die lui zich niet dat *tot* zelf ook uit samenstelling ontstaan is, uit *to-te* (vgl. mhd. *zuo ze*). Maar bovendien, — 't woord blijkt nodig te wezen, en zo blijft het n'en déplaise les grammairiens. — —

Zo heet *voorradig* spottend „een fraai woord, dat sedert eenigen tijd in alle aankondigingen van kooplui en winkeliers gevonden wordt, maar dat daarom niet minder onverstaanbaar blijft, als men het aan andere, aan echt-Hollandsche woorden toetst. Het wordt van goederen gebruikt, die *voorradig* heeten; maar hoe dat mogelijk is, vat ik niet, daar het desnoods alleen maar van het magazijn of den winkel zou kunnen gezegd worden. Immers de door middel van het achtervoegsel *ig* gevormde bijvoeglijke naamwoorden geven een bezit te kennen van datgene wat de stam uitdrukt. Een *bloedig* zwaard is een zwaard, waaraan bloed kleeft; een *krachtig* man, zoodanig een, die kracht heeft. Wil men het woord behouden, dan zou ik in beraad geven, nog een' stap verder te gaan, en, gelijk citroenen, waarvan men een' voorraad heeft, *voorradig* worden, zoo ook kousen, waarvan men zeker aantal heeft, *aantallig* te maken. Misschien zou het ook gepast zijn en ter taalverrijking dienen, om, evenals men „ik heb in voorraad" omzet in „ik heb voorradig", dit uit te breiden tot andere spreekwijzen, en voortaan ook toe te laten, dat men goederen *bezittig*, troepen *soldijig* of de wijsheid *pachtig* heeft."[1])

Hoe dwaas is deze redenering. „Ergens overnachten" kennen we,

[1]) Jonckbloet.

maar „overdagen"? Omdat we 't laatste niet zeggen, moet daarom 't eerste ook afgekeurd? „Reiziger" zeggen we, naast „reizen", maar geen „reizer", nóch „reizigen"!

We praten van houtwol, maar niet van ijzerwol; wel van natuurboter, maar niet van natuurvet. Enz. Enz. Enz.! We zouën aan de gang kunnen komen; en wat bleef er van ons Nederlands over, dat bruikbaar was?

Zo is ook algemeen bekend en gebruikt *wereldberoemd*. Er zijn er die dit afkeuren als een onjuiste samenstelling, want — men kan niet zeggen: *stad*-beroemd. [1]) 't Is weer dezelfde redenering

Bovendien, zeggen ze, de vorming is in strijd met het nederlandse taaleigen; we hebben geen samenstellingen met lokatief-, met instrumentaal-vormen. [2])

Ze zijn er echter, maar al waren ze er niet dan blijft het toch onwetenschappelik deze nieuw-vormingen aftekeuren. Want wat is het uitgangspunt ook hier weer? Taal mag niet veranderen, vooral, *mag niet in een nieuwe richting wat nieuws opnemen*!

Dit nu is in strijd met al wat omtrent Taal is waargenomen. [3])

Eén nieuw-vorming moet toch de éerste eens wezen?!

Dit is immers 't kenmerk: de nieuw-vorming is nodig, en daarom doet men 't zo, vaak zonder opzet, zelfs zonder 't te merken dat het afwijkt van wat gewoon is. 't Is nodig.

Nu kan men meer soortgelijke nodig hebben; goed, dan vormt men het na, en de formasie is vruchtbaar. [4])

---

[1]) Zelfs de Vries vond soortgelijke, als bloedbevlekt, mosbegroeid, niet aftekeuren. *Van den Bosch*, Pleidooi 7/8, noot.

[2]) Vgl. echter de substantief-samenstellingen *zeestad* (stad aan zee) *zeevis; draadbericht*, *vleesvoeding*, *stoomboot*.

[3]) Eigenaardig hoe hier Taalwetenschap en Kunst in samenstemmen.

Van Deyssel, de artiest, die van Taalwetenschap niet afweet, wat 'em eer voor- dan nadelig is, zei 't al zo terecht: „Sommigen hebben tegen nieuwigheden, wanneer deze niet, zo als zij zeggen, op de taal gegrond zijn, niet volgends de leer der taalvorming zijn te verklaren, maar dit zijn (verouderde) taalgeleerden of taalkundigen, die, bij het beoordelen van taal, van een andere praemisse uitgaan als wij. Al zou een woord ten zeerste strijden tegen de geschiedenis, tegen de genealogie van de taal, — zodra het met zijn klank nauwkeuriger iets aanduidt dan een bestaand woord zou kunnen, is een artiest, (en elk ander ook) volkomen gerechtvaardigd, wanneer hij zo een woord gebruikt.

[4]) Vgl. Taal en Letteren II, blz. 334 v.v., over Woordvorming.

Zo ging 't vroeger, maar zo gaat het nu nog.

Toen de Germanen de ablaut als tempus-onderscheid gebruikten, was dit ook iets dat afweek van het vroegere.

Maar dit gebeurde langzamerhand, zegt men. Dat wil zeggen: zo lijkt het ons nu toe, nu we 't retrospektievies beschouwen. Die het 't eerst deed, voelde er evenmin iets abnormaals in, als die nu *van af* 't eerst of bij herhaling gebruikt.

Ja, maar de taalkundigen — van onze dagen — moeten toch voor 't bederf zorgen; die waren er toen nog niet, maar nu wel. En zij....

Maar de moedertaal — de levende — laat zich geen juk opleggen, van wie ook. „Beproeve het, wie wil, het fiere Nederlands te bedwingen: het duldt geen opgedrongen juk, het spot met de vermetele poging." [1])

Alsof een taalkundige ooit iets heeft tegengehouden wat de Spraeckmakende Gemeente, ja elke spreker, nodig had.

Wat hebben jaren geleden, sommigen zich niet geërgerd aan de woorden *Binnenland* en *Buitenland*; en — welke krant mist ze tegenwoordig? Wie kan ze missen? Ondanks de afkeuring en tegenstand van de taalgeleerdigen zijn ze algemeen gebruikelik.

Trouwens, de taalkundige is niet „de hovenier, die de fraaiste sierplanten uitkiest, ze zorgvuldig kweekt, bevallig groepeert en tot een liefelijk geheel vereenigt. Hij overweegt de woorden en vormen in verband met het doel, waartoe zij bestemd zijn. Hij tracht de taal naar haren eigen aanleg te ontwikkelen en te volmaken, haar te zuiveren van de smetten die haar aankleven, haar vooruit te helpen op de weg der beschaving, haar meer en meer in overeenstemming te brengen met de eischen der kunst, in wier dienst zij hare roeping heeft te vervullen." [2]) Dat is niet 't werk van de taal-kundige.

Immers „elk heeft wat 'dichterliks', wat van de dichter in zich: arbeider en boer, geleerde en leek, in de een of andere tijd van 't leven. De ene vaker, de andere zelden, dikwijls maar voor een ogenblik. Elk kent zo'n ogenblik; dan spreekt hij 'dichtertaal', artistiek. In zijn goede ogenblikken, als hij in stemming is, dan *wìl* hij niet zeggen wat mooi is, hij *zégt* het mooie. Dan is zijn taal iets individueels;

---

[1]) De Vries *zei* het zo goed in de Inleiding van het Nederlands Woordenboek. Alleen, die fierheid kan van *elke* taal worden gezegd, of van geen enkele — 't laatste is natuurlik 't enig juiste. Deze waardering van de Vr. was een *prinsiepieële* fout!

[2]) De Vries, Nederlands Woordenboek, Inleiding.

niet de algemene. Naar elks individualiteit zal die verschillen. Zingt elke vogel niet op zijn eigen wijs?

Dàn is de *dichter* als de bloemist, die het mooie uitzoekt, meest instinctief; en het schikt. Dan is hij meer dan dat: hij is schepper van taal.

Maar de *taal-kundige* is als de plantkundige, die beide opmerkt en aanwijst." [1])

En de Spraeckmakende Gemeente neemt het over of niet; 't blijft zuiver-eigen idioom, 't wordt minder of meer algemeen.

En echte wetenschap constatéért dit, onbevooroordeeld!

Juist dit laatste is zo nodig ook bij 't Onderwijs. „Goeie pedagogie eist: zèlf zuiver laten zien, iemand zelf nauwkeurig léren opmerken. In de taal waarnemen wat ís, niet wat 'geleerden' willen fingeren, ontwikkelt — ik weet dit bij ondervinding — het waarnemingsvermogen van de leerling, 't scherpt zijn zin voor 't uit-elkaar-leggen van wat ingewikkeld is; — ook in dichtertaal; — 't verscherpt sterk zijn eigen-taal-gevoel." [2])

En te meer is dit nodig; omdat het anders bederft zijn juiste eigen-taal-maak: waar hij wat anders dan 't oude nodig heeft, en wenselik acht voor 't uitdrukken van wat hij te zeggen heeft.

B. H.

[1]) Prospektus *Fries Woordenboek*, Voorbericht.

[2]) Zie T. & L. V, blz. 263.

Onzuiver rijm.

H. v. Gumppenberg, Das euphonische gesetz der unreinen reime. Allg. zeitg. beil. 74, 1—5.

auch unsere besten dichter brauchen unreine reime. viele davon wirken auf unser ohr beleidigend, andere nicht. der grund liegt in gewissen harmonischen beziehungen der vokale. die musikalische harmonielehre kennt fälle, in denen ein einzelner ton einem akkorde, dem

er der regel nach nötig ist, mangelt, aber unbeschadet des wohlklangs dadurch ersetzt wird, dass der komponist ihn unmittelbar vor diesen akkorde bringt. der vorweggenommene ton summt dann im ohr des hörers noch nach, wenn der zugehörige akkord erklingt, sodass kein mangel empfunden wird. ebenso wenig ist zwei tönen im intervall einer terz oder sexte die Wirkung des harmonischen zusammenhangs ganz abzusprechen, wenn sie statt gleichzeitig, sehr rasch hintereinander erklingen. diese musikalischen thatsachen geben die erklärung zu den ästhetischen wirkungen gewisser unreiner reime. denn diese verursachen kein missbehagen 1. wenn die betonten silben eines anderen wortes das häufiger dem II., seltener dem I. reimwort vorausgeht, oder auch eine dem II. oder I. reimwort unmittelbar vorhergehende unbetonte silbe den wünschenswerten reinen vokal, umlaut oder diphthong enthält; oder wenn 2. der wünschenswerte umlaut in die klanglich ihn zusammensetzenden zwei laute zerlegt wird und diese seine komponenten auf das betreffende reimwort und noch ein ihm vorhergehendes anderes wort verteilt sind, wobei der dem umlaut klanglich nähere komponent dem reimwort zukommt. 3. zuweilen erscheint die harmonisierende wirkung des ersteren ausgleichsmittels noch dadurch gesteigert, dass sowohl dem II. reimwort der reine vokal, umlaut bezw. diphthong des ersten, als auch dem ersten reimwort der reine vokal, umlaut bezw. diphthong des zweiten in einer betonten silbe vorhergeht. — z. b. zu 1. ach ich bin des treibens m*ü*de | s*ü*sser fr*ie*de. sie tr*ü*bt mir ja den bl*i*ck | in meinem auge zur*ü*ck. 2. mein busen fülht sich jugendlich ersch*ü*ttert | von zauberhauch, der euren z*u*g umw*i*ttert. 3. das gräflein es bl*i*cket hin*ü*ber | es d*ü*nkt ihn, als läg er im f*ie*ber.

Uit: *Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der Germanischen Philologie.*

FABEL VAN LEEUW EN MUIS.

Ebers doet in deze verhandeling [1]) opmerken dat de meening dat Aesopus een Afrikaner was, bevestigd wordt door dat wij bij de Aegyptenaren den oorspronkelijken vorm van de fabel van leeuw en muis vinden.

DE GOEJE: *Museum*, No. 3, Mei 1900.

[1]) *Aegyptische Studien und Verwandtes von Georg Ebers.* Zu seinem Andenken gesammelt. Stuttgart und Leipzig, Deutsche Verlags-Anstalt. 1900. (Pr. M. 8, geb. M. 9)

BOEKAANKONDIGING.

Uit de Methodiek. Een drietal paedagogische opstellen, door B. BAAS, hoofd der school te Blesse. P. Noordhof. Groningen. 1900. — 50 cent.

Opstellen maken, weten we al lang, is 'n moeielik ding voor de jeugd: „Waar moeten ze 't over hebben? Je kunt toch niet schrijven over „niemedal!"

„Neem 'n koe, of laat ze schrijven over 'et veen, of over iets uit „de geschiedenis! 't Is toch zo klaar als koek, dat ze er niet over „kunnen schrijven of ze moeten er eerst wat van weten!"

„Wat moeten we dus eerst?"

„We moeten eerst maken dat de kinderen weten. En eerst als ze „'t weten kunnen ze 't zeggen, met de mond en met de pen: spreken „en stellen."

Zo wordt er gezegd.

Op deze manier is 't stellen van zelf 'n kontrole-middel geworden, evenals 't repeterend opzeggen bij 't navragen.

Voor velen wordt dat wel wat min voor zo'n „belangrijke" kunst. Om 't nu wat minder dor te maken, zeggen ze er bij: ja maar, zo menen we 't niet. „Het verstand kan er door gescherpt, en 't geleerde „kan vaster wortel schieten in den geest, door 't in verband te brengen „met vroeger verworven voorstellingen en begrippen" (blz. 54). Ze bedoelen er dan geen eenvoudig repetéren mee, maar bespreken en uitbreiden bij het opschrijven.

Dit nu is zelfmisleiding om 'n naam te redden. Stellen moet nu voor hen eenmaal horen bij Nederlandse taal. „Immers al iemand aan„neemt ons in eene vreemde taal te onderrichten, dan rekenen wij er „op, dat hij ons niet alleen de regels der spraakkunst zal onderwijzen, „maar dat wij na verloop van den leertijd ook een boek in die taal „zullen kunnen lezen, haar kunnen spreken of althans er in kunnen „correspondeeren. Toch heeft men vroeger, zoo 't schijnt, gemeend,

„dat men met het inprenten van eene beknopte spraakleer genoeg „deed" (blz. 55).

Ja dat is zo; vroeger dacht men, taal is spraakleer, en spraakleer is taal. Zoals men ook dacht: opstel-maken is schrijven; dat is: de dingen die je te zeggen had, vaardig in letters op 't papier te zetten, zoals noch heden iemand die 't geen hij te zeggen heeft, vaardig op papier zet, altijd noch 'n schrijver genoemd wordt. Iemand die 'n onberispelik stuk kon leveren over „Het nut der insekten" of over „Hulpvaardigheid", heette er goed over te kunnen schrijven, zonder dat er bij gedacht werd of dat nu iets uit de natuurkunde dan wel uit de zedeleer was. Men eiste van de schrijver — kennis sprak van zelf, — of hij de vaardigheid bezat z'n kennis te ordenen en ze op 'n heldere en gemakkelike manier aan anderen mee te delen.

„Der Name deutet nicht", — daar zijn we 't over eens. Als ze het maar goed leren.

Maar toch ligt er in dat brengen van de reproduksie-oefeningen onder 't hoedje van de „Nederlandsche taal" 'n gevaar voor onpedagogiese stel-oefeningen.

Men zegt zo licht: de kinderen weten nu wel de inhoud, maar nu moeten ze 't gedachte-verband leren uitdrukken: voegwoorden, bijwoorden, zinschikking etc.

Of: eerst drukken ze 't uit in de makkeliker eenvoudige zin, later leren ze 't uitdrukken in samengestelde en moeieliker te konstrueren zinnen.

Wat allemaal gekheid is!

In 't voorstellen ligt de uitdrukking. Is de voorstelling schetsmatig, in korte lijntjes, dan is de uitdrukking ook kort. Is de voorstelling onevenredig en overladen in de details, dan doezelen ook in de uitdrukking de uitwassende omtrekjes uit, en 't weergegevene is allicht onduidelik en verward.

Wie 't zakelikste en helderste onderricht geeft, krijgt de reproduksie ook in de zuiverste lijnen. Maar dan is toch de duidelikheid van het zeggen de duidelikheid van 't zien. Dan geven toch de woorden de scherpe vorm van de dingen en de juiste geziene afstanden weer terug. Waarvoor dan te vragen: zeg 't nu is anders, met dàt woord voorop, of met 'n ànder woord voor dat woord, of in 'n làngere zin met 'n bijzin! . . . . Waarom 't ànders te laten zeggen dan 'et op z'n duidelikst gezien wordt! Men schiet er niet mee op!

Anders is 't natuurlik, om bij 't weergeven, de kinderen bij de eerste en de tweede keer met 'n woordje of wat tegemoet te komen. Maar dit „helpen" ook, hoeft noch geen taal-onderwijs te zijn.

Alleen als 't werk wordt nagekeken, en er wordt gezegd: „hier staat 'n *o* te veel, en daar 'n *n* te weinig: schrijf die woordjes is over;" — dan heeft 't men enkel over de woordjes op zich zelf, als schrapjes

en haaltjes, en wordt er dan 'n regeltje bij geleerd of betracht, ja dan heeft men taal-onderwijs. En dat zal er altijd wel bij dienen te blijven.

De schrijver wil onderscheid maken tussen opstellen en andere steloefeningen.

Zo hij de eerste wil leren maken, ben ik 't wel met hem eens. En dat is eigenlik voor de school ook genoeg.

Waar al die tweede soort oefeningen voor nodig zijn begrijp ik niet. In elk geval vind ik, op bovenstaande gronden, onopvoedkundig:

2. Het afschrijven van een les of lesje met vervanging van een deel der woorden door hunne synoniemen. [1])

4. Het afschrijven van een opstel van den onderwijzer [2]) over een behandeld onderwerp, met verandering der woordschikking.

5. Idem, maar met verandering van volledige zinnen in beknopte, of omgekeerd.

6. Idem, het uitbreiden van een gegeven opstel door bijvoeging van bepalingen [3]) en bijzinnen.

Alles te veel omhaal, en van de weg afhelpen. Vreemd, omdat de heer Baas zich ongunstig uitlaat over de steloefeningen van de heer Stellwagen, als liggende buiten de leerstof der school. „Aan de hand „van zulke boekjes krijgt het stellen het karakter van een afzonderlijk „leervak, wat het niet mag zijn." Juist daarom, hoe minder oefeningen, hoe beter.

Het boekje van de heer Baas bevat drie gedrukte lezingen:

I. Is de Vaderlandsche Geschiedenis een geschikt leervak voor de lagere school?

II. Tweeërlei concentratie.

III. Het stelonderwijs.

't Is mischien de bedoeling niet geweest: maar deze opstellen brengen ons niet veel verder. De schrijver prijst sterk de tegenwoordige tijd boven 't verledene; maar is zo voorzichtig z'n vingers niet te branden aan 't nieuwe. Daarom staan de opstellen wat zwak. [4]) Ook zijn ze wat slap en breedsprakig; de schrijver komt niet op gang en zeurt over bijzaken. Lezing-gebreken uit de ouwe verhandelingen-tijd, mischien. Want we zijn noch wat ouderwets in veel dingen.

Overigens is 't 'n boekje dat er aardig uitziet, van papier, letters, en zó.

J. K.

---

[1]) 't Zelfde wordt aangeprezen bij 't leren briefschrijven; in beginsel (blz. 67) geeft hij de ware weg.

[2]) Zo geschreven, dat de kinderen 'n „verbeterde editie" leveren.

[3]) blz. 64 en 65. [4]) Zie vooral blz. 63.

NIEUWE boeken:

Oranje-bibliotheek voor jongens en meisjes. Geïllustreerd. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf. Gr. 16°. Per dl. f 0.90; geb. f 1.25.

No. 1. Truida Kok, *De kleindochters van mevrouw Westlandt.* Geïllustreerd door Wm. Steelink. (III, 260 blz., m. 4 pltn.).

Blijde Harten. Leesboekje voor roomsch katholieke scholen. Nijmegen, L. C. G. Malmberg. 8°: No. 1 (64 en 2 blz.) f 0.27⁵; No. 2 (78 en 2 blz.) f 0.30; No. 3 (80 en 2 blz.) f 0.30.

A. Vincent, *Het eerste lees- en schrijfonderwijs,* in 6 dltjes., m. handl. Nijmegen, L. C. G. Malmberg. 8°: 1e dltje. 8e, geheel omgewerkte druk (32 blz., m. afb.) f 0.20; 2e dltje., 8e geh. omg. dr. (38 en 2 blz., m. afb.) f 0.20; 3e dltje.., 8e geh. omg. dr. (54 en 2 blz., m. afb.) f 0.22⁵; 4e dltje., 8e geh. omg. dr. (46 en 2 blz., m. afb.) f 0.25; 5e dltje., 8e geh. omg. dr. (46 en 2 blz., m. afb.) f 0.25; 6e dltje., 8e geh. omg. dr. (62 en 2 blz., m. afb.) f 0.25.

L. de Vries, *Eenvoudig taalwerk voor de lagere school.* Groningen, P. Noordhoff. 8°: 1e dltje. (48 blz.) f 0.20; 2e dltje. (88 blz.) f 0.30.

Schuitemaker's Humoristische Voordrachten. Purmerend, Firma J. D. Schuitemaker. 8°. Per nr. f 0.10.

Boon's geïllustreerde Roman-bibliotheek. Amsterdam, N. J. Boon. 8°. Per dl. f 0.30; geb. f 0.60.

No. 26. André Theuriet, *Gebroken harten.* (157 blz.).

No. 27. Max von Wiesenthurm, *De vervulde vloek.* (176 blz., m. 1 plt.).

Voor den Coupé. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 83. R. Koopmans van Boekeren, *Een ongeluksvogel.* (48 blz.).

Warendorf's Novellen-bibliotheek. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. 8°. Per nr. f 0.10; per dl. (6 nrs.) f 0.60, geb. f 0.90.

No. 127. N. van Harpen, *Een huwelijksadvertentie.* Humoreske. (48 blz.).

No. 128. P. Tesselhoff Jr., *Het succes van den rechercheur.* (48 blz.).

Slothouwer's Reisbibliotheek. IIe serie Amersfoort, G. J. Slothouwer. Kl. 8°.

No. 6. E. A König, *Over boord.* (114 blz.).

Vaderlandsche Volksboekjes. Rotterdam, D. Bolle. 8°. Ve serie (6 dltjes) f 1.20.

M. L. Gagneur, *Russische jonkvrouwen.* Roman vertaald door mevr. B. de Graaff van Cappelle. Amsterdam, H. J. W. Becht. Gr. 8°. 2 dln. (VII, 198; VIII, 214 blz.). f 5.50

Fr. J. Pajeken, *Hoe Bil Willems burgemeester werd.* Naar het duitsch door C. van de Vliet. Met 6 platen. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. Gr. 8°. (III, 231 blz.). f 1.50.

JEROME K. JEROME, *Drie man op een fietstocht.* Naar het engelsch. Utrecht, Honig. 8°. (III, 253 en 3 blz.). f 2.—.

OTTMAR LAUTENSCHLAGER, Verhalen [naar het duitsch]. 1e reeks. Venlo, G. Mosmans Sr. 8°. Per dltje f 0.40; geb. f 0.65. Kompleet in 20 à 24 dltjes.:

No. 6. *Twee Kerstavonden of verloren en weergevonden.* Vertaald door P. van Zuiden. (104 blz.).

J. J. KERSBERGEN, *Gildebroeders.* Haagsche roman. 's-Gravenhage, A. Sijthoff Jr. Gr. 8°. (170 blz.). f 1.90.

Mr. WILLEM BILDERDIJK, *Gedichten.* Met portret en aanteekeningen ten dienste van candidaat-hoofdonderwijzers. Deventer, Æ. E. Kluwer. Gr. 8°. (108 blz.). f 0.30.

Mr. IS. DA COSTA, *Gedichten.* Met portret, en aanteekeningen ten dienste van candidaat-hoofdonderwijzers. Deventer, Æ. E. Kluwer. Gr. 8°. (132 blz.). f 0.40.

VONDEL, *Dramatische en lyrische poëzie.* Met portret, en aanteekeningen ten dienste van candidaat-hoofdonderwijzers. 2e, veel verm. dr. Deventer, Æ. E. Kluwer. Gr. 8°. (278 blz.). f 0.75.

A. L. G. BOSBOOM-TOISSAINT, *Verzamelde werken.* Met 100 platen. Rotterdam, D. Bolle. 8°. Per afl. f 0.25. Per dl. f 1.—; geb. f 1.40.

XIX. *Mejonkvrouwe de Mauléon.* — *Diana.* — (431 blz., m. 4 pltn.).

Dr. F. A. STOETT, *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden,* naar hun oorsprong en beteekenis verklaard. 5e en 6e Afl. — Zutphen, W. J. Thieme & Cie.

Liederboek van Groot-Nederland, verzameld door F. R. Coers Fzn. Afl. 2. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. Gr. 4°. (Blz. 25—48). Per afl. f 0.50; per dl. f 2.75, geb. f 3.50. Per afl. afz. f 0.60.

G. RENARD, *La méthode scientifique de l'histoire littéraire.* Paris, Felix Alcan. In-8. 10 fr.

Prof. Dr. C. C. UHLENBECK, *Kurzgefasstes etymologisches Wörtenbuch der gotischen Sprache.* 2. verbesserte Auflage. Amsterdam, Joh. Müller. Gr. 8°. (VI, 179 blz.). f 2.75; geb. f 3.50.

J. M. HERZOG, *Was ist aesthetisch?* Ein Beitrag, zur Lösung der Frage. Leipzig, H. Haessel. 8°. M. 2.40; geb. M. 3.—.

P. PADOVA, *Siegende Mächte:* Kultur, Kunst, Kritik. Wissenschaftlich-litterarische Essay. Leipzig, Eduard Avenarius. 8°. M. 1.50.

A. BASTIAN, *Die Völkerkunde u. der Völkerverkehr unter seine Rückwirkung auf die Volksgeschichte.* Ein Beitrag zur Volks- u. Menschenkunde. Berlin, Weidmann'sch Buchh. Gr. 8°. M. 3.—.

Betrekkingen voor vrouwen, [onder redactie van] JOHANNA VAN WOUDE, Amsterdam, L. J. Veen, 8°. Per deel f 0.30.

XII. *Tooneelspeelster-Gymnastiekonderwijzeres l. en m. o.* (31 blz.).

XV. *Pianostemster.* — *Geagreëerde op een registratiekantoor.* — *Rijksklerk.* — (26 blz.).

XVI. *Notaris.* — *Adjunct-inspectrice van den arbeid.* — *Bibliothecaris.* — *Archivaris.* — (36 blz.).

XVII. *Architecte.* — *Kapster.* — *Boekhandelaarster en uitgeefster.* — (28 blz.).

W. A. PALM, *Vlugschrift over kortschrift.* Kritische beschouwing van de beide jongste stenografische stelsels in Nederland. Helder, C. de Boer Jr. 8°. (32 blz.). f 0.40.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 5, September 1900: Jeanne Reyneke van Stuwe, Tragische Levens. — J. de Meester, Geertje. — Willem Kloos, Verzen. Levenswijsheïd. Oud en Nieuw. — Dr. H. J. Boeken, Kunst en Revolutie. — Willem Kloos, Literaire Kroniek.

Tweemaand. Tijdschr., 6e jrg., 5e afl., Sept. 1900, o. a.: Guido Gezelle, Sint Jans Vier. — Prosper van Langendonck, Het Koren. — Karel van de Woestijne, Kronos. — Stijn Streuvels, Een Speeldag. — L. van Deyssel, Stille Wegen. — Albert Verwey, Pinksterheil. — Is. P. de Vooys, Verzen.

De Gids, No. 9, Sept. 1900, o. a.: Louis Couperus, De stille kracht. I.

Boon's Geïll. Magazijn, No. 15, Sept. 1600. o. a.: Holda, Het land van Santa Claus. Een verhaal voor kinderen. — Guy Boothby, De Vrouw van het Noodloot. (*vervolg*). — L. T. Meade en Robert Eustace, De arrestatie van kapitein Vandaleur. — Voordrachten enz.: A. Dreyfus, Gerokt, naar het Fransch door S. J. Bouberg Wilson. —

Woord en Beeld, Sept. 1900, o. a.: Anna van Gogh-Kaulbach, Geld. —

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 9, Sept. 1900, o. a.: Herman Robbers, De bruidstijd van Annie de Boogh (*vervolg*). — Ed. Thorn Prikker, Het Einde.

Tijdschrift voor Onderwijs en Handenarbeid, 4e jrg., no. 6, o.a.: D. V., Handenarbeid en zelfwerkzaamheid, I. — J. Stam, De opvoeding moet een alzijdig karakter dragen. —

Noord en Zuid, No. 5, 1900, Johanna A. Wolters, Een en ander over Geel.

Leuvensche Bijdragen, 4de jrg., 1ste afl.,: L. Scharpé, Van De Dene tot Vondel. — L. Goemans, Antonius Sexagius' *De Orthographia Lingvæ Belgicæ*, herdrukt en met inleiding en aanmerkingen voorzien (*vervolg*). — J. Jacobs, Geschilpunten der Oudfriesche klank- en vormleer.

Volkskunde, *Tijdschr. v. Ned. Folklore*, 12e jrg., afl. 12. o.a.: Dr. A. Beets, Palmpaasch. — A. De Cock, Spreekwoorden en zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszeden. — Dr. N. J. Singels, Zorg voor volksgezondheid. — A. De Cock, Tooverij in liefdezaken. — A. D. C., Waaraan men de heksen kan herkennen. — A. D. C., Boersche grappigheid. — Kroniek. — Boekbeoordeelingen. —

TAAL EN SPELLING.

(*Lezing, gehouden te Gouda op Dinsdag* 25 *April.*)

I.

Wat was ook weer Spelling? Spelling is de aanduiding van de taal met tekens. 'n Woord is 'n klank. In reeksen van *geluiden* komt immers op dit ogenblik de taal tot u. In *Spelling* heb ik het hier op het papier. Hoe dòèt iemand die taal met tekens aan wil duiden? die b.v. het woord *kast* wil spellen? Hij *onderscheidt* de afzonderlike geluiden: er zijn in *kast* vier verschillende geluiden, en die duidt hij aan elk met het er voor vastgestelde teken: *k*, *a*, *s*, *t*. Let wel: niemand zou schrijven *kist*, of *kost* of *post*. Het spreekt dus van zelf dat de natuurlike regel van spellen is: *op den klank af*. Met z'n wetenschappelike naam heet dit: de fonétiese regel. De Spelling is dus *van nature* foneties, en dàt — òmdat het is, aanduiding van klanken.

Maar zei ik, „de Spelling van de talen is een van de eigenaardigste dingen van de wereld." Alle levende, d. w. z. alle door 'n gemeenschap van mensen gesproken taal verandert voortdurend. Er is 'n tijd geweest dat hier in Holland gezegd werd: *Ik gebruke den hamer: gebruke*: en niet zo als nu *dè hamer* maar *dèn; wi drinken den koelen wien: wi* en niet *wij*, en *dèn koelèn wien* voor *dè koelè wein.* Stelt u nu voor dat de mensen omtrent zekere tijd *beginnen* te schrijven. Dat zal *foneties* gaan. Laat ons onderstellen dat er vrij véél, in die tijd geschreven wordt. Nu zal *de hand* van de schrijvende mensen *gewoon worden* om de woorden op die bepaalde manier te schrijven, en hun *oog* zal gewoon worden ze aldus te zien. Wat zal er nu gebeuren als na zeker tijdsverloop de taal veranderd is? De ouwere mensen zullen de *ouwe* teekens *blijven* schrijven, en de jongere mensen zullen dat schrijven van hun overnemen. In die jongeren zou wel de neiging werken om 't weer *foneties* te doen, op de klànk af, — maar in hun eerste jeugd hebben de ouderen hun natuurlik beduid, dat ze behoren te doen als zij. En zo zal er dan door de kracht van de gewoonte en door de macht van 't voorbeeld, 'n verschil zijn gekomen tussen de Spelling en de Taal, — die 'n andere is geworden: de

Spelling zal niet meer in alles foneties, klànkspelling zijn. 'n Voorbeeld: de mensen hebben eenmaal *erwt* gezeid. Maar nu heet die veldvrucht niet meer *èrwt*, het woord van 1899 (en van lange tijd al) is *ert*. Die nu *èrwt* schrijft met 'n *w*, die schrijft het wòòrd van èèuwen gelèden, en hij doet eigenlik net, alsof z'n *eigen* woord, het woord van *zijn* tijd er niet zijn mag. Het woord van nù, luidt *mart*, *de Grote Mart*, *de Kippemart*. Voor eeuwen had het 'n *k*: en met 'n *k* wordt het ons in onze jeugd op school noch altijd voorgedaan. [1]) Men noemt zulke ouwe verdwenen woordvormen de *etymologiese* vormen en de Spelling van *'n woord van heden* zò alsof het helemaal niet veranderd was, heet met z'n geleerde naam *etymologiese* Spelling. Men zou het ook kunnen noemen: *Historiese Spelling*.

Waar komt dit nu op neer? Hierop: „dat de Spelling van 'n taal van nature *foneties* is, maar dat ze van nature ook altijd „etymologies", *histories*, dat is *ònfoneties* gaat wòrden. In de Spelling werken altijd twee tegenstrijdige, mèt elkaar strijdende principes. Want 'n Spelling kan zeer onfoneties worden, zodat de helft van de woorden of meer loopt met het masker van z'n voorvader voor; maar de neiging om foneties te schrijven, om niet te schrijven het woord van honderde jaren geleden maar het woord van heden, de klank van *nu*, blijft doorwerken. Zolang de mensen niet met elkaar afspreken, om de Spelling als ze in zekere tijd eindelik zo en zo ongeveer geworden is, — nu ook zo te houden, — zal er altijd weer nieuwe fonetiese Spelling ontstààn, dòòr de ouwe heen en nààst de ouwe. En wannèèr de mensen nu zo met elkaar *afspreken?* Wel dan blijft de Spelling op dat aangenomen punt stààn, *en de Taal gaat voort te veranderen*; en nu wordt het aantal verschilpunten tussen de Taal in tekens en de Taal in klanken hoe langer hoe groter; hoe langer hoe groter wordt de afstand tussen wat de grote mensen de kinderen leren schrijven en de beschaafde levende taal van de beschààfden zelf, — en . . . . . en daar komt eindelik een *krisis*: de afstand wordt te groot, de mensen gaan dat zo vòèlen, ze gaan dat zo inzien en begrijpen; ze worden meer of min onverschillig voor die vastgestelde spelling, die ze *ouwerwets* gaan vinden, het woord *in* hun, het *eigenlike* woord, het woord van hùn Heden gaat weer in hun werken, — de fonetiese neiging is weer werkzaam geworden, schept weer nieuwe spelvormen en *het schrijven van de taal* beweegt zich weer *in de fonetiese richting*. Zelf zult u dit nu al goed en wel hebben ingezien. In de Spelling is het als in

[1]) Het hoeft nauweliks gezegd, dat het opgemerkte omtrent *ert* en *mart* niet geldt voor het Beschaafd van die streken waar de *k* en de *w* (ook *f*) noch in het dialekt en daardoor in het Beschaafd bewaard zijn. Die in z'n jeugd van „de mark" of „de markt" sprak en van „erften", „'n errefien", „erftenries", zal *onder invloed van onze Historiese Spelwijze"*, noch lang, beschaafd, *„erwt"* en *„markt"* zeggen; laat hij ook aldus schrijven. v. d. B.

'n huis dat tegen zich zelf verdeeld is. 't Mòèt eenmaal op 'n krisis uitlopen. Alle Spelling heft zich zelf altijd weer op en gèèn Spelling kan zijn voor de eeuwigheid. De Taal verandert, en achter haar aan verandert de Spelling op den duur mèt haar. Het is 'n natuurwet.

In m'n vorige lezing heb ik niet in biezonderheden de vraag beantwoord: Wannèèr is de krisis dààr? Het lokt me wel aan daarover te handelen, maar ik zal er ook nu niet op ingaan, het ligt buiten ons plan van dezen avond. Maar dit moet ik er toch over zeggen: Het hangt niet af van het ààntal van de verschilpunten. Het getal kan zeer groot zijn geworden en het kan noch betrekkelik gering zijn. Het ligt òf in 't *gevoel van de mensen*, òf het ligt *in overwegingen van praktiesen aard bij hun.* Het ligt in hun gevòèl dat ze weer lòs worden van de etymologiese Spelling, — als de klank in hun, hun weer bewust gaat worden, als ze hun taal weer als iets heel reëels gaan voelen, en dit zal hièrmee samenhangen, dat in zulk 'n tijd de mensen weer *in alles* ontdogmatiseren, begerig worden de *feiten* van hùn tijd te kennen. Men wordt weer reëel, men wordt weer skepties, men wordt weer oprecht jegens zich zelf. Men houdt op voldààn („satisfait") te zijn, men heeft begrepen dat men er noch niet is, en men gelooft dat het menselik intellekt noch altijd in staat is om verder te komen. Ook, zei ik, ligt het in overwegingen van praktiesen aard, als we een zekere vastgestelde Spelling weer los gaan laten. We gaan namelik inzien, dat die Spelling moeiliker is dan een Spelling behoeft te zijn, te moeilik voor de algemene praktijk. En 'n Spelling die ondanks zorgvuldig onderwijs, voor de praktijk niet blijkt te deugen, is schàdelik voor dat *Onderwijs*, al was het allèèn maar omdat ze zoveel tijd rooft, die nuttiger besteed kon worden. Nu zal 't u ongetwijfeld duidelik zijn, dat dit prakties worden van de mensen zich in dezelfde tijd zal voordoen als waarin hun ogen weer scherper gaan zien, de zin voor het *feit* weer gevoeliger wordt, — de tijd waarin de mensen weer nuchterder gaan worden. Mensen die weer anders zien en voelen, vormen zich weer andere ideeën, beschòùwen alles weer anders. Er is noch 'n derde faktor, waarover straks.

Laat ons nu zien hoe 't met de Spelling in 't Nederlands gegaan is.

Op twee manieren, niet waar, kan er principieel over Spelling worden gedacht: òf men voelt voor het fonetiese, òf men voelt voor het etymologiese: voor het etymologiese gevoelt, die zich *z'n eigen woord* weinig bewust is, voor wie iets zeer reëels is *de letter* die hij heeft leren schrijven, die hij altijd geschreven ziet; die zich sterker bewust is de klank die hij zegt en hoort, voelt voor het fonetiese. Sinds het laatst van de XVIIde eeuw nu, voelde men, tot op onze dagen, de klank maar zwak. In de XVIIIde eeuw zat als 'n hoofddogma in de menschen, dat Taal niet veranderen mocht; dat taalveràndering *taalverbastering* was, iets kwaads, bederf. Het spreken, ook het

beschaafde, dat was de taal in z'n verbastering. Daar moest ten minste òòk 'n Nederlands zijn dat nièt verbasterde. Dit denkbeeld had ook in de XVIde en XVIIde eeuw al gewerkt, het was de invloed van het klassicisme. [1]) En er wàs nu ook inderdaad zulk 'n gerestaureerd Nederlands, gerestaureerd nààr het Latijn, mèt de dooie vormen uit de oudere verdwenen taal. De XVIIIde eeuwers waren 'n deftig slag. Ik zal het begrip „deftigheid" niet ontleden. U voelt wel dat *Gij waart* en *gevoeldet Gij* deftig zijn. Daarmee komt men zo optima forma *gekleed* voor den dag. Op dit geklede waren de mensen van die tijd uit. Het was 'n verbond van Klassicisme en Deftigheid. In de Spelling als in alle Taalgebruik, wilde men Statigheid en Uniformiteit. Z'n eigen altijd noch min of meer natuurlik dageliks leven, vond men beneden z'n eigenlike waardigheid, en de tààl van *de mens in zijn waardigheid* moest daarom bùiten dat leven staan. Hier werkte ook dit andere klassicistiese begrip onder ('n Italiaans Renaissancebegrip): dat als iemand wat schreef, al schreef hij maar 't eenvoudigste briefje aan z'n vrind of z'n moeder, dan moest dat, dan *hoorde* dat bij ieder die aanspraak maakte op de naam van Beschaafde „zo iets als *Kunst*" te zijn. En die ouwe Renaissance-mensen hadden noch wel gevoeld en begrepen dat de kunst van de brieven van Cicero in de fijn-klare bewustheid van mooi zieleleven zat, dat dààrdoor z'n tààl kunst was. En Eràsmus ideaal was noch wel geweest: 'n Ciceroniaan te zijn in dèze zin, — nièt dat men Cicero imitèèrde, maar dat men hem evenaarde, in fijnheid van denking en zegging. Maar waar was het niettemin op uitgelopen? Op imitasie, op imitasie! Hooft las twee en vijftig maal Tacitus, en toen schreef hij de *Nederlandse Historiën* niet op z'n eigen manier maar op de manier van Tacitus. Waren het nu enkel de Nederlandse Historiën maar geweest die er mee bedorven zijn geworden, het was noch minder. Maar aan het begrip „letter" is van 't begin van de Renaissancetijd af dit idee vast geweest: „hij die zich ter neder zet om eene letter ten papiere te brengen, vaart op als in hoogere sferen": de sfeer namelik van de *Geletterdheid*. De letter was 'n soort feties geworden. Geletterdheid was de grote voorwaarde van Beschaafd zijn. De eis dat men veel letters en boeken had gegeten, was een van de voornaamste elementen van de Renaissance-kultuur. En terwijl nu 't Geletterd zijn in enger kring hierin bestond dat men het Latijn kon, minstens in vertaling de klassieke schrijvers gelezen had, dààrbij zich als men *Hollands* schreef op behoorlik *Latijnachtige* wijze uit kon drukken, — bestond het in ruimer kringen hierin, dat men schrijvende, zich *niet* uitdrukte in eenvoudige, natuurlike, zakelike en direkte taal. Die dit laatste deed, deed niet beschaafd. Om noch ietwat annèks te zijn met de Beschaving, moest

[1]) Zie over het klassicisme de Eerste Lezing.

men minstens op papièr z'n gewòne dàgelikse natùùr, die òude Adam, weten uit te schudden; men moest kunnen laten merken, dat men wist van *tweeërlei taal*, wist van dat rààr doen met 'n ernstig gezicht waarbij 'n mens zich kon inbeelden nu boven de gewone mensennatuur verheven te zijn. En zowel bij de eenvoudige dagelikse mens als bij de massa's der Beschaafden was het beginsel van dit schrijven: *Imiteer!* doe nà deze uw hogere, doe na! Want iemands Tààl is het merk van z'n geest, en bij de grote auteurs, de Taalartisten, dààr had je eigenlik de Taal in z'n hele rijkdom en schoonheid; die nu 'n fijn merk van geest wou hebben, die had in z'n schrijven en ook als hij bij biezondere gelegenheden wat zèggen wou, — de grote schrijvers maar na te volgen. *Het was de verwarring van kunst en gewone praktiese gedachtenmededeling, de verwarring van de biezondere artisten- of fijndenkers-dialekten* [1]) *en de Algemene Beschaafde Taal, dè* Taal. Altijd heeft deze zeer principiële en verderfelike fout en dit Imitasie-begrip in de Renaissance-beschaving in gezeten. [2])

Maar niet altijd heeft het even verderfelik gewèrkt. In den beginne, 'n periode van verjonging van de volken, had tegelijkertijd gewerkt, kràchtige oorspronkelikheid en zelfbewust nationaliteitsgevoel, en het kan denk ik niet ontkend worden dat het klassicisme toen ook òpvoedend geweest is. Maar toen 't met de oorspronkelikheid uit was en de eenmaal ziels-levende ideeën puur dogma's waren geworden, toen ook de helle vlam van 'n fier patriotisme was uitgedoofd, — toen werden inderdaad de tijden vervuld, de periode van de voor allen een en dezelfde SCHRIJFTAAL was daar. In de XVIIde eeuw had elk van de grote auteurs, Vondel, Huygens, Cats, Hooft, elk z'n eigen taal geschreven en hun moeders dialekt was ìn hun taal; en ook in de kleinen was individualiteit geweest en beschaafde vrouwen hadden hun brieven geschreven in de taal van hun beschaafde spreken. Ondanks het klassicistiese dogma was het XVIIde eeuwse schrijven vòl

---

[1]) Dialekt is hier en elders = *taal* gebruikt. — Dialekt van elkaar zijn twee (of meer) talen die dezelfde zijn maar toch niet in alles, die dezelfde taal zijn maar verschillend. Men kan evengoed zeggen: „het Nederlands is een dialekt van 't Duits" als: „het Duits is een dialekt van het Nederlands": 't is een en dezelfde taal maar verschillend. En zo is de taal van een beschaafd Nederlander ook dialekt van die van z'n even beschaafde vriend of buurman. Ieders taal is in z'n geheelheid individueel. Maar op een zeker aantal punten overeenkomende met de taal van die hem omringen. — Meest individueel is de taal van denkers en dichters. Individueelst van àl de taal van de echte dichter in z'n meest biezondere momenten. V. D. B.

[2]) Zie over oude en nieuwe Taalbegrippen vooral de opstellen van Buitenrust Hettema in de lopende jaargang van *Taal en Letteren: 't Nederlands en z'n Studie*, met name dat in de vorige aflevering. Ook van dezelfde schrijver in de *Gids* van 1896: *'t Fries en z'n Studie.* V. D. B.

geweest van individualiteit, van echte taal. Nu zijn we in de XVIIIde eeuw en zelfs zij die zich dichters noemen, hebben niet meer hun eigen individuele en momentane dialekten; behalve 'n algemeen dichterjargon schrijven ook zij de gemeenschappelike zielloze Schrijftaal, mengsel van kanselarijschrijfmanier en dichterdialekt waar het persoonlike, de ziel, was ùitgedistilleerd. Ik zal het, hoewel het wel op onze weg ligt, niet verder gaan onderscheiden. Dat de Spèlling etymològies was, behoef ik niet te zeggen. Dat de grammatikale vormen etymològiese waren d. w. z. dooie, lang uit de werkelike taal verdwenen, spreekt van zelf. Dat het vol dooie woorden zat, hebt u begrepen; ik voeg er bij: met veel Zuid-Nederlands. Het is dikwils gezegd, dat de Staten-Bijbelvertaling er ook sterk op geïnfluenseerd had, maar dit moet noch altijd bewezen worden.

Tegen deze aldus geworden Schrijftaal, Mijne Hoorders, hebben wij nu noch altijd de strijd. De strijd is tegen het dooie, etymologiese woord, tegen de dooie etymologiese grammatika, tegen de dooie, etymologiese spelling.

Want we zijn niét meer in de XVIIIe eeuw, maar de XVIIIe eeuw werkt noch nà en .... wij zijn noch altijd in de Renaissance-tijd. Wij gaan de nieuwe Tijd, die de Renaissance-periode opvolgt zoals de Renaissance de Middeleeuwen, die Nieuwe Tijd gaan we wel in nu, maar het is noch *Overgang*, en wij zijn noch altijd onder de invloed van het ouwe Klassicisme met z'n vals kunstbegrip en z'n vals taalbegrip, onder de invloed ook van het ouwe onartistieke, onnatuurlike hoogheidsgevoel dat „Deftigheid" heet. Maar *in* de XVIIIe eeuw, zijn we niet mèèr. Laat ik vlug schetsen hoe het ging. Op het eind van die eeuw, later dan in Engeland, Frankrijk, Duitsland, kwam de Reaksie, en daarmee begòn de overgang, begon de XIXde eeuw: ± 1780. De stroom van de echte Taal die in het dagelikse spreken als onder de grond was blijven doorgaan, kwam in van Alphen, in Betje Wolf, in Bellamy en z'n vrienden, in Feith weer voor den dag. De kràcht van deze beweging werd gebróken. Het duurde niet lang of alles zat in de Politiek: ik behoef u de Geschiedenis des Vaderlands niet te herinneren. En onderwijl bleef het Ouwe Geslacht machtig. Op het laatst van de XVIIIde eeuw was het òòk, dat vele klassiek gevormde mannen er zich voor beijverden, om wat er noch te wensen òverbleef ten opzichte van de *Eenheid* van Spelling en grammatikale vorm in orde te brengen en de XVIIIde eeuwse EENHEID te kodificeren, en te bestendigen voor de eeuwigheid. En het kwam er toe in de jaren 1804 en 1806, dat de grammatika van Petrus Weiland en het Spellingstelsel van Matthijs Siegenbeek van Regeringswege (lét wél!) van Regeringswege geaccepteerd, en voor het Onderwijs van heel de naatsie, daarmee voor de naatsie zelve, verplichtend werden gesteld. Minister van Onderwijs was toen de hoogbegaafde en voortreffelike

Joannes Henricus van der Palm, — dezelfde die 10 jaar later toen na onze Restaurasie als zelfstandig volk, de prijsvraag werd uitgeschreven „een gedenkschrift te leveren van Neerlands Herstelling in de stijl van Sallustius", die ouwe Latijnse historieschrijver, — dezelfde Van der Palm die de prijs toen behaalde en Neerlands Herstelling beschreef niet in z'n eigen stijl, maar in de stijl van Sallustius. Denk aan Hooft.

Maar deze Regeringsdaad was nu ook het begin van het einde. Krachtig protesteerde Bilderdijk, de sterke Germaan. Hij die de Nederlandse geleerden altijd opnieuw weer zei dat ze hun grammatika niet kènden, dat ze in hun taalopvatting verlatiniseerd waren. Bilderdijk wilde geen *Eenparigheid.* Hij had het gezien, dat eenparigheid, de fiksie van in allen een en dezelfde taal, 'n boei was voor de zielen, in schrijven en in alle hogere spreken. Hij had het gezien dat in die fiksie de letter de taal wordt, niet meer de letter de aanduiding van de klank; hoe de letter op die wijze de klank van het Beschaafde Spreken-zelf bederft.[1]) Het verzet baatte niet. Maar het zuivere water van de Levende Taal, de door de gemeenschap gesprokene, blèèf overal opborrelen. Lees De Wacker van Zon, lees Vosmaer, niet onze overleden tijdgenoot maar z'n oudoom. En terwijl Staring in deze tijd echte kunst voortbracht in z'n persoonlik ideoom, sprak Halbertsma tot z'n leerlingen en in z'n geschriften zodanig over de Taal en het Schrijven, dat we in z'n denkbeelden de denkbeelden die nu onze tijd bewegen, embryonies herkennen. En eindelik . . . . . de Romantiek: Beets, Van Lennep, Kneppelhout, Toussaint, Potgieter, Hasebroek, Bakhuizen, Heye, ik noem ze maar door elkaar; want in hun aller werken is, als in van Alphen, Bellamy, Betje Wolf met wie de XIXde eeuw in de Taal en de Kunst aanbrak, dit éne verschijnsel: de mensen gaan zich bevrijden, ze willen in hun schrijven zich zelf weer worden, ze willen weer individualiteit zijn in hun tààl. Wel is in het eerst hun kunstbegrip vals, maar daar begint zich toch eigen dialekt te vertonen bij dichters en prozaïsten beide. Midden tussen die jongeren staat hun oudere en wijzere, die tegelijk nuchteren en diepzinnige Jacob Geel, de Graecus. Hij was al de fijne en onverbiddelike kritikus van het oude en de wegwijzer naar de toekomst geweest, toen zij noch bijna kinderen waren. Van hem vernemen ze dat „dichterlike tààl" geen poëzie, geen kunst is; dat alle waarachtige

[1]) Zie over dit punt ook: Siegenbeek, *Waarschuwing tegen eenige in zwang gebragte verbasteringen onzer Moedertaal* (zie *Taal en Letteren* 1900, pag. 198); J. A. Alberdingk Thijm, *De Nederduitsche Spelling, in haar beginsel, haar wezen en eischen beschouwd*, 1847; Jac. v. Lennep, *Iets over de uitspraak onzer Taal* in de *Nederlandsche Volksalmanak van De Bull* (bij Van Kesteren) 1860. En let op die dames die hun best doen om altijd *hij, hem, het,* „zo zo zei Piet" etc. etc. te zeggen.

taal persoonlik is; van hem vernemen ze wat kunst is. En ondertussen worden ze een dag ouwer; ze beginnen tot zich zelve te komen. Bakhuizen van den Brink verklaart hun Geel; in Potgieter verpersoonlikt zich een klaarder en dieper kunstbegrip. En nu ook brèèkt de stroom van de Algemene Levende Taal voor den dag uit de bodem. Midden in de Romantiek staat daar 'n teken, 'n simbool, het Boek *de Camera*. Het was 'n zeer jeugdig boek, de diepe alles begrijpende poëzie van Potgieter, de vier jaar ouwere, is er *niet* in. Maar hierin is de grote simboliese betekenis van de Camera, dat het uit die tijd het zekerste teken is, dat het Nederlands eenmaal niet langer meer 'n dode *Schrijftaal*, maar waarlik *Het Nederlands* weer zijn zal, de veel genuanseerde taal van „gàns het volk." Ik zou niets liever doen, Mijne Hoorders, dan m'n schets te vervolgen, te vervolgen tot op onze dagen toe, om U te doen zien hoe de oude schrijftaal zich in de loop van deze eeuw al meer en meer is gaan ontbinden en oplossen; hoe we dan nu zijn gekomen in 't begin van 'n tijdperk, waarin de hele naatsie zal kunnen lèren schrijven, in Levende Taal. Maar ik mag niet verder gaan. Ik heb *de Richting* gewezen, waarin het Nederlands zich ontwikkelt, en dit volstaat om U de Spellingbeweging van tegenwoordig in haar eigenlike, haar historiese betekenis te doen begrijpen. Het was omtrent 1860 dat een reactionair tijdperk weer aanbrak: 1860 tot 1880. In 1855 sloeg de Fries Roorda, Hoogleraar te Leiden, voor, om het Nederlands eenvoudiger te gaan schrijven: z'n voornaamste voorstel was, niet meer te schrijven de etymologiese *n* van het lidwoord etc.: dus altijd *de grote man*, *de harde stoel*. Hij wendde zich tot z'n mede-Hooggeleerden, de mannen van de „Koninklijke Academie." Er kon niets van komen. De Vries en Brill waren met het advies belast geworden. Beiden waren innig tègen. De Vries beschouwde Roorda's beginselen als „zeer gevaarlik en verderfelik." Brill zag „in de taal van een kiesen en smaakvollen redenaar" het waar *model van taal*. Klassicisme! Ze bewezen voor de zoveelste maal wat 'n superlatief van 'n frase dat was, als zij praatten: van „de Taal is gans het Volk", „de ziel van 'n Volk is in zijn Taal." Roorda gaf in 1858 z'n boek, maar het was 'n roepen in de woestijn. Het slechte tijdperk 1860—1880, toen heel de naatsie op banen van valse ontwikkeling raakte, was aanstaande. Het wàs er. Huet en Multatuli zijn toen onze Rechters geweest. In de Litteratuur was het het einde van de Romantiek. In het schrijven werd de tradietsie van de Camera allengs vergeten. De taal werd weer letter. Het baatte niet dat Beets wààrschuwde tegen de verlettering van de Taal en er ogen voor trachtte te openen, dat *Dè Taal* bij de *Ongeletterden* is. Zie het stuk van 1867 „Over de betekenis der Ongeletterden voor de Letterkunde"; te vinden in *Verscheidenheden*. Het zou noch twintig jaar lang door alle „deskundigen" gelezen worden en door bijna niemand begrepen zijn. Het baatte niet

dat Eduard Douwes Dekker telkens op nieuw tòonde en zeide, wàt Taal was, dat het klànk was en dat het was *natuurlike zielsuiting*. En terwijl de Regeringsgrammatika en Regerings-spelling van Weiland en Siegenbeek nòòit algemeen erkènd was geworden, tal van auteurs als Alberdingk Thijm, van Lennep (twee mannen over wie ik afzonderlik had moeten spreken als ik uitvoeriger had kunnen zijn), Beets, Hofdijk, Potgieter, Toussaint, in 't spellen altijd hun eigen gang waren gegaan (iets wat eigenlik van zelf spreekt, nl. *bij 'n onverschoold volk*), — werd nù, tussen 60 en 80 'n schijn-spelling-eenheid bereikt. Toen in 1865 De Vries en Te Winkel *het Spellingstelsel van Siegenbeek* hèrzagen, *voltooiden*, naar hùn inzichten wetenschappelik *bevestigden en opnieuw kodificeerden*, werd deze daad als 'n zegening ontvangen. Het was in de eerste jaren van het Middelbaar Onderwijs, en straks werd de XVIIIde-eeuwse eenparigheid overal aan het opwassende Nederland voorgesteld als 'n hoogste opbloei van de Taal. Slechte jaren zijn het voor ons schrijven geweest, tussen 60 en 80; en bij de grote massa van beschaafd en onbeschaafd die niet tegen de slechte leer van z'n meesters bestand is, slecht ook tussen 80 en nu Het had en het heeft, verschillende oorzaken. Maar het Spellingstelsel was er een van. Want in 'n Spellingstelsel huist 'n geest. In 'n Spellingstelsel werkt 'n Taalbeschouwing; ook uit Taalbeschouwing is het geboren. En het 'n XVIIIde-eeuwse stelsel Siegenbeek-De Vries en Te Winkel, met de etymologiese grammatika er mee anneks, is, in geest en in waarheid onderwezen, 'n Taalonderwijs dat buiten het Leven staat: dat niet ùit kan gaan van de levende dingen, niet ààn de levende dingen onderwijzen kan, dat gèèn zin voor feiten wekt en nièt met feiten leert omgaan.

Ik behoef U niet te zeggen, Geachte Hoorders, dat Siegenbeek, De Vries, en Te Winkel goede, erentfeste, geleerde en scherpzinnige mannen geweest zijn. Maar . . . . de tijden veranderen. U herinnert zich wat ik van Roorda vertelde, hoe hij aan de illustre mannen van de Kon. Ac. voorstelde, of men niet zou òphouden te schrijven de etymologiese *n* van *den*, *dien*, *wien*, *goeden*, *armen* etc. Hoe alles zich daartegen verklaarde; De Vries z'n beginselen bestempelde als *zeer gevaarlik en verderfelik*. En nu, veertig jaar later, daar verklaren de nù-eminentste mannen, de evenknieën van de mannen van toen, als zij ook leden van Akademies van Wetenschappen, dat het voorstel van Roorda *'n eis des tijds* is geworden. De vorige maal deelde ik U mee, hoe de Voorstellen ter Vereenvoudiging van Spelling en Schrijftaal mèè zijn uitgegaan van de Hoogleraren Symons, Van Helten, Speyer en Logeman, en hoe zich in beginsel, en helemààl of ten dele met de Voorstellen zèlf, bijna al onze Hoogleraren in „Nederlandse Taal- en Letterkunde" met hun eensgezind hebben verklaard. De taalwetenschap van 40 jaar

geleden, Mijne Hoorders, is niet meer de onze. Dit is die derde faktor die Spellingverandering bewerkt, die derde die ik straks zeide noch te zullen noemen: *het voortschrijden van de wetenschap.* Het zou U allen, denk ik, interesseren als ik U er over mocht onderhouden, wààrom de wetenschap waarop het stelsel De Vries en Te Winkel rust, voor *ons* geen wetenschap meer is, hun stelsel onwetenschàppelik. Maar het zou ons te lang bezig houden. Wat voor hun verbastering en taalbederf was, nl. de taalveràndering, is voor ons geworden taalontwikkeling. De taalwetenschap is gekomen op het standpunt van de natuurwetenschap; door de invloed van de natuurwetenschap heeft ze haar ware objekt, haar eigenlik terrein gevonden, zelf is ze natuurwetenschap geworden. Ik zal gelegenheid vinden er noch op terug te komen. Maar ook die twee andere faktoren zijn gaan werken: De mensen zijn prakties geworden; daarom willen ze 'n ander onderwijs. En hun taalgevoel is veranderd. Na 1880 is er 'n reaksie komen opzetten zo geweldig, dat we na 20 jaar nu, Geestelik Nederland nauweliks herkennen. In het Schrijven zijn de jongere generasies zich sterker dan in de dagen van de Romantiek en vèèl algemener, hun eigen taal die klànk is in hun, bewust gaan worden. Het Nederlandse Schrijven ontwikkelt zich weer krachtig in de richting van de Camera. Als we uit het geschrevene van de laatste 20 jaar 'n grammatica maken, ziet hij er totaal anders uit, in vormen, in syntaksis, in alles, dan het noch altijd als taalkundig gedoceerde ouwe boekje. Wat de Spelling betreft, merkt men bij de schrijvers 'n onverschilligheid die zich volstrekt niet poogt te bemantelen. Op allerlei wijze wijken ze af van het hun op school ingeprente „gebruik" en bekommeren zich om geen woordenboek. Het is merkwaardig om te zien wat onze eerste schrijvers zich omtrent *ei* en *ij*, dubbele en enkele *e* en *o* permitteren. Zelfs onder de ouderen, bij de meest geletterden onder hun vertoont zich die onzekerheid en onverschilligheid. Het schrikwekkendste voorbeeld hiervan is Prof. ten Brink in z'n geïllustreerde Geschiedenis van de Nederlandse Letterkunde. Door z'n hele boek heen schrijft hij om maar iets te noemen, telkens 4de naamvallen in de eerste naamval, presies die dingen die ons het wijze hoofd doen schudden als op admissie-eksamen voor Gymnasium en H. B. S. de 12-jarige er zich mee vergist; tal van keren schrijft hij *die* voor *dien*, ook, o Hemel, als betrèkkelik voornaamwoord: *de man die ik zag komen.* En 't was noch wel Ten Brink die op het Dortse Kongres zei, dat het kostelikste wat de Kongressen ons bezorgd hadden — de Spelling-eenheid was. Is deze onverschilligheid, Mijne Hoorders, iets goeds? Niet de slordigheid; de slordigheid van „schrijf maar zonder beginsel raak." Slordigheid is altijd 'n kwaad. Maar het is 'n teken, dat de mensen uit de waan geraken dat de letter de taal zou zijn, en *dit* is iets goeds. Moeten we er nu niet bijzijn; en zorgen dat de mensen van deze tijd

die zich van het ouwe stelsel dreigen los te maken, niet *op hol slaan*? Als we hun niet de teugels vieren, hun geen ruimer vrijheid toestaan, dan zal het gebeuren. Ik verzeker u er is 'n tijd komende, dat de mensen, en let wel die mensen die we in 'n vroeger tijdperk als de toongevers beschouwd hebben, de *Schrijvers*, de echte klassièke Schrijvers ook, als we niet op ons qui vive zijn, de vrijheid zullen nèmen, 'n vrijheid, die ons nu bandeloosheid zou schijnen. Ziet hoe 't was in de XVIIde eeuw, — toen onze Litteratuur almee op z'n allermooist was! U zult het zeker met mij eens zijn, dat het niet de verstandige manier is wat zeker soort „deskundigen" in de onderwijzers-eksamen-kommissieën veel hebben gedaan, ook dit jaar weer zullen doen, — de eksaminandussen gebieden: àllemaal schrijven *mijne*, *eene*, *mijnen*, *etc.*! Is dan niet vrij wat verstandiger wat een van onze degelikste en verdienstelikste taalkundigen, maar *'n man van het ouwe régiem*, C. H. den Hertog, voorstelt: „Bij *examens* late men het gebruik van een woordenboekje toe — zooals men *logarithmentafels*, *passer en liniaal* toelaat"? Maar indien deze laatste wanhopige uitspraak door 'n man van het òùwe régiem gedaan wordt; als het zo dubbel en dwars waar is, dat het siesteem Siegenbeek—De Vries en te Winkel *is*, wat de grote taalvorser Jacob Grimm het noemde nl. „*te geleerd*"; als we, diezèlfde man van zoeven horen zeggen: „Zij die niet voor den druk schrijven, kunnen het zich, wat de Spelling betreft, zoo gemakkelijk maken als zij willen, en als men iets voor den druk bestemt kan men het laten nazien" — mijne Hoorders zullen we dan niet nòch verstandiger doen, als we eindelik, nu de tijden rijp zijn geworden, eens ter harte nemen wat die bezadigde grote en meest veelzijdige geleerde, de Hoogleraar Land in 1870 reeds zeide:

„De Spelling die eenvoudig de spraak moest weergeven is nu een nadeel voor de geheele maatschappij; is een belemmering geworden voor het juist verstand der klanken en lettergrepen, een eeuwigdurend struikelblok voor het onderwijs. De moeite aan het aanleeren en het herzien onzer Spellingen besteed, wordt ons door nièts vergoed; en er is zooveel anders en beters dat dààrom ongedaan blijft! Juist bij het volksonderwijs komt het er dubbel op aan, dat de korte schooljaren zoo min mogelijk door noodeloozen omslag en door beoefening van hetgeen ons in *niets* een beter inzicht geeft, worden ingenomen. Wat men ook niet genoeg kan inscherpen is, dat alle schrift een uitgevonden kunstmiddel is, een ding van ondergeschikten rang; en dat het levende voertuig van 's menschen gedachte, het ware voorwerp van alle taalstudie en taalonderwijs gegeven is *in het gesproken woord*".

Wanneer we dan nu erkennen dat er 'n Spelling-*kwestie* is en er ons voor zetten hem op te lossen, hoe zullen we te werk gaan? De krisis die in elke spelling die zich veretymologiseert, noodwendig

eenmaal komt, is daar. Het schrijven verandert weer in de fonètiese richting, de richting van de klank. Ik kan me voorstellen dat iemand zegt: „welnu mààk de spelling dan fonèties". Dit zou zeer ondoordacht zijn. Als we het vraagstuk dieper behandelden, zou 't u blijken dat niet alleen 'n wezenlik in alles fonetiese spelling 'n onmogelikheid is, maar dat daarbij 'n zelfs maar rùw fonetiese spelling *individueel* dat *is* zuiver fonetics opgevat, zeer schadelik werken zou op het algemene schrijven, ja schadelik werken zal op de ontwikkeling van 'n volk. We behoren in de eerste plaats aan te nemen 'n norm (natuurlik zal de norm eenmaal 'n andere zijn); en die norm kan niet anders zijn dan het Algemeen Beschaafd zo als het in de toongevende kringen gesproken wordt. Vervòlgens, moeten we overeenkomen om elk woord, in 't schrijven, een vaste vorm te geven; in werkelikheid namelik wijzigt zich de woordvorm: het lidwoord is meestal *de*, maar als we nièt zeggen „*ob-de toren*" zeggen we „*op-te*"; niemand zegt „*op-de*"; overeenkomen moeten we nu om te *schrijven* „de" en „op" als vaste vorm, geen „*ob*", en geen „*te*". Daarbij verwaarlozen we dan, bij 't foneties weergeven, die verschillen, die bijna niemand tot bewustzijn komen, b.v. de verschillende soorten van *r*'s. Maar zullen we dan nu het Beschaafde woord *in alles foneties, naar de klank* gaan schrijven? *Als* we dit deden, mijne Hoorders, zouden we door bijna niemand worden gevolgd. We zouden zòveel veranderingen krijgen, dat het oog er niet aan zou kunnen gewennen; wèl bij taalkundigen die zich altijd met klanken bemoeien, maar wij willen niet àndermaal 'n spelling scheppen voor geleerden; wij immers van deze tijd, erkennen dat 'n Spelling moet zijn voor de gehele naatsie. Maar ook al wìlden wij: tegen de grote massa, zelfs alleen van de Beschaafden, zouden we *niets* vermogen. De Spelling van 'n taal *is* niet in de hand van individuen. De Spelling van 'n taal ontstààt niet uit het biezondere iedee van 'n individu; ze wòrdt niet gemaakt. Hoe het schrijven van 'n zekere tijd is, ook hoe haar letters zetten is, dat hangt onlosmakelik samen met de hele fysionomie van die tijd, dat is produkt van haar hele organisme; het is als de mens en àl wat des mensen is, *natuurproduki*. En in de natuur gebeuren geen sprongen, en men kan haar ook geen sprongen làten doen. In de grote massa is de natuurmacht; en zo zien we het vraagstuk „*hoe* moeten we nu aan 't begin van de XXste eeuw handelen in zake het spellen" tot 'n *praktiese kwestie* worden het ouwe spellingstelsel kan niet op eenmaal verdwijnen, *we moeten het verschil delen*, we moeten geven en nemen. Alleen dàn kunnen we hopen, dat alle partijen het in der minne met de fonetiese neiging zullen willen schikken. Meer kunnen we voor onze nakomelingschap niet doen, dan *het ouwe stelsel vereenvoudigen*, vereenvoudigen *in de fonetiese richting*, om het mèèr in overeenstemming te brengen *met de taal van het Heden*. En dan moet de nakomelingschap maar verder zien.

Wat gaan we nu doen? Spelling, van nature fonèties, wordt van nature op den duur etymologies: de woorden staan dan niet meer in de vorm die ze *in ons* hebben, maar in 'n vorm die ze hadden bij vòòrvaderen van ons. Dit is oneenvoudig. Nu komt de krisis. De mensen gaan weer voelen 't woord in hun. Waarin zal nu bestaan 't eenvoudiger wòrden? Dat het woord van Heden in de Spelling weer voor den dag komt. Wààrin zal bestaan ons bewust vereenvoudigen? *In 't uitbànnen van de Etymologie, de dooie vormen.*

't Eerst komt dan in aanmerking het schrijven van *den*, *dezen*, *dien*, *wien*. Als u 't eens goed voelen wil hoe etymologies dit schrijfhaaltje *n* is, probeer dan bij uw eerstvolgende allerdefstigste visite eens met *n*'s te spreken. Of probeer 't van avond is als u thuis is gekomen: „die*n* lepel die*n* je daar ziet liggen, wil ik er voor gebruiken": „Piet zet de*n* hoed op en ga wat blauwe*n* inkt halen in de*n* nieuwe*n* winkel op de*n* hoek." De Fransman hoeft niet te vragen aan z'n woordenboek of het is *le pain* of *la pain*, *le chapeau* of *la chapeau*: hij wèèt het, want het is niet etymologies, het zit *in* hem; de Duitser heeft et in zich of het *der* of *die* is, hij wèèt het, zoals de Nederlander wèèt of het *de schaap*, *de kind* is of *et schaap*, *et kind*. Ik weet wel dat veel Nederlanders als ze lèzen, zeggen „de*n* hoed" „de*n* pennehouder", „niet die*n* stoel bedoel ik, maar deze*n*", „die*n* Piet vind ik eene*n* nare*n* jongen", de*n* man die*n* je zoo goed vertrouwt, houd ik voor eene*n* groten bedrieger," — maar M. H. daar hebt u net wat Bilderdijk zei en wat van Lennep in 'n apart opstel betoogd heeft: nl. dat 'n etymologiese eenparige Spelling de Beschaafde Spraak zèlf bederft. Hoort de ouwe Prof. Cosijn daarover: „Wat dan in de *eerste* plaats afgeschaft? Indien ik van advies dienen mag, zou ik aanraden een begin te maken met de executie der *n*'s in de*n* derde*n* en vierde*n* naamval, die zelfs geen redenaar meer hooren laat; schoolmeesters" [wij moeten hierbij ook aan vele Zèèrgeleerden en zelfs Hooggeleerden denken] — en pedànten niet te na gesproken." Zo Cosijn. Als ik u uitvoerig ging verhalen, hoe we aan al die *den's* in ons tegenwoordig woordenboek en in onze scholen gekòmen zijn, verhalen ging van die drie eeuwen lang voortgezette onwetenschappelike knoeierij, dan zoudt u met verbazing zeggen: „Hoe? Is dàt nu de Nederlandse Grammatika?" En u zoudt op eenmaal helaas! genezen zijn van het kinderlike geloof van uw kinderjaren. In de middeleeuwen zèi men noch „de*n* grootste*n* balk". Sinds eeuwen is dat *anders*. Het Nederlands is, *net als het Engels*, 'n zo goed als *verbuigingsloze* taal geworden. Alleen de voornaamwoorden, b.v. *me* naast *ik*, hebben noch enige fleksie, en het adjektief heeft noch voor woorden die geen *het* hebben 'n *e*: „de grot*e* kerk", „ik heb uw oudst*e* broer gesproken". Het woord *jas* heeft àltijd *de* voor zich, het woord *ròk* heeft àltijd *de* voor zich. Wanneer nu dus iemand zegt: als je schrijft, moet het

zijn „*dè* jas" en „*dèn* rok", dan zegt hij in werkelikheid *dit*: *de jas*, dat woord heeft de permissie om in 't schrijven nèt te zijn wat het is, het mag *de* hebben; *rok?* dat woord heeft *niet* de permissie om te zijn wat het is, het moet zijn *dèn*, *den rok*. „Mannelik zijn" betekent in werkelikheid dus niets anders dan, *niet* de permissie te hebben om te zijn net zo als is. 't Vrouwelik zijn is: wèl de permissie hebben. U herinnert zich dat we 't op school zò leerden, die indruk heeft elk kind er van: alsof zo'n woord dan met 'n *n* moest òmdat, ja *òmdat* het mannelik was zie je, in dat mànlike daar zat et em in, en in dat vròùwlike; daar was iets biezònders aan zo'n woord; daar zat iets in, en daàrdoòr moèst het nu 'n *n* hebben, of gèèn *n*, daardoor hàd het 'n *n*, als 't nièt manlik was, dan zou 't geèn *n* hèbben. Ik denk dat u het nu *anders* zien zult, Manlik zijn en 'n *n* krijgen van de mensen, is presies het zelfde. Daar *is* geen „omdat". Als u in 't woordenboek ziet dat 'n woord „manlik is", dan moet u denken: „zo zo, zeggen ze van je dat jij niet zonder 'n *n* mag staan?" Op de vraag: „waaròm moet dit woord 'n *n* hebben" is geen antwoord te gèven; want het „moet" helemààl niet.

Dus vrouwlik zijn is: dit woord heeft de permissie om te zijn zo als 't is. Manlik zijn: het heeft de permissie niet. En nu kan ik u meteen het volstrekt zin-loze doen inzien van 'n redenering als deze: „dit woord, *tafel* bevoorbeeld, is uit het Latijn, *tabula*; *tàbula* is in 't Latijn vroùwelik, dus is *tafel* in 't Nederlands vrouwelik". Deze redenering zou mogelik schitterend opgaan — *als* .... als „vrouwelik" in 't Nederlands dezelfde betekenis had als in 't Latijn. Maar wat betekent het in 't Latijn, „tabula" is vrouwelik? — dat als er 'n bijvoeglik naamwoord bij „*tabula*" komt, dan gaat dat bijvoeglik naamwoord uit op *a*: b.v. „'n ronde tafel" „tabula rotund*a*". Maar „vrouwlik" in 't Nederlands betekent, dat 'n woord de permissie heeft om net te zijn zo als 't *is*. En nu krijgen we dus dèze gèkheid: „'t bijvoeglik woord krijgt bij *tabula* een *a*, dus mag dat woord in 't Nèderlands wel permissie hebben om nèt te zijn zoals 't is." U ziet, hier zitten we zo ver mogelik in 't ongerijmde. Dezelfde dwaze redenering krijgen we nu met 'n woord dat uit het Frans is en daarin b.v. manlik is. „Manlik" en „vrouwlik" betekent in 't Frans heel wat anders dan bij ons. Het *is geen permìssie-kwestie*, maar of 't woord *in de werkelikheid* nl. in 't spreken, de klank-kombinasie *le*, of *la* voor zich krijgt. „Laat nu 'n woord uit het Frans zijn en daar *le* hebben. Redenèring: Dit woord heeft in 't Frans *le*, dus kan het in 't Nèderlands niet de permissie hebben om net te zijn zo als 't is: men is wetenschappelik en moreel verplicht om er het *n*-krabbeltje achter te zetten. Let op dit „dus"! Ach hadden we de permissie tenminste, om er soms ook is 'n torentje of 'n roomhoorntje of 'n *inktkokertje* achter te tekenen. U ziet, Geachte Hoorders, hoe gevaarlik van die

wetenschappelike *termen* kunnen zijn; die pest in alle onderwijs aan kinderen en jongelieden. U ziet hoe de wetenschappelike mensen zelf de dupe zijn geworden van hun aan de klassieken ontleende terminologie. „Dit woord is vrouwelik", zeiden ze, „*deur* is *vrouwelik*: o, dan is 'n deur 'n *vrouwtje*, dus moeten we van 'n deur spreken met *zij*: „Jan doe *haar* eens dicht, *zij* staat open." [1]) Ziedaar wat er terecht komt van 'n wètenschap doen, waarin men denkt met zo iets als natuurwetenschap niet te maken te hebben; dat niet zèlf natuurwetenschap is.

Ik zal u niet vermoeien met te vertellen waarvan men 't afhankelik gesteld heeft of 'n woord de permissie hebben zou of niet. Maar ik wil er u toch *iets* van vertellen. [2]) Hierbij heeft zich vooral Te Winkel verdienstelik gemaakt; en Brill. De namen van schepen hebben de permissie *wel.* Waarom? Om „de bijgedachte aan schuit", en *schuit* had, vroeger, werkelik niet *den* maar *de* bij zich. Goed. Dus wie spreekt van de Tromp, de Zeehond, denkt eigenlik aan de Trompschuit, de Zeehondschuit; de Koningin Emma-schuit. Natuurlik moet men nu ook schrijven: „de Zeehond verloor *haar* masten." Vreemd, dat we niet de bijgedachte hebben van *schip*, en dat die woorden niet *onzijdig* zijn, — „*het*" schip. Net als met de scheepsnamen, is 't nu met de namen van *bergen*; want *berg* had, eenmaal, werkelik (d. i. in de Taal, d. i. in de Klank) *den* voor zich; de namen van vruchten en bloemen; want *vrucht* en *bloem* hadden ook, in de middeleeuwen *de* voor zich. Welzeker; en dat spreekt van zélf, dan moeten we van 'n *peer* en een *roos* ook met *zij* spreken; daarbij komt dat *roos* in 't Latijn (*rosa*) 't bijvoeglik woord op *a* heeft; dus dubbel en dwars 'n *zij*, net als onze zuster of onze vrouw. Maar de vruchtnamen op *oen* hebben de permissie toch niet, die hebben *den*; want *citroen* in 't Frans heeft *le* voor zich, dat sluit als 'n bus; en óók de vruchtnamen op *ling*, *el* en *er* hebben geen permissie, dat heeft natuurlik al weer z'n goeie reden, je denkt bij *peer* ook aan *peervrucht*, maar bij àppel denk je niet aan *appelvrucht*. Dat de appel *dàgt* evenwel vrouwelik is, is te begrijpen, want hij is genoemd naar Sinte Agatha. En *griet?* Van de griet is het niet zeker of hij iets met „onze Griet" of met Sinte Margriet te maken heeft. Maar nu mag toch griet ook vrouwelik zijn, dan heeft Aagje 'n zusje. U zoudt denken dat, net als appel, nu alle vruchtnamen op *el*, *er* manlik zijn? Mis. Want *komkommer*,

[1]) In deze fraaie taalkundige redenasie zit een dùbbele fout: 1° men denkt er niet aan dat manlik en vrouwlik hier niet de gewone geslachtelike betekenis hebben; 2° „*deur* is vrouwelik" heeft geen betrekking op de deur-zelf, maar op *het woord* „deur". 't Laatste is een soortgelijke vergissing als Levie beging toen de meester vroeg: „*Levie, noem jij nu is een woord met 'n ei derin!*": „*Gehakt! meester*. v. d. B.

[2]) In 't volgende is een en ander aan de opstellen van Kollewijn ontleend. v. d. B.

mispel, *morel*, *amandel* die kunnen de permissie van *de* weer wel hebben; U vermoedt al, dat dit weer met de bestaansmanier van die woorden in vreemde talen in verband staat. Het zou U zeker niet moeielik vallen om er 'n aantal regels van deze kracht zelf bij te bedenken: *meubel* is onzijdig: het stoel-meubel „het" stoel; het kleedingstuk: het jas(-kleedingstuk); de namen van dieren onzijdig, het hondedier, van wege *dier*. Maar de uitzonderingen er bij vast te stellen, dat zou u niet zo gemakkelik vallen; daar is geleerdheid toe nodig. U zoudt misschien kunnen denken dat de muziekinstrumenten, om *instrument* en *speeltuig* onzijdig waren. Of mànnelik, omdat ze zoveel bombari maken. Ze zijn vrouwelik. „Niet onwaarschijnlik toch, zegt te Winkel, „heeft men ze als vrouwelike wezens beschouwd, om de lijdelike rol die ze vervullen". Wist u wel, Toehoorders, dat *wijfjes-olifant* mannelik en *mannetjes-hyena* vrouwelik is. Of men nu van die vrouwelike mannetjes-hyena moet schrijven „*zij* verscheurde *haar* wijfje" daarover, merkt Kollewijn op, zijn de grammatika's het niet geheel eens: de meeste bewaren op dit punt 'n geheimzinnig stilzwijgen. *Kievit* en *koekoek* zijn mannelik omdat men er *vogel* bij denken kan. Maar, vroeg Kollewijn, zijn *lijstervogel* en *meesvogel* niet even goed of slecht als „kievitsvogel" en „koekoekvogel"? En geeft het voor *koe*, dat het is „*hèt* koebeest." Van de Donau en de Taag „behoort" men (let wel „behoort") men te zeggen: „*Hij* is buiten *zijn* oevers getreden". Best. Maar de Mississippi en de Waal treden buiten *haar* oevers. Ik heb hier het woord weer aan Kollewijn gegeven, en àldus gaat hij voort: Het kost moeite om er ernstig bij te blijven; en dat lukt helemààl niet als men leest dat de namen van rivieren manlik zijn „wanneer men er het manlike *stroom* of *vloed* bij verstaan kan," en vrouwelik „wanneer men er *rivier* of *beek* bij denken kan". Stel u 'n klas voor, waarin de belangrijke vraag behandeld wordt of men schrijven moet *de* of *den Obi*. Ja, *is* de Obi 'n stroom? of is hij 'n *rivier*? De onderwijzer voelt er iets voor de Obi 'n stroom te noemen; — maar zijn leerlingen halen zegevierend 'n aardrijkskundig boekje te voorschijn, waarìn de Obi wel degelik en deugdelik 'n *rivier* heet. Ik zal er u niet meer van vertellen. Wàt was de fout in dit alles? Dat men zei: „bij 'n woord dat gèèn *het* heeft, daar sta je voor de kwestie, heeft het nu *den* of *de*?" — en 't *feit* was dat er geen woorden met *den* meer wàren. Wat dunkt u Toehoorders, zullen we er niet 'n beetje aan mee gaan werken om aan al deze dwaasheid een einde te krijgen?

Ik hoor hier en daar 'n bedenking. Is 't niet lelik, altijd *de*? Ik antwoord: Is het Beschaafde Nederlands lelik? Is het spreken van uw Moeder, — is het spreken van uw dochters lelik? En uw Engels, dat U zo graag leest, is het lelik? Als uw oor zich is 'n poosje geoefend heeft in 't horen van uw eigen taal, dan zult U „Dien Jan

vind ik een naren jongen" onuitstaanbaar gaan vinden. Of de dichters dan *dèn armèn* wel zullen willen ontberen? Dat moeten zij zelf weten. Daar hebben *wij* niet mee nodig. Wij hebben het over *de Algemene taal*, over de Praktijk van het Leven, over het Algemène Schrijven. Ik hoor iemand zeggen: Als we geen *den* meer schrijven, wordt dan niet heel veel onduidelik; je ziet er toch zòmaar de naamval aan. Ik antwoord: En hoe maakt u het dan met de *vrouwelike* woorden; meer dan de helft van de woorden hèèft immers nooit geen *n*? 'n Zin die duidelik is als er in de vierde naamval 'n *moeder* of 'n *zuster* in voorkomt, wordt diezelfde zin *on*duidelik als er 'n *vader* of een *broer* in komt? 'n Zin met 'n tafel („tafel" heeft *de*) wordt die onduidelik als er 'n stoel in plaats van 'n tafel in is? *Proef op de som*: denk aan uw dagelikse spreken, aan mijn spreken dezen avond: gebeurt het u ooit in gesprek met 'n ander, dat u noch eens ààn vragen moet, omdat u de naamval niet duidelik is? En denk aan Uw Engels; is er éene taal soms die er 't Engels in overtreft om met direktwerkende presiesheid *alles te zeggen*? Indien we niet uit de ouwe school waren, M'n Hoorders, we zouden niet op het iedèè komen, of 'n taal zonder buiging wel van presiese en heldere zegging kon zijn. We zouden van zelf bedenken dat gèèn woord immers op zich zelf staat in de taal; dat taal in zinnen bestaat en daarin elk woord in verband met mèèr woorden en in den regel elke zin in verband ook met mèèr zinnen; waarbij komt, om van accent en ritme te zwijgen, dat in buigingsloze talen zich 'n eigenaardige woordschikking ontwikkelt. Opmerken wil ik nog even, dat *blijft*, al wat van buiging *is gebleven*: *'s Rijks belastingen, 's werelds loop, 's lands wijs 's lands eer, 't Koninkrijk der Nederlanden, 's avonds en 's morgens, om den broode, op den duur, aan den drank, aan den dijk jagen, onder den duim, voor den dag komen, Looft den Heer:* dit en meer dat in beschaafd Nederlands (of in dicht- of bijbeltaal) werkelik gehoord wordt, net als *Den Haag, den Briel* e.d. dat *blijft* natuurlik om dat het er *is*. Voor 't overige geldt al het opgemerkte ook voor *deze, die, wie* en *de bijvoeglike naamwoorden*. Dat de dichters zelf moeten weten wat ze doen, dat herhààl ik nog eens. En de redenaars ook. Maar als ìk 'n redenaar was, dan zou ik het niet willen zijn, en ik zou 'n Spreker worden, ik zou in lèvende taal willen sprèken, als ik levend was. Ik eindig hierover met nochmaals 'n uitspraak van de praktiese, omzichtige Cosijn: „Wij dienen ons buigingsstelsel te herzien, schrift en spraak in overeenstemming te brengen. Dàn eerst spreken en schrijven we „grammatisch" juist. Naar mijn bescheiden meening maken we ons voor de oogen van alle vreemdelingen belachelijk door als „vrouwelik" op te vatten en te verbuigen, wat de Algemeene Taal met een *hij* aanduidt. Waarop berust het vrouwelik geslacht *dèr* sabel? een huzarenofficier trèkt *hem*, de oppasser pòètst *hem* — hèm die volgens het reglement een *zij* is.

Een beschaafd man kan, als hij *wil*, elke spelling, ook de moeielijkste, de ongerijmdste aanleeren. Maar geen sterveling heeft de geslachten der duizenden Nederlandsche zelfstandige naamwoorden in zijn hoofd. Daarom laat ons dreigen en slaan met *de* stok, *de* degen, *de* sabel, en zorgen we dat *hij* goed aan komt, — onverschillig of veel eeuwen geleden een enkele dezer een *zij* was. Te eischen dat een beschaafd akteur van een bloem zegt dat hij *haar* ontbladert, van een roos dat hij *haar* in het knoopsgat gestoken, van een courant dat hij *haar* of *ze* gelezen heeft, dat is in lijnrechten strijd met *de beschaafde taal*."

Nu over de *ch*: de *ch* in woorden waar hij vroeger 'n *sk* was, 'n werkelike klank dus, maar in de Middeleeuwen al niet meer, — toen al 'n *s*. Hoort wat Cosijn er van zegt: „U kent de anekdote van Bismarck als gezant in Petersburg? Hij wandelde eens in de tuinen van het Keizerlik paleis, toen hij tot z'n grote verbazing 'n schildwacht zag staan bij 'n grasperk, waar zo'n man best gemist kon worden. Nieuwsgierig informeerde hij naar de beteekenis van die post. Waren dààr soms nihilisten te duchten? Niemand kon hem 'n afdoend antwoord geven. De schildwacht stond er, — omdat daar altijd 'n schildwacht hàd gestaan. Echt Russies. Maar toen eenmaal de nieuwsgierigheid was gaande gemaakt en de zaak ten langen leste de Czàar te ore kwam, werd er onvermoeid onderzoek gedaan naar de reden van dat wonderlik geschilder. En ten laatste bleek, dat keizerin *Catharina* juist op die plek eens 'n viooltje had zien bloeien en om te voorkomen dat het geplukt werd, gelast had daar 'n man op wacht te zetten. En het viooltje verwelkte en de sneeuw viel en de felle vorst kwam en *Veilchen* ging dood, — maar de post werd niet ingetrokken en 'n schildwacht zou er zeker nòch staan, als Bismarck niet in 'n ogenblik van verstrooidheid zich daarover had gelieven te verwonderen. Echt Russies. Maar wat dunkt u van uw *ch* in *mensch*, *asch*, *bosch* etc.? in *dorschen*, *eischen*, *heerschen* etc.? en van uw *ch* in *alle* bijvoeglike naamwoorden die op 'n *s* uitgaan? Reeds lang vóór Catharina was dàt viooltje al dood, die letter verstomd, maar noch altoos schildert die eeuwige *ch* op het graf van de overledene." Hebt u er ook wel niet is bij stil gestaan, Geachte Hoorders, als u schreef: „*Dat's valsch, dat is een slinksche streek*" — en u was bezig aan die haal daar achter ààn: wat moet die *ch* nu eigenlik? Als ik u herinner aan *paars*, *kras*, *dras*, *dwars*, *wars*, *bits*, *spits*, *flets*, *los*, *vos*, *gewis* die ook allemaal geen *ch* hebben, dan zult u toestemmen dat we, naast *'n paarse bloem* zonder *ch* ook gauw zouden wennen aan *'n slinkse streek*, en *'n valse redenering* zonder *ch*. En denk ten overvloede noch aan het fraaie onderscheid tussen: *'n wekelijksch loon* mèt *ch*, en *hij verdient wekelijks zoveel* zonder *ch*, waar het vergissen algemèèn mee is. Eindelik is hier de lastige kwestie mee anneks bij al zulke woorden als *schuinsch*, *schaarsch*, *fiksch*,

gluipsch, *slaafsch*, *barsch*, *malsch* etc. etc. of die eerst 'n bijwoord, of eerst 'n bijvoeglik nààmwoord zijn geweest: zijn ze namelik eerst bijvoeglike naamwoorden geweest, dàn moeten ze ook als bijwoord *ch* hebben; maar waren ze eerst bijwoord, dan hebben ze als bijvoeglik naamwoord 'n *ch*, maar als bijwoord niet. Het is aardig om te zien hoe de verschillende woordenboeken en drukken van woordenboeken, ook van De Vries en Te Winkel zelf, op dit punt afwijken. Vrage: is dat altijd uit te maken of 'n woord eerst dit was of dat; wat betèkent dat „*eerst*": doet het spreken van de mensen hierin ook mee? of is b.v. XVIIde eeuws en XIXde eeuws, alleen wat er op papier gezet is? U ziet, reden te over om het pennekrabbeltje van de *ch* eindelik eens in de pen te gaan houden.

Derde hoofdpunt. Dubbele *e* en *o*! U weet, het onderscheid is dit: van de woorden die in ons Beschaafde Spreken de *o*-klank hebben, hadden sommige een duizend jaar geleden de tweeklank *ou*, andere hadden géén tweeklank, zo min als nu. Die woorden nu die oorspronkelik 'n *ou* hadden, leren we onze kinderen schrijven met twee *o*'s: dus *gelooven*, *oogen*, *loover;* de anderen mogen met èèn. En evenzo met de *e*. Overal waar de *e* in ons Beschaafd eenmaal 'n *ai* of 'n *ei* is geweest, 'n tweeklank was, daar moeten 't ter herinnering daaraan twèè *e*'s zijn, anders is één genoeg. Toen Siegenbeek die onderscheiding weer bestendigde, verklaarde de bekende Staring, de echte dichter en praktiese landekonoom, dat hij het bewuste verschil spitsvondig en overtollig vond, en de Hoogleraar Lulofs oordeelde, dat deze bedenking niet gemakkelik te weerleggen was. Maar *wie* hebben het àndermaal bevestigd? De Vries en Te Winkel. Hoe konden ze dit doen? Luister goed, Mijne Hoorders: „de doelmatigheid, zeggen ze ergens, schrijft eigenlik in de Spelling dit voor, om alle woorden die gelijke *klank* hebben maar iets anders *betekenen*, ook verschillend te spellen, de *doelmatigheid* — want hoe gemakkelik zou men dan zien welk woord bedoeld was." Daar hebt u het. Zòù dit doelmatig zijn? Ik vraag noch liever: zou 't *nodig* zijn? Ik herinner er u aan dat de klank *baren* 't navolgende betekenen kan: meervoud van *baar* „golf" van *baar* „staaf goud", van *baar* „nieuweling", van *baar* „draagbaar", en 't wèrkwoord *baren*? De klank *post* kan betekenen: „posterij", „postwagen", „postkantoor", „postbode", „postpapier", „deurstijl", „standplaats", van 'n schildwacht, „last", „amt", „bediening", „onderdeel van 'n begroting", 'n plant en 'n vis. Komt het u nu ooit voor dat u in uw spreken met 'n ander, of in uw lezen vràgen moet: welk *baren*, welk *post* is hier nu bedoeld? Dit overkomt u evenmin als dat u ooit, als er gezegd wordt: *we zetten het op de tafel*, vragen moet: wat bedoelt u, Tegenwoordige tijd of Verleden tijd? Want „*zetten*" niet waar, kan evengoed Tegenwoordige tijd als Verleden zijn; en zo tal van andere werkwoorden. Hoe komt dat? Wel omdat 'n woord altijd in

'n verband staat, omdat we in ons spreken met elkaar niet uitgaan van *woorden*, maar altijd van *zaken*. 't Zelfde als bij de verbuigingen. En 'n scherp licht valt er hier dunkt me op, dat De Vries en Te Winkel helemaal geen grondslag onder hun voeten hadden, *ze stonden niet in het leven*, *ze stelden zich de dingen niet voor*. Ze waren in het Taalbeschouwen uit die school, waar men altijd konstruerende uitging van de *enkele* woordjes, die in „naamvallen" stonden en altijd bepaalde uitgangen hadden. Niemand zal toch ooit in werkelikheid iets zeggen van deze kracht ('t voorbeeld is van Kollewijn): De post kwam met 'n post uit de post, liep langs 'n post, en kocht naast 'n post wat post, 'n post, 'n post, en 'n post. Welnu, M. H., om het doelmatige! hebben De Vries en Te Winkel de dubbele en enkele *e* en *o* gehandhaafd: het is van zòdanig belang zeggen ze, dat *met recht* te eisen is, dat woorden als *beren* „verscheurende dieren" en *beeren* „varkens" *slepen* „slepende gaan" en *sleepen* „doen slepen" etc. in de Spelling onderscheiden worden." Ondertussen spelden ze zelf naar de etymologie: *noten* „vruchten", *noten* „aantekeningen", *noten* „muziektekens" alle drie op dezelfde manier; *sporen*, van 'n haan en 'n ruiter, *sporen* „voetprint", „indruk van het wagenrad" en dus *aansporen*, *nasporen*, *sporen* „spoorwegen" *sporen*, met de trein reizen, allemaal etymologies, met éne *o*. En ziehier wat ze er noch aan toevoegden: „*het kan de vraag niet zijn* [1]), of men niet beter zou gehandeld hebben met alle woorden te spellen met ène *o* en ène *e*; men moet met het bestaande vòòrtwerken." Er blijkt uit dat ze niet alleen geen werkelike grondslag hadden, maar ook *het reële* niet begèèrden. Ik zal mijn kritiek hierop niet voortzetten, u niet gaan vertellen hoe van verscheiden van die woorden de etymologie niet bekend was en nòch niet is. Ik eindig met dit woord van Beckering Vinckers, de latere Groninger Hoogleraar, de man die het best de *e*- en *o*-kwestie kende (hij heeft er toen, in 1864, 'n heel boek over geschreven): „Alles wel beschouwd, blijft het onderscheiden der enkele en dubbele *e* en *o* in vele opzichten een kansrekening, een struikelblok voor geleerden en ongeleerden, een taalkundige troetelpop, een soort *enfant terrible*, waarmee geleerden en ongeleerden ontzettend veel te stellen hebben, en waarvan we in 't eind nog weinig pleizier beleven; ja dat, vrees ik, ten langeleste wegens al den last, dien het den lande berokkent, voor goed zal worden aan den dijk gejaagd. Hadden De Vries en Te Winkel in dezen de stoute schoenen aangetrokken en tot regel gesteld dat voortaan de *e* en *o* evenmin zouden worden verdubbeld als de *a* in *jaren* en de *u* in *uren* (wat op hetzelfde neerkomt!), ze zouden wellicht hun wetenschappelijke consciensie [2]) eenige wroeging, maar aan

[1]) Ik kursiveer; hier komt de echte konservatief uit die denkt dat hij en zijn wereldje eeuwig zijn, niets veranderen mag.

[2]) Wel te verstaan de „wetenschappelike consciensie" van *1865!*

het spellend Nederland een groot gemak hebben bezorgd en gewerkt in den geest des tijds, die wil vereenvoudigen en al wat afgeleefd is, ten grave dragen."

Drie hoofdpunten heb ik nu behandeld. Enkele andere punten nòèm ik eenvoudig: de klank *ie* schrijven we in de nieuwe Spelling enkel met *ie* (*i* + *e*): de enkele *i* is dus altijd = *i* in *smid* (dus *tralieën*, *Januarie*, *fabriekant*, *Russies*).[1] In *monniken*, *prachtige*, heeft de *i* tot dusver de waarde van de onduidelike klinker gehad: in *monniken* niet — daar hoort u geen *i*: *monneken*: 't is zowat 't zelfde als in *bereiden*, *verlegen*. Welnu dat blijft zo; maar nu, komt de *i* ook in de uitgang *lijk*, omdat die òòk toonloos is: dus *waarlik*, *dierlik*, *menselik*, *dageliks*: allemaal met *i*: net als in *vonnis*, *notaris* dus.

Woorden als *ert*, *kermis*, *kersboom*, *tans*, *besje*, schrijven we net als ze nu zijn. We gaan niet op de wijze van De Vries en Te Winkel woorden als *slabbàkken* op grond van onbewijsbare etymologie vervormen tot *slaphakken*. Maar *thuis* blijven we spellen met *h*, omdat we dat woord telkens als we 't zeggen als 't ware weer afleiden van *huis*: anders gezegd, ieder voelt noch de samenhang van *thuis* met *huis*; maar dat *thans* vroeger van *hand* kwam (in 't gevoel en begrip van de mensen), dat kan wel iemand als 't hem niet verteld is weten, maar in werkelikheid *voelt niemand dat meer*. De etymologie is in *thuis* levend, in *thans* is de etymologie, de afkomst dood. Zo is ook de etymologie van *vestjeszakje* nl. van *vest*, van *vogelnestje* namelik van *nest* levend: telkens als we 't zeggen, leiden we 't daar weer van af; maar de etymologie van *bestje*, namelik van *best* („beste moer", lieve moeder) is dood, we voelen 't niet meer, en daarom schrijven we *vogelnestje* met *t*, maar *besje* zonder *t*. Cosijn zegt omtrent het door de Vries zo vurig voorgestane *Kerstmis*: „ik durf het niet te verdedigen; het verleidt tot een verkeerde uitspraak, inzonderheid op den kansel.

[1]) Tegen deze wijziging schijnen veel mensen iets tegen te hebben. Dit zit 'em wel hoofdzakelik in 't ook voor anders juist niet ouderwetse lieden ietwat rare van vormen als *pieano*, *vieool*. Wat mij betreft, ik kan er ook niet aan wennen. Woorden als deze zetten bepaald kwaad bloed. Op de laatste Algemene Vergadering was een voorstel ingekomen om op te houden de mensen daarmee te ergeren, en de Vergadering nam ook een besluit in deze zin (zie het Verslag). Toch was men van mening dat het spellen van *rievier*, *dierekt*, *iedee*, *lieniaal*, *tietel* en meer zulke echt Nederlandse woorden (*ie* niet onmiddellik door een andere klinker gevolgd) voor het onderwijs aanbeveling verdient: de *schoolpraktijk* in het Lager Onderwijs leert het. Wat betreft het oude onderscheid tussen *tràliën* en *melodiè-en*, *evangèliën* en *profetiè-en*: de algemene neiging is om al die woorden met *iën* te schrijven, niet met *ie-ën*; ieder taalonderwijzer weet dit. Dit bewijst dat ook hierin de nieuwe regeling niet de beste is.

In elk geval blijft *ie* in *Russies*, *evangelies* e. d. van wege 't vervallen van de *ch* in *Russisch*, *evangelisch* etc. v. d. B.

Dat *Kerst* daarin „Christus" beteekent, gevoelt niemand meer." En van de *ert*: „Ik begrijp die voorliefde voor *ertesoep* ten volle. Zijn er hartstochtelijke voorstanders der officieele *erwtensoep*, laat hen er zich aan te goed doen: die dwaze *w* zal hun ten laatste slecht bekomen, wanneer allerwegen slechts *erten* gewild zijn."

Natuurlik raken we 't sisteem der samenstellingen van De Vries en Te Winkel ook weer kwijt. Het geldt hier deze vraag: moeten we schrijven *hanènkam* of *hanekam*, *vossènvel* of *vossèvel*, *paardènpoot* of *paardèpoot*, *apènliefde* of *apèliefde*, *apèkop* of *apènkop*, *hazèlip* of *hazènlip*, *kattèkwaad* of *kattènkwaad*, *kippèborst* of *kippènborst*, *paardèvoet* of *paardènvoet*, *slakkègang* of *slakkèngang*, *speldèkussen* of *speldènkussen*, *pijpèkop* of *pijpènkop*, *krentèbrood* of *krentènbrood*, *ganzèlever* of *ganzènlever*, enz. enz. enz. Wat De Vries en Te Winkel hieromtrent hebben vastgesteld, grenst aan het ongelooflike. Ze hebben het àldus *beredeneerd*, dat het moet zijn b.v. *apèkop* als het is de kop van het dier, maar „'n *apènkop* van 'n jonge", *apènliefde* maar b.v. weer *apèstààrt*, *paardènvoet*, maar *paardèpoot*; *kattèstaart* (ook als plant) maar *kattènkwààd*; *slakkèngang* maar *slakkèhuisje*; *kippèborst*, maar 'n mens met 'n „*kippènborst*"; *hanèkam*, ook als bloem, maar *hannègevecht*; 'n *ganzèlever* maar 'n pastei van *ganzènlever*; *schape-* of *schapenvleesch*, naar gelang het vlees van één of meer schapen is; *speldenkussen* maar *speldeprik*, *pijpekop* maar *pijpènwroeter*, *flessebakje* maar *flessènrek*. Wat eigenaardige onderscheidingen hierbij gemaakt werden, daarvan zal ik u toch 'n enkel voorbeeld geven: namen van planten die met 'n diernaam zijn samengesteld: er is 'n plant *kattestaart*, die heet zo om z'n overeenkomst met 'n kàttestaart; nu is het *kattèstaart*, dus is ook die plant *kattèstaart*; maar er is ook 'n plant *kattedoorn*: de doorn lijkt niet op 'n kàt, maar 't is 'n doorn vòòr katten of zo iets: omdat het nu 'n doorn is vòòr kattèn, daarom is dit *kattèndoorn*. En zo behoort u nu te schrijven, o plantkundige, *paddènstoel* maar *ganzèvoet*, *paardestaart* maar *geitenblad* enz. enz. Wat dunkt u hiervan, mensen van het praktiese leven? En nu hebben we er noch niet alles van gehad. Ik heb noch niet over de *s* in samengestelde woorden gesproken ook. Ik geloof dat ik mij de krietiek hierbij wel bespàren kan, en volstaan kan met er de regel van de Vereenvoudiging eenvoudig tegenover te stellen: Waar algemeen in de beschaafde taal, geen *n* of *s* als tussenletter in samenstellingen gehoord wordt, *wordt er ook geen geschreven*: *zedeleer*, *sterrekunde* (net als *plantkunde*, *dierkunde*) *kattekwaad*, *hanekam*, *apekop*, *ganzelever* etc. Eigennamen, ook de Aardrijkskundige, heeft de Spelling-Kommissie geoordeeld, behoren onveranderd te blijven. De juristen onder ons zal dit zeker genoegen doen, want zij zullen ongetwijfeld van mening zijn, dat dìt ìs, geen taalkundige, maar 'n juridiese kwestie. *Zierikzee* dus met *z*, als van oudsher, niet met *s*.

En nu heb ik noch maar een punt te behandelen, en dan is 't uit. De vreemde woorden. Ik zal 'is wat vreemde woorden noemen: aap, aalmoes, beker, brief, dichter, duivel, engel, ezel, fles, klok, kachel, kaal, kalk, kamer, kar, kaas, kat, kelder, kaars, ketel, kerk, kers, kussen, kist, kok, kool, kop, keuken, koper, kort, leeuw, mijl, meester, molen, munt, offer, pacht, pik, paal, pan, pauw: wil ik het hele alfabet zo doorgaan? Als ik het dan zo doorgeweest was, dan zou ik het nòch wel is en nòch wel is kunnen doorlòpen, want ik heb volstrekt niet in iedere letter al het vreemde genoemd. Wilt u er noch 'n paar van uw meest gewone woorden? Zuiver, zegen, vlam, troon, staat, oester, kroon, kleur, blond, braaf, plukken, koken, proeven, tasten, schrijven, venster, klaar, dubbel, zeker . . . . Maar nu schei ik er uit; ik zou anders op deze kort en krachtige manier noch 'n heel poosje aan de gang kunnen blijven. De kracht van het betoog zou hièrin zijn, dat het u nòch meer overtuigen zou, dat 'n woord dat uit 'n andere taal in 't Nederlands komt, er gerust *Hollands mag uitzien*, wanneer het tòch burgerrecht heeft verkregen, *wanneer het algemeen is geworden*, wanneer het een nèderlands wòòrd is geworden. Indien wij *sjées*, van *chaise*, schrijven met *sj* net als de klank is, *groep* van frans *groupe*, met 'n *oe*, *portret*, van frans *portrait* met *ai*, met 'n *e*; *klasse* ondanks frans *classe* met 'n *k*, *lokaal* met 'n *k*, *dokter* met 'n *k*, *sigaar* met 'n *s*, — wààrom zullen we 't dan niet goed vinden *sijfer* te schrijven met *s*, zooals we ook *singel* niet met *c* schrijven, *prinses* niet met *c*, die evenzeer vreemde woorden zijn die oorspronkelik *c* hadden? — Waarom niet? Omdat het vreemd staat? Zeker. Maar hoe komt het dat u *troep* niet vreemd vindt, met z'n echt hollandse *oe*, frans *troupe* met *ou*? Hoe komt het dat u *klasse* niet vreemd vindt met z'n *k*? Immers omdat u 't zo gewènd ben. Het zal dus maar afhangen van het aantal keren dat u 't woord in z'n fonetiese spelling, 't woord zo als het werkelik is in uw mond, gezien zult hebben, wànneer u èven natuurlik als *singel*, *sigaar*, *klasse*, *troep* en *sjees*, zult vinden: *reels* met *ee*, *trem* met *e*, *presies* met *s*, *bloeze* met *oe-z*, *redaksie* met *s*, *brosjure* met *sj*, *masjiene* met *sj-ie*, *sjaal* met *sj*, *boeket* met *oe-k*, *buro* met een *o*, *kado* met *k-o*, vormen waarin deze en andere woorden ook bij schrijvers, zelfs de meest artistieke, die geheel buiten de Spelling-vereniging staan, sinds 20 jaren te vinden zijn. En in 'n verràssend kòrte tijd zult u er *gevoel voor krijgen* dat *cadeau* werkelik niets anders *is* in uw mond dan *k-a-d-o*, *rails* niets dan *r-ee-l-s*, — wanneer u er de proef eens enige malen van neemt om het zelf te schrijven. Dan zal uw oog al heel spoedig niets natuurliker vinden. En als 't gevoel voor de natùùrlikheid bij u gekomen is, dan zal 't gevoel van de *gewòònheid* wel volgen. Ziehier wat de Spelling-Kommissie met 'n *k*, u voorstelt: Vreemde woorden die algemeen, zeer algemeen Nederlands zijn, schrijf die zo

als ze in werkelikheid zijn, schrijf ze *niet etymologies maar foneties*, naar de klank. Of altans, als, voor uw eigen gebruik, u 't echt Hollandse woord toch liever ziet in z'n ouwe franse pak, — alsof 't eeuwigdurend een frans woord bleef, — tracht u er van te doordringen dat als andere mensen *buro* schrijven met *o*, zoals ù *troep* met 'n *oe*, *reels* met 'n *e* zoals ù *sjees* met *sj-ee*, en *masjiene* met *sj-ie*, zoals u *kwartier* met *kw*, *karkas* met *k-k*, *kapitein* met *k-ei*, *penseel* met *s*, *vermiljoen* met *lj*, *stukadoor* met 'n *k*, — doordring er u van, dat die anderen nièts wònderliks doen, nièts doen dat strijdig zou zijn met de beschaving. Wees rèdelik hierin. En indien u goed en simpatiek denkt over het Algemeen, over de brede schare, — gaat er niet licht over heen en bedènkt u eens of het niet op ùw weg ook ligt, om het smadelike van geen vreemd woord te kunnen spellen van hun àf te nemen, — als dat „niet eens kunnen spellen" de schuld is van ons die ons verhèùgen in, die trots zijn op onze kennis van vreemde talen en die maar niet kunnen begrijpen, dat al kennen wij frans, dat daarom 'n frans woord noch even goed als vroeger *nederlands* kan worden.[1])

[1]) Op twee achtereenvolgende Algemene Vergaderingen van de Spelling-Vereniging is een en andermaal besloten, de leden in overweging te geven het beginsel „laat het van vreemde oorsprong echt Nederlandse woord ook Nederlands gespeld zijn" niet dan met voorzichtigheid toe te passen. De spelling van de vreemde woorden is inderdaad niet zulk een kritiek punt als het schijnt. Er zijn een macht van woorden die niemand als, in ruimere kring, gewoon Nederlands zal beschouwen, met name allerlei soort van techniese termen. Er zijn er ook niet weinige die ieder onbevooroordeelde voor algemeen dageliks Nederlands grifweg erkennen zal. Een eerste soort woord vind ik b.v. *socialisme*, een tweede soort woord b.v. *kado*. De spelling *cadeau* keur ik zowel af als de spelling *sosialisme*, al zijn ze niet volstrekt *foutief*. Nu zijn er tussenwoorden. Een woord is nooit vandaag noch vreemd en morgen inheems, 't maakt een tijd van overgang door. De een voelt het dan als Nederlands, een ander meent het noch als vreemd te moeten beschouwen, weet mischien ook niet hoe ruim wel de kring van 't dageliks gebruik is. Een tijd lang zullen er dan twee of meer vormen zijn en beide geschreven: Zo vinden we in oudere boeken naast *kleur couleur* en *koleur*, naast *singel cingel*, naast *portret portrait* en *pourtrait*, naast *kantoor comptoir*, *poudre*, *poedre* naast *poeder*, *troup*, *troubel* naast *troep* en *troebel*, *point* en *punct* naast *punt*, *fournais* naast *fornuis*, *fait* naast *feit* etc. etc. Dit verschijnsel zal zich natuurlik ten allen tijde voor doen, altijd zijn er vreemde woorden bezig Nederlands te worden. Ten tijde van De Vries en Te Winkel was 't niet anders. Voor zulke woorden van tweeërlei bestaanswijs één schrijfwijs vast te willen stellen, zou natuurlik geheel ontaalkundig zijn, n.l. onwetenschappelik. En onprakties. Want de genegeerde vorm zal toch doorbreken, de nergens toe nutte en evenwel dwaselik geëiste eenparigheid zal niet verkregen worden. De tweeërlei spelling behoren wij, onbekrompen, voor vele woorden te erkennen. Zo beschouwd, is het punt van de spelling der vreemde en bastaardwoorden niet zo kritiek als menigeen zich pleegt

En nu bij dit alles, *denkt aan het onderwijs.* Ik moet het u ten slòtte noch eens op het hart drukken:

U zult het hoop ik bij u zelf bedacht hebben onder 't geen ik tot u gesproken heb: 'n onderwijs dat zich met die geslachten, die *ch*'s, die *e*'s en *o*'s bezig houdt, dat dààrin 'n kind wil leren wàt *taal* is; dat de mens *dit soort* taalkennis als 'n geschenk op z'n levensweg meegeeft; 'n onderwijs dat uit de beginselen en naar de metodes van de taalkunde waaruit deze spelling en deze grammatika zijn voortgekomen, 'n kind verstandelik ontwikkelen wil, — zulk 'n onderwijs *deugt niet*, het is *schadelik:* is *deze* gedachte niet door uw hòòfd gegaan soms? Dat het *verderfelik* is, *hoe* verderfelik, ik zou het u uit m'n onderwijspraktijk elders en hier te Gouda zò kunnen aantonen dat u het zààgt met uw ogen. 'n Afzonderlik betoog zou er toe nodig zijn, ik vertrouw echter dat mijn verzekering enige waarde voor u hebben zal. U bent er van overtuigd, dat de uren besteed aan die Spelling en die grammatika die wij niet *in ons* hebben, *nuttiger* besteed konden zijn, besteed ook aan verstandelike ontwikkeling. Hebt u er wel enig iedee van, hoe groot het ààntal van die uren wel is ongeveer? Op de H. B. S. zou het mij schelen, in de eerste klasse minstens $^1/_3$ van de tijd, in de tweede klasse $^1/_3$ van de tijd. Op het Gymnasium in de eerste klasse de helft van de tijd, in de tweede klasse ongeveer de helft van de tijd. En dan is tegenwoordig noch dit het resultaat, dat we maar àànnemen dat ze hun zaken kennen, maar in de hoogste, de vijfde en zesde klasse de pròèf genomen, is het daar treurig vèr van af. Wil men iets bèters bereiken, dan moet er noch veel meer tijd aan gegeven. En bedenk nu, dat in de eerste klas dan weer òvergeleerd is al wat bij toelatingseksamen wordt geëist, in de tweede vèèl van het toen reeds geëiste, wat altans geëist kàn worden (ik zelf doe dit niet), waar de onderwijzers van de Lagere School op rèkenen. Is dan dat Lager Onderwijs zo slecht geweest? Neen, Mijne Hoorders, daar is ook met 'n toewijding en 'n volharding 'n betere zaak waardig gewerkt. Hoeveel uren meent u wel dat dààr gewonnen zouden zijn, als we vereenvoudigen wat ik u dezen avond heb voorgesteld? Daaromtrent heeft de Spelling-Kommissie opgaven verkregen en opgaven zijn gepubliceerd: Aan scholen waar met H. B. S. en Gymnasium rekening moet worden gehouden, bedraagt het niet meer of minder dan twee jaar van de schooltijd, dat wil zeggen al de uren die gedurende twee volle jaren aan het would-be-nauwkeurig schrijven van de *e's*, *o's*, *sch's* en vooral van de geslachten geofferd worden, zouden gewonnen

voor te stellen. Die inderdaad *eau de Cologne* zegt en *Cologne* daarin als naam van afkomst voelt, laat die aldus schrijven, maar laat ons niet bespottelik vinden het *odeklonje* van het volk, dat voor hun de enig goede vorm is; *o* is voor 't volk niet fr. *eau*; *de* geen voorzetsel. V. D. B.

zijn. Op andere scholen is het natuurlik wat minder; maar òòk het resultaat nòch minder. In de *vierde* klasse, zegt een amsterdams schoolhoofd, zijn gedurende het schooljaar minstens 70 uren besteed, om de 4de naamvals-*n* te leren schrijven waar die hoort. „En bij invuloefeningen (waar dan natuurlik alleen veel voorkomende woorden in staan) gààt het dan. Maar als de leerlingen iets uit zich zelf opschrijven, komen de *n*'s weer niet op hun plaats. Deden ze noch maar altijd alof die *n*'s niet bestonden; ze zijn er ongelukkig zo rojaal mee; die stumpers zijn voor hun hele leven besmet met de *n*-bakterie. En in de vijfde klasse komt dan de dèrdenaamvals-n de verwarring noch vermeerderen." Ik geloof als er 'n onderzoek werd ingesteld aan onze (Goudse) scholen, de uitkomsten zouden de leden van onze Geachte Schoolkommissie niet minder verrassen. O hoe uitstekend zouden ons al die verspilde uurtjes te pas komen. En ons Taalonderwijs zou dan uit kunnen gaan van de klank, van het feit dat *in* het kind is, tot zelfs het Spèlonderwijs toe, zou dan 'n uitmuntende school van observatie, van oefening in waarnemen gewerden zijn; eenmaal op wèg, zal het kind zich zelf verder kunnen oefenen, het hèilige zèlf-doen zal in de plaats zijn gekomen van het redeloos nàdoen.

Mijne Hoorders, ik durf u voorstellen: Sluit U aan bij de Vereniging. Ik weet wel, U bent gewoon uw eigen òòrdeel te gebruiken. Daar rèken ik op. Maar u zegt: ja, maar met het ene kan ik mij verenigen en met het andere niet. Laat ik U daarop mogen antwoorden. De *hele* Spelling kunnen we niet veranderen, niemand zou meedoen. Wat zullen we dan wèl veranderen, wat niet? We moeten 'n *keus* doen. Zal nu deze keus anders kunnen zijn, dan min of meer subjektief? Als tien mensen zich ieder afzonderlik daartoe zetten, zullen ze nièt met presies dezelfde voorstellen voor den dag komen. Wat moet er derhalve gedaan? We moeten 'n aantal bevoegde mannen, en waarom niet ook vrouwen, met de regeling belasten, en zo als zij na veel overweging het ons voorstellen, daarover moeten w'et eens willen zijn. Zouden we nu niet met enig vertrouwen aannemen het kompromis tussen ouwe Spelling en nieuwe — dat ons is voorgelegd door 'n kommissie die bestaat uit 'n man van het Openbaar en 'n man van het Biezonder Onderwijs, De Geus en Emous, de schrijver en journalist Gerard Keller, de twee taalgeleerden Dr. Kollewijn en Dr. Buitenrust Hettema, en de taalprofessoren Van Helten, Symons, Logeman en Speyer? We offeren dan ieder z'n biezonder verschilpunt op. Ik het mijne, U het uwe. Wil elk volledig gelijk hebben, dan is er in zake Spelling nooit iets tot stand te brengen.

Ik weet wel, 'n man als Cosijn heeft z'n bezwaren gehad, en dèze man gèldt iets. Maar mèt hèm juist zou ik mijn pleidooi misschien kunnen winnen. Behalve Nederland *hier*, is er noch Zuid-Afrika. Ik heb hier het Verslag van het Eerste Zuid-Afrikaanse Kongres ter Ver-

eenvoudiging [der Spelling] van de Nederlandse Taal, in 1897 te Kaapstad gehouden. Vertegenwoordigd waren daar: Kaapkolonie, Oranje-Vrijstaat, Zuid-Afrikaanse Republiek. Zuid-Afrika wenst 'n taal-eenheid met Europees Nederland, maar, betogen ze, het is hun *niet* mogelik de Nederlandse „Schrijftaal" te aanvaarden zoals die in de Ouwe Spelling en Grammatika is. Aanvankelik strekten hun eisen zich verder dan wat hier in Nederland is voorgesteld. Ze wilden o. a. de lange *ij* zien verdwijnen. Ze hebben hun argumenten ingebracht. Welnu, ook zij hebben het hunne geofferd en ze hebben *opdat het Nederlands over de gehele wereld èèn grote sterke eenheid worden zal,* de Voorstellingen van hedenavond aan *U*, geaccepteerd. En nu vragen ze van òns: „*help* ons, dat er 'n zodanig geschreven Nederlands zijn zal, dat we in de strijd tegen het Engels zullen kunnen zegevieren. Sluit u aan, òpdat we machtig zijn." Op het Taal- en Letterk. Kongres te Dordrecht vroeg Dr. Leyds, de Staats-Sekretaris van de Z. A. R. met nadruk aan de Voorzitter: drie dingen hebben we nodig in Zuid-Afrika, *allereerst* Vereenvoudiging. En hier is nu het eindwoord van Cosijn, de praktiese en voorzichtige Leidse Hoogleraar[1]), de màn, die in dezen mischien scherper en verder ziet dan een: „Eén argument ten gunste van de Vereenvoudigde Spelling gaat zwaar wegen. Toen ik in mijn Gidsartikel mijn bezwaren zeide, *dacht ik er niet aan.* Bij onze Zuid-Afrikaansche taalbroeders is een sterke ingenomenheid waar te nemen voor Vereenvoudigde Spelling. En ze zùllen fonetisch spellen, zoo ze verstandig zijn. Waar ze zich in hun schrijven aan het „hoogere" Nederlandsch willen aansluiten, eischen ze áfschaffing van letter-*teekens* die voor hen alle waarde missen, die hun en hun kinderen noodelooze moeite baren. Mogen wij voor hun billijke klachten de ooren gesloten houden? Nu onze taal door een gunstige lotsbeschikking een steeds ruimer gebied gaat vinden dan ons kleine plekje gronds, „ontwoekerd aan de baren", nu voor onze Letterkunde een „achterland" in het verre Zuiden kan gewonnen worden, dat eenmaal voor den bloei van „ons dierbaarst kleinood" stellig van de grootste waarde zal zijn, krijgt de Spellingkwestie een grooter en dieper beteekenis dan ze ooit gehad heeft. Daar staan de Transvalers voor onze deur, hun Commissie welke zich zeer geprononceerd voor Spellingvereenvoudiging heeft verklaard. Zullen we de Heeren met een dom en fier *non possumus*, „*wij kunnen niet*" áfwijzen?" [2])

---

[1]) Sinds overleden, — tot scha van de Vereenvoudiging. Hij wist dat er behalve de Geleerdheid noch het samenleven van de millioenen is en een strijd om 't bestaan. v. d. B.

[2]) Is dit argument van Cosijn nu vervallen? Wie durft zich aan voorspellingen wagen.

Ziedaar het woord van Cosijn, de man die eenmaal in z'n jonge jaren de in onze hogere scholen meest gebruikte en met gezag beklede ouwerwetse Nederlandse grammatika schreef.

Ik heb gezegd.

Gouda. J. H. v. d. Bosch.

Spreekwoorden.

Wat een spreekwoord is, die vraag is moeilijk te beantwoorden. Een spreekwoord is een algemeen gebruikte en overal begrepen uitspraak. B.v. *bitter in den mond maakt het hart gezond.* Ontbreekt de algemeene bekendheid en de algemeenheid van het gebruik, dan is het geen spreekwoord of geen spreekwijs meer; doch in het laatste geval een, enkel aan geleerden bekend archaïsme. Ondertusschen is het zeer moeilijk te bepalen, voor den niet taalgeleerde, of zulk een uitspraak misschien enkel in zekere gewesten of in nog engeren kring: in een stad of in een streek wordt gebezigd en algemeen verstaan.

Over den levensduur der spreekwoorden valt ook veel te vragen. Er zijn er verdwenen, er moeten er voortdurend verdwijnen, omdat zij niet meer begrepen worden, omdat zij zijn vervangen door andere, omdat ze niet meer betrekking hebben op algemeene toestanden uit de tegenwoordige maatschappij. Wij noemen als voorbeeld het leenstelsel. Opmerkelijk is dat spreekwoorden een zeer lang leven kunnen hebben, veel langer dan de toestanden, die zij uitdrukken of waaraan zij hun ontstaan te danken hebben.

Het nut dat eene classificatie kan hebben ligt enkel in het praktische. Er valt, namelijk, over zekere groepen iets te zeggen; er valt nog meer over te vragen. Wij kunnen b.v. de spreekwoorden verdeelen in universeele, internationale, vaderlandsche en misschien gewestelijke. Er zijn spreekwoorden die, in zeer nauw aanverwante vormen, bestaan in zóó vele landen, dat men ze universeel zou kunnen noemen. Wij hebben er gemeen met Frankrijk en Duitschland, vooral de aan den bijbel of aan de klassieken ontleende, maar ook vele andere, naar men van Dr. Stoett leeren kan. Er zullen wel voorwaarden zijn te noemen, waaraan spreekwoorden moeten voldoen om zoo algemeen in nagenoeg gelijken of geheel identieken vorm te kunnen worden gebruikt. Het vaderlandsche spreekwoord is afkomstig van dichters en schrijvers of ontleend aan uitdrukkingen betreffende beroepen en bedrijven, of het behoort tot de spontane. Gedeeltelijk zal misschien kunnen worden

verklaard, waarom het gebruik van sommige beperkt bleef tot ons vaderland. Voor die, van Nederlandsche schrijvers afkomstig, is het duidelijk, waarom ze elders niet voorkomen; er kan misschien soms een antwoord worden gevonden op de vraag waarom de andere niet verder kwamen dan onze enge grenzen. Wij noemen: *In het veen ziet men op geen turfje.*

Spreekwoorden te verdeelen in groepen naar hunne beteekenis kan alleen nuttig zijn, indien men die van verschillende volken tegelijk behandelt en komt dan ook alleen te pas in een werk over „het" spreekwoord, zoo algemeen mogelijk. Daarin zou men kunnen handelen over spreekwoorden met betrekking tot de vrouw, het huwelijk, den dood, de ijdelheid van al het aardsche, gierigheid, leugenachtigheid, hygiëne euz. enz. In zulk een werk zou moeten worden gewezen op de wanhopig makende algemeenheid van sommige vooroordeelen en de nuchterheid tegenover het ideale der spreekwoorden van nagenoeg alle volken, daaronder begrepen de Oosterlingen. Eene gedachte moet al heel laag bij den grond zijn om in het spreekwoord te kunnen voortleven gedurende eeuwen. Men late zich niet misleiden door den soms verrassenden vorm, waarin (bijv. door de Chineezen) erg nuchtere dingen worden gezegd. In den grond zijn de spreekwoorden aller volken nagenoeg gelijkwaardig en als verzamelingen even onsamenhangend. De vrouw is een verachtelijk wezen, maar ook het heerlijkste wat men kan begeeren; de gierigaard is hatelijk, maar slim is de man, die op de dubbeltjes past; de jaloersche echtgenoot is bespottelijk, de nooit ergdenkende eveneens... onzinnig zijn de hygiënische spreekwoorden overal: *melk op wijn dat is venijn, wijn op melk is goed voor elk.* En dat noemt men in Frankrijk *La sagesse des nations!!* daar, waar men toch ook heeft, van oudsher, hetzelfde: *Vin sur lait c'est souhait; Lait sur vin, c'est venin* en waar men aan niet minder nationale domheden in het spreekwoord een lang leven schenkt dan wij.

Worden er nog spreekwoorden gevormd?

Het komt ons voor dat op deze vraag geen beslissend antwoord is te geven. We weten het niet en we kunnen het niet weten. Dat de menschen zich minder van spreekwoorden bedienen dan vroeger is wel zeker. 't Is geen mode meer; het staat ouderwetsch en dus komiek. Laat iemand in een kluchtspel maar veel spreekwoorden gebruiken, desnoods niet eens te onpas, en hij kan er zeker van wezen dat het publiek lacht. Spreekwoorden in onze gesprekken schijnen uit den toon. Men hoort ze nog het meest van oude lieden, dienstboden, boersche menschen. Ge hoort ze trouwens maar zelden meer in hun geheel gebruiken: *Wie lest lacht...; Beter ten halve gekeerd...* enz. Van al het nieuwe, in de laatste eeuw tot stand gekomen, maakt het spreekwoord geene melding. Dat het nog gedeeltelijk zijne bekoring houdt komt, schijnt het, door zijn ouderdom. Tracht maar eens te ver-

talen. *Met onwillige honden is 't slecht hazen vangen:* 't is slecht racen met een roestige fiets; *alle hout is geen timmerhout:* van elk soort ijzer maakt men geen locomotieven òf: elk gas is geen lichtgas. Het wordt treurig-bespottelijk. Wij willen dat de „wijsheid" der vaderen tot ons komt in der vaderen taal.

Maar later, misschien? Het is, dunkt ons, wel zeker dat oudtijds het spreekwoord spoedig ontstond na de zaak, die er de beeldspraak voor leveren kon of het werk van den schrijver, die gelukkige regels had gegeven. De Catsiaantjes dagteekenen uit den tijd van Cats. Wie kent spreekwoorden, ontleend aan Beets? Niet eens de Genestet, die toch, o. a. in zijn *Leekedichtjes*, prachtig spreekwoordenmateriaal heeft gegeven, is vader van wezenlijke spreekwoorden geworden. Men citeert hem vaak, dat is al, en lang niet hetzelfde.

F. L(APIDOTH). Uit een recensie van DR. F. A. STOETT,
Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen,
Uitdrukkingen en Gezegden,
Elzevier's Geïll. Maandschift, afl. 5, Mei 1900.

TER OVERWEGING AAN DE VOORSTANDERS VAN VOORGESCHREVEN SCHEMAAS BIJ 'T MAKEN VAN OPSTELLEN — ÒÒK IN VREEMDE TALEN.

(Uit: Georg von Bunsen, von seiner Tochter
Marie von Bunsen. 1900. —)

Ein ausgesprochenes, aber mit Bescheidenheit gepaartes Individualitätsgefühl, spricht aus der Schilderung seines neujährlichen Ärgers. Am 1. Januar 1843 schreibt er seinem Vater: 'Es ist eine alte Sitte, dass zu Neujahr ein Primaner die Lehrer und Mitschüler in einer lateinischen Rede beglückwünscht. Du kannst Dir denken, dass diese Reden schon seit langer Zeit über Alles, nur nicht über das neue Jahr handeln und bloss am Schluss dessen Erwähnung thun. Dieses Amt wurde diesmal mir übergeben, das Thema lautete: "De studii philologiae praestantia et iucunditate." Du kannst Dir denken, wie lieb mir die Aufgabe war. Dr. Kirchner trug mir auf, ihm eine Disposition zu bringen. Mit aller Liebe arbeitete ich sie aus — er verwarf sie und schrieb mir selbst eine auf, gründlicher und umfassender als meine, aber — nimm es nicht übel — ganz unpassend. Ich gebe Dir seine Einleitung. "Da mir die Ehre zu theil geworden, heute vor Ihnen zu reden, sei es mir vergönnt, zumal da ich dem Abgange nahe bin, Ihnen Rechenschaft abzulegen von den Gründen der Wahl

meines Lebensberufes, des philologischen Studiums. Ich darf hoffen, dass dieser Gegenstand Ihnen, indem Sie nachsichtig mich anhören, nicht unangenehm sein werde, da er die Grundlage der hiesigen Bildung stets gewesen und Sie selbst sich damit beschäftigt haben." Findest Du es nicht anmassend, dass ein Redner die Aufmerksamkeit seiner Zuhörer bloss seiner selbst wegen verlangt? Ich kann nicht leugnen, dass mir diese Forderung, nach fremdem Plan eine Auseinandersetzung eigner Absichten anzufertigen, die ganze Rede sehr verbitterte. Jedoch ich machte sie und zwar, was schwer war, nach der Regel so kurz, dass sie bequem auf anderthalb Bogen ging, feilte an der Lateinität und war nur ziemlich zufrieden, bis ich sie Kirchner vorzeigte und er sie für sehr gelungen erklärte. Nun fiel mir beim Durchlesen erst auf, wie schimpflich ich mit der Sache umgegangen war. Immer hatte ich nur Kirchner'sche Phrasen, immer seine Propädeutik angeschrieben, nie eigenes gebracht. Ich trug heute die Rede vor, mit innerem Abscheu und Grausen und wunderte mich, als sie gut befunden ward. Wegen dieser Arbeit muss ich mich verachten — und doch kann ich mir eine gewisse Entschuldigung nicht versagen."

(p. 36/8)

Veeltalige vorming van 't kind — wenselik?

(Uit: Georg von Bunsen, von seiner Tochter Marie van Bunsen. 1900. —)

Es war das Schicksal der Bunsen'schen Kinder, immer in mehreren Sprachen zu verkehren. Aussenstehende halten dieses fast regelmässig für ein unbeschreibliches Glück, die Betroffenen erkennen erst später, wie nachteilig gleichberechtigte Sprachen wirken, wie nachteilig es ist, wenn nicht einer Sprache fraglos das Übergewicht zukommt.

(p. 5/6.)

. . . .

Einige seiner Briefe an die Eltern sind aus dieser Zeit aufbewahrt worden . . . . . , die Sprache ist deutsch, englisch, französisch oder lateinisch und keine ist richtig.

(p. 10.)

. . . .

Der Lehrer übersah den unausbleiblichen Nachteil einer vielsprachigen Familie. Die feinen Stilkritiker der Goncourt'schen Tafelrunde wussten es besser: 'on causait style et l'on parlait de l'impuissance de bien écrire chez les gens qui parlent plusieures langues. Les mots deviennent des dénominations vagues.' (Journal des de Goncourts, V. p. 263.)

Auch die Rahel bemerkt: 'Sprache ist nicht wie ein Kleid des Gedankens, sondern wie dessen lebendige aus ihm erwachsene Behauptung' und man hat eben viele und verschiedenartige Kleider, aber nur eine Haut. Schiller las Shakespeare aus Prinzip fast nur in der deutschen Übersetzung, denn, so sagte er: 'Meine Lebensarbeit ist deutsch zu schreiben, und ich bin der Überzeugung, dass Niemand viel fremde Sprachen lesen kann ohne den Tact für die feinen Abstufungen der eigenen, ein wesentliches Erforderniss für einen guten Stil, einzubüssen.' Fast ausnahmslos hatten die zehn Bunsen'schen Kinder das väterliche Sprachtalent geerbt, nicht eins derselben sprach irgend eine Sprache so instinktiv, unfehlbar richtig wie jeder gebildete Durchschnittsmensch es in seiner eigenen und einzigen Sprache vermag. Dies schliesst natürlich nicht aus, dass die Bunsens mehrere Sprachen hervorragend beherrschten . . . . . . Auch schrieb mein Vater später nicht nur kein schlechtes, sondern sogar ein ungewöhnlich gutes Deutsch; wer aber genau aufpasste, entdeckte hier und da eine etwas fremdländische Wendung, besonders beim Sprechen, eine mangelnde Treffsicherheit des üblichsten Wortes des gewöhnlichsten Verkehrs. Als öffentlicher Redner hat er später die Schattenseiten der Vielsprachigkeit lebhaft empfunden; zu oft kamen ihm beim Reden seine Gedanken am Genauesten bezeichnende englische, französische oder italienische Worte, die dann im Gehirn in der Eile übertragen werden mussten.

(p. 35/6.)

„Dood" en „levend" in Taal.

The living vocabulary is no more permanent in its constitution than definite in its extent. It is not to-day what is was a century ago, still less what it will be a century hence. Its constituent elements are in a state of slow but incessant dissolution and renovation. „Old words" are ever becoming obsolete and dying out: „new words" are continually pressing in. And the death of a word is not an event of which the date can be readily determined. It is a vanishing process, extending over a lengthened period, of which contemporaries never sec the end. Our own words never become obsolete: it is always the words of our grandfathers that have died with them. Even after we cease to use a word, the memory of if survives, and the word itself survives as a possibility; it is only when no one is left to whom its use is still possible, that the word is wholly dead. Hence, there are many words of which it is doubtful whether they are still to be considered as part of the living language; they are alive to some speakers, and dead to others.

Murray's Woordenboek in de *General Explanations*, VIII.

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

Middelnederlandsche Legenden en Exempelen. Bijdrage tot de kennis van de Prozalitteratuur en het Volksgeloof der Middeleeuwen, door C. G. N. de Vooys. 's-Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1900.

„Ziehier een schat van gegevens voor de kennis van de ME., vlijtig op binnen- en buitenlandse boekerijen verzameld, geordend, toegelicht en tot 'n lijvig boek bijeengebracht. Een openbaarmaking van wat er hier en elders, onuitgegeven, verspreid ligt aan stichtelike lektuur in proza. In *proza*, en daarom lang achtergesteld [1]). Immers juist in de regelmaat van ritme en rijmslag vond men 't best de herkenningstekenen terug van de ware dichterstemming, zoals men er dan omgekeerd ook toe kon komen, het gemakkelik trèffen van dit regelmaat als 'n hoofdeis te stellen in 'n *ars poëtica*. Bovendien was dat proza noch stichtelik: [2]) wat wel zo iets had van zeurigs en femelachtigs; 't godsdienstige was nu eenmaal uit de smaak, en er was voor 'n tijd van vooruitgang toch altijd iets embryonies en voorwereldliks in 'n litteratuur die zich noch niet „aan de Kerk had ontworsteld." Men was vreemd komen te staan tegenover de „theologiese kraam" van de een en de „diepzinnige dromerijen" van de ander; vreemder noch tegenover de legenden en de mierakelen, waar veelal „het geestelike de kunst (had) gedood", en de lezer „z'n glimlach niet kan bedwingen" van wege „de koddige indruk" en de „noodwendig komiese uitwerking" [3]). Zo vond men 't hoogst opmerkelik dat in de *Spieghel* van *Maerlant*, noch wel geschreven nadat hij uit z'n „tijdelike droom was wakker geschud", zich niet minder dan 36 Maria-mierakelen bevinden, die „op 't gebied der kunst niet te rechtvaardigen zijn" en „waarin het esteties gevoel onmogelik bevredigd kan worden" [4]). Verbeeld je, dacht men, dat je dat vond bij „de gloed-

---

[1]) Zie de *Inleiding*.

[2]) Vandaar dat eerst de theologen (Moll, Acquoy,) er zich op toelegden. Vgl. het zwakke betoog bij Jonckbloet (I, 1—3) wat *wel* en wat *niet* tot de ME. letterkunde behoort, alsmede II, 159.

[3]) Uitlatingen bij Jonckbloet, I 451, 453.

[4]) Bij Jonckloet, t. a. p.

volle heraut van beschaving en verlichting, de strijder voor vrijheid van denken, de bestrijder van priesterdwinglandij" [1]), enz. Natuurlik kon je daar ook weer niet te veel van zeggen, omdat wij als verlichte en verdraagzame 19de eeuwers dit bij Maerlant dienen te billiken, bedenkende dat hij „een kind van z'n tijd was . . . ." En meer van dien aard.

't Zal bij de verbazend knappe en ijverige mannen die dit schreven, wel niet de bedoeling geweest zijn met zulke uitspraken kwaad te stichten. En toch zijn deze opmerkingen gevlochten door — ('t dient gezegd) — grondiger en rechtvaardiger krietiek, door 't geloven bij tradiesie, op den duur verderfelik geworden. Er ligt nu eenmaal in de tijdgeest 'n vaste overtuiging dat we „winnende" zijn; dat de mensen die nieuw komen, al weer wijzer zijn geworden dan die oud worden, en dat die nieuwen dus in staat zijn met beter oordeel over de dingen te spreken, waarover de oudgewordenen het hunne hebben gezegd. De toon van de krietiek werd de krachtmeter van de wijsheid. Maar nu lag vanzelf voor de hand, dat hoe strenger 't een of ander veroordeeld werd, des te minder het recht had op belangstelling, en zo kwam 'et, dat hetgeen 'n voorwerp van ernstige studie moest zijn, door de gekweekte onverschilligheid omtrent het innerlike van de zaak, de dupe kon worden van 'n hooghartig anekdotisme. Men moet zich niet verbazen, de jongelui en jonge meisjes van onze dagen, nauweliks in staat om uit hun eigen binnenste één woord op 'et papier te zetten, met de meeste beslistheid uit de hoogte te horen spreken over het „vermakelike" begrip van kunst van die naïeve bijgelovige Middeleeuwers; evenals zij met voornaamheid weten af te geven op de gebreken die de treurspelen van Hooft en van Vondel „aankleven". Waar dient nu dat woordgescherm toch voor! Waarom zijn we niet eerlik genoeg om ons van ijdelheid te genezen! Laten we dan toch bedenken dat de ene kultuurtijd niet als maatstaf kan dienen ter beoordeling van 'n gans andere; en dat elke eeuw en elk indieviedu het recht heeft op z'n eigen psychologie.....

Uit: J. Koopmans,
Boekbeoordeling van bovengenoemd werk, *Tweem. Tijdschr.*,
Sept. 1900, blz. 309—322.

Unsere Muttersprache, ihr Werden und ihr Wesen. Von Prof. Dr. D. Weise. Dritte, verbesserte Aufl. — Leipzig, B. G. Teubner.

Ziehier het „Inhaltsübersicht": Geschichte der deutschen Sprache: Unsere Sprache ein Glied des indogermanischen Sprachstammes. — Germanische Lautverschiebung. — Germanisches Betonungsgesetz. — Völkerwanderung — Deutsche Lautverschiebung: ihre Art und ihr

[1]) Dr. J. Te Winkel. Maerlants Werken, [2] 522.

Ausbreitungsgebiet. — Die germanischen Sprachzweige. — Die hochdeutsche Sprache. — Wortschatz des ahd. — Wohlklang und Formenreichtum. — Mangel einer einheitlichen Schriftsprache — Gesittung des 12. Jahrh. — Schriftsprachliche Einigung. — Abweichungen des mhd. vom ahd. — Vorzüge des mhd. vor dem nhd. — Östliche Ausbreitung der deutschen Sprache. — Neue Lautbewegungen von Süden her: Übergang von î in ei u. s. f., von s. in sch. — Mitteldeutsche Mundarten. — Die Sprache der Kanzleien und der Druckereien. — Die Sprache der Lutherschen Bibel in ihrer Übereinstimmung mit dem mhd.; Luthers Stil. — Ausbreitung der Bibelsprache, zunächst im Norden, dann im Süden: in der protestantischen Schweiz, in den katholischen Ländern Süddeutschlands.—Verdienste der Sprachgesellschaften und Grammatiker. — Thätigkeit andrer Gelehrter. — Einflusz der Dichter. — Die Schriftsprache des 19. Jahrh.: ungünstige Einwirkung der Wissenschaften. — Der allgemeine deutsche Sprachverein. — Rückblick.

Wesen der neuhochdeutschen Sprache:

Deutsche Sprache und deutsche Volksart:

Sprache und Art eines Volkes in Wechselwirkung. — Vergleich zwischen Germanen und Romanen als Grundlage für eine Gegenüberstellung ihrer sprachlichen Besonderheiten. — Freiheiten der deutschen Sprache. — Formlosigkeit im Stil in der äuszern Wortform: Schrift, Laute. — Das innere Leben der Wörter: Tonverhältnisse, Wortstellung. — Verskunst. — Wortbildung. — Rechtschreibung. — Satzzeichen. — Wortschatz: Volksgemüt im Wortschatz. — Tiere und Pflanzen. — Anredeformen. — Wertschätzung des Weibes. — Treue. — Demut, Liebe Gastfreundschaft. — Unübersetzbare Wörter. — Volkswille im Wortschatz. — Volks- und Stammnamen. — Personen- und Götternamen. — Bilder und Gleichnisse. — Geringe Neigung der Deutschen zu äuszerer Verfeinerung. — Grammatisches Geschlecht. — Zusammenfassung.

Sprache Norddeutschlands und Süddeutschlands:

Süddeutsche mehr für Künste angelegt; Norddeutsche mehr für Staats- und Kriegswesen — Gegensätze im Schrifttum. — Verstand und Einbildungskraft im sprachlichen Ausdruck: Gröszere Sprachschöpfungskraft im Süden: Lautentwickelung. Wortbiegung, Zahl der Fremdwörter, Adelsbezeichnungen, Doppelnamen u. a. Neigung zu grammatischer Regelung im Norden. — Gemütsseite im sprachlichen Ausdruck: Doppellaute, Aussprache, Betonung, Verkleinerungswörter; nd. und hd. Ausdrücke. — Gegensätze zwischen Nord und Süd bei einzelnen Männern. Mittelstellung der Mitteldeutschen. — Lessing und Goethe: Verhältnis beider zur Natur. Heitere Ruhe Goethes gegenüber der Kampfesfreudigkeit Lessings. — Äuszere Einflüsse und Anregungen beider.

Unterschiede zwischen Mundart und Schriftsprache:

Gegensätze zwischen Mundart und Schriftsprache. — Die Mundart: Thätigkeit der Einbildungskraft und des Verstandes darin; Lautgesetze. Wortbiegung. Wortbildung und Satzlehre. Wortschatz. Beteiligung des Gemüts. — Dichtersprache; Vergleich mit der Mundart. — Sprache der Kanzleien und der Gelehrten.

Altdeutsche Gesittung im Spiegel des Wortschatzes:

Der Wortschatz als Spiegel der Gesittung einer Zeit. — Deutschland in ahd. Zeit nach Maszgabe des Wortschatzes. — Das deutsche Volk vor der Seszhaftigkeit: Kriegszüge, Wegemasze, Zeitrechnung u. a. — Feste Ansiedelung: Ackerbau, Holzbau. — Sitten und Gewohnheiten. — Religion. — Rechtsanschauungen. — Kunstfertigkeiten. — Römische Einflüsse: Steinbau, geschlossene Ortschaften, Handel, Münzen. — Andre Gebräuche.

Entwickel. der Stils u. der Kultur:

Der Stil als Ausdruck des Zeitgeistes: in der heidnischen Zeit, in der christlichen Zeit des ahd., im mhd. — Renaissance in der Sprache. — Luther. — Barockstil und Rokoko. — Aufklärung. — Pietismus. — Sturm und Drang. — Weltbürgertum. — Romantik. — Zeitalter der Wissenschaft.

Gesetze des Lautwandels:

Ursachen des Lautwandels. — Unvollkommenheit der Schrift. — Mitlaute: Abfall; Antritt; Umstellung und Angleichung; Grammatischer Wechsel. — Selbstlaute: Umlaut, Erhöhung, Brechung; Verlängerung; Verkürzung; Rundung und Entrundung.

Gesetze der Wortbiegung:

Verlust an Wortbiegungsmitteln. -- Starke und schwache Biegung bei Haupt- und Zeitwörtern. — Übergang beider in einander beim Hauptwort, beim Zeitwort. — Sprachbildende Kraft des Umlauts. — Mehrzahl auf -er. — Übergang von Einzahl und Mehrzahl in einander. — Wörter mit mangelhafter Biegung. — Ausgleichungen beim Zeitwort in der Endung; im Stammvokal.

Wortbild. der deutschen Sprache:

Wortbildungsmittel der Sprache. Ableitung: Ableitung als verblaszte Zusammensetzung. Jüngere und ältere Ableitungssilben. Vorliebe einzelner Zeitabschnitte und Schriftsteller für bestimmte Endungen. Gebrauch der Mundarten. Ableitungssilben auszerhalb des ihnen zukommenden Gebietes. Fremde Eindringlinge. -- Zusammensetzung: Ihre Geschichte. Zwitterbildungen und verdeutlichende Zusammensetzungen. Neigung unserer Sprache zur Komposition. Unregelmäszigkeiten. Bedeutung der zusammengesetzten Wörter.

Geschichte der Fremdwörter:

Häufigkeit fremder Ausdrücke im Deutschen. — Latein. Lehnwörter im Deutschen: Pflanzen, Tiere, Hausbau, Handel. — Künste, Wissenschaften, Christentum. — Französ. Lehnwörter des Mittelalters. — Latein. Fremdwörter der Humanistenzeit. — Namengebung. — Französ. Fremdwörter der Zeit Ludwigs XIV. — Reinigungsbestrebungen und ihre Hindernisse. — Volkssprache und Fremdwörter: geringere Zahl; lautliche Anglei-

chung; volkstümliche Umdeutung.

Reichtum des heimischen Wortschatzes:

Reichtum der ältesten Zeit an sinnverwandten Ausdrücken. — Mannigfaltigkeit der Bezeichnungen für gewisse Gegenstände in den Mundarten. — Verluste der Schriftsprache im Wortschatz aus den Mundarten ersetzt. — Gründe für den Verlust und die Erhaltung alter Ausdrücke. — Eigennamen als Bewahrer alten Sprachgutes. — Ausgestorbene Wörter als Lehngut in den romanischen Sprachen oder wieder hervorgeholt aus alten Schriften.

Natürliches und grammatisches Geschlecht:

Einflusz der Natur auf die Geschlechtsbestimmung. — Abweichung in der Geschlechtsauffassung verschiedener Völker bei Erscheinungen von gröszerer und von geringerer Lebensäuszerung. — Geschlechtlose Wörter. — Innere Sprachform: natürliches Geschlecht bei Tieren und andern Wesen. — Einwirkung von Gattungsbegriffen und bedeutungsverwandten Wörtern auf das Geschlecht. — Äuszere Sprachform: Einflusz von Wörtern gleicher Endung. — Innere und äuszere Sprachform zusammenwirkend.

Bedeutungswandel in der deutschen Sprache:

Bewuszte Wortschöpfung und unbewuszter Bedeutungswandel. — Ursachen des Bedeutungswandels. Einflusz der Kultur auf die Wortbedeutung. — Der Bedeutungsübergang meist rein seelischer Vorgang: Bedeutungsverengerung; Bedeutungserweiterung. — Beide Gesetze bei dem nämlichen Worte wirksam. — Der Gefühlswert der Wörter: Bedeutungsverschlechterung. — Rangerhöhung — Anreihender Bedeutungswandel: Eigenschaftswörter oder Beifügungen im Wesfalle selbständig gemacht. — Bedeutungsübertragung. — Gedankensprünge. — Gleiche Bedeutungsübergänge in verschiedenen Sprachen. — Zwei entgegengesetzte Bedeutungen bei einem Worte. — Schallnachahmung u. Lautmalerei.

Lehre vom Satzgefüge:

Auflösende Thätigkeit der neuern Sprachen; Verhältniswörter bei den Biegungsfällen. — Verlust des Wesfalles an den Wenfall. — Spuren des früher umfangreichern Gebrauches der Biegungsfälle. — Bildung der Umstandswörter. — Haupt- und Eigenschaftswort erstarrt. — Gebrauch der Zeitformen. — Austausch zwischen Mittelwort und Nennwort. — Wortfolge. — Satzunterordnung.

Aussprüche deutscher Dichter.

In 't bovenstaande is veel aantrekkeliks; 't boek is bovendien met geestdrift geschreven.

Toch heb ik bezwaar tegen 't werk in z'n geheel.

De S. wil vaak te veel bewijzen; alles wat in de Duitse taal voorkomt, typeert toch niet de „Duitser" van 't Keizerrijk?

Dan onderscheidt de S. niet altijd een mode-kwestie van een principe. Wie o. a. leest: „Während wir im Mittelalter gleich den romanischen Völkern die runden, den lateinischen Schriftzeichen entstam-

menden Buchstabenformen hatten, ist daraus in nhd. Zeit jene eckige, verschnörkelte Gestalt hervorgegangen, die gleich den Spitzen und Ecken der gotischen Baukunst dem deutschen Sinne am meisten zusagt", die denkt toch wel: wat een grote woorden. En twijfelend is toch ook de vraag te beantwoorden: „Spricht nicht aus Blumennamen wie Vergiszmeinnicht, Engelsüsz, Augentrost, Maszliebchen, Männertreu, Liebstöckel, Goldregen, Himmelschlüsselchen, Gänseblümchen, Schneeglöckchen, Stiefmütterchen, die Tiefe der deutschen Naturempfindung und die ganze Innigkeit des Volksgemüts? Lassen nicht die Wörter Männchen und Weibchen, deren verkleinernde, liebkosende Endung selbst da beibehalten wird, wo es sich um die gröszten Vertreter des Tiergeschlechts handelt, auf ein warmes, für die Tierwelt schlagendes und ihre Freuden und Leiden verstehendes Herz schlieszen? Und steht damit nicht die Thatsache in Einklang, dasz gerade die Germanen mehr als andre Völker in Wort (Tiersage) und Bild (Stillleben) das Tierreich verherrlicht haben?"

Veel onder „Der Wortschatz als Spiegel des Gesittung" is evenzo veel te veel „verallgemeinert". —

Wie talen vergelijkend bestudeerde, hoe kan hij spreken van Gemütsseite im sprachlichen Ausdruck: in Doppellaute!! Of beweren: „So ist die äuszere Lautentwickelung ein treues Abbild germanischer Formlosigkeit und Derbheit, aber auch Kraft und Stärke."

Levende taal en schrijftaal is vaak met elkaar verward: wat te denken van eindkonsonanten die er zijn, en die „im Französischen meist nicht gesprochen werden," en dit als de S. 't liefst heeft over welluidendheid?

Natuurlik is de oude taal beeldrijker, meer werkt daar 't gemoed! — en de jongere taal meer logies, dank zij 't verstand, dat men nu ruimer heeft dan vroeger!

Wat ook omtrent het 'woordgeslacht' wordt meegedeeld, is grotendeels verouderd: 't is nog volgens 't oude iedee van personifikasie.

Die nu van dezelfde schrijver zijn „Charakteristik der Lateinischen Sprache" kent, begrijpt hoe deze eigenaardigheden ook hier voorkomen. 't Werkje is volgens 't zelfde sisteem geschreven, met dezelfde taalbegrippen. —

Verblijdend steekt daartegen af zijn iedeeën over „Papiernen Stil", en volksstijl.

Zodat dit werkje toch veel goeds heeft ook.

B. H.

Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde van het jaar 1830 *tot heden*, door TH. COOPMAN, werkend lid der Kon. Vlaam. Academie, en Dr. L. SCHARPÉ, Hoogl. te Leuven. 1e aflev. — Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Het werk zal worden uitgegeven in 10 à 12 aflev. van 32 bladz. (4°).

Iedere aflev. bevat 10 platen in de tekst en 2 buitentekst platen.

De prijs is bij intekening f 0.65 per aflevering.

NIEUWE boeken:

De Nieuwe Bibliotheek voor de jeugd, onder redactie van J. Stamperius. Heusden, L. J. Veerman. 8°. Per serie (6 dltjes), gecart. f 3.60; geb. 5.70.

XIVe serie, no. 3: L. A. B. ULEHAKE, *Mal Jantje*. (92 blz., met 4 pltn.). Gecart. f 0.75; geb. f 1.10.

H. BRANDSTÄDTER, *Recht door zee*. Een verhaal voor de jeugd, naar het duitsch door Titia van der Tuuk. 2e druk. Leiden, A. H. Adriani. 8°. (III, 250 blz.). f 1.50; geb. f 1.90.

MARIE HONIG, *Kleine jongens*. Vijf vertellingen voor kinderen. Amsterdam, H. C. A. Campagne & Zoon. 8°. (108 blz., m. 3 pltn.). f 0.85; geb. f 1.25.

IEN MACLAREN [J. Watton], *Uit mijn jongenstijd*. Vertaald door W. van Nes. Geïllustreerd. Rotterdam, J. M. Bredée. 8°. (VII, 191 blz., m. 26 afb.). f 2.40; geb. f 2.90.

Voor den Coupé. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 84. M. WEIRAUCH, *Rijzen en dalen*. Naar het duitsch (46 blz.).

Warendorf's Novellen-bibliotheek. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf. 8°. Per nr. f 0.10; per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 129. FRANS ARNOLD, *Maskerade*. (44 blz.).

Amerikaansche Detective-romans. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.30.

No. 12. ARTHUR GRIFFITH, Kamer no. 99. (175 blz.).

Tooneel- en voordrachten-bibliotheek, (E. S. Culp's) voor rederijkers, bruiloften en andere feesten. Groningen, H. L. van der Klei. 8°.

No. 1. *Een moderne Othello*. Kluchtspel in één bedrijf [1 h., 1 d.]. Naar 't hoogduitsch door E. S. Culp. (18 blz.). f 0.20.

No. 2. No. 999. Kluchtspel in één bedrijf [1 h. 1 d.]. Opnieuw bewerkt door E. S. Culp. (16 blz.). f 0.20.

Slothouwer's Reisbibliotheek. IIe serie. Amersfoort, G. J. Slothouwer. Kl. 8°. Per nr. f 0.10.

No. 7. A. VAN RAALTE, Jz., *Juffrouw Kregel*. Humoristische novelle. (54 blz.).

Litterair Universum. Verzameling der beste romans en novellen van hedendaagsche schrijvers. Haarlem, Gebrs. Nobels. Kl. 8°. Per jrg. (24 nrs.) f 4.80; geb. (4 dltjes) f 7.20. Afz. nrs. f 0.25.

No. 19. R. VON GOTTSCHALL, *Het betooverde kasteel*. (128 blz., m. afb.)

ELISA ORZESZKO, *Mirtala*. Naar het poolsch door mevr. Van Heuvelinck. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. Gr. 8°. (III, 290 blz.). f 2.50; geb. f 2.90.

J. H. ROSNY, *De gouden naald*. Naar het fransch door Titia van der Tuuk. Almelo, W. Hilarius Wzn. Gr. 8°. (VIII, 304 blz.) f 3.25.

VERNER VON HEIDENSTAM, *Endymion.* Naar het zweedsch door Ph. Wijsman. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. Gr. 16°. (XII, 293 blz.). f 2.50; geb. f 2.90.

MASSON FORESTIER, *Een gedwongen huwelijk en andere novellen.* Vertaald door mevr. S. Barentz-Schönberg. Amsterdam, C. Daniëls. 8°. (286 blz.). f 1.40; geb. f 1.90.

SELMA LAGERLÖF, *Ingrid.* Naar het zweedsch door Margaretha Meijboom. Amsterdam, H. J. W. Becht. Gr. 16°. (III, 175 blz.). f 1.90; geb. f 2.50.

ELISE SOER, *In boeien.* Leiden, S. C. van Doesburgh. 8°. (VII, 298 blz.). f 2.90; geb. f 3.40.

LOUIS COUPERUS, *Langs lijnen van geleidelijkheid.* Amsterdam, L. J. Veen. Gr. 16°. 2 dln. (III, 2.40; III, 216 blz.). f 4.90, geb. f 5.50.

THÉRÈSE HOVEN, *De dochter uit „de Rooye Ekster".* Haarlem, De Erven Loosjes. 8°. 2 dln. (III, 199; III, 232 blz.). f 4.90; geb. f 5.50.

THÉRÈSE HOVEN, *Door eigen kracht.* Amsterdam, Uitgevers-maatschappij „Vivat" 16°. (128 blz.). f 0.35; geb. f 0.75.

THÉRÈSE HOVEN, *Oogst.* Amsterdam, Uitgevers-maatschappij „Vivat". 16°. (155 blz.). f 0.35; geb. f 0.75.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, jrg. 6, Oct. 1900, o. a.: Jeanne Reyneke van Stuwe, Tragische Levens. — J. de Meester, Geertje. — Willem Kloos, Verzen. — P. H. van Moerkerken Jr., De liefde der doode vrouw. — Dr. H. J. Boeken, Aanteekeningen over Historie en Literatuur. (*Hooren en Zien.* Naar aanleiding van de „Decoratie-Beschrijving" vorafgaande aan Jac. van Looy's vertaling van Shakespeare's „Macbeth". — Willem Kloos, Literaire Kroniek. (M. Antink, Catherine.)

Boon's Geïll. Magazijn, No. 16, Oct. 1900, o. a.: Guy Boothby, De Vrouw van het Noodlot (*vervolg*). — Voordrachten enz.: H. Cremer, Het Rose-briefje, blijspel in één bedrijf.

Woord en Beeld, Oct. 1900, o. a.: Gerard van Eckeren, Machten.

Volkskunde, Tijdschr. v. Ned. Folklore, 13e jrg., afl. 1 en 2, o.a.: A. Van Werveke, De ontucht in het oude Gent. — Dr. Jos. Schrynen, Een sprookje bij de Cheyennes. — Virg. Loveling, Eene parel op het oog. — D. M. Sabbe, De middelnederlandsche Exempelen en de folklore. — A. De Cock, Spreekwoorden en zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszeden. — A. De Cock, Volksliederen. — A. De Cock, Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk. — Boekbeoordeelingen. —

MIDDELNEDERLANDSE ROMANS.

IV.

DE WALEWEIN.

Het wonderspel vliegt over de velden, rijst met de heuvels, daalt met de diepten, en daarachter, met de hand begerig uitgestrekt naar 't begeerde goed, snelt de roemruchtigste van de ridders, onmachtig om 'et kostbaar ingelegde stuk te grijpen: er ligt 'n veraanschouweliking in van de M.E. fantastiese jacht naar onbereikbare ridder-iedealen. Niet alleen Walewein vliegt uit, maar ook Torec, Ferguut, Lancelot en Percheval, en al die ridders uit de Arturromans. Eén zelfde stuwkracht drijft ze op, om wijde bogen van roem te beschrijven: als vuurpijlen wier enige waarde ligt in 'n kortstondige schittering door 't ijle ruim. En eigenaardig is 't, dat bij dat jagen over de vlakte der verbeelding, de koerslijnen voor korter of langer pozen elkaar raken; zodat men soms niet weet of de ene of andere weg oorspronkelik aan *deze* of aan *die* behoort en of bij 't scheiden van de wegen de eerste de weg van de tweede dan wel de tweede de weg van de eerste genomen heeft. Juist dat vertakken en in elkander grijpen van die dolende ridder-paden maken de Artur-epiek tot 'n weefsel van op zich zelf staande legenden. 't Is vlechtwerk en mozaïek beide. De figuren die in de lieteratuur van de 11de tot de 14de eeuw als tiepen en iedealen van ridders werden beschouwd, kunnen niettemin in hun roodheid, zwartheid en witheid, hun buitengewone eigenschappen, toverkrachten, en dieren-metamorfozen, moeielik hun afkomst uit de *heidense* sagenwereld verhelen. Ferguut vecht tegen reuzen en reuzinnen; Torec tegen monsters; Walewein tegen draken; prins Roges wordt 'n vos; Walewein (in de *Lancelot*) 'n dwerg; wonderschilden, wonderzwaarden, wonderbedden en wonderbronnen verzekeren de onkwetsbaarheid en 't eeuwige leven. Daarnaast ligt in sterk kontrastérende bontheid legwerk van zuiver *christelike* kleur. Walewein is niet alleen 'n volmaakte vechters-

baas en 'n volmaakte edelman, maar ook opentop 'n christenmens. Zoals in de door ons besproken romans de ridders 'n volmaakt vrije wereld verlangen, zo is ook in de Walewein het ridderland 'n verlaten oord met wonderkastelen en spaarzame ruiters en jonkvrouwen; de wapenfeiten zijn dezelfde met noch enormer afmetingen; Keije spot en Artur kijkt uit als gewoon; maar de christelike kleur is de lokale kleur van 'n gevorderde eeuw: Walewein en z'n genoten zweren en beloven bij Jezus en Maria; ze bidden en danken met God in hun mond, en bevelen elkaar in hun groeten in de bescherming des Hemels; de held van 't verhaal zegent bij hachelike waagstukken zichzelf en z'n paard, wil in benauwdheid z'n zonden belijden, bedient 'n berouwvolle ridder in z'n stervensuur, hoort de engelen Kyrieleison zingen en de zielen van onbediende boosdoeners godslasterend hun lichaam verlaten om door de toesnellende duivelen in 't Gehenna te worden geslingerd. Wel is hier „elck wat wils". Ook 't schaakbord, dat Walewein ten hove moet brengen, schijnt dus 'n symbool.

Trouwens, in de Walewein kulmieneert de Artur-romantiek. De eerste en gevierdste der ridders, — hij is de neef des konings, — moet nu hij zelf er op uitgaat om te tonen wat hij vermag, in alle opzichten schitteren; en nochtans heeft men zich niet ontzien, de moeielikheden die men hem voorwerpt, zo bovenmenselik zwaar te maken, dat Waleweins heldenkracht er bij te kort schiet, en 't *wonder* moet worden te hulp geroepen om hem uit de ellende te helpen. Door deze dolle eisen staat in dit werk 'et vermogen achter bij de wil. Er is geen evenwicht in. Vergeefs heeft de overspannen verbeelding zich uitgeput in 't verzieren van langademige gevechten, vol bloed en dood, met ebbende en stijgende kansen, met tot vervelens toe herhaalde biezonderheden over spattende hersens en afgehouwen ledematen. Het werk loopt zich ademloos blind. 't Laatste doel van de wondertocht ligt aan gene zijde van 't vagevuur; geen mens kan de brandende stroom overschrijden; alleen 'n vos met 'n menselike ziel en 'n menselike spraak, — en niets verklaart ons waarom juist deze, — weet onder de bodem van 't bed 'n uitweg te wijzen, en Walewein passeert in z'n leven, wat onder de stervelingen na hun dood slechts de heiligste mannen en martelaren ontgaan. Aan de andere oever, — waar tot onze bevreemding 'n zelfde soort ridderwereld als de pas verlatene bestaat, eveneens bewoond door mensen die elkaar liefhebben en elkaar doodslaan, — raakt Walewein gevangen binnen 'n vesting met twaalf muren, waaruit geen verlossing meer mogelik schijnt; geen nood: de geest van 'n rode ridder, aan wie Walewein eens de absolusie heeft gegeven, verschijnt te gelegener tijd, en deze geleidt, als 'n engel des Heren, de ridder en z'n geliefde door

kerkerdeuren, slotmuren en stallen naar buiten waar niets de vlucht over de vrije vlakte belemmert. Ook de vos staat klaar om de geredden weer onder de vuurstroom terug te geleiden, terwijl de geest in het „jenseits" blijft. Kortom, Walewein wordt niet door hem zelf geholpen; hem redden tovermiddelen en geesten van zaliggestorvenen: heidens en christelik materiaal door elkaar, geborgd bij oosterse of keltiese sagen en wondervolle heiligenlevens.

Waartoe ook ongewone dingen gevergd! Meelijën toch heeft men niet. Niet ongelijk aan 'n karavaan, voor wie 'n door lucht- en lichtspel voorgetoverde oase terugwijkt om in de verte opnieuw in al z'n begeerlikheid op te doemen, zo ziet ook Walewein als hij z'n eindtaak nabij meent te zijn, zich 'n nieuwe taak op z'n schouders laden. De teleskoop die 't verdwenen schaakbord voor Arturs ogen terug moet halen, blijkt uit drie kijkers te bestaan, waarvan 't objektief van 't voorgaande dienst doet als oogglas voor 't volgende. Ferguut moet eerst 'et witte schild veroveren, omdat 'et bezit van 'et schild de voorwaarde is voor 'et bezit van Galiene. Waleweins tocht daarentegen is een queste in de derde macht. Om 't schaakbord machtig te kunnen worden, moet Walewein 'n wonderzwaard halen; om 't wonderzwaard te kunnen krijgen, moet er eerst 'n jonkvrouw geschaakt worden. Natuurlijk gaat dat met allerlei tegenspoeden, en avonturen gepaard, die nu eens meer dan eens minder met de zaak zelf te maken hebben. Daarbij raken onophoudelik z'n onfeilbaar zwaard, z'n paard, schild of wapenrusting zoek, of in 't ongerede, en moet de held zich met geleende middelen behelpen, zodat men angstig vraagt op welke manier hij het er noch goed af moet brengen. Gelukkig dat de man blijkt tegen 'n stootje bestand te zijn; hij wordt op allerlei manieren gekneusd, getrapt en doorkerfd, dat 'et bloed hem tappelings langs de leden loopt; maar wie nooit in doodsnood zat, is nooit 'n held geweest, en 'nRiddeneeuws ridder schrijft z'n roemrijk leven alleen met z'n eigen bloed. Met dat al voelt men hier de uitgelaten fantazie de uiterste grens bereiken, en dat na deze overspannen poging 't gebouw van dit soort epiek moet ineenvallen. Gewrochten als deze herinneren aan de finales van de kermis-orkesten; de horens en de trompetten, de klarinet en de pauk en de trom, roepen en schreeuwen om 't hardst in 'n zenuwachtig kabaal: 't uiterste middel om op de verdoofde oren te werken en noch eenmaal de vermoeide hersens te boeien. Men voelt het, zodra deze orgie zwijgt, keren de toehoorders tot zich zelve in, zoeken hun toevlucht in 't rustig bekijken van de werkelikheid, of gaan bij 't sluiten der ogen in afdalende diepten de geestelike dingen bepeinzen. Maerlant en z'n Vlamingen hadden

't al gauw in de neus: niet dit kon geschiedenis zijn; alleen de Godskracht, — en dan noch alleen tot Zijn eer, — mocht 't wonder scheppen; en zo God maar zekerheid had dat de dingen ten slotte op zijn glorie uit zouden lopen, liet Hij de geschiedenis der volken beschrijven met zuiver menselike handelingen en met zuiver menselike hartstochten. Voor deze mannen werd deze epiek, door de ondeugden van z'n deugden, 'n onmogelikheid, iets onnoemeliks, 'n foetus.

De aanleiding tot Waleweins tocht is deze:

Koning Artur zit met z'n hofridders te Kardoel. 't Is na den eten. Daar komt 'n kostbaar schaakspel het venster binnenzweven, en daalt op de grond. Het blad is van ievoor, de voetjes van goud, de nagels van zilver, en de stenen zijn kostbaarder dan Arturs rijk. Een ogenblik ligt 'et stil, dan zweeft 't omhoog en verdwijnt weer. Dit nu, dat 'et schone bord niet langer bij de koning wil toeven, prikkelt de trots van Artur. „Wie dat schaakspel terughaalt" roept hij, „krijgt na m'n dood m'n land en m'n „kroon!" Maar de edelen verroeren zich niet. „Wie 'n goed „ridder wil heten, moet mij dit schaakspel halen", zegt hij noch eens. Allen zwijgen. „Dan haal ik 'et zelf" zegt de vorst. Maar Walewein, altijd de voortreffelikste onder de ridders, schaamt zich er over dat zich niemand aanbiedt; hij zegt: „Koning, heb „ik uw belofte goed verstaan?" „Ja," zegt de koning, „m'n land „en m'n kroon zijn na m'n dood voor hem die mij 'et schaakspel „haalt." Walewein wapent zich dus voor de tocht; hij bestijgt z'n geliefkoosd paard Gringolet, zegent zich en neemt afscheid. Allen roepen ze Gods bescherming in, en ieder zegt wat als hij wegrijdt. De koning roept: „Wees voorzichtig en kom niet te dicht bij het „schaakbord!" De ridders zeggen: „Als 't slecht afloopt heeft hij „'et aan z'n eigen te wijten, hij durft altijd meer dan 'n ander!" Keije roept uit 't venster: „Walewein, had er 'n draadje aange„bonden, dan had je 't noch. Maar haast je, 't bord wacht op „je . . . . .!" En Walewein roept omhoog: „Ik heb je niks gevraagd!" en de koning zegt tegen de spotter: „Waar bemoei jij je mee! Zelf durf je 't niet eens!" Toen zagen ze allen Walewein wegrijden en 't spel achtervolgen, en praatten over hem; en dat hij zelf z'n hand niet uitstak om 'et te grijpen, liet hij enkel en alleen om niet door de nakijkers uitgelachen te worden, als 't spel eens behendig aan z'n vingers kwam te ontsnappen. Toen hij uit 'et gezicht was, keerden zij zich af van 't venster, wensten hem noch eens Gods zegen toe en begonnen toen over wat anders te praten. [1])

---

[1]) Roman van Walewein, door Penninc en Pieter Vostaert, uitgegeven door Jonckbloet. Leiden 1846, vs. 43—241.

Het gehele verhaal is los en gemakkelik geschreven, ook daar waar de inhoud wegens de langgerekte gevechten en ontmoetingen tegenstaat. Zoveel te meer staat men, bij die heerschappij over de taal, verwonderd over 't slordige evenwicht en 't gebrek aan elk psychologies motief. De situasies van blijdschap en droefheid, uitredding en nood liggen vers aan vers in de grootste kakelbontheid naast elkaar. Wat niet van nature geloofbaar is, moet door 'et wonder geloofwaardig worden. 't Is kost voor kinderprenten: gefabriceerde verhaaltjes, zwak in de voegen, bij van her en der gesleepte illustrasies. Ook wordt er veel meer dan in de besproken romans, met weelde en wonderpracht op de verbeelding gewerkt. De bewoners der burchten zijn koningen en koninginnen geworden. De jonkvrouw aan de overkant van 't vagevuur wandelt in 'n wondertuin die het paradijs uit de M.E. reisverhalen naar de kroon steekt. Om haar toverwereld, bewaakt door twaalf muren met rievieren er tussen, elk voorzien van tachtig torens, houden aan elke poort tachtig geharnaste mannen de wacht. In een van haar lusthoven, waar ze 's morgens vertoeft, groeit de peper, de anijs, de gember en alle denkbare zuidvruchten; in 'n andere lusthof staat 'n gouden boom met gouden takjes, waarop gouden vogeltjes zitten en waaraan gouden klokjes hangen; zestien man onder de boom in 'n gewelf gezet, drijven met acht blaasbalgen de wind door de stam en de twijgen, dat de vogeltjes en de klokjes zich bewegen en met elkaar de schoonste muziek voortbrengen. Een levensbron, door de vleugels van 'n gouden adelaar gedekt, spuit bij één handgreep van de jonkvrouw, de helderste stralen; één droppel kan 'n vijfhonderdjarige grijsaard weer tot de leeftijd van dertig jaar terugvoeren. [1]) Hetzelfde streven naar 'et enorme maakt men op in de dingen van 't dagelikse hoofse leven. Vooral in de bladzijden, die Waleweins verblijf bij koning Wonder vertellen, is het, dat wij kennis maken met dit onbeschrijfelike, dat voorttredende uit 'et bestaande en zoekende naar 'et bovennatuurlike, hoog draaft boven de sfeer van de werkelikheid en zich toch weet te omhullen met 'et bevallige kleed der elegancie.

„Walewein reed, — 't na z'n gevecht met de draken en z'n sprong in de diepte, — nu over de vlakte langs 'n weg, en zag wat hem 'n gouden burcht toeleek. Daar reed hij heen om herberg te zoeken. De burcht scheen op 'n voet gebouwd, en uit 'et water op te rijzen. Daarin nu woonde koning Wonder, zo genoemd, omdat hij aan de dieren, de vogels en de vissen 'n willekeurige

[1]) vs. 3451—3592.

gedaante kon geven. Schoner kasteel dan dit vond men niet. Buiten en binnen waren gouden opschriften te lezen. Ook zag Walewein bij de burcht gekomen, noch veel meer wonderlike dingen die de koning had laten maken. Binnen 't kasteel zag hij de koning zelf zitten, en z'n zoon Alydrisonder, en tussen hen in zag hij 't verdwenen schaakspel, waarop ze speelden. Walewein groette; de koning en z'n zoon groetten terug, stonden op en leidden hem binnen. En omdat de ridder gewond was, en z'n kleren gescheurd, — door de strijd met de draak, — riep de koning twee edelknapen, die de ridder naar z'n slaapvertrek brachten, hem ontkleedden, hem wiessen en op allerlei manieren verzorgden. Toen legden ze hem op 'n rijk en kostbaar rustbed; de stijlen waren van goud; de zijkanten van bewerkt ievoor, waarin al de wonderen van de wereld waren gebeiteld die er van 't begin der schepping tot 'et einde der dagen zouden zijn; vier gouden engelen zongen er door middel van luchtpijpen die van onder het kasteel omhoog gingen, de welluidendste muziek; hun handen droegen edele stenen die 't vertrek hel verlichtten; het bed zelf had de eigenschap dat het na één uur rustens, de zwaarstgewonde zo gezond als 'n visje maakte. — —

Zodra nu de ridder was ingeslapen, staakten de engelen hun zang. Toen nu de koning wist dat de ridder was ingeslapen, liet hij Waleweins wapenen oppoetsen en in orde brengen, en zette ze neer bij z'n rustbed, benevens 'n schoon bewerkt zijden paardedek. Overal dacht de gastheer om. Hij liet de tafels opstellen en dekken, hij bracht nieuwe smaakvolle kleren bij Waleweins bed. Prachtig waren ze bewerkt. Geen man van studie in heel Parijs kon zo geleerd zijn om uit te denken wat er aan die kleren gedaan was. Ook schonk hij hem 'n scharlakenrood rijmantel met hermelijn gevoerd, liet hem wassen in 'n gouden bekken, waarbij 'n gouden handvat hoorde, bracht hem doeken om af te drogen en al wat de ridder maar hebben wou.

Daarop kwamen koning Wonder en z'n zoon tot Walewein vroegen hem of hij goed had gerust, en brachten hem, te midden van vele hooggeplaatste heren, met grote staatsie naar de eetzaal. Sommige tafels waren van ievoor, andere van marmer. De tafel van de koning, waaraan Walewein moest eten, was van goud. Hij moest plaats nemen in 'n kostbare zetel, die bezet was met vele edele stenen, waarin zulk 'n kracht lag verborgen, dat degene die er in zat, door geen onweer of door een ander ongeluk kon getroffen worden. Aan de elpenbenen tafels zaten de rijkste hertogen en graven; aan de ievoren de andere ridders; hun gevolg zat aan de marmeren tafels. Overal, boven en beneden, werd koele wijn geschonken. Walewein zat naast de koning, die zeer

verblijd scheen, zodat de ridder als hij gewild had, hier wel voor 'n jaar herberg had kunnen krijgen. Voor hem stond een gouden stoop, en verder allerlei nappen en vele gerechten. „Doe net of „je thuis bent", zei de koning. En Walewein lachte en zei: „Heer, „hier zal me niets ontbreken; ik ben vergenoegd bovenal".

Zo zaten ze daar; Walewein zag rond: de toortsen stonden op gouden kandelaren, en 't was er helder als de dag. Overal was 't ruim en breed. Maar hoeveel ridders er ook waren, jonkvrouwen waren er niet te zien. En terwijl ze aten en dronken, zeide de koning: „Heer ridder, zo 't u goed dunkt, zou ik graag uw naam „weten!" „Ik heet Walewein", zeide de ridder, „en mag ik nu „ook ùw naam vragen?" „Je bent hier in 'n wonderwereld," zei de koning, „ik zelf heet ook Wonder!" „Heus waar," zei „Walewein, „ik ben overal geweest, maar ik heb nooit gezien wat „ik hier zie. Maar wat ik 'n wonder boven alles vind, is dat „hier zooveel ridders zijn, en geen enkele dame of jonkvrouw. „Is hier dan geen koningin?" „Zeker, heer Walewein, je zult ze „dadelik zien." En toen deed de koning 'n venster open, en zag Walewein in 'n andere zaal vele schone jonkvrouwen zitten; de koningin afgezonderd, 'n vrouw die de minzaamheid zelf was; ze zou gaan eten van 'n kostbare dis, met 'n groot aantal edele vrouwen die allen in haar dienst stonden. Toen zei Walewein: „Nergens vond ik wat ik hier zie; maar toch zou ik graag weten „waarom gij van elkaar gescheiden woont." „Dat is," zei de „koning, „omdat de koningin de wonderen die ik heb laten maken, „niet zien wil, maar er altijd op gesteld is in haar verblijf te „wonen." Juist was de maaltijd afgelopen; men diende water rond en wies de handen; daarop schonk men de wijn en liet ze rondgaan. De heren dronken. Waartoe langer verteld? . . . . . Toen was 't dat Alydrisonder aan Walewein vroeg om welke reden hij hier gekomen was, en verhaalde Walewein dat hij zoekende was geweest naar het raadselachtige schaakbord, en dat hij 'et tot z'n blijdschap hier had teruggezien." [1])

Zoals 'et hier gebeurt, gaat 'et overal toe: de gastheren zijn hoofse koningen, die met de gebruikelike plichtplegingen hun gasten begroeten, ze voorkomend van alles voorzien, ze kostbare rustbedden en kostbaar vaatwerk ten gebruike aanbieden, ze onthalen op de heerlikste spijzen en de uitgezochtste dranken, en belangstellend vragen en luisteren naar de avonturen van den dag en de plannen voor de toekomst. De mise- en -scène is voortreffelik: helverlichte hallen met welvoorziene tafels en talrijke

[1]) vs. 769—1160.

riddergroepen. Hier praalt de ridderwereld. Zodra de avonturier de poort binnen is, betreedt hij 'et rijk van de glanzende pracht en de weelderigste overvloed: onmisbare eisen voor de hoofsheid die gul moet grijpen uit 'n onuitputtelike beurs. En de hoofsheid is alles: binnen de muren de „deugd" bij uitnemendheid; wàt de heren zeggen, komt er minder op aan: 't zijn pratende poppen soms zonder geest en orde; maar de heren zijn beleefd en vallen niet uit de toon en de harmonie. Evenmin duldt men er ellende. De bebloede koppen zijn er dadelik weer heel, de gedeukte harnassen glad, de gescheurde kleren weer nieuw, en de zwaarstgeteisterde komt er weer welgedaan en opgepoetst uit te voorschijn. Een scherpe tegenstelling met dit zonnig bestaan vormt het ridderleven buiten de poorten. Zodra de uitgetrokken held 'et kasteel achter de rug heeft, betreedt hij nagenoeg 'n woestenij zonder 'n menselike woning, waarin nu en dan 'n reus of 'n strijdzuchtige geweldenaar plotseling voor den dag komt om 'n strijd op leven en dood te beginnen. Hier tèlt men geen bloed en geen wonde. Zo zorgzaam men binnen de muren 'et welzijn van den vreemdeling behartigt, zo zorgeloos is men met mensenlevens op de vlakte. De beste ridders zijn er speeltuig; de dappersten krijgen er honderden tot beschikking om ze dood te slaan. Hoe meer bloed en hersens, hoe liever; hoe hoger stapels armen en hoofden, hoe meer roem. Een held als Walewein krijgt er op die manier duizenden tot z'n beschikking, en het iedeaal dat de noord-franse en bretonse heldendichters zich op deze wijze in deze ridder scheppen, heeft familietrekken gemeen met de Walhalla-helden die zich hun voorvaderlike Vikings droomden: eeuwig vechten en eeuwig drinken met de koppen van de verslagenen voor hun fonkelend oog. Alleen de hoofsheid in de halle is nieuw; 'n glans bij zachter eeuw, en ingeruild tegen krijgseer, maar in z'n wezen gebonden rastrots en raskracht.

Van 't kasteel van koning Wonder af, begint de tweede queste: de tocht naar koning Amorijs om 'et wonderzwaard. Hier beginnen de grote gevechten. Een langgerekte geschiedenis is 'et verhaal van de schone knaap, wiens paard door 'n roofridder is gestolen en die nu op Waleweins paard Gringolet naar Artur snelt om tot ridder geslagen te worden, wijl hij 'n bloedschuld heeft te wreken. [1]) De held in dit tussenverhaal wordt evenwel Walewein die in 'et gevecht met de schuldigen en hun aanhang wonderen van dapperheid verricht. In het heetst van de strijd krijgen Walewein en de knaap bijstand uit 'n naburig kasteel, dat het

[1]) vs. 1351—2504.

verblijf van 'n zekere koning Amadis is. Hier wordt de ridder weer vorstelik onthaald. — In de derde queste, na het vertrek van koning Amorijs' kasteel Ravensteen, ontmoeten we 'n avontuur als van Walewein in de Moriaan; een jonkvrouw, die door 'n rode ridder ontvoerd was, wordt bevrijd en de rover verslagen; [1]) 't is deze ridder, die door Walewein wordt berecht, terwijl twee van z'n drie makkers, die eveneens worden verslagen, bij de begraving van de biechteling, godslasterend de duivelen toevallen. [2]) 't Is ook in deze queste dat Walewein 'n reisgenoot bekomt in prins Roges in vossengedaante, iemand die door aan z'n stiefmoeder dezelfde diensten te weigeren welke Jozef eenmaal aan Potifars huisvrouw geweigerd had, door 'et toverwoord van de gekrenkte vrouw in 'n dier was veranderd, en die eerst weer mens zou kunnen worden, als hij de ridder Walewein, koning Wonder, diens zoon Alydrisonder en de dochter van zekere koning Assentijn voor z'n ogen verenigd zou zien. [3]) Ontegenzeggelik brengt deze omstandigheid 'n nieuwe prikkel aan 't verhaal; de dochter van koning Assentijn is de Isabel van Waleweins tocht. De vos wordt nu door de omstandigheden 'n welkome hulp; hij wijst de weg onder 't vagevuur langs, spoort mee het wonderkasteel op; straks, op de terugtocht, helpt hij met tanden en klauwen in de hachelikste gevechten mee. Als dan ook na tal van gevaren Walewein en de jonkvrouw op hun terugtocht koning Wonder en z'n zoon onder 'n boom naar 'n ridderspel zien kijken, schudt de vos ineens z'n rossig vel af, en wordt hij tot aller verbazing de schoonste jongeling, die men ooit heeft gezien. [4]) Terzelfder tijd neemt ook de stiefmoeder haar menselike gedaante weer terug; zij heeft namelik tot straf voor haar vervloeking, al de tijd waarin Roges 'n vos is geweest, als 'n padde onder de drempel van haar slot gezeten. [5]) Dit was de wraak geweest van hertogin Alene, de zuster van Roges eigen moeder, over de misbruikte tovermacht van de koningin van Ysieke.

De lezer heeft reeds kunnen opmerken, dat Isabel niet de beminde van koning Amorijs is geworden, en dat evenmin door Walewein het wonderzwaard weer als pand is ingelost. De eenvoudige reden is, dat de oorspronkelike bezitter van 't zwaard tussentijds gestorven is, zeer ten gerieve van Isabel, die bij het horen om welke reden ze eigenlik geschaakt is geworden, verzekert liever te willen sterven dan 'n ander toe te behoren. Ze heeft Walewein zelf lief, en, wat bedenkeliker is voor de deugd

[1]) vs. 3676—3904. [2]) vs. 3920—4103; 4104—4352; 4754—4888. [3]) vs. 5155—5867. [4]) vs 10875—10933. [5]) vs. 10942—10960.

van de „ongerepte" held, Walewein zelf heeft op de dood van z'n medeminnaar geanticipeerd. Er is maar één verdediging: ze hebben elkaar dierekt ingepakt. Isabel had van Walewein gedroomd, en Walewein had zich 'n iedeaal gesteld; en nu blijkt hij de man van haar droom en zij de vrouw van zijn iedeaal te zijn. Ze waren dus voor elkander bestemd; en wie breekt de banden van 't noodlot! Zodra Walewein gevankelik binnenkomt, — want aan al de twaalf muren bleek geen doorkomen aan, — wordt Isabel „van minne ontsteken," en omdat zij de vrijheid heeft op haar vader één bede te doen, [1]) vraagt ze de koning, niet om 'et leven van Walewein, maar om hem zelf, voor één nacht maar, „om haar gemoed te koelen op de man die door z'n „aangerichte slachting haar vader zoveel nadeel en rouw heeft „toegebracht." De bede wordt toegestaan. [2]) Vier sterke ridders nemen hem en brengen hem waar de jonkvrouw hem wil hebben. De kamervrouwen zien om strijd naar de schone gevangene, God en de Heilige Maagd biddende, dat hij 't met ere mocht ontgaan. Daar zat hij gekerkerd, de arme. „Pas maar goed op hem," zeiden de ridders. „Ik zal hem zo oppassen," zei de jonkvrouw, „dat 'et beter voor 'em ware dat hij dood was! Ik zal hem tot „last zijn, dat zeg ik u. Alleen, ik zou niet graag willen dat er „van 'n vrouw als ik ben, gezegd werd dat ze 'n man dood „maakte. Maar ga nu heen, en groet m'n vader; bedank hem „voor de eer die hij mij doet, en zeg dat hij hem morgen weer terug „krijgt als hij 't beleeft!" Zodat dan ook de ridders zeggen: „Koning, uw dochter laat u bedanken, en morgen krijgt u hem „terug als hij 't beleeft; maar 't zal niet waar zijn, want 't is niet „te zeggen wat hij moet uitstaan!" Maar de koning maalt er niet om, zegt hij; hij zal hem als hij nog leeft, zelf wel 'n smartelike dood doen sterven. Want de koning had er veel last van, dat die ridder hem zoveel verliezen had doen lijden. En hij ging heen om in de scha te voorzien en order op z'n zaken te stellen.

Ondertussen lag Walewein de dood af te wachten, en klaagde:

„Mocht ik noch eenmaal de schone jonkvrouw terugzien, dan „had ik niets meer te wensen. Wat scheelt mij m'n smart en „verdriet! Als zij mij 't leven wou nemen, dan gaf ik graag m'n „ziel, zoals ze nu me zèlf gevangen houdt! Ja was ik noch éénmaal „vrij, en stond ik vóór 'et kasteel, en deze jonkvrouw er in, dan „zou ik wel zien, wat er ook mocht gebeuren, om weer binnen „te komen. Zo heeft me haar liefde gevangen. En wàt ze ook „doet, ik zal, 't zij levend of dood, standvastig haar liefde bewaren!"

[1]) vs. 7100—7201. [2]) vs. 7359—7496; 7674—7964.

Dit alles hoort de jonkvrouw in 'n geheim gewelf, en nu ze van de liefde van de ridder verzekerd is, komt 'et hart noch meer in tweestrijd. Ze ontbiedt weer de ridders, laat de kerker openen, en hem in haar vertrek brengen. Hoe gaat 'et hart van Walewein open, als hij haar terugziet. Hoe graag zou hij tot haar gaan en haar de mond kussen! Maar de jonkvrouw laat hem ontwapenen en z'n handen en voeten binden. Zo gebonden, lei men hem voor haar neer. „Nu komt de marteling," dacht Walewein. „O jonk- „vrouw, doe met mij wat ge wilt, al woudt ge me doden!" Maar de jonkvrouw, die liever met hem buiten de muren in vrijheid stond, en liever al haar lusthoven met de gouden klokjes en de gouden vogeltjes, en haar vader inkluis, zou willen verlaten voor 'et zoete genot van zijn nabijheid, zei tot de ridders: „Ga heen, „mijne heren, want ik zou, omdat ik 'n vrouw ben, niet graag „willen laten weten hoe ik m'n gemoed wens te koelen op de ridder „die m'n vader zulk 'n verdriet heeft aangedaan; want ik zeg u, „ik zal hem grote last aandoen." De ridders gingen heen; en zoodra ze weg waren, sloot Isabel haastig de deur, zodat ze nu alleen was met de ridder, behalve de twee kamervrouwen, die al haar geheimen deelden. Want de schone maagd bejoeg niet anders dan om haar wil te doen met de gevangen ridder. Ze ging tot hem, terwijl hij voor haar op de vloer uitgestrekt lag; en zo haar schaamte haar niet had weerhouden, zou ze de ridder op allerlei wijzen geliefkoosd en gekust hebben. Ze ontboeide dus de edele man. „Zal ik sterven of zal ik leven?" vroeg Walewein. „Zo ik moet sterven, laat ik 'et dan doen in uw schoot!" — „Neen, „niet de dood zal ik u geven, maar de vrijheid!" zei Isabel, en hem bij de hand nemende, bracht ze hem in 'n aangrenzend vertrek en zette zich met hem neer op 'n zijden rustbed. „En de zoetheid van hun samenzijn en het liefdegenot dat ze er smaakten .... ik weet niet alles en kan het u dus niet zeggen." Isabel dacht niet meer om haar vader en om z'n leed. Liever had ze dat hij doodging dan dat ze Walewein kwijt was. En de vader zelf die niet beter wist dan dat de ridder in z'n kerker smarten en doodsangsten moest uitstaan, vermoedde niets van het zoete spel dat ze dreven, maar overpeinsde onophoudelik welke martelingen en welke dood hij hem zou laten verduren.

De lezer ziet dat prins Roges niet de enige is, die 'n vossevel draagt. Straks als de minnarijen ontdekt worden, en de beide gelieven door Isabels vader gekerkerd, de dood voor ogen zien, ontvlucht de jonkvrouw met Walewein de ouderlike burcht. Dat haar vader de helft van z'n manschap heeft verloren, en bij de voorgenomen overrompeling van de ridder bijkans half dood wordt

geslagen, ze zal er geen vin om verroeren. 't Is dezelfde Isabel, die 'n geheime gang onder haar vertrekken heeft laten maken, en, om alleen in 't geheim te blijven, haar bouwmeester na z'n welvolbrachte taak in de rievier laat verdrinken. Doch waartoe 'et langer verholen? Walewein is de zon die alle nevelen van voorbehoud optrekt; waar hij komt, moet z'n overwinning vaststaan, òf door z'n persoonlikheid die plotseling moet innemen, òf door z'n dapperheid, wanneer, — en dit is voor 't uitkomen van z'n oorlogsroem nodig, — er zich iemand partij stelt. Isabel wil liever sterven dan hem verlaten: zo'n man is hij boven allen. Dezelfde Walewein spreekt er van haar volgens belofte, aan Amorijs af te staan: zó trouw is hij boven allen. Evenzo verklaart de rondzwervende Assentijn, als hij te Kardoel hoort, dat de ridder, die hem z'n dochter ontvoerde, niemand anders dan Walewein is, met alles genoegen te nemen: zo onweerstaanbaar is hij. Van hem gaat meer bekoring dan lering uit, zoals hij dan ook meer iedeaal dan karakter is. Mannen als hij leven, als de roofridders waaruit ze zijn gesproten, uit neiging noch in elk opzicht bij den dag, mits elke dag genegen is 'et zijne mee te brengen. Vandaar de verschijnselen van onstandvastigheid van karakter en van wispelturigheid in de liefde in deze soort werken: de mens gaat op in de held. Het ridder-zijn gaat boven alles: aan elke ridder in 't verhaal wordt herinnerd de weerlozen en de vrouwen te beschermen, en het zwaard kampt niet voor de vrouw, maar tegen 't onrecht. Het ongelijk hindert, en wel beschouwd rusten al deze gesten op de bodem van 't rechtsgevoel. Maar hoe hoog stoot de faam soms niet de lijnen op, en hoe bevallig omplooit soms niet de liefde de ruwe hoeken! Op de terugtocht naar Ravensteen wordt Isabel op 't onverwachtst geroofd; de ridder die het ondernam wordt na 'n lange jacht achterhaald en na 'n hevig gevecht gedood. 's Avonds komen Walewein en de bevrijde jonkvrouw op 'n kasteel, en terwijl men aan tafel zit, wordt 'et lijk van de zoon des huizes binnengebracht; natuurlik is deze verslagene de maagdenrover, en de gast, — men herinnere zich de Walewein-episode in de Moriaen, — blijkt de moordenaar te zijn. Walewein en z'n gezellin worden nu in 'n onderaards hol gezet. Het breed-uitgewerkte verhaal van de gevechten en de belegeringen, die deze gebeurtenis naslepen, zal men ons hier gaarne willen schenken, maar wij vragen tot slot ter karakteriesering van dit genre, voor de held die aan deze roman z'n naam, en aan de Tafelridders hun roem heeft geschonken, alleen de aandacht voor de gevangenis-epiesode zelf, waarin de wijd-uiteenliggende karakterlijnen in deze soort epiek, elkander op 'n ver van onvoordelige wijze ontmoeten.

„De hardheid en de ellende van hun gevangenschap kan ik niet naar m'n wil beschrijven. De roemruchtige held Walewein was zo goed als met ketens belåden, en de jonkvrouw Isabel had kluisters om haar benen. Door de diepte van hun kerkerhol, was de kou er niet om te harden. De golven van de zee bespoelden hun voeten, zodat ze soms tot aan de knieën in 't water zaten. Geen van bei had zonder wederzijdse troost, er zich staande kunnen houden. De ridder Walewein zei: „Hoe moet ge door „mijn schuld onverdiend lijden! Had ik u maar in uw eer ge- „laten!" Maar Isabel zei: „Ik zou niet eens in 't paradijs willen „zijn zo ik wist dat je dit uitstaan moest! De ware trouw wil „blijdschap en smarten delen!" Zo voelde Walewein wel hoe trouw de jonkvrouw hem was. Heel die nacht bleven ze in die akelige kerker. Het weinigje brood en water dat ze de volgende dag kregen, was spoedig gebruikt. De hardvochtige kerkbewaarder, die ze van honger en kou hoorde klagen, sloeg er geen acht op. Integendeel, hij beloofde meer dan eens Walewein op 'n rad te zullen knevelen en Isabel aan de stalboeven over te zullen leveren. Dat deed hij natuurlik om ze te tergen. Ook nam hij 'n stok en sloeg er Walewein mee. „Ellendige schooier," zei Walewein, „om „'n gevangene die 't vrije gebruik van z'n leden niet heeft, zo te „slaan!" En hij schoot op hem toe, maar . . . . . z'n beenboeien hielden hem op z'n plaats. Zo toornig Walewein was, dat hij zich niet kon wreken, zo bedroefd werd Isabel over de wonden en de smarten die haar geliefde werden aangedaan. Zo bleven ze noch 'n dag en 'n nacht. En hun ellende en hun gejammer werd hevig en sterk. Isabel omhelsde Walewein keer op keer, en besproeide z'n aangezicht overvloedig met tranen. Zo deed ook Walewein, die weende om de goede Isabel die zo in nood zat. En ze zei: „Mijn liefste, laat ons elkander omhelzende de dood af- „wachten: want hier zal geen uitkomst meer zijn!"

De volgende dag bracht de gevangenbewaarder weer hun leeftocht: 'n klein broodje, van welke één man er wel vier had kunnen eten. Evenzo kregen ze voor hun beiden een vierde maat water. Dit deelden ze samen. Weer sloeg de man de ridder Walewein. „Waar doe je dat voor," zei Walewein. „Zo mag je geen gevangene „behandelen. Als ik je hier had, zou ik 't je wel afleren." De andere werd noch kwader en sloeg er noch meer op los, zodat Walewein zeer boos begon te worden. „Waarom blijf je zo ver „afstaan, en waarom kom je niet dichterbij," zei hij. Maar de andere zei: „Moordenaar, je zoudt me veel te graag schande „aandoen dan dat ik binnen je bereik zou komen." Toen sloeg hij hem voor de derde maal en raakte de jonkvrouw zo op haar handen dat ze er van bloedde. Woedend en buiten zichzelve stoof Walewein

op. „Schoft, dat zal je rouwen!" riep hij, en met z'n handen rekte hij zo sterk z'n banden dat hij ze stuk trok: iets wat haast onmogelik is. Misschien deed het de kracht Gods. Maar zeker was 't, dat hij vrij was. Heftig sprong hij op de booswicht af die hem en z'n beminde had geslagen; greep hem, die al met één voet buiten de deur stond, bij de mouw en haalde hem naar binnen, pakte hem bij de keel, gooide hem omver, en sloeg hem, dat de hersens in 't rond spatten en de man dadelik de geest gaf. „Daar," zei Walewein, „je hebt je loon goed te pakken!"

De stok, waarmee Walewein geslagen was, raapte hij op en zei: „M'n liefste, ik heb je ondergane mishandeling gewroken. „We gaan van hier, daar ligt de bewaker. Er kan ons niet anders „dan goed van komen. Luister: die stok komt ons goed te pas. „M'n handboeien zijn los. Wat zal de vos blij zijn als hij 't kon „weten. Wees niet bang, ik zal je boeien verbreken." Toen nam Walewein 'n steen en sloeg de jonkvrouw de boeien stuk. Daarop ontnam hij de dode z'n zwaard en de sleutels, sloot de kerkerdeur buiten af, en zei: „M'n liefste, ik weet wel dat God ons met „z'n kracht heeft geholpen. We zullen noch heden nacht van hier „vluchten, en hij die 't zal willen beletten, zal er grote last en „schande van ondervinden!" [1])

Diepe verguizing naast koninklike hulde; matte verslagenheid naast tot ruwheid geprikkelde kracht; alle pieëteit bespottende liefde naast de heiligste verering van tedere banden: wèl zocht men vóór binnenbouw naar wijd-uitgestrekte muren; vóór inhoud naar omtrek. De lieteratuur die de ridders tot helden koos, spiegelt ook de levens- en wereldbeschouwing dier ridders af. Ze vragen in 't kleine en in 't grote, alleen naar de grenzen. Ze zien niet naar de maaiende boeren en de hamerende smeden; ze rijden de randen hunner bossen af om vreemde indringers de les te lezen of te woord te staan; en zo ze uittrekken voor hoger iedealen, zien ze 't Christenrijk alleen als 'n vesting van welke muren ze zorgvuldig de Saracenen en de Heidenen hebben af te slaan in Lijfland, in Spanje en in 't Oosten. Ze wouën de ruimte, want ze hadden de kracht. In hun reuzen en hun gedrochten gaarden ze hun hartstocht. Achter hun uitgelatenheid verbergt zich hun zelfbedwang. Verlicht met de christelike lamp, zijn ze als uitstervende heidenen. Maar naast dit uitstervend ridderdom leeft 'n ander Germanendom dat niet stoot met de armen en schermt met 'et zwaard, doch de diepte zoekt voor de breedte, en evenzeer begerig

[1]) vs. 9092—9281.

naar ruimte, een nieuwe wereld verovert in het geestilik indieviedu. De mens won 'et van de held; de ridder is dood, en op z'n graf zaait de boer, en hamert de smid bij z'n lied.

J. Koopmans.

Nieuwe Klank-studieën.

In de „Archives Teyler, Série II, T. VII, Deuxième partie" heeft de heer L. P. H. Eijkman verslag gegeven van zijn onderzoekingen. Terecht noemt hij het „Signification des mouvements de la Mâchoire en Parlant".

Vooraf gaat een uitvoerige en met fotografieën verduidelikte beschrijving van het instrument-Zwaardemaker; en hoe E. 't gebruikte. Tal van proeven om de klinkers te kunnen bepalen nam hij. Klankstudie toch is zeer moeilik.

„L'étude de la phonétique présente des difficultés spéciales pour quiconque appartient à une petite nation, dont la langue est comparativement peu connue, tant que les sons-voyelles de sa langue maternelle n'ont pas trouvé de place dans le système vocalique international. Le seul étranger, que je sache, qui ait tenté sérieusement de comparer les voyelles hollandaises à celles du français, de l'allemand et le l'anglais, c'est Henry Sweet. A plusieurs égards cependant il n'a pas réussi à leur assigner dans sa *Table of vowels* la place qui, à mon avis, leur convient. Il en est de même du tableau composé par mon compatriote P. Roorda lequel diffère dans quelques parties essentielles de celui de Sweet. Par conséquent, il est à peu près impossible à un Hollandais d'étudier les voyelles d'une langue étrangère en prenant pour base sa langue maternelle. Moi-même je l'ai essayé plus d'une fois, mais tous mes efforts ont piteusement échoué.

En voyant les indications obtenues au moyen de l'appareil Zwaardemaker, je compris tout de suite que c'était de ce côté qu'il fallait tâcher de résoudre la question, pourvu qu'il fût possible d'établir la proportion entre les lignes tracées sur le cylindre noirci et la distance réelle des mâchoires. Je consacrai donc toute mon attention à cette question, et après avoir assayé infructueusement différentes méthodes, j'en trouvai une qui me parut excessivement simple".

Zijn onderzoekingen zijn noch niet ten einde gebracht.[1]) Merkwaardig is intussen al dit rezultaat, dat in zake b.v. de woorden pot,

---

[1]) Men dient hierbij vooral de studie van prof. Gallée na te lezen, hiervoor blz. 73.

b*aa*t, b*ui*t, p*u*t, b*eu*r de fonetici verschillen. Sweet noemt ze: „moyen (bas?), moyen, bas, bas (moyen?), moyen"; Roorda: „bas, bas, moyen, bas, moyen"; Eijkman bevond ze: „moyen, bas, bas, haut, haut".

En de konkluzie is dat een *normaal*-uitspraak, behalve 'en gros', niet te krijgen is 'en détail', wat te meer zou uitkomen, zo men bij verschillende beschaafd sprekende personen proeven nam. Enkelen schijnen hierop uit te wezen; o. i. nòch wetenschappelik, nòch prakties.

Hoe velen 'auteur'-en.

Een gehuwd beeldhouwer, die er met een model van door gaat, is wel een aardig vondstje voor een auteur, waarmee hij zijn slag kon slaan. Een handig schrijver maakt er in minder dan geen tijd een boeiend romannetje van, dat in alle leesgezelschappen en in bibliotheeken van, naar emotie snakkende, dames hoogst welkom zal zijn, of, is die auteur dramatisch aangelegd, dan krijgen we een spannend tooneelspel, waarnaar het publiek met het grootste geduld een uur of twee, drie zal zitten luisteren. Nietwaar, in 't eerste bedrijf schildert men bijvoorbeeld het huiselijk geluk van het echtpaar, dat tot nu toe door hoegenaamd niets onderbroken is, alhoewel de beeldhouwer (natuurlijk een beroemde, anders zijn ze niet interressant!) zich reeds een beetje ongerust begint te gevoelen over de liefde, die hij voor zijn model bij zich gevoelt ontwaken. In 't tweede bedrijf wordt die schuldige liefde natuurlijk sterker en sterker, ja, onbedwingbaar; de echtgenoote ruikt lont, een hevige scène van jaloezie volgt, de vrouw is radeloos, de man redeloos, het model een reddelooze; en in 't derde bedrijf hakt men den knoop eenvoudigweg door, door de twee verliefden de vlucht te laten nemen, terwijl de echtgenoote weenend achterblijft met de handen in 't haar of, naar believen, beschermend op de hoofden harer twee beelderige kinderen. Desnoods plakt men er nog een vierde bedrijf aan vast, waarin de beroemde kunstenaar berouwvol terugkeert, vergiffenis verkrijgt en alles loopt tot ieders genoegen af: de man is tevreden, de vrouw is tevreden, de kinderen en het publiek zijn tevreden, behalve natuurlijk het model, dat echter eene veile deerne is, die het op het verleiden van gehuwde heeren toelegt, en dus niet beter verdient.

Een aardig geschiedenisje, nietwaar? En zoo eenvoudig, zo begrijpelijk voor ieder!

Joh. W. Broedelet, Naar aanl. van Hendrik Ibsen: „Wenn wir Toten erwachen"; Gabriele d'Annunzio: „Gioconda". in *De Nieuwe Gids*, Augustus 1900.

DE NIEUWE UITGAVE VAN MAERLANT'S STROPHISCHE GEDICHTEN.

JACOB VAN MAERLANT'S *Strophische Gedichten.* Nieuwe uitgave, bewerkt door *Dr. Joh. Franck* en *Dr. J. Verdam.* Groningen, Wolters, 1898 (Bibl. v. Mnl. Letterk., afl. 56, 57, 59, 60). f 7.50.

Nu ik er mij eindelijk — veel later dan de Redactie van dit tijdschrift en ik zelf gewenscht hadden — toe zet om eene aankondiging van dit reeds vóór twee jaren voltooide werk te schrijven, nu kost het mij moeite mijne aandacht hierbij te bepalen. Want welk oprecht Nederlander gevoelt thans niet, te midden van zijne eigene bezigheden en beslommeringen, onder alles door steeds eene schrijnende wonde, nu hij de langzame onderwerping der beide Hollandsche republieken door het Britsch geweld — de waardige bekroning dezer „eeuw van onrecht" — machteloos moet aanzien, en den schoonen droom van een Hollandsch Zuid-Afrika, die ons een oogenblik begoocheld heeft, in rook ziet vervliegen! De hoop op uitbreiding en bevestiging onzer taal — hetzij dan Nederlandsch of Kaapsch-Hollandsch —, van onzen handel en onze nijverheid in die verre gewesten, bovenal de hoop op herleving van ons zelfgevoel, op verhooging van ons prestige naar buiten wordt op ruwe wijze verijdeld; en honderden landgenooten, die ginds niet alleen een bestaan vonden, maar ook, naar wij hoopten, medewerkten om het Zuidafrikaansche volk voor verengelsching te bewaren en weder nauwer met het oude moederland te verbinden, worden thans door den overweldiger meedoogenloos van hun brood beroofd en als misdadigers herwaarts teruggezonden, om natuurlijk vervangen te worden door volbloed Engelschen. En bij het onduldbaar besef onzer onmacht om dit alles te verhinderen voegt zich dan nog het somber voorgevoel, dat dit alles wellicht maar het voorspel is van nog meer tegenspoed, nieuwe rampen, ditmaal rechtstreeks onze nog niet verlorene koloniën of ons vaderland zelf bedreigende, totdat eindelijk eens Zuid-Afrika verengelscht, Zuid-Nederland verfranscht, en Noord-Nederland misschien verduitscht zal zijn!

In zulk een tijd en zulk een stemming te gaan spreken over eene uitgave van middeleeuwsche didactische gedichten, over methode van philologische critiek stuit mij eigenlijk tegen de borst; het schijnt een tijdverdrijf, goed voor „doctores umbratici", die, zich in hunne binnenkamer opsluitende, niets willen hooren van hetgeen er in de wereld om hen heen voorvalt. Gaat het anderen als mij, dan schijnt in deze dagen, nu er zooveel onze aandacht geboeid houdt dat zeker lang niet verheffend en opbeurend is, maar dat toch getuigt van een krachtig, opgewekt leven in en met zijn volk en zijn tijd, de atmospheer der wetenschap, onzer wetenschap althans, dikwijls duf en benauwd; de gewone kring onzer denkbeelden, de voorwerpen onzer belangstelling komen ons nietig, onbeduidend voor.

Maar hoe verklaarbaar bij deze tegenstelling tusschen het bedrijvige leven van de daad en het rustige leven der wetenschap eene tijdelijke overhelling naar het eerste ook zij, het duurt niet lang of men komt, vooral ook door de daden en de woorden der Engelschen, verwatener dan ooit te voren, verblind voor recht en waarheid, en onvatbaar voor waardeering van andersdenkenden, tot het besef hoe gevaarlijk deze eenzijdige bewondering voor de daad is, en hoe heilzaam tegenwicht juist de wetenschap, met haren eisch van onbevooroordeeld onderzoek der waarheid, kan vormen tegen de imperialistische leus: macht gaat boven recht, tegen de materialistische vergoding van kracht, macht en geweld, soms bemanteld onder schijnschoone leerstellingen als: „natuurlijke ontwikkeling der geschiedenis", „overwinning der hoogere beschaving" enz. En zeker kan onze wetenschap tot dat tegenwicht het hare bijdragen en behoeft zij minder dan eenige harer zusters te leiden tot die „dwaze droomen van een gewaand wereldburgerschap", zooals De Vries het te recht heeft genoemd [1]), tot het kweeken van zulke „intellectuels", die ook „sans patrie" zijn. Zij is de nationale wetenschap bij uitnemendheid, die kan en moet opwekken niet tot blinde vooringenomenheid, maar wel tot eene oprechte belangstelling en warme liefde voor al wat Nederlandsch is, die het leelijke, zwakke en slechte in letterkunde en geschiedenis, als uitingen van den volksaard, verbergt noch verschoont, maar met leedwezen (dus niet met eene in ironie of satire zich uitende hooghartige onverschilligheid of boosaardig genoegen) erkent en zoo mogelijk, als waarschuwend voorbeeld, aan het levende geslacht voorhoudt, terwijl zij het mooie, krachtige en goede bij voorkeur opzoekt en in 't licht stelt. Met zulke gedachten

[1]) Feestrede bij de onthulling van het gedenkteeken van Leidens ontzet, blz. 25.

vervuld kan men, in weerwil van al het neerdrukkende van het tegenwoordig tijdsgewricht, toch weer belang gaan stellen zelfs in een onderwerp als dit — en er tevens eene heilzame afleiding en tijdelijke vergetelheid in zoeken en vinden.

„De in dit boek door ons opnieuw uitgegeven gedichten worden, na den onvergelijkelijken Reinaert, vrij algemeen voor het beste gehouden, wat de middelnederlandsche dichtkunst heeft voortgebracht. In elk geval verdienen zij eene grondige en nauwkeurige philologische behandeling". Aldus de uitgevers in den aanhef hunner Inleiding. Inderdaad is aan deze gedichten ook, reeds van den aanvang af der Middelnederlandsche philologie, eene ruime mate van belangstelling te beurt gevallen, waarvan de bibliographie op blz. XVI—XVIII een goed overzicht geeft. Sedert 1834, toen de dichter Staring den eersten Martijn voor het eerst uitgaf (of eigenlijk reeds sedert Van den Lande van Oversee in 1812 voor 't eerst in Van Wijn's Huiszittend Leven aan het licht kwam) tot op deze editie zijn de Strophische Gedichten gaandeweg vermeerderd en vereenigd, steeds beter en critischer uitgegeven door Noord- en Zuidnederlandsche en Duitsche geleerden. Verwijs, die voor zijn proefschrift in 1857 de niet gemakkelijke taak had gekozen eener eerste critische uitgave van de drie Martijns naar alle toen bekende hss., is aan het einde zijns levens daartoe teruggekeerd. De bewerking der eerste editie van de gezamenlijke Strophische Gedichten is zijn laatste werk geweest, dat hij helaas niet heeft mogen voltooien; het door hem geschreven Voorbericht der eerste aflevering is gedagteekend „Nov. '79", de laatste aflevering is eerst na zijn dood (Maart 1880) verschenen.

Aanleiding tot de laatstgenoemde uitgave heeft zeker mede gegeven de voorafgaande der „Kleine Gedichten van Jacob van Maerlant" door Van Vloten (Disp., Vr., OHW., Claus., Ov., KCl., benevens de door hem maar „onverdroten" aan M. toegeschreven tweespraak „Scalc ende Clerc"), met het in gal en alsem gedoopte woord vooraf „Aan Prof. Dr. M. de Vries" (1878). Reeds dadelijk was deze uitgave geoordeeld en te licht bevonden in de vernietigende critiek van Franck (Anz. f. deut. Alt. IV, 396—411) en in die van Verwijs, met het geestig antwoord op Van Vloten's onhebbelijke aanvallen („Van enen manne die gherne cnollen vercoopt ene goede boerde"). Door dit twistgeschrijf, en vooral ook door Franck's latere recensie van Verwijs' uitgave (Anz. f. deut. Alt. VIII, 125—162), vormen de lotgevallen dezer gedichten een niet onbelangrijk hoofdstuk in de geschiedenis der Nederlandsche philologie en harer beoefenaars; geen student in dit vak mag geheel

onkundig zijn van al hetgeen er met betrekking tot de Stroph. Ged. is geschreven. Hoe goed herinner ik mij — na mijne eerste kennismaking met den Wapene Martijn in de school, waar noch dit noch de Reinaert bij ons veel meer dan een onnoozelen lach over „die rare taal" wekte, en na mijn lectuur van Verwijs' dissertatie — het privatissimum van De Vries in 1879—'80, waar Van Vloten's „Kleine Gedichten" werden gelezen, natuurlijk zonder een woord over de onwaardige aantijgingen, maar onder verbetering der talrijke dwaze lezingen en verklaringen: een doorloopend zwijgend betoog van Van Vloten's onbevoegdheid voor de door hem aanvaarde taak, zijne slordigheid en zijne verwatenheid!

De uitgave van Verwijs was na zijn dood door Verdam voltooid. Nu een herdruk, na nog geen 18 jaar, noodig was — het verblijdend bewijs dat deze gedichten voor en na gelezen worden door allen die de Nederlandsche letterkunde beoefenen —, heeft Verdam zich natuurlijk niet tot een blooten herdruk willen bepalen, en zich bovendien de medewerking van Franck verzekerd. Waar deze twee, inderdaad „de aangewezen personen om het werk van Verwijs voort te zetten en .... het te houden op de hoogte en het peil der middelnederlandsche taal- en letterwetenschap", samenwerken kan men iets goeds, iets voortreffelijks verwachten. En deze verwachting is niet beschaamd.

Voor wij nu deze uitgave nader gaan beschouwen doet zich echter de vraag voor: verdienen deze gedichten inderdaad zoo groote belangstelling, niet alleen uit een historisch oogpunt, als het meest persoonlijke werk van den voornaamsten Mnl. dichter, als document voor de geschiedenis van de denkbeelden der middeleeuwsche Nederlanders over verschillende toen aanhangige vraagstukken van maatschappij en kerk, maar ook op zich zelf en in volstrekten zin, als kunstgewrochten? Deze vraag wordt door sommigen niet alleen met het oog op de Strophische Gedichten, maar met betrekking tot de geheele Middelnederlandsche letterkunde gesteld; zij twijfelen of men bij hare ontdekking — zoo mag 't immers wel heeten? — onder den invloed der uit den vreemde bij ons ingedrongen romantische school niet te ver is gegaan en in zijne vreugde over het wedervinden van zooveel waarvan men niets geweten had, al dat nieuwgevondene niet onmatig heeft bewonderd als naïef, frisch, kinderlijk, „nog niet door Calvinisme en classicisme verstijfd" enz. Hoe men die vraag ook beantwoorde, zeer algemeen en zeer langdurig is die warme bewondering, dunkt mij, in allen gevalle niet geweest. Jonckbloet heeft, althans in zijne latere werken, onze geheele literatuur, ook de middeleeuwsche, stellig niet te hoog aangeslagen. En wat De Vries betreft, die

trouwens van den aanvang af meer oog had voor tekstcritiek en woordverklaring dan voor de hoogere, literaire critiek, men mag met grond vermoeden dat de vereering voor de Latijnsche classieken en voor de poëtische en rhetorische taal van Bilderdijk en Van der Palm bij hem natuurlijker was en dieper zat dan de belangstelling voor de middeleeuwsche en de latere volksliteratuur, waartoe het voorbeeld van de Grimm's en van Bakhuizen van den Brink hem, na zijne classieke opvoeding, schoorvoetend hadden bekeerd. Veeleer kan men die ware, innige sympathie voor de middeleeuwen vinden bij een Katholiek als Alberdingk Thijm en de meeste medewerkers in zijn „Dietsche Warande", en bij de dichters en historische-romanschrijvers dier dagen zooals Hofdijk. Ook, schoon in mindere mate, bij personen van zoo gansch andere, zelfs tegenovergestelde richting als de hellenist Vosmaer en bij een man als Verwijs; de laatste voelde zich echter, in tegenstelling met Thijm, als anti-kerkelijk liberaal denkelijk nog meer tot de boerden en tot het latere klucht- en blijspel, tot de volksliteratuur aangetrokken. Maar ook in een ruimeren kring is het Middelnederlandsch eenigen tijd, men mag wel zeggen, „in de mode gebleven"; een nieuw fragment werd met vreugde begroet. Terwijl intusschen Te Winkel begonnen was met eene zuiver historische, objectieve waardeering, en Busken Huet later ook de middeleeuwsche letterkunde binnen den kring zijner „literarische fantasieën" had getrokken, zijn er onder een later geslacht, niet langer opgegroeid onder den invloed van de „nakomelingen" der romantiek, maar veeleer van meer positivistische denkbeelden doortrokken, verscheidenen geweest, die na herhaalde vergeefsche pogingen openlijk en eerlijk kwamen betuigen, dat zij werkelijk geen behagen konden scheppen, geen smaak konden vinden in die middeleeuwsche gewrochten: eindelooze gedichten, vervelend van inhoud, gebrekkig van compositie, onhelder van voorstelling, onbeholpen van vorm, onartistiek van stijl [1]). Doch de reactie tegen het intellectualisme van dat tijdperk, de neiging tot mystiek heeft bij velen van het jongste geslacht („de generatie van '80", of misschien nog meer die van '90 en 1900 [2])) weder eene groote sympathie gewekt met middeleeuwsche kunst, in beeld en in woord. Vooral het proza van Ruusbroec en de zijnen en de geestelijke poëzie vinden bewonderaars, terwijl tegelijk min of meer toevallig althans aan het eerstgenoemde door de philologen, blijkens de dissertatiën der laatste jaren (en niet alleen ter wille van de taal), grootere aandacht wordt geschonken.

[1]) Zie b.v. Kluyver in Noord en Zuid, XXII, 5.

[2]) Zie b.v. een vers van A. J. B(arnouw) in het Feestnummer v. h. Alg. Stud.-Weekbl. Minerva 1900, blz. 14.

Zoo heeft ook deze „dichtkunst" (zij 't ook in anderen zin dan Da Costa 't bedoelde) „haar tijden"; ook zij weet „van gejuich en geklag, van verheffing en lijden".

Het is niet dan natuurlijk dat personen met een classieken smaak, die van een kunstwerk vóór alles eischen dat de gedachtengang logisch, de stijl helder en bondig, de vorm adaeqaat aan den inhoud zij, ondanks alle welgemeende pogingen om een middeleeuwsch kunstwerk te waardeeren, ondanks de eerlijke erkentenis dat hunne eigene begrippen wellicht beperkt en eenzijdig zijn en er meer dan één ideaal van schoonheid mogelijk is, toch niet tot eene hartelijke waardeering kunnen geraken. Zonder eenige sympathie, zonder eenige verwantschap van denken en gevoelen is bewondering of zelfs waardeering hier, als overal, uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk; middeleeuwsche geestelijke liederen zijn even onbegrijpelijk en leelijk als de schilderijen uit dienzelfden tijd voor wie, van een gansch anderen geest bezield, er niets van noch voor kan gevoelen.

Met dat al moeten vele van de ingebrachte bezwaren erkend en toegegeven worden. Zoo is er, om daartoe terug te keeren, in Maerlant's Strophische Gedichten veel dat werkelijk aanleiding geeft tot eene uiting als deze: „De tekst is vaak moeilijk te begrijpen: komt dit doordat hij corrupt is, of doordat de tegenwoordige geleerden de taal niet genoegzaam verstaan, of kan Maerlant soms een poëtischen vorm hebben gekozen waarin hij zich met al te weinig gemak uitdrukte? Hoe het zij, die strophische gedichten geven, zooals men ze thans kent, niet altijd het genot van een kunstwerk" [1]). De stoplappen en noodrijmen, zonder zin of althans zonder ander doel dan den regel of de strophe vol te maken, ontbreken niet. Bij het Inl. LIX reeds genoemde zou ik nog willen voegen plaatsen als de volgende: M. I, 178, 595—598 (595 = 597), 754 [2]), 756—757, 902—903, 907—910; II, 100, 135—143 (louter vulsel!); III, 17, 23, 46—52, 83—84, 90—91, 233—234; Disp. 209 = 215; Claus. 231, 426—429, 440—442, 493—494. Menige strophe is, of schijnt ons althans vooralsnog, duister; de gedachtengang gewrongen, ongeregeld; het woordgebruik vreemd, gezocht, onbeholpen (zie b.v. M. I, 594; II, 44, 307, 312; III, 350—351, 420; Disp. 254, 454). Wij kunnen niet altijd met Jacob en Martijn instemmen, wanneer zij tot elkander zeggen: „dine redene es claer" (M. I, 223, 755), ofschoon zeker zeer dikwijls ook nog op ons van toepassing zijn de op den laatstgenoemden regel volgende woorden:

---

[1]) Kluyver t. a. p. Verg. ook het slot van Franck's recensie der Stroph. Ged. (Anz. f. deut. Alt. VIII, 162).

[2]) Zie nu Spieg. d. Sond. 11154 var. en aant.

„al dinct soe den ghenen swaer Die lettel ghevroeden" (756—757). Zeker, de stof is Maerlant meermalen te machtig geweest; dikwijls is ze in dezen moeilijken vorm niet gegoten, maar gewrongen. Vergeleken met Coornhert, die drie eeuwen later opnieuw begon abstracte, wijsgeerige onderwerpen in Nederlandsch proza te behandelen, schijnt hij te kort te schieten. Maar toch, al kan men van hem niet, als Potgieter van Hooft, zeggen dat „zijn stugge spraak in zachten vorm zich plooide", men gevoelt eerbied voor den dichter die ook, in zijn tijd, „op nog zoo ruwe lier den eersten greep dorst wagen".

Eene andere bedenking geldt de onoorspronkelijkheid dezer gedichten. Niet alleen is gebleken, dat de Disputacie, Vijf Vrouden, Ons Heren Wonden zoogoed als geheel vertaald zijn (terwijl het van andere wellicht nog blijken zal); maar ook dient toegegeven dat de vertaling veelal onderdoet voor 't oorspronkelijk. Ons Heren Wonden is minder fraai dan de Latijnsche hymne, al is 't vooral hier onzeker welke der ons vreemd klinkende uitdrukkingen op rekening van den bedorven tekst gesteld moeten worden (zoo b.v. 71—72, 77); stellig is Paul Gerhardt's „O Haupt voll Blut und Wunden" niet alleen voor Protestanten veel schooner dan dit Mnl. gedicht. De 3de Martijn is een berijmde uitbreiding van een of meer kerkelijk-dogmatische geschriften; de Clausule is vol van aan de kerkelijke literatuur ontleende, grootendeels gezochte, spitsvondige vergelijkingen van Maria bij allerlei personen en zaken uit het Oude Testament, waarvoor wij alleen een historische belangstelling kunnen koesteren (zie b.v. 286 vlgg.), al ontbreekt het in dit gedicht overigens waarlijk niet aan liefelijke, poëtische beelden.

Maar ook in de (voor zoover wij weten) niet-vertaalde gedichten is zeer veel wat slechts tot op zekere hoogte het persoonlijk eigendom des dichters kan genoemd worden; veel wat de uitdrukking is der in de geheele middeleeuwsche Christenheid gangbare begrippen, denkbeelden en geloofsartikelen. Nationaal kan men deze gedichten dan ook inderdaad kwalijk noemen; behoudens wellicht enkele door keuze of bewerking karakteristieke passages in den eersten Martijn over eigendom en lijfeigenschap [1]) hadden ze evengoed in een ander land geschreven kunnen zijn. Doch mag men reeds in de middeleeuwen van eene (zich vormende) Nederlandsche natie spreken? Sommigen willen alleen van eene Noordnederlandsche nationaliteit weten, geboren in en door den opstand.

---

[1]) Zie trouwens Inl. LXXXIV, waar ook hiervoor een Lat. voorbeeld wordt aangewezen, en waar ook voor het thema van den tweeden Martijn, zeker wel te recht, een (vreemd) voorbeeld ondersteld wordt.

Men zal verder aan de zijde der uitgevers moeten staan, wanneer zij zich (Inl. LXXXIV) schrap zetten tegen de pogingen van sommigen, b.v. Jonckbloet en Van Beers[1]), om Maerlant voor te stellen als den zelfbewusten kampioen der moderne burgerij, der democratie, of als den voorlooper der Hervorming. Wel zullen de beroemde passages in den eersten Martijn zeker niet geheel buiten verband staan met den in zijn land heerschenden geest. Doch bij dergelijke verleidelijke voorstellingen vooral is nuchterheid plicht en eisch, wil men niet latere denkbeelden en stroomingen op geheel onhistorische wijze projecteeren in een vroeger tijdperk.

Ook wat den vorm betreft zijn tal van gegronde aanmerkingen te maken. Zoo mogen b.v. de Martijn's slechts in zekeren zin samenspraken heeten. Ja, er is afwisseling van vraag en antwoord; de uitroepen, de apostropheeringen zetten aan het gedicht een niet geringe levendigheid bij, behoeden het voor 't gevaar een volslagen vertoog te worden. Maar noch Jacob noch Martijn is een persoon, met eene bepaalde rol en eigen karakter. Wel doet in den 1sten Martijn Jacob de eerste, Martijn de tweede serie van vijf vragen[2]); maar ik kan tusschen den aard en den inhoud dier twee reeksen van vragen of de antwoorden er op geen kenmerkend onderscheid vinden[3]); zij onderwijzen, weerleggen, berispen elkander of stemmen met elkander in, zonder dat er eenig persoonlijk karakter uit spreekt (geheel anders b.v. dan later in Coornherts „Gespraken"). De dialoog is een voorwendsel: eigenlijk zijn niet Jacob en Martijn, maar is steeds Maerlant aan 't woord. De afwisseling der sprekers is alleen ter verlevendiging van den stijl aangebracht, ongeveer zooals veel later in Van Oosterwijk Hulshoff's „De geschiedenis van Jozef, voor kinderen" de afwisselende vragen van Pietje, Kootje, Mietje enz. alleen dienen om den vertellenden „Meester" aan den gang, of wel de lezers uit den dut te houden!

En in zijne zorg voor rhythmus en rijm blijft de dichter, hoe groot zijne, thans door Franck aan 't licht gebrachte verdiensten hieromtrent ook mogen zijn, zich zelven niet gelijk. De uitgevers schijnen mij hierin zelfs soms te zeer geneigd iets goed te praten wat toch blijkbaar een gebrek is. Zoo zal men b.v., wanneer zij

[1]) In zijn „Maerlant"; deze voorstelling is in beeld gebracht in de schilderij van zijn zoon: Maerlant op zijn sterfbed, omringd door Breidel, De Coninck e. a. Verg. hiertegen ook Busken Huet, Het Land van Rubens 76.

[2]) Zie Te Winkel, Gesch. d. Nederl. letterk. I, 322—326.

[3]) Of is 't toch geen toeval, dat de beantwoording der 2de tot 4de, meer theologische vragen aan Martijn, die der vermaarde 6de en 7de (over „eigendom" in Mnl. en in Nnl. zin) aan Jacob is toebedeeld, zoodat Maerlant zijn Utrechtschen vriend Martijn werkelijk, in tegenstelling met zichzelf, als een geestelijke zou hebben willen karakteriseeren?

het ontbreken in KCl. en Ov. der geregelde afwisseling van staand en slepend rijm aanmerken als een bewijs „dat M. in zijne kunst gekomen was tot eene grootere zelfstandigheid, die hem eene vrijere beweging veroorloofde" (LIII), of „als een geoorloofd middel om zich de rijmkunst iets gemakkelijker te maken" (LXVI), ook het laatste allicht nog een euphemisme noemen voor wat elders juister heet „verminderde zorgvuldigheid tengevolge van den hoogen leeftijd" (XLIII); vooral ook met het oog op de elders betoogde waarschijnlijkheid dat „de dichter oud was en aan het gedicht waarschijnlijk de laatste hand niet gelegd" heeft (XLI) [1]).

Doch na al dit voorbehoud willen wij dan toch uitspreken en handhaven dat deze Strophische Gedichten, zoo al niet altijd en overal, dan toch doorgaans wel degelijk het genot van een kunstwerk geven, dat Maerlant, al is hij op verre na geen Dante, zich hier zeer zeker een dichter toont, wiens denkbeelden en wiens dichtvormen niet alleen uit historisch oogpunt, maar ook in volstrekten zin belangstelling, eerbied, bewondering verdienen. De 1ste Martijn, met zijne forsche verontwaardiging over lijfeigenschap en armoede, over het heerschen van hebzucht, onrecht en geweld — veel schijnt als voor dezen tijd geschreven en wekt thans, na zooveel eeuwen, gelezen, een bitteren twijfel aan den hooggeroemden „vooruitgang der beschaving" van de 19de eeuw! —, met zijne edelaardige beschouwingen over de „drierhande minne", is te recht vermaard, niet alleen onder philologen: enkele gedeelten er uit zijn algemeen bekend. Is het hem hier niet gelukt een hooger vlucht te nemen, tracht hij het hier alleen maar te doen? Ook in den 2den en 3den Martijn, hoe vol ook van spitsvondige dialectiek en scholastieke theologie, zijn tal van regels aan te wijzen waarin eene gedachte bondig of dichterlijk is uitgedrukt (b.v. III, 196 en 247). De Clausule is vol gezochte vergelijkingen, 't is waar; maar wil men het onderscheid zien tusschen eene dichterlijke uitwerking dier vergelijkingen tot lof der Moedermaagd, der „advocata", en het dorre, doode gebruik dierzelfde versleten beeldspraak, dan vergelijke men de allegorische spelen van Maerlant's twee en een halve eeuw later levenden landsman Cornelis Everaert met de overeenkomende strophen der Clausule! Niet ten onrechte en niet alleen om den gelijksoortigen inhoud zijn door Leendertz onlangs eenige

---

[1]) Aan deze verschoonende beschouwing is misschien ook wel toe te schrijven de opvatting van het gebruik van „synoniemen" als „een opzettelijk aangewend stijlsieraad . . . . of op zijn hoogst een geoorloofd middel om moeilijkheden in de dictie of de rhythmiek te overwinnen" (LIX). Zie trouwens elders (b.v. Zeitschr. f. deut. Alt. XXV, 50) een denkelijk juister waardeering van M.'s kunstvaardigheid.

malen de reien uit Vondel's Lucifer ter vergelijking en verklaring bij deze gedichten aangehaald: menigmaal wordt men ook door den toon daaraan herinnerd, gelijk b.v. KCl. 157 den toon van Vondel's Geuzenvesper in 't geheugen terugroept. De droeve klachten, afwisselende met schrille wraakkreten, over den staat der Kerk in KCl. en Ov. kan men ook heden niet zonder bewondering en ontroering lezen, omdat men er de taal van het hart in hoort [1]). En hoe geleerd-dogmatisch ook de Disputacie hier en daar zij, de samenspraak tusschen Maria en het kruis, maar vooral de klacht van Jezus is zoo krachtig van uitdrukking, dat men dadelijk bij de lezing er door gegrepen wordt. Hier en daar hoort men er denzelfden klank in als in die schoone samenspraak tusschen Jezus en de ziel (bij Acquoy, Geest. Lied. en Leis., no. XIV). Wie door dezen tekst met zijne liefelijke melodie diep geroerd wordt zal ook wellicht smaak vinden in vele stukken uit deze Strophische Gedichten, waar een ander, met eischen, ontleend aan eene geheel andere orde van denkbeelden, vreemd en koud tegenover blijft staan. Deze kunst moge niet overal voldoen aan den classieken eisch van helderheid, bondigheid en evenmatigheid; zij zal wie er vatbaar voor is treffen door hare grootere innigheid en warmte van gevoel. Doch ik kan niet beter doen dan verwijzen naar de met overtuiging en liefde geschreven en toch onpartijdige karakteristiek van deze gedichten en het krachtig pleidooi voor den dichter Maerlant van de uitgevers op blz. LXXXIV—LXXXVI hunner Inleiding.

Deze uitgave is streng methodisch-critisch; zij is gegrond op het onderzoek 1° van de onderlinge verwantschap der handschriften, zooals die gebleken is uit de gemeenschappelijke fouten; 2° van taal, rijmen en versbouw. Aan de conjecturale critiek is zoo weinig mogelijk, en slechts zelden tegen het gezag der hss. die in ieder bijzonder geval de voorkeur verdienen, het woord gelaten. Het valt dan ook niet moeilijk hierin de hand te erkennen van Franck, die thans gelegenheid gevonden heeft om de beginselen, in zijne beoordeeling van Verwijs' uitgave uiteengezet, op de vier Martijns toe te passen. De aanwending dezer Duitsche methode van tekstcritiek heeft hier te lande vanouds tegenkanting of ten minste weinig instemming en navolging gevonden. Ook hier zijn

[1]) Hierop berust ook de afwijzing door de uitgevers van de (door Van Vloten, Inl. 17 geopperde) vergelijking van M. met Rutebeuf „den wuften Franschen dichter, die met dezelfde sierlijkheid en dezelfde rijmkunstjes eene opwekking tot een kruistocht schreef als eene goede boerde" (LXXV).

verschillende elkander afwisselende richtingen waar te nemen; het loont wellicht de moeite de geschiedenis hiervan eens na te gaan.

De „ontdekkers" der Mnl. letterkunde hier te lande waren — na Le Long! — over 't algemeen, op 't voorbeeld van Huydecoper en Clignett, vrij behoedzaam. Maar de Duitschers, vooral Hoffmann von Fallersleben, gingen met groote vrijmoedigheid te werk, en verbeterden eigendunkelijk, hoezeer gewapend met eene nog slechts geringe kennis van de Mnl. grammatica, woordenschat en versbouw, de teksten die zij uitgaven, soms de lezingen der hss. niet eens of althans slordig opgevende. Jonckbloet — die, ondanks zijne Fransche sympathieën, meermalen onder den sterken invloed van Duitsche stelsels heeft gestaan, eerst van de tekstcritiek en de metriek van Lachmann, later van de aesthetische critiek vooral van Gervinus — volgde bij zijn optreden de Duitsche manier en heeft zich door zijne voorbarige critiek in meer dan een zijner uitgaven, gegrond op eene nog onvoldoende kennis der taal en op een eveneens voorbarig stelsel van Mnl. versbouw, later vele aanmerkingen op den hals gehaald; reeds in den „Brief" van De Vries aan Jonckbloet, naar aanleiding zijner uitgave der Lorreinen, vindt men menig staaltje van onnoodige verbeteringen aangewezen en veroordeeld. Hij vond dan ook weinig navolging, zelfs niet in den boezem der „Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche letterkunde", die, blijkbaar op aanstichting van De Vries, aanstonds beslist tegen deze „Duitsche" critiek partij gekozen en het geven van streng-diplomatische tekstafdrukken als beginsel aangenomen heeft [1]).

Aan dat beginsel zijn De Vries en zijne leerlingen — hij, en niet Jonckbloet heeft hier den toon aangegeven — over 't algemeen getrouw gebleven; en men moet hun dankbaar zijn dat zij in dien tijd, toen er van eene Mnl. grammatica nog geen sprake was, toen zelfs de besten nog weinig kennis en begrip hadden van Mnl. klankleer en deze nog telkens met de spelling verwarden, ons behoed hebben voor nog meer overijlde tekstcritiek en voor daarop gebaseerde tekstuitgaven, waarin allerlei niet of kwalijk begrepen woorden en vormen verdonkeremaand zouden wezen: edities, voor grammaticale, ja eigenlijk voor alle studie onbetrouwbaar, onbruikbaar en „over te doen". De Vries en Verwijs onderzochten voor hunne edities welk hs. in 't algemeen het oudste en beste was, d. i. de naar hun oordeel beste lezingen en oudste taalvormen bevatte; dit volgden zij dan doorgaans, terwijl zij in twijfel-

[1]) Zie de Versl. en Ber. der Vereen. I (1844), 31 vlgg. en vooral het uitvoerig en welsprekend betoog van De Vries in zijne Inleiding op den Lekenspiegel CXXXIX—CXLIV; verg. daarmede Jonckbloet's Inl. op den Lancelot LXVIII en die op den Dietschen Catoen XI, XIV.

achtige gevallen andere hss. raadpleegden, of soms ook, waar een ander hs. eene lezing gaf die hun beter scheen, deze verkozen boven eene (op zich zelf onaantastbare) van hun teksths. en dus in de uitgave opnamen [1]). De taalvormen en de spelling, de rijmen en de verzen liet men zooals men ze in het hs. vond; van grammatische of metrische bezwaren was zelden sprake: men verklaarde, en te recht, er nog te weinig van te weten.

Maar daarnaast werd eene ruime plaats gegund aan de conjecturale critiek: waar in de hss. (of het hs.) iets stond dat gewraakt werd door het gezond verstand of door het juist inzicht in de bedoeling des dichters, was de keuze niet twijfelachtig: dit of dat kòn een dichter niet geschreven hebben, en dus moest „de hand des dichters hersteld" worden door den uitgever. De Vries werd hiertoe gedreven zoowel door eigen aanleg als door de roemrijke traditiën der Leidsche classieke philologie, toen op schitterende wijze vertegenwoordigd door Cobet; en het zal wel niet te ver gezocht of te diep opgehaald zijn, wanneer men hierin tevens de beginselen van het toenmalig Nederlandsche liberalisme herkent: de vrijheid van het individu en de heerschappij der rede en der critiek. De Nederlandsche philologie ging haar eigen weg, vrij van Duitsche stelselzucht en schoolsche tucht, verheven boven de noeste vlijt en het oppermanswerk der Duitsche geleerden. Ongelukkig verviel zij, in haren afkeer van de Duitsche „dogmatische" critiek angstvallig de lezing en de spelling van het nu eenmaal gevolgde hs. behoudende overal waar die niet indruischte tegen het gezond verstand of den goeden smaak, ten slotte niet zelden in eene wel minder dogmatische, maar toch evenzeer voorbarige en ..... op losser gronden steunende conjecturale critiek. Het is waar dat zij veelal werd toegepast op teksten, waarvan slechts één hs. bestond en de schrijver onbekend was, waar dus deze zeker aantrekkelijke verstandsoefening of liever speling des vernufts meer recht van bestaan en meer speelruimte had dan bij verschillende werken, met talrijke hss., van denzelfden schrijver. Maar men verzuimde toch ook bij de laatstbedoelde werken de nauwkeurige studie en vergelijking der handschriften, der grammatica en der metriek zelf ter hand te nemen of ze bij jongeren aan te bevelen en aan te dringen. „Ex oriente lux" was 't ook hier weder: Franck's grondige, maar in den vorm vaak scherpe recensiën van Mnl. uitgaven, zijne opstellen over onderwerpen van Mnl. klank- en vormleer, gevolgd door zijne Mnl. Grammatik (1883) [2]),

[1]) Zie b.v. Inl. Lekensp. CXXII vlgg.

[2]) Weldra gevolgd door Van Helten's Mnl. Spraakkunst (1886): twee in aanleg en uitvoering verschillende, elkaar aanvullende boeken.

en zijne uitgave van Maerlant's Alexander, trokken een nieuw spoor en bewezen dat men thans door een zorgvuldig onderzoek van de filiatie der hss. en van de taalvormen en rijmen van één dichter wèl een vasteren grond onder de voeten kon krijgen voor eene waarlijk critische uitgave van diens werk, zonder weder in de fouten van Hoffmann en Jonckbloet te vervallen. Een dier uitvoerige recensiën was de hierboven reeds genoemde van Verwijs' uitgave der Strophische Gedichten, waarin de tekst niet volgens deze methode was vastgesteld, en waarvoor De Vries aan Verwijs eene reeks van vernuftige doch zeer gewaagde gissingen op de toen voor 't eerst door dezen uitgegeven (en alle slechts in één of twee hss. bekende) gedichten had medegedeeld. Dit gaf Franck aanleiding om, bij alle waardeering van De Vries en Verwijs, „den mangel an exacter methode in der kleinen philologischen arbeit" de zwakke zijde van den laatste te noemen, met de bijvoeging: „auf methodische grammatik und methodische textkritik waren seine wege nicht gewiesen" [1]), en van De Vries' conjecturen, vooral die op OHW., te zeggen: „sie sind mit grossem aufwand von scharfsinn und gelehrsamheit gemacht, aber vielleicht grade deshalb fühlt man sich von den meisten wenig befriedigt. unter den einfacheren sind allerdings sehr annehmbare, sogar ganz sichere. wenn der überlieferung nur geringe rechnung getragen wird, wenn man überall seltene wörter und merkwürdige redensarten vermutet, dann kann man schliesslich aus allem alles machen. aber dann schwindet auch jeder boden und die tekstkritik wird zu einem blossen spiel der phantasie. meistens lassen sich die kühnen gebäude — denn als solche kann man sie in der tat bezeichnen — leicht zusammenreissen. ich möchte rechtzeitig vor diesen irrpfaden warnen und daran erinnern dass es uns nicht darauf ankommen kann zu eruieren, was einer allenfalls geschrieben haben k ö n n t e, sondern darauf, was er geschrieben h a t. so viel wir auch von der classischen philologie gelernt haben, wir brauchen darum nicht alle ihre sünden nachzuahmen. in diesem gedichte sind derartige conjecturen um so weniger angebracht, als der verf. desselben ein mässig geschickter mann war" [2]). Daarop volgde een zeer uitvoerig, grondig onderzoek van de filiatie der handschriften met een daaruit opgemaakten stamboom, onder verontschuldiging jegens zijne Duitsche vakgenooten voor de uitvoerige uiteenzetting van algemeene beginselen, voor hen reeds lang niet meer, doch voor de Nederlandsche vakgenooten nog wel noodig [3]).

[1]) Anz. f. deut. Alt. VIII, 127.
[2]) T. a. p. 155.
[3]) T. a. p. 128.

Dit alles was krasse taal van een nog jongen vreemdeling tegen een man als De Vries, die toen (in 1881) op het hoogtepunt van zijn leven stond en die van geen landgenoot — tenzij dan Van Vloten, maar die schoot zijne pijlen links en rechts, tegen zoovelen af! — ooit eene dergelijke beoordeeling van zijn werk ontvangen had. Het heeft hem, geloof ik, verbaasd, maar ook gegriefd.

Heel veel navolgers en volgelingen heeft Franck echter tot dusverre met zijn aandringen op de studie van zooveel dat te lang verzuimd was niet gewonnen: zijne stem is vrijwel die eens roependen in de woestijn gebleven [1]). Daarentegen is in de laatste jaren bij de uitgaven van Mnl. teksten door jongere philologen (b.v. de

[1]) Zijne aansporing, aan het slot zijner recensie van Verwijs' uitgave tot de vakgenooten gericht, om de talrijke zwarigheden in de Stroph. Ged. te helpen oplossen heeft — het door hem zelf en Verdam in deze uitgave geleverde natuurlijk niet medegerekend —, zoover ik weet, alleen gehoor gevonden bij P. Leendertz jr., die in den 18den en 19den jaargang van het Tijdschr. v. Ned. taal- en letterk. eene reeks van weldoordachte, van grondige studie getuigende opmerkingen heeft gegeven, waardoor menige duistere plaats opgehelderd, menig twijfelachtig punt dichter bij de oplossing gebracht is.

Naast den bovenvermelden echt-Nederlandschen afkeer van „systemzwang" is als tweede, trouwens met de eerste samenhangende oorzaak waardoor aan Franck's roepstem in 't algemeen zoo weinig gehoor is gegeven, te noemen zekere afkeer van strenge grammaticale studie, althans eene onmiskenbare voorkeur voor de etymologie van enkele, op zich zelf staande woorden en de tekstcritiek van enkele plaatsen. Zoodra men uit die etymologieën algemeen geldige klankwetten, leidende beginselen wil trekken, ze in een stelsel wil samenvatten, zoodra men de tekstcritiek onder zekere regels wil brengen, schrikken de meesten hier terug, bezorgd voor hunne vrijheid ook op dit punt.

Maar als derde oorzaak is ook het in zekeren zin bedroevend feit te noemen, dat zoovele doctoren in de „Nederlandsche letteren" — en ik laat de historici, ellendige „daklozen" die daarbij ondergebracht worden, hier buiten beschouwing — hetzij reeds bij hunne promotie of daarna andere studievelden opzoeken en zich aan de Oudgermaansche, Romaansche, Engelsche, Indische philologie of wel aan de vergelijkende taalstudie wijden; alsof er in de Nederlandsche taal- en letterkunde niets meer te doen ware, alsof niet tal van onderzoekingen over grammatica, dialecten, handschriften, metriek (om van de letterkunde niet eens te spreken) en tal van tekstuitgaven op bewerkers wachtten. Is 't niet eigenlijk beschamend voor ons, dat het beste tot dusverre verschenen geschrift over het Zuidafrikaansch-Nederlandsch niet van een Nederlandsch philoloog van beroep, maar van een neograecus afkomstig is, terwijl thans een Duitscher (Heinr. Meyer te Göttingen) zich opmaakt om het vraagstuk nader te bestudeeren! Doch, 't is waar, van de betrekkelijk weinige „neerlandici" in engeren zin die na hunne promotie aan de wetenschap getrouw blijven worden verscheidenen nu eenmaal „geboeid" (in meer dan één zin) door anderen arbeid.

uitgave van den Brandaen door Bonebakker) eene neiging merkbaar om weder terug te keeren tot de diplomatische tekstafdrukken, ja nog verder te gaan dan vroeger: zooveel mogelijk beperkte of althans telkens als zoodanig aangeduide oplossing der afkortingen, angstvallig behoud der spelling en interpunctie van het hs., groote vrees voor conjecturen, voorkeur voor desnoods gezochte uitleggingen boven soms eenvoudige emendatiën. Kortom een sterke behoudzucht, die eigenlijk gekeerd is zoowel tegen de (ik zal maar zeggen: Leidsche) conjecturale critiek als tegen de Duitsche normaliseering, en die ook zeker wel in verband staat met de jongere denkbeelden over „taalindividualisme".

Wat zullen wij nu, na dit historisch overzicht, tot deze dingen zeggen?

Vooraf zij opgemerkt — ik wees er hier boven reeds met een enkel woord op — dat men niet alle uitgaven over één kam mag scheren. Bij eene eerste uitgave van een fragment, bij de uitgave van een werk welks schrijver onbekend is, of ook van een werk waarvan maar één hs. bestaat — en zoo zijn er vele — is natuurlijk van grammatische of metrische critiek en normaliseering slechts binnen zekere grenzen, van handschriftenfiliatie vaak in 't geheel geen sprake. Het geldt hier alleen die werken, welke in meer dan één hs. bewaard zijn en waarvan de schrijver of althans de tijd en de plaats van vervaardiging ten naaste bij bekend zijn.

Wat nu in de eerste plaats de normaliseering van taalvormen en spelling dezer teksten betreft, er is zeker tegen de „Duitsche" methode (om ze nu maar eens zoo te noemen) een en ander in te brengen. De Vries heeft het reeds in de Inleiding op den Lekenspiegel gezegd, en hij werd niet moede het op zijn colleges te herhalen: „Het hoofddoel bij de uitgave van een vroegeren schrijver (dit zal wel door niemand betwist worden!) is: zijn werk zóó te doen drukken als hij zelf het geschreven heeft [1]). Is men nu werkelijk overtuigd, dat onze Mnl. schrijvers die volstrekte eenparigheid en strenge regelmaat betrachtten, dat hunne autografen geheel vrij waren van die ongelijkmatigheden, die *alle* ons bekende handschriften vertoonen? Ik zou dit op verre na niet durven verzekeren". Inderdaad, dit is onwaarschijnlijk, ja ongeloofelijk. Mitsdien geeft eene aldus genormaliseerde uitgave ook een onzuiver beeld van den schrijver en zijn werk: het is te gelijkmatig, te stelselmatig, het ziet er te glad, te mooi uit; zóó consequent gespeld als de Strophische Gedichten in deze uitgave zijn, heeft Maerlant ze zeker wel niet zelf geschreven; zijne auto-

[1]) Verg. boven, blz. 493, de bijna gelijkluidende woorden van Franck: een bewijs hoe hetzelfde doel langs verschillende wegen kan nagestreefd worden.

grafen zagen er stellig anders uit, evenals die van latere, ook 16de en 17de eeuwsche schrijvers die wij soms nog bezitten. Die normaliseering is dus eigenlijk hypercritisch. En het schijnt wel inconsequent om aan den eenen kant bij eene her-uitgave van schrijvers uit de 16de en 17de eeuw — tenzij ze voor de school of voor 't groote publiek bestemd zijn — angstvallig de spelling, de hoofdletters, de interpunctie, de aanwijzing van caesuur of dubbelrijm of binnenrijm te bewaren, op een komma of een punt meer of minder dood te blijven, en anderzijds bij de uitgave van geschriften die drie of vier eeuwen ouder zijn met de gegevens op zooveel vrijmoediger wijze om te springen en ons allerlei afwijkingen van de overlevering te veroorloven. Doch men zie hierbij toch niet het zeer groote verschil over 't hoofd dat er bestaat tusschen beide gevallen. Bij eene her-uitgave van geschriften der 16de en 17de eeuw hebben wij meestal gedrukte oude uitgaven voor ons, nog bij het leven en meestal onder toezicht der auteurs verschenen, soms ook (b.v. bij Hooft) diens oorspronkelijk, eigenhandig handschrift. Dat men dan niet wijzer mag zijn dan de auteur spreekt wel vanzelf. Van Hooft moet dus hetzij zijn oorspronkelijke kopij, hetzij de door hem zelf verbeterde latere redactie uitgegeven en de andere in de noot vermeld worden: eene hachelijke keuze trouwens![1]) Van Vondel en ook van Bredero moeten de oudste drukken gevolgd worden, die, al is 't ook niet altijd zeker dat de dichters ze zelf nagezien hebben, toch in allen gevalle gelijktijdige uitgaven zijn. Bij een tekst als die van Cornelis Everaert, slechts in één, wellicht eigenhandig, althans gelijktijdig handschrift bewaard, of bij een incunabel geldt hetzelfde: alleen een diplomatische afdruk is hier mogelijk en wenschelijk. Maar met Mnl. geschriften staat het heel wat anders geschapen! Zelden of nooit heeft men het autograaf voor zich, meestal afschriften uit de tweede of derde hand, een halve of heele eeuw, dikwijls twee of drie eeuwen jonger dan het origineel. En daarbij, al staan deze afschriften wat afstand in tijdruimte en aantal van tusschentrappen betreft zeker veel dichter bij den archetypus dan bij classieke Latijnsche auteurs het geval is, de afschrijvers gevoelden zich daarentegen veel vrijer om in die werken, geschreven in hunne eigene taal die zij verstonden (of meenden te verstaan), te veranderen. En dit was niet altijd eigenwijsheid: zij kwamen er ook vanzelf, zonder opzet en onwillekeurig, uit slordigheid of gemakzucht, veel eer toe woorden en taalvormen die hun verouderd of vreemd voorkwamen te vervangen door die van hun eigen tijd, van hun dialect. Er is dus reden om te onderstellen dat de afschrijvers van Mnl.

---

[1]) Verg. Stoett, Inl. LXXI, en Kalff in Gids 1900, I, 3 vlgg.

auteurs veel verder van hun origineel zijn afgeweken dan die van classieke Latijnsche auteurs, welke voor hun voorbeeld („vóórschrift" in eigenlijken zin) veel meer eerbied hadden en er, wat de taalvormen en de maat aangaat, zoogoed als niets aan konden wijzigen.

En die afwijkingen betroffen, men bedenke dit wel, niet alleen de spelling — het uitwendig kleed, voor een kunstwerk wel niet geheel onverschillig maar toch van zeer ondergeschikt belang —, maar wel degelijk ook de grammaticale vormen, de woorden en den zinsbouw, kortom de taal zelf. En nu neme men een werk dat alleen bewaard is in één hs., geschreven door een afschrijver uit een jonger tijd of eene andere streek dan die van den dichter, zooals b.v. Veldeke, den Merlijn, Reinaert II, den Spiegel der Sonden, of wel een werk waarvan onderscheidene, uit verschillende streken afkomstige handschriften bestaan, zooals sommige geschriften van Ruusbroec. Moet men nu die hss. diplomatisch afdrukken, met al de kennelijk uit een gansch anderen tijd of een geheel ander dialect ontleende vormen en woorden? Men stelle zich eens voor een stuk uit de 16de eeuw, afgeschreven door iemand uit de 18de of 19de eeuw die zich om de taalvormen weinig bekreunt (zooals men ze inderdaad wel eens onder de oogen krijgt van historici, ook nog uit onzen tijd), of een Nederlandsch geschrift uit onze dagen, door een Duitscher niet vertaald, maar hier en daar, telkens als 't hem goeddocht, plompweg in Duitsche vormen „omgeschreven". Dat zou een wonderlijke poespas zijn van allerlei oude en nieuwe spellingen, taalvormen en woorden, waarin alle grenzen van tijd en plaats zijn uitgewischt: eene brabbeltaal, afzichtelijk voor iemand die kennis van en oog voor de fijnere verschillen heeft. Welnu, een ongewijzigde diplomatische afdruk der handschriften van Reinaert II, van den Merlijn, van den Spiegel der Sonden, of van een Westvlaamsch hs. van Ruusbroec is (of ware) een dergelijk stijlloos, onhistorisch en onartistiek geheel[1]); dat het op ons niet zulk een leelijken indruk maakt is alleen te wijten aan onze geringere kennis en ons dientengevolge minder fijn ontwikkeld onderscheidingsvermogen der gedaanten waarin het Mnl. zich in de verschillende eeuwen en in de verschillende streken vertoond heeft.

Het dilemma is dus niet: zullen wij al of niet een opzettelijk door ons vervaardigd spellingstelsel aan een middeleeuwsch dichter opdringen. Maar wel: zullen wij, wanneer — en dit is bijna altijd het geval — het eigenhandig geschrift eens schrijvers niet bewaard

[1]) Ik laat hierbij nu in 't midden in hoeverre het taalverloop toen sneller ging en ééne eeuw dus meer verschil maakte dan nu; waarschijnlijk weegt de behoudende invloed der schrijftaal thans wel op tegen de snellere afslijting door het drukker verkeer; zie hierover H. Meyer in: Festschr. dem Hansischen Geschichtsverein etc. (Göttingen 1900) 115 flg.

is, een afschrift uit jonger tijd of uit eene andere streek zóó als wij 't gevonden hebben afdrukken, of zullen wij althans trachten door een nauwgezet onderzoek van de taal van het gedicht (vooral van de rijmen, die over 't algemeen het meest geëerbiedigd zijn) en van het dialect van des dichters geboorte- of woonplaats (o.a. blijkende uit de oorkonden en uit het hedendaagsche dialect) tot de kennis te geraken der taal van den dichter zelf en die dan herstellen in plaats van de wanvormen des afschrijvers? Mij dunkt de keuze niet twijfelachtig. En dit te minder omdat deze onderzoekingen niet alleen voor de vaststelling van den betrokken tekst, maar te gelijk voor de geschiedenis der dialecten en der schrijftaal in 't algemeen vruchten dragen.

Zeker is dit onderzoek niet altijd gemakkelijk; de stellige uitkomsten staan niet altijd in verhouding tot de moeite en den tijd die zij kosten: veel is en blijft twijfelachtig. Zoo bewijst b.v. het voorkomen van rijmen als *ue* (nnl. *eu*, umlaut van $\bar{o}$): *ue* (ogerm. of rom. $\bar{u}$) vóór *r* of de volstrekte afwezigheid (in een omvangrijk gedicht) van $\bar{e}$: *ê* wel, dat de dichter de eerste klanken nagenoeg gelijk, de tweede ongelijk uitsprak en hoorde (een vorm of een woord, door het rijm gestaafd, behoort waarschijnlijk tot de taal des dichters; in 't algemeen zijn de rijmen de toetssteenen). Maar aan den anderen kant is ook de mogelijkheid niet te ontkennen dat de dichter juist in 't rijm uit nood zich wel eens beholpen heeft met een klank die hem niet eigen was, zich een vorm, een woord heeft veroorloofd, hem alleen uit een ander dialect bekend, of ook een woord gebruikt in eene voor hem (en misschien voor alle toen levenden) ongewone of zelfs volslagen ongebruikelijke beteekenis; kortom dat hij in 't rijm iets kan hebben geschreven dat hem zelf in proza of buiten den dwang van het rijm niet uit de pen gevloeid zou zijn. Immers: „men moet om die rime souken Misselike tonghe in bouken" zegt Maerlant zelf in de bekende plaats uit den Franciscus. Dat men vooral bij de Strophische Gedichten, met hun veeleischend rijmschema, telkens met deze mogelijkheid rekening moet houden spreekt vanzelf. Ook het onderzoek der oorkonden belooft vaak meer dan het geeft en is soms netelig, vooral omdat men niet altijd de zekerheid heeft dat de klerken die ze geschreven hebben afkomstig waren uit de plaats waar de oorkonden uitgegeven zijn, of dat ze niet eene zekere traditioneele, van elders overgenomen kanselarijtaal bezigden.

Doch dit alles geeft mijns erachtens toch nog geen recht om dergelijke onderzoekingen voor de quaestie van het auteurschap „totaal waardeloos" te noemen [1]. Het is natuurlijk mogelijk dat

[1]) Zooals Leendertz, Tijdschr. XVIII, 108 noot (verg. 90 en 115) doet.

de resultaten in strijd zijn met andere gronden vóór of tegen eene beslissing die zwaarder moeten wegen (zooals b.v. hier bij Ov. en KCl. het geval is); maar dan wettigen zij m. i. toch altijd eenigen twijfel of wij het gedicht in onvervalschten vorm voor ons hebben, of wel het vermoeden dat er eene bepaalde oorzaak voor deze afwijkende uitkomsten te vinden zal zijn [1]).

Vreemd is de wel eens gehoorde bewering, dat men den middeleeuwschen dichters niet eene grammatica mag „opdringen"; alsof dit iets ware dat alleen aangeleerd, van buiten aangebracht kan zijn [2]). Zeer zeker hadden zij nooit studie gemaakt van Mnl. grammatica, zooals wij de spraakkunst onzer schrijftaal ten deele op school leeren; wat zij van grammaticale kennis bezaten zal, om met Bredero te spreken, een beetje „kints-school"-Latijn geweest zijn. Maar de grammatica van hun dialect droegen zij, onbewust, in het hoofd; zij bleven zich in 't spreken, en ook tot op zekere hoogte in 't schrijven, wel degelijk gelijk. A priori mag men wel aannemen, dat in de middeleeuwen een Westvlaming, een Brabander, een Hollander zijn dialect niet alleen zuiver gesproken, maar ook, tot op zekere hoogte, geschreven heeft. Al schijnt het wel zeker dat er reeds in de middeleeuwen in de Nederlandsche gewesten zekere norm, zekere mate van eenheid, eene soort van algemeene schrijf- (stellig nog niet spreek-)taal bestaan heeft, zij was toch nog verre van die bijna volstrekte „eenparigheid" die wij (althans in Noord-Nederland) nu kennen, waarbij alleen nog maar voor persoonlijke, individueele, niet meer voor gewestelijke verschillen plaats is, en waardoor men thans bijna nooit meer aan iemands geschriften zien (wel aan zijne spraak hooren) kan uit welke landstreek hij afkomstig is. Die thans door alle schrijvenden zonder noemenswaard dialectisch verschil gebezigde schrijftaal is echter in zich zelf zeer ongelijksoortig; zij bevat elementen, uit verschillende gewesten, uit „misselike tonghe" afkomstig. Elken schrijver staan nu telkens wisselvormen ten dienste, waarvan de een oorspronkelijk vreemd is aan het vroeger en hedendaagsch dialect van zijne geboorteplaats, de ander daar wel thuis hoort: deze vormen kunnen,

[1]) Gelijk Leendertz b.v. zelf, t. a. p. 100, zulk eene bijzondere oorzaak zoekt en meent te vinden in den ouderdom des dichters en den invloed van anderen op hem.

[2]) Het door De Vries, Inl. Lsp. CXLII, aangevoerde is niet vrij van rhetorica. Er is natuurlijk geen sprake van eene algemeene, voor allen geldende „volstrekte eenparigheid"; integendeel wil men ieders taal, door het dialect, den tijd, de persoon en de kunstvaardigheid van den dichter bepaald, onvervalscht bewaren of herstellen. Op blz. CXLIII vlg. wordt trouwens het recht eener op degelijke studie rustende critische uitgave door De Vries zelf erkend.

hetzij met of zonder een later ontstaan of gemaakt onderscheid, beurtelings ter afwisseling gebezigd worden. Zoo was het in de middeleeuwen stellig nog niet geschapen; in welke mate en in welke gevallen het toen reeds zoo was, welke afwijkingen van zijn dialect een schrijver zich toen reeds veroorloofde, dat moet juist blijken uit de hier bedoelde onderzoekingen. Verre van den dichter eene hem vreemde door ons samengestelde grammatica op te dringen is het dus het streven zijne eigene klanken, vormen en woorden te herstellen, die in vele gevallen door latere afschrijvers verduisterd of verknoeid zijn.

Ernstiger bezwaar mag men wellicht aanvoeren tegen eene te strenge, op Duitsche leest geschoeide metrische critiek; niet ten onrechte, naar 't schijnt, heeft men vanouds beweerd, dat de Duitsche methode niet past voor onze Mnl. dichters, die blijkbaar niet aan zoo strenge regels gebonden waren als de Middelhoogduitsche; „de plompe, uitgezette voeten der Dietsche Muze pasten niet meer in het nauwe schoeisel, dat haar eens zoo bekoorlijk gestaan moet hebben in haar fleurige jeugd" (zooals Cosijn in zijne rectorale oratie geestig gezegd heeft). Toch, al mag men van de Mnl. poëzie niet zoo strenge tucht verwachten, noch ze op haar toepassen, een man als Maerlant toont zich ook in zijn verstechniek een zelfbewust kunstenaar. Ook hier is 't echter in onze wetenschap helaas gebleven bij enkele pogingen: de proeven van Jonckbloet, Martin en Van Helten zijn nagenoeg het eenige wat er over Mnl. versbouw in 't algemeen geschreven is, waarbij thans Franck en onlangs Van Veerdeghem (in zijne uitgave van Sinte Lutgart) merkwaardige bijdragen gevoegd hebben.

Wat voorts de eigenlijke spelling betreft, dit schijnt mij ook hier eene zaak van weinig gewicht. Kon men het eigenhandig geschrift des schrijvers herstellen, dan zou men dit zonder twijfel doen en moeten doen, desnoods met al zijne (waarschijnlijke) onregelmatigheden en inconsequentiën. Maar hetgeen boven gezegd is over de taalvormen en de woorden geldt zeker in niet mindere mate van de spelling. Nu de spelling van het autograaf niet meer met zekerheid terug te vinden is, moet men kiezen tusschen de onregelmatigheid, de willekeurige spelling van een lateren afschrijver en de regelmaat van een stelsel, gegrond op de studie der meest gebruikelijke spelling in den tijd en de plaats van den auteur (zoo die nog te vinden is). Ik voor mij zou aan het laatste de voorkeur geven; ja ik kan zelfs niet inzien welk groot kwaad er gelegen zou zijn in eene afwijking van de spelling van den tijd des auteurs, indien dit wenschelijk ware om diens waarschijnlijke uitspraak af te beelden, of ook alleen maar ter wille van de duidelijkheid. Aangenomen zelfs dat in de middeleeuwen nooit

of nergens b.v. nnl. *o*(*o*) (ogerm. *u* en *au*) en nnl. *oe* (ogerm. *ô*) in 't schrift onderscheiden zijn, dan schijnt het mij toch geen misdaad die klanken thans in uitgaven en opstellen wèl te onderscheiden door de letterteekens *o* en *oe*, t. w. in die werken waarvan het zeker is dat de auteurs ze verschillend uitspraken. En hetzelfde geldt ook van de tot dusverre door de philologen in 't schrift nimmer, en toch blijkbaar door vele dichters in uitspraak wel onderscheiden (en dus niet in 't rijm verbonden) *ē* en *ê*, en misschien ook *ō* en *ô* [1]). Kortom, dit zijn zaken van ondergeschikt belang, die alleen de afbeelding der taal op 't papier raken en die, mits met omzichtigheid en kennis, zonder bezwaar bij onderling goedvinden „geregeld" kunnen worden, zelfs al weet men dat men zoodoende veel geregelder of zelfs anders schrijft dan de auteur denkelijk gedaan heeft, en dus gevaar loopt zijn werk in dit opzicht te mooi af te beelden.

Hetzelfde geldt van de interpunctie. Dat men toen hiervoor geheel andere schrijfregels of -gewoonten volgde dan thans, en dat het moeilijk is bij oude teksten, met hun veel losseren zinsbouw, eene andere interpunctie te bezigen dan de oude die daarmede harmonieërt, is onbetwistbaar; ook dat die hiermede samenhangende quaesties of „quaestiunculae" van interpunctie (en van het aaneenschrijven der woorden enz.) niet geheel en al zonder belang zijn en de bestudeering er van bemoeilijkt wordt door voorbarige critische edities waarin deze verschillen uitgewischt of verduisterd worden. Voor die studie, voor de geschiedenis van dit onderdeel — een niet bijzonder aantrekkelijk onderwerp trouwens — is het dus van gewicht enkele teksten met die oude interpunctie te bezitten. Maar laat men toch niet al te veel gewicht aan dergelijke zaken hechten, alsof eene wijziging of regeling daarvan, in eene critische editie, een halsmisdaad ware! „Die liebe orthographie" heeft vanouds in Noord- en Zuid-Nederland eene overmatige belangstelling gevonden. Maar mij dunkt het toch nog belangrijker te weten hoe onze voorvaderen gesproken dan hoe zij geschreven hebben. Alleen als bijdrage tot de kennis der uitspraak zou eene geschiedenis der Nederlandsche spelling immers waarde hebben; de bedoeling van alle grammaticale studie is toch juist door de bestudeering der doode, gespelde taal tot die van de levende spraak te komen. En daarom zou ik meenen dat het voldoende (maar ook noodig!) is in eene inleiding nauwkeurig

---

[1]) Is het niet vrij dwaas, dat wij deze klanken thans, nu de algemeene spreektaal dat onderscheid niet meer kent, in 't schrift wèl onderscheiden, doch ze voor 't Mnl., toen de onderscheiding nog vrij algemeen moet geweest zijn, geheel verwaarloozen?

rekenschap te geven zoowel van de in het hs. of de hss. gevolgde spelling en interpunctie als van de afwijkingen daarvan in de den lezer voorgelegde critische editie. Hiervoor pleiten bovendien en bovenal redenen van practischen aard. Er zijn dan toch ook nog lezers die volstrekt geen belang stellen in die quaesties van spelling en interpunctie: literatoren in den engeren zin, historici, en nog verder afstaanden; dezen zullen zich licht ergeren aan eene uitgave, moeilijk leesbaar door eene al te ongewone spelling en interpunctie, en aan den omhaal die daarover gemaakt wordt; zij wenschen den tekst in een leesbaren, liefst in een smaakvollen vorm voor zich te zien. En dat is begrijpelijk en billijk: de meeste teksten worden toch niet uitsluitend ten dienste van grammatici uitgegeven! Door al te groote peuterigheid en gewichtigheid in kleinigheden verhoogt men het aanzien der philologie, niet alleen bij beoefenaars der natuurwetenschappen, maar ook bij vakgenooten in ruimeren zin en belangstellende leeken waarlijk geenszins.

Men kan dus m. i. erkennen, dat al dergelijke „regelingen" van taalvormen, spelling en interpunctie eene scherpe critiek en groote omzichtigheid vereischen, dat zij zoo al niet uitsluitend dan toch vooral toepasselijk zijn op de verschillende werken van één auteur; men kan zelfs toegeven dat zij, rekening houdende met de eischen der practijk, tot op zekere hoogte dikwijls onhistorisch zijn, — en desniettemin het recht (en het vermogen) der wetenschap handhaven om, door de doode en verbasterde taal der hss. heen, door te dringen tot de taal van den auteur en die te herstellen; het laatste is trouwens het doel van alle tekstcritiek. Dat dit in vroeger tijd dikwijls (en ook later nog wel, b.v. bij den Merlijn) door onbekwame en slordige uitgevers met te geringe kennis is geschied kan men volmondig toegeven en betreuren; ook dat men voor fouten ook thans nog niet gevrijwaard is. Doch mag dit eene reden zijn om het nu ook maar nooit te beproeven en uit vrees voor vergissingen een onveranderden afdruk te geven of te verlangen van een hs. als b.v. dat van den Merlijn en den Spiegel der Sonden, geschreven in een mengsel, een poespas van twee dialecten (dat van den schrijver en dat van den afschrijver), dat nergens ooit zoo gesproken is? Dat zou een treurig bewijs zijn van onvermogen; men behoort den moed te hebben om te dwalen, anders is alle vooruitgang mogelijk! De onveranderde afdruk van hss., in een zuiver dialect geschreven, kan zeker van groot belang zijn; zijn er werkkrachten en geldmiddelen beschikbaar, laat men het dan doen. Maar meestal zal zoo iets op practische bezwaren afstuiten. En het gaat toch ook niet aan te verlangen (zooals mijn vriend De Vreese op het laatste Philologencongres

scheen te wenschen), dat alle critische uitgaven „overgedaan" en b.v. alle hss. van Ruusbroec naast elkaar afgedrukt worden! [1]) Dat kan men alleen doen voor zeer enkele hoogst belangrijke werken van kleinen omvang (b.v. de oudste gedenkteekenen der Oudgermaansche poëzie, zooals de Béowulf: eerst palaeographisch nauwkeurig, daarna critisch). Elders zal men zich tevreden moeten stellen met een „overdoen" der oudste, meest onbetrouwbare uitgaven, en met

---

[1]) Bij het schrijven van het bovenstaande ging ik af op mijne herinnering van de voordracht en het daarop gevolgde debat. Zie thans het uittreksel daarvan in de Handel. v. h. Tweede Nederl. Philol.-Congres, 85—89, en den volledigen afdruk der rede hierboven, blz. 337 vlgg., bepaaldelijk 343 met de (later bijgevoegde?) noot. Van de daar verkondigde meening, dat zoogenaamde critische uitgaven niets anders zijn dan aesthetische liefhebberijen, voor de literatuur wellicht nuttig, doch voor taalkundige studie onbruikbaar of ongeschikt, zou ik alleen het laatste gedeelte, met vele beperkingen, willen toegeven, in zooverre nl. critische uitgaven (en natuurlijk vooral de zonder voldoende kennis en voorzichtigheid bewerkte) als materiaal voor taalkundige studie minder geschikt zijn dan diplomatische afdrukken. Men vergete trouwens niet dat de meeste uitgaven van Mnl. auteurs toch niet alleen bouwstof voor taalstudie (wel resultaat daarvan!) zijn, maar ook voor andere doeleinden moeten dienen. Zoolang de Nederlandsche philologie niet over honderden arbeiders en honderdduizenden guldens beschikt zal deze allersekuurste (maar wel wat omslachtige!) manier van werken: eerst eene diplomatische uitgave van alle Mnl. hss., daarop gegrond eene Mnl. grammatica, en eerst daarna eene critische editie van enkele werken, (immers lang niet alle worden zij door iemand, van welke richting ook, in dien gezuiverden vorm begeerd!) wel tot de pia vota (van sommigen) blijven behooren.

Ik kan niet nalaten hier thans nog even te verwijzen naar Franck's recensie der dissertatie van Dr. Van Berkum (in Anz. f. deut. Alt. XXIV, 275 vlgg.), al geldt het hier meer het goed recht der conjecturale dan der grammatische tekstcritiek. Franck die, zooals wij boven zagen, meer dan eens tegen de gevaren der eerstgenoemde heeft gewaarschuwd, voelt zich thans door de boven, blz. 495, besproken overdreven behoudzucht der jongere philologen genoopt hare rechten te bepleiten. Uitgaande van de op zich zelf juiste overwegingen, dat men liever moet trachten wat men niet begrijpt te verklaren dan te emendeeren, en dat ook de echte taal van den afschrijver haar belang heeft, komen de voorstanders dezer richting tot een stelsel van uitgaven, waarbij alle verkortingen onopgelost, alle, ook kennelijk onzinnige en zinstorende interpunctiën bewaard, alle, zelfs de jongste vormen en woorden ongewijzigd, en ten slotte alle, ook de ongeloofelijkste uitdrukkingen en constructiën als echt aanvaard en verklaard worden. Ten slotte zou de philologie zoodoende zich zelf een brevet van onvermogen uitreiken voor alles wat verder gaat dan een slaafsche afdruk der handschriften. Zie ook eene aankondiging van Roediger in denzelfden jaargang van den Anzeiger, blz. 60.

opgave der varianten of wel bestudeering der (immers niet verloren) handschriften van de overige.

Men veroorlove mij ten slotte eene beeldspraak ter verduidelijking. Een hs. van een Mnl. gedicht is als een oud middeleeuwsch gebouw, waarin en waaraan in later tijd verbouwd is: hier is een nieuw stuk in een gansch anderen bouwstijl en van andere bouwstof er tegen aan gezet, ginds is een stuk gesloopt, overal zijn steenen afgebrokkeld, versleten, verweerd, soms tot onherkenbaar wordens toe. Moet men dit wanstaltig, stijlloos geheel thans zóó laten? Of moet men het niet alleen ontdoen van het later bijgebouwde, maar ook trachten het te herstellen in zijn ouden vorm, het te restaureeren? Velen zijn tegenwoordig zóó bang voor verkeerde restauratie, anachronismen, stijlverwarring, en voor al wat maar zweemt naar „tooneeldecoratief", dat zij liever het oude eene ruïne laten, op zijn best het stellig jongere afbrekende. Het door hen gevreesde gevaar is zeker lang niet denkbeeldig. En ook al zijn alle bijzonderheden onbetwistbaar juist, het gerestaureerde gebouw zal er in den eersten tijd stellig te regelmatig, te mooi en te frisch uitzien: de gloed van het nieuwe moet er eerst af, het moet besterven en verweeren. Evenzoo zijn velen bij ons ook nog altijd bang voor de reconstructie of restauratie van een ouden tekst. Maar gelijk anderen in de restauratie van een gebouw, mits men over de noodige kennis en over voldoende gegevens beschikt, niet alleen een dankbare taak voor een oudheidkundige en een bouwmeester, maar ook een bron van genot voor de aanschouwers zien, zoo zijn er ook hier anderen die de reconstitutie van den tekst van een gedicht, onder dezelfde voorwaarden, mogelijk en zoowel voor de philologen als voor de overige lezers wenschelijk zien. Men vergete hierbij niet dat eene critische uitgave weliswaar niet, zooals een gerestaureerd bouwwerk, dat al te mooie en nieuwe door den tijd verliest, doch daarentegen dit vóór heeft dat het historisch product der om- en verbouwing, in casu het handschrift, niet, zooals bij de restauratie van een gebouw, teloorgaat, en dus zoowel voor vernieuwde pogingen tot restauratie als voor de studie ongeschonden blijft bestaan [1]).

[1]) Men kan den diplomatischen afdruk van een jonger hs. ook vergelijken met onze (Erasmiaansche) uitspraak van het Oudgrieksch: beide geven iets ouds in een als jonger erkenden vorm. Een critische editie loopt zeker gevaar bij het verwijderen der latere uitwassen en verbasteringen andere, misschien nog veel jongere elementen en vormen aan te brengen, evenals diegenen doen welke de Nieuwgrieksche uitspraak op het Oudgrieksch willen toepassen. Maar zij streeft toch naar het doel: het herstel van den ouden geschreven vorm, evenals bij 't uitspreken van 't Oudgrieksch het doel moet

Het tweede punt, het vergelijkend onderzoek der handschriften, ten einde hunne filiatie, hun stamboom althans bij benadering te bepalen, vereischt minder toelichting en verdediging. Het spreekt toch wel vanzelf dat zulk een onderzoek een krachtig hulpmiddel is om aan de critiek meer vasten grond onder de voeten te geven, haar objectieve criteria aan de hand te doen, waarop zij met meer zekerheid kan bouwen dan wanneer, zij alleen op het altijd subjectieve inzicht der uitgevers in de bedoeling en het karakter van den schrijver berust. Of wij hiermede nu altijd „den boden der mathematischen sicherheit betreten", zooals Franck het eens wel wat vermetel uitgedrukt heeft[1]), staat te bezien; ook of het zoo heuglijk zou zijn, wanneer de philologie, eene wetenschap, die de gewrochten van den geest tot onderwerp heeft, niet in laatste instantie aan het oordeel, het gezond verstand het oordeel liet blijven. Maar zeker is het een stap voorwaarts naar eene meer methodische wijze van werken, wanneer die conjecturale tekstcritiek, hoe verlokkende gelegenheid zij ook aan 't vernuft geeft om te schitteren en vaak bij intuïtie het juiste te raden, over 't algemeen beperkt wordt tot die gevallen, waar de oudste en beste handschriftenfamiliën onderling verschillen of wel, hoezeer overeenstemmende, geen van alle een gezonden zin geven. In het laatste geval moet de oorzaak der blijkbare fout reeds in den archetypus schuilen; soms kan een der jongere, slechtere hss., welks lezing anders niet in aanmerking komt, de juiste lezing hetzij bij toeval, hetzij door eene bewuste, bedoelde emendatie van den afschrijver — hier een voorlooper van den lateren critischen uitgever — hersteld hebben. De scherpzinnigheid en het gezond verstand worden dus door de toepassing dezer methode, gelukkig, nog geenszins op nonactiviteit gesteld, en de philologie nog niet verlaagd tot een handwerk. Er komt alleen methode in de plaats van willekeur, en na het zonder twijfel omslachtige, verdrietige en wegens de onzekere uitkomsten soms ondankbare werk der vaststelling van den stamboom komt de hoogere arbeid, waarbij verstand en vernuft hun volle recht behouden om in geval van verschil tusschen de gezaghebbende hss., soms ook tegen de eenstemmige getuigenis der hss. in, uitspraak te doen, het oordeel te „vinden". Waar slechts één hs. bestaat behoudt de conjecturale critiek bovendien haar oude rechten, altoos binnen de perken, gesteld door de uitkomsten der grammatische en metrische onder-

---

zijn: het terugvinden (en zoo mogelijk nabootsen) van den echten, ouden gesproken vorm. Alleen behoort dit laatste denkelijk nog minder tot de bereikbare idealen.

[1]) Anz. f. deut. Alt. VIII, 128.

zoekingen. Gelukkig is in allen gevalle de tijd voorbij toen men, met een beroep op „de domheid der afschrijvers", dergelijk onderzoek der hss. overbodig noemde, of het althans schuwde en anderen niet aanried.

(*Wordt vervolgd.*) J. W. Muller.

'T Nederlandse volk en z'n opvoeding.

In een soort bespreking van „Dr. J. A. Dèr Mouw, Dr. J. M. Hoogvliet's opvatting van taalstudie en methode van taalonderwijs" schrijft ten slotte Dr. J. H. Gunning, privaat-docent in de Paedagogie te Utrecht:

„De schrijver maakt er geen geheim van, dat het eigenlijk doel zijner brochure buiten haar onderwerp ligt. Uitdrukkelijk verklaart hij, de methode-Hoogvliet slechts aan te bevelen voor de oude talen, zoolang die talen nog onderwijsvakken zijn. Maar het is hem te doen om die talen als paedagogicum, en daarmede het geheele Gymnasium in discrediet te brengen in de hoop, daardoor hun ondergang te verhaasten, dien hij met hartstochtelijk verlangen tegemoet ziet. Hij volgt dus op het gebied der oude talen het voorbeeld na van die ijveraars, die sints jaar en dag hun ideeën over het onderwijs in de moedertaal gebruiken als stormram tegen het Gymnasium.

Tegen die meer en meer in zwang komende samenkoppeling en vermenging van een *simpele didactische* en een *kwestie van de hoogste volkspaedagogie*, waardoor *beiden vervalscht* en *verduisterd* worden, meen ik ernstig te moeten protesteeren."

De cursivering is van ons.

Het ontgaat dus nog altijd Dr. Gunning dat goed onderwijs in de moedertaal niet samen kan gaan met de klassieke talen als paedagogicum te gebruiken. (Zie daarover Taal en Letteren o. a. VIII, blz. 516 vv.)

Deze simpele (?) didactiese kwestie en de kwestie van de hoogste volks-pedagogie zijn in den grond één.

't Komt op de vraag aan: waartoe dient onderwijs en opvoeding voor een volk; en hoe moet dit dan ingericht. Moet het volk, zowel van hoger als lager stand, in eigen nasjonale richting „vooruit" ontwikkeld, of moet die ontwikkeling „terug" gewrongen in 't vreemd korset naar uitlands model van 2000 jaar geleden, zo on-nederlands mogelik.

Juist deze tegenstelling komt bij 't onderwijs in Nederlands, in de eigen moedertaal 't best en 't meest uit.

Hoe is 't dan mogelik, dat iemand als Dr. Gunning nog kan spreken van „vervalsing" en „verduistering"? Juist daardoor wordt weer het principiéle weggedrukt voor bijzaken. En daartegen „meen ik ernstig te moeten protesteren". B. H.

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

Natuur en Leven. Verzen van Frans Bastiaanse. — Amsterdam, S. L. van Looy. 1900.

Voorlopig deze kleinigheid hierover.

Al voelt men in deze verzen de (onwillekeurige) invloed van de Nieuw-Gidsers, er is tegelijk iets in dat belet te spreken van navolging.

Ik ruil ze niet voor die van Gorter, voor zeer vele van Kloos, noch van .....

Maar over deze verzen nu.

De natuurbeschrijvingen trekken me aan. Stemming weergevend en wekkend zijn no. II, 't eerste gedeelte van blz. 6, blz. 30, 42 en 43, en zo enkele meer, o. a. een drietal koepletten van blz. 58 en 59. Mij hinderden hier en daar abstrakte uitdrukkingen (: „de mond wil den dienst der ogen niet"); ook het te veel litterair-wezen (als Rembrandt te hulp geroepen!). Is ook dat zich „überwinden" (uit het Motto) om geregeld-rythmiese verzen te gebruiken geen oorzaak van storende en weinig zeggende verzen? (Zo: „die daar altijd blijven", blz. 41).

B. H.

Handelingen van het Tweede Nederlandsche Philologen-Congres, gehouden te Leiden op Woensdag 18 *en Donderdag* 19 *April* 1900.

Dit boekdeel van een goede 200 blzz. ontvingen de leden van 't kongres reeds tegen half September. Juist 200 blzz. worden gevuld met hetgeen er op dit kongres is gesproken; enkele voordrachten zijn in extenso opgenomen, andere kan men er in uittreksel lezen.

'Bij de inrichting der secties en de regeling der spreekbeurten hebben wij 't voorbeeld van 't vorige Congres gevolgd', zei de Voorzitter, prof. Kern, in zijn openingsrede. Maar een paar wijzigingen waren er toch te vermelden, namelik een beperking van de seksie 'Geschiedenis en Archaeologie' van voor twee jaar tot: 'Oude Geschiedenis en Archaeologie'; en dit wel bij wijze van proefneming. En voorts, wat gewichtiger was: voor de 'Sectievergadering der Paedagogiek' waren uren uitgetrokken, waarop niet tegelijkertijd ook andere vergaderingen plaats hadden, zodat ieder deelnemer aan 't kongres het gehele

pedagogiese gedeelte ervan kon bijwonen. Een zeer gelukkige wijziging voorzeker, die doet hopen, dat deze Assepoester hier te lande ook eenmaal tot prinselike bruid zal worden verkoren.

Zùlke brandende kwesties als op 't eerste kongres zijn er ditmaal niet behandeld. Nu, des te minder teleurstelling kan er op volgen voor wie menen mocht, dat er met een grondige uiteenzetting van zulke kwesties ook een spoedige oplossing zou zijn verzekerd.

Als onderwerpen van algemeen belang zijn hier te noemen, behalve de 'Openingsrede' van de Voorzitter: 'Een algemeen Candidaatsexamen' door prof. C. B. Spruyt, beide tot de 'Acta' behorende. Verder, als bijdragen voor de pedagogiesie seksie: 'Bereikbare idealen' door dr. J. H. Gunning Wz., 'Eenvoudige grondbeginselen van taalstudie en taalonderwijs' door dr. J. M. Hoogvliet en 'Rechten der jeugd bij sommige regelingen van het onderwijs' door A. de Weerd.

In de seksie voor 'Linguistiek' is van meer algemeen belang te noemen: 'Eene opmerking naar aanleiding van Hirt's vocaalsysteem' door prof. Uhlenbeck.

Eindelik in de seksie voor 'Germaansche en Romaansche philologie' is er gesproken over: 'Handschriftkunde in verband met taal- en letterkunde' door prof. W. de Vreese — welke voordracht in z'n geheel reeds is te vinden in de Augustus-aflevering van dit tijdschrift, op blz. 337/48 —; 'Over het individueele element bij het ontleenen van vreemde woorden' door dr. J. J. Salverda de Grave; 'Over enkele plaatsen in Shakespeare's Hamlet' door prof. H. Logeman; 'Over eene nog onverklaarde uitdrukking bij Anna Bijns' door dr. A. Kluyver; 'La fable ésopique. De Phèdre à La Fontaine' door A. Sunier; en eindelik 'De Zwaanridder kan geen reflex van een mythologisch wezen zijn' door J. F. D. Blöte. —

De fonetiek, waarover op 't eerste kongres zoveel interessants te horen en te zien was, leed deze keer blijkbaar aan overbescheidenheid; 't is te hopen, dat ze op 't volgende kongres weer van zich zal laten spreken. —

T.

Bragi, door J. B. Schepers. Eerste Boek. — Amsterdam, S. L. van Looy.

'En soort verdediging mag wel vorafgaan aan Bragi.

Van de mythologie van onze eigen voorvaderen weten we veel te weinig om er 'en Walhalla-voorstelling aan te ontlenen. Wat wij weten van Walhalla en de Goden is voor verreweg het grootste deel afkomstig uit Noorwegen en van IJsland en elke godsvoorstelling wijzigt zich naar de landstreek. Zo moet er in de „lage landen bi der see" 'en andere hebben bestaan dan in het rotsige, fjordenrijke, besneeuwde Noorden.

Ik heb mij nu het recht aangematigd om met behulp van 'en paar

voorstellingen uit de mythologie van de Noren 'en volledige Walhalla-voorstelling te scheppen, zoals die vermoedelik wel nooit bestaan heeft, maar zoals die mij het mooiste voorkwam. Laat men er dan in zien de zucht om ook 'en nasjonale Olympus te hebben, 'en nasjonale Apollo; in plaats van de ons zo vreemde Griekse Godenhemel moesten we onze eigene hebben en die moest zo mooi worden, als het in m'n macht was die te maken. Zo moeten *onbewust* m'n gedachten geweest zijn, jaren en jaren lang. Alle Noors-mythiese biezonderheden waren mij te bizar.

Het nasjonale van de stof liet me niet met rust en zo is Bragi onstaan en gaandeweg uitgedijd tot 'en gedicht in drie boeken, wat bij de eerste opzet niet de bedoeling was. Trouwens bij het hele gedicht kan feitelik van geen bedoeling sprake zijn, het is geworden en gegroeid tot het rijp, tot het klaar was.

Voorbericht.

[We komen terug op dit gedicht.
RED.]

De Arbeid. Maandschrift voor Litteratuur en Kunst. — C. A. J. van Dishoeck. f 4.50.

Met de eerste aflevering van de derde jaargang treedt als mede-redakteur van „*De Arbeid*" op Victor de Meijere, te Boom, bij Antwerpen.

Onder de Vlaamse dichters en proza-schrijvers zullen daarbij hun medewerking verlenen: Lode Baekelmans, P. Heimaaier, Jau Eelen, Herman Teirlinck, Karel van de Woestijne, F. Toussaint, Arie Delen, H. Herckenrath, L. en M. De Vries, L. Ontrop, L. Krijn, A. de Ridder, J. Thijs, e. a.

Van de Frans schrijvende Zuid-Nederlanders kan de medewerking worden toegezegd o. a. van Georges Eekhoud, Max Elskamp, Camille Lemonnier en Emile Verhaeren.

De redaksie voor Nederland blijft aan Ed. Verburgh. Medewerkers uit Nederland blijven: E. Beynon, J. H. van Bremen, G. van Eckeren, W. Estor, Willem Kalma, Marie Marx—Koning, W. van Overbeeke, A. Rehm, Dr. Jan Zürcher e. a.

Terwijl achtereenvolgens platen en tekstversieringen mogen worden verwacht van: Emiel van Averbeke, Jan Boogaars, Willem Diehl, J. A. Loeber, Georges Minne, E. van Miegem, K. Collens, S. Moulijn, Juul de Praetere, Mej. N. van der Waerden, Walter Vaes e. a.

Het Wilhelmus door J. POSTMUS. — Kampen, J. H. Kok. —

I. De oudste Tekst. — II. Geuzen-lied. — III. Karakteristiek der Geuzen-liederen. — IV. Ex Profundus. — V. Het Troostlied. — VI. Oranje en het Wilhelmus. — VII. De Auteur. — VIII Holland en het Wilhelmus. — IX. Het Wilhelmus en de Toekomst. —

[Vgl. *T. & L.* VII, blz. 285 vv.
RED.]

NIEUWE boeken:

W. J. JONGEJAN, *Handleiding voor het aanvankelijk leesonderwijs*, 2e omgewerkte druk van de Toelichting bij de leesboekjes ten gebruike van de school en van inrichtingen tot opleiding van onderwijzers. Met vragen en antwoorden. Amsterdam, W. Versluys. (IV, 192 blz.). f 1.—

J. VAN VEEN JR. en A. VAN WAMEL, *De laatste schooljaren*. Leesboeken voor de hoogere klassen der volksscholen. Amsterdam, W. Versluys. 8°.

2e stukje. 2e druk. (112 blz., m. afb.). f 0.35.

Nieuwe geïllustreerde bibliotheek voor de jeugd. No. 1—9. Rotterdam, J. M. Bredée. 8°. Per nr. (64 blz., m. 1 plt.) gecart. f 0.30.

A. C. KUIPER, *Een hollandsch meisje op een engelsche kostschool*. Met [5] illustratiën naar photografiën. Haarlem, De Erven Loosjes. Gr. 8°. (III, 293 blz.). f 1.50; geb. f 1.90.

MEVR. WALTON, *Mijne eigen kleine wereld*. Naar het engelsch door C. van Ophemert. Haarlem, De Erven Loosjes. 8°. (III, 156 blz.). f 1.20; geb. f 1.60.

THÉRÈSE HOVEN, *Professor Betty*. Amsterdam, Uitgevers-maatschappij „Vivat" 16°. (156 blz.). f 0.35; geb. f 0.75.

L. T. MEADE, *Meisjes op studie*. Uit het engelsch door mevr. J. van der Hoeven. Amsterdam, H. C. A. Campagne & Zoon. 8°. (VI, 355 blz., m. 4 pltn.). f 1.50; geb. f 1.90.

H. GRUBER, *Pädagogische Irrtümer in Schule und Haus*. Essen, G. D. Baedeker. 8°. M. 1.20.

H. MÜNSTERBERG, *Grundzüge der Psychologie*. Ier Allgem. Tl.: Die Prinzipien der Psychologie. Leipzig, Joh. Ambr. Barth. Gr. 8°. M. 12.—; geb. M. 13.50.

A. ELEUTHEROPULOS, *Die Philosophie u. die Lebensauffassung der germanisch-romanischen Völker*. Berlin, Ernst Hofmann & Co. Lex. 8°. ca. M. 12.—.

JUX, *Voordrachten voor bruiloften en andere partijen*. 's-Gravenhage, Van der Meulen & Co. 8°. No. 81.

Voordrachten-bibliotheek (T. a. v. e. n. u. 's). Een nieuwe verzameling monologen, bijeengebracht en vertaald door G. W. C. Westenberg. Amsterdam, Abrahamson & Van Straaten. 16°. Per nr. f 0.10. Per serie (12 nrs.) f 1.—

Boon's geïllustreerde detective-verhalen, No. 7—9. Amsterdam, N. J. Boon. 8°. (Blz. 1—119). Per nr. f 0.10.

Voor den coupé. Utrecht, A. W. Bruna & Zoon. 8°. Per nr. f 0.10. Per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 85. LOUISE STRATENIUS, *De wraak van den Ier*. Oorspronkelijke novelle. (45 blz.).

Warendorf's Novellen-bibliotheek, Amsterdam. 8°. Per nr. f 0.10; per dl. (6 nrs.) f 0.60; geb. f 0.90.

No. 130/131. FREDERIK ROMPEL, *Uit den tweeden vrijheidsoorlog*. Schetsen en portretten. (94 blz.).

P. VISSER, *Heemskerk op Nova-Zembla*. Geschiedkundig verhaal. Alkmaar, P. Kluitman. 8°. (III, 155 blz., m. 1 portr. en 2 krtn.). f 1.10; geb. f 1.60.

CREUSESOL, *Naar Holland*. Indrukken van een terugkeerende. Samarang, G. C. T. van Dorp & Co. [Amsterdam, Scheltema & Holkema's Boekhandel.] 8°. (229 blz.) f 1.90.

TINE DE KRUYFF—GOBIUS, *Het indische nichtje*. Geïllustreerd door L. W. R. Wenckebach. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. Gr. 16°. (V, 162 blz., m. afb. en 3 pltn.). f 1.50.

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN, *Menschen en boeken*. Verspreide opstellen. IVe reeks. Utrecht, Wed. J. R. van Rossum. (XXXII, 205 blz.). f 1.60; geb. f 2.25.

DR. H. J. A. M. SCHAEPMAN, *Chronica over staatkunde en letteren*. No. 1. (15 September 1900). Utrecht, Wed. J. R. van Rossum. Gr. 8°. Per 10 nrs. bij inteek., fr. p. p. f 1.50.

A. F. C. VILMAR, *Geschichte der deutschen National-Literatur*. 25. (Jubiläums-) Aufl. M. e. Fortsetzung: Die deutsche N.-Litt. vom Tode Goethes bis zur Gegenwart. v. A. Stern. Marburg, N. G. Elwert'sche Verlagsbuchh. Gr. 8°. M. 5.—; geb. M. 6.50.

Dr. JAN TEN BRINK, *Romans in Proza*. 5e afl. — Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden.

W. H. HASSELBACH, *Beknopte stijlleer*. Rhetorica en poëtica. 3e druk. Breda, P. B. Nieuwenhuijs. 8°. (VIII, 211 blz.).

Liederboek van groot-Nederland, verzameld door F. R. Coers Fzn. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. Gr. 4°.

IIIe boek. (33, 159 blz.). f 2.75; geb. f 3.50.

Ieperschh Oud-liedboek, Teksten en melodieën uit den volksmond opgeteekend door Albert Blyau en Marcellus Tasseel. Afl. 1. Gent, J. Vuylsteke. Gr. 8°. Kplt. (4 afl.) f 5.—.

H. BREIDENBACH, *Zwei Abhandlungen über die tironischen Noten*. Darmstadt, H. L. Schlapp. Gr. 8°. M. 1.—.

R. K. KUIPERS, *Geïllustreerd woordenboek der Nederlandsche taal*, bevattende alle gebruikelijke zoowel Nederlandsche als bastaardwoorden, opgehelderd door aanhalingen uit Nederlandsche schrijvers en door vermelding van spreekwoorden, zegswijzen en synoniemen. [Met afbeeldingen tusschen den tekst.] afl. 26. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". Gr. 4°. (Schoon—Spitvarken).

Leuvensche Bijdragen op het gebied van de germaansche philologie en in 't bijzonder van de Nederlandsche dialectkunde. 4e jrg. 1900/1901. Afl. 1. Antwerpen, De Nederl. Boekh. Gr. 8°. Per jrg. f 5.50.

H. Meisner u. Joh. Luther, *Die Erfindung der Buchdruckerkunst.* Zum 500. Geburtstage Johann Gutenbergs. Mit 15 Kunstbeilagen u. 100 Abbildungen im Text. Bielefeld-Leipzig, Velhagen & Klasing. Lex. 8°. M. 4.—.

E. D. Schoenfeld, *Das Pferd im Dienste des Isländers zur Sagazeit.* Eine kulturhistor. Studie. Jena, Hermann Costenoble. Gr. 8°. M. 1.50.

W. van Nes, *Eén pleitgrond slechts.* Nijkerk, G. F. Callenbach. 8°. (272 blz., m. 4 pltn.). f 1.50.

Rotterdamsch Jaarboekje, onder redactie van J. H. W. Unger. 7e jrg. Rotterdam, P. M. Blazendijk. 8°. (XXV, 284 blz., m. 3 pltn.). f 1.80.

Drentsch Jaarboekje voor het jaar 1900. 46e jaargang. Assen, Van Gorcum & Gomp. Kl. 8°. (222 en 9 blz.). Gecart. f 0.75.

INHOUD van Tijdschriften:

De Arbeid, afl. 1, 1900: Victor de Meijere, Gedichten. — Herman Teirlinck, De blinde dichter. — Marie Marx-Koning, Wereldnacht. — Emile Verhaeren, Soir de Village en Chaupine. — Jan Eelen, Verzen. — Ed. Verburgh, Het ontwaken. — Adolf Herkenrath, Twee sonnetten. — P. Heimaaier, Dolle lied. — Lode Baekelmans, Hooidag.

De Gids, No. 10, Okt. 1900, o. a.: Louis Couperus, De stille kracht (*slot*).

No. 11, Nov. 1900, o. a.: Frans Netscher, Geen werk.

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 10, Okt. 1900: Herman Robbers, De bruidstijd van Annie de Boogh (*vervolg*).

Afl. 11, Nov. 1900, o. a.: Herman Robbers, De bruidstijd van Annie de Boogh (*vervolg*). — Van de Redactie, Couperus' nieuwe vrouwenfiguren.

STARINGS CHRISTENDOM.

Staring, geboren in 1767, en gestorven in 1840, leefde in 'n merkwaardige tijd, vol grote gebeurtenissen, zowel in 't staatkundige als in 't lieteraire. Tijdens z'n leven viel in Frankrijk het Koninschap en heerste er 't Schrikbewind; Napoleon kwam aan 't roer en veroverde half Europa om dadelik daarop door de weer-opgestane volken te worden verpletterd. Binnen onze eigen grenzen zag hij de Republiek verdwijnen, de Fransen ons volk overheersen, de Restaurasie van 1813 intreden en de Belgen zich afscheiden in '30. In 't lieteraire zag hij in Frankrijk de reaksie opkomen tegen het 18de eeuwse rationalisme, in Duitsland de ene filosofie opbouwend en afbrekend de andere verdringen, in 't zelfde land 'n grillig vertakte Romantiek optreden, en die in Frankrijk voorttieren, geënt op 'n weer uitschietend absolutisme en klerikalisme. En ofschoon nu Staring niet 'n man is geweest, die zoals Bilderdijk en Da Costa in hun scheppingen, z'n wereldbeschouwing opzettelik heeft uitgesproken, en hij veeleer de opmerkzaamheid heeft getrokken door 't korrekt tekenen van geestige en kleurige schetjes, valt toch op te merken, dat ook hij de invloed van de hem omringende kultuur niet heeft ontgaan; dat de grote gebeurtenissen van z'n tijd ook zijn opmerkzaamheid hebben getrokken, dat hij er z'n ingenomenheid mee betoond heeft, of, zo ze tegen z'n opvattingen indruisten, er zich soms bestraffend heeft tegen verzet. Men zie b.v. in z'n strafdicht Aan Parijs (Maart 1815) wat voor gevoelens hij 't Frankrijk van Robespiere en Napoleon toedraagt, eensdeels uit tegenzin tegen de revolutionaire uitspattingen, anderdeels uit patriottiese voorliefde. [1]) Een enkele keer komen we 'n polietieke beschouwing, als we dit woord mogen noemen, als bij Bilderdijk

[1]) Zie over die voorliefde de Groete aan hare kon. hoogheid de prinses weduwe van Oranje-Nassau; Krijgslied (Dec. 1813); Wilhelmus; Volksgroet aan den Koning; Ter eerste Viering van den slag bij Waterloo (1816).

en de zijnen tegen, de zogenaamd christelik-historiese beschouwing als van Groen en z'n school tot op heden. 't Is deze beschouwing, die berust op, in den ruwe gezegd, 'n Goddelike uitverkiezing der volken; van de Christelike volken boven de heidense; van die Christelike weer de Protestantse boven de Katholieke, en ten slotte, als 't er op aan komt, van de Protestantse volken de Nederlandse nasie boven 'et Engelse b.v. Kort gezegd, God zou ons klein Nederlands volk hebben opgeroepen „uit wier en dras"; in 'n zware onafhankelikheidskamp 'et steunend hebben beproefd; 't geloof gelouterd, z'n godsdienstzin beloond met welvaart en rijkdom; in de dagen van toenemende weelde, brooddronkenheid en daaruit voortkomende eigenwaan, 'et nogmaals hebben beproefd en gedrukt; maar 't nooit hebben verlaten, en eindelik 'et in z'n ere hersteld en 'et z'n Koningshuis teruggegeven. Deze beschouwing is dezelfde als de in 't Oude Testament neergelegde zienswijze van 't Joodse volk: Jahwe straft de ongodsdienstigheid en beloont de trouw, verwijt aan 'n David z'n overtredingen, en zegent diens veldtochten met krijgsroem. En na de opstand tegen Spanje, trok het jeugdig Protestantisme hier, dat in de uittocht van de Joden en in hun bezetting van Kanaän 'n vrijheidsoorlog van 't zuiverst geloof in die oude tijd tegen 't Heidendom zag, van zelf 'n parallel tussen de oudtestamentiese geschiedenis en de worsteling van ons eigen volk. [1]) Ook na Neerlands „Herstel" in 1814, waarbij men als vanzelf, en altans in de verste verte niet met die inspanning als in de Spaanse tijd, ineens aan 'n vrij land met 'n eigen koning kwam, stemde de dankbaarheid over zulk 'n onverwachte zegen de harten zoveel te meer tot 'et loven van de Almachtige, die Nederland met „zichtbare hand" uit „de diepte der ellende" had opgeheven. Vrij algemeen was die beschouwing destijds; men vond er zich wel bij; God, dacht men, zou bij die waardering en bij de algemene blijhartigheid, ons nu verder ook wel helpen; in Indie ging onze macht óók vooruit; God wilde dat blijkbaar zo: Nederland moest daar 'et ware Woord eenmaal brengen; en was Nederland-alleen niet sterk genoeg, dan moest 'n ander Protestants land meedoen, om de wille van 't sukses; God wou 'et weer blijkbaar zo: de Algerijnen moesten gestraft. [2]) Kortom, al wat er tegen Neerland mocht opkomen, moest noodwendig opkomen tegen God zelf; en

[1]) Zie Vondels Verghelyckinghe van de Verlossinge der kinderen Israëls met de vrijwordinghe der Ver. Ned. Provinciën. Verg. Da Costa's Israël en Nederland.

[2]) Met Engeland was 'et sedert Waterloo en Algiers àl mooi wat er aan was. „Wat Hebzucht brouwe, of Tijd verkeer', De nieuwe band scheurt nimmermeer — De hechte band van moed en eer, Die hen (t. w. Albion en Bato) zoo schoon verbond." Zo zegt Staring in Algiers Gestraft (1816).

men kan begrijpen, welk 'n verontwaardiging hier te lande in 1830 moest heersen, toen 'n deel van Koning Willems onderdanen tegen hem in opstand kwam en de Belgiese revolusie uitbrak. Natuurlik, wie tegen de koning en 't volk was, was tegen God. En wie tegen God opstond, was vervloekt. Vreselik is er hier dan ook tegen onze Zuidelike broeders opgespeeld. We wilden in ons chauvinisme niets meer van de broederschap weten; we hielden ze voor vreemden; we vergaten dat we in wezen, en ook in de kultuur zeker wel in de mooiste tijd van 't Volks-zijn van één bloed en van één denkwijze waren geweest. In tijden als de tegenwoordige komt die broederschap en de gemeenschappelike prikkelbaarheid bij Rechts-schennis wel weer op de oude manier voor den dag, maar in de dagen van '30 was men doof voor redenering, en zoveel te sterker in wederzijds veroordelen. Van weerskanten bestond niets anders dan minachting, en zeer schadelik voor beide partijen was, dat die tegenzin en wrok niet kon omgezet worden in daden. Men vocht de zaak niet uit; en de vele halfheden en effektloze demonstrasies in heel die geschiedenis werden juist van weerszijden verbittering-wekkende verwijten van flauwheid en lafheid. De poëzie, — want de opgewondenheid uitte zich in hoogdravende verzen, — van '30 is dan ook niet meer te lezen. Ze is 'n uiting van 't ogenblik; ze is toornig en dreigend, snoevend en tergend. Ook is ze één en dezelfde zang, met 'et thema: God zal je wel terecht zetten, want Hij is voor ònsl De besten deden mee. Men neme Staring zelf in z'n Wapenroep (1830), overigens 'n echt stukje krijgszang in mars-pas, en met de bekende deugd van beknoptheid tegenover 't vele langwijlig gezanik van destijds:

Blink' het zwaard, voor het Erf onzer Vaadren;
Voor ons Regt, voor Nassouwe; en voor de Eer!
't Neêrlandsch bloed, onvervalscht in onze aadren,
Lij' geen hoon van *verwatenen* meer! [1])

waarbij in de tweede strofe, de eigenaardige-vaderlandse beschouwing voorkomt, die wij na 't „Herstel," en vooral in de opgewonden dagen van '30 zagen opkomen:

Stond Hij niet, Die regeert in den hoogen,
Ons, als Helper, door de eeuwen ter zij'?
Welk een duister de kim had omtogen,
Dreef de nacht op zijn woord niet voorbij?

[1]) Verg. De Belg aan den Nederlander (1831) en Fransche Christenleer (1831), beide scheldstukjes van Staring.

Van zijn troon zal licht voor ons stralen:
Dreigt de nood, geen hulp zal ons falen!
  Vergaat, wie daar stout,
  Eigen kracht vertrouwt
Hij bestaat, die OP HEM DEN ONWANKLEN bouwt.

Dezelfde opmerking wordt verder ook aan de Mogendheden gericht, die de Belgen hebben gesteund. De bondgenoot voor Algiers, in 1816, die in '31 met Frankrijk de bekende vlootdemonstrasie hield, — en dat viel hier tegen, — moet dan ook maar weten wat hij doet: we kunnen hem best missen, zolang God bij ons is. — „Ga," heet het in 't slot van De Britsche en Fransche zeemagt tegen Nederland vereenigd:

Ga — Neêrland, zonder U, heeft nog dien Bondgenoot
Die, als ge op 't ruim verscheent, zijn bliksem nederschoot. [1])

waarbij echter niet mag worden verzwegen, dat bij deze dichter Frankrijk, als bij zooveel anderen, als de hoofdschuldige gedacht wordt: van Frankrijk toch was de Revolusie uitgegaan; de Fransen waren de Walen in táál, en de opposisie in géést verwant; de Franse koning had zich immers sterk voor de Belgen geïnteresseerd: 'n Frans leger had de Tiendaagse Veldtocht gestuit; enz. Kortom: „waar 't Rechtsverkrachting geldt, zij de eerplaats HAAR gegeven: [2])" d. i. aan de Franse vlag, die evenals 't Franse volk zelf, door de onzen heel schuin werd aangezien.

Dit steunen nu van onze dichters op „de God van Nederland," — oorspronkelik de uiting van 'n rotsvast geloof in 'ntoekomst en in 'n taak van ons volk, voor 'n ander deel 'n algemeen geworden rhetories spraakgebruik, — doet men wel om af te scheiden van de vraag of we iemand als Staring als 'n „behoudsman" hebben te noemen of, zoals de gebruikelike term is, als 'n „man van de vooruitgang." We meenden nationale kracht, gebonden, in reserve te hebben: inderdaad was die reserve ons roemrijk verleden. Daar teerde men op. „Politiek-behoudend" of „liberaal" zijn had in zeker zin evenmin met de godsdienst te maken: de vraag b.v. in hoever het volk „souverein" mee kon zijn, raakte niet de algemeene erkenning dat we waren 'n „christelijke nasie." Staring zelf was 'n man van aanpakken, waar 't op praktiese verbeteringen

[1]) Een Engels schip tegen de onzen uitgezonden, werd 5 Nov. 1832 in zee door de bliksem getroffen.
[2]) Uit De Britsche en Fransche Zeemagt, enz.

aankwam. Men leze bij Lulofs, wat Staring aan de Wildenborch gedaan heeft, en z'n landhuishoudkundige bemoeïngen omvatten niet alleen de hogere produktivieteit van de bodem, maar ook de verfraaing van de omtrek en de morele verhoging van z'n pachters; men hore in z'n „Bede aan Mavors" en z'n „Spoor aan den Naneef" wat hij vóór had met de normalisasie van de Berkel, en men wete hoe hij in 1818, 1820, 1830 en 1833 z'n irrigasie-plannen aan de Regering heeft aangeboden, om bij al dit pogen toch nog nul op 't rekest te krijgen. [1]) Er zat in hem 'n werkzame geest, een drang naar produktivieteit, zoals er ook op ethies gebied in z'n gedichten 'n hoge opvoedende kracht schuilt. En toch is 't aan de andere kant weer waar dat deze bezieling en algemene verheffing, in de grond voortkwam uit het eigenaardig Protestantisme van Staring en van velen uit z'n tijd. Staring is Christen, maar 'n geheel andere als Da Costa b.v. Bij deze is Jezus de „Christus," en „'t vleesgeworden Woord"; bij Staring is hij de „Mond der Waarheid" en de „Bode van de Vrede." [2]) Veel meer dan de militante orthodoxie, die voor haar zware dogma's en de oude alles-omvattende Christelike wereldbeschouwing worstelde, wilde het Protestantisme van 'n Staring in 'et Evangelie de prediking zien van 'n menslievende en verlichte moraal, op z'n minst onafhankelik van, maar toch bij voorkeur aangesloten aan 'et algemene streven naar wetenschappelike ontwikkeling. Bij hem ziet men 'n richting die herinnert aan de algemene „Aufklärung." Het is de algemene denkwijze van de 18e eeuw, waarvan de karaktertrek is, de heerschappij van 'et verstand, die zich aan vreemde leiding onttrekt. In Frankrijk keerde zich 'et rationalisme tegen 'et absolutisme en de kerkleer beide; daar vierde 'et revolutionaire z'n trieomf; in Duitschland, waar in de 18e eeuw geen vleugje was van polietiek leven, werd het politiek bewustzijn eerst wakker met de nationale verheffing onder de Franse dwingelandij; en wat 'et godsdienstige betreft, ook hier, in 'et mildere protestantisme, kon de orthodoxie niet ineens omslaan in materialisme en scepticisme, zoals in 'n uitsluitend katholiek land. Het recht van vrij onderzoek was er onder de strengste rechtzinnigheid, te voren nooit prijsgegeven; en zij, die nu dat recht in de uiterste konsekwensie wilden toepassen, konden zich in hun krietiek bij hun voorgangers aansluiten, zonder zich in 'n vijandige houding tegenover de kerk behoeven te plaatsen. Vandaar dat deze mannen meer reformatories dan revolutionair werkten. Ook hadden ze, bij 't wegwerpen van de oude steunsels van de godsdienst, redenen om aan te tonen,

[1]) Verg. ook z'n gedicht „De Hoofdige Boer."

[2]) Zie in Kerkgezangen.

dat bij hen 't godsdienstig en zedelik leven geen schade leed. Vandaar dat ze nadrukkelik de zedewet handhaafden, en in de stichter van 't Christendom vooral 't voorbeeld van reine zedelikheid en verheven mensenliefde wilden zien.

Mannen nu die zo dachten, konden onmogelik meegaan met 'et Franse ongeloof en de konsekwensieën van de Franse revolusie. Maar evenmin konden ze meegaan met de weldra intredende reaksie met haar Kerk- en Koning-vergoding. De oude theologie met de erkenning van de door God bovennatuurlik geopenbaarde verborgenheden, hadden ze prijsgegeven, en ze herleid, òf tot gewone door de rede te verklaren waarheden, òf voorzover ze daar niet vatbaar voor waren, ze als onredelik verworpen. Ze erkenden 'n Opperwezen, omdat er van de eindige dingen 'n oneindige oorzaak moest zijn. Uit de Schepping bleken de volmaaktheden van God. Uit de inrichting van de natuur, de leiding der volken en de lotsbedeling der mensen bleken z'n wijsheid en z'n liefde. De vruchten die de natuurstudie opleverde, werden zoveel nieuwe bewijzen voor Gods macht en heerlikheid. Geschiedenis, aard- en volkenkunde, al de wetenschappen en al wat 't menselik brein doorgrondde en kon scheppen, verhoogde Gods luister.[1]) Van zelf, was deze natuurlike en door de rede verlichte godsdienst nu door alle tijden ook de ware godsdienst geweest, en waren de eeuwen, waarin men aan de mensen ondoorgrondelike mysterieën gaf te geloven, en die men gebood als bovennatuurlike „goddelike openbaringen" aan te nemen, duistere tijden van misverstand en misleiding, waarin 'n bijgelovige gehechtheid aan fabelachtige wonderverhalen en 'n vormelike deelneming aan allerlei gebruiken en plechtigheden voor godsdienst moest doorgaan. Zo werden de Middeleeuwen als 'n tijdperk van diepe verbastering geminacht, en door 'n oppervlakkige wijsbegeerte 't verleden op 'n bekrompene manier miskend. Om „monniken" en „kluizenaars" lachte men; „heiligenlevens" hield men voor rampzalige onzin; de „duivel" hoorde alleen thuis in 'n preek op de kansel.[2]) Positieve wetenschap was 't wat men wilde; de zwaarwichtige vragen hadden, nu het geloof wonderwel met de rede klopte, hnn recht van bestaan verloren; en met vrolike moed, en in 't besef van z'n kracht, trok men 't nu vrije veld van de wetenschap in. Deze tijd heeft zeker wel de mooiste iedealen voor de volksopvoeding gekend. Men zag niet in dat men, met de naam van God gedekt, op de meest oppervlakkige manier de materialistiese weg opging. God bleef 'n naam en de wetenschap liet haar zwakke basis los. Maar juist omdat men 't niet inzag, drong men onge-

[1]) Zie de Natuurleer en de Wereldgeschiedenis van Martinet.
[2]) Verg. Starings Brief aan eenen Vriend, in het Munstersche.

hinderd in de wetenschap door; met krachtige hand sloeg men aan 't werk der volksopvoeding (het Nut; de Onderwijswetten); overal zag men terreinen voor 't veredelend beschavingswerk (Zendelinggenootschappen) en hief de arme en verwaarloosde klassen uit de domheid en de ellende op. (Liefdadigheidsgenootschappen, Weldadigheidskolonieën enz.) Wel was het 'n gezond krachtig leven, dat ook huiselike deugden kweekte, een strenge ethiek onderhield en door een algemeen doorgevoerd volksonderwijs en door 'n werkzame menslievendheid de grondslag gelegd heeft voor de ontwikkeling van 'n toekomende tijd. De „Aufklärung" was 'n overgangstijdperk, en niet alleen in 't godsdienstige; juist omdat ze de oppervlakte der dingen raakte, kon men de wegen verkennen die leidden tot 'et moderne bewustzijn.

Staring voelde veel voor ons volk en voor onze geschiedenis. Een biezonder oor had hij voor 't volksverhaal, met z'n ethiese strekking. Want Staring voelde zich opvoeder bovenal, en moet dus wel herkennen wat er op de bodem van de volksoverlevering schuilt. Men raadplege z'n Aantekeningen, en zie wat hij zo al heeft nageslagen, 't zij bij Pontanus, Slichtenhorst, van Hasselt, Nijhoff, van Spaen en in Matthaeus Analecta voor de Geschiedenis van Gelderland; 't zij bij Hooft, van Meteren, Wagenaar, Hermannus, Beka, Winsemius, Foeke Sjoerds en wederom de Analecta voor algemene vaderlandse en plaatselike geschiedenis. Men staat zelf verbaasd over z'n gemeenzame bekendheid met ME. werken, als Velthem, „De Klerk uit de lage Landen," de Historie van Margaretha van Limburg; met allerlei Jaarboekjes, en volksverhalen als Grimms Kinder- und Hausmärchen, Musäus Volksmärchen, Duitse Sagen, Franse Fabliaux en andere. Ongevoelig komt hij er ook toe, de Legenda Aurea te raadplegen. Maar in deze meer „stichtelike" slag van lieteratuur ontmoet hem bij de wonderen van de heiligenlevens de tegenstroom die z'n denken weer naar 't rationalisme terugdringt, en in z'n herwonnen positivisme slaat z'n verering voor 't volksaardige, onverbiddelik om in luim. Zodra de ME. kultuur tegenover hem staat, solt hij er mee. Hij ziet ze niet, en hij kan ze niet zien; hij betreurt z'n onvermogen ook niet, want 't onvermogen bestaat voor hem niet eens. De ME. zijn *curiosa*; goed voor de stoffering van aardige vertellingen als de Jaromir-cyclus, toversprookjes of liever guitenstukjes als De leerling van Pancrates en De Verjongingskuur, en schoon onschuldige, glossen als De Biecht en Het Mirakel.[1]) Zo vast voelt hij zich in z'n schoenen, dat

[1]) Vgl. Bij een Bruiloft (1872): De Franschjes zijn aan 't Kloosters bouwen, enz.

hij de ME. met de denkbeelden van zijn eigen tijd laat spotten, maar toch is 't uit de ironie, — 't is in de Marco, — dat men hoort, hoe Staring staat tegenover 't Wondergeloof:

Eer aan den Ouden Tijd, en weg met de EEUW DER REDE!
Vivant de Dooden! riep ik mede!
ZIJ DEDEN WONDEREN — WIJ DOEN 'T GEEN WONDER SCHIJNT!
Ons VLIEGEN lijkt wat groots; maar, wel bezien, verdwijnt
Het gansch mirakel! een ballon, van lucht gezwollen,
Draagt ons omhoog! — Wanneer, in 't Stoomland, wagens hollen,
Al loopt er paard, noch paardsgelijke voor: —
De Ketel met zijn toebehoor
Vervangt het rennend span! — Of, gaat er een te water —
Zinkt vijf, zes vaâmen diep — en staat er
Te metselen? — Die het doet huist in een Duikerklok!

Armhartig kruimelwerk! Een ebbenhouten Stok
Kon in des Wijzen hand, voorheen het zwerk regeeren,
Een enkel Woord kon berg tot dal verneêren.
Zòò vèr ging Wetenschap! Maar nu ging ze achter uit —
Gelijk al 't Goede! en liet haar droessem tot een buit
Aan snoodheid, om, misbruikt, een nageslacht te plagen,
Onwaard het heilgenot der Zalige Oude Dagen!

De nieuwsbladen hadden meegedeeld dat in Frankrijk 'n gewaande heks door onnozele mensen op gloeiende kolen was gelegd; en men zag in de toenemende reaksie aldaar 'n streven „om de zaak van „Heersch- en Hebzucht, onder glimp van uitsluitende Konings„gezindheid en Godsdienstijver, te doen zegepralen, en het opkomende „geslacht met onverbrekelijke boeijen van vooroordeel, bijgeloof, en „blinde gehoorzaamheid te kluisteren". [1]) Men bleef hier goed op de hoogte. „Aan heksenbraders ontbrak 'et er niet", zegt Staring. „Even min aan mirakels bij het graf van den Heilige Jubin, aan „Verschijningen van Geesten, aan Bezetenen, aan Duivelbanners, „aan Wonderteekens in de Lucht, aan Waarzeggers en Waarzegsters, „die in Parijs tot een getal van zevenhonderd en zestig aangroeiden", enz. Men ziet al dadelik, hoe Staring staat tegenover de autorieteitsmannen in 't reaksionaire Frankrijk. Door z'n versje: De leer der Ultra's [2]) in de Recensent maakte hij de eveneens sterk reaksionaire Bilderdijk wakker. „Neen", klonk 'et in de Krekel-

[1]) Zie Aant. 104 op Starings Gedichten.
[2]) Zie in de Puntdichten (1820—1827).

zangen, „hier géén Licht en géén vrije Tong!" [1]) — „Ja", zei Staring, „wèl Licht, — maar geen verkleurde stralen Van Frankrijks Ultra's, „noch van Frankrijks Liberalen." Niet van de Ultra's, en niet van de Liberalen; geen reaksie, en geen Revolusie. Geen maatregelen, als de intervensie in Spanje, om er 't absolute gezag te herstellen, [2]) of als de intervensie in Belgie, om er 'n gezag omver te werpen. [3]) 1825 en 1830: 't waren wel twee uitersten, en de grilligheid in de Franse polietiek moest onze bezadigdheid wel vreemd aandoen. Men werd hier wèl anti-Frans. Het Ultramontanisme kwam uit Frankrijk, en de Revolusie kwam uit Frankrijk, Ongeloof en Bijgeloof beide, waren uit den Boze. 't Een als 't ander had tot Terrorisme geleid. Van 't eene kwamen de Septembermoorden; van 't andere 't heksenbraden; ijlhoofdigheden van beide, als 't verheffen van de Rede tot Godheid, en 't vereren van met de rede strijdige dingen als mierakelen. Zelf gaande binnen de grenzen van 't verklaarbare haatte men alle uitspattingen; van geestdrift voor 't heilige wou men niet weten; ijveraars kon men niet plaatsen; 't karakter-tiepe verloor men uit 't oog: men vroeg Verdraagzaamheid. Het indifferentisme moet niets van scheurmakers hebben, en 't Protestantisme wilde al te zeer 'n universele, aan rede en zede, kennis en deugd aan te passen godsdienst zijn, om in eigen boezem scheuring en afscheiding van de „Vaderlandse" kerk te kunnen dulden. Dit was deels trots, deels overtuiging. „Wij kunnen de Waarheid niet „kennen", zei Staring, „en daarom kunnen we op grond van de „„Waarheid" niet over anderen oordeelen!" [4]) — Heel modern was deze gedachte, evenals ook modern gedacht is z'n vredegroet aan 't Jodendom in De Israëlitische Looverhut. Hier dwingt hem de eeuwenlange geloofstrouw en de heugenis aan hun eeuwen geleden uitverkiezing z'n eerbied af. Eerbied en twijfel, — beide voeren tot eerbiediging van geloofsbegrippen. Voegen we hierbij, wat we reeds memoreerden, dat 'et Protestants bewustzijn overal de ruimte vroeg en de ruimte zag, om bij 't uitvorsen van de wetenschappelike vraagstukken bij te kunnen dragen tot de heerlikheid Gods en door 'n leven van deugd 'n voorbeeld te geven van 't volgen van Gods

---

[1]) Zie 't motto bij De leer der Ultra's, en 't volgende puntdicht.

[2]) Zie Het Geredde Spanje in 1825. Vergelijk ook Verschillende Uitleg, op de kroning van Karel X.

[3]) Zie blz. 4.

[4]) Van 's Heeren Woord, in MENSCHENTAAL geschreven,
Is 't regt verstand den MENSCH verbleven.
Wie aan dat Woord den besten uitleg gaf,
Onthult eens de andre zij' van 't graf;
Maar die zich grondde op 't Woord, en Broeders van zich stiet,
Gewislijk, die begreep het niet.

wet. En wie Starings gedicht op Lourens Janszoon Koster (van 1823) ter hand neemt, ziet helder in onze dichter z'n vurige trek naar algemene verlichting; hoort er 'et wachtwoord van 't Liberalisme, dat „*Kennis vrij maakt*" en het bevrijdt mensdom nu regelrecht aanrukt op 'et door duisternis zo lang onthouden Geluk![1]) Op dit standpunt scheidt hem 'n wereld van Bilderdijk en Da Costa! En letten we ook noch eens op de kracht van z'n ethiek, in bijna al z'n Dichterlike Verhalen; 'n zuivere christelike ethiek b.v. in z'n fraai stukje De twee Bultenaars, in z'n Marco, de hoge stemming van z'n geest in z'n Familiezangen, als Aan mijne Gade, noch eens Aan mijne Gade (bij 't 25-jarig huweliksfeest), Zilveren-Bruiloftsdicht, Ter bruiloft van een Dogter, en vooral in het overschone De Verjaardag, waarin vriendschap, vaderzorg, kinderliefde, trouwe min en 'n door tegenspoed gelouterde zielenadel samengevlochten worden tot een bloemen-idylle. Enkele uitzonderingen nochtans maken sommige stukjes: 't is daar waar de luim die om de verhalen dartelt, door de aard van de stof, in weerwil van de uitgesproken moraal, de ethiek ondervangt. Men leze eens Nichtje Rijk, en ook De Vampyr. Natuurlik, er is 'n les uit te halen! Maar waar geleerd wordt, mogen echtbreuk en doodslag geen middelen zijn. Opvoeding, die zielen met schuld belaadt, is geen opvoeding meer. Hier ontbreekt de ethiek. Ze horen thuis bij Vulcanus Wraak, bij Staring 'n schuine mop, maar oorspronkelik, in dezelfde toon en met dezelfde spot, — 'n charge op 't Heidendom en op de onzedelikheid van 't oude polytheïsme, en in z'n wezen van uit 'n zuiver ethies oogpunt dus 'n veroordeling. En opgedrongen door 't Heidendom, om zedelik te vonnissen, is nòch Nichtje Rijk, nòch De Vampyr; 't zijn en blijven, verklaarbare en menselik verschoonbare, guitenstreken van 'n overigens welmenend en achtbaar man en Christen; guitenstreken, zoals we die terugvinden bij de achtbare en noch christeliker Cats en de tevens hoofser Huygens.

J. KOOPMANS.

---

[1]) Zóó werd dat heerlijk Licht voorspeld,
Dat stralen zou' van 't Werk des Vinders; dat geweld
Noch list zou dooven! trots der eeuwen vloed
Een onuitblusbre gloed.

Dat Licht! het ruim der waereld door,
Naar 's Hoogsten wil verbreid om, als de Morgengloor,
Elks vreugde; niet, als schaamle Nachtlampschijn,
Eens enklen heul te zijn.

Zie ook: Het Stoomtuig.

Kalvinisme en Humanisme.

De Kalvinistiese theologie is niet enkel-Soteriologies, ze omvat geheel de kosmos; het Christendom heeft in het Kalvinisme een kosmologiese betekenis. „Het program van de Heilige Schrift doelt niet op een slotbedrijf met een enkel geestelijk bestaan van gezaligde zielen, maar op een herstel van den ganschen kosmos, als eens onder een vernieuwden hemel op de vernieuwde aarde God alles in allen zal zijn. Die breede, alomvattende, kosmologische beteekenis van het Evangelie, heeft eerst Calvijn weer gegrepen, en gegrepen niet door redeneering, maar door den diepen indruk waaronder hij persoonlijk leefde van *de majesteit Gods*. — Zekerlijk, onze zaligheid werpt een wezenlijk gewicht in de schaal, maar veel grooter gewicht toch wordt in die schaal geworpen door de glorie onzes Gods, en die God had zijn heerlijkheid het eerst geopenbaard in zijn wondere Schepping. Die Schepping is zijn kunstwerk, en als nu de zonde dit kunstwerk Gods verstoort, dan komt er wel nóg heerlijker openbaring in de herschepping, maar herschepping is en blijft dan toch altoos de redding van wat eerst geschapen werd, de theodicee van het oorspronkelijke kunstwerk onzes Gods. Christus' Middelaarschap is en blijft de stoffe voor het hooge loflied van menschentong en engelenstem, maar zelfs dat Middelaarschap bedoelt niet zijn eere, maar de eere des Vaders; en hoe hoog ook zijn koningschap schittere, eens zal ook dit koninkrijk door hem aan God en den Vader worden overgegeven. Nu nog „treedt hij voor ons in bij den Vader," maar de ure komt, dat hij niet meer voor ons bidden zal, omdat we volkomenlijk bekennen zullen hoe de Vader zelf ons liefheeft. Dit doorzag Calvijn, en hiermede werd uiteraard op eenmaal aan de verandering der wereld, aan de verwaarloozing van het tijdelijke, aan de onderschatting van het kosmische paal en perk gesteld. Het kosmische leven had zijn waarde herwonnen, niet ten koste van het eeuwige, maar als schepping, als kunstwerk, als openbaring van de deugden Gods. In twee concrete feiten is u dat terstond voelbaar te maken. Bij de schrikkelijke pest, die eens Milaan verwoestte, blonk in Borromeo de heldenmoed der liefde, waarmede deze Roomsche prelaat zich te midden der stervenden begaf, maar bij de pest die in de 16de eeuw Genève teisterde deed Calvijn meer en beter, want ook hij droeg zorg dat het den verdrukten niet aan vertroosting ontbrak, maar tegelijk nam hij hygiënische maatregelen, die nu nog modellen zijn en het voortwoekeren der pest stuitten. En het tweede waarop ik u wijs is het merkwaardige feit, dat te Amsterdam de Calvinistische predikant Peter Plancius welsprekend sprak, als herder onovertroffen arbeidde, en bij den kerkelijken strijd voor niemand in beslistheid onderdeed,

maar tegelijk de vraagbaak was voor reeders en zeekapiteins om zijn geniale geographische kunde. Het onderzoek naar de lengte- en breedtelijnen van den aardbol vormde voor hem één geheel met het onderzoek naar de lengte en breedte, die er in de liefde van Christus was. Hij stond voor twee werken Gods, het éne in de Schepping, het andere in den Christus, en in beide aanbad hij die mogendheid des Heeren, die zijne ziel in verrukking bracht. Het is dan ook opmerkelijk, hoe onze Gereformeerde Confessie spreekt van twee middelen, waardoor wij God kennen, de natuur en de Schriftuur. En nog opmerkelijker, hoe Calvijn, wel verre van gelijk zoovelen, hierbij de natuur *pro memorie* uit te trekken, veeleer de Schrift niet anders dan een bril noemt, die ons in staat stelt het Goddelijk schrift der Schepping, dat verflauwd en geschonden was, weer te lezen. Zoo sleet alle bang gevoel, alsof men, met zich op de natuur te werpen, zich aan ijdelheden vergaapte, er uit. Men zag in, dat om Gods wil, onze opmerkzaamheid aan het leven van natuur en Schepping niet mocht onttrokken worden; de studie van het lichaam herkreeg naast de studie der ziel haar plaats der eere; en de aardsche samenleving der menschen maakte opnieuw den indruk even waardig voorwerp van menschelijke wetenschap te zijn als de vergadering der volmaakt rechtvaardigen daarboven. Hieruit moet dan ook de betamelijke verstandhouding tusschen het Calvinisme en het Humanisme worden verklaard. In zooverre toch het Humanisme het wereldleven voor het eeuwige wilde schuiven, heeft al wie Calvinist was den Humanist weerstaan. Maar zoodra ook de Humanist het recht van het wereldleven op waardeering bepleitte, was de Calvinist zijn bondgenoot."

Zie verder over het dogma van de „algemeene genade" (de *gemeene gratie*), ook verband houdende met de Humanistiese tendensen van de Renaissance, pag. 113—118.

Het Calvinisme; zes Stone-lezingen, in October 1898 te Princeton (N.-J.) gehouden door Dr. A. Kuyper.

Bakboord.

De eigenlike, oorspronkelike betekenis van „bakboord" wordt, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, XXIII, 1, 225, bewezen uit: een oude Sassense boot te Kiel bewaard van voor 400 en uit een Wikingschip van voor 900 te Christiana:

't Roer is niet aan de achtersteven, maar 't hangt aan een leren ring aan de rechterkant van 't schip: de stuurman moest het met twee handen bewegen, stond dus zelf met zijn rug (oudgermaans *bak*, engels *back*) naar de linkerzijde: daarom heette de *gehele* linkerzijde *bakboord*.

DE NIEUWE UITGAVE VAN
MAERLANT'S STROPHISCHE GEDICHTEN.

(*Vervolg en slot van blz.* 506).

Keeren wij na deze lange uitweiding terug tot het werk dat er mij aanleiding toe gaf, dan beginnen wij met eene eerbiedige hulde aan de beide uitgevers, aan wier „bij velerlei verschil van inzicht in enkele onderdeelen steeds eendrachtige samenwerking" [1]) wij een boek danken, zóó doorwrocht en zóó volkomen als men het van de twee beste kenners van het Mnl., door hunne verschillende aanleg en richting elkaar aanvullend, mocht verwachten. De opdracht aan de nagedachtenis van Verwijs is niet alleen een bewijs van vriendschap en piëteit, de lof hem in het Voorbericht geschonken is welverdiend: hij heeft den weg gebaand en voor de critiek dezer gedichten zeer veel gedaan. Maar daarnaast mogen de uitgevers ook met zelfvoldoening spreken over den vooruitgang, die uit deze editie, vergeleken met hare beide voorgangsters, blijkt en die zij te recht toeschrijven aan de gewijzigde philologische methode (zie Voorber. X); inderdaad wijst eene vergelijking der drie uitgaven (van 1857, 1880 en 1898) uit dat, zooals zij hopen, door hare toepassing veel gewonnen is voor de objectieve waardeering der Strophische Gedichten. Hier moge dit blijken uit een overzicht der Inleiding, die, ten gevolge van Verwijs' dood in de vorige uitgave geheel ontbrekend, thans rijk van omvang en inhoud is.

Na de opgave van de hss. der Mnl. gedichten en der Latijnsche en Fransche vertalingen van de Martijn's, benevens eene volledige bibliographie der vroegere uitgaven, volgt aanstonds het 4de (20 blz. beslaande) hoofdstuk over de onderlinge verwantschap der hss., waarin de resultaten van Franck's vroeger uitgebreid onderzoek op verschillende punten gewijzigd en verbeterd zijn, op grond

[1]) Voorber. X.

o. a. van sedert gevonden nieuwe hss. Een arbeid die niet alleen eene groote hoeveelheid geduld, volharding en nauwkeurigheid, maar ook veel oordeel en scherpzinnigheid vereischt, wil men niet verdwalen in het warnet van lijnen die de betrekkingen tusschen de verschillende nog bestaande of te onderstellen hss. aanduiden: zie het schema op blz. XXXII [1]). Dat de stellige uitkomsten niet in verhouding staan tot den grooten omslag, dien het onderzoek vereischt, en niet altijd overeenstemmen met die van dat op andere punten wordt op blz. XVIII eerlijk erkend, maar pleit nog niet tegen de methode op zich zelf. Natuurlijk zijn er hier verschillende gevallen, waarin de overeenstemming van sommige hss. toevallig kan zijn; wat hierin al of niet toeval mag heeten en of het aantal dan wel de hoedanigheid dier overeenstemmingen den doorslag moet geven, dat zijn vragen die bijna alleen voor eene subjectieve beslissing vatbaar zijn (zie b.v. XXI, XXVII). Ook blijven er gevallen over, waar de overeenstemmende lezing van alle hss. onmogelijk goed kan zijn, immers door het gezond verstand gewraakt wordt, en men dus een fout in den archetypus moet aannemen en deze door een conjectuur mag emendeeren; eene opsomming dier gevallen vindt men op blz. XXXI (voeg er o. a. aan toe M. III, 487 en OHW. 13). Doch daartegenover staan ook plaatsen waar eene voor ons gevoel betere lezing van een hs., dat minder gezag heeft, of eene oogenschijnlijk goede conjectuur verworpen en de lezing der gezaghebbende hss. in den tekst geplaatst is, ook al eischt die soms eene ietwat gewrongen uitlegging (zie b.v. M. I, 335 en III, 302 met de aant.). Deze beslissingen blijven uiteraard aan het oordeel van den uitgever overgelaten.

Het 5de hoofdstuk handelt over de rijmen, met name over de minder goede lettergreep- of silberijmen en over de rijmen met eene „overscharige" [2]) *-n*. Naast deze onderzoekingen op bepaalde punten zou wellicht hier een overzicht niet misplaatst geweest zijn van de bijzondere rijmverbindingen, welke bij M. voorkomen — b.v. *ue* (uml. van ō): *u* (ogerm. of rom. *ū*) vóór *r*, zooals in de 11de strophe van M. I — en van de onzuivere rijmen welke wel in de

[1]) Had het gebruik van *W* door *G* (reeds nauw aan *W* verwant), op blz. XIX voldingend bewezen uit de verbetering op den rand van *valsch* in *vlas* (M. III, 47), in 't schema niet ook door een pijltje van *W* naar *G* aangeduid moeten zijn, evenals het gebruik van *A*, *B* en *F*?

[2]) Mag ik aan de uitgevers, die voor „rime riche" zulk een goeden Nederlandschen weerga („lettergreeprijm") gevonden hebben, dit woord aanbieden voor „overcompleet"? Het is min of meer algemeen bekend door den „overscharigen heer" uit de Camera Obscura (14de dr., blz. 252) en schijnt mij zeer gepast. Voor den oorsprong zie b.v. Boekenoogen op *Schaar* (II).

hss. van deze en van andere gedichten van M. nu en dan gevonden worden maar toch stellig of waarschijnlijk niet van hem afkomstig zijn: eene korte samenvatting dus van het in de Inl. op den Alexander LXII vlgg. door Franck reeds medegedeelde, met bijzondere vermelding van hetgeen er van dien aard in de Str. Ged. voorkomt. Nu zijn slechts enkele dezer punten in het volgende hoofdstuk bij de quaestie van het auteurschap van Ov. en KCl., (XLIV, verg. ook LXV, noot) ter sprake gekomen. Dit ware in 't algemeen gemakkelijk geweest, vooral voor studenten en beginners; en 't is toch niet beneden de waardigheid eener degelijke uitgave ook op hunne belangen te letten [1]). Bovendien zou het dienstig geweest zijn voor de weerlegging van verschillende andere conjecturen waarbij met deze en dergelijke zaken geen rekening is gehouden, zooals b.v. die van Verwijs op M. I, 687 — *tijt* (d. i. *tiet*, van *tien*, trekken): *strijt* [2]) — enz. of die van De Vries op Claus. 504 (*ghelede*, met *ê*, in eene strophe met *ē*-rijmen), OHW. 22 (metrum), 25 (*tone*, een door M. niet of althans hoogst zelden gebruikt woord: zie Inleid. op Alex. LXXXVIII), 107 (*dorclesen* met *ê*, in eene strophe met *ē*-rijmen). Trouwens, al berustte de critiek van De Vries op de laatstgenoemde gedichten op logische redeneering, uitgaande van het zinsverband en van het Latijnsche origineel, en al mag niet vergeten worden dat toen nog slechts één der vier thans bekende hss. gevonden was, hetgeen zeker minder weerhield van gewaagde gissingen [3]), die critiek is reeds dadelijk hypercritiek genoemd, ook omdat zij noch met de overlevering noch met tal van andere overwegingen rekening hield. Het bovengenoemde *dorclesen* b.v. had niet alleen zijn *ê* tegen zich; de geheele onderstelling van zijn bestaan bij M. berustte enkel en alleen op drie plaatsen uit Anna Bijns en uit een Zeeuwsch rederijkersstuk benevens het getuigenis van Kiliaan (alles uit de 16de eeuw), waar het simplex *kleezen*, in eigenlijke beteekenis, voorkomt. Op deze en dergelijke plaatsen komt het verschil tusschen de tweeërlei critiek duidelijk uit. De Vries stelt de logische en poëtische consequentie van zijn auteur zóó hoog, dat hij al wat hem ongerijmd of minder fraai toeschijnt, alle stoplappen en noodrijmen meent te mogen wegëmendeeren; hij loopt daardoor groot gevaar het gedicht te versieren met iets wat ons zeer fraai

[1]) Ook een overzicht der op ongewone wijze beklemtoonde woorden (zooals *duvêl* (M. I, 128) en *martêlie* (M. III, 400 var.) ware, in usum scholarum, hier practisch geweest.

[2]) Er zal daar wel *voren*, niet *voor* gelezen moeten worden; zie Tijdschr. XVII, 287, noot 1.

[3]) Zooals de uitgevers, blz. 203, ook erkennen.

lijkt maar niet uit de pen des dichters gevloeid is [1]); bij hem wordt, om eene Latijnsche conjectuur van hem zelven aan te halen [2]), het *emendetur* wel eens *emundetur*. Franck en Verdam daarentegen steunen op den stevigen grondslag van eene nauwkeuriger kennis der taal en der metriek van den dichter; zij letten niet alleen op het *ongerijmde*, maar ook op het *niet rijmende*. Wellicht loopen zij af en toe echter gevaar de grammatische en metrische consequentie van den dichter te hoog aan te slaan.

In het 6de hoofdstuk, over den auteur der verschillende gedichten, worden Ov. en KCl., ondanks enkele bezwaren van taal en rijmen, en — hoewel met zekeren schroom en twijfel [3]) — ook Vr. en OHW. aan M. toegekend, en wordt de Verk. Mart., op het voetspoor van Leendertz, als een bitter ernstige satire van M. zelf, niet als een parodie van een ander opgevat. Had hier (of in een ander hoofdstuk) niet ook eene samenvatting behooren te staan van hetgeen er gegist is met betrekking tot den persoon van Martijn, te meer nu Verwijs dit in het schema zijner Inleiding (zie ald. XV) als afzonderlijk punt vermeld had? En had daarbij dan geen melding gemaakt kunnen worden van Gallée's mededeeling in den Gids van 1881 (III, 333) over zekeren „Heynric van Merlant", in een Utrechtsch stuk uit het laatst der 13de eeuw optredende als een der zeven borgen van „Jacob van den Damme" [4]): eene misschien toevallige, maar toch opmerkelijke overeenkomst van namen, die geheel in 't vergeetboek geraakt schijnt en waarop wellicht nog eens de aandacht mag worden gevestigd?

Het volgende hoofdstuk behandelt den bouw der strophen: een te onzent nog vrij wel onontgonnen studieveld, dat nog veel belooft, gelijk het nu reeds de belangrijke uitkomst geschonken heeft, dat de strophe van de meeste dezer gedichten — alleen Vr. en OHW. zijn van een ander type; de overige zijn verschillende variatiën van de strophe der Martijn's: aab aab aab aabb — nergens elders gevonden is en dus waarschijnlijk door Maerlant uit andere hem

---

[1]) Voorbeelden van onnoodige en door F. en V. afgewezen veranderingen van plaatsen, die ook volgens de lezing van 't hs. wel verklaard kunnen worden zie b.v. Disp. 325, 376.

[2]) Zie Sroph. Ged.[1], blz. 169.

[3]) Deze quaesties worden in de volgende hoofdstukken weder opgevat (zie XLIV—XLVIII, LIV, LXI, XCII). Eene zekere, trouwens begrijpelijke, weifeling valt hier niet te ontkennen. Zie hierboven, blz. 499.

[4]) Met welk recht wordt Bukelare door de uitgevers (XVI) tot een inwoner van Damme gemaakt? Toch niet wegens de op blz. XIII en 174 aangehaalde toespelingen op Sluis? Wie de rechte lange vaart van Sluis naar Damme (en Brugge) eens langs gevaren is weet wel dat beide plaatsen niet vlak naast elkaar liggen!

bekende typen der Fransche of Duitsche poëzie volmaakt is, m. a. w. als zijn letterkundig eigendom beschouwd mag worden [1]).

Ook het volgende, achtste hoofdstuk „Opmerkingen over versbouw en stijl" is geheel nieuw. Het bespreekt de overeenstemming tusschen inhoud en vorm (rhythmus) in deze strophen, die den dichter voor dergelijke technische moeilijkheden stelden als de thans zoo geliefde sonnetten; het gebruik van enjambement, synoniemen, vragen en uitroepen, de rijkdom aan beelden komen hier te berde. In het volgende daarentegen over „Dateering der gedichten" wordt een oud vraagstuk, doch met de nieuwe hulpmiddelen die de nauwkeuriger kennis van M.'s verskunst aan de hand doet, behandeld. Na zorgvuldig wikken en wegen der verschillende gegevens wordt als waarschijnlijk deze volgorde aangenomen: Vr., OHW. (indien deze twee ten minste van M. zijn), Claus., de Martijn's, Disp., en eindelijk Ov. en KCl.; de laatste achteraan op onweerlegbare, aan den inhoud ontleende gronden, die hier zwaarder wegen dan die van meer technischen aard welke voor een vroegeren datum zouden pleiten.

In deze hoofdstukken is derhalve herhaaldelijk de vraag overwogen hoe streng M. was in de handhaving der door zijn dialect of door zijne verskunst gestelde eischen en regelen. Over 't algemeen blijkt hij inderdaad welbewust binnen die perken te zijn gebleven; doch nu en dan schijnt hij wel te hebben toegegeven aan de verleiding om ter wille van het rijm of van de uitdrukking der gedachte daarbuiten te gaan, tenzij men daar overal corruptie wil aannemen, hetgeen toch gewaagd schijnt. Zulke afwijkingen vindt men vermeld op blz. XLI, XLIII, XLVI (zie ook LXXXVI). Dat de uitgevers hierbij wel eens schijnen te weifelen of met zich zelf in tegenspraak te komen (zie b.v. XXXIX en XLVI) is niet te verwonderen. Maar, zooals boven gezegd is, de betrekkelijke onzekerheid der uitkomsten op sommige punten mag niet als argument tegen dergelijke onderzoekingen in 't algemeen aangevoerd worden; integendeel is dit eene aansporing om hetgeen er van dien aard te lang verzuimd is ijverig in te halen (waartoe hier dan ook telkens opgewekt wordt: zie b.v. XLV, noot). Mits men maar omzichtig alle mogelijkheden overweegt en eerlijk erkent waar de grondslag van het betoog zwak of het resultaat twijfelachtig is (zie b.v. XXXIX, XLIII), is dit de eenige weg om dieper door te dringen in de kennis der taal en der verskunst van M. en van andere Mnl. dichters.

[1]) Jammer dat de uiteenzetting in dit hoofdstuk voor lezers die nog weinig werk van de metriek gemaakt hebben niet buitengemeen helder is (zie b.v. LII—LIV).

Het 10[de] hoofdstuk, over „Maerlant's bronnen", voegt aan het door Verwijs gevondene heel wat toe: behalve de Latijnsche parallellen voor tal van plaatsen in de Martijn's en Claus. (die ten deele even goed of beter in de Aanm. vermeld hadden kunnen worden) zijn met name de rechtstreeksche origineelen van Vr. en Disp. aangewezen en afgedrukt. De vruchten van groote belezenheid of herhaalde „opzoekingen" (om een goed Zuidnederlandsch woord te gebruiken) in de hymnologische en mystieke literatuur zijn hierin bijeengegaard en verbonden met een zorgvuldig onderzoek der betrekking tusschen het Dietsch en het oorspronkelijk. Hier zij ook gewezen op de reeds eene enkele maal door Verwijs, maar in veel grooteren getale door de tegenwoordige uitgevers (meestal in de Aant.) aangehaalde overeenkomstige plaatsen uit de mystieke Mnl. proza-literatuur (Ruusbroec, de Limb. Sermoenen enz.: zie b.v. de aant. op M. II, 241; III, 92) of ook uit de overige werken van M. zelf of andere Mnl. schrijvers (zie b.v. de aant. op M. III, 83). Hierdoor wordt niet alleen vaak het recht verstand eener duistere plaats bevorderd, maar worden wij ook in staat gesteld te beoordeelen in hoeverre M. ter wille van den kunstvorm zijn taal geweld aangedaan, zich een ἄπαξ λεγομένον, of althans een stoute of gewaagde, hem eigene beeldspraak veroorloofd, dan wel uitdrukkingen gebezigd heeft die ons alleen vreemd dunken omdat zij afwijken van onze wijze van denken en voorstellen. Stellig zal nadere studie van de kerkelijk-theologische en mystieke Mnl. en Mlat. literatuur (preeken, tractaten en geestelijke liederen) nog meer aan 't licht brengen, dat kan dienen tot juist begrip dezer voortbrengselen van den middeleeuwsch-Katholieken geest; zonder dit zullen zij, evenals b.v. Vondel's Lucifer, ons op menig punt duister blijven.

De beide volgende hoofdstukken: „Opmerkingen over inhoud en samenstelling" en „Beoordeeling der gedichten; hun roem en invloed bij de tijdgenooten" bevatten nog vele nieuwe bijdragen tot de juiste waardeering zoowel der volstrekte kunstwaarde als der historische beteekenis voor onze letterkunde van deze gedichten. Bij de plaatsen uit latere schrijvers [1]), waaruit bekendheid met laatstgenoemde blijkt, mis ik Rein. II, 4812—4819, welker soms woordelijke overeenkomst met de 1ste, zeker vanouds vermaarde strophe van M. I toch wel geen toeval zal zijn (zooals wèl waarschijnlijk is met betrekking tot enkele uitdrukkingen in de verzen

[1]) Eene enkele vraag naar aanleiding van Jan de Weert, den dichter van Wapene Rogier. Kan er eenig (en zoo ja, welk) verband bestaan tusschen dezen „clerc in surgyen te Ypre" in het midden der 14de eeuw, en Mr. Johan Yperman, chirurgijn in dezelfde stad in het begin dier eeuw?

4167—4263 van R. II). Ten slotte geeft het laatste hoofdstuk op bondige wijze rekenschap over de „Wijze van uitgave", over de aangenomen spelling enz. [1])

Bedrieg ik mij niet, dan zijn er weinig of geene Mnl. tekstuitgaven aan te wijzen, waarin het uitgegeven werk zoo van alle zijden beschouwd en behandeld (in meer dan één zin) is als deze. En wanneer hier aan Franck, den schrijver der Inleiding, die ons zooveel nieuws gebracht heeft, de hem toekomende hulde wordt gebracht, wanneer hier dankbaar wordt erkend dat hij eigenlijk het ijs gebroken heeft voor onderzoekingen over taal en rijm, en thans weder over versbouw en strophen, kortom over de geheele techniek van onze Mnl. dichters en vooral van Maerlant, dan ben ik zeker dat zijn medeuitgever hiermede van harte instemt, en dat hij zich verheugt Franck, die langen tijd geheel verdiept scheen in de Oudgermaansche klankleer en metriek, weer teruggelokt te hebben naar zijn oude studieveld, waar hij nog zooveel goeds kan verrichten.

Enkele opmerkingen over bijzondere punten, de inrichting der geheele uitgave betreffende, vinden hier een plaats. De beschrijving der hss. laat in nauwkeurigheid wel iets te wenschen over: zoo ontbreekt bij *A*, *B* en *W* de opgaaf der stof (perkament of papier), bij *C*, *B*, *E*, *G* die van de tegenwoordige bewaarplaats of van het nummer of beide [2]). Evenals elders [3]) is hierbij soms verwezen naar den 1sten druk der Stroph. Ged. of zelfs der Martijn's, welke beide boeken dus door deze uitgave niet geheel vervangen en overbodig gemaakt zijn [4]).

In dien 1sten druk der Stroph. Ged. vindt men ook, althans ten deele, onder den tekst wat men hier geheel en al mist: den afdruk van Bukelare's Latijnsche [5]) en van de Fransche vertaling der Martijn's. 't Is waar, dit had, hoe zuinig ook gedrukt, vrij wat plaats ingenomen, en zou volgens de uitgevers ook kwalijk

[1]) Is 't niet inconsequent dat er Disp. 398 *tekin*, en vlak daarna (411) *tekijn* staat, en dat de rijmwoorden met *ō* (: *oe*) in str. 7, 10 en 17 van Ov. met *oe* gespeld zijn en de ongewone rijmverbinding dus als 't ware bemanteld is? Is het voorts te verdedigen dat de op blz. XCII opgesomde Brabantsche, althans niet-Vlaamsche vormen in Ov. en KCl. zijn blijven staan?

[2]) Ik neem deze gelegenheid te baat om aan te kondigen, dat Prof. Scharpé voornemens is uit eenige nog onbekende fragmenten der Martijn's de varianten mede te deelen. Moge hij er weldra „stade ende stonde" toe vinden!

[3]) Zie b.v. XLIV (de gronden voor M.'s auteurschap der Martijn's), blz. 253*a* *(ghetessen)* enz.

[4]) Onduidelijk is, zonder nader onderzoek, de verwijzing naar „Verwijs' uitgave" (XIV); is dat die van 1857 of van 1880?

[5]) Naar de twee thans bekende hss.: het Bergensche en het Oxfordsche.

de moeite beloond hebben, daar die vertalingen (althans de Fransche) naar hunne meening voor de critiek der Mnl. teksten van weinig gewicht zijn (zie blz. XVI, noot en XXXV). Toch geloof ik dat menigeen den uitgevers zeer dankbaar zou geweest zijn voor de mededeeling dezer voor het recht verstand van het oorspronkelijk zeker niet te versmaden hulpmiddelen, die men nu, wil men ze vergelijken, uit het Vaderl. Museum en uit twee jaargangen van het Tijdschr. v. Ned. Taal- en letterk. moet gaan bijeenzoeken. Laten wij hopen dat eene volgende uitgave de gelegenheid tot aanvulling van dit gebrek zal geven en dat de heeren De Pauw en Gilliodts van Severen hetgeen er nog onder hunne zorgvuldige hoede mag berusten intusschen op liberale wijze zullen hebben gemeen gemaakt [1]).

In die nieuwe uitgave mogen dan ook het Latijnsche origineel van OHW. en van het andere daaraan verwante Mnl. gedicht opnieuw afgedrukt worden, die men thans alleen in den 1sten druk der Stroph. Ged. en in Tijdschr. XIV, 97 vindt. De uitgevers hebben dit, zeker om practische redenen, overbodig geacht (zie voor het laatstgenoemde blz. 300*a*); doch deze stukken schijnen mij voor het begrijpen van den tekst ten minste even gewenscht als de hier wederom voluit herdrukte plaatsen uit den Rijmb. die met verzen uit de Claus. overeenkomen enz. In allen gevalle is deze verschillende bedeeling niet consequent; en voor de lezers is het ongeriefelijk dat zij hier niet alles bijeenvinden.

De aanwijzing der varianten is niet overal volkomen duidelijk. Ook zou eene opgave, voor aan het begin van elk gedicht, welk hs. het teksthandschrift is, wel gemakkelijk geweest zijn; thans moet men die uit de Inl. XXXIII vlgg. opdiepen [2]).

Waarom is bij Disp. de foliëering der beide hss., bij Claus. en Ov. die van het eenige hs. wel in margine opgegeven, daarentegen bij de Martijn's, OHW. en KCl. niets van dien aard te vinden? En waarom staan enkele critische en exegetische aanteekeningen onder den tekst, tusschen de varianten verscholen, in plaats van achteraan bij de overige aanteekeningen? Dit alles zijn kleinigheden, maar voor den lezer (voor wiens gemak anders zoo goed gezorgd is) zijn zij lastig.

Ik laat hierop volgen eenige aanteekeningen op verschillende

---

[1]) Zie blz. XVI, noot en Tijdschr. XVII, 33 en 45. — Over de Fransche vertaling zie men thans een opstel van G. Huet in Romania XXIX, 94—104.

[2]) Hoe blijkt het nu b.v. dat M. I, 798 *BC* de door de uitgevers aangenomen lezing *ontfaen* hebben? — Blz. XCII, r. 5 is voor *OGW* uitgevallen: „*E* es ende ic....”

plaatsen, bij het lezen gemaakt: meerendeels opmerkingen en vragen over de woordverklaring en over punten van ondergeschikt belang, die ik echter, met het oog op eene toekomstige nieuwe uitgave van dit boek, meen te mogen mededeelen.

Mart. I, 23 *delvet sonder spit* (*C.*: *delvet onderspit*). Bij deze veelbesproken plaats zou ik willen vragen of *spit* wellicht kan beteekenen: hetgeen men met een *spit* (spade) of al *spittende* opdelft, uitgraaft, hetgeen men op*spit*. Verg. *een schop aarde* en Ned. Wdb. op *Graaf* (II), 1 en 4). De ontwijfelbare beteekenis van *delven sonder spit*: graven zonder iets op te halen, vruchteloos werk doen, schijnt mij uit deze opvatting van *spit* ten minste even goed af te leiden als uit die van: de uit te graven diepte, het gegraven gat. *Onderspit* zou dan ook niet beteekenen: „het onderste, het diepste gedeelte van eene ruimte die gegraven wordt" (Ned. Wdb.), maar bepaaldelijk: de onderste laag, die uitgegraven wordt. Ik onderstel deze beteekenis naar analogie van 't woord *bovenspit*, dat thans in Gelderland beteekent: „de eerste laag van den grond die bij het omdelven gewend wordt" (Ned. Wdb.). Deze opvatting zou m. i. de uitdr. *het o. delven* en *in 't o. zijn, liggen, geraken* (en dus gevaar loopen door 't *bovenspit* bedolven te worden) tevens wellicht nog beter verklaren dan de in het Ned. Wdb. voorgestelde. De door Leendertz Jr. in eene aant. op Hooft's War. 644 gegeven uitlegging van *onderspit* komt mij minder waarschijnlijk voor dan de bovenstaande; de bet.: onderste ploeg der gravers is zelfs door geene analogie gestaafd.

131—132 Zou de herhaling van *berecht* in verschillende beteekenis een soort van „stijlmiddel" geweest zijn, opzettelijk door den dichter gebezigd, evenals het rijm van twee homoniemen enz. (zie XXXVIII)? Of zou hier eene corruptie schuilen? *Die noit en wies* in 132 ziet er uit alsof het hier rijmshalve aangebracht is; of is het wellicht de vertaling van een Mlat. term?

268 aant. De superlatief met *dan* is ook te vinden M. I, 836.

335—336 De vergelijking: „de derde liefde vereischt een bepaalden tijd, evenals volgens de natuur ieder zijn wederpaar zoekt" schijnt mij toch mank te gaan, en de uitlegging gewrongen; de betrekking tusschen de in het eerste lid genoemde zaken is immers geheel anders dan die tusschen de in het tweede lid genoemde. Is hier en elders ook wellicht te weinig gezag toegekend aan de Latijnsche en de Fransche vertaling, die dan toch op vrij oude Mnl. hss. moeten berusten? Hoe 't zij, ik kan kwalijk gelooven dat de hier gegevene verklaring de ware is.

389 aant. Zie ook M. I, 167 en Sp. I^2, 15, 66.

492 wordt noch door de aant., noch door de woordenlijst (*trecken te*, „er op uit zijn", om 't zijne te winnen?) voldoende verklaard.

517—518 moeten dus beteekenen: „(zelfs) van den edelen Abraham stammen (ook, o. a.) lijfeigenen af"; immers de bedoeling is niet dat alle lijfeigenen van A. afstammen, noch ook dat de negers (de afstammelingen van Cham) niet, maar de Joden wel lijfeigenen zijn (gelijk men uit de woorden van den tekst licht zou opmaken).

649 *orconden* beteekent volgens de Woordenlijst hier: „getuigen"; beter ware m. i.: (getuige zijn, d. i.) bewijzen, doen blijken.

733 Is de beteekenis van *ghelt* op deze plaats (het hem toekomende, het oordeel, de straf) niet te vergelijken met die in Disp. 360, volgens het glossarium: „vergelding, betaling, loon; in dezen zin nergens anders gevonden"?

798 Verdient hier de lezing *anevaen* van *AFD*, o. a. metri causa, niet de voorkeur boven *ontfaen* van *BC*?

852 aant. De hier opgemerkte afwisseling van spreker midden in eene strophe komt ook M. I, 462 voor.

903 Staat de bet. van *talen tot iet*: „het woord voeren over iets", althans voor deze plaats, vast? Anders zou men een punt achter 901 kunnen plaatsen, en 902 vlgg. opvatten: „Wilde hij de waarheid zeggen — gesteld dat hij daarnaar taalde — (dan zou hij zeggen:) Wat kunnen vrouwen enz.?" Bij de opvatting der uitgevers van *talen* schijnt 902 mij toe in de lucht te hangen.

910 *dalen*, volgens 't gloss.: „in moreelen zin: zinken"; is niet veeleer dan deze (zeer moderne) opvatting hier bedoeld: zwak, krachteloos worden, ontzinken? Of bedoelt het gloss. dit?

934 *woorden* is zeker wel een drukfout en te verbeteren in *woort* of *woorde* (gelijk ook de aant. schijnt te onderstellen)?

Mart. II, 7. Dat het woord *zwin* ook aan onze Noordnederlandsche kust nog voortleeft blijkt uit het gloss. nauwelijks; zie b.v. Onze Volkstaal I, 239.

40 Dit alleenstaande *so?* ter uitdrukking eener verwonderde vraag, in deze ed. voor 't eerst in den tekst gebracht, lijkt mij, zonder nader (in de aant. en 't gloss. ontbrekend) bewijs, modern en voor 't Mnl. onaannemelijk. Het is hier trouwens voor het zinsverband onnoodig; en de oude lezing, waarbij het vers met den vocatief *Jacop* begint, was volkomen duidelijk en onberispelijk.

73 De lezing *iet* is een staaltje van het loffelijk, voorzichtig conservatisme der uitgevers; dat het in een zin als deze gelijk zou kunnen staan met *niet* moet echter m. i. nog nader bewezen worden.

136 Had de gen. naast *hier* — *ave* (*hier en schedics niet ave*) niet eenige verklaring vereischt?

177 In *up sulc covent* beteekent *covent* volgens de Woordenlijst: „voorwaarde, overeenkomst"; juister lijkt mij de verklaring in het Mnl. Wdb. III, 1832, dat *up sulc covent dat* op deze plaats e. e.:

opdat beteekent; eene afgeleide bet., waarbij aan „overeenkomst” kwalijk meer gedacht wordt.

211 Is de lezing *te bibele* alleen omdat zij in *A* staat boven de voor ons veel begrijpelijker *ter bibele* verkozen? In het Mnl. Wdb. ontbreekt het woord, tot mijne verwondering, geheel en al.

226 Voor het „sermoen” van Sorobabel zijn reeds door Te Winkel, Gesch. I, 327, noot 1, als parallelplaatsen opgegeven (doch door deze uitgevers niet overgenomen): Sp. I², 15, 53—68; Rijmb. 17813—17826; Lekensp. I, 32, 47—62, en als bron: Flavius Josephus, Antiq. Jud. XI. 3.

243 had wel eenige verklaring vereischt (thans ten deele door Leendertz, Tijdschr. XIX, 163 gegeven).

Mart. III, 5. De uitlegging: „dat zij daarin geen woord of letter drijven (weglaten) of aandrijven (toevoegen)”, in de Aant. voorgesteld, schijnt toch vrij gewrongen, zoowel om de opeenhooping van *in*, *af* en *an*, als om de bet. van *driven*. Zou het niet wat duidelijker worden, als *niet* werd opgevat als znw. (niets) en er een komma achter 5 werd geplaatst, zoodat 6 de nadere verklaring daarvan gaf (waarbij *af* dan trouwens eenigszins vreemd zou klinken): dat zij er niets inlasschen, geen woord noch letter, er af noch er bij? Of heeft *driven* hier misschien de algemeene bet.: uitwerken, doen?

318 Zou *ban* hier werkelijk, zooals 't gloss. wil: banvloek beteekenen? Zulk een van hemzelf uitgaand verbod kan M. toch, dunkt mij, zelfs in scherts niet zoo noemen. Veeleer zal het hier beteekenen: gebod, plechtige bekendmaking met strafbepaling enz. (zie Mnl. Wdb. I, 542—547).

36 is zonder verklaring niet zeer duidelijk; de gelijkenis met 31 zou ook aan eene vergissing, eene dittographie, doen denken; doch de hss. ondersteunen deze gissing niet.

40 De plaats uit „Moyses boeken” is te vinden Exod. XIX, 12—13 (zooals reeds in de Aant. op Verwijs' 1ste uitg. der Martijn's vermeld, doch daaruit door de uitgevers niet in de Aant. overgenomen is).

176 De op gezag van de meeste hss. hier verkozen lezing *dit nes gheen scheren* schijnt, wegens de maat, minder aanbevelenswaardig dan de door Verwijs gevolgde van *A*: *sonder sceren* of die van *GW*: *dans gheen sc.*

194 aant. Wvl. *poer*, kracht, „pit”, in *poer geven* (De Bo) en *zonder poer* (De Dene) is geheel te vergelijken met nnl. *fut* (wvl. *fut geven*, nnl. wvl. *zonder fut*) en zal m. i. eer identiek zijn met *poer*, poeder, buskruit, dan verwant met *poor*, streven, dat zeker wel met *porren* (en *peuren*?) samenhangt.

205 vlgg. hadden wel eenige verklaring vereischt.

245 Beteekent *dat* zooveel als lat. *utinam*? Dan ware eene opheldering, in de Aant. of in het gloss., of althans een punt of kommapunt achter 244 niet overbodig geweest.

313 Lees, met de Woordenlijst: *Evengheweldich*, in één woord; *ende here* komt dan echter wonderlijk tusschen dit woord en den er van afhangenden datief *Den Vader* in te staan [1]).

463 aant. De uitgevers willen onze hedendaagsche bet.: gereed reeds aan mnl. *claer* toekennen. Ik ben zoo vrij deze bet. tot nader bewijs te loochenen. *Wijn bereiden of maken claer* uit den N. Doctr. beteekent niet: g e r e e d maken, bereiden, maar: h e l d e r maken, klaren; zie Ned. Wdb. op *Bereiden*, A, 3, *b*) en De Bo op *Breeden* en *Breedsel*; het is duidelijk dat niet *klaar* hier: gereed, maar integendeel *bereiden*, in beperkte opvatting: klaren beteekent. En Elckerlijc 626 (ed. Logeman, = 609 De Raaf) zal met *hebdi u rekeninghe claer* zeker eer bedoeld zijn: „zuiver", „schoon", d. i. „aangezuiverd", betaald (aldus ook in 't Mnl. Wdb. III, 1459) dan: gereed; verg. vs. 519, 650, 808 en zelfs 706, op alle welke plaatsen ik onze hedendaagsche bet. niet durf aannemen. Zie ook Kalff in Taal en Lett. IV, 117.

Verk. Mart. 23 zal, vrees ik, zonder nadere verklaring niet voor ieder duidelijk zijn.

Disp. 73 Verwijs' opvatting van *seilen* als: binden en *boort* als: plank kan ik niet „zeer waarschijnlijk" vinden, met het oog op de talrijke nagenoeg gelijkluidende uitdrukkingen (zie Mnl. Wdb. I, 365 en 570; Ned. Wdb. III, 464—468). Voor *Noch* (vs. 74), (later) eens, verg. niet alleen vs. 77 en 141, maar ook 234.

156 Waarom is hier (evenals in de vorige uitgave) niet, metri causa, met *C* gelezen *gheperset*, in plaats van *gheperst*? Toch niet om vs. 148 en 152?

163 De lezing van *A* naar Verwijs' opvatting schijnt mij niet onduidelijk genoeg om aan deze conservatieve uitgevers het recht te geven tot hunne verandering (al schijnt zij op zich zelf stellig eene verbetering).

235 aant. Ik neem deze gelegenheid te baat om te wijzen op de hier te lande waarschijnlijk niet genoeg bekend geworden omvangrijke verzameling van Engelsche en Nederlandsche vloeken en verwenschingen, door den heer A. E. H. Swaen in de Engl. Studien, XXIV, 16—71, 195—239 uitgegeven en toegelicht, waaruit veel te leeren is.

267 *hem setten in dien, dat* — beteekent volgens de aant.: „zich er op voorbereiden", doch volgens het gloss.: „daarnaar streven,

[1]) Zie nu Leendertz in Tijdschr. XIX, 166; het bnw. *here* schijnt mij echter nog geenszins voldoende gestaafd, nog minder het bijw.

er op uit zijn, zich zoo inrichten", wat niet alles hetzelfde beteekent. De bedoeling van M., en ook van de aant. der uitgevers, zal wel zijn: er op bedacht zijn, zich met het denkbeeld gemeenzaam maken; de uitlegging in het gloss. is daarmede in strijd en spruit zeker uit een vergisssing voort.

411 Zie hierbij de aant. der uitgevers op Claus. 31, alsmede Ned. Wdb. III, 1550.

418 Zou hier de oudere vorm *besondich*, die in *C* nog werkelijk bewaard (zij 't ook met eene *t* er later boven geschreven) en bij Verwijs ook gedrukt is, niet de voorkeur verdienen boven den jongeren *besondicht* van *A*?

428—429 vęreischen wederom wel eene aanteekening ter verklaring.

482 *appel*. Van waar M. deze beeldspraak ontleend heeft had wel onderzocht en medegedeeld mogen zijn.

502—503 behoorden, als een tusschenzin, tusschen — — gedrukt te zijn (verg. b.v. M. I, 810—815).

510 Lees achter dezen regel een punt of een kommapunt.

531 Moet hier, vóór *sekerre* (compar.), niet *In* in plaats van *Ic* gelezen worden? Of vermoeden de uitgevers dat hier een dier in hunne aant. op M. II, 73 besproken gevallen aanwezig is, waarin de ontkenning kan wegblijven? Een enkel woord van toelichting of verwijzing ware in allen gevalle niet overbodig geweest.

560 aant. Verg. behalve Mask. (1233 vlgg.) ook 1ste Blisc. v. Mar. 1013 vlgg.

Vrouden 2 Bij de uit de Goldene Schmiede aangehaalde plaats kan men voegen Walther v. d. Vogelweide's Leich, vs. 72 vlgg.:

Ein wort ob allen worten
entslôȥ dîns ôren porten,
des süeȥe an allen orten
dich hat gesüeȥet, süeȥe himelfrouwe.

71 De opvatting der uitgevers van *dordrive* als imper. sing. van *dordriven*, intrans.: word daar mede zóó doortrokken is vreemd. Moet dan 70 een aan dien imper. voorafgaanden vocatief bevatten? Dat is al zeer gewrongen! In allen gevalle zou dan een kommapunt achter 69 noodig zijn, in plaats van een komma. Maar kan het niet beteekenen: en opdat het (mijn geschrift) mijn hart alzoo daarvan (van uw lof?) doordringe, dat enz.? [1])

OHWonden 22—24 Met de hier gegeven lezing, volgens welke Christus met (d. i. toch: door middel van?) het kruis den portier der hel gebonden heeft, zijn de uitgevers zelf stellig ook niet tevreden. Ofschoon ik geene „voldoende en afdoende verbetering" heb gevonden, wil ik er op wijzen dat in het Latijnsche origineel

[1]) Aldus ook Leendertz, Tijdschr. XIX, 172.

heelemaal geen sprake is van het binden van den portier, maar wel van het openbreken der hellepoort met de banier („Confringens per hoc vexillum Orci vectes et sigillum, Signa infernalia"). Die banier des kruises is b.v. ook te zien op de 11de plaat uit Dürer's Grosze Passion: zij schijnt daar door Christus met de linkerhand vastgehouden te worden, terwijl hij met de rechterhand „de vaderen" uit de hel helpt komen, en Adam achter hem staat, met de linkerhand het kruis vasthoudende. Zou soms in dat overbodige *bant* een woord als *baniere* (*bani*?) kunnen schuilen? Mocht men *portenare* dan in tweeën splitsen en het bnw. *naer*, huiveringwekkend, dat hier in den zin voortreffelijk zou passen, ook voor Maerlant aannemen, dan zou men b.v. kunnen lezen:

Met*ter* ban*iere die* porte nare (*of:* sware?)
Brac *der* helle [1]) *enz.*

Ongelukkig is *naer* in de middeleeuwen slechts op zeer enkele, twijfelachtige plaatsen gevonden (zie Mnl. Wdb.); het hoort meer in noordelijker gewesten thuis en komt pas later, en dan in Holland, voor. Bovendien moet ik erkennen, dat in de bekende beschrijving van Christus' hellevaart, LOH. 4168—4169, staat:

Een cruce in sijn hant hi nam,
Hi stiet die porte dat si boech *enz.*

Met di kan dus op zich zelf wel echt zijn, al doet *vexillum* iets anders verwachten dan een pron. pers. Ook staat *bant* in alle vier de hss. Hoe 't zij, zonder conjectuur schijnt deze plaats niet te redden; daarom is eene gewaagde gissing hier wellicht geoorloofd.

Clausule 29 Lees achter dezen regel een punt of kommapunt.

42 Men zou hier liefst *erden den* als eene dittographie opvatten en evenals in vs. 33 lezen:

Van der erden here Adame.

72 Men zou hier willen lezen:

Tscip dunct *mi* wel *u* bedieden.

Immers blijkens vs. 27 en 184 is Maria „beteekend" (d. i. door een teeken vooraf aangeduid, „voorafgeschaduwd") door allerlei zaken uit het O. T.; evenzoo in 't Lat.: „figurata fuit per —" (blz. 206) „designata" (blz. 211), en in de verschillende plaatsen uit den Rijmb., aangehaald op blz. 207 en 209: „Die fonteine bediet Mariën" (vs. 415), „Die arke .... mach bedieden .... Mariën" (1182), „Die duve bediet onser Vrouwen" (1219). Of is dit onzeker wegens vs. 82, 105, 118, 131 enz., waar telkens van Maria wordt gezegd: „Ghi sijt Rachel" enz.?

---

[1]) Zie dezelfde uitdr. *die poorte der helle breken* o.a. in eene op blz. 205 onderaan aangehaalde plaats.

174 Deze regel is zóó toch veel te lang; moet het tweede *u* geschrapt worden, of is de geheele lezing corrupt?

232 aant. De voorstelling dat er uit de zijdewonde bloed en water vloeide vindt men ook bij Cornelis Everaert XXVIII, 269.

237 Bij deze interpunctie (die misschien ook maar een drukfout is) zou Jezus de bloem der gaarde (d. i. van Maria) zijn. Blijkbaar wordt echter bedoeld Maria, eerst bij de geheele gaarde vergeleken, thans eene bloem te noemen, waarvan Jezus de vrucht is; zoo zegt M. het in den Rijmb. 1816 (zie blz. 209); verg. ook Disp. 69—72 en Gold. Schm. 642—644 (zie blz. 214). Men zou dus na 237 een komma willen lezen: „M., gij zijt de edele gaarde ...., (gij zijt) de bloem ...."; indien ten minste het volgende kan beteekenen: „waarvan J. de vrucht was". Kan zulk een woord in *waerde* schuilen? De uitgevers vinden de beteekenis van *waerde* op deze plaats blijkbaar zoo duidelijk, dat zij er, noch in de Aant. noch in het gloss., een woord over verliezen. Ik moet echter bekennen, met een znw. als „waarde" of „waardigheid" hier geen raad te weten en nog veel minder met een bnw. Zou de bedoeling inderdaad niets anders zijn dan: de bloem waarvan J. de kostbaarheid was? Dat klinkt al heel lam! Of is een heel ander woord *waerde* bedoeld? Eene verbetering van *was* in *wies*, op zich zelf verleidelijk, wanneer het onderwerp een woord als „vrucht" ware, en vrij onschuldig, baat niet voor de verklaring van *waerde*.

286 De vergelijking van Jezus aan het kruis bij een zeil aan den mast vindt men ook bij Everaert XX, 499—451. Ook daar echter wordt, zoover ik zie, evenmin als hier Maria rechtstreeks bij den mast vergeleken, zooals de uitgevers in de Aant. zeggen; in 't gloss. wordt, juister, *mast* alleen met *hout*, *kruishout*, verklaard.

305 Lees achter dezen regel een punt of kommapunt.

312 Hier zal toch wel een komma achter *Vrouwe*, en niet *sonder sneven* als attributieve bepaling bij *Vrouwe* bedoeld zijn.

315 aant. Waarom is hier niet het voor de hand liggende Eng. *so* (*só nice* enz.) vergeleken?

336 Indien de door de uitgevers mogelijk geachte lezing *stade* in den zin van: gelukkig toeval, buitenkansje juist bleek, zou men met de constructie dezer regels kunnen vergelijken Rein. I, 1396: „Quame ic danen, het ware gheval".

354 Deze regel schijnt toch in strijd met het metrum; zou er dan gelezen moeten worden: „Lanc no cort, maer te mate"?

425 *hem keren an* is hier toch niet, zooals de Woordenlijst wil: zich wenden tot —, maar veeleer, zooals 't Mnl. Wdb. III, 1338 het verklaart: waarde hechten aan —, zich bekommeren om —, vertrouwen stellen in —.

434 Indien een bijw. *onwaerde* voor *onwaerdelike* eens zeer ongebruikelijk mocht blijken, zou men op zeer eenvoudige wijze den regel kunnen verbeteren door te lezen *tonwaerde*; verg. b.v. Wrake III, 740 (aangehaald op blz. 227).

449 De aangehaalde parallelplaatsen maken voor *ghesceet* hier de in 't gloss. aangenomen bet.: laatste oordeel inderdaad waarschijnlijker. De hier volgende regels, alsmede 538, doen daarentegen meer aan den dood, den „langen adieu" denken; zie een paar plaatsen waar *ghesceet*, scheiding in deze toepassing gebruikt is in 't Mnl. Wdb. II, 1596 (aan 't einde der bet. 4).

478 *roede*, d. i. toch zeker wel de *geeselroede*; of wordt hier toch wellicht het kruis bedoeld (zie Taal en Lett. IV, 123)? Het voorz. *onder* past beter (of liever: minder slecht) bij de eerste dan bij de laatste bet.

490 is zonder toelichting (of emendatie) vrij wel onbegrijpelijk.

Oversee 4 kan toch, metrisch, zóó niet in orde zijn; moet *enich* uitgeworpen worden? Evenzoo 12: moet er gelezen *Neder* (verg. 167)?

86 Is de bet.: in weerwil van voor *bi* beter gestaafd dan de door De Vries ter wille zijner conjectuur ondersteld: op de wijze van?

157 Voor *leden* zal men toch wel *lede* mogen en moeten lezen.

209 *den schilt vermelioene* zou men gaarne nader toegelicht zien; het behoort zeker bij de kruisbanier (zie boven over OHW. 22—24).

241 *ene redene bont.* Verg. behalve het in de aant. aangehaalde nog Ned. Wdb. III, 369—370.

Kerken Claghe 12. Dit spreekwoord (dat later in gansch anderen zin gebezigd is: zie Ned. Wdb. III, 963) had wel eenige toelichting vereischt.

90 *smaken* beteekent hier toch niet zooals 't gloss. wil: proeven, genieten, maar in 't alg.: gewaarworden.

222 De : achter dezen regel is blijven staan uit de vorige uitgave, maar moet, indien Verwijs' interpretatie dezer regels verworpen wordt, natuurlijk vervangen worden door een komma, in overeenstemming met de opvatting der jongste uitgevers.

De Inleiding en de Martijn's zijn bewerkt door Franck, de overige Strophische Gedichten door Verdam. Van den laatstgenoemde is ook de verklarende „Woordenlijst, die opnieuw is bewerkt, doch waarin natuurlijk veel kon blijven van hetgeen door Verwijs in de vorige uitgave, en goed, was gezegd" (Voorbericht). Een Mnl. glossarium, door Verdam samengesteld, behoeft geen lof; wat er in staat is bijna zonder uitzondering juist, en het geeft wie er in zoekt doorgaans wat hij noodig heeft. Ook voor den

bezitter van het Middelnederlandsch Woordenboek is er nog vrij wat nieuws en moois in te vinden (ik wijs b.v. op de verklaring van *sine macht ghedaen hebben*: afgedaan hebben, *tongheplat*, *ni* enz.). De eenige grief die ik er tegen heb betreft den omvang: er is soms te weinig verklaard. Leendertz heeft naar aanleiding hiervan in het Museum (VI, 258) reeds opgemerkt: „de kunst is nog niet gevonden om eene tekstverklaring zoo in te richten, dat niemand klaagt over te veel, en niemand over te weinig". Maar toch geloof ik, evenals hij, „dat menigeen de Aanteekeningen en de Woordenlijst [nu en dan] tevergeefs zal opslaan om eene verklaring te vinden". Deze Strophische Gedichten worden — blijkens de noodzakelijkheid van een herdruk na 18 jaar — meer gelezen dan de meeste andere Mnl. werken; zij behooren tot de boeken die een student in het Nederlandsch pleegt te lezen. Dat de uitgevers het ook zoo opvatten blijkt uit den omvang door hen zelven aan 't glossarium gegeven, of eigenlijk reeds uit het feit dat zij er een glossarium aan toegevoegd hebben. Thans, nu het Mnl. Wdb. ter helft voltooid is, schijnt een verklarende woordenlijst achter een Mnl. werk alleen gerechtvaardigd, wanneer het een uitgave voor schoolgebruik (zoo dit denkbaar ware!) of althans voor een grooter publiek dan de eigenlijke vakgenooten geldt; bij andere uitgaven, alleen voor de „coqui" bestemd, kan men volstaan met aanteekeningen op de moeilijker plaatsen en een alphabetisch register hierop. Maar in zulk een glossarium, bestemd voor een ruimeren kring van lezers die weinig Mnl. kennen en het Mnl. Wdb. niet bezitten, hadden dan ook o.a. de volgende woorden m. i. niet mogen ontbreken die ik, onder het lezen de proef nemende, er niet in vond, en van welke sommige mij toch niet aanstonds helder waren of nog niet zijn [1]): *ghetrouwe* M. I, 22 (al geeft het i. v. *sie* aangeteekende wel eenig licht: zie verder over dezen en de beide vorige regels thans Leendertz in Tijdschr. XVIII, 154); *ontbiten* I, 418; *trouwe* I, 422 (in de Aant. wordt het juister met *getrouwheid*, van twee gelieven, weergegeven dan in het gloss., waarin trouwens naar die aant. verwezen wordt); *bescouwen* I, 448; *te live houden* I, 525; *beghinne* I, 656 (een beginner zal dit stellig als znw. opvatten, tenzij gewaarschuwd door Leendertz, Tijdschr. XVIII, 161; de uitgevers laten er zich niet over uit); *vulstaen* I, 803 (ofschoon het woord in 't gloss. voorkomt, ter verklaring van III, 390, eene plaats voor den gewonen lezer m. i. duidelijker dan deze); *onghelijc* I, 815; *wiken* I, 819 (wel ter verklaring van I, 169); *vlooch* I, 860 (eene aant. over de beteekenis op deze plaats

[1]) In de voorafgaande opmerkingen over enkele plaatsen zijn reeds enkele leemten en m. i. minder juiste verklaringen in de Woordenlijst aangewezen.

van dien dubbelzinnigen vorm (van *vlien* of van *vlieghen*?) zou niet misplaatst geweest zijn); *behoet* I, 917; *liede* I, 955 (= menschen, in tegenstelling met engelen); *ghedoghen* I, 965 (hier zooveel als: niet tegenspreken, dus wel: „de lijdelijke rol spelen bij eene samenspraak", maar toch iets anders dan I, 39, waar het glosss. het verder met „antwoorden" verklaart; bij de daar genoemde plaatsen had deze vooral niet mogen ontbreken); *ghereden* II, 26; *vergheven* II, 84 (de verklaring zal niet iedereen helder zijn, zelfs al vindt hij de in de Aant. bedoelde verklaring der plaats in de Inl., t. w. LXII); *ooc* III, 7: toch, desniettemin of daarentegen (zie Proza-Rein.[2], Aant. op 23, 2); *toghen* III, 36 (te recht wordt door Leendertz t. a. p. herhaaldelijk op den Rei uit den Lucifer, ter vergelijking, gewezen); *keren* III, 171; *beneven* III, 205; *jeghenwordicheit* ald. (of is de van de hedendaagsche bet. van *tegenw.* afwijkende beteekenis uit het voorafgaande voor iedereen duidelijk genoeg?); *point* III, 294; *becant* III, 331; *arm* III, 442 (verg. Ned. Wdb. II, 668); *sin* III, 446; *rike* VM. 65 (was 't niet juister geweest hier nnl. *rijk* eerst in de tweede, *vermogend* in de eerste plaats als verklaring op te nemen?); *dwaen* Disp. 60; *merken* 89; *besien* 264; *toghen* 490; *noch* Claus. 50 (: nochtans?; *noch noit* is voor een modern lezer zeer misleidend). De meeste dezer woorden komen wel in 't glossarium voor, doch ter verklaring van andere plaatsen; juist daarom is de lezer teleurgesteld er de bovengenoemde, toch niet alle even eenvoudige plaatsen, niet opgehelderd te vinden. En deze voorbeelden zijn slechts onder de lectuur te hooi en te gras opgezameld; vermoedelijk is er dus nog wel meer van dien aard.

Lastig in 't gebruik der Woordenlijst is het, dat de verschillende beteekenissen van één woord niet door een (—), maar evenals de verschillende bewijsplaatsen voor ééne beteekenis door een (;) van elkaar gescheiden zijn; ook dat soms eerst de aanwijzing der plaats, daarna de zegswijze en de verklaring er van, soms omgekeerd eerst de zegswijze, daarna de plaats en de verklaring gegeven wordt (verg. b.v. de art. *verclaren* en *baelgie* met *bast* en *doen*). Men weet zoodoende niet altijd dadelijk wat bij 't vorige, wat bij 't volgende behoort.

Het werk is in afleveringen verschenen: eerst de tekst, vervolgens de Aanteekeningen en de Woordenlijst, en eindelijk de Inleiding. Het vrij groote tijdsverloop tusschen de verschijning der eerste en der laatste aflev. is oorzaak geweest, dat de uitgevers in de Aant. over verschillende punten anders oordeelden dan bij de vaststelling van den tekst, of in de Inl. anders dan in de Aant. Niemand, die de talrijke bezwaren der vaststelling en der verklaring van deze teksten beseft, zal hun dit euvel duiden, vooral niet nu bij de samenwerking van twee geleerden, onderscheiden in aard en studierichting, verschil van gevoelen zich wel eens moest openbaren. Maar het is

voor den gebruiker der uitgave jammer dat zij niet vóór de afsluiting van hun boek zich de moeite hebben getroost Inl. en Aant. zorgvuldig te doorloopen, om al die punten, waarop de Inl. iets toevoegt aan of wijzigt van hetgeen de Aant. behelzen, op te teekenen en die te voegen bij de Verbeteringen en Toevoegselen aan het slot, waar nu behalve eenige drukfouten inderdaad slechts „enkele" dier noodige verwijzingen naar de Inl. en eene, ook wel voor uitbreiding vatbare [1]) opgave van in de Aant. behandelde grammatische bijzonderheden staan. Ik geef hier op wat ik al lezende heb opgemerkt; er is stellig meer. Vooreerst verschillende plaatsen uit de Martijn's en een paar uit Claus., waarvoor in de Inl. LXXVI—LXXIX parallelplaatsen (of het origineel) uit de middeleeuwsche kerkelijke literatuur [2]) zijn bijgebracht, blijkbaar gevonden na den druk der Aant. en alleen daarom niet daar vermeld. Verder M. I, 241—247, 287, 293: zie Inl. LXXXI, noot 1; I, 314: zie Inl. XX, noot 2; I, 385—386: zie Inl. LXXXI, noot 2; I, 415: zie Inl. LXXVI, noot 2; I, 677 vlgg.: zie Inl. LXXIII, noot (het Lat. origineel, waarvan de Aant. nog geen flauw vermoeden heeft); I, 839: zie Inl. LXXIX, noot; I, 966: zie Inl. LXIII, noot 1; M. II, Titel: zie Inl. XXXI, noot 1; II, 79 vlgg.: zie Inl. LXII, noot; M. III, 98: zie Inl. XXIV, noot 2; III, 178: zie Inl. t. a. p.; III, 254: zie Inl. XXXV; III, 499 (zie blz. 300 *b*): zie Inl. XXXI, noot 2; VM. 29: zie Inl. XLVIII; Disp., str. 2—14: zie Inl. LXIX, noot 2 (het Lat. origineel) [3]); str. 17—30 enz.: zie Inl. LXXI, noot 2 (het Lat. origineel); str. 36: zie Inl. LXXXII, noot; Vr.: zie Inl. LXVII, noot 4 (het Lat. origineel); OHW. passim: zie Inl. XXXVII; Ov. passim: zie Inl. LXXVI, noot 1; 124: zie Inl. LXVI, noot; KCl. 105: zie Inl. LXVII, noot 1 (de daar aangehaalde plaats uit Grimm, Gramm. 4, 949 kan ik niet vinden) [4]).

---

[1]) B.v.: verbinding en plaatsing van twee of meer bnw. bij een znw. en een vnw. M. III, 62 *aant.*; gebruik van *twee* in eene uitdrukking, dienende ter aanduiding eener sterke ontkenning Claus. 515 *aant.*

[2]) Waarom is in de Aant. op I, 475 Jezus Sirach aangehaald naar Van der Palm's vertaling in plaats van naar de door M. gebruikte Vulgaat?

[3]) Ik vestig hier de aandacht op eene Middelengelsche bewerking van hetzelfde Mlat. gedicht, waarover ik, bij 't corrigeeren der proef, een artikel onder de oogen krijg van F. Holthausen in Herrig's Archiv CV, 22—29. Hoezeer de bewerking vrijer schijnt te zijn dan de Middelnederlandsche, verdient zij toch zeker daarmede vergeleken te worden (waartoe mij thans tijd en gelegenheid ontbreekt); allicht zal dit voor de critiek van M.'s werk eenig gewin geven. Ook de overeenkomst in den vorm (eveneens strophen van 13 regels) dient onderzocht te worden.

[4]) Verg. thans voor M. I, 574 ook Spieg. d. Sond. 11154.

(LXXVI, voor: „geschriften"); „vermag uit te drukken" (LXXXVI); „Een soortgelijken indruk als door M.'s gedichten ontvangt men door den Rinclus" (LXXXVIII); „schrijvers" (168, voor: „afschrijvers"); „redefiguur" (171); „men kan niet zien, waarom men *enz.*" (219); eindelijk: „veelmeer" (233, voor „veeleer").

Ten slotte eenige, niet talrijke, drukfouten [1]) (waaronder trouwens enkele, die wellicht onder den invloed van het Hoogduitsche „voorschrift" ontstaan zijn en dus eer hierboven dan hier thuis hooren): XVI, r. 2 v. o., l.: „*a*"; XLVI, r. 9, l.: „65"; LXVII, r. 2 v. o., l.: „hymne, t.w. Van den vijf Vrouden" (zonder dat is het zeer onduidelijk); 22, vs. 469, l.: „ „ Lieve *enz.*; 28: de aanhalingsteekens achter vs. 585 en vóór 586 moeten weg: Martijn blijft hier aan 't woord; 41: evenzoo tusschen vs. 871 en 872; 97, vs. 210, l.: „Sech" (hier begint de tot vs. 416 voortgaande toespraak van Jezus); 129: vs. 339 moet naar voren, als regel met slepend rijm; 151, noot, l.: „zal hij dus *enz.*"; 155, r. 7, l.: „het proteronhusteron" (evenzoo 170, r. 4 v. o.); 173, r. 8, l.: „888"; 192, r. 8 en 7 v. o., l. „64" en „65"; 197, r. 19, l.: „7614 var."; 200, r. 5 v. o., l.: „24"; 201, r. 4 v. o., l.: „17"; 224, r. 16, l.: „Dat de voorlaatste strophe slechts *enz.*"; 238*b*, r. 4 v. o., l.: „baelgië"; 239*b*, r. 21, l.: „Reinsb."; 250*b*, r. 27, l.: „M. III, 55"; 267*b*, r. 4 v. o. is de plaats (M. III, 358) niet opgegeven; 276*a*, r. 20 v. o. is eveneens de opgaaf der plaats (KCl. 100) uitgevallen; 285*b*, r. 10, l.: „M. I, 25 var."; 287*a*, r. 24, l.: „57, 422 *enz.*"; 289*b*, r. 11 v. o., l.: „M. II, 84"; 290*a*, r. 27, l.: „M. I, 43".

Druk en papier zijn degelijk en fraai, zóó als men van de firma Wolters verwachten mag, maar vroeger althans de inteekenaars op de Mnl. Bibl. 't niet altijd kregen. Men vergelijke eens de grove, thans reeds vergeelde (ook wel eens om beurten grijze en gele) vellen van den 1sten druk dezer Stroph. Ged., of vooral de oudste afleveringen, zooals de 1ste uitgave der Dram. Poëzie of Der Naturen Bloeme, welker papier zeker niet den „tand des tijds zal tarten"; en toch zijn deze boeken niet, zooals schoolboeken, bestemd om na een kort leven door een tweeden druk overbodig gemaakt te worden.

Leiden, Juli 1900. J. W. MULLER.

---

[1]) De reeds door Leendertz in het Museum VI, 259 opgeteekende laat ik hier weg; ook enkele onbeduidende spel- en zetfouten.

Rytmiek.

Brederoo-z'n rythmen. Hier wil ik een waarheid zeggen, waarvan ik niet weet of ze al meer geschreven is, maar die stellig de waarheid over Brederoos maten is. Deze: Zijn verzen zijn géen alexandrijnen en mogen niet als zoodanig worden beschouwd.

Zie eens hier. Brederoo schreef verzen, die in lengte van zes voeten, en rijm van mannelijk en vrouwelijk paar om paar, met alexandrijnen overeenkwamen. Dikwijls, maar vooral dikwijls als hij 't minst op dreef was, bestonden die verzen uit gewone jamben met een caesuur in 't midden en verliepen ze dus in alexandrijnen. Maar, principieel, schreef Brederoo géen jamben met een caesuur die in 't midden viel, maar vrije maten met willekeurige caesuur.

Uit deze stelling volgen twee andere: 1°. dat die plaatsen, die niet als alexandrijnen kúnnen gelezen worden, geen onbeholpenheden zijn, maar juist, wat waarschijnlijker is, tot de beste zullen hooren; en 2°. dat het feit, dat Brederoo om zich uit te drukken, niet alexandrijnen, maar vrijere verzen noodig had, bewijst dat hij als dichter, óok in zijn techniek, naast en niet onder zijn alexandrijnen schrijvende tijdgenooten staat.

De alexandrijn was het vers van de deftig-klassieke Franschen. Hij werd het van de deftige al of niet klassieke Hollanders. Van Vondel. Ook van Cats. Minst van al willekeurig was in die omstandigheid de deftigheid. De klassieken waren deftig. De alexandrijn was deftig. Vondels kunst, prachtig, deftig, is in alexandrijnen. Cats kunst, zalvend-deftig, is ook in alexandrijnen. Dat Breeroo dat deftige vers niet schreef was geen schandelijke onleerzaamheid, waar hij zich voor schamen moest; het was dat Brederoo van natuur niet deftig was. Toen hij verzen ging schrijven moest hij wel een vers schrijven dat veel had van den alexandrijn: in vorm, lengte en rijmschikking kon men zich nauwelijks iets voorstellen als men in zijn tijd dacht aan een vers. Hij ook niet. Maar wat hij wel kon doen, en wat mooi en goed en natuurlijk was dat hij deê; wat hij deê van zelf, omdat zijn natuur hem zoó voorzei, dat hij in dat algemeene alexandrijnen-schema van zoó lang en zóo rijmend, een eigen maatschikking maakte, die het vers verondeftigde en het zoo getrouw mogelijk de beweging volgen deed van zijn ón-deftige, natuurlijke gevoel.

Men zal als men van Vondels en Cats' verzen spreekt, hebben te spreken van Alexandrijnen; als men van Brederoo spreekt, van het vers van Brederoo.

Wat de eerste betreft, dat die plaatsen die nu heelemáal niet als alexandrijnen kunnen gelezen worden geen onbeholpenheden zijn, maar juist waarschijnlijk van de beste, — die zal ik met voorbeelden illustreeren.

Zie b.v. in Roddrick en Alfonsus bl. 45; waar de koning zegt:

Wat is u? Wat let u? Siet ick begheert te weten.

Probeer dat vers eens als alexandryn te lezen: Wat is u, wát let ú, siet íck begheert te weten. Onzin, niewaar. Maar nu, of 't proza is: wat ís u, wat lét u, siet ich begheért te wéten. Is dat een onhandigheid, een onbeholpenheid? Iets verder (1045 en 46):

Groot-moghend' Koningh, wil mij wat ghehoors toelaten,
Neyght u ooren na mijn bittere droef aanklaght.

Dat men „toeláten" en „aankláght" moet lezen is voor dichters heel natuurlijk, die van zelf in hun gehoor voelen dat een rijm-accent sterker is dan een gewoon accent en dat zelfs bij hun dagelijksch spreken in proza zullen hooren en ook uitspreken. Maar daarvan is hier geen sprake. Sprake is van dien tweedcn regel. Hij is van de lengte van een alexandrijn, maar probeer hem niet als een alexandrijn te lezen. Lees hem eens met de natuurlijke accenten:

Néyght u óoren na myn bíttere droef ankláght!

Hoort ge wat een mooi, natuurlijk rhythme, wat precies het rhythme van den regel, het smeekende, die dát zeggen moet?

Ga weer even verder (1049)

Spreeckt op, helder en vry, niemant sal hier eens kicken,

weer aller zotst als hij een alexandryn moest wezen, ziet ge wel? Maar ook weer uitstekend als hij vrij gelezen wordt:

Spréeckt óp, hélder en vrý, níemant sal hier eens kícken,

Onhandig hè? zoo'n regel met zes accenten te kunnen maken.

Onbeholpen, vindt ge niet?

Als kunstenaar, als werkman, die met woorden het fijnste en breedste wist uittedrukken wat er in hem omging, hoort Brederoo kort en goed tot die Hollanders, die nog niet overtroffen zijn, tot de Hollanders met een stijl.

Albert Verwey, *De Nieuwe Gids*, Dec. 1888.

Die Gegenwart aber stellt vor allem eine Aufgabe: die Stellung auf dem Weltmarkte zu behaupten und weiter zu befestigen. Eine Nation kann sich ja nicht aus dem Getriebe der Weltwirtschaft lösen, sie kann nicht, dem Hange zur Beschaulichkeit folgend, beiseite treten vom Schauplatze der Völker; das kann wohl der einzelne thun im Volke, wenn er selbst die nötigen Mittel hat oder wenn andere ihm diese gewähren; aber in der Gegenwart ist kein Volk im stande, sich allein für sich zu erhalten, und noch nie hat ein Volk dem anderen freiwillig gegeben, was dieses zu seinem Unterhalte bedarf. Darum muss jede Nation in den Kampf um den Weltmarkt eintreten, wenn sie sich behaupten will und in ihm zu siegen versuchen; denn die Nation, welche in jenem Kampf unterliegt, vermag auch nicht auf die Dauer einzelnen ihrer Glieder die freie Musse zu gewähren, welche Kunst und Wissenschaft und das Patenkind beider, die Philosophie, für sich fordern.

Diese Überzeugung zu wecken und lebendig zu erhalten, ist die vornehmste Aufgabe der Gegenwart, über der freilich die Vergangenheit nicht vergessen werden darf.

Die Thatsache der Weltwirtschaft zwingt uns zur Nationalerziehung, d. h. zu einer planmässigen Einwirkung auf die Glieder unserer Nation, soweit sie einheitlich zum Staate des neuen Reiches verbunden sind, zu einer Einwirkung, bei welcher das Wohl der Nation, das äussere und das innere, das gegebene Ziel ist.

Diese Nationalerziehung steht im Gegensatz zu dem kosmopolitischen Humanismus, von dem man einstens geträumt hat; sie steht aber auch im Gegensatze zu jedem nationalen Chauvinismus, ihr letztes Ziel ist die Erzeugung eines nationalen Humanismus, die Spiegelung des All-gemein-Menschlichen in dem Grunde eines lebensvollen Volkes.

Was heisst Idealismus? Hier scheue ich mich nicht, eine Definition zu versuchen: Ideal ist nur Eines in der Welt, nämlich die selbstlose Arbeit im Dienste einer Idee. Finden wir mehr Idealismus bei den Specialisten der Wissenschaft oder bei den Vertretern des Wirtschaftslebens? Ich glaube, die Wage steht ein! Zieht man auf der Seite der reinen Wissenschaft alle Arbeit ab, die nicht lediglich um der Sache selbst willen geschieht, d. h. alles Strebertum und alle Eitelkeit u. s. w., so ist vieles zu streichen, es bleibt aber glüchlicherweise auch recht vieles übrig. Genau so steht es aber auch auf der anderen Seite. Dass der Ingenieur z. B. gelegentlich eine Riesenarbeit unternimmt, nicht um Geld zu verdienen, sondern weil ihn das Problem an sich lockt und nicht mehr frei giebt, bis er ihm genug gethan hat, wird oft nicht beachtet. Oder etwas anderes! Unter den Wissenschaften, welche bei der Entwickelung unseres kaufmännischen Unterrichtswesens

neu zu schaffen sind, befindet sich auch die Handelsbetriebslehre, mit deren Schöpfung augenblicklich Theoretiker und Praktiker des Deutschen Verbandes für das kaufmännische Unterrichtswesen in gemeinsamer Arbeit beschäftigt sind.

'Sie ist der Inbegriff von Lehren und Regeln, welche für den guten und zweckmässigen Betrieb von Handelsgeschäften massgebend sind; sie hat die Grundsätze der Wirtschaftslehre auf den kaufmännischen Betrieb anzuwenden und die Mittel und Wege zu erörtern, um dem Kaufmann und Grossindustriellen zu einem redlichen Privatgewinn oder Einkommen zu verhelfen, ohne die Interessen des Gemeinwohles zu schädigen.' Dazu mag noch bemerkt werden, dass die Stellung der Handelsbetriebslehre zur Ethik mit ganz besonderer Sorgfalt untersucht und bestimmt wird, wobei als selbstverständlicher Grundsatz gilt, dass die Ethik für den Kaufmann keine andere ist als für jeden anderen Menschen. Darf ich aus meinen eigenen Erfahrungen noch etwas hinzufügen, so möchte ich betonen, dass ich nirgends so viel Idealismus gefunden habe wie in dem Kreise des Deutschen Verbandes für das kaufmännische Unterrichtswesen — gerade die gemeinsame Arbeit in diesem Kreise wird mir persönlich stets eine wertvolle und hoffnungsvolle Erinnerung bleiben.

Zu dem Begriffe der Nationalerziehung ist noch zu bemerken, dass er in doppelter Hinsicht über sich hinausweist. Einmal hat jede Nation das Recht und die Pflicht, ihn für sich in Anspruch zu nehmen, anderseits kann eine Nation nur erzogen werden durch die Bildung der Einzelnen, welche sie zusammensetzen.

Der erste Hinweis führt uns zu einer ernsten Selbstprüfung, deren Bedingung eine vorurteilslose Beurteilung der anderen Nationen und unseres eigenen Volkes ist. Der Gang in die Fremde ist immer nützlich gewesen, in niederem und in höherem Sinne, falls er mit dem richtigen Selbstbewusstsein, gleich fern von Überschätzung und von Unterschätzung, unternommen wird. Licht und Schatten ist überall in der Welt der Erscheinungen. Wir können von der Fremde viel lernen, wie wir es machen sollen und wie nicht. Namentlich möchte ich auf die grundverschiedene Behandlung von Fragen, bei welchen das nationale Bewusstsein den Ausschlag giebt oder doch geben sollte, in den verschiedenen Parlamenten hinweisen, mag es sich nun um Schiffe und Kanonen, um Handelsverträge oder um das Gedächtnis von Geistesheroen handeln.

Von Frankreich können wir trotz des letzten Zusammenbruchs, der ja auch seine Lehre giebt, noch recht viel Gutes lernen. Ebenso von den United States. Das thörichte Schlagwort 'Amerikanismus', das heute in grossen Kreisen mit Vorliebe gebraucht wird, zeigt, dass hier noch viel zu thun ist. Man sieht da drüben wohl die smartness, nicht aber die wirtschaftlichen, die wissenschaftlichen und die künstlerischen

Leistungen. Das Wort Goethes, mit dem er Amerika glücklich gepriesen hat, gilt auch heute noch in gewissem Sinne:

Dich stört nicht im Innern
Zu lebendiger Zeit
Unnützes Erinnern
Und vergeblicher Streit.

Übrigens wird in keinem Lande der erworbene Reichtum in so hohem Masse z. B. für Unterrichtszwecke verwendet, wie in den United States. Dass ein Millionär eine ganze Universität schafft und für alle Zukunft ausstattet, ist dort keine Seltenheit. Aus eigener Erfahrung möchte ich noch hinzufügen, dass gelehrte Gesellschaften Nordamerikas rein wissenschaftlichen Unternehmungen deutscher Gelehrten, für welche in Deutschland keine Mittel zu haben sind, schon oft in selbstloser Opferwilligkeit die nötige Unterstützung gewährt haben.

Und das jetzt so viel geschmähte England! Freilich giebt es auch dort viel Schatten. Kann uns aber nicht der englische Gemeinsinn beschämen? Meines Wissens ist nicht eine der gewaltigen Hafenanlagen Englands durch Staatsmittel geschaffen worden. Und dass in diesem vielbeschäftigten Lande mit seinem Riesennetze von Kolonien in unserer Zeit, um von der jüngeren Vergangenheit (Carlyle) ganz zu schweigen, Männer erstehen wie John Ruskin oder wie Walter Crane oder William Morris, das sollte doch jedes voreilige Urteil zum Schweigen bringen.

Prof. dr. ALEX. WERNICKE, *Neue Jahrbücher*, 3. jahrg., V. u. VI. Bandes 1. Heft.

VOORUIT, NIET ACHTERUIT.

Die Abneigung gegen die altklassischen Studien auf den höheren Schulen ist sehr verbreitet; aber das liegt an unserer ganzen Entwickelung und Zeitrichtung, namentlich in der Überzeugung, dafs unser Bildungsideal nicht mehr hinter uns im Altertum, sondern vor uns in der Ausgestaltung unseres eigenen deutschen Wesens, in der Ausbildung der besten Kräfte und Charaktereigenschaften unseres Volkes liege, und an dem Umstand, dafs wir nicht mehr in dunklem Drange, sondern, wenn auch suchend, doch bewusst diesem Ziele zustreben.

ERNST SCHLEE, *Neue Jahrbücher*, 3. jahrg., V. u. VI. Bandes 1. Heft.

KLEINE MEE-DELINGEN OVER BOEKWERKEN.

Mittelhochdeutsches Elementarbuch von Dr. V. MICHELS. — Heidelberg, Winter 1900.

Dit werk is het zevende van een door verschillende Duitsche geleerden uitgegeven serie „Elementarbücher", die tot inleiding in de studie der Oudgermaansche dialecten voor studeerenden moeten dienen. Aan het hoofd der onderneming staat de bekende linguist *Streitberg*, die ook den grondslag heeft gelegd tot het geheel met zijn 'Urgermanische Grammatik', waardoor in 1896 de reeks geopend werd. Wanneer ik hier spreek van onderneming, dan bedoel ik dit natuurlijk in wetenschappelijken zin: *Streitberg* heeft ondernomen, het bewijs te leveren, dat de door hem op het voetspoor van *Mahlow, Hirt* e. a. verkondigde ideeën het niet alleen theoretisch, maar ook practisch winnen van de meer algemeen aangenomen leer van *Brugmann, Wilmanns* c.s. Zooals men weet, gaat het bij dezen strijd tusschen de oude en de nieuwere zienswijze voornamelijk om de verklaring der wetten van den „Auslaut" in het Germaansch, waarbij *Streitberg* een ruim gebruik maakt van de door *Hirt* gesystematiseerde accentleer. Het valt, geloof ik, niet te ontkennen, dat door deze beschouwingen de methode van verklaring der uitgangswetten strenger is geworden, en dat de „Elementarbücher" inderdaad de wetenschappelijke behandeling der Germaansche talen een flinken stap vooruit gebracht hebben. Of zij daarom echter geschikt zijn om beginners den weg te effenen tot de studie dier talen, is een tweede. *Streitberg* heeft zelf in zijn voorrede tot de Urg. Gr. zeer juist den circulus vitiosus aangewezen, waarbinnen de bewerkers dezer boeken gebannen zijn. Om de klank- en vormleer der verschillende Germaansche tongvallen historisch te leeren begrijpen, moet de beginner bekend zijn met de wetenschappelijke basis, de Urg. Grammatik; maar aan den anderen kant veronderstelt deze weer o. a. de kennis (althans de empirische) der overgeleverde Oudgermaansche taalvormen. Vóor deze onoverkomelijke moeilijkheid stond dus ook de schrijver van het „Mhd. Elementarbuch", en het is geen verwijt, wanneer ik zeg, dat hij den lezer voortdurend van de meest elementaire zaken leidt tot de meest ingewikkelde en

duistere quaesties van linguistiek en wat daarmee samenhangt: phonetiek, rhythmiek enz.: deze tweeslachtigheid lag in den aard der hem gestelde taak. Evenmin is het zijn schuld, dat de voor den gebruiker dezer serie onmisbare schakel tusschen de Mhd. en Oudgermaansche taalperiode ontbreekt, doordat het Althochdeutsche Elementarbuch nog niet is verschenen. Hij kon' dus bijv. de ontwikkeling van den 'Umlaut', van den *š*-klank, nergens aan vastknoopen, zoodat die hier zoowat in de lucht hangen.

Overeenkomstig het doel dezer uitgave, een leidraad te geven voor de studie van het Mhd. in haar geheelen omvang, gaat aan het grammatisch gedeelte een inleiding vooraf ter oriënteering. Daarin worden vooreerst de voornaamste hulpmiddelen opgesomd voor de studie der taal: tijdschriften, woordenboeken, spraakkunsten en „Hülfsmittel für das Quellenstudium." De laatste zijn zeer onvolledig; *Kürschner*'s 'Nationalbibliothek' is misschien opzettelijk weggelaten, maar waarom bijv. *Bartsch* 'Liederdichter', *Schauffler* 'Quellenbüchlein' e. d.? — Daarna wordt het begrip 'Middelhoogduitsch' omschreven. M. verstaat daardoor de tongvallen van Opper- en Midden-Duitschland van 1150—1350, met uitzondering echter van het Ripuarische gebied tusschen Linz en Düsseldorf, dat eigenlijk ook tot Midden-Duitschland behoort. De verschillende dialecten worden volledig opgesomd en plaatselijk omschreven, met uitvoerige opgaven, waar alles te vinden is. Welk een nauwgezette studie de schr. van dit punt gemaakt heeft, blijkt uit de geheele behandeling der klank- en vormleer. Steeds tracht hij het besef levendig te houden, dat het Mhd. geen eenvormig geheel is, maar voortdurende overgangen en wisselingen, van tijd tot tijd, als van oord tot oord, vertoont. Reeds alleen daardoor verdient het werk van M. een plaats naast de voortreffelijke Mhd. Gr. van *Paul*. Wat de quaestie omtrent de Mhd. schrijftaal betreft, meent M., mij dunkt terecht, dat in de dichtwerken der 13de eeuw, zonder twijfel met succes, gestreefd werd naar gelijkvormigheid op den grondslag van het Alemannische (en Oostfrankische?) dialect. Van deze „normale" vormen gaat hij dan ook uit. — Het slot van de Inleiding vormt een lijst van Mhd. proza- en dichtwerken en uitgaven. Naar volledigheid werd hier niet gestreefd, maar onder IIa had dan toch wel *V. d. Hagen*'s 'Gesammtabenteuer' vermeld mogen worden. Ook is het mij niet duidelijk, volgens welk systeem de uitgaven van afzonderlijke schrijvers zijn opgegeven. Van 'Meier Helmbreht' bijv. worden de uitgaven van *Haupt* en *Keinz* genoemd, maar niet die van *V. d. Hagen* (in de 'Gesammtabenteuer') en van *Lambel* ('Erzählungen und Schwänke').

De eigenlijke Spraakkunst bevat, behalve klank- en vormleer, ook een hoofdstuk over syntaxis. Daarop volgen tien teksten (proza en poëzie), zes in de 'normale' spelling, de vier laatste in den door de hs. overgeleverden vorm. Het boek wordt besloten door een woordenlijst, met

verwijzingen naar de grammatica; maar een Index ontbreekt, tot groot ongerief van den gebruiker.

Wat nu de klank- en vormleer betreft, zeide ik reeds, welke methodische en paedagogische bedenkingen ik heb tegen den opzet van het geheel. De wetenschappelijke waarde van dit gedeelte wordt er niet door aangetast; het is een model van Duitsche vlijt en grondigheid. De taak, het Mhd. te plaatsen in het kader van de Oudgermaansche taalgeschiedenis, zooals die door *Streitberg* in grondlijnen was ontworpen, heeft M. met succes volbracht. Hij legt daarbij een verbazende belezenheid en detailkennis aan den dag, zóó zelfs, dat men zich wel eens afvraagt, of zulk detailleeren voor een studieboek niet te ver gaat. Het schijnt mij toe, dat door dit samenpersen van een massa stof in een beknopt bestek de uiteenzetting der hoofdzaken vaak geleden heeft. Eenige aanmerkingen, die ik mij veroorloof, zullen doen zien, dat de redactie van den tekst hier en daar onnauwkeurig of onduidelijk is, hetgeen misschien voor een deel aan te groote beknoptheid is te wijten.

In het hoofdstuk: 'Die Aussprache des Mhd.' wordt van sommige vocalen, bijv. *i*, *e*, *iu*, *ei*, *ie*, de uitspraak vermeld, maar van andere, zooals *ou*, *uo*, *üe*, is alleen de spelling opgegeven. Zoo wordt ook (blz. 28, 5) uitvoerig over den 'open' en 'gesloten' *o*-klank gesproken, terwijl in dezelfde paragraaf de qualiteit der Mhd. *ö* met stilzwijgen wordt voorbijgegaan. Op blz. 26, § 26, staat te lezen, dat de *â* vermoedelijk doorgaans geen zuivere *a*-klank meer was. Maar hoe ze dan klonk, vernemen wij niet. Er had althans moeten verwezen worden naar §§ 149, 150.

Op blz. 33, 3 leest men: 'Auch *ch* zwischen Vokalen entspricht etymologischer Geminata (= ahd. *hh*)' — om dit in te zien, is natuurlijk kennis der Ohd. klankleer noodig — 'ebenso wird intervokalisches *sch* (aus ahd. *sc*) zunächst den Wert von *šš* gehabt haben, vgl. § 118'. — Slaat men nu de aangehaalde § 118 op, dan vindt men omtrent deze geminatie niets, en moet nu maar raden, welk verband er bestaat tusschen de Westgerm., Ohd. *hh* uit intervocalische *hj*, *k* en de Mhd. *šš* uit intervocalische *sc*.

Zoo betwijfel ik ook, of de beginner wijs zal worden uit de formuleering van den Mhd. uitgangsregel op blz. 37 (die daarenboven een zeer storende drukfout bevat): 'Beachtet man, dass es sich bei dem Wechsel von *h* nach *ch* (lees *und ch*!) .... sowohl um eine Verhärtung im Auslaut als eine Erweichung im Inlaut handelt', enz. Wat hier de hoofdzaak is: 'Verschärfung im Auslaut *nach kurzen Haupttonvokalen* is in het voorafgaande zóó terloops vermeld, dat het voor iemand, die niet reeds op de hoogte van het onderwerp is, onverklaard zal schijnen.

Een soortgelijken indruk ontvang ik van het Kapitel *Akzentlehre*. Het gecondenseerde extract, dat het 'Elementarbuch' hier op 10 blz. aanbiedt, is voor hem, die zich in

de litteratuur over dit onderwerp ingewerkt heeft, volkomen duidelijk, maar geheel onvoldoende voor den beginner. De in de leer der metriek en rhythmiek gebruikelijke notaties ´× of ´∪×` worden o. a. zonder eenige inleiding of toelichting gebezigd. Typisch is Anmerkung 3 op blz. 51: „Für die Behandlung der Wörter von der Gestalt ´ ĕ ∪̀ im Vers z. B. MF 18, 17 *diu náhtegal ìst geswéiget*." Dat wil dus zeggen, dat woorden als *náhtegàl* in verzen de waarde kunnen hebben van éene heffing en daling. Maar waaruit moet dit hier blijken? Zoekt men het aangehaalde vers in MF, dan vindt men, dat de strophe in ieder vers vier heffingen veronderstelt, zoodat moet gelezen worden *diu náhtegàl ìst geswéiget*. *Bartsch* DL schrijft dan ook *nahtegale*, om de ontbrekende daling aan te vullen. In elk geval mocht M. de lettergreep *gal* niet als ∪ noteeren, met het oog op hetgeen hij zelf § 68 omtrent 'Vokalschwund hinter *r l*' zegt. Zulke laconische, losweg neergeschreven opmerkingen kunnen een nauwgezet student, die *wil* begrijpen, wanhopig maken.

Dadelijk in het begin van het zesde Hoofdstuk stuit ik op het volgende. In § 48 staat: de Mhd. *ẹ* ('gesloten') is o. a. = Ohd. Oudgerm. *e* ('open') vóor *s*, *sch*: *nẹst*, *wẹste*, *swẹster*, *drẹschen* enz. Voorts: Mhd. *ẹ* erscheint in *bẹlliz*, *bẹlz*, *vẹls* enz. Er wordt nergens naar verwezen, noch met een enkel woord uitgelegd, waarom hier een gesloten *ẹ* wordt aangenomen, en hoe die te verklaren is. Op blz. 66 wordt dan ter verklaring van *wẹsse* enz. terug verwezen naar deze § 48. Dat noemt men iemand van 't kastje naar den muur sturen! Van den palataliseerenden invloed van *š* hoort men later toevallig iets in § 74 Anm. 2, naar aanleiding van *weschen* e. d.

In § 57 is o. a. sprake van „ahd. obd. *iu̯* (geschrieben *iu*), md. [1]) *io*, *eo*, urgerm. *eu* vor Labialen und Gutturalen". De notatie *u̯* wordt noch in dit boek, noch in de Urg. Gr. verklaard; de lezer moet de beteekenis gissen uit *ę ǫ*? Er wordt wel verwezen naar *Wilmanns* DGr. (I) § 184, § 219, maar in § 184 (blz. 167) zegt W. alleen: 'das oberdeutsche *iu* vor Gutturalen und Labialen muss verschieden gesprochen sein', zonder dit verschil nader aan te duiden, en § 219 (foutief 291) heeft niets met *iu̯* uit te staan, maar handelt over 'Monophthongierung'!

Onduidelijk is ook op blz. 64: 'Inf. *frouwen* (aus **frauwjan* für **frawjan* UGr. § 131)'. Om den ontbrekenden schakel **frawwjan* < *frauwjan* in te vullen, is kennis der Ohd. klankleer noodig.

Op de volgende blz. worden de praet. vormen van *decken* op deze lakonieke wijze verklaard: *dẹcken* 'decken' (**thakkjan*) [2]) Prät. *dacte dahte* (**thahhida*). Ik beklaag den student, die uit *thahhida* (met Westgerm. klankverschuiving?) de vor-

[1]) Duidelijker zou zijn: altmitteldeutsch.

[2]) Het teeken *dorn* is hier en verder door *th* vervangen.

men *dacte* en *dahte* moet destilleeren. Het Oudgerm. praeteritum luidde zonder bindvocaal *thakta* > *thahta* = Ohd. *dahta*; *dacta* heeft de *k* uit den stam van het praesens ontleend.

Het Kapitel over de 'Wandlungen des Vokalismus' is zeer leerrijk. De invloed van het accent op de quantiteit speelt natuurlijk daarin een groote rol. Het schijnt, dat M. deze quaesties met voorliefde heeft bestudeerd. Er zijn sommige zaken, waarin ik hem niet volgen kan. Zoo is het mij (blz. 96) niet duidelijk, waarom in Nhd. woorden als *Aar*, *Heer*, *Tür*, *viel* (uit Mhd. *ăr*, *hĕr*, *tŭr*, *vĭl*) niet evengoed 'Formenübertragung' kan aangenomen worden, als bei *Saal*, *Spiel*, die verklaard worden door de casus obliqui *Saale*, *Spiele*.

Verdere kleinigheden zal ik achterwege laten. Mijne meening over de paedagogische waarde van deze klank- en vormleer is, dat zij voor meergevorderden zeer nuttig en leerrijk zal zijn, maar dat ze voor beginnenden te veel in bijzonderheden afdaalt, en niet met de noodige nauwkeurigheid en helderheid gesteld is.

Over het syntactische gedeelte wil ik liever niet veel zeggen. Het zou onbegonnen werk zijn, zoo ik al de bedenkingen, of ook maar de gewichtigste, die ik er tegen heb, wilde te berde brengen. Het schijnt mij toe, dat M. door de hem gestelde taak is hier gedwongen geworden, zich op een terrein te begeven, waarop hij minder goed thuis was. Daardoor alleen kan ik mij zóo groote gebreken in het werk van een zóo degelijken geleerde verklaren. Wie iets van Mhd. syntaxis wil weten, doet beter, zich aan het boek van *Paul* te houden.

J. J. A. A. Frantzen.

Amsterdam, Oct. 1900.

Het oude Nederlandsche Lied. Wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd. Teksten en melodieën, verzameld en toegelicht door F. van Duyse. Afl. 1. — 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. Antwerpen, De Nederl. Boekhandel. 1900.

„'Het oude Nederlandsche Lied' verschijnt in afleveringen van 4 vel of 64 bladzijden, royaal 8° formaat, tegen de prijs van fl. 0.90, of frc. 1.90 per aflevering. Het gehele werk zal uit ongeveer 35 afleveringen bestaan en binnen ongeveer 3 jaar gereed zijn.

Men tekent in voor het gehele werk." —

„'t Nut gaf een staalkaart van onze volksliederen, de heer Coers een bloemlezing."

En Van Duysse 't eerste wetenschappelik oudnederlands Liedboek. Zowel voor de teksten geldt dit, die de auteur niet met een stamboom-theorie tot een oertekst construeert, maar die hij alle afdrukt; waarvan hij plaats en tijd zo mogelik aangeeft en vergelijkt met oudere en jongere buitenlandse, met gelijkluidende of verwante; enkele uitdrukkingen en toespelingen wor-

den verklaard. Maar ook geldt het de melodie, waarbij de uitgever variante wijzen hier en elders aanwijst.

Als 't gehele werk kompleet is, hopen we er in biezonderheden nader op terug te komen.

B. H.

Het leven der Taal, inzonderheid dat van het Nederlandsch, door P. J. van Malssen Jr., hoofdonderw. te 's-Gravenhage. — 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8°. (VIII, 258 en X blz.).

„Dit boek is bestemd voor alle ontwikkelden die behoefte gevoelen over hun taal, of over taal in het algemeen na te denken; inzonderheid voor onderwijzers.

Het doel is, hun oogen en ooren te openen voor de verschillende verschijnselen van het taalleven; de verhouding tusschen dialect en algemeene taal te leeren kennen; het conventioneele der spelling te doen inzien. Dat de taal leeft en groeit, wordt en verwordt, moet hun helder bewust worden; evenzoo hoe de zoogenaamde grammatische figuren ontstaan zijn.

De voorbeelden zijn gewoonlijk ontleend aan de Nederlandsche taalgeschiedens.

De leidende gedachte is aan H. Paul *Prinzipien der Sprachgeschichte* ontleend. In hoofdzaak vindt men hier dezelfde argumenten, vaak dezelfde opeenvolging der onderdeelen. Wat *De oorsprong der taal* betreft, daarin heb ik mij bij Jespersen *Progress in Language* aangesloten.

Ik verwijs naar *Taal en Letteren* VIII, 521—24:

„Ieder aankomend taalman dient zich met Paul's Prinzipien vertrouwd te maken. En ook voor de lagere onderwijzer, vooral als hij meer in 't biezonder zich op taalstudie toelegt, mischien zelfs als eksamienator in taal fungeert, is Paul's werk dringend aan te bevelen. Al heeft hij niet direkt met alles te maken, wat tot de 'Prinzipienlehre' behoort, zo is er toch heel wat voor hem in te vinden, dat hem zonder twijfel *een beter inzicht in taal en taalleven* zal geven als hij te voren had. Dit '*betere inzicht*' mag niet langer het voorrecht van enkelen zijn, maar *moet*, om zo te zeggen, *gemeengoed worden*. Dat wordt hoog tijd. — Zou er voor de lagere onderwijzer niet een heldere en doeltreffende uiteenzetting van de 'taalprinsiepes' zijn samen te stellen, die hij nodig heeft te weten?"

Uit *Een woord vooraf*.

[Wij haasten ons alvast het heuchlik verschijnen te melden van dit boek, dat vele nieuwe Principes over Taal vrij goed, en op enkele uitzonderingen na konsekwent uiteenzet. Waar echter helaas de S. Paul's Pr. in de steek laat, wordt zelfs de Grammaire Raisonnée binnen gesmokkeld. We hopen meer in biezonderheden er op terug te komen. Red.]

Tijdschrift tot bevordering van de studie der Paedagogiek, onder redactie van J. GELUK en A. DE RAAFF. Nieuwe reeks. — Groningen, P. Noordhoff. Gr. 8°. 1e jrg. 1e afl. Per jrg. f 2.50, fr. p. p. f 2.75.

Het tijdschrift zal voortaan niet heten: *Nieuw* Tijdschrift, maar *Tijdschrift tot bevordering van de studie der Paedagogiek.*

„Deze geringe naamsverandering beduidt echter geenszins verandering van richting. Eenige toelichting dienaangaande schijnt echter niet overbodig. Immers de meening is verspreid, dat die richting zou zijn exclusief Herbartiaansch; dat met name één van ons beiden zou zweren bij „den Meester" en geen ander naast hem erkennen. Maar dat is niet waar. Het bedoelde redactielid is, ja, een warm vereerder van den Paedagoog, die hem veel geleerd heeft; doch hij drijft die vereering niet zóó ver, dat hij blind zou wezen voor het goede bij anderen. Hij erkent daarentegen gaarne, dat de Wetenschap nimmer uitgeleerd wordt, dat dus de paedagogiek bij Herbart niet mag blijven staan, evenmin als ze dat gedaan heeft bij diens groote voorgangers. Slechts meent hij, dat Herbart aan de opbouwing dier paedagogiek meer dan iemand heeft gewerkt, doordat hij haar wist te gronden op psychologie en ethiek, en dat de taak der opvoedkundigen na hem moet zijn, verder uit te werken, wat hij heeft begonnen zoowel in de wetenschap als in de practijk: in huis, school, kerk en staat.

Het tijdschrift verschijnt om de 3 maanden in afleveringen van 4 vellen druks."

Uit het *Prospectus.*

De wereld in! door G. J. LIGTHART en H. SCHEEPSTRA. derde stukje, 2de druk. — Groningen, J. B. Wolters.

„*De wereld in!*

Deze titel drukt een beginsel uit.

We hebben ons best gedaan, ons aan dit beginsel te houden.

Wie de boekjes opmerkzaam leest, zal 't niet ontgaan, dat *de inhoud der lessen* rekening houdt met *den tijd van 't jaar.*

Om de lesjes voor de leerlingen aantrekkelijker te maken, handelen ze over *dezelfde kinderen,* met wie de schooljeugd dus een halfjaar of langer *meeleeft.*

Met Nederlandsche toestanden is voortdurend rekening gehouden; we hopen, dat de boekjes daardoor een *echt Nederlandsch karakter* hebben gekregen."

Uit het *Voorbericht.*

NIEUWE boeken:

BETSY STRANG, *Gevallen bloesems.* Sprookjes, versjes, schetsjes en verhaaltjes. Gorinchem, J. Noorduyn & Zoon. 8°. (190 blz., m. 1 portr.). Geb., verg. op snêe f 1.50.

W. BROUWER, *Vriendschap. — Dankbaarheid.* Twee verhalen voor jongens. Geïllustreerd door Wm. Steelink. Rotterdam, Wenk & Birkhoff. 8°. (III, 217 blz.). f 1.25; geb. f 1.75.

F. H. VAN LEENT, *Voor oogjes en hartjes.* Kleine vertellingen en gedichtjes, met een groot aantal illustraties. 2e druk. Zutphen, Schillemans & Van Belkum. Gr. 16°. (164 blz.). Geb. f 1.90.

G. A. HENTY, *Lotgevallen van twee jongens in Transvaal.* Geïllustreerd verhaal, uit het engelsch. Amsterdam, Uitgevers-maatschappij „Vivat". 8°. (VII, 146 blz., m. 6 pltn.). f 0.75; geb. f 1.25.

JOHAN VAN LOENEN, *Op de Noordzee.* Met 4 platen, naar teekeningen van B. Beuninck. Utrecht, W. de Haan. Gr. 8°. (183 blz.). Geb. f 1.90.

Mrs. MOLESWORTH, *De jongens en ik.* Een kinderverhaal, verteld door een kind. Naar het engelsch door Annie de Graaff. Utrecht, W. de Haan. 8°. (236 blz., m. 6 pltn.). Geb. f 1.60.

Mevr. H. STUTEN-VAN YSSELSTEIN, *Lappenkoning en andere verhalen voor jonge kinderen.* Met illustraties van L. W. R. Wenckebach. Amsterdam, Scheltema & Holkema's Boekhandel. 8°. (136 blz.). Geb. f 1.90.

W. BERTRANT, *De Ridders van de Rozenorde.* Avonturen en krijgsbedrijven van vier jonge zeehelden onder admiraal Drake. Naar het duitsch. Amsterdam, H. J. W. Becht. Gr. 8°. (V, 386 blz., m. 8 pltn.). f 2.40; geb. f 2.90.

JOHANNA, *Roberts beschermengel.* Een oorspronkelijk verhaal voor jongelieden. Nijkerk, G. F. Callenbach. 8°. (223 blz., m. 4 pltn.). f 1.—.

HENNY KOCH, *Zonneschijntje.* Een verhaal voor meisjes. Uit het hoogduitsch door Marie Honig. Zutphen, Schillemans & Van Belkum. Gr. 8°. (V, 205 blz., m. 4 pltn.). Geb. f 1.90.

Bibliotheek voor jongens en meisjes, onder redactie van Nellie. Amsterdam, S. L. van Looy.

XIII. HENDRIK EBEN, *De wonderlamp.* Een vertelling uit het Oosten. Met illustraties van J. B Heukelom. Gr. 8°. (VII, 137 blz., m. 4 pltn.). f 1.25; geb. f 1.75.

De Nieuwe Bibliotheek voor de jeugd, onder redactie van J. Stamperius. Heuden, L. J. Veerman. 8°. Per serie (6 dltjes), gecart. f 3.60; geb. 5.70.

XIVe serie, no. 4: MEVR. GEVANEE, *Toch niet gestrand.* (100 blz., met 3 pltn.). Gecart. f 0.75; geb. f 1.10.

J. C. HOMOET, *De bruine prins en zijn vrienden.* Een verhaal uit de eerste jaren der Oostindische Compagnie. Met 8 platen. Nijkerk, G. F. Callenbach. Gr. 8°. (211 blz.). f 1.25; geb. f 1.75.

INHOUD van Tijdschriften:

De Nieuwe Gids, afl. 3, Nov. 1900: Frederik van Eeden, Verzen. — J. de Meester, Geertje. — Willem Kloos, Verzen. — Adriaan van Oordt, Leicestershire. — Dr. H. J. Boeken, Een Middagwandeling. — J. Reddingius, Verzen. — Dr. H. J. Boeken, Iets over den stijl van Vergilius. — Joh. W. Broedelet, Dramatisch overzicht. — Willem Kloos, Literaire Kroniek.

De Gids, No. 12, Des. 1900, o. a.: Mr. G. H. Betz, Tollens' vrijage — Prof. A. G. van Hamel, Universitaire studie. Congres-herinneringen. — Hélène Lapidoth-Swarth, Sonnetten.

Elzevier's Geïll. Maandschr., afl. 12, Des. 1900, o. a.: Herm. Robbers, De bruidstijd van Annie de Boogh (*slot*). — C. Louis Leipoldt, De Rebel, een episode uit den Boerenoorlog van 1900.

Woord en Beeld, Nov. 1900, o. a.: M. Antink, 't Kommieske.

Tweemaand. Tijdschr., afl. 6, Nov. 1900, o. a.: Ary Prins, De Heilige Tocht (*vervolg*). — Cyriel Buysse, Maria. — Herman Lysen, Schetsen. — Albert Verwey, De Gelukkigen. — Frederik van Eeden, Uit het Lied van Schijn en Wezen. — J. Reddingius, Verzen.

De Tijdspiegel, No. 12, Des. 1900, o. a.: W. J. Kühler, Walter Scott. — Dr. L. Knappert, Twee tegenvoeters. — G. J. van der Hoeve, Paria (*slot*).

Dietsche Warande en Belfort, no. 10, Oct. 1900, o. a.: M. E. Belpaire, Het landleven in de letterkunde.

De Navorscher, 50e jrg., afl. 9, 1900, o. a.: Dr. J. W. Muller, Musico.

Volkskunde, Tijdschr. v. Ned. Folklore, 13e jrg., afl. 3: A. van Werveke, De ontucht in het oude Gent. — Dr. A. Beets en Dr. L. Knappert, Palmpaasch. — A. de Cock, Spreekwoorden en zegswijzen, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden. — A. de Cock, Volksliederen: 1. Het Liedje van Loura; 2. In den Franschen tijd. — Boersche grappigheid. — Kroniek. — Vragen en aanteekeningen.

Beiträge zur geschichte der Deutschen Sprache und Literatur, unter mitwirkung von Hermann Paul und Wilhelm Braune, herausgegeben von Eduard Sievers. XXV. Band. 2. u. 3. Heft, u. a.: W. van Helten, Zu den Malbergischen glossen und den salfränkischen formeln und lehnwörtern in der Lex Salica. Seite 225—542. [„Ich bin bei einer nachprüfung von Grimms, Kerns und anderer deutungen dieser elemente des salfrk. sprachschatzes vielfach zu von den bisher vorgeschlagenen fassungen mehr oder weniger abweichenden resultaten gelangt, die ich hier nebst einer erörterung der in der Salica überlieferten salfrk. lehnwörter dem sich für die forschung dieses germanischen dialektes interessierenden gelehrten publicum unterbreiten möchte."]